

Засновники журналу:
Подільський державний
аграрно-технічний університет
ПВНЗ «Хмельницький економічний
університет»
ПП «Інститут економіки, технологій
і підприємництва»,
Тернопільська державна
сільськогосподарська дослідна
станція Інституту кормів та
сільського господарства Поділля
НААН

Головний редактор:
Стельмашук А.М.,
д.е.н., професор

Заступник головного редактора:
Волощук К.Б.,
д.е.н., професор

Відповідальний секретар:
Печенюк А.В., к.е.н., доцент

Редакційна рада:
Іванишин В.В., д.е.н., проф.
Кулик С.М.
Смоленок Р.П., к.е.н., доцент
Стельмашук А.М., д.е.н., проф

Редакційна колегія:
Варченко О.М., д.е.н., проф.
Губені Ю.Е., д.е.н., проф.
Дем'яненко М.Я., д.е.н., проф., акад. НААН
Зінчук Т.О., д.е.н., проф.
Іванишин В.В., д.е.н., проф.
Лотоцький І.І., д.е.н., проф.
Лучик С.Д., д.е.н., проф.
Мазур Н.А., д.е.н.
Малік М.Й., д.е.н., проф., акад. НААН
Місюк М.В., д.е.н.
Пуцентейло П.Р., д.е.н.
Рудик В.К., д.е.н., доцент
Саблук П.Т., д.е.н., проф., акад. НААН
Ульянченко О.В., д.е.н., проф., чл.-кор.
НААН
Чикуркова А.Д., д.е.н., проф.

Зарубіжні вчені

Павлов К.В., д.е.н., проф. (Росія)
Пармакли Д.М., д.е.н., проф. (Молдова)
Усенко Л.М., д.е.н., проф. (Росія)
Шмарловська Г.О., д.е.н., проф. (Білорусь)
Горнович Мірослав, хаб. д.е.н., проф.
(Польща)
Маркс-Бельська Рената, хаб. д.е.н.,
(Польща)

Наукові редактори:

Загітко Л.А., к.е.н., доцент
Корженівська Н.Л., к.е.н., доцент
Пастух Ю.А., к.е.н., доцент
Петрушенко О.О., к.філ.н.
Сава А.П., к.е.н., с.н.с.
Сидорук Б.О., к.е.н., с.н.с.
Ячук Т.С., к.с.-г.н., с.н.с.

ІННОВАЦІЙНА ЕКОНОМІКА

НАУКОВО-ВИРОБНИЧИЙ ЖУРНАЛ

4 2015 (59)

Зміст

I. Економіка та інноваційний розвиток національного господарства

Семикіна М.В., Волчкова Г.К. ОЦІНКА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ З РОЗВИТКОМ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	5
Витвицький Я.С., Андрусів У.Я. МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ СФЕРИ ВИРОБНИЦТВА БУДІВЕЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ НА ІННОВАЦІЙНИХ ЗАСАДАХ.....	12
Сальман І.Ю., Ткаченко К.В. СУЧАСНИЙ СТАН СВІТОВОГО РИНКУ ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР ТА МІСЦЕ УКРАЇНИ В НЬОМУ.....	21
Давлетбаєва Н.Б. ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ ИННОВАЦИОННЫХ СИСТЕМ ПОСТСОВЕТСКИХ СТРАН (НА ПРИМЕРЕ БЕЛАРУСИ, КАЗАХСТАНА И УКРАИНЫ)	24
Бондар-Підгурська О.В. ДО ПИТАННЯ ЗАДОВОЛЕННЯ ЖИТТЄВО ВАЖЛИВИХ ІНТЕРЕСІВ ЯК КРИТЕРІУ СТАЛОГО ІННОВАЦІЙНОГО СОЦІАЛЬНО-ОРІЄНТОВАНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ.....	30
Олійник О.Р. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА МОЖЛИВІСТЬ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ	37
Палка І.М. ФІНАНСУВАННЯ МІЖНАРОДНИМИ ІНСТИТУЦІЯМИ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЄКТІВ В УКРАЇНІ.....	45
Панухник Я.Г. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДЕТЕРМІНАЦІЇ СУТІ ТА ФУНКЦІЙ ПРОЦЕСІВ МОДЕРНІЗАЦІЇ В ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМАХ.....	48
Зубар І.В., РОЗВИТОК КООПЕРАЦІЇ МАЛИХ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ НА ОСНОВІ СВІТОВОГО ДОСВІДУ.....	54

II. Економіка та конкурентоспроможність підприємств

Стельмашук А.М. ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВ СФЕРИ ВИРОБНИЦТВА БУДІВЕЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ.....	61
Брич В.Я., Колодницька О.З. ЛЮДСЬКІ РЕСУРСИ ЯК ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА.....	72
Свиноус І.В., Гаврик О.Ю. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ПІДПРИЄМСТВА.....	76
Пуцентейло П.Р. КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА: МЕТОДОЛОГІЯ АНАЛІЗУ ДЕФІНІЦІЇ.....	80
Бабяк Н.Д., Паскалова А.Г. ЗБАЛАНСОВАНА СИСТЕМА ПОКАЗНИКІВ В ОЦІНЦІ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ МОЛОКОПЕРЕРОБНОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	87
Куц Л.Л., Собко О.М. ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ КАПІТАЛУ ЗНАТЬ ЯК ОСНОВИ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА.....	93
Шевчук Н.В., Клименко С.М. ФУНДАМЕНТАЛЬНО-ВАРТІСНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	104
Николюк О.М., Полянко В.Б. ОЦІНКА ВИКОРИСТАННЯ КОНКУРЕНТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	112
Kamaran Ali Hassan. TRANSACTION COSTS THEORY IN ATTRACTION FOREIGN DIRECT INVESTMENT BY THE ENTERPRISES.....	117

III. Економічна політика регіонального розвитку і місцеве самоврядування

Митяй О.В. ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА РІВНІ ДЕРЖАВИ І РЕГІОНУ ЯК СКЛАДОВОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ.....	122
Шеленко Д.І. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ РІЗНОУКЛАДНОСТІ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ РЕГІОНУ.....	128
Серьогіна Д.О. ОБҐРУНТУВАННЯ РЕКОМЕНДАЦІЙ ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ МІСЬКОГО РОЗВИТКУ.....	135
Литвинова В.А. ФОРМИРОВАНИЕ СИСТЕМЫ ФАКТОРНЫХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ДЛЯ ОЦЕНКИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ЭЛЕКТРИЧЕСКИХ ВОДОНАГРЕВАТЕЛЕЙ НА РЕГИОНАЛЬНОМ РЫНКЕ....	141
Лелюк Ю.В. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОЄКТУ «ІНВЕСТИЦІЇ У СФЕРУ КУЛЬТУРИ – УСПІШНЕ МАЙБУТНЄ НАЦІЇ» ЯК ПЕРЕДУМОВА КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКЛАДІВ КУЛЬТУРИ НА СЕЛІ.....	146

Редактор:
Довгань О.М.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Подільського державного аграрно-технічного університету, протокол № 3 від 29.10.2015 р.

Виходить щомісячно

Реєстраційне посвідчення
Серія КВ № 11715-586Р
від 08.08.2006 р.

Перереєстровано:
Реєстраційне посвідчення
Серія КВ № 19945-9745ПР
від 28.05.2013 р.

Затверджено:
Постановою Президії ВАК України
від 14 червня 2007 р.
№1-05/6 як наукове фахове видання
України (економічні науки)

Постановою Президії ВАК України
від 10 березня 2010 р. № 1-05/2 як
наукове фахове видання України
(економічні науки)

Наказ Міністерства освіти і науки
України від 13.07.2015 № 747 як
наукове фахове видання України
(економічні науки)

ISSN 2309-1533

ISSN 2310-4864 (ел. вар.)

Журнал «Інноваційна економіка»
в наукометричних базах:

РИНЦ –

http://elibrary.ru/title_about.asp?id=50859

INDEX COPERNICUS –

http://journals.indexcopernicus.com/+_p12420,3.html

Підписано друку
30.10.2015 р.

Формат 70x108/16
Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк арк. 30.0

Тираж 300 прим.

Віддруковано з готових
діапозитивів в СМП «ТАЙП»
вул. Чернівецька, 44 б,
м. Тернопіль, 46000

Автори статей несуть відповідальність за достовірність наведеної інформації (точність наведених у статті даних, цитат, статистичних матеріалів тощо) та за порушення прав інтелектуальної власності інших осіб.

Висловлені авторами думки можуть не співпадати з точкою зору редакції.

Передрук дозволяється лише зі згоди автора.

IV. Економіка природокористування та екологізація навколишнього середовища

Федулова Л.І. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОСИСТЕМИ РЕГІОНУ.....	153
Костирко І.Г., Корчинська О.О. КЛАСТЕРНИЙ ПІДХІД В РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ.....	159
Масловська Л.Ц., Савчук В.А. КОНЦЕПТУАЛЬНЕ І МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ..	164
Братковська К.О. ПРОСТОРОВА ОПТИМІЗАЦІЯ ІНВЕСТИЦІЙ В ПРОГРАМИ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ.....	172

V. Демографія, зайнятість населення і соціально – економічна політика

Левченко Н.М., Ручка Я.В. МОДЕЛЮВАННЯ КОМПЕНСАЦІЙНОГО СОЦІАЛЬНОГО ПАКЕТУ ЗА ПОДАТКОВИМ ПІДХОДОМ.....	178
Шевчук А.В. НОВА ПАРАДИГМА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ЛЮДСТВА В УМОВАХ ТЕХНОЛОГО-СИНГУЛЯРНОГО ПЕРЕХОДУ.....	183
Соколюк Г.О., Миколюк О.А. УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА: ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ....	188
Фугело П.М. СПЕЦИФІКА І СТАН СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ БЕЗРОБІТНИХ З ЧИСЛА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ.....	193

VI. Маркетинг і ринкові відносини

Онищенко С.П., Корниец Т.Е. ОЦЕНКА РЫНОЧНОГО РИСКА ПРОЕКТОВ ПРИОБРЕТЕНИЯ СУДНА.....	198
Дупляк Т.П. МАРКЕТИНГОВА КОМУНІКАЦІОНА СТРАТЕГІЯ ТУРИСТСЬКОЇ ДЕСТИНАЦІЇ «ХОРЛИ».....	205
Бурдейна Н.М. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЦІН НА ПРОДУКЦІЮ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА.....	210
Расулова А.М. СУЧАСНІ МАРКЕТИНГОВІ КОМУНІКАЦІЇ В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВАМИ РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ.....	215
Старицький Т.М. ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО МЕДІА МАРКЕТИНГУ ЯК ЕФЕКТИВНОГО ЗАСОБУ ПРОСУВАННЯ ПРОДУКЦІЇ.....	221
Білик Т.Л. ІННОВАЦІЙНІ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ ТА МЕНЕДЖМЕНТ ПЕРСОНАЛУ МАЛИХ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА.....	226
Четверик О.В. ПРОГНОЗУВАННЯ ЦІНИ ЦУКРУ ДЛЯ ПІДПРИЄМСТВ ЦУКРОВОЇ ГАЛУЗІ З ВРАХУВАННЯМ ТЕНДЕНЦІЙ ВНУТРІШНЬОГО ТА СВІТОВОГО РИНКІВ.....	232

VII. Фінансово-кредитна і грошова політика

Вядрова І.М., Сидоренко О.М. ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ЗАЛЕЖНОСТІ ОБСЯГУ ПРОБЛЕМНОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ БАНКІВ ВІД МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ.....	238
Мірошник О.Ю., Морозова Н.Л. ОЦІНЮВАННЯ РИЗИКУ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ТЕОРІЇ ЗРІЗАНИХ РОЗПОДІЛІВ.....	243
Гойсюк Л.В. ОЦІНКА ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ТА ЛІКВІДНОСТІ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ.....	249
Поплюйко Я.В. ЗБАЛАНСОВАНІСТЬ ПОПИТУ І ПРОПОЗИЦІЇ ГРОШЕЙ: СТАТИСТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	253
Самойловська В.П., Коробкова О.М. ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ МИТНОГО ПОСЕРЕДНИЦТВА.....	259

VIII. Статистика, облік, аналіз та аудит

Непочатенко О.О., Бечко П.К., Попиченко Д.А. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ СУТНОСТІ ОБОРОТНИХ АКТИВІВ.....	265
Радько В.І., Микитюк Д.М. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНІСТЮ ВИРОБНИЦТВА МОЛОКА.....	274
Матковський П.Є. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МОДЕЛІ ОБЛІКУ ЛІЗИНГОВИХ ОПЕРАЦІЙ.....	279
Борковська В.В. ОБЛІК І КОНТРОЛЬ ЗА ЦЕНТРАМИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ М'ЯСОПЕРЕРОБНОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	283
Кундеус О.М. ОБЛІК НАРАХУВАННЯ АМОРТИЗАЦІЇ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ТА ПОДАТКОВИХ РІЗНИЦЬ.....	289
Гангал Л.С. ЕКОЛОГІЧНИЙ ОБЛІК ЯК ІНФОРМАЦІЙНИЙ ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	295

IX. Інформаційні технології та економічна безпека

Язлюк Б.О., Гевко Р.Б., Дзядикевич Ю.В. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	301
Луцкова Л.П. ВИБОР ПРОГРАМНОГО ОБЕСПЕЧЕННЯ ДЛЯ ПІДПРИЄМСТВА СО СЛОЖНИМ ЦИКЛОМ ПРОИЗВОДСТВА.....	310

Видатні постаті

Шульський М.Г. ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНОСТІ СЕРГІЯ ПОДОЛИНСЬКОГО	317
РЕФЕРАТИ.....	325
АВТОРИ НОМЕРА.....	388

Founders of the journal:
Podolskyi State Agrarian and Technical University
Private Institution of Higher Education “Khmelnitskyi economical University”
Private enterprise “Institute of Economics, Technologies and Entrepreneurship”
Ternopil State Agricultural Experimental Station of the Institute of Feeds Research and Agriculture of Podillia of NAAS

Chief editor:
Stelmashchuk A.M.,
Dr.econ.sc., prof.

Deputy chief editor:
Voloschuk K.B.,
Dr.econ.sc., prof.

Executive Secretary:
Pecheniuk A.V.,
Candidate of Economic Sciences,
associate professor

Editorial Council
Ivanyslyn V.V., Dr.econ.sc., prof.
Kulyk S.M.
Smoleniuk R.P., Cand.econ.sc., assoc. prof.
Stelmashchuk A.M., Dr.econ.sc., prof.

Editorial Board:
Varchenko O.M., Dr.econ.sc., prof.
Hubeni Yu.E., Dr.econ.sc., prof.
Demianenko M.Y., Dr.econ.sc., prof., acad. of NAAS
Zinchuk T.O., Dr.econ.sc., prof.
Ivanyslyn V.V., Dr.econ.sc., prof.
Lototskyi I.I., Dr.econ.sc., prof.
Luchyk S.D., Dr.econ.sc., prof.
Mazur N.A., Dr.econ.sc.
Malik M.Y., Dr.econ.sc., prof., acad. of NAAS
Misiuk M.V., Dr.econ.sc.
Putsenteilo P.R., Dr.econ.sc.
Rudyk V.K., Dr.econ.sc., assoc. prof.
Sabluk P.T., Dr.econ.sc., prof., acad. of NAAS
Ulianchenko O.V., Dr.econ.sc., prof.,
corresponding member of NAAS
Chyurkova A.D., Dr.econ.sc.

Foreign scientists:
Pavlov K.V., Dr. econ.sc., prof. (Russia)
Parmakli D.M., Dr. econ.sc., prof. (Moldova)
Usenko L.M., Dr. econ.sc., prof. (Russia)
Shmarlovska G.O., Dr.econ.sc., prof. (Belarus)
Gornowicz Mirosław, Dr. hab., prof. UWM (Poland)
Marks-Bielska Renata, Dr. habil (Poland)

Scientific editors:
Zahnitko L.A., Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof.
Korzenivska N.L., Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof.
Pastukh Yu.A., Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof.
Petrushenko O.O., Cand. Sci. (Philological) Assoc. Prof.
Sava A.P., Cand. Sc. (Econ.), senior research fellow
Sydoruk B.O., Cand. Sc. (Econ.), senior research fellow
Yashchuk T.S., Cand. Sc. (Agricultural), senior research fellow

INNOVATIVE ECONOMY

Scientific and Production journal

4'2015 (59)

Contents

I. Economy and innovative development of the national economy	
Semykina M.V., Volchkova H.K. EVALUATION OF INTERLINKAGE SOCIAL CAPITAL AND NATIONAL ECONOMIC DEVELOPMENT.....	5
Vytvytskyi Ya.S., Andrusiv U.Ya. MANAGEMENT MECHANISM FOR ENTERPRISES OF PRODUCTION OF CONSTRUCTION MATERIALS ON INNOVATION PRINCIPLES.....	12
Salman I.Yu., Tkachenko K.V. THE MODERN STATE OF WORLD GRAIN MARKET AND THE PLACE OF UKRAINE IN IT.....	21
Davletbayeva N.B. PROBLEMS AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF NATIONAL INNOVATION SYSTEMS OF THE POST-SOVIET COUNTRIES (ON THE EXAMPLE OF BELARUS, KAZAKHSTAN AND UKRAINE)	24
Bondar-Pidgurska O.V. DEVELOPING THE TOPIC OF SATISFYING VITAL INTERESTS AS A CRITERIA OF SUSTAINABLE INNOVATIVE SOCIALLY ORIENTED ECONOMY DEVELOPMENT.....	30
Oliylyuk O.R. INTERNATIONAL EXPERIENCE OF SOCIAL RESPONSIBILITY AND THE POSSIBILITY OF ITS APPLICATION IN UKRAINE.....	37
Paika I.M. INTERNATIONAL INSTITUTIONS FINANCING OF INVESTMENT PROJECTS IN UKRAINE.....	45
Panukhnyk Ya.H. CONCEPTUAL BASES OF NATURE AND FUNCTION DETERMINATION OF THE MODERNIZATION PROCESS IN ECONOMIC SYSTEMS.....	48
Zubar I.V. COOPERATION DEVELOPMENT OF SMALL FARMS ON THE BASIS OF WORLD EXPERIENCE.....	54
II. Economy and competitiveness of the enterprises	
Stelmashchuk A.M. FORMATION OF THE MECHANISM FOR MANAGEMENT OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISES IN THE SPHERE OF PRODUCTION OF BUILDING MATERIALS.....	61
Brych V.Ya., Kolodnytska O.Z. HUMAN RESOURCES AS A FACTOR FOR ENSURING THE COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISE.....	72
Svynous I.V. Havryk O.Yu. THEORETICAL FOUNDATIONS OF FORMATION OF THE SYSTEM FOR RISK MANAGEMENT OF THE ENTERPRISE.....	76
Putsenteilo P.R. COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISE: METHODOLOGY OF THE ANALYSIS OF DEFINITION.....	80
Babiyak N.D., Paskalova A.H. BALANCED SCORECARD IN EVALUATING THE EFFECTIVENESS OF MANAGEMENT OF COSTS AT THE MILK PROCESSING ENTERPRISE.....	87
Kuts L.L. Sobko O.M. INNOVATIVE TECHNOLOGIES FOR FORMATION OF KNOWLEDGE CAPITAL AS THE BASIS OF INDIVIDUAL INTELLECTUAL CAPITAL OF THE ENTERPRISE.....	93
Shevchuk N.V., Klymenko S.M. FUNDAMENTAL-VALUE APPROACH TO THE EVALUATION OF THE EFFECTIVE FUNCTIONING OF NATIONAL INDUSTRIAL ENTERPRISES.....	104
Nykolyuk O.M., Polyanko V.B. EVALUATION OF USAGE THE COMPETITIVE POTENTIAL OF THE AGRICULTURAL ENTERPRISE.....	112
Kamran Ali Hassan. USING TRANSACTION COSTS THEORY IN ATTRACTION FOREIGN DIRECT INVESTMENT BY THE ENTERPRISES.....	117
III. The economic policy of regional development and local government	
Mityay O.B. BASIC DIRECTIONS FOR INCREASING INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF AGRARIAN ENTERPRISES ON THE LEVEL OF STATE AND REGION AS A COMPONENT OF COMPETITIVENESS.....	122
Shelenko D.I. METHODOLOGICAL BASES FOR DEVELOPMENT OF SOCIAL ORDER IN THE AGRICULTURE OF THE REGION.....	128
Serohina D.O. SUBSTANTIATION OF RECOMMENDATIONS CONCERNING IMPROVING THE ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM FOR REGULATION OF URBAN DEVELOPMENT.....	135
Litvinova V.A. FORMATION OF THE SYSTEM OF FACTOR INDICATORS FOR ASSESSMENT OF COMPETITIVENESS OF ELECTRIC WATER HEATERS ON THE REGIONAL MARKET.....	141
Lelyuk Yu.V. IMPLEMENTATION OF THE PROJECT “INVESTMENTS INTO THE SPHERE OF CULTURE – THE SUCCESSFUL FUTURE OF THE NATION” AS THE PREREQUISITE OF STAFFING PROVISION OF CULTURAL INSTITUTIONS IN THE VILLAGE.....	146

<p>Editor: Dovhan O.M.</p> <p>Recommended for publication by the Scientific Council of Podolskyi State Agrarian and Technical University, protocol № 3 from 29.10.2015</p> <p>Periodicity - once a month</p> <p>Licence of government registration of printed mass media KB № 11715-586P from 08.08.2006</p> <p>Re-registered: Licence of government registration of printed mass media KB № 19945-9745IIP from 28.05.2013</p> <p>Approved: as a scientific professional editions of Ukraine (Resolution of the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine: № 1-05/6; issued 14.06.2007)</p> <p>as a scientific professional editions of Ukraine (Resolution of the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine: № 1-05/2; issued 10.03.2010)</p> <p>by the Order of Ministry of Education and Science of Ukraine from 13.07.2015, No 747 as scientific professional editions of Ukraine (economic sciences)</p> <p>ISSN 2309-1533 (Print) ISSN 2310-4864 (Online)</p> <p>The journal "Innovative economy" is included in the international scientometric databases:</p> <p>RYNTS – http://elibrary.ru/title_about.asp?id=50859</p> <p>INDEX COPERNICUS – http://journals.indexcopernicus.com/+,p12420,3.html</p> <p>Signed for printing 30.10.2015</p> <p>Format 70x108/16. Offset paper. Printing is offset. Con. print pages 30.0</p> <p>Circulation is 300 copies.</p> <p>It has been printed from ready slides in SMP «TYPE» str. Chernivetska, 44, Ternopil, 46000</p> <p>The authors of the articles are responsible for the authenticity of the information (the accuracy of the presented information in the article, quotations, statistical materials, etc.) and for violation of intellectual property rights of others. Opinions expressed by the authors may not reflect the views of the editors. Reprinting is permitted only with the consent of the author.</p>	<p>IV. Environmental economics and ecologization of the environment</p> <p>Fedulova L.I. CONCEPTUAL PRINCIPLES OF FORMING INNOVATION ECOSYSTEM OF THE REGION..... 153</p> <p>Kostyrko I.H., Korchyńska O.O. CLUSTER APPROACH TO THE DEVELOPMENT OF RURAL GREEN TOURISM..... 159</p> <p>Maslovska L.Ts., Savchuk V.A. CONCEPTUAL AND METHODOLOGICAL SUBSTANTIATION OF THE DEVELOPMENT OF ORGANIC PRODUCTS MANUFACTURING IN UKRAINE..... 164</p> <p>Bratkovska K.O. SPATIAL OPTIMIZATION OF INVESTMENT IN ENERGY SAVING PROGRAM..... 172</p>
	<p>V. Demography, population employment and social - economic policy</p> <p>Levchenko N.M., Ruchka Ya.V. MODELLING OF THE COMPENSATION SOCIAL PACKAGE ACCORDING TO THE TAX APPROACH..... 178</p> <p>Shevchuk A.V. NEW PARADIGM OF INTELLECTUAL DEVELOPMENT OF HUMANITY IN THE SINGULAR-TECHNOLOGICAL TRANSITION..... 183</p> <p>Sokoliuk G.O., Mykolyuk O.A. MANAGEMENT OF ENTERPRISE PERSONNEL MOTIVATION SYSTEM: THEORETICAL AND METHODICAL ASPECTS..... 188</p> <p>Fuhelo P.M. THE SPECIFICS AND THE STATE OF SOCIAL PROTECTION OF UNEMPLOYED AMONG INTERNALLY DISPLACED PERSONS..... 193</p>
	<p>VI. Marketing and market relations</p> <p>Onyshchenko S.P., Korniets T.Ye. EVALUATION OF MARKET RISK OF PROJECTS OF VESSEL ACQUISITION..... 198</p> <p>Dupliak T.P. MARKETING COMMUNICATION STRATEGY OF TOURIST DESTINATION "KHORLY" ..... 205</p> <p>Burdeyna N.M. PECULIARITIES OF PRICE FORMATION ON THE PRODUCTS OF AGRICULTURAL PRODUCTION..... 210</p> <p>Rasulova A.M. MODERN MARKETING COMMUNICATIONS IN MANAGEMENT OF RESTAURANT BUSINESS BY ENTERPRISES..... 215</p> <p>Starytskyi T.M. USING OF SOCIAL MEDIA MARKETING AS AN EFFECTIVE MEANS OF PROMOTING PRODUCTS..... 221</p> <p>Bilyk T.L. INNOVATIVE MODELS OF DEVELOPMENT AND STAFF MANAGEMENT OF SMALL ENTERPREURIAL STRUCTURES OF AGRO INDUSTRIAL MANUFACTURE..... 226</p> <p>Chetveryk O.V. FORECASTING THE PRICE OF SUGAR FOR ENTERPRISES OF SUGAR INDUSTRY TAKING INTO ACCOUNT THE TENDENCIES OF DOMESTIC AND GLOBAL MARKETS..... 232</p>
	<p>VII. Financial-credit and monetary policy</p> <p>Viadrova I.M., Sydorenko O.M. ECONOMIC AND MATHEMATICAL MODELING OF DEPENDENCE OF THE VOLUME OF PROBLEMATIC DEBT OF THE BANKS FROM MACROECONOMIC INDICATORS..... 238</p> <p>Miroshnik O.Y., Morozova N.L. RISK ASSESSMENT OF CREDIT TRANSACTIONS USING THE THEORY OF TRUNCATED DISTRIBUTION..... 243</p> <p>Hosiuk L.V. AN ASSESSMENT OF FINANCIAL STABILITY AND LIQUIDITY OF UKRAINE'S SMALL ENTERPRISES..... 249</p> <p>Popliuiko Ya.V. THE BALANCE OF SUPPLY AND DEMAND OF MONEY: STATISTICAL ASPECTS..... 253</p> <p>Samoilovska V.P., Korobkova O.M. THE ECONOMIC ESSENCE OF CUSTOMS MEDIATION..... 259</p>
	<p>VIII. Statistics, accounting, analysis and audit</p> <p>Nepochatenko O.O., Bechko P.K., Popychenko D.O. THEORETICAL SUBSTANTIATION OF THE ESSENCE OF CURRENT ASSETS..... 265</p> <p>Radko V.I., Mykytiuk D.M. ORGANIZATIONAL PRINCIPLES FOR FORMATION OF INFORMATIONAL AND ANALYTICAL MAINTENANCE FOR MANAGEMENT OF EFFICIENCY OF MILK PRODUCTION..... 274</p> <p>Matkovskiy P.Ye. THEORETICAL BASIS OF THE ACCOUNTING MODEL FOR LEASING OPERATIONS..... 279</p> <p>Borkovska V.V. ACCOUNTING AND CONTROL BY THE CENTRES OF RESPONSIBILITY OF MEAT PROCESSING ENTERPRISE..... 283</p> <p>Kundeus O.M. ACCOUNTING OF AMORTIZATION CHARGE OF FIXED ASSETS AND TAX DIFFERENCES..... 289</p> <p>Hanhal L.S. ENVIRONMENTAL ACCOUNTING AS AN INFORMATION TOOL FOR MANAGEMENT OF COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES..... 295</p>
	<p>IX. Information technology and economic security</p> <p>Yazliuk B.O., Hevko R.B., Dziadykevych Yu.V. THEORETICAL AND APPLIED ASPECTS OF ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE..... 301</p> <p>Lutskova L.P. FINDING THE RIGHT ENTERPRISE SOFTWARE FOR ENTERPRISES WITH COMPLEX PRODUCTION CYCLE..... 310</p> <p>Outstanding people</p> <p>Shulskyi M.H. SOME ASPECTS OF THE LIFE AND ACTIVITY OF SERHIY PODOLYNSKYI..... 317</p> <p>ABSTRACTS ..... 325</p>

ЕКОНОМІКА ТА ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

УДК 330.3:334

Семикіна М.В.,
д.е.н., професор, завідувач кафедри
економіки та організації виробництва
Волчкова Г.К.,
викладач кафедри економічної теорії,
маркетингу та економічної кібернетики
Кіровоградський національний технічний університет

ОЦІНКА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ З РОЗВИТКОМ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Semykina M.V.,
dr.sc.(econ.), professor, head of the department
of economy and production organization
Volchkova H.K.,
lecturer of the department of economic theory,
marketing and economic cybernetics
Kirovohrad National Technical University

EVALUATION OF INTERLINKAGE SOCIAL CAPITAL AND NATIONAL ECONOMIC DEVELOPMENT

Постановка проблеми. Серед нематеріальних активів, відомих сучасним дослідникам, вагомий вплив на розвиток економіки на різних рівнях здійснює взаємна довіра між громадянами та державою як головна детермінанта соціального капіталу (СК). Світовий досвід доводить, що розвинений СК сприяє координації і кооперації в економічних процесах, отриманню на цій основі взаємних соціальних та економічних вигод, примноженню прибутків. Визначальну роль у формуванні розвинутого СК відіграють освіта і охорона здоров'я. Проте в Україні соціальний капітал формується повільно та суперечливо. Концептуальна невизначеність соціально-економічної моделі розвитку держави та нестача реальних реформ у соціальній сфері стримують не лише зростання, а й звичайний розвиток СК, нівелюють можливості його позитивного впливу на розвиток економіки. Руйнація та дефіцит СК несе загрози національному розвитку, негативно відбивається на стані охорони здоров'я, освіти, соціальній сфері, економіці. Идеться, зокрема, про зростання хабарництва, наркоманії, кількості самогубств, про порушення морально-етичних норм, корупцію, злочинність, розпадання сімей, ухилення від сплати податків, тіньовий бізнес, порушення договорів тощо. Проблеми оцінки взаємозв'язку СК з економікою потребують окремого наукового аналізу та пошуку шляхів розв'язання з позицій зміни ситуації на краще.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд наукових джерел доводить, що соціальний капітал (СК) розглядається в літературі багатоаспектно і неоднозначно. Так, С. Архієреєв, Г. Беккер, О. Грішнова, О. Длугопольський, А. Конев, Ю. Мішин розглядають СК як ресурс, яким узагальнено відображено якість соціально-економічних взаємозв'язків та відносин [1; 5; 6; 13]; А. Колот його досліджує в контексті соціальної справедливості [11]; О. Демків вивчає СК з позицій норм людського співіснування; Р. Блом, В. Геєць, П. Козирева – в контексті питань організації підприємницької діяльності, міжособистісної та інституційної довіри у відносинах [10; 15]. Проте, незважаючи на значне коло наукових пошуків, дослідники справедливо вказують на недостатнє наукове та прикладне розроблення цієї проблематики, зокрема слабку вивченість впливу соціального капіталу на розвиток національної економіки.

Постановка завдання. Метою проведеного дослідження є аналіз взаємозв'язку соціального капіталу з розвитком національної економіки та його підтвердження методами економіко-

математичного моделювання через оцінку впливу на ВВП базових системоутворюючих складових соціального капіталу – освіти і охорони здоров'я.

Для досягнення мети вирішені такі завдання: здійснено аналіз наукової думки щодо сутності СК, його впливу СК на розвиток економіки, з'ясовано роль освіти і охорони здоров'я у нарощуванні СК, розроблено моделі взаємозв'язку функціонування освітніх і оздоровчих закладів на приріст ВВП, що дозволило оцінити їх вплив на розвиток національної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретичний аналіз довів, що більшістю авторів соціальний капітал трактується як нематеріальний (невідчутний) актив, система взаємозв'язків, які виникають між членами суспільства, громадянами та державою на основі довірчих відносин, спільних цінностей, соціальної взаємодії.

За висновками зарубіжних і вітчизняних дослідників, СК має бути предметом дослідження не лише соціологів та психологів, а й економістів, оскільки стан його розвитку має суттєві наслідки для економіки, рівня життя населення, соціально-трудова відносин.

Потребують уваги підходи П. Бурдьє [3] і Дж. Коулмена [12], згідно яких розгляду підлягають ресурси індивіда з доступом до них через соціальні мережі. Відповідно «мережевого» підходу, СК виконує функцію підтримки індивіда, забезпечуючи його допомогою з боку соціального оточення. Розглянутий з цих позицій, вплив СК на здоров'я визначається довірою, формуванням довірливих відносин, що сприяють комфорту соціальних взаємодій, усуненню стресових ситуацій, зняттю соціальних конфліктів. У людей соціально взаємодіючих, схильних до довіри, здоров'я, як правило, краще порівняно з тими, хто не користується мережевими ресурсами. Втім, подібні спостереження, з якими можна в деякій мірі погодитися, не завжди виявляють підтримку серед експертів. Пояснюємо це обставинами, коли при врахуванні індивідуальних запасів капіталу особливості впливу соціальних запасів часто залишаються поза увагою.

Узагальнення наукової думки та міркування з економічних позицій, дозволяє стверджувати, що формування соціального капіталу (довірливих відносин і контактів) сприяє мінімізації витрат часу, грошей, необхідних для оперативного вирішення різноманітних організаційних питань і проблем, укладання та виконання договорів, трудових угод, контрактів щодо виробництва та постачання товарів, продукції, послуг тощо. На основі накопичення СК стає можливим збільшення соціально-економічного ефекту від економічної діяльності. Вплив СК на економіку виявляє себе на різних рівнях. Йдеться про економію робочого часу, що веде до зростання продуктивності праці на підприємствах, збільшення обсягів виробництва, на макrorівні – збільшення ВВП, прискорення реалізації товарів і продукції, краще задоволення потреб споживачів, соціальних потреб населення.

Справедливо підкреслити, що формування СК відбувається під впливом множини чинників, серед яких провідну роль відводимо розвитку закладів освіти, охорони здоров'я, особливостям менталітету та культури населення, суспільному устрою, рівню демократичних свобод, дотриманню правових норм в державі, принципів соціальної відповідальності тощо.

В умовах сьогодення визначальну роль у формуванні СК, з нашої точки зору, відіграють освіта та охорона здоров'я, якими закладаються основні якісні характеристики людського капіталу суспільства, що тісно межує в своєму розвитку з капіталом соціальним.

Вченими, які обрали СК предметом дослідження, небезпідставно визначено, що його розвиток, спроможність накопичуватись та можливості ефективного використання в економіці зумовлені особливостями та якісними характеристиками людського капіталу, зокрема здоров'ям, освітою, знаннями, досвідом, професіоналізмом, мотиваціями, які виявляються як на індивідуальному рівні, так і на рівні колективів підприємств, регіону, країни в процесі економічної діяльності. В цьому контексті поділяємо думку Л. Поліщук, Ю. Мішина про те, що освіті належить надзвичайно висока роль у формуванні принципів довіри і взаємодопомоги, соціальних норм та правил поведінки в суспільстві. Саме удосконалені освітою, останні закладаються в індивідуальні базові знання, сприяючи опануванню професіями, накопиченню вмінь, досвіду в процесі навчання, навичок соціальної взаємодії, розвитку соціальних контактів. Завдяки освіті, врешті-решт, відбувається задоволення потреб національної економіки у кваліфікованій робочій силі.

Доречно згадати, що британський економіст А. Меддісон на основі досліджень соціально-економічного розвитку країн встановив закономірність: зі збільшенням частки освіченого населення країни виявляються вищими темпи економічного зростання; збільшення асигнувань на освіту на 1 % призводить до збільшення ВВП на 0,35 % [17, с. 37–43]. Прогресивний розвиток освіти слугує запорукою зрушень в економічному розвитку, піднесенні добробуту населення й одночасно накопичення довіри між громадянами і державою.

Поряд з освітою у нагородженні довіри, соціальних зв'язків, отже, соціального капіталу, вагому роль відіграє охорона здоров'я в країні, її ефективність. Т. Браун, Н. Лебєдєва, Н. Русінова, В. Сафронов та інші вчені, акцентуючи на цьому увагу, підкреслюють щонайменше дві обставини, які не можна також не враховувати: з одного боку, позитивний вплив на самопочуття людей, їх здоров'я здійснює розвиток мереж соціальної підтримки з боку близьких та колег; з іншого боку, наявність здоров'я, умов його підтримки закладами охорони здоров'я здійснює позитивний вплив на можливості

прояву політичної та економічної активності людей, їх участі у прийнятті відповідальних рішень щодо економічного та соціального розвитку, активізації професійної діяльності тощо [14]. Проблеми взаємозв'язку СК і інституту охорони здоров'я не обійдені увагою в дослідженнях Л. Русинової, О. Степанової, Т. Чубарової та інших вчених.

Зазначене дає підстави стверджувати, що невід'ємними базисними складовими нагромадження соціального капіталу слугує розвиток освіти і охорони здоров'я, який безпосередньо продукує низку культурних, морально-етичних, морально-психологічних цінностей і норм, формуючи передумови працездатності – моральне, духовне та фізичне здоров'я, позитивне ставлення до здорового способу життя, активної життєвої позиції, участі у суспільному та економічному житті країни, активній соціальній взаємодії.

У свою чергу, соціальний капітал, ґрунтуючись на розвитку освіти, охорони здоров'я, знаннях, вірі, чесності, впевненості, довірливих соціальних контактах та зв'язках між людьми, партнерами, колегами на тлі глобалізації все більше виявляє себе в ролі впливового нематеріального чинника економічного розвитку. Таку думку у своїх статтях висловлюють дослідники С. Білошицький, П. Козирева, Ф. Фукуяма та інші [2; 10; 16].

Довіра визнана ланкою зв'язку громадян країни із політичними інститутами, підвищуючи їх легітимність та ефективність [2] (С. Білошицький). З позицій Р. Патнема [18], суспільство виграє, коли основою розвитку СК стають відносини співтовариства задля досягнення спільної мети, що передбачає громадську активність, взаємність, довіру.

О. Грішнова, А. Колот та інші науковці звертають увагу, що соціальний капітал, завдяки своїм особливостям і базовим чинникам розвитку – освіті й охороні здоров'я, виступає в ролі нематеріального активу, через функціонування якого підвищується дієвість державних інститутів, ефективність соціально-трудова відносин в економіці, прискорюється економічний розвиток підприємств, організацій, країн [5; 11].

Зауважимо, що можливості розвитку СК через нарощування знань, зміцнення духовного і фізичного здоров'я за рахунок соціальної підтримки, сприятливих умов життєдіяльності та праці, залежність самопочуття від довірливості відносин певною мірою досліджено українськими науковцями на основі застосування методів багаторівневого моделювання [14].

Разом з тим, теоретичний аналіз засвідчує, що у цьому науковому напрямку досліджень все ще бракує переконливої доказовості, оцінок із застосуванням методів економіко-математичного моделювання. Це свідчить, на нашу думку, про дискусійність багатьох положень та очевидну потребу подальшого поглиблення досліджень соціального капіталу і впливу його складових на економічний розвиток країни.

Відзначимо, що вимір такого впливу залишається найскладнішим, оскільки соціальний капітал є нематеріальним активом, який поки не має статистичного відображення в Україні (винятком є приклади інтегрального оцінювання за допомогою індексів соціального капіталу, які поширені у розвинених країнах Заходу і ґрунтуються на багатоаспектному соціологічному опитуванні та іншій статистичній базі даних).

З нашої точки зору, оцінки впливу СК на розвиток економіки України на різних рівнях можуть бути переважно непрямі, опосередковані, вони можуть бути визначені через прояв дії певних чинників, що безпосередньо формують соціальний капітал. У нашій статті зроблено спробу оцінити аспекти взаємозв'язку СК з розвитком національної економіки через вплив його базових системоутворюючих складових – освіти і охорони здоров'я. Поставлене завдання було реалізовано через розробку економіко-математичних моделей залежності ВВП від впливу освіти та охорони здоров'я. В процесі аналізу з'ясувалося, на скільки змінюється ВВП зі змінами кількісних показників розвитку освіти та охорони здоров'я на 1 %. У таблиці 1 систематизовано дані для виявлення залежності ВВП України від показників розвитку системи охорони здоров'я.

Таблиця 1

Виявлення залежності ВВП України від показників розвитку системи охорони здоров'я

Рік	ВВП, млн. грн. (за стат. даними)	Кількість випадків захворювань, тис.	Кількість лікарняних закладів, тис.	Кількість лікарняних ліжок, тис.	Кількість лікарів, тис.	Кількість середнього медичного персоналу, тис.	ВВП, млн. грн. (за моделлю)
1	2	3	4	5	6	7	8
	У	X1	X2	X3	X4	X5	(У1)
2002	225810	32233	3,1	465	224	526	168155
2003	267344	32585	3,0	458	223	523	224725
2004	345113	32573	2,9	451	223	522	295554
2005	441452	32912	2,9	445	224	496	596590
2006	544153	32240	2,9	444	225	493	675124

продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8
2007	720731	32807	2,8	440	223	488	739791
2008	948056	32467	2,9	437	222	465	885262
2009	913345	33032	2,8	431	225	467	993005
2010	1082569	33080	2,8	429	225	467	979598
2011	1302079	32381	2,5	412	224	459	1268558
2012	1459096	31162	2,4	404	217	441	1379803
2013	1522657	31024	2,2	398	217	441	1548295
2014	1566728	26881	1,8	336	186	379	1584674

Джерело: складено авторами на основі джерел [4; 9]

Використовуючи можливості методів обробки статистичних даних, отримаємо модель впливу охорони здоров'я на рівень ВВП (У1):

$$U1 = 1562397 - 29,147 \cdot X1 + 1002475 \cdot X2 + 604,117 \cdot X3 + 28169,650 \cdot X4 - 12260,400 \cdot X5 \quad (1)$$

Коефіцієнт детермінації зі значенням $R^2 = 0,97$ свідчить, що $U1$ на 97 % визначається застосованими в моделі факторами $X1-X5$.

З огляду на рисунок 1, співставлення статистичних даних про ВВП України з результатами розрахунків за моделлю засвідчують високий ступінь її адекватності (рис. 1).

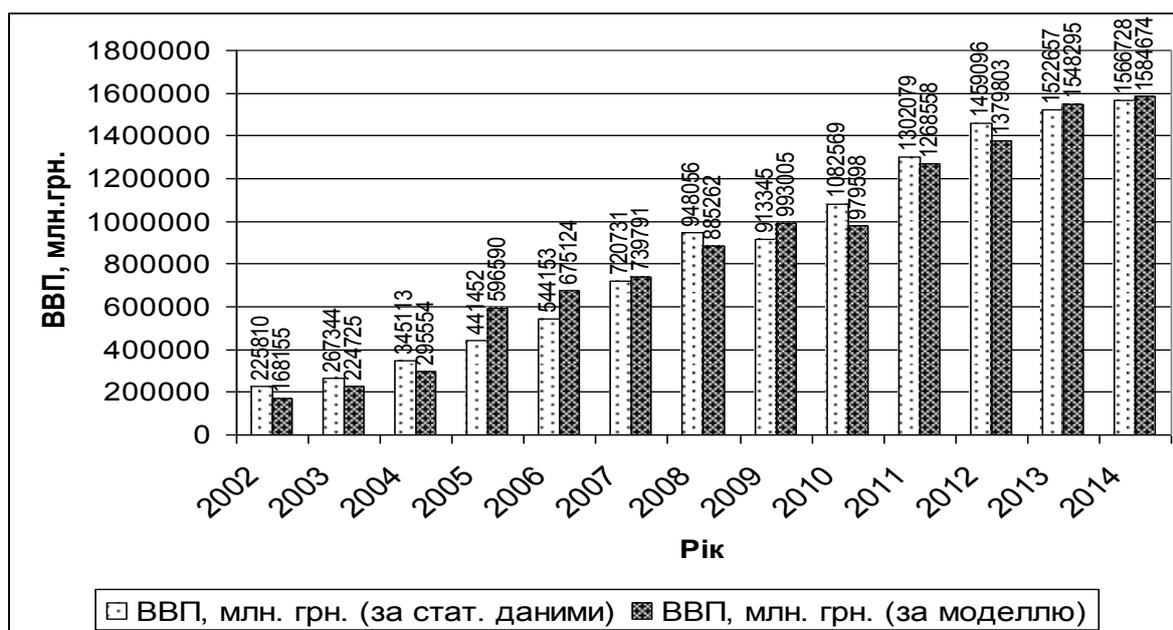

Рис. 1. Зіставлення статистичних даних про ВВП України, представленими в таблиці 1 з результатами розрахунків за моделлю 1

Джерело: авторська розробка

Аналіз моделі 1 засвідчує, що збільшення захворюваності населення негативно впливає на рівень ВВП країни: збільшення кількості захворювань на 1 % ($X1$) зменшує ВВП ($U1$) на 0,29 млн. грн. З економічних позицій таке явище пояснюємо не лише втратами робочого часу по причині захворювань під час лікарняних, недовиробництвом певної частки продукції, а й зниженням продуктивності праці через погіршення стану здоров'я, працездатності, зниженням мотивації до ефективної праці, прояву творчості, внаслідок неможливості підтримувати здоров'я на належному рівні через недоступність якісних медичних послуг, високої вартості ліків, інфляції, недовіри до лікарів, проявів корупції у закладах охорони здоров'я. В такому сенсі збільшення захворюваності корелює з руйнацією соціального капіталу, що не може не призводити до погіршення результатів праці, зокрема втрат ВВП на макрорівні.

Наступна таблиця відображає дані для виявлення залежності ВВП України від показників функціонування системи закладів освіти (таблиця 2).

Таблиця 2

Виявлення залежності ВВП України від стану функціонування системи закладів освіти

Рік	ВВП, млн. грн. (за стат. даними)	Кількість дошкільних закладів освіти, тис.	Кількість загально- освітніх закладів, тис.	Кількість професійно- технічних закладів	Кількість вищих навчальних закладів I-II рівня акредитації	Кількість вищих навчальних закладів III-IV рівня акредитації	ВВП, млн. грн. (за моделлю)
	У	К1	К2	К3	К4	К5	(У2)
2002	225810	24,5	22,3	980	664	315	197370
2003	267344	23,9	22,1	970	667	330	330419
2004	345113	23,1	22,1	965	670	339	313092
2005	441452	22,3	22,2	962	619	347	471399
2006	544153	21,4	22,2	953	606	345	520393
2007	720731	21,4	22,2	1011	570	350	755607
2008	948056	20,2	22,2	1023	553	351	848030
2009	913345	18,4	22,2	1021	528	353	961549
2010	1082569	17,6	22,1	1022	511	350	1117432
2011	1302079	17,2	21,9	1018	505	349	1294401
2012	1459096	16,3	21,7	975	501	345	1416188
2013	1522657	15,7	21,6	976	489	334	1546526

Джерело: складено авторами на основі джерел [4; 7]

Використовуючи можливості методів обробки статистичних даних, отримаємо модель впливу функціонування закладів освіти на рівень ВВП (У2):

$$У2 = 19241642 + 486,70 \cdot K1 - 770977,35 \cdot K2 + 1142,22 \cdot K3 - 4643,34 \cdot K4 + 303,17 \cdot K5 \quad (2)$$

Коефіцієнт детермінації зі значенням $R^2 = 0,98$ свідчить, що ВВП (У2) на 98 % визначається застосованими в моделі факторами К1–К5.

Аналіз моделі 2 засвідчує, що збільшення кількості професійно-технічних закладів (К3) та ВНЗ III-IV рівнів акредитації (К5) позитивно впливає на ВВП країни: збільшення їх кількості на 1 % збільшує ВВП (У2), відповідно, на 11,4 млн. грн. (К3) та на 3,03 млн. грн. (К5).

Не менш важливо дізнатися, якою мірою впливає на ВВП зміна контингенту учнів та студентів у навчальних закладах України та дітей у дошкільних закладах. Для виявлення такої залежності сформована таблиця 3.

Таблиця 3

Виявлення залежності ВВП України від наповнення системи закладів освіти учнями та студентами

Рік	ВВП, млн. грн. (за стат. даними)	Кількість дітей у дошкільних закладах освіти, тис.	Кількість учнів у загально- освітніх закладах, тис.	Кількість учнів у професійно- технічних закладах, тис.	Кількість студентів у вищих навчальних закладах I-II рівня акредитації, тис.	Кількість студентів у вищих навчальних закладах III-IV рівня акредитації, тис.	ВВП, млн. грн. (за моделлю)
	У	Н1	Н2	Н3	Н4	Н5	(У3)
2002	225810	2277	7143	527,7	528,0	1402,9	248607
2003	267344	2341	7078	524,6	582,9	1686,9	258081
2004	345113	2341	6987	512,3	592,9	1843,8	295508
2005	441452	2221	6857	501,9	548,5	2026,7	455307
2006	544153	2101	6764	493,1	505,3	2203,8	608625
2007	720731	2014	6601	507,3	468,0	2318,6	754778
2008	948056	1856	6764	496,6	441,3	2372,5	856099
2009	913345	1770	6601	473,8	399,3	2364,5	937692
2010	1082569	1638	6350	454,4	354,2	2245,2	1046012
2011	1302079	1216	6044	443,6	361,5	2129,8	1369927
2012	1459096	1117	5731	424,3	356,8	1954,8	1437098
2013	1522657	1077	5399	433,5	345,2	1824,9	1504670

Джерело: складено авторами на основі джерел [4; 7]

Використовуючи наявні можливості методів обробки статистичних даних, отримаємо модель впливу наповнюваності закладів освіти учнями та студентами на рівень ВВП (У3):

$$У3 = 2473941-741,55*Н1-168,68*Н2 + 975,05*Н3 - 344,46*Н4 + 239,09*Н5 \quad (3)$$

Коефіцієнт детермінації зі значенням $R^2 = 0,99$ свідчить, що У3 на 99 % визначається застосованими в моделі факторами Н1–Н5.

Аналіз моделі 3 засвідчує, що збільшення наповненості учнями професійно-технічних закладів (Н3) та студентами ВНЗ III-IV рівнів акредитації (Н5) позитивно впливає на ВВП країни: збільшення їх кількості на 1 % збільшує ВВП (У3), відповідно, на 9,7 млн. грн. (Н3) та 2,4 млн. грн. (Н5).

Таблиця 4

Виявлення залежності ВВП України від розвитку освіти населення

Рік	ВВП, млн. грн. (за стат. даними)	Населення з повною вищою освітою, %	Населення з базовою вищою освітою, %	Населення з неповною вищою, професійно-технічною освітою, %	Населення з повною загальною середньою освітою, %	Населення з базовою загальною середньою освітою, %	Населення без початкової освіти, %	ВВП, млн. грн. (за моделлю)
	У	Р1	Р2	Р3	Р4	Р5	Р6	(У4)
2002	225810	19,8	22,3	24,1	25,5	7,4	1,0	225413
2006	544153	21,9	1,9	22,6	43,1	9,6	0,8	545880
2007	720731	22,8	1,5	21,7	43,8	9,0	0,8	716982
2008	948056	23,2	1,2	21,2	45,2	8,4	0,7	936435
2010	1082569	25,8	1,0	20,5	44,9	7,3	0,5	1107177
2011	1302079	26,8	1,0	20,3	45,3	6,3	0,3	1286949
2012	1459096	27,8	0,9	20,2	45,6	5,2	0,2	1460002

Джерело: складено авторами на основі джерел [4; 8, с. 60-63]

Використовуючи наявні можливості методів обробки статистичних даних, отримаємо модель впливу рівня освіти економічно активного населення на рівень ВВП (У4):

$$У4 = 7356934 - 122911*Р1+10468,4*Р2 - 124170*Р3 + 23155,2*Р4 - 165378*Р5 - 884922*Р6 \quad (4)$$

Коефіцієнт детермінації зі значенням $R^2 = 0,99$ свідчить, що У4 на 99 % визначається застосованими в моделі факторами Р1–Р6.

Аналіз моделі 4 засвідчує, що збільшення частки населення з базовою вищою освітою (Р2) та з повною загальною середньою освітою (Р4) позитивно впливає на ВВП країни: збільшення їх на 1 % збільшує ВВП (У4), відповідно, на 104,7 млн. грн. (Р3) та 231,5 млн. грн. (Р4).

Висновки з проведеного дослідження. Викладене дозволяє стверджувати, що соціальний капітал – це нематеріальний актив, який характеризує систему взаємозв'язків, що виникають між членами суспільства, громадянами та державою на основі довірчих відносин, спільних цінностей, соціальної взаємодії. СК здатний впливати на економіку, прискорюючи або уповільнюючи її розвиток. У статті це було доведено шляхом оцінки взаємозв'язку СК та економічного розвитку на макrorівні через вплив його базових системоутворюючих чинників – освіти і охорони здоров'я. Поставлене завдання було реалізовано через розробку економіко-математичних моделей залежності ВВП від впливу освіти та охорони здоров'я. Виходячи з результатів здійсненої оцінки, виявлено, що на можливість конвертації СК у ВВП негативно впливає збільшення захворюваності населення: зростання захворюваності на 1 % зменшує ВВП на 0,29 млн. грн. Це підтверджено аналізом моделі 1.

Разом з тим, протилежні тенденції засвідчив аналіз впливу освіти на ВВП. Визначено, що на макроекономічний розвиток країни позитивно впливає збільшення кількості професійно-технічних закладів та ВНЗ III-IV рівнів акредитації, наповнюваність учнями професійно-технічних закладів та наповнюваність студентами ВНЗ III-IV рівнів акредитації, збільшення частки населення з базовою вищою освітою та з повною загальною середньою освітою: збільшення цих показників на 1 % призводить до зростання ВВП у порядку їх переліку, відповідно, на 11,4 млн. грн., 3,03 млн. грн., 9,7 млн. грн., 2,4 млн. грн., 104,7 млн. грн., 231,5 млн. грн., про що свідчать побудовані моделі 2, 3, 4.

Отже, оцінка взаємозв'язку соціального капіталу та економічного розвитку, здійснена через вплив його базових системоутворюючих чинників – освіти і охорони здоров'я, довела, що СК справляє помітний вплив на економічний розвиток суспільства. Довготривалий позитивний ефект для економіки від функціонування соціального капіталу можна очікувати лише за умов нарощування фінансування

освітньої сфери і сфери охорони здоров'я, створення і реалізації національних програм підтримки цих галузей, забезпечення доступності населення до якісних освітніх та медичних послуг.

Перспективи подальших досліджень мають бути пов'язані з розробкою інтегральної оцінки розвитку соціального капіталу в Україні.

Література

1. Архиреев С.И. Взаимосвязь доверия и институционального человеческого капитала / С.И. Архиреев // Научные работы Донецкого национального технического университета. Сер. : Экономическая. – 2014. – № 1. – С. 25–39.
2. Білошицький С. Криза довіри громадськості до представницьких політичних інститутів / С.В. Білошицький // Політичний менеджмент: український науковий журнал. – 2009. – № 2. – С. 56–66.
3. Бурдые П. Формы капитала / П. Бурдые // Экономическая социология. – 2002. – Т. 3. – № 5. – С. 60–75.
4. Валовий внутрішній продукт за 2001–2013 рр. / Національні рахунки / Економічна статистика. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/vvp/vvp_ric/vvp_kr_u.htm
5. Гришнова Е.А. Социальный капитал в системе экономических ресурсов / Е.А. Гришнова, И.Ю. Кочума // Социальноэкономика : Сб. науч. труд. – 2009. – № 4. – С. 38–49.
6. Длугопольський О.В. Інституційний вимір розвитку соціального капіталу: теоретико-методичні та прикладні аспекти / О.В. Длугопольський // Економіка України. – 2012. – № 12. – С. 17–29.
7. Дошкільні навчальні заклади (1990–2014); Загальноосвітні навчальні заклади (1990–2014); Професійно-технічні навчальні заклади (1990 – 2014); Вищі навчальні заклади (1990 – 2014) / Освіта / Демографічна та соціальна статистика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
8. Економічна активність населення України 2013: Стат. збірник / Державна служба статистики України. – К. : Держаналітінформ, 2014. – 199 с.
9. Заклади охорони здоров'я (1990–2014); Медичні кадри (1990–2014); Захворюваність населення (1990–2014) / Охорона здоров'я / Демографічна та соціальна статистика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
10. Козырева П.М. Межличностное доверие в контексте формирования социального капитала [Текст] / П.М. Козырева // Социологические исследования: Ежемесячный научный и общественно-политический журнал Российской академии наук. – 2009. – № 1. – С. 43–54.
11. Колот А.М. Соціальна згуртованість як доктрина забезпечення стійкості розвитку суспільства в умовах глобальних викликів / А. Колот // Україна: аспекти праці. – 2009. – № 7. – С. 11-19.
12. Коулман Дж. Капитал социальный и человеческий / Джеймс С. Коулман // Общественные науки и современность. – 2001. – № 3. – С. 122–139.
13. Мішин Ю. Соціальний капітал в сучасній економічній системі : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук / Ю.Р. Мішин. – Київ, 2010. – 21 с.
14. Русина Н. Здоровье и социальный капитал: противоречивые результаты исследований [Электронный ресурс] / Н.Л. Русина, В.В. Сафронов. – Режим доступа: <http://demoscope.ru/weekly/2015/0647/analit01.php>.
15. Социальный капитал доверия и менеджеральные стратегии [Текст] / Р. Блом [и др.] // Мир России. – 2005. – № 2. – С. 126–159.
16. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию / Ф. Фукуяма; [пер. с англ. Д. Павловой, В. Кирущенко, М. Колопотина]. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2008. – 730 с.
17. Maddison A. Dynamic Forces in Capitalist Development: A Long-Run Comparative View / A. Maddison. – New York: Oxford University Press, 1991 – 333 p.
18. Putnam, Robert D. Democracies in flux: the evolution of social capital in contemporary society / ed. by Eva Cox and Robert D. Putnam. – New York : Oxford University Press, 2004. – 522 p.

References

1. Arkhiyereyev, S.I. (2014), "The relationship of trust and institutional human capital", *Naukovi pratsi Donets'kogo natsional'nogo tekhnichnogo universitetu. Ser.: Ekonomichna*, Donetsk, Ukraine, no. 1, pp. 25–39.
2. Biloshytskyi, S. (2009), "The crisis of public confidence in the political institutions of representative", *Politychnyi menedzhment*, no. 2, pp. 56–66.
3. Burde, P. (2002), "The forms of capital", *Ekonomicheskaya sotsiologiya*, vol. 3, no. 5, pp. 60–75.
4. State Statistics Service of Ukraine, "Gross domestic product for 2001-2013 / National Accounts / Economic Statistics", available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/vvp/vvp_ric/vvp_kr_u.htm
5. Grishnova, E.A. and Kochuma, I.Yu. (2009), "Social capital in the economic resources", *Sotsioekonomika*, no. 4, pp. 38–49.
6. Dluhopolskyi, O.V. (2012), "The institutional dimension of social capital: theoretical and methodical and applied aspects", *Ekonomika Ukrainy*, no. 12, pp. 17–29.
7. State Statistics Service of Ukraine, "Pre-school education (1990-2014); Secondary schools (1990-2014); Vocational education (1990-2014); Higher education institutions (1990-2014) / Education / Demographic and Social Statistics", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
8. State Statistics Service of Ukraine, *Ekonomichna aktivnist naseleння Ukrainy 2013* [Economically active population in Ukraine 2013], Kyiv, Ukraine, 199 p.
9. State Statistics Service of Ukraine, "Healthcare (1990-2014); Medical personnel (1990-2014); Morbidity of population (1990-2014) / Health / Population and social statistics", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
10. Kozyreva, P.M. (2009), "Interpersonal trust in the context of the formation of social capital", *Sotsiologicheskie issledovaniya: Ezhemesyachnyi nauchnyi i obshchestvenno-politicheskii zhurnal Rossiiskoi akademii nauk*, no. 1, pp. 43–54.

11. Kolot, A.M. (2009), "Social cohesion as a doctrine ensure the stability of society in terms of global challenges", *Ukraina: aspekty pratsi*, no. 7, pp. 11-19.
12. Koulman, D.S. (2001), "Social and human capital", *Obshchestvennye nauki i sovremennost*, no. 3, pp. 122–139.
13. Mishyn, Yu. (2010), "Social capital in modern economic system", Thesis abstract for Cand. Sc. (Econ.), Kyiv, Ukraine, 21 p.
14. Rusinova, N. and Safronov, V. (2015), "Health and social capital: the conflicting results of studies", available at: <http://demoscope.ru/weekly/2015/0647/analit01.php>.
15. Blom, R. etc (2005), "The social capital of trust and managerial strategy", *Mir Rossii*, no. 2, pp. 126–159.
16. Fukuyama, F. (2008), *Doveriye: sotsialnyye dobrodeteli i put k protsvetaniyu* [Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity], Trans. from Eng. Pavlova D., Kiryushchenko V., Kolopotina M., Izdatelstvo ACT, Moscow, Russia, 730 p.
17. Maddison, A. (1991), *Dynamic Forces in Capitalist Development: A Long-Run Comparative View*, Oxford University Press, New York, 333 p.
18. Putnam, R. and Cox, E. (2004), *Democracies in flux: the evolution of social capital in contemporary society*, Oxford University Press, New York, 522 p.

УДК 338.45: 691

Витвицький Я.С.,
д.е.н., професор
Андрусів У.Я.,
аспірант кафедри економіки підприємства
Івано-Франківський національний технічний
університет нафти і газу

МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ СФЕРИ ВИРОБНИЦТВА БУДІВЕЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ НА ІННОВАЦІЙНИХ ЗАСАДАХ

Vytvytskyi Ya.S.,
dr.sc.(econ.), professor
Andrusiv U.Ya.,
graduate student of the department of economics enterprise
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

MANAGEMENT MECHANISM FOR ENTERPRISES OF PRODUCTION OF CONSTRUCTION MATERIALS ON INNOVATION PRINCIPLES

Постановка проблеми. Кризові явища в економіці торкнулися майже усіх країн світу. Швидкість їх подолання залежить від соціально-економічних особливостей розвитку окремої країни та потенціалу, сформованого окремими підприємствами. Ситуація у вітчизняній промисловості виробництва будівельних матеріалів також потребує кардинальних змін. Для окремого підприємства в сучасних умовах необхідні зміни звичних зв'язків, традиційних методів, правил та принципів господарювання, існуючих організаційних структур [1]. Ці зміни вимагають перегляду підходів до того, як управляти підприємствами, вести справи, досягати успіху. Їх практичну реалізацію необхідно пов'язувати із формуванням та застосуванням сучасних механізмів управління підприємствами.

Діючі на сьогодні механізми управління підприємствами сфери виробництва будівельних матеріалів (ПСВБМ), здебільшого спрямовані на подолання наслідків кризових явищ, модифікацію чинників конкурентоспроможності, а не на пошук нових джерел економічного зростання. Такий підхід частково вирішує проблеми покращення стану підприємств та не враховує тих вимог, яких потребують сучасне зовнішнє та внутрішнє оточення підприємства. Тому, актуальним за теперішніх умов є формування такого механізму управління підприємствами сфери виробництва будівельних матеріалів, який сприятиме збільшенню обсягів виробництва продукції, підвищенню ефективності їх діяльності та відповідатиме сучасним вимогам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вихід на новий якісний рівень розвитку вітчизняних підприємств виробників будівельних матеріалів має супроводжуватись удосконаленням діючих механізмів управління. Багато дослідників [2–8] присвятили свої роботи питанням розвитку підприємств на інноваційних засадах, проте досі недостатньо вирішеними залишаються проблеми розробки комплексного механізму управління підприємств із застосування сучасних технологій

управління. У цих роботах зазначається, що основним критерієм їх вибору доцільно обирати ефективність діяльності, що визначає рівень компенсації понесених управлінських витрат. Г. Кунц та С.О. Донел стверджують, що ефективне управління – це управління за обставинами або ситуаційне управління. Воно передбачає застосування спеціальних знань у певній сфері діяльності, вирішенні практичних проблем для досягнення найкращих результатів у конкретній ситуації [9].

Проте залишаються невирішеними окремі питання пов'язані з механізмом управління підприємствами, зокрема у сфері виробництва будівельних матеріалів на інноваційних засадах.

Постановка завдання. Метою статті є розробка механізму управління інноваційним розвитком підприємств сфери виробництва будівельних матеріалів, котрий сприятиме ефективному використанню їх ресурсного потенціалу та підвищенню ефективності діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Механізм управління підприємствами сфери виробництва будівельних матеріалів, у першу чергу, має базуватись на світовому досвіді роботи галузей, пов'язаних із виробництвом будівельних матеріалів.

Основні елементи пропонованого нами механізму управління підприємствами сфери виробництва будівельних матеріалів представлено на рисунку 1.

Перш за все, механізм управління має бути максимально адаптованим до існуючого макросередовища. До елементів макросередовища потрібно віднести державну та регіональну політику раціонального використання запасів корисних копалин та сировини для виробництва будівельних матеріалів. Адже, від наявності сировини, її раціонального використання, залежить безпосередньо вартість будівельних матеріалів.

Світова політика раціонального використання запасів корисних копалин ґрунтується на принципах прозорості видобувних галузей. Міжнародний стандарт забезпечення прозорості видобувних галузей (Extractive Industries Transparency Initiative, EITI) впроваджений у 40 країнах світу.

Перевагами приєднання до EITI є [10]:

- 1) посилення бюджетного контролю і нагляду за користування надрами;
- 2) встановлення довіри громадян до державних установ;
- 3) сприяння пом'якшенню конфліктів між урядом, підприємствами та населенням;
- 4) забезпечення використання більшої частини рентних доходів від видобутку вапняку, мергелю, гіпсу та інших корисних копалин на користь місцевих громад;
- 5) прийняття різних програм, спрямованих на боротьбу з корупцією і забезпечення соціально спрямованого управління;
- 6) покращення інвестиційного клімату.

Запровадження EITI посилає міжнародним інвесторам позитивний сигнал про прихильність уряду до посилення прозорості і підзвітності. Країна, у такому випадку, може сприйматись як привабливий об'єкт інвестицій.

Що стосується рівня державного управління у сфері раціонального використання запасів сировини (мергелю, вапняку, гіпсу і т.д.) для виробництва будівельних матеріалів в Україні, то тут необхідна системна та клопітка праця з його покращення.

Основою роботи з підвищення ефективності використання мінеральної сировини має бути формування державної програми з ресурсозбереження та використання вторинних ресурсів на підприємствах досліджуваної промисловості. Тому на державному рівні мають більш ефективно працювати низка галузевих інституцій з управління та контролю за раціональним використанням запасів вапняку, гіпсу та мергелю для виробництва будівельних матеріалів, а саме:

- міністерство регіонального, будівництва та житлово-комунального господарства, яке на теперішній час є органом виконавчої влади з такими основними завданнями: реалізація державної політики у галузі будівництва, будівельної індустрії, житлово-комунального господарства, містобудування та архітектури; сприяння впровадженню у будівництво прогресивних проектних рішень, нових будівельних матеріалів, конструкцій та виробів; формування пропозицій з питань розвитку територій; координування роботи будівельних організацій, підприємств будівельної індустрії та промисловості будівельних матеріалів.

- міністерство екології та природних ресурсів, основними напрямками діяльності якого повинні бути: забезпечення обґрунтованої оцінки ресурсів (вапняк, мергель, пісок, щебінь); видача ліцензій на право розробки кар'єрів спільно із Державною службою геології та надр України (Держгеонадра) та контроль за виконанням умов ліцензії; забезпечення екологічної безпеки при розробці кар'єрів;

- Державна служба геології та надр, що здійснює державний контроль за геологічним вивченням надр та раціональним і ефективним їх використанням [11].

Ефективність управління значною мірою залежить від принципів, покладених в його основу. До загальних принципів управління слід віднести: принцип системності, принцип компетентності, а також принципи цілеспрямованості, науковості, плановості, економічної ефективності [12, с. 201].

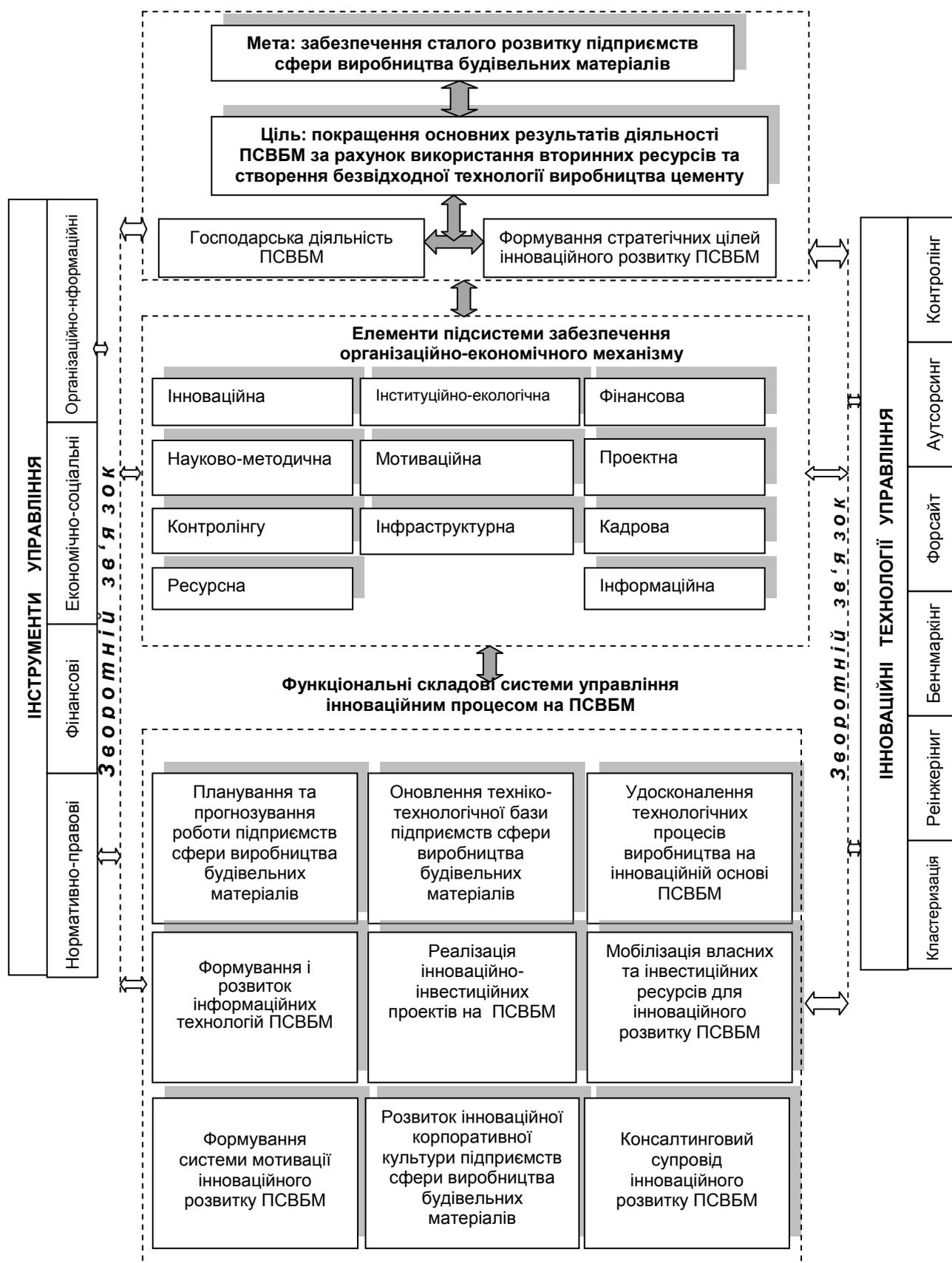

Рис. 1. Візуалізована схема механізму управління підприємствами сфери виробництва будівельних матеріалів

Джерело: авторська розробка

Крім перелічених вище принципів, при управлінні підприємствами сфери виробництва будівельних матеріалів доцільно застосовувати деякі спеціальні принципи, а саме:

- забезпечення прозорості і максимально можливої формалізації критеріїв контролю за раціональним використанням сировини для виробництва будівельних матеріалів;
- оптимізації економічних інтересів держави, виробника будівельних матеріалів та інвестора;
- синергізму для отримання результатів на рівні не одного досліджуваного підприємства, а всієї галузі;
- інноваційності – розробка та застосування прогресивних технологій виробництва та управління.

Для ефективного функціонування підприємств сфери виробництва будівельних матеріалів доцільно використовувати увесь спектр адміністративних, економічних та соціально-психологічних методів управління.

Адміністративні методи управління – це методи підпорядкування, завдяки яким відбувається вплив на діяльність організації в цілому та на окремих її працівників. Ці методи включають [13, с. 110]:

- 1) організаційні методи впливу, що реалізуються через документи тривалої дії – закони, положення, статuti, укази, інструкції, правила, вимоги, норми, акти, протоколи тощо;
- 2) розпорядчі методи впливу – реалізуються через накази, розпорядження, вказівки;
- 3) дисциплінарні методи впливу – виражаються через зауваження, догани, переміщення і звільнення посадових осіб тощо.

Недоліком цих методів є примусовий характер і відсутність стимулювання при прийнятті рішень для досягнення поставлених цілей, а перевагою є швидкість і конкретність дій для забезпечення розвитку підприємств.

Економічні методи управління є ефективнішими з позицій теорії мотивації і їх застосування можливе за допомогою різноманітних економічних важелів (цін, платежів, податкових пільг та покарань). Вигіднішим і прибутковішим є дотримання економічного законодавства та зобов'язань ніж їх порушення [14].

Соціально-психологічні методи управління реалізуються через врахування та використання інтересів соціуму досліджуваних підприємств. Потрібно зазначити, що при належній увазі до проблем формування і розвитку кадрового потенціалу можна забезпечити максимальний ефект від управлінських рішень.

Методи управління не можна розглядати відокремлено від функціональної системи механізму управління підприємствами, оскільки процес управління реалізується саме через виконання функцій управління.

Функції механізму управління в межах діяльності підприємств сфери виробництва будівельних матеріалів повинні базуватись на класичних функціях теорії управління підприємством: плануванні, організації, мотивації та контролі [15, с. 52]. Ці функції мають виконуватись відповідними структурними підрозділами підприємства.

Для функціональних складових у системі управління інноваційними процесами на ПСВБМ передбачають виконання таких функцій:

- планування та прогнозування роботи підприємств сфери виробництва будівельних матеріалів;
- оновлення техніко-технологічної бази підприємств;
- удосконалення технологічних процесів виробництва на інноваційній основі;
- формування і розвиток інформаційних технологій;
- реалізація інноваційно-інвестиційних проектів на підприємствах;
- мобілізація власних та інвестиційних ресурсів для інноваційного розвитку;
- формування системи мотивації інноваційного розвитку підприємств;
- розвиток інноваційної корпоративної культури підприємств сфери виробництва будівельних матеріалів;
- консалтинговий супровід інноваційного розвитку.

Планування і організація виробництва має відбуватись з максимальним використанням сучасних досягнень цих напрямів економічної й управлінської науки.

Мотивація діяльності підприємств виробників будівельних матеріалів можлива шляхом зменшення податкових платежів, надання пільг, дотацій у разі застосуванні вторинних ресурсів при виробництві будівельних матеріалів.

Зовнішній контроль за діяльністю підприємств сфери виробництва будівельних матеріалів має здійснюватись органами територіальних управлінь Держгірпромнагляду, міжрегіональними територіальними органами, які є структурними підрозділами апарату Держгеонадр України. Внутрішній контроль має здійснюватись шляхом застосування системи контролінгу, про який детальніше йтиметься далі.

Також, для ефективного функціонування механізму управління підприємствами сфери виробництва будівельних матеріалів пропонується застосовувати такі основні інструменти управління, як: нормативно-правові, фінансові, економічні, техніко-технологічні, маркетингові, екологічні та використовувати відповідні показники, що дозволяють провести оцінювання дієвості кожного інструменту [16, с. 11].

Безумовно, що для більш ефективного управління підприємствам будівельної промисловості доцільно використовувати і сучасні управлінські технології, а саме: форсайт; бенчмаркінг; реінжиніринг бізнес-процесів; аутсорсинг; контролінг.

Однією з найбільш сучасних і прогресивних управлінських технологій, що використовується при стратегічному плануванні, є форсайт – передбачення майбутнього [3, с. 358]. Форсайт слід розглядати, як можливість заглянути у майбутнє, для визначення перспективних напрямків розвитку підприємств будівельної індустрії, з метою виявлення нових високо-технологічних технологій для виробництва будівельних матеріалів, що принеситимуть найбільші не тільки економічні, а й соціальні й екологічні вигоди.

Для того, щоб вдосконалити процес стратегічного управління на підприємствах сфери виробництва будівельних матеріалів, окрім форсайту, доцільно запроваджувати і технологію бенчмаркінгу. Для цього, спочатку потрібно визначитись, з ким ми хочемо порівнювати наше підприємство та що саме ми будемо порівнювати, тобто види бенчмаркінгу [17, с.18]. Існують такі види бенчмаркінгу:

- внутрішній бенчмаркінг – бенчмаркінг процесу, який здійснюється всередині самого підприємства (наприклад, дочірні підприємства), порівнюються характеристики виробничих одиниць, які схожі за аналогічними процесами;
- зовнішній бенчмаркінг, при здійсненні якого еталонами є компанії (продукти, послуги, процеси, функції) глобального, національного або регіонального рівня;
- функціональний бенчмаркінг – порівняння визначеної функції двох або більше підприємств у тому ж секторі;
- стратегічний бенчмаркінг – забезпечення довготривалих конкурентних переваг та стратегічних пріоритетів;
- бенчмаркінг процесу – діяльність по зміні визначених показників та функціональності для їх співставлення з підприємствами, характеристика яких є бездоганною в аналогічних процесах.

Зовнішній бенчмаркінг можна розділити на наступні види:

- функціональний або галузевий (аналогічний конкурентному, проте охоплює більше число суб'єктів господарювання галузі);
- глобальний (вивчається велика кількість даних за різними суб'єктами господарювання з метою виявлення найуспішнішого досвіду незалежно від галузі) [18, с. 35].

У індивідуальному бенчмаркінгу ініціатором і, відповідно, реципієнтом кращої практики в процесі дослідження та порівняння є один суб'єкт господарювання [19, с.23].

Регіональний бенчмаркінг застосовується задля визначення напрямів інфраструктурного забезпечення регіонального розвитку.

Отже, як бачимо, що існує значна кількість видів бенчмаркінгу, які можуть застосовувати підприємства сфери виробництва будівельних матеріалів при здійсненні стратегічного управління.

Стратегічне управління конкурентоспроможністю з використанням стандартного процесу бенчмаркінгу складається з низки етапів: планування, пошук, спостереження, аналіз, адаптація [20, с. 36].

Першим етапом процесу стратегічного управління конкурентоспроможністю є планування, яке має на меті визначення критичних факторів успіху, вибір процесу бенчмаркінгу, документування процесу, розробку показників. На другому етапі – пошуку – здійснюється вибір партнерів для бенчмаркінгу. Розуміння та документування процесу партнера за показниками і на практиці здійснюється на третьому етапі бенчмаркінгу – спостереження. Ідентифікація “відхилень” в показниках та пошук їх причин проходить на четвертому етапі бенчмаркінгу – аналізу. Вибір найкращої практики процесу, пристосування його до умов роботи своєї компанії, запровадження змін, все це заключний етап – адаптація.

З метою підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств сфери виробництва будівельних матеріалів також доцільно активно використовувати процесний підхід в управлінні, який вже давно довів свою ефективність у розвинених країнах. Українська практика управління підприємствами перебуває лише на початковому етапі застосування цього підходу. Проте, варто більше уваги зосередити саме на покращенні бізнес-процесів, адже звичні для всіх організаційні структури управління дуже часто відстрочують розвиток компанії через недоліки в системі управління, зокрема, через втрату найдорожчого, не поновлюваного і не накопичувального ресурсу сьогодення – часу, адже якщо втрачається час, то втрачаються і потенційні можливості.

Результати проведених досліджень та світова практика доводять, що вітчизняні підприємства для цього мають все активніше залучати у процеси управління реінжиніринг. До основних переваг цієї управлінської технології можна віднести простоту проведення оптимізації як самих бізнес-процесів з точки зору їх організації, синхронізації та взаємоузгодженості, так і ресурсів, що споживаються у цих процесах, особливо людських. При використанні процесно-орієнтованого підходу в управлінні сам бізнес-процес стає регулятором якості його складових процедур, будучи орієнтованим на реального ринкового клієнта. Виділення бізнес-процесів, їх аналіз та подальше покращення і вдосконалення –

копосальний резерв для підвищення конкурентоспроможності підприємств та ефективності їх діяльності.

Для підприємств сфери виробництва будівельних матеріалів реінжиніринг необхідно застосовувати для перепроєктування окремих найбільш не досконалих, техногенно небезпечних, енерго та матеріаломістких бізнес-процесів на технологічно відсталих підприємствах, створюючи більш ефективні робочі процеси і операції, визначаючи та вибираючи відповідні прогресивні технології, у тому числі інформаційні, і способи їх застосування. Вважаємо за доцільне наголосити, що, на думку автора роботи [21], технологія реінжинірингу фокусується на «...об'єднанні функцій на мікроорганізаційному рівні», що є цілком сумісним з концепцією кластеризації окремих виробництв в рамках регіону і дозволяє трансформувати їх у процеси більш тривалого виробничого циклу, з поглибленою переробкою початкових ресурсів у кінцеву продукцію, використанням відходів виробництва, зменшенням техногенного навантаження на довкілля, підвищенням рівня доданої вартості продукції, товарів і послуг, які генеровані в регіоні. Також у процесі розробки технології реінжинірингу доцільно використовувати широке коло різноманітних моделей реструктуризації бізнес-процесів. Серед цих моделей – «дерево цілей бізнес-процесів», «алгоритмізація бізнес-процесів», «сітьові моделі» тощо [22, с. 86].

Реінжиніринг та його найскоріше ефективного проведення вимагають створення окремого бюджету (мінімально необхідного), без якого початок і проведення всього реінжинірингового комплексу робіт неможливе. Як показує практика, для реалізації наміченої програми необхідно чітко визначити та розподілити ролі, обов'язки та відповідальність кожного учасника для забезпечення реалізації цілей програми. В ході реалізації робіт з реінжинірингу слід чітко виділяти досягнуті в ході робіт результати.

Безумовно реалізація заходів з реінжинірингу вимагає відповідної методичної та інформаційної підтримки, яку, як правило, забезпечують консалтингові компанії. В ході розгортання програми реінжинірингу слід чітко розрізняти заходи, які покращують бізнес, та заходи, що складають процес реінжинірингу та докорінно змінюють бізнес. На відміну від традиційного процесу покращення, як початкову точку беруть не існуючий процес, а «чистий листок», тобто відбувається проектування нового процесу. Якщо покращення відбуваються знизу-вгору, то реінжиніринг навпаки – зверху вниз. Реінжиніринг має охоплювати всі сфери діяльності підприємства, а не лише «вузькі місця» окремих поліпшуваних заходів.

До факторів, що сприяють успішній реалізації реінжинірингу, слід віднести передусім готовність керівництва до змін, розуміння та віру в кінцевий результат, розумну оцінку ризиків, з якими пов'язана реалізація реінжинірингової програми. При наявності готовності з боку керівництва відповідними повноваженнями доцільно наділити персонал, що займається реалізацією такої програми та чітко визначити роль і обов'язки кожного працівника. Для підтримки темпу проведення програми важливо передбачити необхідний бюджет для реалізації насамперед пріоритетних цілей та моніторингу результатів реалізації програми реінжинірингу. Нарешті, така програма має підтримуватись відповідною технологією, методичним забезпеченням, відпрацьованим в ході реалізації подібних програм на інших підприємствах (як правило методичне забезпечення є напрацьоване у відповідних консалтингових компаній).

Розвиток конкуренції і її загострення в умовах глобалізації спричинили появу ще однієї, принципово нової технології управління економічними системами – аутсорсингу. Аутсорсинг є однією з найбільш сучасних і успішних бізнес-моделей, що дають змогу добитися реальних конкурентних переваг. Суть аутсорсингу полягає у підвищенні ефективності роботи підприємства шляхом передачі не тільки окремих виробничих функцій, але й цілих бізнес-процесів, для їх виконання зовнішніми організаціями з метою оптимізації витрат ресурсів і концентрації зусиль на основному виді діяльності. Тому в сучасних умовах найбільш перспективною формою аутсорсингу є виділення в структурі підприємств сфери виробництва будівельних матеріалів окремих обслуговуючих і допоміжних підрозділів і надання їм прав на певну автономію у виробничо-господарській діяльності [23, с. 30]. Організаційно-правовою формою такого виділення може бути надання таким підрозділам статусу дочірньої фірми.

Аналіз чинників, що визначають рішення компанії впровадити в своїй структурі систему аутсорсингу, вказує на чотири основні передумови:

- прагнення керівників зосередитися на основних видах діяльності;
- необхідність підвищення якості робіт і послуг;
- гостра потреба в зниженні витрат на управління і виробництво;
- бажання збільшити прибутковість допоміжних і обслуговуючих підрозділів за рахунок їх повнішого завантаження сторонніми замовленнями.

Розглядаючи можливості запровадження аутсорсингу на досліджуваних нами підприємствах, слід вказати, що цей процес, здебільшого, має носити поступовий характер, а використання аутсорсингу дозволить підвищити конкурентоспроможність без значних додаткових інвестицій в нові дорогі технології і сфокусуватися на пріоритетних напрямках діяльності.

Також при формуванні механізму управління підприємств сфери виробництва будівельних матеріалів потрібне належне інституціонально-екологічне забезпечення, тому що воно є необхідною

умовою застосування концепції сталого розвитку на рівні підприємства і має здійснюватись відповідно до пріоритетів загальноцивілізаційної природоохоронної політики.

Інституціональне забезпечення включає: організаційно-інфраструктурне забезпечення – інноваційні, проектні, інжинірингові, аудиторські, контролюючі, моніторингові, страхові підрозділи природоохоронного спрямування; нормативно-правове забезпечення – стандарти інструкції, правила, норми, методики; морально-етичне забезпечення – громадські екологічні ради [24, с. 129].

Діяльність підрозділів досліджуваних підприємств має спрямовуватися на розробку технічних завдань, проектних пропозицій, проведення наукових досліджень і техніко-економічних обстежень, підготовку технічної документації, проектування та конструкторське опрацювання об'єктів техніки і технології спрямоване на залучення інвестиційних ресурсів у охорону навколишнього природного середовища.

Дотримання екологічних стандартів і норм виробництва продукції має здійснюватися на основі інструкцій, правил і методик, які є загальноприйнятими і затвердженими на державному і міждержавному рівнях. Понадлімітне використання природних ресурсів і забруднення довкілля понад встановлені норми має каратися накладанням штрафів в такому розмірі, щоб екодеструктивна діяльність була економічно не вигідна.

Робота екологічних аудиторських підрозділів на рівні підприємства повинна оцінювати природоохоронні процеси, на основі даних відповідних моніторингових служб. Також мають бути створені спеціальні страхові підрозділи, що забезпечать створення резервних (страхових) фондів, призначених для відшкодування збитків від шкідливого впливу на природне середовище внаслідок непередбачуваних надзвичайних ситуацій, оскільки при розробці кар'єрів власники спеціального дозволу (ліцензії) на користування надрами зобов'язані укладати страхові угоди на випадок завдання екологічної шкоди довкіллю. Важливим моментом у роботі вищезазначених підрозділів є їх узгоджена співпраця.

Тут необхідно згадати і про громадські екологічні ради – добровільні утворення, які вправі залучати громадськість до вирішення екологічних проблем на підприємствах. Їх діяльність має бути спрямована на формування екологічної свідомості населення.

Як вже зазначалось вище, важливою управлінською технологією задіяною у механізмі управління підприємствами сфери виробництва будівельних матеріалів має стати контролінг. Його слід розглядати системно в інтеграції відповідних функцій контролю за всіма напрямками діяльності підприємства, для вчасного і постійного виявлення еколого-економічних проблем та внесення своєчасних пропозицій щодо їх вирішення. Перевагою впровадження контролінгу на підприємствах сфери виробництва будівельних матеріалів є те, що своєчасна і достовірна інформація про реальний стан справ потраплятиме на всі рівні управлінської ієрархії ще до формування кінцевого результату. Адже контроль кінцевого результату у вигляді реакції держави, ринку чи громадськості є уже заздалегідь неефективним, а тотальний контролінг численних проміжних показників і оцінок, що характеризують поточний стан досліджуваних нами підприємств, дає можливість попередження отримання неефективних кінцевих результатів ще задовго до їх появи [25, с 156].

Нарешті, при формуванні ефективного механізму управління підприємствами сфери виробництва будівельних матеріалів значна увага має приділятися розвитку інформаційних технологій і вдосконаленню інформаційного забезпечення на основі побудови єдиного автоматизованого інформаційного простору, який має охоплювати усі рівні управління досліджуваних підприємств. Ця система дозволить підвищити «прозорість» діяльності всіх структурних підрозділів та дасть змогу приймати обґрунтовані управлінські рішення у сфері тактичного та стратегічного планування на основі достовірної та оперативної інформації.

Висновки з проведеного дослідження. Управління підприємствами сфери виробництва будівельних матеріалів стане більш ефективним при повноцінному застосуванні всіх описаних структурних елементів, інструментів управління та прогресивних управлінських технологій. Застосування пропонованого механізму управління підприємствами у сфері виробництва будівельних матеріалів сприятиме підвищенню ефективності функціонування цих підприємств та досягненню цілей, які передбачені стратегіями їх розвитку.

З'ясовано, що для більш ефективного управління підприємствам будівельної промисловості доцільно використовувати і сучасні управлінські технології, а саме: форсайт; бенчмаркінг; реінжиніринг бізнес-процесів; аутсорсинг; контролінг. Зокрема, важливою управлінською технологією задіяною у механізмі управління підприємствами сфери виробництва будівельних матеріалів має стати контролінг. Його слід розглядати системно в інтеграції відповідних функцій контролю за всіма напрямками діяльності підприємства, для вчасного і постійного виявлення еколого-економічних проблем та внесення своєчасних пропозицій щодо їх вирішення.

Література

1. Полянська А.С. Розвиток промислових підприємств на засадах ситуаційного управління: теорія та методологія : автореферат на здобуття наук. ступ. доктора екон. наук : спец. 08.00.04 / А.С. Полянська. – Івано-

Франківськ, 2012. – 44 с.

2. Антонюк Л.Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації : монографія / Л.Л. Антонюк , А.М. Поручник, В.С. Савчук – К. : КНЕУ, 2003. – 394 с.

3. Інноваційно-інвестиційна і технологічна безпека трансформації регіональних економічних систем: монографія / Хвесик М.А., Степаненко А.В., Обиход Г.О. та ін. / за наук. ред. акад. НААН України М.А. Хвесика / Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». – К. : Науково-виробниче підприємство «Видавництво «Наукова думка» НАН України», 2013. – 487 с.

4. Цепенюк Н.М. Промисловість будівельних матеріалів у системі стратегічного розвитку економіки регіону: дис. канд. екон. наук: спец. 08.00.05 / Наталія Михайлівна Цепенюк; Львів. нац. акад. наук України. Інститут рег. досл. – Л., 2011. – 200 с.

5. Зубець М.В. Доповідь на парламентських слуханнях «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів» [Електронний ресурс] / М.В. Зубець. – Режим доступу: <http://me.kmu.gov.ua>.

6. Шубравська О.В. Інноваційні трансформації будівельного сектора економіки: світові тенденції та вітчизняні реалії / О.В. Шубравська // Економіка і прогнозування. – 2010. – № 3. – С. 90-102.

7. Філіппова С. В. Особливості процесу комерціалізації інноваційних розробок промислового підприємства: моногр. / С.В. Філіппова, Ю.В. Ковтуненко. – Луганськ: Ноулідж, 2013. – 214 с.

8. Механізми розвитку підприємництва в умовах посткризового відновлення економіки України: [аналітична доповідь] / [Д.С. Покришка, Я.А. Жаліло, Д.В. Ляпін, Я.В. Белінська та ін.]. – К. : НІСД, 2011. – 72 с.

9. Кунц Г. Управление: системный и ситуационный анализ управленческих функций / Г. Кунц, С.О. Донел; пер. с англ.; под ред. Д.М. Гвишиани. – Т.1, II. – М. : Прогресс, 1991. – 250 с.

10. До імплементації ініціативи забезпечення прозорості у видобувних галузях України: збірник матеріалів для законодавців та урядовців [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ua-energy.org/upload/files/EITI_Lawmakers_Nomos.pdf.

11. Положення про державну службу геології та надр України: затверджено Указом Президента України. із змінами, внесеними згідно з Указом Президента № 347/2013 від 25.06.2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/391/2011>

12. Осовська Г.В. Менеджмент організацій : навчальний посібник / Г.В. Осовська, О.А. Осовський. – К. : «Кондор», 2007. – 676 с.

13. Кузьмін О.Є. Теоретичні та прикладні засади менеджменту : навчальний посібник / О.Є. Кузьмін, О.Г. Мельник. – Львів: Національний університет «Львівська політехніка», (Інформаційно – видавничий центр «ІНТЕЛЕКТ+» Інституту післядипломної освіти), «Інтелект-Захід», 2002. – 228 с.

14. Мацьків Р.Т. Управління соціальною відповідальністю підприємств нафтогазового комплексу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 „Економіка та управління підприємствами (нафтова та газова промисловість)“ / Романа Тарасівна Мацьків; Івано-Франків. нац. техн. ун-т нафти і газу. – Івано-Франківськ, 2011. – 20 с.

15. Шегда А.В. Менеджмент: навчальний посібник / А.В. Шегда. – К. : В – ВО «Знання», КОО, 2002. – 583 с.

16. Андрусів У.Я. Концептуальні засади формування ефективного механізму управління підприємствами / У.Я. Андрусів // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: збірник наукових праць / ред. кол. : І.Д. Пасічник, О.І. Дем'янчук . – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. – Випуск 24. – С. 8-14.

17. Андрусів У.Я. Бенчмаркінг – совершенствования стратегического управления конкурентоспособностью предприятия / Андрусів У.Я. // Международное научное издание «Современные фундаментальные и прикладные исследования». В 2 т. – Т. 2 – №1(8) – 2013. – Кисловодск: Изд-во УЦ «МАГИСТР», С. 17-19.

18. Camp R. C. Benchmarking. The Search for Industry Best Practices That Lead to Superior Performance / R.C. Camp. - Wisconsin : ASQC Industry Press, Milwaukee, 1989.

19. Venetucci R. Benchmarking : A Reality Check for Strategy and Performance Objectives / R.Venetucci // Production and Inventory Management Journal. - 1992. - Vol. 33, № 4. - PP. 32-36.

20. Арефьева Е.В. Бенчмаркінг / Елена Владимировна Арефьева, Олег Викторович Арефьев. – К. : Издательство Европейского университета, 2003. – 58 с.

21. Пуліна Т.В. Реінжиніринг як інструмент інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств харчової промисловості: автореф. дис. на здобуття ступеня кандидата економ. наук. економ. наук: спец. 08.06.01 – «Економіка, організація та управління підприємствами» / Т.В. Пуліна. – К., 2006. – 23 с.

22. Виноградова О.В. Реінжиніринг бізнес-процесів у сучасному менеджменті : монографія / Виноградова О.В. – Донецьк: ДонДУЕТ, 2005. – 195 с.

23. Андрусів У.Я. Аутсорсинг як інструмент підвищення інвестиційної привабливості підприємств сфери виробництва будівельних матеріалів / У.Я. Андрусів // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Розвиток форм та методів сучасного менеджменту в умовах глобалізації», 25-27 березня 2013 р. – Том 1. – Дніпропетровськ: ДДАУ, ДООППО, 2013. – С. 29-31.

24. Економіка природокористування та управління природоохороною діяльністю : монографія / за наук. ред. д.е.н. С.В. Князя. – Львів: Національний університет «Львівська політехніка», 2014. – 372 с.

25. Швидкий Е.А. Контролінг –технологія ефективного управління складними ієрархічними господарськими системами (аналіз досвіду використання в Україні) / Е.А. Швидкий, В.П. Петренко // Науковий вісник ІФНТУНГ. – 2010. – № 3(25). – С. 153-159.

References

1. Polianska, A.S. (2012), “The development of industrial enterprises on the basis of situational management: Theory and Methodology”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Economic), 08.00.04, Ivano-Frankivsk, Ukraine.

2. Antoniuk, L.L., Poruchnyk, A.M. and Savchuk, V.S. (2003), *Innovatsii: teoriia, mekhanizm rozrobky ta komertsializatsii* [Innovations: theory, mechanism of development and commercialization], monograph, KNEU, Kyiv, Ukraine, 394 p.
3. Khvesyuk, M.A., Stepanenko, A.V., Obykhod, H.O. etc (2013), *Innovatsiino-investytsiina i tekhnolohichna bezpeka transformatsii rehionalnykh ekonomichnykh system* [Innovation and investment security and technological transformation of regional economies], monograph, Naukovo-vyrobyneche pidpriemstvo «Vydavnytstvo «Naukova dumka» NAN Ukrainy», Kyiv, Ukraine, 487 p.
4. Tsepeniuk, N.M. (2011), "Building materials industry in the strategic development of the regional economy", Thesis abstract for Cand. Sc. (Economic), 08.00.05, Institute of Regional Research, Lviv, Ukraine.
5. Zubets, M.V. "The strategy of innovative development of Ukraine for 2010-2020 in Conditions of Global Challenges", available at: <http://me.kmu.gov.ua>.
6. Shubravska, O.V. (2010), "Innovative transformation of the construction sector of the economy: global trends and domestic realities", *Ekonomika i prohnouzuvannia*, no. 3, pp. 90-102.
7. Filyppova, S.V. and Kovtunenکو, Yu.V. (2013), *Osoblyvosti protsesu komertsializatsii innovatsiinykh rozrobok promyslovoho pidpriemstva* [Features commercialization process innovation industrial enterprises], Noulidzh, Luhansk, Ukraine, 214 p.
8. Pokryshka, D.S., Zhalilo, Ya.A., Liapin, D.V., Belinska, Ya.V. etc (2011), *Mekhanizmy rozvytku pidpriemnytstva v umovakh postkryzovoho vidnovlennia ekonomiky Ukrainy* [Mechanisms of business in the conditions of post-crisis economic recovery in Ukraine], NISD, Kyiv, Ukraine, 72 p.
9. Kunc, G. and Donel, S.O. (1991), *Upravlenie: sistemnyy i situatsionnyy analiz upravlencheskikh funktsiy* [Management: situational analysis and system management functions], Progress, Moscow, Russia, 250 p.
10. By implementing initiatives to ensure transparency in the extractive industries Ukraine, available at: http://uaenergy.org/upload/files/EITI_Lawmakers_Nomos.pdf.
11. Decree of the President of Ukraine "Statement on the State Service of Geology and Mineral Resources of Ukraine", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/391/2011>
12. Osovska, H.V. and Osovskiy, O.A. (2007), *Menedzhment orhanizatsii* [Management of Organizations], Kondor, Kyiv, Ukraine, 676 p.
13. Kuzmin, O.Ye. and Melnyk, O.H. (2002), *Teoretychni ta prykladni zasady menedzhmentu* [Theoretical and applied principles of management], tutorial, «Intelekt-Zakhid», Lviv, Ukraine, 228 p.
14. Matskiv, R.T. (2011), "Managing social responsibility of oil and gas companies", Thesis abstract for Cand. Sc. (Economic), 08.00.04, Ivano-Frankivsk, Ukraine.
15. Shehda, A.V. (2002), *Menedzhment* [Management], tutorial, Znannia, Kyiv, Ukraine, 583 p.
16. Andrusiv, U.Ya. (2013), "Conceptual bases of formation of an effective mechanism of management of enterprises", *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»*,_iss. 24, pp. 8-14.
17. Andrusiv, U.Ya. (2013), "Benchmarking - improving the competitiveness of the enterprise strategic management", *Mezhdunarodnoe nauchnoe izdanie «Sovremennye fundamentalnye i prikladnye issledovanija»*, vol. 2, no. 1(8), pp.17-19.
18. Camp, R.C. (1989), "Benchmarking. The Search for Industry Best Practices That Lead to Superior Performance", ASQC Industry Press, Milwaukee, Wisconsin, USA.
19. Venetucci, R. (1992), "Benchmarking: A Reality Check for Strategy and Performance Objectives", *Production and Inventory Management Journal*, vol. 33, no.4, pp. 32-36.
20. Arefeva, E.V. and Arefev, O.V. (2003), *Benchmarking* [Benchmarking], Izdatelstvo Evropeiskogo universiteta, Kiev, Ukraine, 58 p.
21. Pulina, T.V. (2006), "Reengineering as a tool for innovation and investment activities of the food industry", Thesis abstract for Cand. Sc. (Economic), 08.06.01, Kyiv, Ukraine.
22. Vynohradova, O.V. (2005), *Reinzhyrnykh biznes-protsesiv u suchasnomu menedzhmenti* [Reengineering business processes in modern management], DonDUET, Donetsk, Ukraine, 195 p.
23. Andrusiv, U.Ya. (2013), *Autsorsynh yak instrument pidvyshchennia investytsiinoi pryvablyvosti pidpriemstv sfery vyrobnytstva budivelnykh materialiv* [Outsourcing as a tool to increase the investment attractiveness of the production of building materials], DDAU, DOIPPO, Dnipropetrovsk, Ukraine, pp. 29-31.
24. Kniaz, S.V. (2014), *Ekonomika pryrodokorystuvannia ta upravlinnia pryrodokhoronnoiu diialnistiu* [Economics of Natural Resources and environmental management], Natsionalnyi universytet «Lvivska politehnika», Lviv, Ukraine, 372 p.
25. Shvydkyi, E.A. and Petrenko, V.P. (2010), "Controlling -Technology efficient management of complex hierarchical economic systems", *Naukovyi visnyk IFNTUNH*, no. 3(25), pp.153-159.

УДК 339.9:339.564:664.76(477)

Сальман І.Ю.,
д.ю.н., професор
Ткаченко К.В.,
асистент

Білоцерківський національний аграрний університет

СУЧАСНИЙ СТАН СВІТОВОГО РИНКУ ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР ТА МІСЦЕ УКРАЇНИ В НЬОМУ

Salman I.Yu.,
dr.sc.(juridical), professor
Tkachenko K.V.,
assistant

Bila Tserkva National Agrarian University

THE MODERN STATE OF WORLD GRAIN MARKET AND THE PLACE OF UKRAINE IN IT

Постановка проблеми. Україна є однією з найбільших виробників зерна в Європі, збираючи щорічно 35-40 млн. тонн. Крім того, за останні десять років країна перетворилась в найбільшого експортера зерна в регіоні. Зернове господарство відіграє важливу роль в аграрному секторі України, забезпечуючи стабільне постачання населення хлібом і хлібобулочними виробами, а також сировиною для промислової переробки. Виробництво, переробка і експорт зерна в Україні дають суттєві грошові надходження до бюджету і є важливими секторами працевлаштування населення країни. Крім того, зернова галузь країни має суттєвий потенціал розвитку, пов'язаний передусім з наявністю багатих земельних ресурсів і достатньою кількістю кваліфікованої робочої сили. На сьогоднішній день потенціал зернової галузі України оцінюється в 80-100 млн. тонн щорічного виробництва зерна і олійних культур. Цей фундаментальний фактор привертає до себе увагу великої кількості професіоналів як всередині країни, так і за кордоном і потребує подальшого поглибленого вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У процес дослідження розвитку, формування та становлення економічних відносин на ринку сільськогосподарської продукції значний вклад внесли такі вітчизняні вчені, як В. Андрійчук, М. Дем'яненко, М. Малік, П. Саблук, О. Шпикуляк, В. Бойко, В. Власов, В. Губенко, С. Кваша, О. Могильний та ін. Однак у більшості наукових розвідок мало уваги приділено розвитку світового ринку зерна та місця України в ньому в контексті останніх геополітичних подій. Усе це свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір напряму дослідження в науковому і практичному аспектах.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо розширення присутності вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників на світовому ринку зерна.

Виклад основного матеріалу дослідження. За роки незалежності в зерновому секторі України пройшли серйозні зрушення та зміни. Перш за все, в результаті проведення земельної реформи в країні була введена приватна власність на сільськогосподарські землі, - в теперішній час, зернове господарство в країні ведеться переважно на землях, які належать приватним громадянам і окремим приватним підприємствам [1]. По-друге, значно скоротилась роль держави в організації виробництва, зберіганні, переробці та реалізації зерна, - приватний капітал відіграє все більшу роль у зерновому секторі економіки України як на національному, так і регіональному рівнях. По-третє, в результаті масштабної приватизації в 1990-ті роки значна частка інфраструктури зернового ринку (елеватори і зерносховища, сушарки, зернопереробні підприємства і комбикормові заводи, транспортні засоби і т.д.) перейшла в приватну власність, - держава продовжує володіти й управляти незначними активами в цій сфері через стовідсоткові державні підприємства ДАК «Хліб України», яким продовжують належати біля 90 елеваторів і зерносховищ, а також залишаються у власності держави біля 15 елеваторів системи Держрезерву України [2]. По-четверте, при активній участі приватного капіталу в країні пройшов суттєвий розвиток експортної інфраструктури галузі, що дозволяє Україні зберігати стабільні позиції на світовому ринку зерна, - за останні десять років Україна вивозила в середньому біля 10 млн. тонн зерна щорічно (переважно пшеницю, ячмінь і кукурудзу). По-п'яте, Україна проводить активну політику, направлену на європейську інтеграцію і вступ країни у Всесвітню Торговельну Організацію (ВТО), що тягне за собою приведення у відповідність різних нормативних і регулюючих актів України до вимог цієї організації, особливо у сфері оцінки і контролю якості

сільськогосподарської продукції [3]. Зрештою, нині суттєво змінюється психологія учасників зернового сектору країни, - через скорочення державної участі в зерновій галузі практично всім учасникам ринку (виробникам, трейдерам, переробникам) доводиться постійно стикатись в своїй господарській діяльності з новими категоріями ризиків, - перш за все, викликаними значними коливаннями цін, як на засоби виробництва (сільськогосподарська техніка, насіння, хімікати і т.д.), так і на зерно. Все це призводить до активного пошуку нових підходів до управління економічними ризиками на ринку зерна України, до їх мінімізації, до прагнення знижувати втрати виробництва і торгівлі, а також підвищувати ефективність роботи окремих елементів зернового комплексу країни [4].

У 2014 році Україна вийшла на друге місце в світі за обсягами експорту зернових культур після США і на перше місце в світі за темпами зростання продуктивності зернового господарства. Наведені досягнення свідчать про новий виток у розвитку українського агросектору.

Світові аграрні ринки дуже конкурентні. І ця конкуренція є перевагою для наших виробників. Вона дозволяє домогтись кращих умов, більш прийнятних цін, нових ринків або ринкових ніш. На відміну від інших галузей економіки, тут немає прихованих або явних монополістів. За 2013/2014 маркетинговий рік експортовано 32,36 млн. тонн зернових культур, що на 41,6% більше, ніж у попередньому МР (22,85 млн. тонн).

Перша сімка експортерів, а саме: СП «НІБУЛОН»; А. Toepfer International Ukraine (ADM); Louis Dreyfus Commodities; Kernel Trade; ДПЗКУ; Serna (Glencore); Сантрейд (Bunge Ukraine) забезпечила три чверті усіх обсягів експорту зернових. Зокрема, СП «НІБУЛОН» стало лідером з експорту кукурудзи (2 362 тис. тонн, або 11,7%) та пшениці (1 257 тис. тонн, або 13,4%). Варто зазначити, що загальний обсяг кукурудзи, експортованої з України за 2013/2014 МР, сягнув 20 124 тис. тонн (62,2% від загального обсягу зернових), при тому, що експорт пшениці становив 9 364 тис. тонн. (28,9% від обсягу зернових). Серед трійки лідерів з експорту кукурудзи – Kernel Trade (2 053 тис. тонн, або 10,2%) та А. Toepfer International Ukraine (ADM) (1 795 тис. тонн, або 8,9%). До трійки лідерів – експортерів пшениці входять Louis Dreyfus Commodities (1 248 тис. тонн, або 13,3%) та А. Toepfer International Ukraine (ADM) (1 177 тис. тонн, або 12,6%). Лідером з експорту ячменю став Louis Dreyfus Commodities (556 тис. тонн, або 22,1%), з експорту ріпаку – Serna (Glencore) (687 тис. тонн, або 32,5%), з експорту сої – А. Toepfer International Ukraine (ADM) (193 тис. тонн, або 16,6%).

З початку (01.07.2015 - 31.08.2015 рр.) поточного маркетингового року експорт склав 2662,6 тис.т, що на 14,4% більше до відповідного періоду 2014/2015.

Експорт пшениці та меслину у 2014 р. становив 10544,79 тис. т, що на 35,8% більше, ніж у 2013 р. У січні - серпні 2015 р. експорт пшениці становив 5599,07 тис. т, що на 13,7% більше порівняно з відповідним періодом минулого року. Основні покупці пшениці та меслину: Єгипет – 16,0% (899,8 тис. т за ціною 183,9 дол./т), Італія – 8,3% (466,5 тис. т за ціною 178,2 дол./т), Бангладеш – 6,0% (338,3 тис. т за ціною 179,9 дол./т) від загального експорту. В Російську Федерацію та Білорусь пшениця не експортувалася.

На експорт іде переважно фуражне зерно, яке використовують для годівлі тварин і птиці. Співвідношення продовольчої та фуражної пшениці українського врожаю коливається залежно від погодних умов, але зазвичай продовольча частка становить не більше за 50–60% річного врожаю [6]. Експортуючи фуражне зерно, Україна втрачає третину прибутку, який могла б отримати за експорт продовольчого зерна.

Потенційні можливості України дозволяють досить легко розширити власне площі збуту, але необхідна нормативно-правова база такої легкої та швидкої інтеграції не дає. Впродовж тривалого часу Україна була орієнтована більше на ринки Сходу, ніж Заходу, тому зараз багато чого вимагає значної адаптації та доопрацювання. До того ж, поточний стан українських аграрних підприємств і відповідність виробленої продукції європейським стандартам і нормам залишаються під великим питанням, а подекуди далекі від їх вимог [7].

За оцінками експертів, переважна частина пшениці в Україні – другого та третього класу. Цьогоріч із зерна, що надійшло на елеватори, 30,8% – другого класу, 33,9% – третього. Решта – фураж. Але ця градація на класи відбувалась за вітчизняними нормами, а не за міжнародними.

Домовленості в рамках створення Зони вільної торгівлі з ЄС створюють низку переваг для українського аграрного сектору, серед яких лібералізація торгівлі продовольчими товарами, уніфікація санітарних та фітосанітарних заходів, поглиблення співробітництва у ветеринарній сфері та сільському господарстві в цілому. Європейські перспективи підвищують вітчизняний зерновий потенціал нашої держави.

ЄС – нетто-експортер пшениці – у 2014 р. експорт становив 31 млн. т проти 5 млн. т імпорту. Найбільші обсяги пшениці експортовано до Алжиру, Ірану, Єгипту та Марокко (відповідно 18,6%, 13,1%, 11,4% та 10,6% від загальноєвропейського експорту даної культури). Основним постачальником пшениці на ринок ЄС є Канада (близько 50 % від загального імпорту ЄС).

Відповідно до Угоди про асоціацію з ЄС вітчизняні виробники отримали тарифну квоту обсягом до 950 тис. т пшениці (базова ставка увізного мита 95 євро/1000 кг, знижена ставка – 12 євро/1000 кг, в межах тарифної квоти – 0%). У 2014 р. експорт пшениці сягнув понад 1 млн. т, експортна виручка –

198,3 млн. дол. США, а частка України у загальноєвропейському імпорті досягла майже 20 %. Протягом січня – березня 2015 р. до ЄС було експортовано майже 0,35 млн. т пшениці проти 0,01 млн. т за минулорічний період.

Основними імпортерами української пшениці серед країн ЄС у січні – березні 2015 р. були Італія та Іспанія, які сумарно закупили 75,3% (0,26 млн. т) вітчизняного експорту до країн ЄС. Необхідно зазначити, що за даними Євростату, Італія та Іспанія – нетто-імпортери пшениці.

Україна імпортує з ЄС невелику кількість пшениці як насіннєвий матеріал. У січні – березні 2015 р. обсяги імпорту даного продукту становили 0,12 тис. т (в основному з Німеччини) проти 0,078 тис. т за відповідний період 2014 року. Сальдо торгівлі позитивне і становило у 2014 р. – 196,5 млн. дол. США, у січні – березні 2015 р. – 69,7 млн. дол. США.

ЄС – нетто-імпортер кукурудзи – у 2014 р. імпорт становив 14,1 млн. т проти 2 млн. т експорту. Для України кукурудза – основна експортна культура, а країни ЄС – основний ринок збуту. Відповідно до Угоди про асоціацію з ЄС вітчизняні виробники отримали тарифну квоту обсягом 400 тис. т кукурудзи. У 2014 р. експорт кукурудзи досягнув майже 7,5 млн. т, експортна виручка – 1452,5 млн. дол. США, а частка України у загальноєвропейському імпорті – майже 60 %. Протягом січня – березня 2015 р. до ЄС було експортовано понад 2,4 млн. т кукурудзи, що вдвічі менше ніж за відповідний період 2014 року. Основними імпортерами української кукурудзи серед країн ЄС були Іспанія, Нідерланди та Італія, які сумарно закупили 72% (1,7 млн. т) вітчизняного експорту до країн ЄС.

Україна імпортує з ЄС невелику кількість кукурудзи як насіннєвий матеріал. У січні – березні 2015 р. обсяги імпорту кукурудзи зменшились на 37,8% порівняно з відповідним періодом 2014 р. та становили 21,1 тис. т. З початку 2015 р. основними постачальниками кукурудзи до України були Румунія, Угорщина та Франція (сумарна частка яких становить понад 95%).

Відповідно до Угоди про асоціацію з ЄС вітчизняні виробники отримали тарифну квоту обсягом 250 тис. т ячменю (базова ставка увізного мита 93 євро/1000 кг, знижена ставка – 8 – 16 євро/1000 кг, в межах тарифної квоти – 0 євро/1000 кг).

Аналіз світового ринку зерна та тенденцій розвитку вітчизняної зернової галузі дає підстави стверджувати, що Україна поступово зміцнює свої позиції на ньому, а зерно є одним з основних вітчизняних експортних товарів. Проте аналіз розподілу ринкових часток серед компаній-експортерів, які переважно є афільованими компаніями більш потужних іноземних збутовиків, свідчить про високу ступінь монополізації як вітчизняного, так і зарубіжного ринку. Для зміцнення позицій українського зерна на світовому ринку слід посилити інтеграційні процеси і з іншими країнами.

Необхідно відзначити, що однією із перешкод нарощення експортного потенціалу зернових культур в Україні є відсутність ефективної збутової інфраструктури [8]. Більше 90% насипних сільськогосподарських вантажів експортується через портові термінали, що вимагає злагодженості та високої ефективності роботи лінійних елеваторів, транспорту і безпосередньо терміналів, а також відповідності інтенсивності приросту пропускної здатності інфраструктури інтенсивності збільшення обсягів експорту. Нині дефіцит потужностей по зберіганню становить близько 16-20%. Він призводить до суттєвих коливань на зовнішньому ринку, коли до 50% річного обсягу експорту зерна вивозиться за перші три-чотири місяці нового сезону.

В Україні вартість доставки зерна з елеватора до порту на 37% вище середньоєвропейського показника. Якби витрати на логістику в Україні були на рівні європейських, то при експорті 10 млн. тонн сільгоспвантажів компанії економили б близько \$ 200 млн. на рік.

Висновки з проведеного дослідження. Як доводять результати досліджень, традиційно ціни експорту для країн ЄС значно поступаються експортним цінам до країн СНД, у тому числі країн Митного Союзу.

Проте, враховуючи зміст чинних міждержавних угод та невідкладну потребу формування цивілізованих відносин у сфері торгівлі зерном, більш імовірним є створення Причорноморської зернової біржі як центру укладання ф'ючерсних угод і котирування цін на перспективу. Це б дало змогу більш ефективно управляти ціновими ризиками та здійснювати їх страхування.

Ураховуючи, що нині в Україні недостатньо елеваторних потужностей (за даними Держреєстру вони становлять лише 30,4 млн т), придатних для довгострокового належного зберігання зерна, можна очікувати на формування надлишкової пропозиції, що також буде сприяти зниженню внутрішньої ціни на пшеницю.

Отже, за існуючих умов, основне завдання уряду полягає у створенні сприятливих умов для експорту (для стабілізації ринку зерна виключною перевагою в майбутньому є одержання від ЄС квот на поставку пшениці) та виконання зобов'язань щодо вилучення частини надлишкової пропозиції через закупівельні операції Аграрного фонду.

Література

1. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / [Присяжнюк В.М., Зубець М.В., Саблук П.Т. та ін.]; за ред. М.В. Присяжнюка, М.В. Зубця, П.Т. Саблука, В.Я. Меселя-Веселяка, М.М. Федорова. – К.: ННЦІАЕ, 2012. – 1008 с.

2. Лихочвор В.В. Зерновиробництво / В.В. Лихочвор, В.Ф. Петриненко, П.В. Івашук. – Львів: НВФ «Українські технології», 2008. – 624 с.

3. Калетнік Г.М. Територіальна організація зернопродуктового комплексу регіону та напрями його удосконалення : монографія / Г.М. Калетнік, Т.Г. Пепа, В.М. Ціхановська. – Вінниця: Вінницька газета, 2011. – 180 с.
4. Шибаніна О.В. Формування і ефективний розвиток продовольчого комплексу АПК : монографія / О.В. Шибаніна. – К. : ННЦ ІАЕ, 2007. – 368 с.
5. Світове і регіональне виробництво аграрної продукції : монографія / Саблук П.Т., Калієв Г.А., Власов В.І та ін. – К. : ННЦ ІАЕ, 2008. – 210с.
6. Кириленко І.Г. Формування зернового ринку в Україні: стратегія розвитку / І.Г. Кириленко // Економіка АПК. – 2009. – № 9. – С. 79-84.
7. Пристрасті по зерну [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agro-business.com.ua/component/content/article/32-2012-05-11-22-31-13/526-2012-07-04-10-14-09.html>.
8. Кондратюк О.І. Стан і перспективи розвитку зернового підкомплексу в умовах глобалізації / О.І. Кондратюк // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 6. – С. 37-42.

References

1. Prysiazhniuk, V.M., Zubets, M.V., Sabluk, P.T. etc (2012), *Ahrarnyi sektor ekonomiky Ukrainy (stan i perspektvy rozvytku)* [Agrarian sector of Ukraine's economy (state and development prospects)], NNTsIAE, Kyiv, Ukraine, 1008 p.
2. Lykhochvor, V.V., Petrynenko, V.F. and Ivashchuk, P.V. (2008), *Zernovyrobnytstvo* [Grain production], NVF «Ukrainski tekhnolohii», Lviv, Ukraine, 624 p.
3. Kaletnik, H.M., Pepa, T.H. and Tsikhanovska, V.M. (2011), *Terytorialna orhanizatsiia zernoproduktovoho kompleksu rehionu ta napriamy yoho udoskonalennia* [The territorial organization of grain products complex of region and directions of its improvement], monograph, Vinnytska hazeta, Vinnytsia, Ukraine, 180 p.
4. Shebanina, O.V. (2007), *Formuvannia i efektyvnyi rozvytok prodovolchoho kompleksu APK* [Formation and effective development of food complex AIC], monograph, NNTs IAE, Kyiv, Ukraine, 368 p.
5. Sabluk, P.T., Kaliiev, H.A., Vlasov V.I. etc (2008), *Svitove i rehionalne vyrobnytstvo ahrarnoi produktsii* [World and regional agricultural production], monograph, NNTs IAE, Kyiv, Ukraine, 210 p.
6. Kyrylenko, I.H. (2009), "Formation of the grain market in Ukraine: strategy of development", *Ekonomika APK*, no. 9, pp. 79-84.
7. "Passions by grains", available at: <http://agro-business.com.ua/component/content/article/32-2012-05-11-22-31-13/526-2012-07-04-10-14-09.html>.
8. Kondratiuk, O.I. (2012), "State and prospects of development of grain subcomplex in the conditions of globalization", *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 6, pp. 37-42.

УДК 331.341.1

Давлетбаева Н.Б.,
к.э.н., доцент, декан факультета инженерной
экономики и менеджмента
Карагандинского государственного технического университета,
Казахстан

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ ИННОВАЦИОННЫХ СИСТЕМ ПОСТСОВЕТСКИХ СТРАН (НА ПРИМЕРЕ БЕЛАРУСИ, КАЗАХСТАНА И УКРАИНЫ)

Davletbayeva N.B.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., dean engineering
economics and management faculty
Karaganda State Technical University, Kazakhstan

PROBLEMS AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF NATIONAL INNOVATION SYSTEMS OF THE POST-SOVIET COUNTRIES (ON THE EXAMPLE OF BELARUS, KAZAKHSTAN AND UKRAINE)

Постановка задачи. На сегодняшний день наблюдаются значительные изменения в подходах к развитию инновационной политики и национальных инновационных систем стран постсоветского пространства. Это связано не только с мировым финансовым кризисом, выход из которого требует от государств фундаментальных экономических реформ, но и с проявлениями глобальной научно-технической и промышленной революции, которая усматривается в появлении новых нано-, био-, информационно-коммуникационных и когнитивных технологий (NBIC-технологий). Появление новейших технологий в мировом экономическом пространстве и их синергетический эффект

оказывают огромное влияние на развитие промышленного производства, торговлю, экономику, культуру, социум, физиологический и когнитивный потенциал человека, и на цивилизацию в целом. Если до недавнего времени инновационная политика Беларуси, Казахстана и Украины базировалась исключительно на идее построения инновационной экономики, то на сегодняшний день, продвигаясь вслед за современными тенденциями глобальной инновационной экономики, правительства стран подходят к этому процессу более комплексно, учитывая необходимость координации целей и задач инновационного развития государственного и частного секторов, науки и промышленности, а также построения не только инновационной экономики, но и инновационного общества.

Анализ последних исследований и публикаций. Анализ проблематики инновационного развития стран и формирования эффективной национальной инновационной системы посвящены труды многих ученых, в частности: Киселева В.Н. [1], Янулевича Е.Г. [4], Высоцкого Д.Е. [6], Смородиской Н. [7], Никитина Ю.А. [8], Бертоша Е. [9]. Однако требуют более обстоятельного анализа особенности формирования национальных инновационных систем и инновационной политики постсоветских стран.

Постановка задачи. Целью данной статьи является исследование проблем и стратегических перспектив развития национальных инновационных систем постсоветских стран на примере Беларуси, Казахстана и Украины.

Изложение основного материала исследования. В последние десятилетия стратегия национальной политики Республики Беларусь четко ориентирована на развитие науки и инноваций, которые синергетически оказывают значительное влияние на социально-экономическое развитие страны. В существующих государственных условиях, при имеющейся ограниченности сырьевых и топливно-энергетических ресурсов, перспектива роста эффективности национальной экономики базируется на развитии обрабатывающих отраслей промышленности и сферы услуг, для поддержания которых в конкурентоспособном состоянии необходим надлежащий уровень развития научно-технического и инновационного потенциалов. Таким образом, возникает необходимость в выработке новых знаний и в использовании достижений отечественной и мировой науки и технологий. Отсюда и ориентир политики страны на развитие интеллектуальных ресурсов и инноваций [4].

Экономика Республики Беларусь активно развивается и интегрируется в мировое хозяйство, наращивая объемы экспорта и расширяя географию стран-партнеров. По итогам 2013 года зарегистрированы объемы экспортно-импортных операций Беларуси со 197 странами мира (в 2001 году - 161 государством, в 2005 году - 175). В условиях обострения конкуренции на внешних рынках Республике Беларусь удалось укрепить свои позиции в мировом экспорте товаров: ее доля повысилась с 0,1 процента в 2000 году до 0,15 в 2005 году и 0,2 процентов в 2013 году. Постепенно растет вклад Беларуси в мировое производство: доля страны в валовой добавленной стоимости (ВДС) мировой обрабатывающей промышленности увеличилась с 0,12 в 2005 году до 0,15 процентов в 2012 году.

Об уровне бизнес-привлекательности и конкурентоспособности национальной экономики свидетельствует рост позиций страны в ряде международных экономических рейтингов, в частности: Doing business (со 106 позиции в 2006 году до 57 в 2014 году), восприятия коррупции (с 43 места в 2000 году до 151 в 2006 году и 119 позиции в 2014 году).

Об эффективности использования страной знаний свидетельствует показатель индекса экономики знаний, согласно данным отчета Всемирного банка за 2012 год, Беларусь заняла 59 место в рейтинге из 146 стран, переместившись по сравнению с 2000 годом на 11 позиций вверх.

В то же время остаются нерешенными ряд проблем, в частности, снижается отдача от инвестиций (в 2013 году эффективность инвестиций в основной капитал была в 5,2 раза ниже, чем в 2001 году). Беларусь по производительности труда отстает от уровня стран Европейского союза почти в 4-5 раз. Высокая импортоспособность экономики (полная импортоспособность экономики в 2012 году составила 35,2 процента) порождает дефицит внешней торговли товаров и услуг [5].

Не в полной мере задействован научно-технический потенциал страны. Сдерживающим фактором его развития является недостаточность финансирования инновационной деятельности. Доля расходов на НИОКР в ВВП по-прежнему остается низкой - 0,7 процентов. Затраты на проведение научных исследований и разработок в Республике Беларусь в 2013 году в расчете на одного исследователя составили 25 тыс. долл. США, что ниже аналогичного показателя для стран СНГ. В расчете на 1 млн. жителей количество белорусских исследователей составляет 1 938, что почти на треть ниже средних значений по ЕС. Доля принципиально новой для мирового рынка белорусской продукции является незначительной.

В 2014 году правительство Республики Беларусь одобрило Национальную стратегию социально-экономического развития Беларуси до 2030 года, целью которой является обеспечение высоких стандартов жизни населения и условий для гармоничного развития личности на основе перехода к высокоэффективной экономике, основанной на знаниях и инновациях [5]. Поставленная стратегическая цель предусматривает два этапа реализации.

Первый этап - 2016-2020 годы. Основная цель - переход к сбалансированному росту экономики на основе ее структурно-институциональной трансформации с учетом принципов «зеленой» экономики, приоритетного развития высокотехнологичных производств, которые станут основой для повышения конкурентоспособности страны и качества жизни населения.

Второй этап - 2021-2030 годы. Главная цель - поддержка стабильно устойчивого развития, базирующегося на сохранении духовно-нравственных ценностей и достижении высокого качества человеческого развития, ускоренного развития наукоемких производств и услуг, становлении «зеленой экономики» при сохранении природных ресурсов.

Для достижения поставленных целей необходимо решить следующие задачи:

- повышение качества человеческого потенциала с учетом индивидуальных особенностей каждого человека, воспитание высокообразованной, здоровой, всесторонне развитой личности, восприимчивой к инновациям, способной превратить свои знания в ресурс экономического прогресса;
- создание условий, обеспечивающих свободный выбор занятости и профессионального развития, достойный уровень доходов, высокое качество и доступность услуг для всех граждан;
- формирование условий для развития инклюзивного общества, обеспечения равных возможностей для всех граждан;
- создание государства для народа, обеспечение конструктивного диалога между органами государственного управления, обществом и бизнесом на принципах открытости, партнерства и ответственности в правовом, социально-экономическом и политическом пространстве с соблюдением международных правовых норм и обязательств;
- формирование зрелого гражданского общества, повышение влияния молодежи, деловых и научных кругов в принятии решений в отношении национальных и региональных проблем устойчивого развития;
- усиление интеграции Республики Беларусь в мировые торговые цепи и систему международного разделения труда, устранение внешних угроз для развития страны в рамках Глобального партнерства в целях развития;
- формирование высокоэффективной, социально ориентированной и конкурентоспособной экономики нового типа - экономики знаний с развитыми рыночными институтами и инфраструктурой;
- ускоренное развитие производств V и VI технологических укладов, промышленных инновационных кластеров, инфраструктурных секторов экономики, влияющих на качество человеческого развития;
- повышение эффективности системы государственного управления, базирующейся преимущественно на рыночных инструментах регулирования, рост местных инициатив, создание эффективной структуры собственности;
- обеспечение экологической безопасности;
- снижение антропогенной нагрузки на окружающую среду, экологическое равновесие, рациональное использование всех видов природных ресурсов;
- экологически безопасное использование отходов производства и потребления;
- достижение высоких экологических стандартов жизни населения, улучшение экологического состояния окружающей среды.

Следуя мировым тенденциям, Казахстан стремится создать необходимую базу и условия для практической реализации тех нововведений, которые будут конкурентоспособными не только на внутреннем, но и на мировом рынке товаров и услуг.

Особенность казахстанской инновационной модели заключается в том, что в ее создании огромная роль принадлежит государству и этому есть ряд объективных причин. В период становления суверенного Казахстана страна столкнулась с объективными проблемами – наличием ограниченной интеграции с мировой экономикой, невысоким потребительским спросом на товары и услуги на внутреннем рынке, высоким моральным и физическим износом основного оборудования предприятий, резким снижением уровня затрат на научно-исследовательские и исследовательско-конструкторские работы. В то же время наличие значительного ресурсного потенциала позволило стране использовать его не только как сырьевую базу, но и базу для создания новых высокотехнологичных производств.

Основой для создания национальной инновационной системы в Казахстане послужила принятая Указом Президента Республики Казахстан Стратегия индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на период 2003-2015 гг., в которой были поставлены следующие задачи [2]:

- достижение среднегодовых темпов роста в обрабатывающей промышленности не менее 8%, снижение энергоемкости ВВП в 2 раза;
- повышение производительности основных фондов обрабатывающей промышленности;
- создание предпринимательского климата, структуры и содержание общественных институтов;
- стимулирование создания наукоемких и высокотехнологичных экспортоориентированных производств;

- диверсификация экспортного потенциала страны в пользу товаров и услуг с высокой добавочной стоимостью, переход к мировым стандартам качества;
- развитие интеграции с региональной и мировой экономикой с включением в мировые научно-технические и инновационные процессы.

Сейчас в структуре экономики Казахстана промышленность занимает почти третью часть. Горнодобывающий сектор обеспечивает более 2,9% занятости и 18% валовой добавленной стоимости. Инвестиции в основной капитал в добывающей промышленности сегодня составляют более 30% от общего объема, а в обрабатывающей промышленности всего 12%. Казахстан, лидирующий экспортер продукции добывающих отраслей (в первую очередь за счет нефти), по показателю среднестатистического экспорта опережает все страны СНГ. Однако среднестатистический экспорт продукции обрабатывающей промышленности в Республике Казахстан вдвое ниже, чем в России.

С 2010 по 2013 годы в экономику Казахстана привлечено более 100 млрд. долл. США прямых иностранных инвестиций. Из этой суммы в несырьевые отрасли экономики инвестировано около 25 млрд. долл. США. Этому способствовали созданные базовые стимулы для инвесторов, осуществляющих деятельность в приоритетных секторах экономики: таможенные, налоговые преференции, государственные натурные гранты.

В результате проведенных реформ с момента реализации «Стратегии индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на период 2003-2015 гг.» доля инновационно-активных предприятий выросла с 4% до 7,6%, в 3 раза выросли расходы предприятий на технологические инновации (из 113, 5 до 326 млрд. тенге), аналогично в 3 раза вырос объем инновационной продукции (с 111,5 до 379 млрд. тенге). В 2014 году, по показателю «Инновации» Глобального индекса конкурентоспособности Всемирного экономического форума Казахстан улучшил рейтинг на 18 позиций и занял 84 место, по показателю «Технологическая готовность» - на 25 позиций (57 место).

Несмотря на значительную работу по разработке мероприятий относительно повышения инновационной активности, основными проблемами остаются:

- 1) недостаточное стимулирование трансферта передовых технологий;
- 2) неэффективность механизмов для решения и поиска приоритетных технологических задач предприятий и бизнеса;
- 3) низкий уровень восприимчивости бизнеса к инновациям технологического характера;
- 4) отсутствие технологических и управленческих компетенций;
- 5) неразвитость инновационных технологий в системе образования;
- 6) несовершенство системы контроля над реализацией инновационных проектов.

По состоянию на начало 2014 года в Казахстане действуют 10 специальных экономических зон и 10 индустриальных зон, функционирующих в различных секторах экономики, таких как химия и нефтегазохимия, металлургическая промышленность, информационно-коммуникационные технологии, текстиль, логистика, туризм. На территориях специальных экономических зон действуют 83 производства с объемом инвестиций 203 млрд. тенге, на стадии реализации находятся 68 проектов с объемом инвестиций 1800000000000 тенге, на стадии принятия инвестиционного решения – 348 проектов с объемом инвестиций 571 млрд. тенге.

С целью стимулирования диверсификации и повышения конкурентоспособности обрабатывающей промышленности в 2014 году правительством Казахстана была утверждена «Государственная программа индустриально-инновационного развития Республики Казахстан», которая позволит достичь в 2019 году следующих экономических показателей по сравнению с 2012 годом [3]:

- 1) прироста объемов продукции обрабатывающей промышленности на 43% в реальном выражении;
- 2) роста валовой добавленной стоимости в обрабатывающей промышленности не менее чем в 1,4 раза в реальном выражении;
- 3) роста производительности труда в обрабатывающей промышленности в 1,4 раза в реальном выражении;
- 4) роста стоимостного объема несырьевого экспорта не менее чем в 1,1 раза;
- 5) понижения энергоемкости обрабатывающей промышленности не менее чем на 15%;
- 6) роста занятости в обрабатывающей промышленности на 29,2 тыс. человек.

Итак, на сегодня в Казахстане практически реализованы почти все элементы, характеризующие национальную инновационную систему. Наряду с этим современная национальная инновационная система требует дальнейшего совершенствования путем повышения эффективности администрирования ее новых элементов, в состав которых следует отнести человеческий капитал, что является ключевым элементом национальной инновационной системы.

Анализ развития основных аспектов инновационного развития Украины свидетельствует о необходимости активизации участия государства и частного сектора в этом процессе.

По данным седьмого ежегодного отчета "Global Innovation Index 2014", Украина в 2014 году заняла шестьдесят третье место в рейтинге инновационного развития среди 143 стран мира, поднявшись на восемь ступеней по сравнению с 2013 годом.

В 2013 году инновационной деятельностью занимались 1 715 отечественных предприятий, среди которых наиболее активными были предприятия Запорожской области (28,8%), Николаевской (24,9%), Херсонской (23,6%), Харьковской (23,2%), Ивано-Франковской (21,4%), Черниговской (20,7%), Винницкой (19,4%), Кировоградской (18,3%), Хмельницкой (18,2%) и г.Киева (25,6%).

Характеризуя общий объем затрат, направленных предприятиями Украины на внедрение инноваций, следует отметить, что в 2013 году они потратили около 9600000000 грн., из которых на предприятия машиностроения пришлось 37,5% расходов, на предприятия по производству пищевых продуктов, напитков и табачных изделий - 17,8%, на металлургические предприятия и предприятия по изготовлению металлических изделий - 11,4%, на предприятия добывающей промышленности и разработки карьеров - 7,8%. Темп прироста общей суммы затрат на инновации в 2011 году составил 78,16%, достигнув своего наибольшего значения за 2000-2013 годы. Однако, следует отметить тенденцию к сокращению инновационных затрат отечественными предприятиями в последующие годы. Основными источниками финансирования инновационной деятельности предприятий Украины являются их собственные средства, доля которых в 2013 году выросла до 72,9% общего объема затрат.

Сегодня к главным проблемам инновационной деятельности Украины следует отнести: отсутствие эффективного взаимодействия между научно-исследовательской сферой и реальным производством; недостаточное финансирование начальных этапов инновационного процесса; несовершенство нормативно-правовой базы и дефицит квалифицированных кадров. Поэтому, приоритетной задачей государственной политики является формирование и развитие эффективной национальной инновационной системы с целью повышения конкурентоспособности отечественных предприятий на национальном и международном уровнях путем модернизации национальной экономики и активизации производства инновационной продукции. В первую очередь, необходимо усовершенствовать правовую среду венчурного финансирования инновационной деятельности, обеспечить защиту прав собственности и прозрачность налоговой системы.

Формирование национальной инновационной системы является приоритетным направлением научно-технического развития. Основными стратегическими направлениями инновационного развития Украины можно выделить:

- развитие научно-исследовательской и технологической сферы, направленное на расширенное воспроизводство знаний, информации и технологий, ориентированных на удовлетворение инновационных потребностей производства;
- взаимодействие научных подразделений и предпринимательских структур с целью трансфера знаний в конкурентоспособные технологии и создание рынка высокотехнологичной продукции;
- формирование предпринимательского звена, способного использовать конкурентные технологии в производстве и получать высокую прибыль;
- целевой характер государственной поддержки, который осуществляется с помощью капитальных вложений, или путем передачи прав на интеллектуальную собственность;
- освобождение от налогообложения прибыли, направляемой на внедрение новых технологий, финансирование исследований и разработок;
- создание небольших фирм, обеспечивающих разработку и передачу новых технологий, а также центров передачи технологий в научно-исследовательских институтах и вузах, в том числе путем предоставления им стартового капитала и налоговых льгот, оказания правовой и информационной поддержки.

Осуществив анализ инновационного развития и инновационной политики Беларуси, Казахстана и Украины, следует отметить, что повышение темпов экономического роста возможно за счет перехода государств на инновационную модель развития, которая предусматривает разработку, внедрение и использование новейших технологий, и формирование эффективных национальных инновационных систем. Однако на сегодняшний день инновационное развитие стран сдерживается за счет слабой синергетической связи между государством, производственными предприятиями, учебными заведениями и научными организациями. Одним из важных направлений формирования системной кооперации между участниками инновационного развития стран является трансфер инноваций, который способствует формированию экономических интересов и потребностей производственных предприятий в непрерывном обновлении производства на базе передовых инновационных решений и технологий. На сегодняшний день значительное количество научных разработок Беларуси, Казахстана и Украины остаются нереализованными, что обусловлено не только недостаточным финансированием науки, но и неполнотой использования научными организациями эффективных моделей и механизмов трансфера технологических инноваций. Поэтому, применение современных моделей инновационного развития и трансфера технологий, которые широко используются инновационно развитыми странами мира, является единственной возможностью

повысить инновационный потенциал и приблизиться к потребностям национальных и зарубежных рынков путем стимулирования предприятий к инновационному технологическому обновлению производства на основе системной кооперации и синергии.

Выводы из проведенного исследования. Проведенный анализ проблематики развития национальных экономических систем Беларуси, Казахстана и Украины свидетельствует, что правительства стран находятся в поиске наиболее эффективных методов организации и стимулирования инновационной деятельности с целью повышения конкурентоспособности на мировых рынках инновационной продукции и услуг. В рамках национальной инновационной политики и разработки соответствующих стратегических документов развивается интеграция и взаимная координация общенациональных приоритетов, целей и задач в цепи «образование-наука-технологии-производство», что является необходимым условием для реализации инновационной политики государств. Формируя инновационную стратегию развития Беларуси, Казахстана и Украины, следует акцентировать внимание на охват широкого спектра социальных, научно-технологических, экономических, политических, образовательных, культурных и других аспектов.

Литература

1. Киселев В.Н. Инновационная политика и национальные инновационные системы Канады, Великобритании, Италии, Германии, Японии [Электронный ресурс] / В.Н. Киселев, Д.А. Рубвальтер, О.В. Руденский. – Режим доступа: <http://www.gntp.by/wp-content/uploads/2012>
2. Указ Президента Республики Казахстан от 17 мая 2003 года. Стратегия индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2003-2015 годы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.kaznexist.kz
3. ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПРОГРАММА индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2015–2019 годы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://strategy2050.kz/ru/page/gosprog3/>
4. Янулевич Е. Г. Повышение инновационного потенциала Республики Беларусь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://elib.bs.u.by/bitstream/123456789/98683/1/yanulevich_2014_sbornik12.pdf
5. Национальная стратегия устойчивого социально-экономического развития Республики Беларусь на период до 2030 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.economy.gov.by/ru/macroeconomy/nacionalnaya-strategiya>
6. Высокский Д.Е. Понятие, структура и субъекты национальной инновационной системы / Д.Е. Высокский // Экономика та право. – 2013. – №2. – С. 16-25.
7. Смородинская Н. Тройная спираль как новая матрица экономических систем / Н. Смородинская // Инновации. – 2011. – № 4. – С. 66–78.
8. Никитин Ю.А. Модели инновационного развития и трансфера технологических инноваций научных организаций [Электронный ресурс] / Ю.А. Никитин, В.Г. Рукас-Пасичнюк // Вісник Національної академії наук України. – 2015. – № 3. – С. 84-90. – Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vnanu_2015_3_12.pdf
9. Бертош Е. Механизм международного трансфера технологий // Журн. междунар. права и междунар. отношений. – 2010. – № 2. – С. 79–83.

References

1. Kiselev, V.N., Rubvalter, D.A. and Rudenskiy, O.V. (2012), "Innovation policy and national innovation systems of Canada, Britain, Italy, Germany, Japan", available at: <http://gntp.by/wp-content/uploads/2012>
2. "Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated May 17, 2003. Strategy of Industrial and Innovation Development of Kazakhstan for 2003-2015 years", available at: www.kaznexist.kz
3. "The state program of industrial and innovative development of Kazakhstan on the 2015-2019 years", available at: <http://strategy2050.kz/ru/page/gosprog3/>
4. Yanulevich, Ye.G. (2014), "Enhancing of innovative potential of the Republic of Belarus", available at: http://elib.bs.u.by/bitstream/123456789/98683/1/yanulevich_2014_sbornik12.pdf
5. "National strategy of sustainable social and economic development of the Republic of Belarus for the period up to 2030", available at: <http://economy.gov.by/ru/macroeconomy/nacionalnaya-strategiya>
6. Vysotskiy, D.E. (2013), "The notion, structure and subjects of national innovation system", *Ekonomika ta pravo*, no. 2, pp. 16-25.
7. Smorodinskaya, N. (2011), "Triple Helix as a new matrix of economic systems", *Innovatsii*, no. 4, pp. 66–78.
8. Nikitin, Yu.A. and Rukas-Pasichnyuk, V.G. (2015), "Models of innovative development and transfer of the technological innovation of scientific organizations", *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy*, no. 3, pp. 84-90, available at: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vnanu_2015_3_12.pdf
9. Bertosh, Ye. (2010), "The mechanism of international technology transfer", *Zhurn. mezhdunar. prava i mezhdunar. otnosheniy*, no. 2, pp. 79–83.

УДК [330.332+330.341.1] «71» (477)

Бондар-Підгурська О.В.,
к.е.н., доцент кафедри бізнес-адміністрування
та менеджменту ЗЕД
ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

ДО ПИТАННЯ ЗАДОВОЛЕННЯ ЖИТТЄВО ВАЖЛИВИХ ІНТЕРЕСІВ ЯК КРИТЕРІЮ СТАЛОГО ІННОВАЦІЙНОГО СОЦІАЛЬНО- ОРІЄНТОВАНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

Bondar-Pidgurska O.V.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of business
administration and management FEA
HEI Ukoopspilka "Poltava University of Economics and Trade"

DEVELOPING THE TOPIC OF SATISFYING VITAL INTERESTS AS A CRITERIA OF SUSTAINABLE INNOVATIVE SOCIALLY ORIENTED ECONOMY DEVELOPMENT

Постановка проблеми. Зростаюча кількість різноманітного характеру викликів і загроз, наявних і потенційно можливих явищ і чинників, які створюють небезпеку життєво важливим національним економічним інтересам, актуалізує питання розробки ефективної економічної моделі розвитку країни і потребує проведення наукового дослідження процесів активізації розвитку інноваційної діяльності з метою розроблення теоретико-методологічних та концептуальних засад реформування національної промисловості в контексті сталого інноваційного соціально-орієнтованого розвитку, адекватного вимогам часу, простору та заданої швидкості. Цю проблему в свій час підіймав П. Г. Никитенко [1, с. 12]: «Техногенний розвиток цивілізації, зростаюча міцність економіки, негативні тенденції її глобалізації, що все більше проявляються, нині стали головними факторами змін біосферних констант нашої планети. Загострилася боротьба за ресурси, відбулося суттєве розшарування світу по доходах, загострилася криза духовності людини внаслідок його відчуження від природи. В результаті людство опинилося перед загрозою загально цивілізаційної кризи і досягло своїх «меж росту». Уже в ХХІ столітті можуть виникнути умови, за яких подальший розвиток людської цивілізації стане неможливим».

Найважливішим засобом запобігання майбутніх криз та конфліктів є *правильна економічна політика*, що ґрунтується на міцному науковому фундаменті. Проте, як зазначено у Заключному звіті про виконання науково-технічного проекту «Теоретико-методичні засади розроблення організаційно-інформаційного забезпечення виявлення загроз національній безпеці, обумовлених станом науково-технологічної сфери, та моніторингу ефективності процесів їх нейтралізації» Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва Національної академії наук України, функцію державного будівництва «узурпували політики, які, на жаль, у своїй основній масі не враховують ролі науки як у процесі забезпечення стабільності розвитку суспільства, так і в організації протидії об'єктивно зумовленим та штучним економічним кризам. Напевно, саме тому у світі з'явився і наростає розрив за показниками рівня життя: є країни багаті і дуже багаті, а є – бідні й дуже бідні. У рамках цих понять, національна безпека є фактором зростання багатства, а колективна безпека повинна бути чинником, який не дозволяє зростанню економіки бідних країн стати загрозою для розвитку багатих країн... В останні століття багато військових конфліктів починалося саме з напруженості в економічних відносинах» [2, с. 20].

Економічна політика сучасної країни, яка переходить до ринкових відносин, потребує вирішення багатьох різновекторних завдань. Дійсно – сталий розвиток передбачає поступальне нарощування економічних показників, яке у сучасних умовах не може здійснюватися без інновацій. В той же час, хоча інновації у віддаленій перспективі дають позитивний ефект для усіх верств населення, але для певних груп соціуму можуть спостерігатися непередбачувані негативні ефекти, що пов'язані з протиріччям завдань соціальної орієнтації економічного розвитку. Все це стимулює пошук інтегрального критерію оцінки саме сталого інноваційного соціально-орієнтованого розвитку економіки.

Одним з таких критеріїв може бути цілісна система актуальних чинників, що забезпечують захищеність життєво важливих інтересів (ЖВІ) особи, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз політичного, економічного, соціального, інформаційного, техногенного, воєнного, наукового, науково-технічного та іншого характеру, підтримання стабільності політичної, економічної та соціальної системи держави. При цьому, якщо економічна безпека представляє собою такий стан

економіки, при якому гарантовано забезпечується *захищеність* важливих економічних інтересів особистості, країни, держави, можливість без втручання ззовні визначати шляхи, форми, темпи, економічного розвитку та здійснювати їх реалізацію, то питання *задоволення* життєво важливих інтересів переважної більшості суспільства залишаються ще поза увагою наукових кіл.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями пошуку ефективних моделей і стратегій розвитку економіки, які б забезпечили соціальну стабільність, високий рівень і якість життя більшості населення, займалися багато вчених: Л. І. Абалкін [6], Е. М. Бабосов [3], Н. М. Богдан [13], А. С. Генкін [7], В. П. Горбулін [10], В. І. Герасимчук [4], А. Б. Качинський [10], Д. Користильов [8], Б. А. Маліцький [2], В. І. Мунтіян [11], П. Г. Никитенко [1; 5; 15], В. П. Соловійов [2], В. І. Терехов [2] та інші. Проте питанню задоволення ЖВІ як критерію сталого інноваційного соціально-орієнтованого розвитку економіки приділено недостатню увагу.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд категорії «задоволення ЖВІ» в контексті основного поняття нової економіки та інтегрального критерію сталого інноваційного соціально-орієнтованого розвитку економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. У пошуках ефективної моделі соціально-економічного розвитку В. І. Герасимчук акцентує увагу на першопричині кризового стану національної економіки: «Одна з ключових причин негативних явищ в економіці: розпад єдиного економічного комплексу в рамках СРСР і нездатність нових «лідерів» проявити талант не руйнівної, а творчої спрямованості» [4, с. 8]. При цьому, варто звернути увагу на три основні чинники розвалу Радянського Союзу: «1) не були враховані життєво важливі інтереси більшості населення (незадоволеність соціальними та матеріальними умовами життя, станом споживчого ринку, невирішеністю життєвих проблем, відсутністю справедливості в розподілі матеріальних і соціальних благ, а також впевненості у своєму майбутньому); 2) відсутність середнього класу; 3) розвал системи державного управління, не здатної створити умови для формування середнього класу і задоволення життєво важливих інтересів більшості населення країни» [5, с. 279]. Водночас, на ролі та значущості життєвих інтересів в економіці наголошував Л. І. Абалкін: «Недостатнє дослідження механізму використання економічних законів значною мірою пов'язане з недооцінкою економічною наукою проблеми інтересів» [6, с. 192]. Таким чином, є сенс детально розглянути проблему задоволення інтересів з позиції економіки.

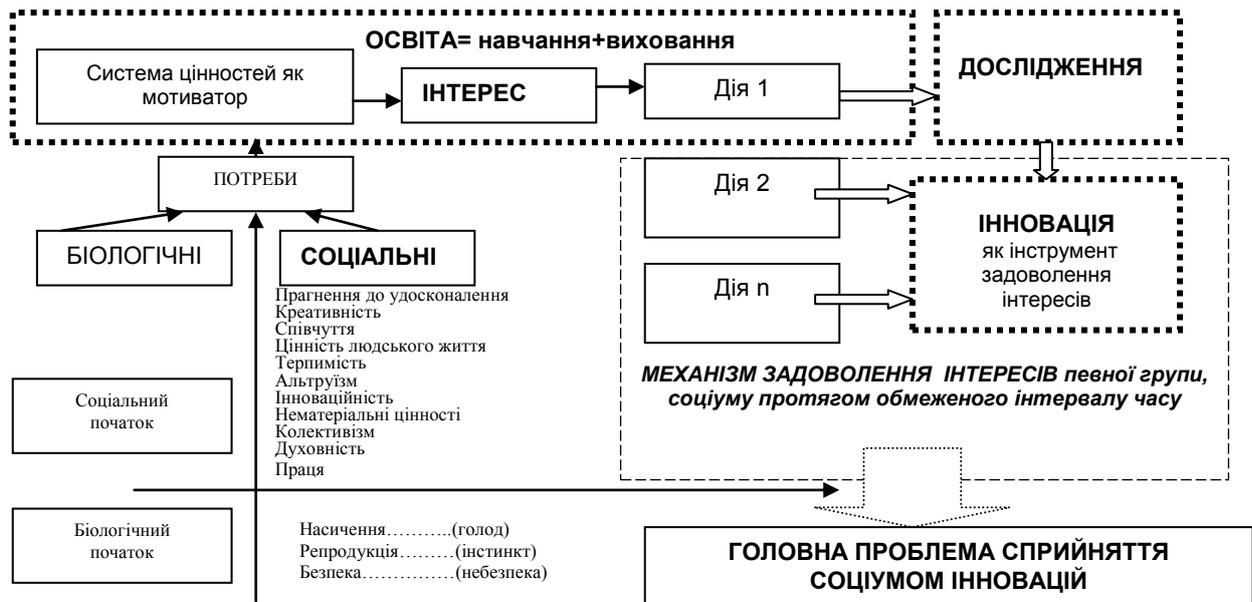
Так, інтерес (від лат. *interesse* – мати важливе значення) – форма вияву потреби, усвідомлене прагнення людини до її задоволення. А. Генкін наголошує, що «інтерес ми визначаємо як реальний, обумовлений відносинами власності, принципом економічної вигоди мотив і стимул соціальних дій по задоволенню динамічних систем індивідуальних потреб» [7, с. 148].

Д. Користильов називає інтереси «головною детермінантою і вихідним пунктом історичної творчості людей, на відміну від потреб, які спрямовані не стільки на предмет задоволення, скільки на ті соціальні інститути, установи, норми взаємин у суспільстві, від яких залежать всі умови життєдіяльності людей (розподіл цінностей, благ)... Об'єктивні інтереси осмислюються людьми різного статусу, досвіду, зрілості, що й надає їм суб'єктивні форми, стає очевидним, що особистість, в кінцевому рахунку, сама визначає програму своєї життєдіяльності. Людина не просто пристосовується до існуючої ситуації, а творчо перетворює умови, вибирає одну з можливих ліній поведінки, тобто всіляко розкриває себе як суб'єкт соціальної дії. ...У кожній конкретній ситуації суб'єкт знаходиться в залежності від розуміння тих чи інших завдань, що стоять перед ним, від тих *інтересів*, які виникли у нього в ході усвідомлення свого соціального становища. Оскільки, усвідомити це положення складно одночасно за всіма його параметрами, то суб'єкти часто можуть діяти не зовсім так, як того вимагають об'єктивні закони» [8, с. 72]. Отже, ми знайшли підтвердження тези, що **інтереси містять мотиваційний потенціал, будучи основою розвитку економічних систем, стають цільовою функцією під час розробки моделей динамічних систем, будучи в межах балансу життєво інтересів соціуму, суспільства, держави.**

Крім того, ми маємо всі підстави стверджувати, що **інтереси відрізняються від потреб і обумовлюються системою цінностей.** Водночас, Д. Користильов тлумачить «потреби як необхідність у будь-чому важливому для підтримки життєдіяльності організму, індивідууму, соціальної групи, суспільства в цілому, це внутрішній стимул активності» [8, с. 72]. Він поділяє їх на: 1) *біологічні*, властиві як тваринам, так і людині; і 2) *соціальні*, що носять історичний характер і підпадають під значний вплив економіки, культури, ідеології. Вчений робить акцент на потребах соціальних суб'єктів (особи, соціальних груп), від рівня розвитку яких залежить розвиток суспільства, а розмір потреб і *способи їх задоволення* великою мірою зумовлені культурним рівнем тієї чи іншої країни.

На нашу думку, важливо інтереси правильно формувати і розвивати через «систему цінностей» – сукупність моральних, релігійно-культурних, етичних та інших поглядів, необхідних для сталого інноваційного соціально-орієнтованого розвитку економічної системи (рис. 1).

У монографії В.П. Горбуліна і А.Б. Качинського [10, с. 20] визначено, що «життєво важливі інтереси (ЖВІ) – це сукупність потреб, задоволення яких гарантує надійне існування і можливості прогресивного розвитку людини, суспільства і держави. Як правило, ця категорія корелюється з терміном, який у світовій літературі практично канонізований – безпека, тобто стан *захищеності* ЖВІ особистості, суспільства і держави, а також довкілля в різних сферах життєдіяльності від внутрішніх і зовнішніх загроз».

Рис.1. Формування і реалізація інтересів в новій економіці через трикутник знань (освіта, дослідження, інновація): природа виникнення проблеми сприйняття соціумом інновацій
Умовні позначення:

- .....складові трикутника знань (освіта, дослідження, інновація)
- елементи механізму задоволення інтересів (дії та інновації)

Джерело: вдосконалено автором на основі опрацювання джерела [9]

Сполучені Штати під *життєво важливими інтересами* розуміють питання надзвичайної важливості, виживання, безпеки і життєздатності нації.

Закон Російської Федерації «Про безпеку» від 5 березня 1992 р. № 2446-І (ред. от 7 березня 2005 р.) дає визначення *життєво важливих інтересів* як сукупності потреб, задоволення яких надійно забезпечує існування і можливості прогресивного розвитку людини, суспільства і держави.

У Законі України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 № 964-IV присутнє поняття національних інтересів – життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток. При цьому, **пряме трактування терміна ЖВІ відсутнє.**

У зв'язку з цим, пошук ефективної моделі розвитку національної економіки, в основі якої лежить соціально-орієнтована держава, здатна забезпечити високий рівень життя населення, вимагає багатоаспектного морфологічного аналізу та імплантації терміна «ЖВІ» в сферу економіки в контексті «якості життя», як інтегрального критерію сталого інноваційного соціально-орієнтованого розвитку економіки.

В. І. Мунтян [11, с. 22] у монографії «Економічна безпека України», виділяв життєво важливих інтересів у складі національних економічних інтересів за критерієм ступеня важливості: життєво важливі, стратегічні, тактичні. Проте, центрального місця при побудові моделей розвитку національної економіки цей термін досі не знайшов. При цьому В. І. Мунтян підкреслює, що «національні інтереси, цінності і цілі – триада першоджерел, основних рушійних сил системи економічної безпеки, визначає її зміст, характер, конфігурацію, напрямки», і це дає нам підставу стверджувати, що **інтереси стають рушійною силою економіки в контексті саме задоволення ЖВІ (а не лише захисту), ставши стрижневим її терміном під час побудови моделей динамічних систем управління.** Наш висновок корелюється з наробками Ф. Енгельса: «Економічні відносини кожного даного суспільства проявляються, насамперед, як інтереси» [12, с. 271]. При цьому, «головний інтерес суспільства – квінтесенція реальних особистих інтересів, об'єктивно ведучих до його прогресу й соціально-економічної гармонізації» [7, с. 148].

Н. М. Богдан дотримується точки зору, що «економічні інтереси суспільства містять уже у своїй суті й державні, і національні інтереси при розгляді інтересу через парну категорію «об'єктивне – суб'єктивне»... Економічні інтереси, виступаючи формою виробничих відносин, розкривають свою сутність тільки при розгляді їх через відносини власності. Саме відносини власності деякою мірою формують і направляють економічний інтерес» [13, с. 220].

«Завдання прогресивного розвитку суспільства вимагає обліку, узгодження та збалансування усього різноманіття інтересів, вироблення системи впливу на інтереси, їх формування та

забезпечення умов для їх реалізації. Для розкриття взаємозв'язку інтересів особи, суспільства і держави принципове значення має діалектика одиничного, особливого і загального. Через посередництво окремих інтересів особистості, суспільства і держави взаємопов'язані» – підкреслює Д. Коростильов [8, с. 73].

Провівши аналіз праць авторитетних вчених [1-8; 10-13;15] в цьому контексті, ми дійшли висновку, що поняття «інтереси» не існує саме по собі. Воно ґрунтується на таких складових, як цінності та потреби, формує цілі, вписується в трикутник знань і обумовлює конкурентоспроможність економіки країни, а також корелюється з «характерною особливістю ноосферної економіки: визнанням того, що поряд із створенням нового товару – зростає роль дифузії трансферу розуму. Це передбачає посилення уваги розподільчим відносинам «світових накопичень знань» (сфери розуму) і «національним інноваційним системам», які виступають виконавчими пристроями і структурами використання *планетарного розуму в економіці як товару*. Виходячи з викладеного змісту і цільової функції соціально-орієнтованої ноосферної економіки, очевидно, що суспільне відтворення в ній доцільно розглядати в єдності сукупних підрозділів: 1) виробництво засобів виробництва, включаючи природні ресурси; 2) виробництво предметів споживання, включаючи дарунки природи; 3) виробництво людини як соціального продукту (розум, знання, освіта, наука, культура, послуги).... Саме такий підхід до групування галузей суспільного відтворення дозволяє уявити соціально-економічний розвиток як сталий і взаємопов'язаний інноваційний процес накопичення фондів і відтворення матеріального і нематеріального продукту» [1, с. 15].

Все це дало нам підстави процес формування та реалізації життєво важливих інтересів через механізми безперервної освіти [14] в системі сталого інноваційного розвитку економіки відобразити наочно в такий спосіб (рис. 2).

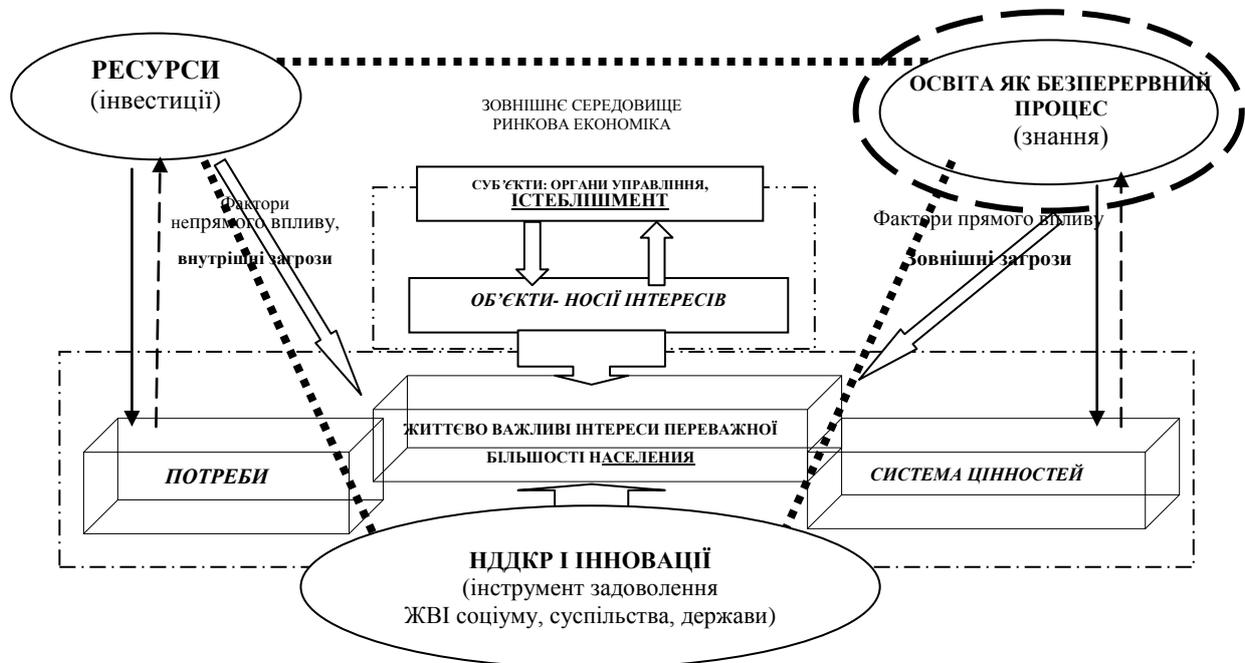

Рис.2. Блок-схема формування і реалізації життєво важливих інтересів через механізми безперервної освіти в системі сталого інноваційного розвитку економіки

Умовні позначення:

- ..... трикутник знань і конкурентоспроможність економіки країни
- деонтологія формування життєво важливих інтересів більшості населення, в т.ч. суб'єктів господарювання
- ↔ прями і зворотні зв'язки як баланс розвитку екологічної та соціальної підсистем і основа сталого розвитку національної економіки
- механізми безперервної освіти як основної умови сталого інноваційного розвитку економіки
- система формування ЖВІ

Джерело: авторська розробка

На цю особливість організації процесу формування та реалізації життєво важливих інтересів вказував П. Г. Никитенко: «Характерною особливістю ноосферної економіки є зростання наукоємності ВВП і реалізація як пріоритетної потреби людини – безперервності освіти на основі росту наукоємності. Безперервність освіти на основі підвищення її наукоємності забезпечує зростання якості трудових ресурсів і можливість перспективного росту органічної побудови виробництва, а відповідно, підвищення його інтенсифікації і ефективності на основі НТП. Відтворення у взаємозв'язку наукового знання і наукової освіти як товару є пріоритетним процесом цивілізаційного розвитку» [1, с. 14-15].

Таким чином, на нашу думку, в економічній сфері ЖВІ – це сукупність потреб і системи цінностей особистості, суспільства, держави в різних сферах життєдіяльності, що залежать від стану внутрішнього і зовнішнього середовища, рівень задоволення (*кількісний показник*) яких надійно забезпечує існування і можливості їх прогресивного розвитку, обумовленого ефективністю відтворення людини через механізми безперервної освіти, і є гарантом соціальної стабільності (*якісний показник*) економічної системи. Тобто, «задоволення ЖВІ» стає основним поняттям нової економіки, інтегральним критерієм її сталого інноваційного соціально-орієнтованого розвитку, стрижнем теорії задоволення життєво важливих інтересів соціуму, суспільства, держави, що органічно вписується в парадигму сталого розвитку та ноосфери В.І.Вернадського, враховує рівень задоволення інтересів переважної більшості населення, визначає засади соціальної стабільності, дозволяє забезпечити комплексність під час розробки стратегій, програм, планів в контексті соціалізації розвитку національної економіки.

В зв'язку з цим, незважаючи на законодавче закріплення терміну «інновація», нами вважається доцільним подання його в наступній редакції – **це новий процес або результат, спрямований на максимальне задоволення життєво важливих інтересів людей, суспільства, держави, які істотно поліпшують якість і рівень життя населення.** Дане тлумачення, на відміну від попереднього, містить адресний мотиваційний потенціал, що дозволить орієнтуватися не лише на високий техніко-технологічний рівень інновацій, а оцінювати її ефективність з позиції підвищення рівня задоволення життєво важливих інтересів, якості життя та людського добробуту взагалі шляхом розповсюдження, тобто дифузії інновацій в просторі і часі.

Крім того, більш повним в контексті побудови нової економічної системи стане визначення інноваційної діяльності як діяльності, спрямованої на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок шляхом випуску на ринок нових конкурентоспроможних товарів і послуг з метою задоволення ЖВІ людини, що, розповсюджуючись у практичному використанні, визнаються суспільством, і спричиняють та підтримують технологічні зміни. Дане визначення наочно демонструє функціональний взаємозв'язок термінів «ідея – інноваційний розвиток» в часі, що, впорядковуючи окремі категорії інноваційної сфери, дозволяє уточнити роль та місце інноваційної діяльності в трансформаційних процесах економіки.

У цьому контексті академік П. Г. Никитенко зазначає, що «сучасна економічна думка все більшою мірою визначає закономірності накопичення з позиції взаємозв'язку інвестиційної політики та інтенсифікації, соціального, економічного та екологічного відтворення, його темпів і пропорцій. Подальші пошуки змісту інвестиційної стратегії в галузі підвищення ефективності накопичення повинні включати *інтереси і потреби* конкретної людини, трудового колективу, галузі, регіону, створення, незалежно від форм власності, однакових умов для їх соціально-економічної діяльності» [15, с. 9].

В. І. Герасимчук серед ЖВІ людини виділяє тривалість життя як основний критерій планування соціально-економічного розвитку: «Всі стратегії повинні орієнтуватися на цифру – 80... Це середня очікувана тривалість життя громадян високорозвинених країн. Тривалість життя українця знижується: з 71 (1970 р.) до 69 років (2010 р). Чисельність населення країни за останні 20 років зменшилася з 52 до 45 млн. чол. За індексом розвитку людського потенціалу (ІРЛП) Україна в 1991 р. займала 45-е місце в світовому рейтингу, а в 2008 р. вона опинилася на 76-му місці серед 177 країн. Звіт про ІРЛП 2010р.: 69-та позиція серед 169 країн» [4, с. 7-8].

На сучасному етапі вищим національним економічним інтересом сталого соціально-орієнтованої держави, що збігається з конституційно закріпленою вищою національною цінністю, є забезпечення розвитку людини, сталого зростання рівня та якості його життя і благополуччя на основі дотримання його прав і свобод, забезпечення безпеки, стимулювання його відповідальності; демократичного розвитку країни. Це основа формування стратегічних завдань економічної політики країни, за своїм змістом які є інтегрованим виразом життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави. Разом з тим, ієрархія національних економічних інтересів, їх часові, просторові та швидкісні параметри можуть змінюватися разом зі змінами внутрішніх і зовнішніх умов, однак з урахуванням реалій дня нинішнього доцільно запропонувати класифікацію ЖВІ за пріоритетами в контексті соціалізації розвитку національної промисловості (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація ЖВІ за пріоритетами в контексті соціалізації розвитку основних напрямів національної промисловості (виробництва)

	ЖВІ	Можливість задоволення ЖВІ
1	2	3
1.	Особиста безпека, свобода слова, друку, доступ до інформації	
2.	Здоров'я (збереження, попередження захворювань, лікування)	Виробництво ліків, медобладнання
3.	Житло	Виробництво будматеріалів, виробництво обладнання для зростання продуктивності будівельних робіт, і т.п., нові технології будівництва

продовження табл.1

1	2	3
4.	Харчування	Виробництво продуктів харчування, виробництво сільгосппродукції на промисловій основі (АПК)
5.	Робота	Збільшення робочих місць
6.	Матеріальне становище, включаючи фінансове (доходи, з / п)	Зростання продуктивності праці, випереджальний розвиток виробництв предметів споживання
7.	Екологія середовища проживання	Зменшення ризиків захворювань, переробка відходів, використання місцевої сировини і т.д.
8.	Освіта, наука	Відтворення кадрів-професіоналів для освоєння високих технологій V і VI технологічних укладів
9.	Умови відпочинку, дозвілля	Інфраструктура відпочинку, туризму, спорту
10.	Успіх в житті (досягнення життєвих цілей), задоволення ЖВІ, включаючи духовні	Створення суспільства морально і фізично здорових, гідних особистостей

Джерело: розробка автора

Запропонована класифікацію ЖВІ за пріоритетами в контексті соціалізації розвитку національної промисловості, що ґрунтується на експертному методі дослідження, дозволяє виокремити актуальні напрями задоволення ЖВІ переважної більшості населення країни, а також розробити відповідні програми їх реалізації в межах рамкового документу «Горизонт-2020».

Висновки з проведеного дослідження. Отже, життєво важливі інтереси особистості, суспільства і держави – це система цінностей і сукупність потреб, задоволення яких надійно забезпечує існування і можливості їх прогресивного розвитку завдяки ефективному відтворенню людини через механізми безперервної освіти. Крім того, це центр системи національної безпеки в контексті захисту ЖВІ і центр національної економіки в контексті задоволення ЖВІ як інтегрального критерію сталого інноваційного соціально-орієнтованого розвитку економіки. Розроблену та запропоновану класифікацію ЖВІ за пріоритетами доцільно застосовувати в контексті соціалізації розвитку національної промисловості, що сприятиме забезпеченню її стійкості як динамічної системи. Зроблені висновки є сенс покласти в основу формування та реалізації концепцій, стратегій та програм розвитку нової економіки України.

Література

1. Никитенко П. Г. Ноосферное мировоззрение и ноосферная экономика: концептуально политико-экономический планетарный проект духовно-нравственного устойчивого развития человечества / П. Г. Никитенко. – Минск: Право и экономика, 2012. – 33 с.
2. Заключний звіт про виконання науково-технічного проекту «Теоретико-методичні засади розроблення організаційно-інформаційного забезпечення виявлення загроз національній безпеці, обумовлених станом науково-технологічної сфери, та моніторингу ефективності процесів їх нейтралізації» / під керівництвом д.е.н., проф. Малицького Б. А. – К. : Національна академія наук України Центр досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки (ЦДПІН) ім. Г. М. Доброва, 2014. – 192 с.
3. Бабосов Е. М. Социологические очерки устойчивого развития современной Беларуси / Е. М. Бабосов – Минск: РИВШ, 2011. – 248 с.
4. Герасимчук В.И. В поисках эффективной инновационно-инвестиционной модели развития национальной экономики / В.И. Герасимчук // Проблемы и перспективы инновационного развития экономики: материалы XVI международной научно-практической конференции (Алушта, 10–15 сентября 2012 г.). – Симферополь: ИТ «АРИАЛ», 2012. – С. 7-13.
5. Никитенко П. Г. Методология динамического прогнозирования социально-экономического развития государства с учетом последствий мирового финансово-экономического кризиса / П. Г. Никитенко, Г. Т. Кулаков, О. В. Бондар // Проблемы инновационного развития и креативная экономическая мысль на рубеже веков: А. К. Шторх, С. Ю. Вите, А. А. Богданов: материалы международной научно-практической конференции (25–26 марта 2010 г.). – Минск, 2010. – С. 279-285.
6. Абалкин Л.И. Политическая экономия и экономическая политика / Л.И. Абалкин. – М. : Мысль, 1970. – 490 с.
7. Генкин А.С. Система экономических интересов и социальная гармония / А.С. Генкин // Вопросы экономики. – 1993. – № 6. – С. 147-159.
8. Коростылев Дмитрий. Взаимосвязь и взаимозависимость интересов основных объектов национальной безопасности [Электронный ресурс] / Дмитрий Коростылев // Власть. – 2008. – №1. – С. 72-74. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/vzaimosvyaz-i-vzaimozavisimost-interesov-osnovnyh-obektov-natsionalnoy-bezopasnosti>
9. Центр изучения кризисного общества // Официальный сайт [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://problemanalysis.ru/doklad/2013/publicazia/Futur_model_gos-va.pdf
10. Системно-концептуальні засади стратегії національної безпеки України : монографія / В.П. Горбулін, А.Б. Качинський. – К. : ДП «НВЦ» «Євроатлантикінформ», 2007. – 592 с.
11. Мунтіян В.І. Економічна безпека України : монографія / В.І. Мунтіян. – К. : КВІЦ, 1999. – 463 с.
12. Маркс К. Сочинения. 2-е изд. / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М. : Издательство политической литературы. – 1961. – Т. 18. – 842 с.

13. Богдан Н.М. Теоретичні аспекти взаємодії економічних інтересів окремих суб'єктів із суспільними інтересами / Н.М. Богдан // Комунальне господарство міст. Науково-технічний збірник. – 2012. – № 106. – С. 216-220.
14. Многоуровневое профессиональное образование: материалы Международной научно-практической конференции, Минск, 21–22 мая 2015 г. / Министерство образования Республики Беларусь, Белорусский национальный технический университет, Республиканский институт инновационных технологий; Международный проект TEMPUS «Поддержка треугольника знаний в Беларуси, Украине и Молдове». – Минск: БНТУ, 2015. – 210 с.
15. Никитенко П. Г. Социалистическое накопление и общественное воспроизводство (политико-экономические аспекты «краха СССР» и «социализма») / П. Г. Никитенко. – Минск: Право и экономика, 2010. – 231 с.

References

1. Nikitenko, P.G. (2012), *Noosfernoye mirovorennyye i noosfernaya ekonomika: kontseptualno politiko-ekonomicheskyy planetarnyy proyekt dukhovno-nravstvennogo ustoychivogo razvitiya chelovechestva* [Noospheric worldview and noospheric economy: conceptual politico-economic project of planetary spiritual and moral sustainable human development], Law and Economics, Minsk, Belarus, 33 p.
2. Malitskiy, B.A., (2012) *Zakliuchnyi zvit pro vykonannya naukovno-tehnichnogo proektu «Teoretyko-metodychni zasady rozroblennia orhanizatsiino-informatsiynoho zabezpechennia vyavlennia zahroz natsionalny bezpetsy, obumovlenykh stanom naukovno-tehnolohichnoi sfery, ta monitorinhu efektyvnosti protsesiv ikh neytralizatsii»* [Final report on the implementation of scientific and technological project «Theoretical and methodological foundations for the development of organizational and information support detection of threats to national security caused by the state of science and technology and processes for monitoring the effectiveness of neutralization», National Academy of Sciences of Ukraine Research Center research potential and history of science them. H.M. Dobrova, Kyiv, Ukraine, 192 p.
3. Babosov, E.M. (2012), *Sotsiologicheskiye ocherki ustoychivogo razvitiya sovremennoy Belarusi* [Sociological essays sustainable development of modern Belarus], RIVSH, Minsk, Belarus, 248 p.
4. Gerasimchuk, V.I. (2012), «The search for effective innovation and investment model of development of the national economy», *Problemy i perspektivy innovatsionnogo razvitiya ekonomiki* [Problems and perspectives of innovation development of economy], *Materialy XVI mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii* [Materials XVI International Scientific and Practical Conference], (Alushta, 10–15 September 2012), IT «Ariana», pp. 7-13.
5. Nikitenko, P.G., Kulakov, G.T. and Bondar, O.V. (2010), «Methodology dynamic forecasting of socio-economic development of the country in the aftermath of the global financial and economic crisis», *Problemy innovatsionnogo razvitiya i kreativnaya ekonomicheskaya mysl na rubezhe vekov: A. K. Shtorx, S. YU. Vite, A. A. Bogdanov* [Problems of innovative development and creative economic thought at the turn ages: A. K. Storch, S. Y. Witte, A. A. Bogdanov], *Materialy mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii* [Proceedings of the international scientific-practical conference], (Minsk, 25–26 March 2010), pp. 279-285
6. Abalkin, L.I. (1970), *Politicheskaya ekonomiya i ekonomicheskaya politika* [The Political Economy and Economic Policy], Thought, Moscow, Russia, 490 p.
7. Genkin, A.S. (1993), «The system of economic interests and social harmony», *Questions of economy*, no. 6, pp. 147-149.
8. Korostylev, D. (2008), «The relationship and interdependence of the interests of the main objects of national security», *Power*, no. 1, pp. 72-74
9. «Center for the Study of the crisis of society», *Official site*, available at: http://problemanalysis.ru/doklad/2013/publicazia/Futur_model_gos-va.pdf (access data December 25, 2014)
10. Horbulin, V.P. and Kachynskyy, A.B. (2007), *Sistemno-kontseptualni zasady strategiyi natsionalnoyi bezpeki Ukrayini* [System-conceptual principles of national security strategy of Ukraine], monograph, SE «SPC» «Euro-Atlantic Information», Kyiv, Ukraine, 592 p.
11. Muntiyani, V. I. (1999), *Ekonomichna bezpeka Ukrany* [Economic Security of Ukraine], monograph, KVITS, Kyiv, Ukraine, 463 p.
12. Marx, K., and Engels, F. (1961), *Soch. 2-e izd.* [Writings. 2nd ed.], T. 18, Izdatelstvo politicheskoy literatury, Moscow, Russia, 842 p.
13. Bohdan, N. (1961), «Theoretical aspects of interaction between the economic interests of individual subjects of public interest», *Komunalne hospodarstvo mist. Naukovo-tekhnichnyi zbirnyk*, no.106, pp. 216-220.
14. *Mnogourovnevoye professionalnoye obrazovaniye* [Multi-level professional education], *Materialy Mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii* [Proceedings of the International Scientific and Practical Conference], (Minsk, 21-22 May 2015), Belarusian National Technical University, 210 p.
15. Nikitenko, P.G. (2010.), *Sotsialisticheskoye nakopleniye i obshchestvennoye vosproizvodstvo (politiko-ekonomicheskyye aspekty «krakha SSSR»* [Socialist accumulation and social reproduction (the political and economic aspects of the "collapse of the USSR" and "socialism")], Law and Economics, Minsk, Belarus, 231 p.

УДК 631.162

Олійник О.Р.,
к.е.н., ст. наук. співробітник Тернопільської державної
сільськогосподарської дослідної станції Інституту кормів
та сільського господарства Поділля НААН

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА МОЖЛИВІСТЬ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

Oliylyuk O.R.,
cand.sc.(econ.), senior research fellow,
Ternopil state agricultural experimental station of Institute
of feed research and agriculture of Podillya of NAAS

INTERNATIONAL EXPERIENCE OF SOCIAL RESPONSIBILITY AND THE POSSIBILITY OF ITS APPLICATION IN UKRAINE

Постановка проблеми. Становлення успішних сільгоспвиробників і їх прагнення подальшого сталого розвитку, з одного боку, а також світові тенденції і запит суспільства щодо здорової екології та соціальної справедливості, з іншого, зумовили поширення в нашій державі практики корегування стратегій сільськогосподарських підприємств у напрямку їх соціалізації. Досвід ведення соціально відповідального бізнесу іноземних компаній безперечно зумовив як позитивну динаміку серед українських підприємств, так і зростання довіри та підтримки населення. З-поміж значної кількості рекомендацій важливо дослідити саме ті, що матимуть оптимальне застосування в умовах вітчизняного агробізнесу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Чітке усвідомлення потреби соціально відповідальної поведінки бізнесу та її переваг на шляху до сталого розвитку нашої держави зумовлює наукові дослідження у сфері соціалізації аграрного сектору економіки України. Залучення бізнесу до вирішення суспільних проблем стало топ-темою досліджень таких світових вчених, як: Беккер Г., Віден К., Дейвіс К., Котлер Ф. [6], Крамер М., Портер М. [14] та багато інших.

Значний вклад у дослідження та вивчення явища корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) здійснили українські науковці: О. О. Єранкін, І. Ф. Комарницький, В. В. Кужель, О. В. Митяй, В. С. Негоденко, В. О. Непочатенко, О. Г. Чирва, Т. С. Шабатура, В. В. Ярова та інші [3; 5; 8; 11]. Зокрема теоретико-методологічне підхід до вивчення та організаційне забезпечення соціальної відповідальності бізнесу досліджували В. В. Ярова, В. В. Кужель [7; 13]; проблеми інституційного забезпечення соціалізації вітчизняного сільського господарства та міжнародний досвід розвитку КСВ розкрито у працях О. М. Бородіної, І. Ю. Гришової [1; 3]; КСВ як інструмент управління конкурентоспроможністю та підвищення екологічної та інвестиційної привабливості підприємства висвітлено у роботах О. Г. Чирви та В. С. Негоденко [12]; КСВ в контексті вирішення проблем розвитку сільських територій досліджував Єранкін О. О. та Герасименко Ю. [2; 4].

Узагальнюючи думки дослідників, доцільно зазначити, що, незважаючи на широкий спектр наукового доробку з питань соціальної відповідальності бізнесу, важливо врахувати успішний практичний досвід розвинутих держав та визначити оптимальні фактори, які б стимулювали соціально-відповідальні дії аграріїв та зумовили значний поступ у розвитку соціальної відповідальності агробізнесу України в цілому.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз міжнародного досвіду соціалізації сільського господарства, визначення можливості його застосування в Україні, а також формулювання необхідних умов для поширення соціальної відповідальності серед аграріїв України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відомо, що ідея корпоративної соціальної відповідальності набула популярності в країнах Західної Європи та США ще у 1950-ті роки та з роками еволюціонувала і поширювалася в міру того, як корпорації ставали масштабнішими й потужнішими. Можна стверджувати, що багато організацій отримали мотивацію до здійснення програм соціальної відповідальності завдяки розвитку конс'юмеризму, ширшої обізнаності громадськості з екологічними та етичними питаннями, зростанню тиску з боку організованих груп активістів (захисників довкілля, феміністського руху, поборників інтересів споживачів тощо) [8; 9; 10, с. 4].

Позитивні наслідки переходу бізнесу у розвинутих країнах на соціально-відповідальну поведінку є настільки показовими, що зумовили глобальне трактування соціальної відповідальності бізнесу як оптимального та ефективного інструмента для вирішення широкого кола питань на шляху до сталого розвитку людства.

Фактично існує два табори міжнародних організацій, що визначають основні тенденції розвитку соціально відповідального бізнесу: ООН та схожі організації світового та континентального рівня, а також бізнес структури та громадські організації локального рівня. Нормативним підґрунтям КСВ є здебільшого добровільні норми так званого м'якого права, що реалізують стратегії, декларації та рекомендації інституцій та установ обох таборів. Крім того, в деяких європейських країнах вимоги щодо окремих аспектів соціалізації бізнесу закріплені законодавчо [10, с. 29].

Відповідно до так званого «залізного» закону соціальної відповідальності К. Дейвіса, менеджмент ділових організацій несе перед суспільством подвійну відповідальність: юридичну (дотримання норм державного регулювання) та соціальну (добровільне реагування на соціальні проблеми).

Варто зазначити, що не існує абсолютного визначення корпоративної соціальної відповідальності, позаяк воно залежить від стадії розвитку суспільства, історичних та культурних особливостей розвитку кожної країни.

Корпоративна соціальна відповідальність бізнесу в Україні перебуває в стадії становлення. Формальним стартом стало створення Всеукраїнського громадського руху «Форум соціально відповідального бізнесу України» у 2005 р.

Під соціалізацією сільськогосподарських підприємств розуміємо не стільки корпоративну філантропію чи альтруїзм, скільки добровільну участь аграрного бізнесу у вирішенні соціально-економічних, екологічних та продовольчих проблем населення, пошкваллення інноваційно-інвестиційних процесів в аграрній сфері, нормалізацію демографічного стану на селі [2; 4].

Діапазон питань, що можуть бути вирішені шляхом пропагування культури підприємництва в аграрному секторі та відповідальності сільгоспідприємств за якість середовища, формується під впливом суспільного запиту та не має жодних обмежень.

Варто зазначити, що соціальні ініціативи бізнесу спрямовані не за галузевим принципом, а стосуються окремих її аспектів (наприклад, охорона довкілля, соціальне забезпечення працівників, сприяння їх благополуччю, освітньому та культурному розвитку). Поряд із цим потрібно враховувати специфіку сільського господарства, як галузі, що має найтісніший взаємозв'язок із навколишнім середовищем. Погоджуємось із думкою О. М. Бородіної про те, що аграрне виробництво, на відміну від індустрії, пов'язане із живою природою та людиною. Тому господарську діяльність на селі не можна розглядати поза загальною системою його соціальних зв'язків та екологічних обмежень [1, с. 48; 7].

Отже, усвідомлення аграрними підприємствами своєї відповідальності за добробут і здоров'я населення та збереження довкілля є чи не найвдалішим шляхом до сталого розвитку на селі.

У пошуку оптимального алгоритму соціальної відповідальності аграрного бізнесу важливо скористатись добробком тих держав, що досягли значного прогресу у гармонізації інтересів суспільства, власників капіталу та держави шляхом популяризації такої моделі бізнес-поведінки. Українські аграрії уже зараз корегують свою діяльність та добровільно долучаються до соціальних проектів, переймаючи досвід та технології іноземних компаній, що приходять в Україну.

Враховуючи специфіку та особливості соціальної відповідальності бізнесу в окремих країнах, її моделі розрізняють за географічним підходом: американська, європейська та азійська. З них перших дві є діаметрально протилежними: якщо американська модель тісно переплітається з філантропією, а перевага надається реалізації соціальних програм через спеціалізовані компанії, то в межах європейської моделі корпоративної соціальної відповідальності такі програми є складовою стратегії компанії і виступають фактором, що визначає підходи компанії до вибору партнерів, проектів, об'єктів інвестування. Азійська ж модель займає проміжне місце та має як спільні, так і відмінні риси з двома іншими [9; 10; 15].

У таблиці 1 наведено порівняння різних моделей соціальної відповідальності бізнесу за ключовими характеристиками.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика моделей КСВ

Ознака порівняння	Американська модель	Європейська (німецька) модель	Азійська (японська) модель
1	2	3	4
Специфіка КСВ	Наближена до філантропії	Є складовою бізнес-стратегії	Формується під впливом культурних традицій
Сфера застосування	Будь-яка. Фінансування соціальних програм відбувається через неприбуткові організації або напяму	Обмежується цінностями та бізнес-стратегією	«Виробнича сім'я» – всі працівники компанії
Правове регулювання	Застосування принципів прецедентного права	Кодифікація законодавства	Відсутнє законодавче регулювання. Діють внутрішні корпоративні директиви

продовження табл.1

1	2	3	4
Цільовий орієнтир	Бездоганна репутація	Добра воля зробити більше, аніж встановлено	реалізація завдань та цілей в межах інституту «довічного найму»
Зв'язок бізнесу із його соціальними проектами	Тяжіє до мінімального	Тісний, оскільки реалізація соціального проекту пов'язана із бізнес-стратегією	Тісний (підтримка працівників впродовж усього їхнього життя)
Роль державного регулювання КСВ	Відсутня. Бізнес самостійно визначає необхідність та ступінь впливу на вирішення суспільних проблем	Суттєва, вимоги щодо соціалізації бізнесу закріплені на законодавчому рівні	Активна у напрямку впливу на стратегічне планування бізнесу
Вид відповідальності	Індивідуальна	Колективна солідарна	Колективна
Відносини із стейкхолдерами	Етичні відносини є запорукою щонайкращого задоволення інтересів власників	Рівне ставлення до всіх зацікавлених осіб	Рівне ставлення до всіх, але особлива увага – «виробничій сім'ї»

Джерело: узагальнено автором на основі [9] та [10]

Для формулювання, пропагування та імплементації оптимальних технологій соціалізації бізнесу в українське сільське господарство доцільно здійснити детальний аналіз кожної із перерахованих моделей.

Європейська модель корпоративної соціальної відповідальності пов'язана насамперед із досягненням компаніями їх основних бізнес-цілей та прагненням підвищити свою інвестиційну привабливість.

Головна особливість цієї моделі полягає у формуванні відповідальності власників капіталу перед найманими працівниками, що зумовлено становленням та посиленням правових вимог та стимулів у сфері соціалізації бізнесу цих країн.

Показовим прикладом державного регулювання соціалізації бізнесу у Європі є запровадження обов'язкового інформування громадськості щодо інвестування пенсійних внесків у діяльність соціально відповідальних компаній.

Все частіше ефективність суспільної діяльності компанії стає одним із вагомих критеріїв її функціонування в цілому. Сьогодні сектор інвестицій у соціально відповідальний бізнес (socially responsible investments – SRI) сягає 15 млрд. дол. США та продовжує динамічно зростати.

Запорукою швидкого поширення практик соціально відповідальної поведінки бізнесу у Європі є дієве інституційне забезпечення у цих країнах. Саме завдяки спільним зусиллям державних органів, громадських та наукових кіл, а також бізнесу в країнах ЄС вдалося асимілювати соціальну відповідальність у бізнес-практику. В таблиці 2 детально наведено інститути, що сприяють розвитку соціальної відповідальності бізнесу у країнах ЄС.

Таблиця 2

Інституційна підтримка КСВ в державах-членах ЄС

Державні органи	Дослідницькі центри	Ділові кола
1	2	3
АВСТРІЯ		
<p>Міністерство соціальної безпеки, захисту поколінь та споживачів ініціювало змагання та нагородження підприємств, які пропагують рівні можливості та дружню політику стосовно сім'ї.</p> <p>Міністерство сільського господарства, лісництва, навколишнього середовища та водопостачання в рамках австрійської Ініціативи з стабільного розвитку координує низку заходів щодо КСВ.</p> <p>Федеральний уряд прийняв у 2002 р. Стратегію сталого розвитку.</p>	<p>Австрійське Співтова-риство навколишнього середовища та технологій заснувало у 2001 р. плат форму для «Соціально відповідальних інвестицій» «Австрійська Ініціатива КСВ» створена у 2002 р.</p> <p>Інститут співпраці з політик розвитку видає з грудня 2003 року журнал з питань КСВ. Австрійська промислова федерація, Міністерство економічних питань та праці, а також Торгівельна палата проводять заходи, семінари, аналітичні дослідження з метою підвищення рівня обізнаності щодо КСВ та формулювання Австрійських Рекомендацій з КСВ.</p>	<p>Австрійська ділова рада з сталого розвитку, Міністерство соціальної безпеки та захисту поколінь та споживачів, Інститут інтегративного туризму та розвитку, а також Азійський туроператор взяли участь у розвитку Кодексу поведінки щодо захисту дітей від сексуального насильства.</p>

продовження табл.2

1	2	3
ДАНІЯ		
<p>Міністерство економіки і ділових справ та Національна рада розвитку бізнесу опублікували доповідь з Етики у бізнесі.</p> <p>Міністерство соціальних справ розпочало кампанію «Наш спільний інтерес – соціальна відповідальність корпоративного сектору».</p> <p>Міністерство соціальних справ видало ряд керівних принципів звітності бізнесу щодо соціальних та етичних питань щоб визначити соціальний вплив їх діяльності.</p> <p>Датський уряд підтримує оцінювання рівня забезпечення прав людини (HRIA), що проводить Датський центр з прав людини.</p> <p>Міністерство навколиш-нього середовища та енергетики зобов'язало понад 3 тис. компаній, діяльність яких є найбільш забруднюючою, формувати екологічні звіти.</p>	<p>Датський Інститут соціальних досліджень за фінансового сприяння уряду здійснює дослідження розвитку в сфері КСВ та на ринку праці.</p> <p>Функціонує «Координуючий комітет з превентивних заходів на ринку праці» сформований з числа представників федерацій, працедавців, профспілок та громадськості. Національна Рада зайня тості складається з членів профспілок, представників федерацій, працедавців, муніципальних рад надає консультації уряду щодо розвитку ринку праці.</p> <p>Уряд Данії заснував Копенгагенський центр (1998 р.) – незалежну інституцію на основі добровільного партнерства бізнесу, уряду та громадськості, спрямованого на заохочення соціальної єдності.</p>	<p>Національна мережа ділових менеджерів, заснована Міністерством соціальних справ (1996 р.) зібрала топ-менеджерів великих компаній для консультування Міністерства з питань КСВ, проведення заходів щодо укріплення соціальної єдності, а також визначення найбільш соціально відповідальних компаній.</p> <p>Декілька регіональних бізнес мереж було засновано з 1997 року з метою ініціювання партнерства між компаніями та органами місцевої влади, щоб опанувати місцеві соціальні зміни.</p>
ФРАНЦІЯ		
<p>Національна Рада сталого розвитку (2003 р.) складається з 90 членів різних громадських груп та здійснює формування стратегії.</p> <p>Група вищого рівня з сталого розвитку відстежує впровадження цієї стратегії. Запроваджено посаду Міністра з питань сталого розвитку.</p>	<p>Комітет з питань заробіт-ної платні працівників заснований профспілками (2002 р.) здійснює контроль за управлінням та інвестуванням соціальними фондами.</p>	<p>IMS-Entreprendre pour la Cité (1986 р.) - неприбуткова органі-зація, заснована у за ініціативою французьких бізнес лідерів, впроваджує КСВ через мережу більш ніж 130 компаній-членів організації.</p>
НІМЕЧЧИНА		
<p>Уряд спільно із представ-никами бізнесу та громад-ськості реалізує навчальну програму, яка включає зустрічі урядовців та представників компаній задля підвищення їх обізнаності щодо КСВ.</p> <p>Уряд впроваджує багато індивідуальних проектів в сфері екології та справедливої торгівлі.</p> <p>Міністерство громадського здоров'я та соціальної безпеки реалізує проект «Роботи без перешкод» для підвищення професійних можливостей інвалідів (навчання, сприяння кар'єрному просуванню, заходи охорони здоров'я).</p> <p>Круглий стіл з питань Корпоративних Кодексів поведінки заснований Урядом з числа представників міністерств, соціальних партнерів, компаній та неурядових організацій працює в напрямку покращення соціальних умов та умов праці в країнах, що розвиваються.</p>	<p>Verbraucherinitiative, TransFair та Weltladen-dachverband за сприяння уряду в 2003-2005 рр. провели інформаційну кампанію «справедливо – це добре»</p> <p>«Альянс заради родини» та Bertelsmann Foundation реалізують соціальні проекти, серед яких «Місцеві альянси заради родини» щодо сприяння балансу життя-робота та створення гнучких можливостей для піклування про дітей.</p>	<p>Мережа German multi-stake-holder GC працює у напрямку підвищення рівня обізнаності та посилення розвитку КСВ.</p> <p>Спільний Кодекс для Кавового Співтовариства розроблений Німецькою Асоціацією Кави та урядом для створення універсально діючого Кодексу поведінки для сталих процесів виробництва кави (економічний, соціальний та екологічний аспекти).</p>

продовження табл.2

1	2	3
ВЕЛИКОБРИТАНІЯ		
З 2000 р. діє Міністр з питань соціальної відповідальності . Уряд підвищує рівень обізнаності щодо КСВ, гармонізує внутрішні та міжнародні рамки соціальної, екологічної звітності та маркування.	Проект SIGMA - об'єднання, метою якої є розвиток структури управлінської сталості, яка включає управлінські принципи, системи та інструменти. Фінансується Департаментом торгівлі та промисловості.	Консорціум малого бізнесу займається підвищенням рівня обізнаності конкурентних можливостей малого та середньобізнесу через покращення їхнього соціального, економічного та суспільного впливу управлінськими засобами.

Джерело: складено на основі [9; 10, с. 31-34]

Постійна еволюція інституційного середовища розвитку КСВ зумовлена міцним законодавчим підґрунтям. До правових норм, що діють на території усіх країн ЄС належать: норми Міжнародної Організації Праці (МОП) (трудові стандарти, Декларація принципів щодо транснаціональних компаній та соціальної політики, Декларація основних принципів та прав на роботі); Керівні принципи Організації Економічної Співпраці та Розвитку (ОЕСР) для транснаціональних компаній; Зелена Книга Єврокомісії («Просування європейського підходу до соціальної відповідальності бізнесу»); Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості у прийнятті рішень та про доступ до правосуддя при вирішенні екологічних проблем; Директива Ради ЄС 2003/4/ЄС про доступ до інформації про навколишнє середовище; Загальна Декларація прав людини; Європейська Конвенція прав людини; міжнародні пакти про громадянські, політичні, економічні, соціальні та культурні права; Кіотський Протокол; Регламенти Ради ЄС 1836/93/ЄС та 761/2001/ЄС щодо екоаудиту - систематизованого, задокументованого та регулярного оцінювання процесу охорони навколишнього середовища; Добровільні принципи та стандарти відповідального ведення бізнесу [3; 10; 12; 15].

Крім загальних норм у більшості країн-членів ЄС діють внутрішня нормативно-правові акти, що, як правило, є жорсткішими та уточнюючими порівняно із загальноєвропейськими. До прикладу: у Франції діє Закон «Про публічний пенсійний резервний фонд», що вимагає демонструвати соціальні та етичні критерії, використані при інвестиціях; у Бельгії – Закон «Про інформацію, захист споживачів та торгівлю», який забороняє недобросовісну рекламу стосовно впливу на середовище; в Німеччині діє Федеральний закон «Про досягнення рівного ставлення до інвалідів»; в Іспанії - Закон «Про фінанси», який передбачає реформу регулювання благодійної діяльності (пожертви благодійницьким організаціям розглядатимуться як витрати на обіг) тощо.

Азійська (японська) модель КСВ сформувалась під впливом культурних традицій та тривалої активної участі держави у стратегічному плануванні бізнесу.

Завдяки еволюційному розвитку соціальна відповідальність увійшла у всі сфери підприємництва та стала нормою ділової поведінки. Так, окрім організаційного розвитку та примноження прибутків ця модель передбачає усвідомлення підприємством своєї відповідальності перед суспільством та докільям і прагнення прогресу людства в цілому.

Особливістю азійської моделі КСВ є уважне ставлення до трудового колективу, що не обмежується виробничими стосунками, а пов'язане із сприянням з боку підприємства вирішенню проблем працівників впродовж усього їхнього життя (фінансова допомога при народженні дітей, придбанні житла, лікуванні, навчанні тощо). Члени «виробничої родини», працюючи на підприємстві, перебувають у так званому «довічному наймі», що гарантує працівнику у разі сумлінної праці соціальний захист, фінансову підтримку, кар'єрне зростання та щедрі пенсійні виплати. Жодна із норм бізнес-поведінки, що стосується суспільних ініціатив не передбачена у законодавстві, проте вони є соціальним імперативом та безумовними до виконання для більшості великих компаній.

До практичного державного регулювання у сфері КСВ Японії належать: рішення щодо запровадження збору за вуглець, що міститься у пальному та використання отриманих коштів на проведення заходи проти глобального потепління; активна участь Японії у пропагуванні соціально відповідального бізнесу в ООН.

Громадські та бізнес об'єднання Японії є ініціаторами формування, постійного вдосконалення та посилення існуючих корпоративних вимог та норм щодо соціальної відповідальності бізнесу. Зокрема, ці правила закріплено у Хартії корпоративної поведінки («The Keidanren Charter for Good Corporate Behavior»), а також у 15-тій Білій Книзі «Еволюція ринку та менеджмент КСВ», виданій Асоціацією корпоративних управлінців (Keizai Douyukai) у 2003 р. [9; 10; 15]. Запроваджено звітування та контроль з боку дослідницьких центрів щодо використання державних та корпоративних пенсійних фондів, а також впливу функціонування бізнесу на навколишнє середовище.

Успішні підприємства формують у своїй структурі спеціалізовані відділи для реалізації соціальних ініціатив підприємства, які контролюють питання, пов'язані із КСВ та тісно співпрацюють із відділами інвестицій, фінансів та екології [5; 11]. Варто зазначити, що інформацію про проведені

суспільні заходи підприємства, як правило, активно просуваються через ЗМІ, відображають у своїх звітах діяльності, наводять як позитивний аргумент у ході налагодження співпраці із новими партнерами, використовують для формування свого бізнес іміджу.

Отже, ключовими особливостями азійської моделі КСВ є: її міцне культурне підґрунтя; соціальна згуртованість в межах підприємства; інститут «довічного найму» працівників; державне регулювання стратегічного планування бізнесу; спрямування ідеології підприємства на сприяння цивілізаційному розвитку як окремої людини, так і прогресу людства в цілому.

Американська модель КСВ еволюціонувала упродовж останнього століття та набула своїх характерних рис, механізмів реалізації соціальних ініціатив бізнесу. Особливістю цієї моделі КСВ є добровільний характер участі підприємства у вирішенні проблем суспільства. Корпоративна допомога, як правило, має форму благодійності, меценатства, спонсорства та реалізовується через спеціальні благодійні фонди, у створенні яких бере участь підприємство-благодійник. Участь у соціальних проектах підприємств не пов'язана із їхньою стратегією і часто зумовлена філантропічними рисами їх власників [15].

Аргументами на користь американської моделі КСВ є: її простота або відсутність потреби залучення у штат підприємства спеціалістів з реалізації соціальних проектів; наочність результатів доброчинності та їх позитивний вплив на імідж підприємства; найбільша підтримка з-поміж інших моделей КСВ у населення та громадських організацій, що сприймають соціальні ініціативи бізнесу як піклування про конкретну людину, громаду, мешканців села чи регіону.

Щодо економічної ефективності варто зазначити, що американська модель КСВ є затратною, оскільки реалізація соціальних програм є безкорисною і не передбачає досягнення бізнес-цілей, основною її метою є завоювання довіри та симпатії з боку суспільства. Досить поширеною у цій моделі соціальної поведінки є практика реалізації екологічних проектів, рівень фінансування яких прийнято інтерпретувати, як ступінь гармонійності функціонування компанії-благодійника у довкіллі.

У цій моделі участь бізнесу у вирішенні соціальних проблем має стихійний характер і залежить від економічного стану підприємства, а також інтенції власників та менеджменту.

Не випадково у проведеному дослідженні найширше висвітлено європейську модель КСВ та досвід її впровадження у країнах Європи. Саме ця модель є оптимальною для українських підприємств та найбільш гармонійно влітається у місцевий менталітет, традиції та економічні реалії.

Сільське господарство з-поміж інших галузей національного господарства в ході функціонування має найтісніші взаємозв'язки із населенням та довкіллям, тому аграрні підприємства мусять формувати свою бізнес стратегію із врахуванням суспільних запитів. Крім того вони мають не лише фінансувати такі проекти, а й бути генераторами чи ініціаторами ідей щодо сталого розвитку людини та природи. Також важливо, щоб суспільні проекти, які реалізує підприємство, були пов'язані із його діяльністю. Такий підхід дасть змогу підкреслити гармонійність його господарської діяльності в навколишньому середовищі й отримати суспільне схвалення та підтримку.

Фактично без жодного нормативного підґрунтя українські аграрії уже розпочали впровадження європейської моделі КСВ у свою практику (Астарта-Київ, Нібулон, Сварог-Вест Груп, Агро-Інвест Україна, Укрзернопром). Вони традиційно беруть участь у вирішенні соціальних проблем у тій місцевості, де знаходяться їхні виробничі потужності та угіддя. В основному це фінансова допомога, використання техніки підприємства (ремонт і обслуговування польових доріг), продовольча допомога освітнім, медичним закладам та соціально незахищеним групам населення. До прикладу компанія «Агро Інвест Україна» у травні 2014 року запустила соціальну ініціативу «Швидка допомога – з турботою про людей», в рамках якої вже відремонтовано приміщення фельдшерсько-акушерських пунктів, закуплено та обладнано чотири автомобілі швидкої допомоги, а також організовано диспетчерську службу по координуванню роботи лікарів та водіїв швидкої [2].

Сьогодні українські підприємства хоча і оперують термінами «соціальна відповідальність» та «соціальні інвестиції», їх реальна соціальна політика частіше обмежується звичайною благодійністю. Практика створення соціально орієнтованого аграрного бізнесу ускладнюється тим, що немає чіткого уявлення, що таке соціальна відповідальність бізнесу і як вона впливає на конкурентоздатність [13]. Крім того соціальні ініціативи здебільшого є локальними та безсистемними. Тому необхідно сформувати методичний інструментарій стратегічного планування соціальної діяльності підприємства. Також актуальним є формування на державному рівні сприятливих правил гри, що стимулювали б впровадження соціальної відповідальності у практику ведення сільського господарства.

Отже, європейська модель КСВ є оптимальною для впровадження у вітчизняний аграрний сектор. Поширення практики реалізації соціальної відповідальності може розглядатись як додатковий важіль стимулювання їх інноваційного розвитку та сприятиме позитивному іміджу країни у світовому економічному просторі [7, с. 164].

Висновки з проведеного дослідження. Процес поширення корпоративної соціальної відповідальності у сільському господарстві України розвивається з ініціативи як підприємств, так і громадськості. Стратегія і практика великих аграрних компаній уже включає вирішення суспільних проблем та нівелювання негативного впливу господарської діяльності на довкілля. Однак його подальша динаміка залежить від загальноекономічної ситуації в країні та державного стимулювання соціалізації агробізнесу, а також системності його соціальних ініціатив.

Наукова думка розглядає три основні моделі корпоративної соціальної відповідальності, визначені за географічним принципом: американську, європейську та азійську. Їх поділ пов'язаний із принциповою відмінністю основних характеристик, зокрема: специфіки, сфери застосування, цільового орієнтира, зв'язку бізнесу із його соціальними проектами, ролі державного регулювання КСВ, відповідальності та відносин із стейкхолдерами.

З-поміж основних моделей КСВ європейська є оптимальною для впровадження у сільське господарство України, позаяк умови його ведення уже значною мірою імплементовані до європейських та продовжують наближуватись. До того ж ця модель є найефективнішою з точки зору інвестування, оскільки реалізація соціальних проектів, як правило, веде до збільшення активів підприємства (зростає довіра до соціальноорієнтованої компанії, що згодом конвертується у збільшення попиту, лояльність контрагентів, вмотивованість працівників та прихильність населення).

З досвіду країн ЄС, ефективність поширення соціально відповідальної поведінки у сільськогосподарських підприємствах значною мірою залежить від дієвого державного регулювання, одним із найважливіших інструментів якого є стимули (податкові пільги для виконавців суспільно важливих проектів, компенсації за екологізацію аграрного виробництва, підвищення якості та безпечності аграрної продукції, сприяння мотивації та соціальному захисту персоналу, підвищенню їхнього професійного рівня та благополуччя тощо). Такі стимули повинні бути чітко закріплені у законодавстві, а їх дієвість залежить від прозорості та ефективності механізму впровадження.

Впровадження соціально відповідальних ініціатив є загальнооздоровлюючим і олюднюючим фактором розвитку сільськогосподарського підприємства, що зумовлює покращення його іміджу та посилення конкурентних позицій, а також сталий розвиток населення та довкілля.

Література

1. Бородіна О.М. Інституційний розвиток сільського господарства та села України і Росії та його гармонізація з європейською політичною практикою / О.М. Бородіна // Економіка України. – 2012. – № 11. – С. 48-61.
2. Герасименко Ю. Розвиток сільських територій як інструмент реалізації соціальної відповідальності агробізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://econf.at.ua/publ/konferencija_2014_10_16_17/sekcija_5_ekonomichni_nauki/rozvitok_silskikh_teritorij_jak_instrument_realizaciji_socialnoji_vidpovidalnosti_agrobiznesu/8-1-0-78
3. Гришова І. Ю. Вплив інституціональної структури на розвиток інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств [Електронний ресурс] / І. Ю. Гришова, В. О. Непочатенко // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2013. – № 2. – С. 47-51. – Режим доступу: <http://economics.opu.ua/files/archive/2013/n2.html>
4. Єранкін О. О. Соціальна відповідальність агробізнесу в контексті вирішення проблем розвитку сільських територій / О. О. Єранкін // Вісник Сумського національного аграрного університету. – 2011. – Випуск 6/2. – С. 31-34
5. Комарницький І. Ф. Соціальна відповідальність бізнесу як інструмент управління сучасним підприємством [Електронний ресурс] / І. Ф. Комарницький, З. І. Галушка // Зб. наук. праць Буковинського у-ту. – 2010. – № 6. – Режим доступу до журн.: http://zbirnuk.bukuniver.edu.ua/issue_articles/7_1.pdf
6. Котлер Ф. Корпоративна соціальна відповідальність / Ф. Котлер, Н. Лі. – К. : Видавництво Олексія Капусти, 2004. – 348 с.
7. Кужель В. В. Очікуваний результат соціальної відповідальності бізнесу та його вплив на стратегічний розвиток економіки агропродовольчої сфери [Електронний ресурс] / В. В. Кужель // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2014. – №3 (13). – С. 162-166. – Режим доступу: <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/n3.html>
8. Македон В. В. Дослідження процесів забезпечення соціальної відповідальності у провідних моделях корпоративного управління [Електронний ресурс] / В. В. Македон // Вісник ХНАУСГ: Економічні науки. Вип. 126. – Харків: ХНТУСГ. – 2012. – Режим доступу: http://www.khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_126/27.pdf
9. Посібник із КСВ. Базова інформація з корпоративної соціальної відповідальності / [Лазаренко О., Колиско Р. та ін.]. – К. : Вид-во «Енергія», 2008. – 96 с.
10. Соціальна відповідальність бізнесу: розуміння та впровадження // Електронний ресурс. – Режим доступу: http://www.un.org.ua/files/Concept_Paper.pdf
11. Стоянова-Коваль С. С. Інвестиційні потоки як фактор нарощення інноваційного потенціалу підприємств [Електронний ресурс] / С.С. Стоянова-Коваль, Т. С. Шабатура, В. О. Непочатенко // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2013. – № 3. – С. 160-165. – Режим доступу: <http://economics.opu.ua/files/archive/2013/n3.html>
12. Чирва О. Г. Інфраструктурне забезпечення сталого розвитку харчових підприємств [Електронний ресурс] / О. Г. Чирва // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2014. – № 1(11). – С. 16-23. – Режим доступу: <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/n1.html>

13. Ярова В. В. Теоретико-методологічні підходи до вивчення соціальної відповідальності бізнесу / В. В. Ярова // Вісник ХНАУ. Сер.: Економічні науки. – 2013. – № 5. – С. 185-196. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vkhnau_ekon_2013_5_26.pdf
14. Porter M. Strategy and society: the link between competitive advantage and corporate social responsibility / M. Porter, M. Kramer // Harvard Business Review, 2009. – Vol. 84 (12). – PP. 78-94.
15. Інтернет-сторінка спільноти СББ <http://www.svb.org.ua/contacts>

References

1. Borodina, O.M. (2012), "Institutional development of agriculture and villages of Ukraine and Russia and its harmonization with European political practice", *Ekonomika Ukrainy*, no. 11, pp. 48-61.
2. Herasymenko, Yu. (2014), "The development of rural areas as an instrument for the implementation of social responsibility of agricultural business", available at: http://econf.at.ua/publ/konferencija_2014_10_16_17/sekcija_5_ekonomichni_nauki/rozvitok_silskikh_teritorij_jak_instrument_realizaciji_socialnoi_vidpovidalnosti_agrobiznesu/8-1-0-78
3. Hryshova, I.Yu. (2013), "The impact of the institutional structure on the development of innovative and investment activity of enterprises", *Economy: realities of time. Scientific journal*, no. 2, pp. 47-51, available at: <http://economics.opu.ua/files/archive/2013/n2.html>
4. Yerankin, O.O. (2011), "Social responsibility of agribusiness in the context of solving the problems of rural development", *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu*, Issue 6/2, pp. 31-34.
5. Komarnytskyi, I.F. and Halushka, Z.I. (2010), "Social responsibility of agribusiness as a tool for management of the modern enterprise", *Zb.nauk.prats Bukovynskoho u-tu*, no. 6, available at: http://zbitruk.bukuniver.edu.ua/issue_articles/7_1.pdf
6. Kotler, F. (2004), *Korporatyvna sotsialna vidpovidalnist* [Corporate social responsibility], Vydavnytstvo Oleksiia Kapusty, Kyiv, Ukraine, 348 p.
7. Kuzhel, V.V. (2014), "Expected result of the social responsibility of business and its impact on the strategic development of the economy in agro-food sphere", *Economy: realities of time. Scientific journal*, no 3 (13), pp. 162-166, available at: <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/n3.html>
8. Makedon, V.V. (2012), "Research of processes for ensuring social responsibility in leading models of corporate governance", *Visnyk KhNAUSH: Ekonomichni nauky*, Iss. 126, KhNTUSH, Kharkiv, Ukraine, available at: http://khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_126/27.pdf
9. Lazarenko, O., Kolysko, R. and others (2008), *Bazova informatsiia z korporatyvnoi sotsialnoi vidpovidalnosti* [Basic information on corporate social responsibility], tutorial on CSR, Vyd-vo "Enerhiia", Kyiv, Ukraine, 96 p.
10. "Social responsibility of business: understanding and implementation", available at: http://un.org.ua/files/Concept_Paper.pdf
11. Stoianova-Koval, S.S., Shabatura, S.S. and Nepochatenko, T.S. (2013), "Investment flows as a factor for increasing of the innovative capacity of enterprises", *Economy: realities of time. Scientific journal*, no. 3, pp. 160-165, available at: <http://economics.opu.ua/files/archive/2013/n3.html>
12. Chyrva, O.H. (2014), "Infrastructure ensuring for sustainable development of food enterprises", *Economy: realities of time. Scientific journal*, no. 1(11), pp. 16-23, available at: <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/n1.html>
13. Yarova, V.V. (2013), "Theoretical and methodological approaches to the study of business social responsibility", *Visnyk KhNAU, Ser.: Ekonomichni nauky*, no. 5, pp. 185-196, available at: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vkhnau_ekon_2013_5_26.pdf
14. Porter, M. and Kramer, M. (2009), "Strategy and society: the link between competitive advantage and corporate social responsibility", *Harvard Business Review*, Vol. 84 (12), pp. 78-94.
15. "Web site of community of CSR", available at: <http://svb.org.ua/contacts>

УДК 330.3

Палка І.М.,
к.е.н., доцент кафедри міжнародної економіки та маркетингу
Тернопільський інститут соціальних та інформаційних технологій

ФІНАНСУВАННЯ МІЖНАРОДНИМИ ІНСТИТУЦІЯМИ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ В УКРАЇНІ

Palka I.M.,
 *cand.sc.(econ.), assistant professor of the department
of international economics and marketing
Ternopil Institute of Social and Information Technology*

INTERNATIONAL INSTITUTIONS FINANCING OF INVESTMENT PROJECTS IN UKRAINE

Постановка проблеми. Розвиток будь-якої країни значною мірою залежить від активізації інвестиційної діяльності та належного її фінансового забезпечення. Різноманітність інвестиційних потреб призводить до розвитку нових форм фінансування проектів та програм, серед яких одне з основних місць належить проектному фінансуванню. В той самий час проблемним питанням у реалізації проектів є участь в них значної кількості суб'єктів господарювання і джерел фінансування, які в свою чергу можуть залучати кошти міжнародних фінансових ринків, фінансових, інвестиційних, лізингових та страхових компаній, довгострокові кредити міжнародних фінансових організацій тощо.

Отже, побудова ефективної системи фінансування інвестиційних проектів сприятиме зміцненню технологічного потенціалу країни і підвищенню конкурентоспроможності національної економіки та її окремих сегментів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Огляд літературних джерел свідчить, що за різні періоди часу в сучасній науковій літературі широко розглядається спектр проблем, що стосуються інвестиційно-інноваційного розвитку економіки. Зокрема, цим питанням присвячені численні наукові розробки відомих вітчизняних і зарубіжних учених: Т.В. Майорової [1], А.А. Пересади [2], В.Г. Федоренко [3], Дж.М. Кейнса, Й. Шумпетера [4] та інших.

Дослідженнями впливу фінансового забезпечення міжнародних фінансових організацій розвитку вітчизняної економіки займалися такі науковці, як Медведкова Н.С. [5], Сословська І.В., Сословский В.Г. [6]. В своїх працях ці вчені підтверджують, що від міжнародного фінансування інвестиційних проектів залежить стан національної економіки країни. Тому питання міжнародного фінансування інвестиційних проектів в Україні набуває своєї актуальності.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз особливостей міжнародного фінансування інвестиційних проектів та їх впливу на покращання фінансового забезпечення національної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, будь-який інвестиційний проект вимагає засобів на його реалізацію, тому організація фінансування проекту є основною умовою здійснення інвестиційної діяльності.

Фінансування проекту має за мету забезпечити потік грошових надходжень, необхідних для своєчасного виконання етапів проекту.

Одним із видів джерел фінансування інвестиційних проектів є іноземні інвестиції.

Міжнародні інвестиції виступають одним з найефективніших інструментів зростання конкурентоспроможності економіки України на світовому ринку. Високорозвинені країни світу зуміли досягти високого рівня соціально-економічного розвитку завдяки прискореному інвестуванню своєї економіки. Іноземні інвестиції відіграють значну роль тому, що внутрішніх довготермінових та доступних інвестиційних ресурсів недостатньо, щоб задовольнити потреби всіх учасників ринку.

Міжнародні інвестиції дозволяють:

- поширити інновації та високі технології, що може стати вирішальним фактором інвестування та змін структури глобальної економіки;
- розвивати економічні інтеграційні союзи;
- стимулювати інвестиції на регіональному та багатосторонньому рівнях.

Для кожної країни, яка прагне розвиватися, співпраця з міжнародними фінансовими організаціями є неминучою. Але форми, механізми та наслідки такої співпраці можуть бути різними, незважаючи на те, що кожна з таких країн прагне максимізувати корисність від неї.

Проте існують різні точки зору щодо ролі міжнародних фінансових інституцій у розвитку країн. Зокрема, Д. Стігліц у своїх публікаціях і виступах [7] критикує політику Міжнародного валютного фонду і Міжнародного банку реконструкції та розвитку щодо країн, які розвиваються, вважаючи, що не тільки

економіки цих країн, а й програми соціальних перетворень потрапляють у виняткову залежність від зазначених інституцій. Ця точка зору знаходить підтримку і серед практикуючих фінансистів і вчених. Наприклад, з критикою політики Міжнародного валютного фонду виступають Стовпів М. та Денисова М. [8; 9].

Для України ця проблема є особливо актуальна, бо діяльність глобальних фінансових інституцій є чинником, який має суттєвий вплив не лише на розвиток її економіки через реалізацію програм, спрямованих на ринкове реформування, структурну перебудову національного господарства та стабілізацію національної валюти, але й на розвиток соціальної сфери.

Одним із вагомих джерел інвестування є реалізація проектів зі Світовим банком, Європейським банком реконструкції та розвитку, Європейським інвестиційним банком.

Світовий банк є багатосторонньою кредитною установою, що об'єднує п'ять інституцій, діяльність яких спрямована на підвищення рівня життя у країнах, що розвиваються, за рахунок фінансової допомоги розвинених країн. Серед інституцій Світового банку найактивнішими у забезпеченні фінансування інвестиційних проектів є Міжнародний банк реконструкції та розвитку; Міжнародна фінансова корпорація; Багатостороннє агентство по гарантіях інвестицій [10].

Світовий банк є учасником фінансування екологічних проектів. За даними українського офісу Світового банку, цими двома організаціями фінансуються проекти на суми більше 700 млн. дол. США [10].

Кошти Світового банку в Україні направляють на фінансування системних та інвестиційних проектів.

Метою інвестиційних проектів є технічна реконструкція окремих існуючих підприємств певної галузі чи регіону, створення нових або надання коштів на поповнення оборотних засобів існуючих підприємств. При цьому чітко визначається перелік товарів, послуг та робіт, які закуповуватимуться за рахунок позики Світового банку.

У 2014 році портфель Світового банку в Україні поповнився новими інвестиційними проектами в сфері розвитку транспортної, муніципальної та енергетичної інфраструктури завдяки укладенню низки угод про позику між Україною та Міжнародним банком реконструкції та розвитку на загальну суму понад 3 млрд. доларів США.

Портфель проектів Міжнародного банку реконструкції та розвитку складається з 15 інвестиційних та 2 системних проектів на загальну суму 3,3 млрд. доларів США, з яких 12 інвестиційних проектів на суму 1,72 млрд. доларів США перебувають на стадії реалізації, а 3 інвестиційних проекти на суму 0,76 млрд. доларів США та 2 системні проекти на суму 0,85 млрд. доларів США перебувають на стадії підготовки.

Серед широкого кола учасників міжнародної інвестиційної діяльності в Україні сьогодні вагоме місце посідає Європейський банк реконструкції та розвитку. Головною метою його діяльності є розвиток підприємництва, фінансова підтримка малого та середнього приватного бізнесу.

Банк відіграє роль каталізатора економічних змін, сприяє залученню іноземних та місцевих інвестицій. За статутом не менше ніж 60 % обсягу його фінансування повинні бути спрямовані на реалізацію проектів у приватному секторі.

За період співпраці з Європейським банком реконструкції та розвитку в державному секторі економіки України, за проектами, кредитні кошти за якими залучені державою або під державні гарантії, укладено угод на загальну суму 674,94 млн. доларів США та майже 1,5 млрд. євро (в рамках 23 проектів).

Варті уваги також інші міжнародні інвестиційні інституції, які здійснюють активну інвестиційну діяльність в Україні.

Серед них – Європейський інвестиційний банк.

Свої інвестиційні ресурси він направляє на фінансування проектів в таких галузях, як: охорона довкілля; транспорт, телекомунікації та енергетична інфраструктура на пріоритетних магістралях Транс'європейської мережі, які мають транскордонний вплив для держав-членів ЄС.

Діяльність Європейського інвестиційного банку щодо кредитування відповідає критерію співробітництва та, у відповідних випадках, співфінансування з іншими міжнародними фінансовими установами, що забезпечує достатній розподіл ризиків та застосування відповідних умов проектів.

Європейський інвестиційний банк надає позики і гарантії для фінансування проектів у пріоритетних секторах економіки у таких напрямках:

- на проекти розвитку недостатньо розвинутих регіонів;
- на проекти модернізації, оновлення основних засобів підприємств або розвитку нових видів діяльності, коли ці проекти за своїм масштабом не можуть повністю фінансуватися за рахунок коштів, які є в розпорядженні окремих країн;
- на проекти, до яких виявляють зацікавленість декілька країн і котрі не можуть повністю фінансуватися за рахунок інших джерел, що є в розпорядженні окремих країн.

Кредити надаються тільки за умови, що використовуються й інші джерела фінансування. Банк може поставити надання кредитів у залежність від організації міжнародних торгів. Він не фінансує такі проекти, проти яких заперечує держава, на території якої пропонується їх реалізація [11].

Зазначимо, що в сучасних умовах в Україні потрібна активна державна політика щодо залучення іноземних інвестицій та забезпечення умов нагромадження в країні. Така політика, з одного боку, повинна мати своїм прямим результатом оптимізацію міжнародно-інвестиційного режиму (спеціальні законодавчі акти, міжурядові угоди про взаємне сприяння інвестиціям, уточнення податкових ставок тощо), а з іншого боку – загальне поліпшення господарської ситуації в країні, забезпечення сталого економічного зростання, що має вирішальне значення для повноцінного розвитку міжнародного інвестиційного процесу. Адже, саме здоровий ринковий простір, для якого типовим є пришвидшений розвиток високотехнологічних виробництв, може перетворити територію держави на бажаний об'єкт здійснення інвестицій, який би притягував капітали, а не відштовхував їх.

Залучаючи міжнародні інвестиції в економіку України, слід брати до уваги, що загальний успіх цієї справи залежить від того, наскільки вдасться забезпечити агрегатний фактор підприємницького інтересу. Посилення ж цього фактору є пріоритетним завданням оптимізації іноземного інвестиційного процесу.

На нашу думку, у вітчизняних умовах модель відносин з міжнародним капіталом доцільно формувати за допомогою таких інструментів, як:

- надання в оренду (надання концесій) іноземним інвесторам окремих виробничих об'єктів, покладів корисних копалин, земельних ділянок;
- аукціонний продаж іноземним юридичним та фізичним особам нерухомості;
- продаж іноземним підприємцям цінних паперів;
- часткова оплата зовнішніх боргів через передання нерухомості у власність кредиторів (цей інструмент може застосовуватись обмежено, тільки в окремих випадках);
- імпорт з оплатою в національній валюті за надання можливості застосовувати отримані кошти з метою здійснення інвестицій.

Перелік практичних організаційних заходів інвестиційної політики має виходити з визначення основних її пріоритетів і принципів. Відзначимо необхідність комплексності та програмно-цільового підходу, що має забезпечити спрямованість будь-яких інвестиційних заходів на досягнення загальноекономічних цілей України. Необхідним є, також, розроблення механізму залучення портфельних інвестицій через випуск цінних паперів, уточнення регіональних, галузевих та міжгалузевих пріоритетів, визначення об'єктів для продажу іноземним інвесторам.

Висновки з проведеного дослідження. Прямі іноземні інвестиції можуть у повному обсязі задовольнити потреби інноваційно-технологічного розвитку країни. Тому, уряд України повинен сприяти реалізації інвестування іноземних ресурсів в інноваційні проекти і у виробництва та під час освоєння ринків збуту національної продукції, враховуючи інтереси економіки країни. Спільне фінансування інвестиційних проектів вітчизняними та зарубіжними інвесторами можливе в процесі створення авторитетних інвестиційних центрів чи консалтингових фірм, які надаватимуть достовірну інформацію про можливі інвестиційні об'єкти, правові та економічні умови співробітництва.

Створення ефективної системи фінансування інвестиційних проектів передбачає діяльність в Україні надійних фінансових інститутів. Коштів державних фінансових організацій недостатньо для фінансування інвестиційних проектів, тому країна потребує залучення коштів міжнародних фінансових організацій, найактивнішими з яких у питанні фінансування інвестиційних проектів є Європейський інвестиційний банк, Європейський банк реконструкції та розвитку, Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Міжнародна фінансова корпорація, Багатостороннє агентство по гарантіях інвестицій.

Окрім залучення додаткового фінансування до країни, міжнародне фінансування інвестиційних проектів сумісно з державою сприятиме диверсифікації ризиків, трансферту технологій, вчасній реалізації інвестиційних проектів, що в свою чергу призведе до покращання бізнес-клімату країни та її конкурентоспроможності.

Література

1. Майорова Т.В. Інвестиційна діяльність [текст] / Т.В. Майорова – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.
2. Федоренко В.Г. Інвестознавство [текст] / В.Г. Федоренко. – К. : МАУП, 2004. – 480 с.
3. Пересада А.А. Управління інвестиційним процесом [текст] / А.А. Пересада. – К. : Лібра, 2002. – 472 с.
4. Шумпетер Й.А. Теорія економічного розвитку [текст] / Й.А. Шумпетер – М. : Прогрес, 1982. – 455 с.
5. Медведкова Н.С. Фінансування інвестиційних проектів міжнародними фінансовими організаціями в Україні [Електронний ресурс] / Н.С. Медведкова. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua>
6. Сословська І.В. Вплив капітальних вкладень на розвиток економіки України [текст] / І.В. Сословська, В.Г. Сословський // Аналіз кризових явищ у фінансовому і реальному секторах економіки України та Республіки Білорусь (2008-2011 рр.): Сб. наук. ст. Поліський держ. ун-т; під ред. К.К. Шебеко. – Пінськ: ПолесГУ, 2011. – С. 124-129.
7. Стігліц Д. Публікації та виступи. Сайт «Project Syndicate – A world of ideas» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.project-syndicate.org>

8. Стовпів М.І. Вплив фінансового ринку на економічне зростання і ділові цикли [текст] / М.І. Стовпів // Економіка XXI століття. – 2008. – № 8. – С. 55-69.
9. Денисова М. Приплив капіталу в країни з транзитивною економікою як фактор економічного розвитку [Електронний ресурс] / Денисова М. – Режим доступу: <http://www.rusnauka.com>
10. Стан та перспективи співробітництва України зі Світовим банком [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua>
11. Кредитні ресурси для фінансування інвестиційних проектів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua>

References

1. Maiorova, T.V. (2009), *Investytsiina diialnist* [Investment activity], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine, 472 p.
2. Fedorenko, V. (2004), *Investoznavstvo* [Investment Studies], MAUP, Kyiv, Ukraine, 480 p.
3. Peresada, A. (2002), *Upravlinnia investytsiynym protsesom* [Investment Process Management], Libra, Kyiv, Ukraine, 472 p.
4. Shumpeter, Y.A. (1982), *Teoriya ekonomicheskogo razvitiya* [Theory of Economic Growth], Progress, Moscow, Russia, 455 p.
5. Medvedkova, N.S. "International Financing Organizations Funding of Investment Projects in Ukraine", available at: <http://economy.nayka.com.ua>.
6. Soslovska, I.V. and Soslovskyy, V.H. (2011), "The Impact of Capital Investments on Ukrainian Economy", Analysis of Crisis Patterns in the Financial and Real Sectors of Ukrainian and Belarus Economies (2008-2011): *Collection of scientific articles Polissya State University*; edited by K. Shebeko, Pinsk, Belarus, pp. 124-129.
7. Stiglitz, D. "Publications and Speeches", Web-page «Project Syndicate – A world of ideas», available at: <http://project-syndicate.org>
8. Stovpiv, M. (2008), "Impact of Financial Market on Economic Growth and Business Cycles", *Economics of the XXI century*, no. 8, pp. 55-69.
9. Denysova, M. "Capital Inflow into the Countries of Transition Economy as a Factor of Economic Development", available at: <http://rusnauka.com>
10. "State and Prospects of Cooperation between Ukraine and the World Bank", available at: <http://www.mfa.gov.ua>
11. "Credit Resources for Investment Projects Financing", available at: <http://me.gov.ua>

УДК 338.3.01

Панухник Я.Г.,
аспірант* кафедри економіки та фінансів
Тернопільський національний технічний університет
імені Івана Пулюя

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДЕТЕРМІНАЦІЇ СУТІ ТА ФУНКЦІЙ ПРОЦЕСІВ МОДЕРНІЗАЦІЇ В ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМАХ

Panukhnyk Ya.H.,
graduate student of the department of economics and finance
Ternopil Ivan Pul'uj National Technical University

CONCEPTUAL BASES OF NATURE AND FUNCTION DETERMINATION OF THE MODERNIZATION PROCESS IN ECONOMIC SYSTEMS

Постановка проблеми. Формування й реалізацію стратегій економічного розвитку держави, регіонів та муніципальних утворень необхідно розглядати крізь призму економічних стратегій підприємств, які їх розвивають та підсилюють з урахуванням позитивного ефекту синергії.

Чинником узгодження розробки й реалізації загальнодержавної, регіональних, муніципальних стратегій та організаційних стратегій підприємств має стати формування нової сучасної моделі управління на принципах менеджменту, що, в свою чергу, дозволить, забезпечити визначеність модернізації технологій управління підприємствами.

Наукова концепція як система вихідних положень функціонування і розвитку певного об'єкту чи перебігу певного процесу повинна ґрунтуватися на ретельно окресленій гіпотезі, що визначає адекватність концептуальних засад.

---

* Науковий керівник: Рудакевич М.І. – д.н.держ.упр., професор

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про модернізацію сьогодні надзвичайно широко висвітлюється у вітчизняних та іноземних наукових публікаціях переважно в аспекті покращення макроекономічних процесів чи удосконалення чинників мікроекономічного розвитку.

Так, В. Іфтемійчук та І. Синишин, даючи визначення модернізації в «Економічній енциклопедії», розуміють під нею «процес часткового оновлення, заміни застарілого устаткування (машин, механізмів, обладнання, приладів та ін.), технології виробництва, технічне й технологічне переоснащення промислових і сільськогосподарських підприємств» [1, с. 468].

Такий підхід є надзвичайно звуженим, оскільки зводить модернізацію до техніко-економічних параметрів функціонування підприємств. До того ж, не завжди є доцільним «часткове оновлення», а лише докорінне осучаснення може підвищити ефективність функціонування й розвитку певних систем, забезпечивши їм можливість уникнути катастрофічного відставання від найновітніших світових досягнень науки й практики в певній сфері.

Інші автори розглядають модернізаційні процеси значно ширше з позиції осучаснення економічної системи країни в цілому з метою досягнення рівня високорозвинутих країн.

Концепція модернізації суспільства виникла після Другої світової війни в наукових розробках неоліберальних теоретиків, переважно соціологічного напрямку, які намагалися усвідомити нові реалії світу, що розвиваються в більш досконалих формах.

Зокрема, представники соціології розвитку І. Горовиць, С. Хантінгтон, Р. Редфілд, К. Фуртадо, Д. Леренер, М. Леві, С. Айзенштадт зробили висновок про те, що модернізаційна теорія була зорієнтована на глобально-цивілізаційний аспект, що розглядався, переважно, з позиції філософських абстракцій. Здобутком цих теорій є те, що вони розглядали модернізацію як «варіант розвитку, удосконалення, накопичення позитивних якісних змін, які, звичайно, але не завжди пов'язані із зростанням, накопиченням кількісних змін (економічних, соціальних, демографічних культурних та ін.)» [2, с. 6].

Опрацювання наробок класиків та сучасників модернізаційної теорії дозволяє стверджувати, що у світовій науці дещо мало уваги приділяється питанню необхідності модернізації управління економічним розвитком, зокрема його активної частини – управлінських технологій. На нашу думку, саме модернізація управління повинна бути вихідною точкою модернізації будь-якої системи, зокрема економіки та економічного розвитку.

Постановка завдання. Метою статті є теоретико-методичне дослідження суті процесів модернізації та виявлення зв'язку даного поняття з іншими економічними категоріями, що може бути досягнуто шляхом вирішення наступних завдань:

- охарактеризувати суть поняття «модернізація»;
- розробити типологію процесів модернізації технологій управління та охарактеризувати принципи модернізації управління;
- виокремити функції модернізації і т.д.

Об'єктом дослідження є процеси управління промисловими підприємствами.

Предмет дослідження – типи, функції модернізації промислових підприємств в муніципальній економічній системі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Модернізація – невід'ємний компонент системи, яка прагне розвиватися, ознака динаміки системи. На значимості модернізації наголосив англійський вчений А. Тойнбі, стверджуючи, що «суспільство, яке орієнтується на традиції, приречене на стагнацію, і лише суспільство, спрямоване на нове, спроможне розвиватися» [3].

Використовуючи критерій масштабності, можемо виділити такі типи модернізації технологій управління підприємством: загальна, часткова та точкова.

Загальна модернізація передбачає тотальне удосконалення всіх існуючих технологій управління підприємством.

Часткова – модернізація окремої сукупності управлінських технологій, а точкова – лише їх певних елементів.

Модернізація може бути результативною та косметичною. Результативна модернізація дозволяє дійсно покращити ефективність управлінських технологій, що застосовуються, косметична – є поверхневою, змінюючи лише форму, а не зміст реалізації управлінських технологій.

За умов, які склалися в розвитку підприємств в Україні, модернізація управління їх економічним розвитком повинна бути загальною та результативною й відповідати таким принципам [4, с. 134]:

- виваженості – кожен крок повинен бути ретельно продуманий, слід уникати поспіху й необґрунтованості;
- науковості – модернізація обов'язково повинна враховувати напрацювання сучасних теорій економічного розвитку й менеджменту;
- проектованості – модернізаційні дії спочатку повинні проектуватися шляхом моделювання, а потім впроваджуватися практично;
- комплексності – модернізуватися повинні всі елементи системи управління, а не лише управлінські технології;

- економічності – зусилля витрачені на модернізацію не повинні перевершувати ефект від її реалізації;

- цілеорієнтованості – модернізація не може проводитися спонтанно, а має орієнтуватися на чітко визначені цілі;

- випередження – осучаснення повинно відбуватися так, щоб зміни, які реалізуються в процесі модернізації, не застаріли вже під час їх впровадження;

- інноваційності – модернізаційні зміни повинні враховувати найновіші розробки в сфері управління підприємством;

- керованості – хаотичні некеровані модернізаційні зміни можуть спричинити розбалансування системи, яка модернізується, що, в свою чергу, може зумовити її руйнування.

Модернізація може мати еволюційний або революційний характер. Еволюційна модернізація передбачає поступове удосконалення існуючих технологій управління підприємством, революційна – осучаснення управління на основі впровадження кардинально нових технологій. Еволюційна модернізація відповідає консервативній, а революційна – динамічно-інноваційній моделі управління підприємством.

Модернізація технологій управління підприємством повинна стосуватися конкретних сфер його діяльності та потребує певних підходів, адаптованих до умов цих сфер.

Серед цих підходів доцільно виокремити: стратегічний, синергійний, логістичний, адміністративний, віртуальний, ресурсний, технологічний.

Стратегічний підхід спирається на реалізацію стратегічних орієнтирів розвитку підприємства, що визначають межі й вектор модернізації.

Синергійний – передбачає об'єднання зусиль всіх елементів економічної системи підприємства для досягнення цілей модернізаційних змін.

Логістичний – базується на вдосконаленні інформаційних, матеріальних, фінансових потоків.

Адміністративний – передбачає примус до змін на основі застосування управлінських важелів.

Віртуальний – вказує на створення ефекту модернізації, наприклад, для залучення потенційних інвесторів.

Ресурсний – зорієнтований на пошук внутрішніх ресурсних резервів, які б дозволили покращити управління певною сферою діяльності підприємства.

Технологічний – передбачає застосування спеціальних модернізаційних технологій, запозичених чи розроблених для конкретного підприємства.

Модернізація технологій управління підприємством не є одномоментним актом, а складним, як правило, тривалим процесом, оскільки стосується засадничих моментів забезпечення його розвитку.

Враховуючи положення процесуальної організаційної теорії, можемо виокремити такі етапи процесу модернізації технологій управління підприємством:

1) аналіз існуючих технологій управління підприємством, виявлення їх недоліків та переваг;

2) співставлення технологій управління підприємством з передовими технологіями, що практично реалізуються в світі, чи з інноваційними науковими розробками;

3) виявлення розриву між існуючими технологіями управління підприємством та передовими прикладними чи науковими управлінськими технологіями;

4) обґрунтування необхідності модернізації існуючих технологій управління підприємством для їх наближення до певних еталонних «модерних» норм;

5) розроблення програми модернізації технологій управління підприємством;

6) реалізація модернізаційного процесу з можливістю оперативного його коригування з урахуванням відхилень від намічених орієнтирів;

7) аналіз нової системи технологій управління підприємством та формування висновку про результативність модернізації.

Формування концептуальних засад модернізації технологій управління підприємством буде неповним без обґрунтування функцій модернізації, які вказують на її роль в забезпеченні розвитку підприємства.

Серед функцій модернізації доцільно виокремити:

1) стратегічну – модернізація дозволяє, з одного боку, реалізувати стратегічні орієнтири розвитку підприємства, з іншого – відкриває можливості для визначення нових стратегічних цілей розвитку;

2) інноваційну – в процесі модернізації в управління підприємством впроваджуються різноманітні нововведення;

3) стабілізаційну – модернізація спроможна забезпечити зменшення амплітуди коливань розвитку підприємства на засадах стабільного зростання;

4) антикризову – модернізація є інструментом, що спроможний попередити кризу чи зменшити негативні наслідки кризового стану підприємства;

5) світоглядну – прихильність до модернізаційних ідей суб'єктів управління підприємством зумовлює формування нової корпоративної культури;

6) іміджево-атракційну – модернізаційні зміни в технологіях управління підприємством спрямовуються на підвищення його атракційності та іміджу для потенційних інвесторів та споживачів його продукту;

7) конкурентну – модернізаційні зміни дозволяють підприємству успішно конкурувати на різних ринках;

8) управлінську – модернізація як об’єкт управління водночас є дієвим інструментом реалізації управлінських рішень, спрямованих на підвищення ефективності функціонування підприємства;

9) економічну – удосконалення технологій управління підприємством врешті-решт спрямовується на забезпечення зростання результативності його діяльності;

10) адаптаційну – модернізація дозволяє адаптувати технології управління підприємством до умов мінливого зовнішнього середовища;

11) генетичну – модернізація як з’єднувальна ланка етапів розвитку дозволяє поєднати в єдиний процес минуле, сучасне та майбутнє підприємства;

12) праксеологічну – модернізаційна ідея активізує управлінську діяльність суб’єктів забезпечення економічного розвитку підприємства, змушує їх шукати нові форми реалізації управлінських впливів;

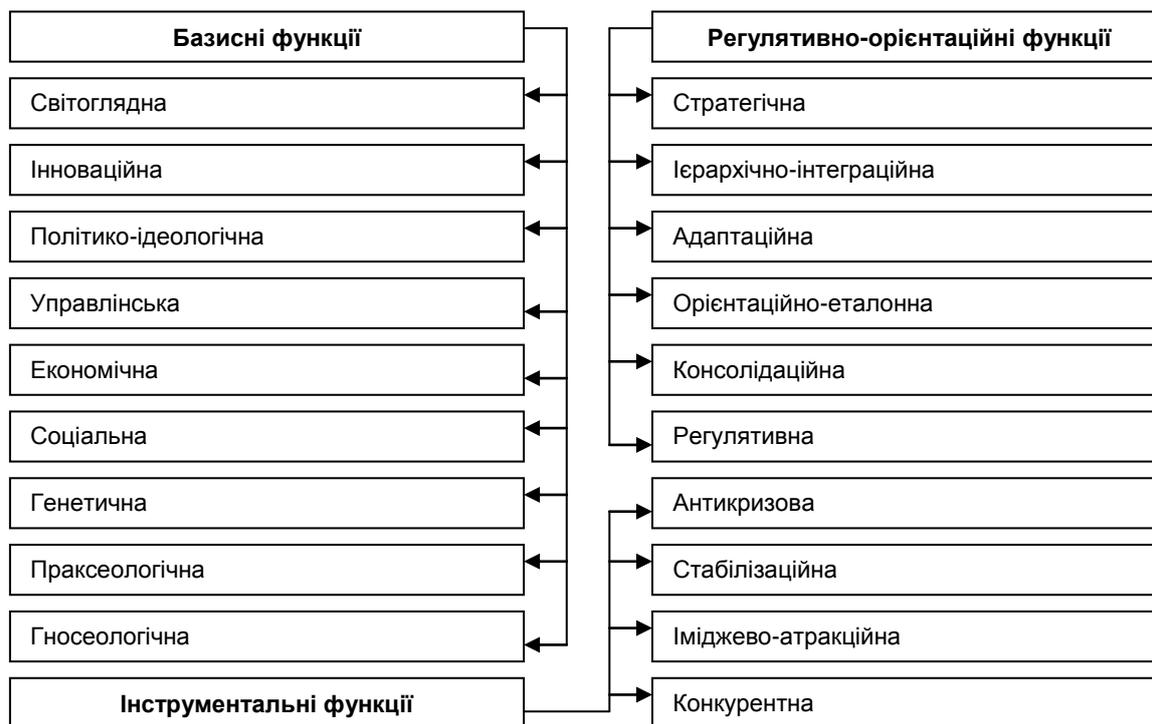
13) гносеологічну – модернізація як об’єктивно-суб’єктивний процес економічного розвитку підприємства дозволяє глибше пізнати сутність економічного розвитку на основі його структуризації та детермінації;

14) орієнтаційно-еталонну – модернізація визначає нові орієнтири, що відграють роль тимчасового еталону модерності, на який можуть рівнятися підприємства в забезпеченні свого економічного розвитку;

15) консолідаційну – нагальна необхідність модернізації управлінських технологій може стати консолідаційною ідеєю, здатною об’єднати конкуруючі та опонуючі групи, що функціонують в підприємстві, в реальну спільноту;

16) регулятивну – модернізація забезпечує встановлення меж економічного розвитку підприємства, які виконують роль своєрідних регулятивних бар’єрів його функціонування.

Загалом функції модернізації технологій управління підприємством можна згрупувати в три блоки: базисні, регулятивно-орієнтаційні та інструментальні функції (рис. 1).

Рис. 1. Функції модернізації технологій управління підприємством

Джерело: власна розробка автора

Функції модернізації вказують на її багатогранність й складність як феномену розвитку в умовах пошуку його нової парадигми, обумовленому ускладненням взаємозв’язків на всіх рівнях економічних систем.

Рівень інноваційності модернізаційних змін в управлінні підприємством може бути різним – це можуть бути інновації нові для конкретного підприємства, нові для галузі, нові для муніципального утворення, нові для країни чи нові для світу. Бар’єром впровадження інновацій в управління

підприємством у процесі модернізації є об'єктивний консерватизм організаційного розвитку загалом та його економічної компоненти, зокрема.

У контексті дослідження інноваційності модернізації технологій управління підприємством впливає проблема визначення, що є сучасним, «модерним» для управління підприємством. Здавалося б така виключно філософська проблема є маловажливою. Проте, таке судження є помилковим: впровадження псевдосучасних технологій управління підприємством, які насправді використовувалися в розвинутих державах чи інших регіонах країни кілька десятиліть назад, може зумовити те, що конкретне підприємство потрапляє в пастку перманентної відсталості, витративши час та зусилля на імplementацію застарілих технологій.

Сучасними технологіями управління є такі технології, впровадження яких дозволить підприємству успішно конкурувати на ринку. Хоча, потрібно наголосити, що в умовах інформаційного суспільства сучасність є надзвичайно відносним поняттям. Часовий лаг між формуванням передової технології та появою більш прогресивних технологій надзвичайно зменшився. Це обумовлює те, що процес модернізації в XXI столітті об'єктивно стає інтенсивнішим та динамічнішим як іманентна ознака систем, що розвиваються.

Модернізація технологій управління підприємством, як і будь які зміни, може зіштовхуватися з певними бар'єрами, що мають як об'єктивний, так і суб'єктивний характер, серед яких можемо виокремити: обмеженість ресурсних можливостей підприємства; супротив з боку представників апарату управління, які не бажають змінювати усталений ритм життя, однією із причин якого може бути їх недостатній освітньо-кваліфікаційний рівень; відсутність практичних механізмів реалізації теоретичних наукових розробок в управлінській сфері; нерозвитуність «цивілізованих» ринкових відносин; бажання одержати миттєву вигоду від модернізації, що сприймається як панацея у подоланні труднощів розвитку; нерозуміння необхідності модернізаційних змін з боку різних контактних аудиторій підприємства; недотримання принципів ефективної модернізації, охарактеризованих вище.

Модернізація тісно пов'язана з процесом трансформації (лат. *transformatio* – змінювати), що передбачає «перетворення однієї економічної системи на іншу, що супроводжується відмиранням одних елементів, рис, властивостей і появою інших» [5, с. 687]. Докорінна модернізація може спричинити трансформацію, за якої в модернізованій системі з'являються якісно нові властивості, що дозволяє стверджувати про появу нової системи. В свою чергу, трансформація системи може супроводжуватися модернізацією тих елементів старої системи, які необхідно зберегти в новій системі, зробивши відповідні корективи з урахуванням нових умов. Так, в Україні перехід від командно-адміністративної до регульованої ринкової економіки, який є трансформаційним процесом, супроводжувався модернізацією важелів управління економічними системами різного рівня. Трансформація моделі управління розвитком підприємства означає модернізацію технологій, що застосовуються суб'єктами цього управління. В цьому контексті заслуговує на увагу позиція С. Онишко, за якою «генетично процес модернізації продовжує попередні процеси розвитку, одночасно зростаючи з них» [6, с. 9].

Необхідно розмежовувати поняття модернізація та модифікація, що передбачає появу нових ознак та властивостей, які, однак, не завжди є сучасними. Фактично, модернізація є окремим випадком модифікації, зорієнтованим на імplementацію прогресивних характеристик. Іншим випадком модифікації є зміни, що обумовлюють або статику, яка може набувати форми удаваного розвитку, або, навіть, регрес певного об'єкту чи процесу. Дуже важливим елементом стратегічного планування, модернізацій та модифікацій є проведення контрольних «замірювань» ефективності. Прихильники планування вважають, що відсутність математичних кількісних результатів показників впливу на результативність підприємств не є свідченням неефективності, а підтверджують те, що планування не виявило своєї ефективності в спосіб, який можна виміряти та віднести саме на користь планування в корпоративних системах з багатьма змінними [7, с.128-129]. Це ж може стосуватися і модернізаційних та модифікаційних процесів.

Модернізація як зміна, що орієнтована на підвищення ефективності та інноваційність технологій управління підприємством, є частковим видом реформування, що є реакцією на кризу існуючої системи управління з метою стабілізації параметрів функціонування підприємства. Реформування може бути модернізаційним, ліквідаційним та поворотним. Поворотне реформування повертає технології управління до вихідного стану, ліквідаційне – спрямоване на усунення чинників кризової ситуації, модернізаційне – спрямоване на перспективу, на забезпечення адекватності муніципальної економіки умовам динамічного зовнішнього середовища.

Слід наголосити, що модернізація технологій управління підприємством буде ефективною за умови затребуваності трудовим колективом. Це дозволяє вмонтувати модернізацію як внутрішню складову розвитку підприємства, що підтримуватиметься та забезпечуватиметься всіма суб'єктами, які цей розвиток генерують. Для того, щоб трудовий колектив міг модернізувати управління розвитком підприємства, він повинен володіти здатністю до модернізації, яка визначається: наявністю відповідних ресурсів; сформованістю відповідної організаційної культури, яка дозволяє сприйняти модернізацію як іманентну властивість розвитку всіма управлінськими суб'єктами.

Як зазначала Філіппова С.В. [8], розвиток промисловості «...гальмується неготовністю учасників і систем управління: основні технології управління склалися в епоху домінування великого промислового виробництва і стабільного зовнішнього середовища, тому суперечать функціональним, ресурсним, економічним і організаційним аспектам його трансформації. Низький рівень превентивності традиційних методів управління не відповідає сучасним тенденціям і не стимулює прискорення розвитку економіки», що підтверджує необхідність та нагальність трансформації підходів до управління.

Висновки з проведеного дослідження. Виходячи з вищезазначеного, одним із ефективних засобів подолання бар'єрів модернізації технологій управління підприємством є наука, яка дозволяє розширити горизонт модернізаційних змін в умовах існуючих ситуативних та ресурсних обмежень.

Власне наукові дослідження в сфері управління підприємством можуть забезпечити зменшення чи уникнення ризиків модернізації:

- впровадження псевдоінноваційних змін в реалізації технологій управління підприємством; імплементація застарілих технологій;

- використання зарубіжного досвіду без адаптації його до конкретних умов та особливостей;
- впровадження модернізаційних змін без моделювання можливих наслідків їх реалізації.

У статті здійснено групування функцій модернізації технологій управління за наступними блоками: базисні, регулятивно-орієнтаційні та інструментальні функції, що дозволило сформулювати комплексне бачення напрямів модернізаційних процесів.

Перспективи подальших досліджень технологій управління лежать у площині розробки науково обґрунтованих моделей модернізації управлінських технологій на промислових підприємствах.

Література

1. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.2 / [редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін.]. – К. : Видавничий центр «Академія», 2001. – 848 с.
2. Экономические модели модернизации ; Отв. ред. д. философ. н. В.Н. Шевченко. – М. : ИФРАН, 2002. – 154 с.
3. Тойнби А.Дж. Постыжение истории. Сборник. / А.Дж. Тойнби ; пер. с англ. Е. Д. Жаркова. – М., Рольф, 2001. – 640 с.
4. Лоза Р.Р. Модернізація технологій управління в системі місцевого самоврядування в рамках реформування адміністративно-територіального устрою України / Р.Р. Лоза // Розумовські зустрічі: матеріали науково-практичної конференції «Розумовські зустрічі» (28 листопада 2012 року) / Сіверський інститут регіональних досліджень; Інститут законодавства Верховної Ради України. – Чернігів: Сіверський центр післядипломної освіти, 2012. – 222 с.
5. Економічна енциклопедія: у 3 т. – Т. 3. П (Поручництво) – Я (Японський центр продуктивності). П – Я / ред.: Б.Д. Гаврилишин, С.В. Мочерний. – К. : Акад.; Т. : Акад. нар. госп-ва, 2002. – 952 с.
6. Онишко С.В. Фінансове забезпечення інноваційного розвитку : монографія / С.В. Онишко. – Ірпінь: Національна академія ДПС України, 2004. – 434 с.
7. Маркович І. Теоретичне дослідження ролі планування в стратегічному управлінні підприємством [Електронний ресурс] / І. Маркович // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2012. – Вип. 2 (7). – С. 125-131. – Режим доступу: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2012/12mibsup.pdf>
8. Філіппова С.В. Методологія управління трансформаційними процесами в промисловому виробництві: автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.07.01 / С.В. Філіппова; НАН України. Ін-т пробл. ринку та екон.-екол. дослідж. – О., 2006. – 36 с.

References

1. Mochernyi, S.V. etc (2001), *Ekonomichna entsyklopediia: U trokh tomakh. T.2* [Economic Encyclopedia: In three volumes. Vol.2], Vydavnychiy tsentr «Akademiiia», Kyiv, Ukraine, 848 p.
2. Shevchenko, V. (2002), *Etatistskiye modeli modernizatsii* [Etatist model of modernization], IFRAN, Moscow, Russia, 154 p.
3. Toynbee, A.J. (2001), *Postizheniye istorii. Sbornik.* [Study of History. Digest], English translation by E. Zharkova, Rolf, Moscow, Russia, 640 p.
4. Loza, R. (2012), "The management technology modernization in local government system of in the frame of reformation of the administrative-territorial system of Ukraine", *Rozumovski zustrichi: materialy naukovo-praktychnoi konferentsii «Rozumovski zustrichi»* [Razumovsky meeting: Proceedings of the Conference "Razumovsky meeting"] (Nov. 28, 2012), Siversky Institute of Regional Studies; Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine, Siverskyi tsentr pisladiplomnoi osvity, Chernihiv, Ukraine, 222 p.
5. Havrylyshyn, B. and Mochernyi, S. (2002), *Ekonomichna entsyklopediia: u 3 t. – T. 3, P (Poruchnytstvo) – Ia (Iaponskyi tsentr produktyvnosti). P – Ia* [Economic Encyclopedia: In three volumes. Vol.3, P (Guarantees) – Ya (Japan Center of productivity)], Acad. ; Academy of National Economy, Kyiv, Ternopil, Ukraine, 952 p.
6. Onyshko, S.V. (2004), *Finansove zabezpechennia innovatsiinoho rozvytku* [Financial support of innovation development], monograph, National STS academy of Ukraine, Irpin, Ukraine, 434 p.
7. Markovych, I. (2012), "The theoretical research of strategic management planning role", *Socio-economic problems and the state*, issue 2 (7), pp. 125-131, available at: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2012/12mibsup.pdf>
8. Filyppova, S. (2006), "The methodology of transformation processes management in industrial production", Thesis abstract for Dr.Sc.(Econ.), 08.07.01, NAN Ukrainy. In-t probl. rynku ta ekon.-ekol. doslidzhen, Odessa, Ukraine, 36 p.

УДК 34.73:631.1

Зубар І.В.,
аспірант*
Вінницький національний аграрний університет

РОЗВИТОК КООПЕРАЦІЇ МАЛИХ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ НА ОСНОВІ СВІТОВОГО ДОСВІДУ

Zubar I.V.,
graduate student
Vinnytsia National Agrarian University

COOPERATION DEVELOPMENT OF SMALL FARMS ON THE BASIS OF WORLD EXPERIENCE

Постановка проблеми. В умовах переходу сільського господарства України до самовідновлювального розвитку ключовим питанням є вибір раціональної, економічно достатньої форми господарювання, яка б уособлювала збалансоване поєднання економічної, соціальної та екологічної ефективності. Україні необхідна така форма аграрного господарства, яка б забезпечувала продовольчу безпеку країни, робочі місця для населення, розвиток та виховання селянина-хлібороба, інтереси якого були б націлені не лише на максимізацію прибутку, а і на збереження родючості українських чорноземів та захист культурно-етнічних цінностей. Найбільш відповідними цим характеристикам є особисті селянські та малі фермерські господарства, оскільки саме ці господарства уособлюють власника і господаря в одній особі. Проте необхідність збільшення земельних ділянок і полів сівозміни для використання новітньої техніки і технологій задля підвищення конкурентоспроможності виробництва спонукає фермерів до об'єднання. У світі практикуються різні види об'єднань кооперативного типу, які потребують детального вивчення для розгляду перспектив їх створення в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями сучасного стану фермерства в Україні та світового досвіду їх кооперування займаються такі вчені, як Л.В. Молдаван, О.В. Шубравська, Б.Й. Пасхавер, Л.В. Транченко, О.О. Школьний, Т.А. Семкіна. Проте, на нашу думку, науковцями не достатньо висвітлена негативна світова практика організації крупнотоварних аграрних підприємств та світовий досвід організації кооперативних об'єднань. Також не достатньо обґрунтовано філософію функціонування фермерських кооперативних об'єднань та не повністю визначено основні причини їх неефективної роботи в Україні.

Постановка завдання. Завданням даного дослідження є вивчення багаторічного досвіду організації ефективного сільськогосподарського виробництва у провідних країнах світу. Зокрема, висвітлення негативних явищ у світовій практиці, викликаних концентрацією великих земельних масивів крупними латифундіями, які є прототипами вітчизняних агрохолдингів та довести беззаперечні переваги фермерського типу господарювання, зокрема в умовах їх кооперування.

Виклад основного матеріалу дослідження. ХХ століття, особливо повоєнний період, увійшов в історію світового сільського господарства політикою просування у сільське господарство потужної техніки, впровадженням інтенсивних технологій, нарощуванням об'ємів внесення мінеральних добрив і застосуванням хімічних засобів захисту рослин. Здійснення зазначеної політики увійшло в історію аграрного розвитку як "зелена революція", однак вона не тільки не вирішила продовольчу проблему, а й породила низку загрозливих проблем. "Зелена революція" сприяла концентрації сільськогосподарських земель у руках великих корпорацій і латифундистів-поміщиків, які витіснили з сільського господарства сотні тисяч сімейних ферм і земельних общин, що посилювало соціальне розшарування на селі та його пролетаризацію. Американські вчені, вивчаючи процеси в Латинській Америці, прийшли до висновку, що панування латифундії веде до винищення селянства, загрози екологічної катастрофи, зниження народжуваності й інших негативних явищ, які значно переважають вигоди від експортно-орієнтованого виробництва. Це спонукало уряд США переглянути систему землекористування у бік захисту малих ферм. Під лозунгом «спасіння сімейних ферм» виділялись програми підтримки малих і середніх фермерських господарств, як основи збереження соціальної стабільності в сільських районах. З метою посилення економічної важливості малих господарств були розширені функції державних органів щодо сприяння їхньому об'єднанню у партнерства, соціальні виробничі корпорації та у збутові, постачальницькі, обслуговуючі та інші типи [1].

* Науковий керівник: Скорук О.П. – к.е.н., доцент

У Бразилії процес «спасіння сімейних ферм», починаючи з 80-х років, набув більш широкого розвитку. Лише упродовж другої половини 90-х років було експропрійовано і викуплено 18,0 млн. га угідь, на яких створено 285 тис. фермерських господарств. Переведення сільського господарства на фермерський тип господарювання пов'язане з великими витратами. На державний бюджет Бразилії лягає пільгове кредитування придбання земельних ділянок та засобів виробництва, створення на знелюднених землях нових сільських поселень з сімей, раніше витіснених у міста, фінансування соціальної інфраструктури, насамперед будівництва житла і т.д. [3].

Стосовно умов України, то у нас зародилась тенденція до формування схожих до Бразильських латифундій за характером господарювання, компаній - агрохолдингів. Їх на початок 2015 року нараховувалося 156, середній розмір землекористування – 55546,8 га (таблиця 1).

Таблиця 1

Характеристика сучасних агроформувань України

Показник	Агрохолдинги	Середні с.-г. підприємства	Фермерські господарства	Господарства населення
Кількість, тис. од	0,156	6,8	40,7	4242
Розмір землекористування, га	55546,8	1065,6	109,2	1,52

Джерело: розроблено автором

Наукові дослідження у сільському господарстві Латинської Америки дали можливість зіставити вигоди антропогенного сільськогосподарського виробництва із втратами від обезземелення корінного населення і винищення селянства у країнах, що розвиваються, експлуатації найманих працівників і зниження серед них народжуваності, міграції сільського населення і знелюднення сільських територій, виснажливого землекористування і забруднення навколишнього середовища. Факт загрози через монополізацію аграрного виробництва крупними компаніями підтверджують і вітчизняні вчені. На думку Л.В. Молдаван, «... великий комерційний капітал, що проникає у сільське господарство, прагне до великого землекористування, концентрації та спеціалізації виробництва, мінімізації найманих працівників, витіснення трудовіткої, важливої для здоров'я людей, продукції, максимізації використання хімічних засобів, генетично модифікованих сортів, біодобавок у тваринництві тощо. Великі спеціалізовані підприємства з однічною виробничою функцією - максимізацією прибутку, за своєю природою не можуть виконувати соціально значимі для людей функції. Це веде до порушення концепції багатофункціональності сільського господарства ...» [6].

Дивлячись на статистичні дані (рис.1) результативності аграрної діяльності України, помітне різке скорочення важливих показників. Зокрема, скоротилось поголів'я сільськогосподарських тварин ВРХ з 25194,8 тис. голів у 1990 р. до 4534,0 тис. голів у 2014 році, свиней з 19946,7 тис. голів до 7922,2 тис. голів відповідно. У зв'язку зі скороченням поголів'я скоротилося і внесення органічних добрив, які є основою покращення природної родючості ґрунту. Скоротилася також у більш ніж 4 рази і кількість зайнятого працездатного сільського населення.

Рис.1. Основні показники результативності аграрної діяльності в Україні за період 1990-2013 рр.

Джерело: [8]

Така статистика іде у розріз із концепцією багатофункціональності сільського господарства, яка є методологічною основою формування стратегій для аграрного сектора в Європейському Союзі та розвинених країнах світу. Її було прийнято у 1996 році учасниками Європейської конференції з питань сільського господарства, виходячи з того, що сільське господарство як вид економічної діяльності продукує не лише товари, а й незамінні суспільні блага нетоварного характеру, найважливіші з яких — продовольча безпека, економічні умови існування сільського населення, відтворення селянства,

підтримання екологічної рівноваги, збереження біорізноманіття [12]. Вітчизняна ж модель аграрного виробництва не забезпечує виконання його багатофункціональної місії. Вона лише дає змогу нарощувати виробничий та експортний потенціал і отримувати вагомі фінансові результати певному колу виробників, тобто є структурно розбалансованою. Намагання контролювати виробничу діяльність у сільському господарстві і керувати нею призвело до створення системи показників, які зводили всю економічну діяльність до єдиної міри — валового виробництва сільськогосподарської продукції. Прагнення до зростання сільськогосподарського виробництва та його експортного потенціалу витіснило прагнення до поліпшення добробуту селян. За такого підходу суспільні блага, що повинні створюватися у процесі сільськогосподарського виробництва, продукуються недостатньо, а сімейний тип господарювання, який найповніше орієнтований на створення цих благ та запобігання бідності у сільському середовищі, не отримує належного сприяння розвитку. Отже, існуюча модель аграрного виробництва потребує переорієнтації та всебічної модернізації.

Практика Франції та Німеччини свідчить, що законодавство цих країн жорстко контролює концентрацію великих масивів сільськогосподарських угідь та не допускає таких форм господарювання у сільському господарстві, які не забезпечують збалансованого дотримання економічної, соціальної та екологічної функцій. Тобто, офіційна політика Уряду зорієнтована на підтримку фермерського типу господарювання, який виконує всі ці функції, що і забезпечує сталий розвиток сільського господарства. Цей факт підтверджує і російська вчена Т.О. Семкіна, яка, досліджуючи земельне законодавство країн Європи, прийшла до висновку, що воно має два основних вектора:

- по перше - створення господарств життєздатного розміру, які можуть використовувати сучасну техніку та технології й ефективно господарювати в умовах ринку;

- по-друге - недопущення створення латифундій з великими розмірами землеволодіння [10].

Це підтверджують і статистичні дані. Наприклад, у Польщі 88% угідь обробляють сімейні господарства, середній розмір яких становить 7,7 га, з них 62% користуються земельними ділянками до 5 га. Маючи на 7% менше угідь від України і переважно малоземельне фермерство, при цьому Польща забезпечує зайнятість у сільському господарстві майже такої кількості сільського населення, скільки й Україна, а на душу населення виробляє на 32% більше м'яса, у 2,1 раза більше плодів і ягід [5]. У США середній розмір ферми – 167 га, в Європейському Союзі - біля 20 га, зокрема в Німеччині – 45,7 га, Франції – біля 50 га. Найбільші ферми мають 200-400 га [9]. Головне досягнення сільського господарства цих країн – це активна експортна діяльність, з одного боку, а з іншого – забезпечення продовольчої безпеки країни.

Проте сталий розвиток неможливий без розвитку науково-технічного прогресу, посилення конкуренції і ці глобалізаційні процеси не можуть не впливати на інноваційні зміни в організації сільськогосподарської діяльності ферм. Необхідність збільшення земельних ділянок з метою зміцнення економічного стану і забезпечення конкурентоспроможності виробництва спонукало фермерів світу до об'єднань у такі організаційно-правові форми, які б, з одного боку, максимально зберігали переваги і принципи функціонування фермерських господарств, з іншого - реалізовували переваги великого господарства. Такими формами у світі стали партнерства (США, Австралія, Нова Зеландія), корпорації „типу S” (США), об'єднання фермерів по спільному господарюванню (Франція, Італія), місцеві групи ведення сільського господарства (Японія), виробничі кооперативи колективної оренди землі (Італія, Іспанія), прості товариства (Німеччина), кібуци і мошави (Ізраїль) [5].

Розглянемо основні форми об'єднань, які, на нашу думку, мають найбільші перспективи щодо організації в Україні.

Спільне партнерство - неюридична ділова асоціація двох або декількох власників земельних ділянок або фермерських сімей, які об'єднують свої ресурси в цьому господарстві і розділяють відповідальність по управлінню прибутками і збитками. Партнерство не платить прибуткові податки - їх сплачують партнери. На початок 2000-х років у США налічувалося в межах 200000 ферм-партнерств (10% усіх ферм), які використовували близько 16% сільськогосподарських земель. На одне партнерство в середньому приходилося 310 га сільськогосподарських угідь.

Іншою формою є S-корпорація (від англ. «Social», що в перекладі означає соціальні корпорації) - юридична особа, яка має ті ж характеристики, що і звичайна корпорація, окрім того, що вона не відноситься до комерційних структур. S-корпорації теж оподатковуються як «вторинні особи», тобто такі юридичні особи, прибуток яких розподіляється серед членів корпорації. Саме це і є найбільшою перевагою S-корпорації, оскільки отриманий прибуток не підлягає подвійному оподаткуванню, тобто кожен член S-корпорації особисто заповнює та подає декларацію на прибуток [14]. Специфікою корпорації такого типу є обмежена кількість учасників - вона не повинна перевищувати 35 чоловік. Корпоративні ферми такого типу створюються, як правило, для виробництва і часткової переробки своєї продукції, мають свої фірмові марки і магазини [2].

Найбільш корисним може стати досвід Франції, де найдовшу історію розвитку мають виробничі об'єднання по спільному веденню господарства (GAEC). GAEC - некомерційне товариство, яке об'єднує певну кількість співкористувачів землі. Об'єднатися у GAEC за законом може не більше 10

фермерських господарств. Земельні ділянки членів ЄАЕС залишаються власністю фермерів, але обробляються колективно. Капітал об'єднання розподілений на паї і включає вартість поголів'я, техніки, обладнання, складів й інших будівель (земельні ділянки в капітал не включаються). Члени об'єднання добровільно беруть на себе окремі ділянки роботи. Робочий час не нормується, однак ведеться його облік. Щомісяця кожен член одержує на сімейні витрати з рахунку об'єднання аванс згідно з домовленістю. Після закриття балансу розподіл доходу здійснюється на вкладений кожним пайовий капітал (за одержаного авансу) або реінвестується у виробництво. Доходи декларує не об'єднання, а кожен його член, який і платить податки. Кожен учасник об'єднання бере участь у фінансуванні його діяльності зі своїх доходів. Філософія функціонування кооперативного виробничого об'єднання GAEC полягає у тому, що, утворене фермерськими господарствами, воно функціонує за правилами сімейної ферми, забезпечуючи всім своїм членам право власника на землю, засоби виробництва, вироблену продукцію і дохід та робочі місця [6]. У 2010 р. налічувалося 41329 об'єднань із спільного ведення господарства. Середня площа землекористування одним GAEC - 120 га (фермерським господарством - до 48 га). Середній прибуток одного GAEC становив 113 UDE (1 UDE = 1200 євро) проти 49 UDE на індивідуальне фермерське господарство. Урожайність зернових тут становить 67-70 ц/га, кукурудзи - понад 100 ц/га, ріпаку - 33-35 ц/га. Запровадження єдиних сівозмін на землях спільного обробітку дозволяє GAEC перевести у сіножаті та пасовища ще 120 га орних земель і нарощувати виробництво м'яса на дешевих кормах [9].

Інноваційний розвиток кооперативних формувань демонструють кооперативи зі спільного використання техніки (кооперативні МТС), яким під силу застосування у невеликих фермерських господарствах найсучасніших технічних засобів і технологічних досягнень. У Німеччині, наприклад, це машинні ринги і машинні двори, у Франції - СУМА. Через кооперативні МТС фермерські господарства одержали доступ до використання високопродуктивної техніки, можливості зменшувати індивідуальні витрати на закупівлю технічних засобів, залучати до виконання робіт професійних механізаторів [2].

Сьогодні у Франції функціонує 13,3 тис. СУМА, членами і клієнтами яких є 240 тис. фермерів [9]. Це - високотехнологічні структури, в яких зосереджена третина парку зерно- і кормозбиральних комбайнів, п'ята частина розкидачів добрив, трактори підвищеної потужності, обприскувачі, та інша техніка. Машини і обладнання, що знаходяться в кооперативах, є колективною і, частково, приватною (переданою у спільне користування) власністю їхніх членів. Використання техніки здійснюється за чітко складеними графіками відповідно до замовлення фермерів.

Спробуємо висвітлити сучасний стан та проблеми формування кооперативних організацій в Україні, зокрема на прикладі досліджуваної Вінницької області.

В Україні доволі широко вживається термін «кооперація», проте проведені дослідження дають підстави стверджувати, що існуюче законодавство, яке регулює даний вид діяльності приймалося в умовах не до кінця осмисленої сутності основ кооперації, зокрема, надаючи кооперативам статус окремої юридичної особи, або прибуткової організації. Ми вважаємо за необхідне вбачати сутність кооперативу в тому, що його діяльність - не окремий від його власників вид підприємницької діяльності, а продовження діяльності його учасників. Ця думка походить зі слів класика економічної теорії О.В. Чаянова, який писав «сільська кооперація ... є частиною селянського господарства, що виділена для її організації на крупних засадах». Тому кооператив "... не може бути підприємством, що має свої власні інтереси поза інтересами його членів: це підприємство, що обслуговує своїх клієнтів, які є його господарями ..." [11].

Розглянемо структуру створених сільськогосподарських кооперативів на прикладі Вінницької області (табл. 2). Ми бачимо, що у області на початок 2015 року створено 95 кооперативів різного спрямування. І проаналізувавши динаміку по роках, можна відмітити, що їх кількість постійно збільшується. Проте проблемою є те, що близько 60% зареєстрованих кооперативів залишаються лише на папері. Так із 95 існуючих фактично працює лише 38 (40%) [7]. Така ж тенденція присутня і по Україні в цілому, де із 1022 зареєстрованих кооперативів працює лише 613 [8].

Таблиця 2

Структура створених сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів Вінниччини на початок 2015 року

Вид кооперативу	зареєстровані	працюючі	непрацюючі
молочарські	42	17	25
плодоовочеві	6	3	3
по обробці землі та збиранню урожаю	6	3	3
інші	41	15	26
всього	95	38	57

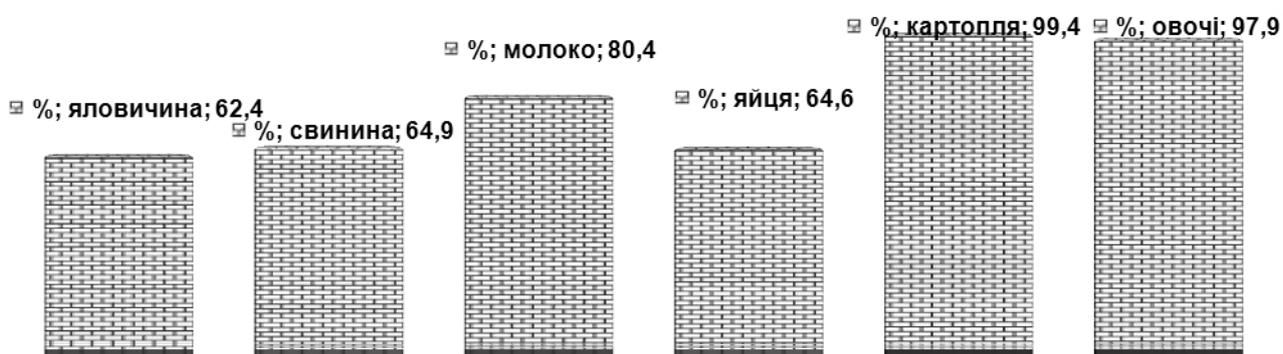
Джерело: розроблено автором за даними [7]

Головними причинами неефективної роботи та великого відсотка непрацюючих сільськогосподарських кооперативів можна вважати:

- недотримання основних принципів кооперативного об'єднання при створенні сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів;
- незацікавленість держави в підтримці кооперативного руху;
- недосконалість законодавства виражена насамперед в проблемі отримання кооперативами статусу неприбуткових організацій.

Згідно статистичних даних, кількість членів СОКів по Україні - 29 998 осіб, що становить лише 0,2% сільського населення, при цьому в Польщі цей показник - 50%. Середній кооператив складає 23 члени, кількість найманих працівників - 2401 особа, тобто два працівники на один кооператив, сума послуг одного СОК за рік - 55 000 грн., пайовий капітал (вартість основних засобів) - 100 000 грн. на одну організацію [8]. Із цих даних зрозуміло, що кооперативний рух України знаходиться на початковій стадії свого розвитку.

Найперспективнішими формами організації аграрного виробництва для України можна вважати фермерство та особисті селянські господарства, зокрема за рахунок того, що вони дають в сукупності більше 50% валової продукції сільського господарства. У Вінницькій області дані господарства виробляють 99,4% картоплі, 97,9% овочів, 80,4% молока та більшу частину інших стратегічно важливих продуктів харчування (рис. 2).

Рис. 2. Відсоток сільськогосподарської продукції, що виробляється дрібними товаровиробниками

Джерело: розроблено автором за даними [7]

Проблемами кооперативного руху в Україні є також небажання малих сімейних господарств входити до їх складу, оскільки вони бояться, що їм доведеться сплачувати податки за отриманий прибуток. Для сімейних господарств виходом може бути соціальне партнерство, яке в аграрному секторі розвинених країнах представлено у вигляді об'єднань малих підприємців в некомерційні виробничі об'єднання (громадсько господарські організації), які працюють на засадах соціального партнерства з використанням колективних форм господарювання та співпрацюють з державою. У Німеччині це - партнерства GbR та сімейні агрооб'єднання (AG). Сімейні агрооб'єднання (Familien-AG) вважаються найбільш вдалою моделлю серед інших колективних об'єднань малого підприємства в Німеччині.

До переваг сімейних об'єднань в сільському господарстві можна віднести:

- наполегливість в роботі;
- швидка реалізація вдалих ідей підприємців;
- самозайнятість та зайнятість членів родини, забезпечення доходу родині [13].

У розвинених країнах формування виробничих об'єднань фермерських господарств підтримується державою. Для французьких GAEC, наприклад, законодавством передбачено фермерам - їх членам надавати значні податкові пільги (до 50%); вони звільняються (повністю або частково) від сплати гербових зборів: їм встановлені більш високі ліміти позик і менші відсоткові ставки. Субсидії, що видаються членам GAEC, на 10-20% вище, ніж для одноосібних господарств. При формуванні об'єднання держава субсидує до 50% інвестицій в основний капітал. У США держава та сільськогосподарські кооперативи створюють для фермерства потужну систему наукового та інформаційного забезпечення. Сюди входять різноманітні навчальні заклади, курси підвищення кваліфікації, організація конференцій, круглих столів, діяльність державних науково-дослідних організацій, сільськогосподарських бібліотек, навчання відповідно до профілю, різноманітні зустрічі, що організуються кооперативами, сільськогосподарські клуби, спілки.

Кожен член обслуговуючого кооперативу, самостійно господарюючи, через кооператив виконує ті види діяльності, які дозволяють йому наблизитися до ринку, де найвища ціна. Інтеграція на

кооперативних засадах дозволяє сільськогосподарським виробникам створювати власні надійні канали збуту своєї продукції і не бути залежними від каналів комерційних підприємницьких структур [5]. Це особливо важливо для вітчизняних малих господарств, оскільки на сьогодні вони отримують лише 49-51% ціни, тоді як фермери Франції чи Німеччини – до 75% [4]. На сьогодні в межах чинного правового поля основою для співпраці сільськогосподарських товаровиробників та їх кооперативів, як рекомендує Л.В. Молдаван, можуть бути використані договори простого товариства відповідно до ст. 1132-1143 ЦК України, за якими для спільної діяльності може не передбачатися створення нової юридичної особи [5].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, на основі досвіду організації крупнотоварного виробництва в Латинській Америці, провівши аналогію між підприємствами латифундіями та вітчизняними агрохолдингами, визначено, що вигоди крупнотоварного аграрного виробництва нівелюються за рахунок негативних наслідків, виявлених в обезземеленні корінного населення, зниженні народжуваності, міграції сільського населення і знелюдненні сільських територій. Це зумовлено тим, що великий комерційний капітал прагне до концентрації та спеціалізації виробництва за рахунок мінімізації найманих працівників, витіснення трудомісткої продукції, максимізації використання хімічних засобів, генетично модифікованих сортів, біодобавок у тваринництві, що веде до порушення концепції багатофункціональності сільського господарства. Ці факти підтверджуються статистичними даними щодо масового скорочення кількості найманих працівників галузі, зменшення поголів'я тварин та внесення добрив. Виходом із такої ситуації, який би забезпечив виконання головних умов концепції багатофункціональності сільського господарства, згідно якої сільськогосподарська галузь має насамперед забезпечувати продовольчу безпеку, економічні умови існування сільського населення, відтворення селянства, підтримання екологічної рівноваги, збереження біорізноманіття, має стати підтримка малих фермерських та особистих селянських господарств. Пропонується в даному випадку вивчення та інтерпретація закордонного досвіду, де фермери для забезпечення конкурентоспроможності виробництва формують об'єднання, які, з одного боку, максимально зберігають переваги і принципи функціонування фермерських господарств, з іншого - реалізують переваги великого господарства. Аналіз сучасного стану кооперативного руху в Україні (на прикладі Вінницької області) дозволив визначити основні причини їх неефективної роботи та обґрунтувати, що філософія функціонування фермерського кооперативного об'єднання має полягати у тому, що утворене кількома невеликими господарствами, воно повинно функціонувати за правилами сімейної ферми, забезпечуючи всім своїм членам право власника на землю, засоби виробництва, вироблену продукцію, прибуток та забезпечувати робочими місцями.

Література

1. Агропродовольчий розвиток України в контексті забезпечення продовольчої безпеки : кол. монографія / О.В. Шубравська, Л.В. Молдаван, Б.Й. Пасхавер та ін.; за ред. д-ра екон. наук О.В. Шубравської. – К. : НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозування НАН України, 2014. – 456 с.
2. Інноваційні трансформації аграрного сектора економіки: монографія / О.В. Шубравська, Л.В. Молдаван, Б.Й. Пасхавер та ін. – К. : НАН України, Ін-т екон. та прогнозування, 2012. – 496 с.
3. Менеджмент XXI століття: проблеми і перспективи [Текст] : колект. моногр. : матеріали III наук.-практ. конф., присвяч. 35-річчю створення каф. менедж. орг. / Уман. нац. ун-т садівництва ; [редкол.: Л. В. Транченко та ін.]. – Умань : Сочінський [вид.], 2013. – 359 с.
4. Молдаван Л.В. Інвестиційні пріоритети в сфері розвитку агропромислового виробництва України та механізми їх реалізації / Л.В. Молдаван, О.В. Шубравська // Економіка України. – 2015. – № 4. – С. 78-87.
5. Молдаван Л.В. Конкурентний розвиток малого і середнього підприємництва у сільському господарстві: проблеми і шляхи вирішення / Л.В. Молдаван // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. – 2013. – № 148. – С. 8-11.
6. Молдаван Л.В. Форми господарювання в аграрному секторі України в умовах глобалізації / Л.В. Молдаван // Економіка АПК. – 2010. – № 1. – С. 13-17.
7. Сайт Головного управління статистики у Вінницькій області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vn.ukrstat.gov.ua/>
8. Сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
9. Сайт Європейського комітету статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/help/new-eurostat-website>
10. Семкина Т.А. Особенности формирования рынка земли в России: дис. ... канд. экон. наук, 08.00.01 / Татьяна Александровна Семкина, Московский международный институт эконометрики, информатики, финансов и права. – М., 2003. – 125 с.
11. Чаянов А.В. Что такое аграрный вопрос? / [Электронный ресурс] / А.В. Чаянов. – Режим доступа: http://land-question.narod.ru/rus/tchay_1.html
12. Bodiguel L. Le territoire, vecteur de la reconnaissance juridique de l'agriculture multifonctionnelle / L. Bodiguel // Йconomie rurale. – 2003. – №. 273-274. – pp. 61-75.
13. Cabras M. Erfolgsmodell Familien AG. [Electronic resource]. - Access mode: <http://www.derwesten.de/wirtschaft/erfolgsmodell-familien-ag-id1319224.html>.

14. Gary A. Utilizing Partnerships and Corporations to transfer Farm Assets [Electronic resource] / A. Gary, B. David, C. Robert. - Access mode: <http://www.extension.umn.edu/agriculture/business/farm-transfer-estate-planning/docs/utilizing-partnerships-and-corporations-2014.pdf>

References

1. Shubravskaya, O.V., Moldavan, L.V., Paskhaver, B.Y. etc. (2014), *Ahroprodovolchyi rozvytok Ukrainy v konteksti zabezpechennia prodovolchoi bezpeky* [Ukraine Agri-food development in the context of food security], monograph, NAN Ukrainy, DU "Intytut ekonomiky ta prohnozuvannia", Kyiv, Ukraine, 456 p.
2. Shubravskaya, O.V., Moldavan, L.V., Paskhaver, B.Y. etc. (2012), *Innovatsiini transformatsii ahrarynoho sektora ekonomiky* [Innovative transformation of the agricultural sector], monograph, NAN Ukrainy, DU "Intytut ekonomiky ta prohnozuvannia", Kyiv, Ukraine, 496 p.
3. Tranchenko, L.V. etc. (2013), *Menedzhment XXI stolittia: problemy i perspektyvy* [Management of the XXI century: problems and prospects], monograph, Umanskyi natsionalnyi universytet sadivnitstva, Uman, Ukraine, 359 p.
4. Moldavan, L.V. and Shubravskaya, O.V. (2015), "Investment priorities in the field of agriculture production in Ukraine and mechanisms of their implementation", *Ekonomika Ukrainy*, no. 4, pp.78-87.
5. Moldavan, L.V. (2013), "Competitive development of small and medium enterprises in the agricultural sector: problems and ways of Solution", *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universitetu im. Tarasa Shevchenka*, no. 148, pp. 8-11.
6. Moldavan, L.V. (2010), "Forms of management in the agricultural sector of Ukraine under globalization", *Ekonomika APK*, no. 1, pp. 13-17.
7. Site Main Statistical Office in Vinnytsya region, available at: <http://vn.ukrstat.gov.ua/>
8. The site of the State Statistics Service of Ukraine, available at: <http://ukrstat.gov.ua/>
9. The European Committee Site statistics, available at: <http://ec.europa.eu/eurostat/help/new-eurostat-website>
10. Semkina, T.A. (2003), "Features of formation of the land market in Russia", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.01, Moscow International Institute of Econometrics, Informatics, Finance and Law, Moscow Russia, 125 p.
11. Chayanov, A.V. (1917) "What is the agrarian question?", available at: http://land-question.narod.ru/rus/tchay_1.html
15. Bodiguel, L. (2003), "Le territoire, vecteur de la reconnaissance juridique de l'agriculture multifonctionnelle", *Źconomie rurale*, vol. 273-274, pp. 61-75.
16. Cabras, M. (2008), "Erfolgsmodell Familien AG", available at: <http://derwesten.de/wirtschaft/erfolgsmodell-familien-ag-id1319224.html>
17. Gary, A., David, B. and Robert, C. (2014), "Utilizing Partnerships and Corporations to transfer Farm Assets", available at: <http://extension.umn.edu/agriculture/business/farm-transfer-estate-planning/docs/utilizing-partnerships-and-corporations-2014.pdf>

ЕКОНОМІКА ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ

УДК 338.432.5:330.341.1:691.41

Стельмащук А.М.,
д.е.н., професор
Хмельницький економічний університет

ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВ СФЕРИ ВИРОБНИЦТВА БУДІВЕЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ

Stelmashchuk A.M.,
dr.sc.(econ.), professor
Khmelnytskyi Economical University

FORMATION OF THE MECHANISM FOR MANAGEMENT OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISES IN THE SPHERE OF PRODUCTION OF BUILDING MATERIALS

Постановка проблеми. На формування пропорцій і темпів розвитку країни в значній мірі впливає стан будівельного комплексу, який включає виробництво будівельних матеріалів, капітальне будівництво та галузі, які їх обслуговують. Незважаючи на те, що у промисловому комплексі України частка будівельної промисловості ще не значна (близько 6,5 % вартості валової продукції), будівельна індустрія є провідною галуззю, яка істотно впливає на структуру і функціонування всього суспільно-територіального комплексу України, оскільки тісно пов'язана з усіма галузями господарства. За участю будівельної сфери створюється більшість основних виробничих і невиробничих засобів. Разом з тим вона є споживачем продукції багатьох галузей. У будівництві використовується 10% продукції машинобудування, 20% прокату чорних металів, 40% лісоматеріалів. Воно споживає вироби хімічної промисловості (лаки, фарби, пластмаси). Для виробництва будівельних матеріалів потрібна велика кількість палива й води. Будівельні матеріали, конструкції є важливою складовою частиною вантажообігу транспорту. Транспортні витрати в собівартості будівництва становлять біля 25%. Будівельна промисловість відноситься до числа галузей індустріального виробництва, яке в сучасних умовах повинно розвиватися дуже високими темпами [10; 11; 12; 14].

Однією з головних складових будівельного комплексу України є промисловість будівельних матеріалів, яка в сучасних умовах господарювання відіграє важливу роль у соціально-економічному розвитку країни, забезпечуючи будівництво необхідними матеріалами та конструкціями і сприяючи технічному переоснащенню господарського комплексу країни. Але внаслідок негативного прояву фінансово-економічної кризи, будівельний комплекс в цілому та промисловість будівельних матеріалів, зокрема, протягом останніх 15-ти років демонструє тенденцію до скорочення показників діяльності та зростання збитковості. Така ситуація зумовлена скороченням фінансування та практичним припиненням кредитування фізичних осіб, зростанням собівартості будівництва на тлі падіння попиту на житло тощо [3; 11].

За обставин критичного стану в будівельній галузі, пріоритетним завданням є відновлення показників діяльності промисловості будівельних матеріалів на докризовому рівні шляхом підвищення конкурентоспроможності та забезпечення ефективного товаропросування будівельних матеріалів на внутрішньому та зовнішніх ринках на основі впровадження ефективної системи управління. Така система повинна базуватися на інноваційних принципах, виконувати набір оптимальних управлінських функцій, що дозволить підприємствам оперативно та адекватно реагувати на зміни та виклики у зовнішньому господарському середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання управління потенціалом інноваційного розвитку промислових підприємств, включаючи підприємств будівельної сфери, досліджувалися у роботах вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема: І. Ансоффа, П. Друкера, М. Портера, Б. Санто,

Р. Уотермена, Й. Шумпетера, А. Амоші, А. Алімова, Ю. Бажала, В. Заруби, Є. Галушко, А. Гальчинського, В. Гейця, С. Ілляшенка, О. Кузьміна, Л. Мельника, Р. Фатхутдінова, М. Чумаченко та ін. Незважаючи на велику зацікавленість вчених до вивчення питання управління інноваційною діяльністю, слід відзначити про відсутність систематизації, а в деяких випадках і урахування специфіки системи управління інноваційної діяльності, зокрема щодо підприємств будівельної галузі.

Дослідники [3; 11] встановили, що економічними причинами, які стримують відновлення і розвиток підприємств з виробництва будівельних матеріалів, є відсутність мотивації до інвестування енерго- і ресурсозбереження. Їх розрахунки показують, що впровадження інвестиційних проектів з метою чіткого режиму економії сировини, матеріалів, палива, енергії та інтенсифікації технологій дозволить одержати 75...85% приросту матеріально-технічних ресурсів, ефективніше використовувати ресурсний потенціал.

Разом з тим аналіз результатів досліджень засвідчує недостатнє розроблення комплексу питань, пов'язаних з управлінням потенціалом інноваційного розвитку, зокрема підприємств будівельної індустрії. Тому необхідні подальші дослідження питань цілеспрямованого інноваційного розвитку підприємств будівельної сфери та розробки ефективних механізмів управління процесом.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування теоретико-методичних основ управління потенціалом інноваційного розвитку підприємств сфери виробництва будівельних матеріалів на основі забезпечення узгодженої взаємодії внутрішніх можливостей розвитку із зовнішніми, які генеруються ринком.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виробництво будівельних матеріалів є процесом взаємодії людей і природи. В умовах науково-технічного прогресу очевидним є її посилення. Подальший розвиток підприємств-виробників будівельних матеріалів неминуче пов'язаний із включенням у господарський обіг дедалі більшої кількості природних ресурсів та збільшенням навантаження на навколишнє середовище. Використання природних багатств повністю залежить від рівня розвитку цих підприємств і навпаки, наявні природні умови й ресурси істотно впливають на розвиток підприємств-виробників будівельних матеріалів, прискорюючи або сповільнюючи його.

Україна багата на будівельну сировину. Якщо проаналізувати картосхему корисних копалин, то можна побачити що вони існують на всій її території. Тобто, аналіз показує, що потреби будівництва в Україні повністю забезпечуються власними мінеральними ресурсами. Крім того, окремі будівельні ресурси (граніти, габро, лабрадори) вивозять у країни близького та далекого зарубіжжя. За кордоном користуються попитом цементна і скляна мінеральна сировина та будівельний камінь [12].

В Україні є значні ресурси в'язучої мінеральної та цегельно-черепичної мінеральної сировини. Для виробництва будівельних матеріалів дедалі ширше використовують вторинні мінеральні відходи промисловості - розкриті породи родовищ, продукти збагачення руд та вугілля тощо.

Аналіз в розрізі регіонів і джерел ресурсів показує, що родовища гіпсу й бутового каменю є майже в усіх областях України, а особливо Житомирській, Вінницькій, Запорізькій, Кіровоградській та Закарпатській. Україна славиться запасами граніту, лабрадориту, мармуру й мармуроподібних вапняків. У південних районах України виробляють черепашник, котрий має добрі тепло- та звукоізоляційні властивості, легко обробляється, дешевий.

Промисловість будівельних матеріалів - комплекс галузей важкої промисловості, які виготовляють матеріали, деталі й конструкції для всіх видів будівництва. До неї належать галузі: цементна, азбестоцементних виробів, збірних залізобетонних і бетонних конструкцій та виробів, стінових матеріалів, будівельної кераміки, будівельних матеріалів та виробів з полімерної сировини, нерудних будівельних матеріалів, пористих заповнювачів та ін.

Однією з найважливіших галузей промисловості будівельних матеріалів є цементна промисловість, заводи якої розміщуються в районах видобутку сировини (вапняка, мергеля). На виробництво 1 т клінкеру (напівфабрикату цементу) потрібно 1,5 т карбонатних порід (мергелю, доломіту, вапняків, крейди) і майже 0,5 т глини [12; 17; 18].

Найбільші центри цементного виробництва України – Амвросіївка, Краматорськ, Єнакієво (Донецька обл.), Кривий Ріг, Дніпродзержинськ, Дніпропетровськ (Дніпропетровська обл.), Балаклея (Харківська обл.), Миколаїв (Львівська обл.), Здолбунів (Рівненська обл.), Ямниця (Івано-Франківська обл.), Кам'янець-Подільський (Хмельницька обл.), Ольшанка (Миколаївська обл.), Одеса.

У Донбасі залягають високоякісні карбонатні породи, тому тут споруджено найбільші цементні підприємства України - Амвросіївський цементний комбінат (до нього належать п'ять заводів і чотири кар'єри), Краматорський, Єнакіївський. За виробництвом цементу на першому місці в Україні Донецька область, потім Дніпропетровська й Харківська (Бакалія). Найбільші цементні заводи в Кривому Розі, Дніпродзержинську й Дніпропетровську. Вони виробляють портландцемент і шлакопортландцемент, використовуючи для виробництва останнього шлаки металургійних заводів.

Цементні заводи в західних областях виробляють третину цементу України. Найбільші з них у Львівській (Миколаїв), Рівненській (Здолбунів), Івано-Франківській (Ямниця) та Хмельницькій (Кам'янець-Подільський) областях. Порівняно менше цементу виробляється на півдні країни, хоча тут є високоякісна сировина. На території південних областей працюють Ольшанський (Миколаївська область), Одеський та інші заводи.

Таким чином, на території України утворилися великі зони виробництва цементу: південно-східна (Харківська область), центральна (Дніпропетровська) та західна (Рівненська, Івано-Франківська, Львівська та Хмельницька області). Для цементної промисловості України характерна значна концентрація виробництва. В середньому одне підприємство (їх в Україні 15) може виробляти 1,3 млн. т цементу за рік [12; 14].

Значна частина цементу витрачається на виробництво покрівельного шиферу. Шиферні заводи розміщені у місцях споживання готової продукції. Вони працюють на привізній сировині. Найбільше шиферу в Україні виробляють Балаклійський і Здолбунівський цементно-шиферні комбінати. Основна увага приділяється виробництву азбесто-цементних листів, плоских шиферних конструкцій і рельєфних листів [12].

За економічним призначенням продукція промисловості будівельних матеріалів належить до виробництва засобів виробництва (група А) і є основною частиною матеріально-технічної бази будівництва, забезпечує зростання обсягів капітального будівництва та його технічний прогрес на основні впровадження ефективних матеріалів і конструкцій. Ця промисловість має велике значення для індустріалізації будівництва, зниження його вартості, економії металу і деревини, підвищення ефективності капітальних вкладень у національне господарство [12].

Особливий розвиток в країні отримало виробництво будівельної цегли, сировина для якого є майже всюди, а розміщення цих виробництв орієнтується на споживача [12]. Великі центри виробництва будівельної цегли – Київ, Харків, Дніпропетровськ, Запоріжжя, Львів, Чернігів, Івано-Франківськ, Слав'янськ, Бахмут. Багато цегельних заводів споруджено в сільській місцевості. Його підгалуззями є виробництво глиняної та силікатної цегли.

Сьогодні в цегельній промисловості важку ручну працю замінили механізми, а виробництво стало цілорічним. У високопродуктивних кільцевих тунельних печах глиняну цеглу випалюють протягом 18-36 годин. Її виробництво дуже матеріаломістке: на 1000 цеглин потрібно 2,5 м³ глини. Виробляють глиняну цеглу звичайну, порожнисту й просту. З кварцового піску з домішками вапна (на 1000 шт. цегли потрібно 2,5 м³ піску та 0,1 - 0,2 м³ вапна) виготовляють силікатну цеглу [10; 17].

Виробництво будівельної кераміки об'єднує низку підприємств, що випускають плитку фасадну керамічну, для підлоги, облицювальну глазуровану, санітарно-будівельну кислотривку кераміку, каналізаційні й дренажні труби. Будівельну кераміку виробляють з тугоплавкої або з вогнетривкої глини з домішками каоліну, кварцового піску, пегматиту (котрі поширені у різних областях України, особливо в межах Українського кристалічного щита), оксидів окремих кольорових металів та інших мінеральних або органічних сполук [10; 17].

В Україні названа галузь почала розвиватися ще наприкінці XIX ст., коли було споруджено Харківський керамічний завод, два заводи керамічної плитки у Слов'янську й Часовому Ярі та завод санітарно-будівельного фаянсу в Славуті. Тепер це сучасні механізовані підприємства. Також працюють керамічні заводи в Києві, Львові, Артемівську, облицювальної плитки і керамічних труб - у Харкові.

Виробництво керамічної глазурованої плитки зосереджене в Слов'янську (Донецька область). Є можливості для розвитку цього виробництва у Вінницькій та Житомирській областях з використанням місцевих каолінів, а також у Закарпатській, Хмельницькій і Кіровоградській на базі тугоплавких і вогнетривких глин, а у південних областях - вогнетривких і тугоплавких глин Причорномор'я та Приазов'я.

Виробництво будівельного фаянсу й фарфору здійснюють у Славуті (Хмельницька область) на комбінаті «Будфаянс», а електроізоляційні вироби для електричної промисловості - в Первомайську (Житомирська область). У Донецькій області виробляють будівельний фаянс, електроізоляційні вироби для електро- та радіотехнічної промисловості (Слов'янськ), у Запоріжжі - високовольтні ізолятори для ЛЕП, електростанцій і підстанцій [12].

Економічний аналіз показує, що виробництво будівельного фарфору і фаянсу не задовольняє потреб господарства України, тому ці матеріали часто завозять з Білорусі, Росії та Чехії. Наявність достатньої кількості різноманітної сировини дає можливість розширити це виробництво [12].

Заводи з виробництва будівельного вапна розміщені в районах видобутку сировини (крейди, вапняків, мармуру та інших карбонатних порід), а головну продукцію вивозять іноді на значні відстані. Основними виробниками будівельного вапна в Україні є Донецька, Запорізька, Сумська, Харківська, Вінницька, Львівська, Хмельницька, Херсонська, і Чернівецька області. Найбільше виробляють вапна в Хмельницькій області, звідки понад 100 тис.т його вивозять до Черкаської та Київської областей. З Вінницької області вапно вивозять до Кіровоградської, Дніпропетровської і Черкаської областей, а з Львівської до Рівненської, Волинської, Тернопільської, Івано-Франківської, Чернівецької та Київської. На півдні найбільше вапна виробляє Херсонська область, звідти його вивозять до Одеської, Миколаївської та інших областей [12].

Виробництво крейди, яку у будівництві використовують для малярних робіт, виготовлення віконної замазки, шпаклівки, а також як наповнювач у паперовій та азбесто-гумовій промисловості, для виробництва соди, фарб, цементу, будівельного вапна тощо. Великі запаси крейди є в Донецькій,

Луганській, Сумській, Харківській, Рівненській, Волинській і Чернівецькій областях. Видобуток будівельної крейди в Україні становить понад 2 млн. т, а як сировини для цементної промисловості – 7,5 млн. т. [12].

Виробництво м'якої покрівлі (рубероїду, толю, пергаміну) налагоджено у багатьох областях України. Найбільшим виробником останньої в Україні є Київ (18,8% від загального виробництва) [12].

В Україні функціонують 6 заводів листового і технічного скла. Найбільші з них – Лисичанський «Пролетар», Костянтинівський склоробний та завод «Автоскло» і Запорізький склоробний завод. Скло виробляється також на склозаводах Луганської і Донецької областей, на Львівському склоробному заводі й частково на Київському заводі художнього скла [12].

У перспективі розвиток галузей промисловості будівельних матеріалів пов'язаний з реконструкцією технічної бази, подальшим впровадженням механізації та автоматизації технологічних процесів, розширенням випуску нових будівельних матеріалів, легких та економічних великомірних конструкцій і виробів поліпшеної якості [12].

Важливим напрямом є комплексне використання сировини, ширше впровадження матеріалів попутного видобутку, вторинної сировини, неухильне підвищення якості виробів для будівництва. Географія галузі має вдосконалюватись з урахуванням подальшого комплексного розвитку економічних районів та областей України, повного забезпечення обсягів будівельно-монтажних робіт. Галузь потребує постійного вкладення інвестицій в основний капітал для поновлення технічної бази, розробки нових технологічних процесів та нових будівельних матеріалів, пов'язаних з хімічною промисловістю.

Основним напрямом підвищення конкурентоспроможності підприємств будівельної індустрії є переведення галузі на інноваційний шлях розвитку. Інноваційний розвиток підприємств будівельної індустрії в нашому розумінні – це сукупність взаємодоповнюючих інституційних складових, які забезпечують інноваційні процеси, зайняті наукою, виробництвом і впровадженням новітньої техніки і технологій в будівельній сфері [3; 9; 18].

Для інноваційного розвитку підприємств будівельної індустрії і досягнення ціленаправлених змін в інноваційній моделі слід мати необхідний рівень інвестицій та запас знань у сферах, які є основою зростання.

Сучасні концепції інноваційної діяльності є важливим кроком вперед у розумінні того, що інноваційна модель розвитку підприємств будівельного сектора має спиратися не на ліквідацію попередньо існуючого інституційного середовища, а на його поступову модернізацію з метою створення нової інноваційної економіки, що дасть можливість поліпшити інституціональний клімат, і враховуючи, що інституційна система диктує вибір оптимальної форми діяльності будь-якого підприємства на основі інноваційного механізму розвитку підприємств будівельної індустрії [4; 6; 10].

З метою уточнення сутності будь-якого поняття, передусім доцільно провести аналіз уже наявних його дефініцій, а також розглянути усталене значення та / або етимологію слова чи слів, що утворюють поняття. Вивчення численних наукових джерел, у яких так чи інакше йдеться про інноваційний розвиток, дозволили встановити, що нині сформувався два основних підходи до розуміння цього терміна:

1) предметно-технологічний, або орієнтований на науковий результат, який, зокрема, простежується у працях Й. Шумпетера [20], Л. Лесакової [21], І. Федулова [16] та ін., та при якому інноваційний розвиток розглядається як кінцевий результат наукової чи науково-технічної діяльності;

2) функціональний, що зустрічається у працях Б. Санто [13], Б. Твісса [5] та ін., у яких інноваційний розвиток пов'язують із функціями створення, впровадження, поширення нововведень, реалізації інноваційних проектів тощо.

Водночас варто наголосити, що в більшості випадків нині як у дослідженнях вітчизняних, так і іноземних науковців термін «інноваційний розвиток» використовується, коли йдеться про відповідний тип розвитку на макrorівні і проводяться дослідження щодо механізму реалізації науково-технічного прогресу в процесі економічного розвитку країни, регіону, формування так званої знаннєвої економіки, пошуку нових джерел економічного зростання, побудови державної інноваційної моделі розвитку тощо. При цьому під інноваційним типом розвитку, як правило, розуміють «спосіб економічного зростання, заснований на постійних і систематичних нововведеннях, спрямованих на суттєве поліпшення всіх аспектів діяльності господарської системи, на періодичному перегрупованні сил, обумовленому логікою НТП, цілями і завданнями розвитку системи, можливістю використання певних ресурсних факторів у створенні інноваційних товарів і формуванні конкурентних переваг [7], а «інноваційною вважають таку модель розвитку, яка безпосередньо ґрунтується на отриманні нових наукових результатів та їх технологічному впровадженні у виробництво, забезпечуючи приріст ВВП головним чином за рахунок виробництва і реалізації наукоємної продукції та послуг» [8].

В економічній літературі наводяться два значення поняття «інновація»:

1) вкладення коштів в економіку, що забезпечує зміну техніки та технології;

2) нова техніка, технологія, що є результатом досягнень науково-технічного прогресу. Поряд із таким техніко-технологічним трактуванням у наукових дослідженнях та нормативно-правовій базі трапляються й децю інші підходи до визначення змісту інновації [2].

Так, П. Друкер вважає, що інновація – це особливий інструмент, який дозволяє підприємцю використовувати зміни та перетворювати їх у нові можливості для, наприклад, відкриття нового бізнесу або надання нової послуги. Таким чином, П. Друкер трактує зміст інновації з позицій інструменталізму [5].

Б. Санто ототожнює інновацію із загальним техніко-економічним процесом, у ході якого завдяки впровадженню ідей і відкриттів створюють досконаліші за якісними характеристиками товари, технології, що приносять прибуток [13].

Б. Твісс запропонував під нововведеннями розуміти процес від зародження винаходу до його комерціалізації, що поєднує в єдине ціле науку, техніку, економіку та управління [15]. Отже, і Б. Санто, і Б. Твісс застосували функціональний підхід при визначенні змістового наповнення цього поняття.

Окремі дослідники [6; 8; 21] окреслюють зміст інновації з трьох боків: функціональної (інновації – це процес зумисних змін у техніці, технології, організації виробництва); атрибутивної (виникненню інновацій сприяють потреби суспільства); предметної (інновації полягають у впровадженні нових засобів чи предметів праці).

В українському законодавстві [7; 16] інноваціями названо новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоспроможні технології, продукцію або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери, тобто при визначенні інновацій акцент робиться на кінцевому результаті наукового або науково-технічного процесу, що спрямований на удосконалення у тій чи іншій сфері.

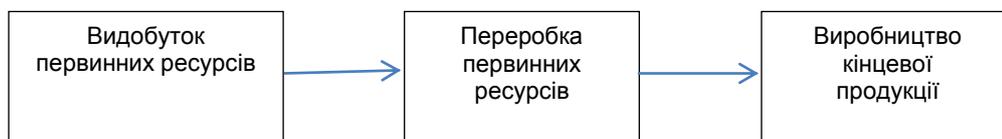
Визначають два підходи щодо визначення поняття “інновація”: – статичний, “інновація-продукт” - результат інноваційного процесу у вигляді нової техніки, технології, нового методу, які впроваджені; – динамічний, “інновація-процес” - процес впровадження нових виробів, технологій замість морально застарілих.

Важливу роль у інноваційному розвитку підприємств будівельної індустрії відіграють технологічні процеси. Початкове значення терміну «технологія» (вперше його ввів в наукове користування Іоганн Бекман (1739-1811 рр.)) (техно – майстерність, мистецтво; логос – наука) полягає в синтезі складових елементів процесу досягнення результату з використанням як майстерності, так і технології. Технологію в широкому розумінні визначають, як комплекс теоретико - прикладних знань для виробництва товарів і послуг, а у вузькому розумінні – це спосіб перетворення матеріалів, енергії, інформації в процесі виготовлення продукції, переробки, обробки, контролю якості, управління.

Сучасні науковці [2; 4; 16] технологію розглядають як сукупність знань про впровадження або вдосконалення машин, обладнання виробництва, що забезпечує обробку, виготовлення, зміну стану, властивостей і форми сировини, матеріалів чи напівфабрикатів, а також про реалізацію продукції. До цієї частини технології, яка визначається як «soft ware» відносять патенти, ліцензії, товарні знаки, технічні послуги у сфері контролю і поліпшення якості, методів управління і маркетингових «ноу-хау». Так звана частина технологій «hard ware» включає сукупність засобів виробництва, яка необхідна для цих процесів та виробництва благ і послуг.

Технологія по методології ООН, це: технологія в чистому вигляді, яка включає методи і техніку виробництва товарів і послуг; впроваджена технологія, яка охоплює машини, обладнання виробничого процесу, виробничі системи і продукцію з високими техніко – економічними параметрами.

Інноваційний розвиток будівельної індустрії можна відобразити схематично так (рис.1):

Рис. 1. Послідовні стадії використання інноваційних технологій у будівельній індустрії

Джерело: побудовано автором

Перспективи для інноваційного розвитку передусім визначаються досягненнями й відкриттями науки і техніки та інколи – від наукового відкриття до його впровадження у практику. Якщо перші великі наукові відкриття були реалізовані практично через 50-100 років, то нині цей період становить 25-30 років і скоротився у 10 разів [7; 8].

У сучасному світі за концентрацією інновацій перше місце посідають США. Світовий ринок високих технологій становить 2 трил. дол., з них США належить 39, Японії – 16, Росії – менше 1% [2; 6]. У більшості праць, присвячених визначенню перспектив тих або інших напрямків інноваційно-технологічного розвитку, переважають якісні фактори.

Наукою і практикою підтверджено, що подальший, стрімкий розвиток підприємств будівельної індустрії України можливий лише на основі здійснення інноваційної діяльності.

Інноваційний розвиток підприємств будівельної галузі формується під впливом багатьох об'єктивно заданих для даної країни факторів, включаючи її розміри, наявність природних ресурсів, географічне положення, особливості історичного розвитку галузі та форм підприємницької діяльності. Ці фактори виступають довгостроковими детермінантами швидкості й напрямку еволюції інноваційної активності.

Основною передумовою стратегії ефективного розвитку промислових підприємств з виробництва будівельних матеріалів на інноваційних засадах є наявність відповідного потенціалу. Потенціал інноваційного розвитку – це комплекс взаємопов'язаних ресурсів та здатності господарюючого суб'єкта приводити їх до реалізації відповідно до зовнішніх умов і внутрішніх можливостей розвитку.

Для здійснення процесу управління потенціалом інноваційного розвитку підприємств виробництва будівельних матеріалів необхідно сформувавши відповідну модель, в якій визначити інноваційні пріоритети, напрями, структури, мотивації, стратегії, механізми, які спрямовані на формування інноваційного типу відтворення будівельної індустрії для споживчих потреб [1; 2; 6].

В зазначеній моделі важливо визначити найважливіші напрями технологічного розвитку, основними критеріальними показниками яких є: очікувана поява нових видів товарної продукції або послуг; зменшення вартості й підвищення ефективності й екологічності існуючих технологічних процесів; відношення громадськості до поширення даного виду технології; інтерес з боку промисловості, обумовлений перспективами збільшення прибутку й підвищення конкурентоспроможності.

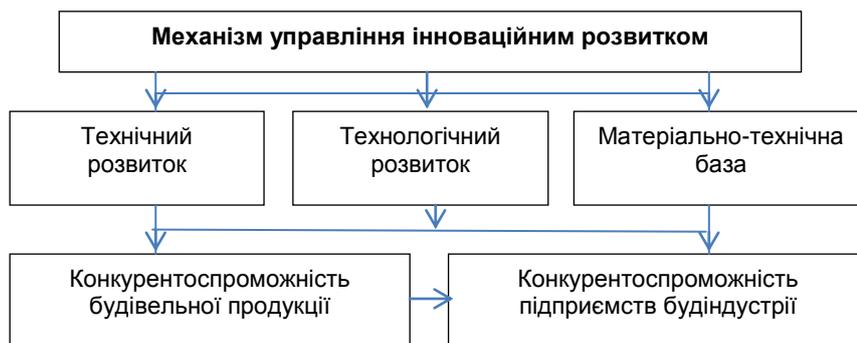
В системі управління формується два напрями інноваційного розвитку:

- передовий, що забезпечує задоволення зростаючих по масштабах і розмаїтості потреб людини й суспільства в новій техніці, товарах і послугах;
- традиційний, що запобігає або компенсує негативні наслідки інновацій, пов'язані з погіршенням екосистем, здоров'я людей, техногенними катастрофами.

В економічній науці виділяють три головні типи моделей інноваційного розвитку індустріально розвинутих країн:

- орієнтацію на резерви в науці та реалізацію великомасштабних цільових проектів, які охоплюють усі стадії науково-виробничого циклу (США, Франція, Англія);
- орієнтацію на поширення нововведень, створення сприятливого інноваційного середовища і раціоналізацію структури економіки (Німеччина, Швеція, Швейцарія);
- орієнтацію на стимулювання нововведень шляхом розвитку інноваційної інфраструктури, забезпечення сприйнятливості досягнень науково-технічного прогресу і координацію дій різних секторів у сфері науки і технологій (Японія, Південна Корея) [2; 6; 7; 8].

Перехід на новий щабель інноваційного розвитку будівельних підприємств потребує посилення інноваційної активності і нового підходу до нововведень, що поєднують знання і техніку з ринком (рис. 2).

Рис. 2. Складові інноваційного розвитку підприємств будівельної індустрії

Джерело: авторська розробка

Основними показниками рівня інноваційного розвитку підприємств будіндустрії є ринкові індикатори, що свідчать про конкурентоспроможність інновацій: інноваційні – характеризують новизну та ступінь захисту розробок (наявність патентів, ліцензій); матеріально-технічні – оснащеність необхідним обладнанням, устаткуванням, оргтехнікою, комп'ютерами тощо.

В основі ефективного розвитку інноваційного процесу в будівельному комплексі є такі дві основні характерні риси: нова ідея – джерело нововведення, що в ході інноваційного процесу розробляється більш детально, проходить апробацію та впроваджується у виробництво; суспільна необхідність і значимість його результатів.

З урахуванням того, що більшість інновацій використовуються не тільки в будівельній сфері, які їх здійснили, необхідно підкреслити, що в умовах ринку недостатньо запропонувати інновацію – вона ще має бути успішно реалізована на ньому. Тому основною метою інноваційного процесу є

концентрація ресурсів у напрямках, що забезпечують прискорення науково-технічного прогресу.

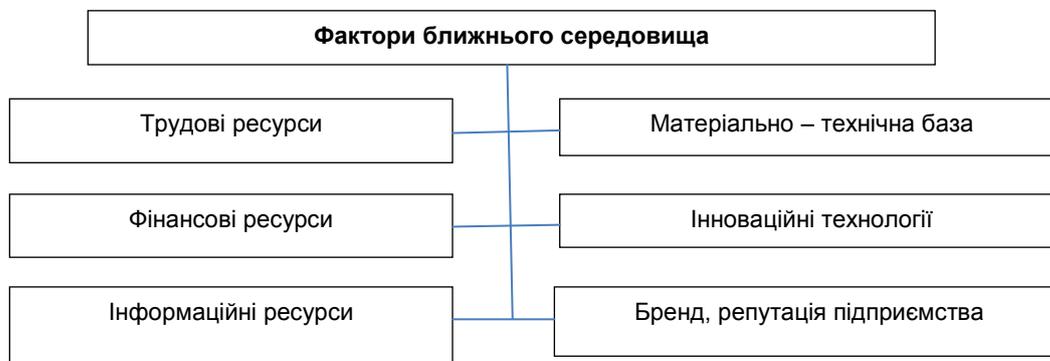
При оцінці рівня інноваційної ефективності продукції доцільно визначати: динаміку обсягів продажів; рівень оновлення асортименту товарної продукції; рівень конкурентоспроможності продукції; рівень сертифікованої продукції; частку продукції, що відповідає міжнародним стандартам; частку експортної продукції. Інтегральним показником є Індекс конкурентоспроможності продукції, заснований на чотирьох групах [2; 6]:

- 1) факторні умови: інтелектуальний потенціал, природні ресурси, інформаційний потенціал, фінансова складова, якість життя;
- 2) внутрішній попит на продукцію підприємств будіндустрії і його інноваційний розвиток)
- 3) стан будівельного комплексу України
- 4) стратегія і структура підприємств, внутрішньогалузева конкуренція.

Найважливіше завдання для інноваційного розвитку підприємств будівельної індустрії – це забезпечення ефективного їх зростання незалежно від змін зовнішнього середовища. Для виконання такого завдання необхідно проводити збір, моніторинг і стратегічний аналіз відповідної інформації. При проведенні даного аналізу доцільно розрізнити далеке і близьке зовнішнє середовище [9; 11; 14].

Аналіз факторів далекого зовнішнього середовища для певного підприємства характеризує вихід на свій особливий перелік ключових факторів і специфічний багатофакторний аналіз, які надають нові можливості для інноваційного розвитку.

Кожен фактор ближнього середовища підприємства повинен бути одним з центральних об'єктів дослідження підприємства в ефективних системних дослідженнях (рис. 3).

Рис. 3. Фактори ближнього середовища інноваційного розвитку підприємства

Джерело: авторська розробка

При проведенні аналізу інноваційного розвитку підприємства необхідно притримуватись таких етапів:

- розробка основних стратегічних факторів, які мають велику ймовірність реалізуватись і позитивно вплинути на підприємство;
- оцінка важливості кожної події для підприємства по 5–ти бальній шкалі (сильна дія, помірна, слабка, дуже слабка і відсутня);
- визначення загальної оцінки шляхом добутку фактора на силу його дії і визначається загальна оцінка можливостей інноваційного розвитку підприємства.

Кращий варіант – це коли моніторинг і первинний аналіз конкретних позицій правильно розподілені між відповідними компетентними структурами підприємства.

Стратегічним напрямом розвитку будівельних матеріалів є підвищення їх якості, здешевлення і екологічності для забезпечення виконання комплексу функцій, пов'язаних з технологією виробництва будівельних робіт, експлуатацією, композиційною побудовою будівлі, споруди, їх вартістю. Тому, враховуючи важливість цього питання, необхідно активно використовувати інновації, зокрема, впроваджувати механізми управління інноваційним розвитком підприємств сфери виробництва будівельних матеріалів [9; 11; 14].

Історичний досвід розвитку галузі засвідчує, що види будівельних матеріалів і технологія їх виготовлення змінювалися разом з розвитком виробничих сил і зміною виробничих відносин в людському суспільстві. Найпростіші матеріали і примітивні технології замінялися більш досконалими, на зміну ручному виготовленню прийшло машинне.

З плином часу розширювався і видозмінювався асортимент будівельних матеріалів. Так, замість традиційних дрібноштучних важких матеріалів було організовано масове виробництво відносно легких великорозмірних будівельних деталей і конструкцій із збірного залізобетону, гіпсу, бетонів з легкими заповнювачами, ніздрюватих бетонів, без цементних силікатних автоклавних бетонів [9; 11; 14].

Широкий розвиток отримало виробництво різних тепло- гідроізоляційних матеріалів. Швидкими темпами розвивалося виробництво і застосування в будівництві полімерних матеріалів різного призначення. Були створені підприємства з випуску теплоізоляційних матеріалів і легких заповнювачів.

Велику перспективу для зростання обсягів виробництва, забезпечення якості і здешевлення будівельних матеріалів має використання нерудної мінеральної сировини, яка займає за обсягом запасів значне місце серед корисних копалин (силікати, алюмосилікати) [9; 11; 14].

Практика підтверджує, що видобуток нерудної будівельної сировини, що залягає в основному у верхній частині осадового покриву, є технологічно нескладним. У порівнянні з іншими обробними галузями невисокий і рівень витрат на переробку цього виду сировини з розрахунку на одиницю маси готової продукції. Комплексне використання безвідходної технології добувної галузі стає основою забезпечення масовою і дешевою сировиною виготовлення широкого діапазону будівельних матеріалів та виробів, а також здійснення природоохоронних заходів.

Промислова галузь виробництва будівельних матеріалів - це єдина галузь, яка не множить, а споживає промислові відходи (золу, шлаки, деревні і металеві відходи) для отримання виробів різного призначення.

В сфері виробництва будівельних матеріалів все частіше застосовуються передові технології, які сприяють забезпеченню сучасних будівель бути довговічними і красивими, затишними і теплими, пожегобезпечними і екологічними, міцними і оригінальними [9; 11; 14]. Це відноситься до виробництва таких нових видів облицювальних і фасадних матеріалів [11; 14; 19]:

- керамічний граніт - сучасний оздоблювальний матеріал, вироблений із суміші глин високої якості з додаванням польового шпату, кварцу і натуральних мінеральних пігментів-барвників. У результаті виходить надзвичайно міцний, негорючий, високо гігієнічний і непористий матеріал з внутрішнім і зовнішнім малюнком, який можна назвати продуктом найвищої стадії розвитку технологій виробництва керамічної плитки;

- сайдинг - визначає технологію зашиття фасаду навісним матеріалом, що за традиційними американськими будівельними технологіями має назву каркасно-зашивного методу будівництва. В залежності від виду обшивного матеріалу називають: природно - традиційний дерев'яний сайдинг; вініловий сайдинг (відформовані з полівінілхлориду панелі методом екструзії); металевий сайдинг – (довгі легкі панелі з оцинкованої сталі);

- ондулін - оригінальний хвилястий покрівельний і облицювальний матеріал, що випускається французькою фірмою Onduline вже більше 50 років; виробляється шляхом насичення органічних волокон бітумом при високій температурі і тиску, має у складі гуму; міцний і довговічний матеріал, що має гарантію 15 років і термін служби до 50 років;

- черепиця - один із самих здавна відомих покрівельних матеріалів, що витримав випробування часом. Поряд з існуючою натуральною керамічною (глиняною) черепицею, з'явилися нові, більш дешеві технології виготовлення аналогу черепичних плиток з цементу і піску (цементно-піщана черепиця), яка може застосовуватися для кам'яних, цегельних, дерев'яних будівель як при новому будівництві, так і при реконструкції;

- клеєний брус - будівельний матеріал нового покоління, що виник на базі нових технологій і матеріалів в деревообробці в результаті осмислення недоліків, пов'язаних з використанням традиційного цільного бруса; на відміну від цільної деревини клеєний брус не коробиться, не всихає і практично не розтріскується; Клеєний брус міцніше і красивіше цільної деревини; технологія виробництва клеєного бруса дозволяє отримати брус великого поперечного перерізу, а також більшої довжини;

- природний камінь - перша здобута людиною корисна копалина; із природного каменю шляхом обробки отримують стінові та фундаментні блоки для зведення різних за призначенням споруд; бордюрний камінь - для огороження доріг; облицювальні плити - для внутрішньої і зовнішньої обробки будівель; монументальний камінь - для виготовлення колон і великих архітектурних деталей; кам'яне облицювання підвищує довговічність будівель і позбавляє від необхідності ремонту зовнішніх стін на багато десятиліть;

- граніти - найпоширеніші магматичні породи на Землі; мають зернисто-кристалічну будову, що забезпечує їм високу міцність на стирання. Граніти добре обробляються (обтисуються, шліфуються і поліруються); у будівництві використовують облицювальні плити для стін і підлоги, бордюрні камені, щебінь для високоміцних бетонів. Габро - кристалічна грубозерниста гірська порода, стійка до вивітрювання. Лабрадорит - має сіре та чорне забарвлення з красивими мерехтливими вкрапленнями у синіх і зелених тонах, його використовують для особливо цінних облицювань.

- діорит - крупнокристалічна середньозернистий гірська порода, що володіє підвищеною ударною в'язкістю і стійкістю до вивітрювання, добре полірується. Ці властивості дозволяють використовувати діорити як матеріали, що протидіють різним вібраційним впливів, наприклад для фундаментів мостових споруд;

- діабази - мають скритокристалічну структуру, високу міцність, велику ударну в'язкістю, малу стираність, здатність розколюватися на шматки порівняно правильної форми. Використовують діабаз

для виготовлення дорожніх матеріалів, щебеню для бетону, облицювальних плит, а також як сировину для отримання кислототривких виробів - кам'яного лиття;

- базальт - представляє собою щільну важку породу, що має скритокристалічну або аморфну будову; велика твердість і крихкість базальтів ускладнює їх обробку. Ця гірська порода є цінною сировиною для отримання кислотостійкого кам'яного лиття у вигляді облицювальних плит і труб.

- органогенні відклади утворилися в результаті скупчення відмираючі водоростей, раковин, молюсків та їх спресування товщею води. Для будівельних цілей найбільше застосування знайшли крейда, вапняк - черепашник, діатоміти і трепели.

- мармур - найбільш поширена метаморфічна порода, широко використовується в будівництві. Ця назва об'єднує щільні карбонатні породи, часто досить помітно відрізняються за властивостями. Основна сфера застосування мармуру – внутрішня обробка, при цьому враховують, що багато різновидів мармуру мають порівняно високу стиранисть, що обмежує їх застосування для покриття підлоги.

Мінеральні в'язучі матеріали (штучний камінь) - це тонко подрібнені мінеральні порошки, що утворюють при змішуванні з водою пластичну масу, яка з плином часу під впливом фізико-хімічних процесів переходить у каменевидний стан. Відповідно матеріали на їх основі - штучні камені. У нашій країні розроблена технологія виробництва більше 30 видів цементу, а всього у світі відомо більше 50 видів цього ефективного гідравлічного в'язучого матеріалу, серед яких:

- швидко-твердіючий портландцемент (ШТЦ) Цей цемент відрізняється від звичайного більш інтенсивним наростанням міцності в початкові періоди твердіння. Він має велике значення при сучасному індустріальному будівництві, дозволяючи інтенсифікувати процеси виробництва виробів з бетону в заводських умовах.

- портландцемент з мінеральними добавками (пуцолановий, шлакопортландцемент) дозволяє отримувати штучні камені більше високої водо- і солестійкості;

- глиноземистий цемент - швидкотвердіюче і високо-міцне гідравлічне в'язуче, що відрізняється за складом від портландцементу. До складу глиноземистого цементу входять переважно не силікати, а алюмінати кальцію, одержувані після обробки бокситів і вапняків. Головний і найбільш дорогий вид сировини для отримання такого цементу - боксити (алюмінієва руда).

У нас в країні і за кордоном запропоновані розширювані цементы, що містять різні компоненти, здатні в процесі тверднення рівномірно збільшувати свій обсяг. Такі види цементів застосовують для отримання матеріалів з підвищеною тріщиностійкістю і щільністю, призначених для спортивних об'єктів, підводних і підземних напірних споруд.

Важливе значення для інноваційного розвитку будівельної сфери має радикальне підвищення платоспроможного попиту на науково-технічні та інноваційні розробки з боку підприємств будівельної індустрії. Для ефективного використання такої продукції необхідно, щоб вона була принципово новою, конкурентоспроможною на ринку, мала значний ефект від практичного її застосування.

Перехід будівельних підприємств на інноваційний розвиток тісно пов'язаний з проблемою управління вибором стратегій реалізації їх інноваційного потенціалу як головної передумови розвитку, раціональних з погляду зовнішніх і внутрішніх умов на основі творчого використання новітніх наукових досягнень, вітчизняного та зарубіжного досвіду.

Практика підтверджує, що результати інноваційної діяльності істотно позначаються на всіх аспектах розвитку людського суспільства, змінюють саме середовище життя і діяльності людини, способи забезпечення його існування і розвитку. З погляду підприємств будівельної індустрії, інноваційну діяльність необхідно розглядати як один з основних засобів їхньої адаптації до постійних змін умов зовнішнього середовища.

Висновки з проведеного дослідження. Стан будівельного комплексу, який включає виробництво будівельних матеріалів, прямо пов'язаний з формуванням пропорцій і темпів розвитку країни. За участю будівельної сфери створюється більшість основних виробничих і невиробничих засобів. Встановлено, що внаслідок негативного прояву фінансово- економічної кризи будівельний комплекс України в цілому та промисловість будівельних матеріалів зокрема, протягом останніх 15-ти років демонструє тенденцію до скорочення показників діяльності та зростання збитковості.

Подальший розвиток підприємств-виробників будівельних матеріалів неминує пов'язаний із включенням у господарський обіг дедалі більшої кількості природних ресурсів, враховуючи, що потреби будівництва в Україні повністю забезпечуються власними мінеральними ресурсами.

У перспективі розвиток галузей промисловості будівельних матеріалів пов'язаний з реконструкцією технічної бази, подальшим впровадженням механізації та автоматизації технологічних процесів, розширенням випуску нових будівельних матеріалів, легких та економічних великомірних конструкцій і виробів поліпшеної якості.

Основним напрямом підвищення конкурентоспроможності підприємств будівельної індустрії є переведення галузі на інноваційний шлях розвитку. Важливу роль у інноваційному розвитку підприємств будівельної індустрії відіграють технологічні процеси як спосіб перетворення матеріалів, енергії, інформації в процесі виготовлення продукції, переробки, обробки, контролю якості, управління.

Потенціал інноваційного розвитку – це комплекс взаємопов'язаних ресурсів та здатності господарюючого суб'єкта приводити їх до реалізації відповідно до зовнішніх умов і внутрішніх можливостей розвитку. Для здійснення процесу управління потенціалом інноваційного розвитку підприємств виробництва будівельних матеріалів необхідно сформувати відповідну модель, в якій визначити інноваційні пріоритети, напрями, структури, мотивації, стратегії, механізми, які спрямовані на формування інноваційного типу відтворення будівельної індустрії для споживчих потреб.

Основними показниками рівня інноваційного розвитку підприємств будіндустрії є ринкові індикатори, що свідчать про конкурентоспроможність інновацій: інноваційні – характеризують новизну та ступінь захисту розробок (наявність патентів, ліцензій); матеріально-технічні – оснащеність необхідним обладнанням, устаткуванням, оргтехнікою, комп'ютерами тощо.

Інтегральним показником є Індекс конкурентоспроможності продукції, заснований на чотирьох групах: факторні умови - інтелектуальний потенціал, природні ресурси, інформаційний потенціал, фінансова складова, якість життя; внутрішній попит на продукцію підприємств будіндустрії і його інноваційний розвиток); стан будівельного комплексу України; стратегія і структура підприємств, внутрішньогалузева конкуренція.

Стратегічним напрямом розвитку будівельних матеріалів є підвищення їх якості, здешевлення і екологічної безпеки для забезпечення виконання комплексу функцій, пов'язаних з технологією виробництва будівельних робіт, експлуатацією, композиційною побудовою будівлі, споруди, їх вартістю. Необхідно активно використовувати інновації, зокрема, впроваджувати механізми управління інноваційним розвитком підприємств сфери виробництва будівельних матеріалів.

Література

1. Амоша О. Інноваційний шлях розвитку України: проблеми та рішення / О. Амоша // Економіст. – 2005. – № 6. – С. 28–32.
2. Витвицька О.Д. Механізм реалізації мотивації інноваційного підприємництва : монографія / О.Д. Витвицька. – К. : Аграр Медіа Груп, 2011. – 320с.
3. Дейнеко Л.В. Перспективи посткризового розвитку вітчизняного ринку будівельних матеріалів / Л.В. Дейнеко, Е.І. Шелудько // Економічний вісник. – №18/3. – 2012. – С. 94-100.
4. Дем'яненко І.В. Інноваційно-технологічний прогрес як рушійний чинник цивілізаційного поступу суспільства / І.В. Дем'яненко, А.В. Буряк // Вісник ДДФА: Економічні науки. – 2009. – № 21. – С. 21-30.
5. Друкер П. Бизнес и инновации : пер. с англ. / Друкер П.– М. : ИД Вильямс, 2007. – 432 с.
6. Ілляшенко С.М. Управління інноваційним розвитком: проблеми, концепції, методи / С.М.Ілляшенко. — Суми : Університетська книга, 2003. – 278 с.
7. Інноваційний розвиток промисловості України / [О.І. Волков, М.П. Денисенко, А.П. Гречан та ін.]; під ред. проф. Волкова О.І., проф. М.П.Денисенка. – К. : КНТ, 2006. – 648с.
8. Інноваційна стратегія українських реформ / [Гальчинський А., Геєць В., Кінах А., Семиноженко В.]. – К. : Знання України, 2002. – 347 с.
9. Коваленко О.В. Функціонування підприємств по виробництву будівельних матеріалів на сільських територіях в умовах ринкових перетворень / О.В. Коваленко, Ю.Д. Усик // Продуктивність агропромислового виробництва. – 2007. – № 7. – С. 97–103.
10. Маршак М. Перспективи виробництва керамічної цегли / М. Маршак // Українські будівельні матеріали. – 2005. – №7–8. – С. 10–12.
11. Назукін Ю.М. Стан та перспективи розвитку підприємств з виробництва будівельних матеріалів / Ю.М. Назукін // Науково-практичне видання «Незалежний аудитор». – № 5(10). – 2013. – С. 59-63.
12. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України / С.І. Дорогунцов, В.С. Міщенко, Я.В. Коваль та ін. ; за ред. Б.М. Данилишина. – Київ : РВПС України, 1999. – 716 с.
13. Санто Б. Инновация как средство экономического развития / Б. Санто; пер. с венг.; общ. ред. и вступ. ст. Б.В. Сазонова. – М. : Прогресс, 1990. – 295 с.
14. Стороженко Л.О. Оцінка експортних можливостей промисловості будівельних матеріалів / Л.О. Стороженко // Будівництво України. – 2006. – № 5. – С. 29–33.
15. Твисс Б. Управление научно-техническими нововведениями / Б. Твисс; сокр. пер. с англ.; науч. ред. К.Ф. Пузыря. – М. : Экономика, 1989. – 271 с.
16. Федулова Л.І. Технологічний розвиток економіки України : [монографія] / Федулова Л.І. – К. : Ін-т екон. та прогноз., 2006. – 628 с.
17. Чайка В.А. Производство керамического кирпича на отечественном оборудовании с совмещением процесса сушки и обжига / В.А. Чайка // Строительные материалы. – 2002. – №8. – С. 10-11.
18. Червяков Ю.Н. Порівняльні властивості стінових матеріалів та підвищення енергоефективності виробництва ніздрюватобетонних виробів / Ю.Н. Червяков // Строительные материалы и изделия. – 2006. – №3. – С. 4.
19. Шевченко В.О. Стан і перспективи розвитку ринку будівельних матеріалів в Україні [Електронний ресурс] / В.О. Шевченко // Ефективна економіка. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3124>.
20. Шумпетер Й. Теория экономического развития (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры) / Й. Шумпетер; пер.с англ. – М. : Прогресс, 1982. – 455 с.
21. Lesáková L. Innovations in Small and Medium Enterprises in Slovakia / Ľubica Lesáková // Acta Polytechnica Hungarica. – 2009. – Vol. 6, No. 3. – P. 23-34.

References

1. Amosha, O. (2005), "Innovative way of development of Ukraine: problems and solutions", *Ekonomist*, no. 6. pp. 28–32.
2. Vytvytska, O.D. (2011), *Mekhanizm realizatsii motyvatsii innovatsiinoho pidpriemnytstva* [The mechanism of realization of motivations of innovative entrepreneurship], monograph, Ahrar Media Hrup, Kyiv, Ukraine, 320 p.
3. Deineko, L.V. and Sheludko, E.I. (2012), "Prospects of post-crisis development of domestic market of construction materials", *Ekonomichnyi visnyk*, no. 18/3, pp. 94-100.
4. Demianenko, I.V. and Buriak, A.V. (2009), "Innovation and technological progress as driving factors civilization progress society", *Visnyk DDFa: Ekonomichni nauky*, no. 21. pp. 21-30.
5. Druker, P. (2007), *Biznes i innovatsii* [Business and Innovation], ID Vilyams, Moscow, Russia, 432 p.
6. Illiashenko, S.M. (2003), *Upravlinnia innovatsiynym rozvytkom: problemy, kontseptsii, metody* [Management of innovative development: problems, concepts, methods], Universytetska knyha, Sumy, Ukraine, 278 p.
7. Volkov, O.I., Denysenko, M.P., Hrechan, A.P. etc (2006), *Innovatsiyni rozvytok promyslovosti Ukrainy* [Innovative development of industry of Ukraine], KNT, Kyiv, Ukraine, 648 p.
8. Halchynskyi, A., Heiets, V., Kinakh, A. and Semynozhenko, V. (2002), *Innovatsiina stratehiia ukrainskykh reform* [The innovative strategy of the Ukrainian reforms], Znannia Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 347 p.
9. Kovalenko, O.V. and Usyk, Yu.D. (2007), "The functioning of enterprises on building materials production in rural areas in conditions of market transformations", *Produktyvnist ahropromysloвого vyrobnytstva*, no. 7, pp. 97–103.
10. Marshak, M. (2005), "Prospects for production of ceramic brick", *Ukrainski budivelni materialy*, no. 7–8, pp. 10–12.
11. Nazukin, Yu.M. (2013), "Condition and prospects of enterprise development for the production of building materials", *Naukovo-praktychne vydannia «Nezalezhnyi audytor»*, no. 5(10), pp. 59-63.
12. Dorohuntsov, S.I., Mishchenko, V.S., Koval, Ya.V., Danylyshyn, B.M. (1999), *Pryrodno – resursnyi potentsial staloho rozvytku Ukrainy* [Natural and resource potential of sustainable development of Ukraine], RVPS Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 716 p.
13. Santo, B. (1990), *Innovatsiya kak sredstvo ekonomicheskogo razvitiya* [Innovation as a tool for economic development], Progress, Moscow, Russia, 295 p.
14. Storozhenko, L.O. (2006), "Evaluation of export opportunities of construction materials industry", *Budivnytstvo Ukrainy*, no. 5, pp. 29–33.
15. Tviss, B. (1989), *Upravleniye nauchno-tekhnicheskimi novovvedeniyami* [Management of scientific and technical innovations], Ekonomika, Moscow, Russia, 271 p.
16. Fedulova L.I. (2006), *Tekhnolohichni rozvytok ekonomiky Ukrainy* [Technological Development of the Economy of Ukraine], monograph, In-t ekon. ta prohnozuv., Kyiv, Ukraine, 628 p.
17. Chaika, V.A. (2002), "Production of ceramic bricks on the domestic equipment with combining of process of drying and firing", *Stroitelnyie materialy*, no. 8. pp. 10-11.
18. Cherviakov, Iu.N. (2006), "Comparative properties of wall materials and energy efficiency improvements of production of porous concrete products", *Stroitelnyie materialy i izdeliia*, no. 3, pp. 4.
19. Shevchenko, V.O. "Status and prospects of development of building materials in Ukraine", *Efektivna ekonomika*, available at: <http://economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3124>.
20. Schumpeter J. (1982), *Teoriya ekonomicheskogo razvitiya (Issledovaniye predprinimatelskoy pribyli, kapitala, kredita, protsenta i tsikla konyunktury)* [The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle], Prohress, Moscow, Russia, 455 p.
21. Lesáková, L. (2009), "Innovations in Small and Medium Enterprises in Slovakia", *Acta Polytechnica Hungarica*, Vol. 6, no. 3, pp. 23-34.

УДК 331.103.3

Брич В.Я.
д.е.н., професор,
Колодницька О.З.,
здобувач

Тернопільський національний економічний університет

ЛЮДСЬКІ РЕСУРСИ ЯК ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Brych V.Ya.,
dr.sc.(econ.), professor
Kolodnytska O.Z.,
candidate for a degree
Ternopil National Economic University

HUMAN RESOURCES AS A FACTOR FOR ENSURING THE COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISE

Постановка проблеми. Сучасні соціально-економічні та політичні умови вимагають від підприємств пошуку механізмів розвитку конкурентоспроможності людських ресурсів. Такі традиційні чинники забезпечення конкурентоспроможності, як фінансові ресурси, виробничі потужності, збутова політика, наявність готової сировини тощо констатуються необхідними, але на сьогоднішній день не можуть забезпечити ефективну конкурентну перевагу. З огляду на це, ключовим елементом підвищення наявного рівня конкурентоспроможності на будь-якому підприємстві виступають людські ресурси. А конкурентна позиція підприємств у сучасних ринкових умовах залежить від її гнучкості, інноваційної активності та зосередженні на якісному складі працівників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки економічна наука значну увагу приділяє дослідженням проблем розвитку людських ресурсів. Цим аспектам присвячі праці: М. Армстронга, Л. Безтелесної, Л. Балабанової, І. Бузько, О. Грішнкової, Н. Гавкалової, С. Калініної, Е. Лібанової [6], Д. Макгрегора, О. Новікової, В. Никифоренко, Л. Семів, М. Семикіної, Л. Шаульської та інших. Проте недостатньо досліджено вплив розвитку людських ресурсів на рівень конкурентоспроможності підприємства.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження необхідності розвитку людських ресурсів в сучасних умовах та їхній вплив на рівень конкурентоспроможності підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зміни в системі роботи підприємств у сучасному ринковому середовищі передбачають переорієнтацію цілей та стратегій виробництва в напрямку домінації людських ресурсів перед матеріальними та фінансовими. В умовах економічної невизначеності, швидких технологічних змін, трансформації потрібно вдосконалювати розвиток людських ресурсів і створювати нові якісні умови праці.

Успішний розвиток персоналу вимагає використання конкретних заходів, спрямованих на формування й активізацію його знань, можливостей і поведінкових аспектів, які повинні враховуватися при виборі кадрової стратегії, обґрунтованої кадрової політики, реалізуватися в проектах розвитку персоналу з використанням сучасних методів та механізмів, пов'язаних з питаннями конкурентоспроможності [8].

Конкурентоспроможність формується як інтегральний показник тих якостей, за рахунок яких саме конкретний працівник є кращим за інших на визначеній посаді з точки зору організації, і за рахунок яких організація надає йому перевагу. Тому, персонал є «мотором» будь-якого підприємства. Без людського фактору ефективного функціонування організації неможливо. Без кваліфікованих спеціалістів жодна фірма не здатна досягти своєї мети [7].

Конкурентна позиція будь-якого підприємства вимагає добре розвинутої бази персоналу, на котрій базуватиметься його тактика, стратегія і, відповідно, досягнення економічної стабільності. Рівень конкурентоспроможності підприємства буде зростати в залежності від розвитку його персоналу, адже працівники виконують одну з основних ролей у створенні і підтриманні підприємством своєї конкурентної переваги.

Персонал необхідно розглядати як один з найбільш важливих інструментів функціонування підприємства; саме тоді головним завданням керівників буде створення відповідної робочої атмосфери, яка б стимулювала до розвитку наявних знань, практичних навичок та їхнього максимального застосування. Тільки високоосвічений та достатньо мотивований працівник, який

безперервно вдосконалює навички ведення бізнесу може швидко реагувати на зміни, котрі відбуваються на ринку та пристосовуватись до них. Крім того, завдяки розвитку людських ресурсів підприємство має змогу впливати на конкретну галузь, викликати певні коливання, нововведення.

Система розвитку людських ресурсів є основним чинником, який безпосередньо впливає на якісні характеристики працівників і ціну людського капіталу підприємства загалом. Метою розвитку людських ресурсів є формування і підтримка наукового потенціалу, підвищення професійної майстерності працівників, формування в них сучасного економічного мислення, вміння працювати в команді та забезпечення на цій основі високої продуктивності праці й ефективного функціонування підприємства загалом [4]. Фактично результат від удосконалення розвитку людських ресурсів отримується за допомогою аналізу потреб підприємства, умов зовнішнього середовища та взаємодії теоретичних і методичних підходів.

Оскільки розвиток людських ресурсів є однією з найважливіших умов успішного функціонування підприємства, визначено основні чинники, які зумовлюють потребу такого розвитку: технологічна революція; глобалізація економіки; посилення вимог до якості робочої сили; недостатній рівень навичок; постійні організаційні зміни.

Через турбулентність науково-технічного прогресу рівень знецінення знань кожного року має тенденцію до зростання. В той же час використання знань вимагає певних зусиль, вони набувають цінності тільки за умови їхнього застосування. Хоча знання і не зникають, але вони досить швидко старіють, призупинення досліджень викликає знецінення знань на 20–30 % на рік [3]. Значний вплив на будь-яке підприємство має глобалізація економіки, яка здійснює і створює взаємозв'язок між економіками усіх країн. Виходячи з цього, кожен працівник має ставити собі за мету не відставати від процесів, які відбуваються на ринку та приділяти особливу увагу саморозвитку, вдосконаленню власних навичок і знань. Оскільки працівники конкурують між собою не тільки в межах однією країни, але й за кордоном, відбувається підвищення вимог до якості виконаної роботи. З кожним роком вимоги, які пред'являтимуться до потенційного працівника зростатимуть. На розвиток людських ресурсів впливають і постійні організаційні зміни та плінність кадрів.

Підвищення ефективності та продуктивності праці персоналу залежить від наявної кваліфікації працівника. Інструменти впливу відносно рівня кваліфікації подано на рис. 1. Таким чином, адміністрація зобов'язана об'єктивно оцінювати й аналізувати основні пріоритети працівника відповідно до його кваліфікації і керуватись цими інструментами для підвищення продуктивності праці.

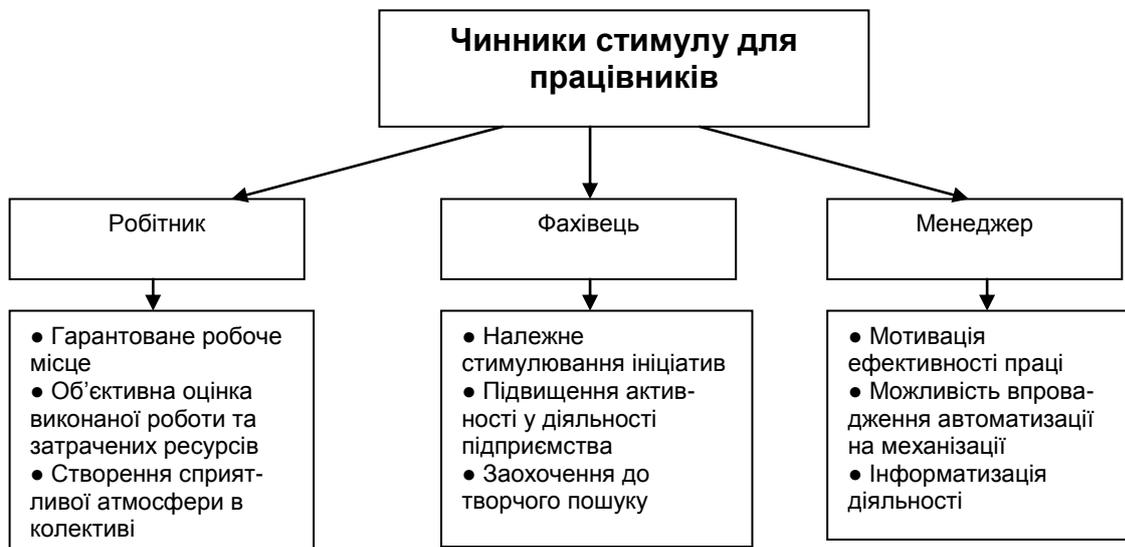

Рис. 1. Інструменти впливу відносно рівня кваліфікації*

Джерело: авторська розробка

Основним завданням керівників підприємств є забезпечення його бажаного рівня конкурентоспроможності шляхом мотивації персоналу до навчання, перепідготовки і підвищення кваліфікації та саморозвитку. Розвиток людських ресурсів забезпечить виявлення особистого потенціалу працівника та надасть змогу використовувати унікальні знання для покращення поточного стану справ підприємства.

В сучасних ринкових умовах працівник має поєднувати в собі такі якості, як стратегічне мислення, готовність проявляти активність у діяльності підприємства та бути джерелом нових ідей для розвитку, проявляти ерудицію, бути наділим корпоративною культурою, володіти іноземними мовами і найважливіше бути професіоналом в конкретній сфері діяльності. Щоб персонал

підприємства відповідав таким критеріям, потрібно здійснювати безперервний професійний розвиток працівників. Тому для підприємства бажаним є впровадження в організаційну структуру відділу розвитку людських ресурсів, головним завданням якого буде професійне зростання наявних ресурсів. При нестачі фінансових ресурсів для функціонування такого відділу потрібно розглянути варіант працевлаштування спеціаліста у даній сфері або укласти угоди із спеціалізованими навчальними центрами, закладами.

Перед проведенням кампанії професійного розвитку необхідно визначити завдання у напрямку навчання, підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації.

Сьогодні, за умов економічної нестабільності розвиток людських ресурсів підприємства має бути мобільним і швидко реагувати та пристосовуватись до будь-яких змін через систематичне оновлення, удосконалення програм підготовки і перепідготовки персоналу. Розроблені програми повинні відповідати його потребам, актуальним завданням та враховувати особливості структури персоналу. Тому в сучасних концепціях на систему розвитку управління персоналом покладені наступні завдання:

- визначення основних стратегій під час комплектування кваліфікованих кадрів;
- окреслення потреби в навчанні відповідних кадрів;
- вибір оптимальних методів та форм для здійснення навчання працівників;
- узгодження програмно-методичного та матеріально-технічного забезпечення, за допомогою якого здійснюватиметься навчання;
- пошук джерел фінансування.

Людський чинник є найвищою цінністю будь-якого підприємства, тому вкладені кошти в розвиток персоналу матимуть позитивний характер як для самого працівника, так і для підприємства загалом. Професійний розвиток людських ресурсів підвищить рівень конкурентоспроможності підприємства, оскільки висококваліфіковані працівники працюватимуть на благо підприємства і використовуватимуть свої знання для посилення конкурентних переваг. Про важливість професійного розвитку свідчить той факт, що більшість зарубіжних підприємств виділяють для цієї цілі майже 5 % фонду заробітної плати [9].

Досвід багатьох зарубіжних компаній свідчить про посилення ролі управління людськими ресурсами в системі чинників, які забезпечують конкурентоспроможність. Для досягнення більш стійкого конкурентного становища підприємство повинне постійно розробляти програми розвитку персоналу, які б забезпечували працівникам задоволення багатьох потреб, розвиток і підвищення професійного й загальноосвітнього рівня [2].

Одним із вагомих засобів професійного розвитку є професійне навчання, яке включає: загальну професійну підготовку, підвищення кваліфікації та перепідготовку. В залежності від того які цілі ставить перед собою підприємство і за якими програмами здійснюватиметься розвиток, спеціалісти зможуть обрати необхідний вид навчання. Навчання можна проводити як на робочому місці, так і поза його межами, з відривом від виробництвом і без відриву від роботи. Найбільш оптимальним рішенням щодо розвитку персоналу на підприємстві є підвищення кваліфікації чи перепідготовка. Підвищення кваліфікації дасть змогу працівникам значно розширити свої знання, удосконалити навички та розробити новий підхід до роботи. Після здійснення такого виду навчання неодмінно потрібно оцінити результати та ефективність пройденної програми. Беручи до уваги той факт, що з кожним роком витрати на підвищення кваліфікації персоналу зростають, відповідним буде й рівень навчальних програм, а отже й отримані знання та навички.

Здійснюючи вибір методів навчання персоналу, потрібно враховувати такі принципи, як повторення, участь, актуальність та зворотній зв'язок. Під час проходження навчання працівники повинні усвідомлювати, з якою метою воно проходить. Адміністрація має дотримуватись таких вимог:

- мотивація;
- організація умов;
- структуризація навчання;
- ефективність;
- оцінка.

До форм розвитку людських ресурсів належить створення резерву стосовно заміщення керівних посад. Для підтримання конкурентоспроможності підприємства потрібно проводити значну роботу із резервом керівних кадрів. При успішних результатах професійного навчання керівники мають змогу відібрати найбільш здібних працівників і просувати їх на керівні посади. В свою чергу, формування резерву керівних кадрів передбачає заміщення вакантних посад новими працівниками.

Висновки з проведеного дослідження. У загальному і довгостроковому сенсі використання різних підходів розвитку людських ресурсів підприємства дає змогу підтримувати його динаміку, оцінити існуючий потенціал та мотивацію працівників, забезпечити їх якісно новими знаннями та навичками, які в свою чергу застосують отримані знання на практиці, а саме у діяльності підприємства. Кваліфікований персонал стимулює до введення змін та покращує конкурентну позицію підприємства у ринковому середовищі. Розвиток персоналу обмежує адаптацію до нових вимог ринку

та скорочує витрати на відбір нових працівників і більшою мірою мотивує та ідентифікує персонал з цілями фірми. Важливо підкреслити, що загальний характер розвитку людських ресурсів генерує успіх за допомогою:

- підвищення рівня знань і здібностей;
- підвищення рівня мотивації;
- підвищення гнучкості та мобільності.

У сучасній ринковій економіці, розвиток людських ресурсів є сталою категорією, обумовленою постійними змінами у веденні бізнесу. Тільки працюючи на розвиток персоналу, підприємство досягає поставлених цілей. На сьогоднішній день, розвиток людських ресурсів стає пріоритетним і має стратегічне значення для будь-якого підприємства. Стратегічне управління персоналу та його розвиток це єдиний шлях до створення ефективної конкурентної стратегії та забезпечення відповідного рівня конкурентоспроможності.

Література

1. Брич В.Я. Менеджмент персоналу : навчальний посібник / В.Я. Брич. – Тернопіль:ТНЕУ, 2012. – 520 с.
2. Галаз Л.В. Роль конкурентоспроможного трудового потенціалу в інноваційному розвитку підприємства [Електронний ресурс] / Л.В. Галаз. – 2008. – С. 162-169. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/vnulp/Ekonomika/2008_611/25.pdf
3. Завіновська Г.Т. Економіка праці : навчальний посібник / Г.Т. Завіновська. – К. : КНЕУ, 2003. – 300 с.
4. Кондиріна А.Г. Система розвитку персоналу як один з головних факторів успішної діяльності підприємства / А.Г. Кондиріна, І.А. Астахова // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. – 2013. – №1(64). – С. 9-14.
5. Лелюк Ю.М. Необхідність зміни освітньої парадигми в умовах переходу до економіки знань [Електронний ресурс] / Ю.М. Лелюк, М.В. Лелюк. – Режим доступу: http://www.confcontact.com/20130214_econ/7_lelyuk.htm
6. Людський розвиток в Україні: соціальні та демографічні чинники модернізації національної економіки : колективна монографія / Лібанова Е.М., Макарова О.В., Курило І.О. та ін.; за ред. Е.М. Лібанової. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2012. – 320 с.
7. Нестеренко Л.О. Роль персоналу у підвищенні конкурентоспроможності підприємства [Електронний ресурс] / Л.О. Нестеренко, А.І. Чернякова. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/8_NND_2011/Economics/10_81252.doc.htm
8. Ситник О.Ю. Розвиток персоналу як фактор розвитку конкурентоспроможності підприємства [Електронний ресурс] / О.Ю. Ситник // Журнал «Науковий погляд». – Режим доступу: <http://intkonf.org/sitnik-o-yu-rozvitok-personalu-yak-faktor-rozvitku-konkurentospromozhnosti-pidpriemstva/>
9. Якименко Н.В. Механізм управління персоналом підприємства та його конкурентоспроможність / Н.В. Якименко, А.С. Антіпова // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2014. – № 45. – С. 221-224.

References

1. Brych, V.Ya. (2012), *Menedzhment personalu* [Personnel Management], tutorial, TNEU, Ternopil, Ukraine, 520 p.
2. Halaz, L.V. (2008), "The role of competitive labor potential in the innovative development of the enterprise", pp. 162-169, available at: http://nbuv.gov.ua/portal/natural/vnulp/Ekonomika/2008_611/25.pdf
3. Zavinovska, H.T. (2003), *Ekonomika pratsi* [Labour Economics], tutorial, KNEU, Kyiv, Ukraine, 300 p.
4. Kondyrina, A.H. and Astakhova, I.A. (2013), "The system of staff development as one of the key factors of successful enterprise", *Visnyk Chernihivskoho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu*, no. 1(64), pp. 9-14.
5. Leliuk, Yu.M. and Leliuk, M.V. (2013), "The need to change the educational paradigm during the transition to the knowledge economy", available at: http://confcontact.com/20130214_econ/7_lelyuk.htm
6. Libanova, E.M., Makarova, O.V., Kurylo I.O. etc (2012), *Liudskiy rozvytok v Ukraini: sotsialni ta demohrafichni chynnyky modernizatsii natsionalnoi ekonomiky* [Human Development in Ukraine: social and demographic factors modernization of the national economy], monograph, In-t demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen im. M.V. Ptukhy NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 320 p.
7. Nesterenko L.A. and Chernyakov A. The role of staff in higher Competitiveness, available at: http://rusnauka.com/8_NND_2011/Economics/10_81252.doc.htm
8. Sytnik, O.Yu. "Staff development as a factor of competitiveness", *Zhurnal «Naukovyi pohliad»*, available at: <http://intkonf.org/sitnik-o-yu-rozvitok-personalu-yak-faktor-rozvitku-konkurentospromozhnosti-pidpriemstva/>
9. Yakymenko, N.V. and Antipova, A.S. (2014), "Mechanism of management by human resources of the enterprise and its competitiveness", *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, no. 45, pp. 221-224.

УДК 330.131.7:637.13

Свиноус І.В.,
д.е.н., професор
Гаврик О.Ю.,
асистент

Білоцерківський національний аграрний університет

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ПІДПРИЄМСТВА

Svynous I.V.,
dr.sc.(econ.), professor
Havryk O.Yu.,
assistant

Bila Tserkva National Agrarian University

THEORETICAL FOUNDATIONS OF FORMATION OF THE SYSTEM FOR RISK MANAGEMENT OF THE ENTERPRISE

Постановка проблеми. Нині ризики виникають практично у всіх сферах господарської діяльності і торкаються інтересів різних підрозділів, що вимагає комплексного і скоординованого впливу на них. Щоб оптимізувати функціонування окремих підприємств, такий вплив зазвичай здійснюється безперервно і об'єднує низку процесів виявлення, оцінки, мінімізації та контролю ризиків. Тому на рівні окремих господарюючих суб'єктів цей процес перетворюється у систему управління підприємницькими ризиками, характерною рисою якої є комплексний характер і націленість на досягнення конкретних результатів. Задачі управління ризиками і забезпечення економічної стійкості молокопереробних підприємств доцільно вирішувати за сферами прояву ризику: виробничий, маркетинговий, фінансовий, інвестиційний.

У практиці менеджменту використовуються різні підходи до управління ризиками. Під управлінням ми розуміємо діяльність, спрямовану на зниження або повне уникнення впливу несприятливих наслідків ризиків на результати господарських операцій. На практиці це передбачає пошук компромісу між вигодами від зменшення ризику і необхідними для цього витратами, а також прийняття рішення про те, які дії для цього необхідно реалізувати (включаючи відмову від будь-яких дій).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні, методичні та практичні аспекти дослідження сутності ризиків, їх причини та класифікацію висвітлили у своїх працях Дж. Кейнс, А. Маршалл, Ю. Шумпетер, Ю. Бріггем, С. Хьюс та ін. Вагомий внесок у розвиток вітчизняної ризикології зробили Ю. Білик, В. Вітлінський, М. Войнаренко, І. Бланк, В. Гранатуров, С. Ілляшенко, Н. Подольчак, В. Черкасов, П. Верченко, О. Ястремський та ін. Системні дослідження з питань ризиковості аграрного виробництва знайшли відображення у працях вітчизняних науковців, зокрема В. Андрійчука, А. Даниленка, В. Кардаша, О. Ковтун, А. Минки, С. Наконечного, С. Савіної, В. Чепурка, Р. Шинкаренка та ін. Аналіз результатів їх дослідження засвідчує недостатнє вивчення поставленої проблеми, що підтверджує доцільність продовження її наукового розгляду, зокрема, в напрямі формування системи управління ризиками підприємства.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка теоретичних, методологічних положень щодо формування системи управління ризиками виробничо-господарської діяльності підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. У системі внутрішньофірмового менеджменту управління ризиками найчастіше асоціюється із процесом впливу суб'єкта управління на об'єкт управління, спрямований на оптимізацію діяльності підприємства. Однак, на відміну від загальної системи управління, цей процес передбачає вирішення специфічних завдань і, як наслідок, має низку конкретних цілей здійснення. Так, основними цілями управління ризиками є: зниження імовірності виникнення негативних ситуацій у майбутньому; своєчасне уникнення та мінімізація негативних наслідків для господарської діяльності; підвищення стійкості розвитку підприємства. Окрім цього, як суб'єкт управління ризиками найчастіше виступає не весь управлінський апарат, а спеціально підготовлені фахівці (ризик-менеджери, спеціалісти по страхуванню, фінансові менеджери та ін.), а як об'єкти – ризикові вкладення капіталу, безпосередньо ризики та економічні відносини між господарюючими суб'єктами у процесі їх реалізації.

При розробці підходів до управління ризиками необхідно базуватися на таких основних принципах: можливість передачі ризиків; обґрунтоване прийняття ризиків; порівняння рівня прийнятих ризиків із дохідністю; економічність управління ризиками; урахування часового фактора [1].

Із позиції своєчасного вживання заходів щодо нейтралізації та зниження можливих втрат розрізняють наступні підходи до управління ризиками: активне управління, адаптивний підхід, консервативний підхід.

Активне управління означає максимальне використання наявної інформації та засобів для мінімізації ризиків. При такому підході управлінський вплив має випереджувати ризикові фактори та події, які можуть вплинути на реалізацію виконуваної операції. Такий підхід передбачає витрати на прогнозування та оцінку ризиків, а також організацію їх безперервного контролю та моніторингу.

Адаптивний підхід до управління ризиком базується на принципі адаптації до ситуації, що склалася. За такого підходу управлінський вплив здійснюється у ході проведення господарської ситуації як реагування на зміну середовища. У цьому випадку є можливість уникнути лише частини втрат.

При консервативному підході управлінський вплив затримується. Якщо ризикова подія настала, шкода від неї поглинається усіма учасниками операції. У такому випадку управління спрямовано на локалізацію шкоди, нейтралізацію її впливу на наступні події. Найчастіше витрати на управління ризиком за такого підходу мінімальні, однак можливі втрати можуть бути дуже високими [2].

Нині поступово відбувається перехід до нової моделі управління ризиками, особливістю якої є те, що вона має тотальний характер і координується у рамках усього підприємства та напрямів його діяльності. Підходи до управління ризиками зміщені нині від фрагментарної, епізодичної, обмеженої моделі до інтегрованої, безперервної та розширеної.

Відповідно до визначених цілей здійснюється процес управління ризиками, який має безперервний циклічний характер і складається із специфічних стадій, що відрізняються від стадій загального циклу управління.

Реалізація етапів управління ризиками потребує здійснення низки послідовних дій, які різняться залежно від підходів, запропонованих авторами. Однак, у межах кожного із них не обійтись без проведення певних процедур, які зазначаються усіма авторами. Узагальнивши ці операції, можна одержати найбільш повне уявлення про процес управління ризиками на підприємстві (табл. 1).

Таблиця 1

Основні процедури, що реалізуються у процесі управління ризиками

Етап	Необхідні процедури
Підготовчий етап	Попередній збір інформації. Постановка цілей управління ризиками.
Ідентифікація ризиків	Ідентифікація ризиків відповідно до вибраних методів. Документування виявлених ризиків.
Оцінка ризиків	Якісний аналіз ризиків. Кількісний аналіз ризиків. Ранжування і вибір найбільш вагомих ризиків.
Планування нейтралізації ризиків	Визначення методів впливу на вагомий ризик. Складання плану дій на випадок виникнення непередбачуваних наслідків. Використання вибраної стратегії при прояві ризикової ситуації.
Моніторинг і контроль ризиків	Аналіз ефективності прийнятих рішень і коректування цілей управління ризиками. Складання плану протидії ризикам відповідно до поточного стану справ на підприємстві.

Джерело: складено авторами

Згідно з наведеними даними, управління ризиками необхідно починати із підготовчих процедур, спрямованих на одержання комплексного уявлення про ризикову ситуацію [3]. Ця ситуація буде залежати від специфіки підприємства, тому у ході попереднього етапу необхідно узагальнити ризики, які характерні для підприємств цієї галузі, вивчити їх природу, а також зібрати щонайбільше інформації про структуру бізнесу, стратегії, ринкові операції та про конкурентні позиції підприємства.

Крім того, на цьому етапі необхідно уточнити цілі, напрями управління ризиками та визначити масштаби дій, які здійснюються. Як відзначають науковці, ціллю підприємства може бути управління ризиками певного проекту (наприклад, впровадження інформаційної системи), оперування окремими, найбільш вагомими ризиками (наприклад, ризик ліквідності) або побудова комплексної системи управління ризиками [4]. При цьому в кожному конкретному випадку необхідно визначитися із термінами управління, а також порівняти одержаний ефект із витратами, які були завдані.

Метою етапу ідентифікації ризиків є виявлення та оцінка усіх можливих загроз, із якими стикається підприємство на певному етапі або протягом усього процесу функціонування. Взавши за ціль підприємства побудову комплексної системи управління ризиками, необхідно звернути увагу на всеосяжний характер такого виявлення. Основною метою складання такого документу є документування усіх груп ризиків, які можливі у діяльності підприємства, однак не відображають основних параметрів кожного із них. Тому додатковою процедурою, яку необхідно здійснювати у процесі документування ризиків, є складання карток ризику. На кожній картці зазначається сутність, причини та джерела ризику, а також залишається місце для внесення результатів їх якісної та

кількісної оцінки. У провідних зарубіжних та вітчизняних корпораціях існує практика складання карток. Наприклад, RMC-карти (risk management cart), які можуть вестися в електронному вигляді і тим самим давати можливість сортувати відібрані ризики, а також просто вносити зміни в інформацію про них [5].

Сутність кожного із розглянутих етапів управління ризиками передбачає використання різних методів і прийомів ризик-менеджменту. Зокрема, підготовчий етап характеризується використанням загальних методів аналізу стану внутрішнього та зовнішнього середовища і формуванням прогнозів розвитку підприємства у поточній ринковій ситуації. Більшість із цих підходів не мають чіткого формалізованого характеру та використовуються з метою попереднього збору інформації, тому одержані у ході їх реалізації результати є основою подальшої ідентифікації існуючих ризиків [6].

На етапі ідентифікації ризиків можуть використовуватися специфічні процедури, спрямовані на виявлення тих ситуацій і подій, які можуть зумовити негативні наслідки для підприємства. Як правило, відповідальні особи та учасники виявляють ризики на основі власного набутого досвіду, або шляхом логічних міркувань. Тому серед загальних методів ідентифікації ризиків можна виділити історичний аналіз, а також різноманітні експертні оцінки. При цьому невеликий відсоток керівників може також використовувати складний аналіз імовірності та аналітичні методи (моделювання, аналіз за схемою «причина-наслідок», аналіз таблиць достовірності і т.д.).

Історичний аналіз об'єднує операції вивчення ризикових ситуацій, які виникли у попередньому періоді і в ході реалізації попередніх проектів. До його процедур можна віднести вивчення складеного раніше портфеля ризиків та їх категорій, врахованої імовірності їх впливу, планів відповідних дій та зроблених висновків, а також аналіз усіх наявних документів.

Найбільш поширеними експертними методами, спрямованими на узагальнення думок фахівців, заінтересованих осіб та співробітників, можна вважати нараду, анкетування та інтерв'ю. Метою нарад, присвячених виявленню та оцінці ризиків, є використання спільного досвіду для збору якомога більшої кількості категорій ризиків у короткі терміни часу. Тому у ході їх проведення найбільш ефективною є техніка мозкового штурму, учасниками якого є керівники підрозділів підприємства і менеджери проектів. Використання такої техніки покращує кількісні та якісні результати, однак не покриває усіх можливих ризиків через наявність низки суб'єктивних факторів. Тому цю техніку необхідно використовувати у поєднанні із анкетуванням та інтерв'ю, які є переважно анонімними [7].

Найбільшої ефективності від використання розглянутих підходів можна досягнути шляхом поєднання відкритих та анонімних методик, а також за використання таких комбінованих методів, як техніка номінальної групи і дельфі-техніка. При їх реалізації шляхом послідовного використання опитувальних листів, анкет і нарад формується загальний список ризиків, які супроводжуються коментарями експертів.

По закінченні розглянутих процедур можна переходити до етапу оцінки ризиків, необхідної для визначення ступеня їх потенційного впливу на функціонування підприємства. Тому у процесі його реалізації необхідно відібрати індикатори ризику і розробити процедуру їх виявлення на основі якісних та кількісних параметрів.

На етапі оцінки ризиків визначається ступінь їх потенційного впливу на функціонування підприємства із використанням методів якісної та кількісної оцінки. Основна відмінність цих методів полягає у тому, що оцінка за допомогою якісного підходу потенційних втрат базується на дослідженні загальних сценаріїв розвитку ризикової ситуації, а кількісні методи передбачають обрахування конкретних числових показників (імовірність настання несприятливих подій і загального розміру втрат). Тому якісний підхід найчастіше використовується на початковому етапі і передбачає розгляд декількох варіантів розвитку подій. А потім проводиться кількісна оцінка, яка включає вимір імовірності настання несприятливої події для кожного досліджуваного варіанта.

Відповідно до цього методи якісної оцінки ризиків базуються на використанні логічних процедур, причому найбільш поширеними із них є імітаційне моделювання, аналіз чутливості, сценарний аналіз і стрес-тестування.

Документування незначних ризиків є необхідним для комплексного бачення ситуації ризику, яка може змінитися у ході подальшого процесу управління та зумовити зміну ризикових пріоритетів. Воно може здійснюватися шляхом доповнення карток ризиків інформацією, одержаною у ході оцінки ризиків або шляхом складання окремого списку незначних ризиків із зазначенням їх імовірності, рівня впливу, величини наслідків і пріоритету.

Після реалізації зазначених процедур можна переходити до формування політики нейтралізації релевантних загроз, що буде початком етапу планування нейтралізації ризиків. На цьому етапі необхідно розробити ефективні підходи, спрямовані на протидію появі ризиків та зниження їх величини. Тому необхідною процедурою цього етапу має стати узагальнення існуючих методів нейтралізації кожного із виявлених істотних ризиків. Загалом цей процес включає порівняння ефективності чотирьох груп методів: уникнення ризику, зниження ризику, прийняття ризику на себе і передача частини або всього ризику третім особам, після чого необхідно приймати рішення про вибір певних заходів або їх оптимальне поєднання. Зазначимо, що на цьому етапі доцільно формувати резервний план дії на випадок прояву ризиків, які не піддаються нейтралізації, а також створити додаткові резерви часу та коштів на випадок прояву непередбачуваних наслідків.

Сформована стратегія протидії ризикам також має бути задокументованою і доведеною до відома усіх відповідальних осіб. Однак процес управління ризиками не повинен обмежуватися розглянутими процедурами, оскільки на практиці можуть змінюватися імовірність, наслідки та оцінка пріоритетності раніше виявлених ризиків, а також з'являтися нові загрози та небезпеки. Отже, процес управління ризиками має включати ще один етап, який об'єднує процедури контролю і моніторингу ризиків. При цьому у ході контролю ризиків необхідними є проведення аналізу ефективності прийнятих рішень та розробка рекомендацій щодо перегляду та оптимізації управління ризиками на наступних етапах. Моніторинг ризиків має передбачати періодичне проведення плану протидії ризикам відповідно до поточного стану справ підприємства. І оскільки це може потребувати оновлення інформації про ризики, які реалізуються у певний момент, про проведення їх повторного якісного та кількісного аналізу, а також за необхідності – прийняття нових рішень по управлінню ризиками, то процес моніторингу, за сутністю, є систематичним повторенням уже проведених етапів виявлення, оцінки і нейтралізації ризиків.

На основі ідентифікації та оцінки ризиків розробляються конкретні методи їх нейтралізації. Так, уникнення ризику передбачає розробку таких заходів внутрішнього характеру, які повністю виключать конкретний вид ризику. До таких заходів можна віднести відмову від здійснення окремих операцій та угод, припинення реалізації високоризикових проектів, а також ліквідацію певних активів, структур і бізнесу.

Зниження ризику передбачає зменшення його очікуваної величини за рахунок мінімізації імовірності використання або рівня впливу ризику і може здійснюватися за допомогою методів лімітування, диверсифікації, самострахування і локалізації. Зокрема, лімітування реалізується шляхом встановлення на підприємстві різних нормативів і лімітів, які обмежують зміни певних показників і сприяють зниженню рівня ризику.

Утримання ризику спрямоване на активне прийняття наслідків ризиків, які не піддаються нейтралізації. Для цього здійснюється планування по запобіганню ризикових або непередбачуваних ситуацій та планування по відновленню діяльності із мінімальними втратами на випадок їх настання.

Передача ризиків базується на поділі підприємством ризику можливих втрат із іншими учасниками підприємницької діяльності. Якщо такими учасниками виступають господарські партнери, то практикується розподіл ризиків, який передбачає передачу їх частини іншим учасникам інвестиційних проектів, постачальникам сировини і матеріалів. Якщо певні ризики передаються страховим компаніям, то використовується страхування ризику, яке здійснюється з метою захисту майнових та інших інтересів підприємства. Окрім цього, до механізмів передачі ризиків можна віднести процедуру хеджування, яка представляє собою форму страхування від можливих втрат (цінового ризику за угодами на біржі) шляхом укладання рівноважної угоди (проведення зворотних операцій із ф'ючерсними контрактами) і, як наслідок, перенесення ризику зміни ціни із однієї особи на іншу [8].

Використання кожного із розглянутих методів здійснюється на певному етапі управлінського циклу, а результати кожного із етапів є основою для використання певних методів на наступних етапах управління. Тому процес використання прийомів ризик-менеджменту має безперервний характер, формуючи комплексну систему прийняття рішень із зворотнім зв'язком. Така система забезпечує максимально ефективно досягнення цілей підприємства, оскільки знання, одержані на кожному із етапів, дозволяють коректувати не лише методи впливу на ризик, але й безпосередньо цілі управління ризиками. При цьому комплексний характер цієї системи передбачає необхідність більш глибокого вивчення основного методичного інструментарію управління ризиками господарюючих суб'єктів.

Відповідно до цього, процес управління ризиками на підприємстві повинен мати безперервну циклічну структуру і складатися із процедур, які можуть повторюватися, частково збігатися і взаємодіяти між собою. Лише за такої побудови на підприємстві може бути сформована єдина система управління ризиками, яку нині прийнято називати інтегрованою системою ризик-менеджменту.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, сучасний ризик-менеджмент можна розглядати як інтегровану систему управління ризиками і відносинами, які виникають у процесі управління, що передбачає наявність певних специфічних складових, ознак і функцій. Зокрема, як і будь-яка інша система управління, ризик-менеджмент складається із двох підсистем – підсистеми, якою управляють (об'єкта управління), і підсистеми, яка управляє (суб'єкта управління). Об'єктом управління у ризик-менеджменті є ризик, ризикові вкладення капіталу та економічні відносини між господарюючими суб'єктами в процесі реалізації ризику. До таких економічних відносин належать відносини між страхувальником і страховиком, позичальником і кредитором, між підприємцями (партнерами, конкурентами) тощо. На цьому фоні суб'єкт управління в ризик-менеджменті – це спеціальна група людей (фінансові та ризик-менеджери, спеціалісти зі страхування, аквізатори, актуарії, андерайтери та ін.), які різними способами і прийомами управлінського впливу здійснюють цілеспрямоване функціонування об'єкта управління. При цьому процес впливу суб'єкта на об'єкт управління, тобто сам процес управління, може здійснюватися лише за наявності відповідної інформації, яка б дозволила приймати конкретні рішення в умовах ризику, і, як наслідок, – звести до мінімуму імовірність втрат і збільшити прибуток. Така інформація є сукупністю статистичних, економічних, комерційних, фінансових та інших даних і об'єднує низку специфічних відомостей.

Література

1. Галкин Г. Управление рисками / Г. Галкин // Аналитика и исследования. – 2005. – № 14(123). – Часть 2. – С. 34–40.
2. Ястремський О.І. Основи теорії економічного ризику / О.І. Ястремський. – К. : “АртЕк”, 1997. – 248 с.
3. Донець Л.І. Економічні ризики та методи їх вимірювання / Л.І. Донець. – К. : ЦУЛ, 2006. – 312 с.
4. Грабовый П.Г. Риски в современном бизнесе / П.Г. Грабовый, С.Н. Петрова. – М. : Аланс, 1994. – 200 с.
5. Давидова Г. В. Методика кількісної оцінки ризику банкрутства підприємств / Г.В. Давидова, А.Ю. Біліков // Управління ризиком. – 2005. – № 3. – С. 13–20.
6. Вітлінський В.В. Економічний ризик та методи його вимірювання / В.В. Вітлінський, С.І. Наконечний, О.Д. Шарапов. – К. : КНЕУ, 2000. – 354 с.
7. Моделирование рискованных ситуаций в экономике и бизнесе / А.М. Дубров и др. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 224 с.
8. Камінський А.Б. Економічний ризик та методи його вимірювання / А.Б. Камінський. – К. : Козаки, 2002. – 120 с.

References

1. Galkin, G. (2005), “Management of risks”, *Analitika i issledovaniya*, no. 14(123), part 2, pp. 34–40.
2. Yastremskiy, O.I. (1997), *Osnovy teorii ekonomichnoho ryzyku* [Basic theory of economic risk], “ArtEk”, Kyiv, Ukraine, 248 p.
3. Donets, L.I. (2006), *Ekonomichni ryzyky ta metody yikh vymiryuvannia* [Economic risks and methods for their measurement], TsUL, Kyiv, Ukraine, 312 p.
4. Grabovyy, P.G. and Petrova, S.N. (1994), *Riski v sovremennom biznese* [Risks in modern business], Alans, Moscow, Russia, 200 p.
5. Davydova, H.V. and Bielikov, A.Yu. (2005), “Methods of quantitative risk assessment of bankruptcy of the enterprises”, *Upravlinnia ryzykom*, no. 3, pp. 13–20.
6. Vitlinskyi, V.V., Nakonechnyi, S.I. and Sharapov, O.D. (2000), *Ekonomichnyi ryzyk ta metody yoho vymiryuvannia* [Economic risk and methods of its measurement], KNEU, Kyiv, Ukraine, 354 p.
7. Dubrov A.M. etc (2001), *Modelirovaniye riskovykh situatsiy v ekonomike i biznese* [Modelling of risk situations in economy and business], Finansy i statistika, Moscow, Russia, 224 p.
8. Kaminskyi, A.B. (2002), *Ekonomichnyi ryzyk ta metody yoho vymiryuvannia* [Economic risk and methods of its measurement], Kozaky, Kyiv, Ukraine, 120 p.

УДК 339.137

Пуцентейло П.Р.,
д.е.н., професор кафедри обліку та економіко-правового
забезпечення агропромислового бізнесу
Тернопільського національного економічного університету

**КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА:
МЕТОДОЛОГІЯ АНАЛІЗУ ДЕФІНІЦІЇ**

Putsenteilo P.R.,
dr.sc.(econ.), professor of the department of accounting
and economic and legal support agribusiness
Ternopil National Economic University

**COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISE:
METHODOLOGY OF THE ANALYSIS OF DEFINITION**

Постановка проблеми. Конкурентоспроможність підприємства – це багатоаспектна економічна категорія, яка є головним критерієм оцінки ефективності виробництва продукції, виконання робіт або надання послуг, а також результуючим показником ефективності системи управління суб’єктом господарювання.

На конкурентоспроможність мають вплив фактори внутрішнього і зовнішнього середовища, тобто – це критерій ефективності ринкової економіки, стійкості і виживання підприємства. У сучасній конкурентній боротьбі при всій її масштабності, динамізмі і гостроті виграє той, хто аналізує і бореться за свої конкурентні позиції. На ринку можуть функціонувати тільки життєздатні підприємства, які гнучко маневрують і використовують інновації у своїй діяльності. Організація управління і планування діяльності підприємства, котра заснована на базі аналізу конкурентоспроможності, дає змогу підвищити його адаптивність, конкурентні переваги і результати господарської діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на значну кількість робіт, котрі присвячені проблемі конкурентоспроможності підприємства, і визнану значимість даної проблеми, сьогодні не існує єдиної теорії конкурентоспроможності підприємств. Зокрема, немає загальноприйнятого визначення поняття “конкурентоспроможність підприємства”. Дослідники вивчають конкурентоспроможність підприємств з різних позицій, роблячи при цьому акцент на різноманітні аспекти конкурентоспроможності: ефективність використання ресурсів, окремі фактори і їх поєднання, частка ринку тощо. Відсутність загальноприйнятого визначення конкурентоспроможності підприємства ускладнює формування адекватного підходу до її оцінки, яка вкрай необхідна при аналізі можливостей її підвищення і зумовлює застосування порівняльного підходу.

В науковій літературі простежується ієрархічний підхід до вивчення конкурентоспроможності – з позицій продукції, підприємства, галузі, національної економіки загалом. Так, значний внесок у дослідження проблем конкурентоспроможності продукції зробили такі вітчизняні та зарубіжні науковці: А. Захаров, Ю. Іванов, С. Кваша, Ж. Ламбен, М. Маракулін, А. Маренич, С. Покропивний, С. Попов, М. Портер, Н. Тарнавська, Х. Фасхієв, Р. Фатхутдінов, В. Шкардун, А. Юданов, І. Яців, Н. Яшин.

Отже, у науковій літературі сформувався доволі широке теоретико-методологічне трактування категорії “конкурентоспроможність підприємства”, що спричинено її багатоаспектністю. Водночас окремі грані цієї багатопланої проблеми є дискусійними і потребують подальшого дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування економічної категорії “конкурентоспроможність”, яка посідає особливе місце в економічній науці, однак не дає як єдиного загальноприйнятого трактування змісту категорії “конкурентоспроможність підприємства”, так і єдиного підходу до методів її оцінювання і формування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однозначного підходу до визначення терміну “конкурентоспроможність” немає. Відповідно до одного з визначень, конкурентоспроможність – це відношення суми якостей до суми вартості споживання цих якостей (або відношення визнаних цінностей до цінових очікувань) [1, с.23].

М. Портер зауважує, що конкурентоспроможність – це властивість товару, послуги, суб'єкта ринкових відносин виступати на ринку нарівні з присутніми там аналогічними товарами, послугами чи конкуруючими суб'єктами ринкових відносин [2, с.148].

Конкурентоспроможність фірми – це реальна і потенційна здатність компанії проектувати, виготовляти та збувати товари, які за «ціновими» і «неціновими» характеристиками в комплексі більш привабливі для споживача, ніж товари конкурентів [3, с.289]. Цієї ж точки зору дотримуються в своїх працях Ж. Ж. Ламбен [4]. Диверсифікація поглядів вчених змушує виділити порівняльні підходи до конкурентоспроможності, які відображають різні аспекти оцінки конкурентоспроможності: маркетинговий, факторний і комплексний підходи.

Маркетинговий (конкурентоспроможність – це властивість об'єкта, що характеризується ступенем реального чи потенційного задоволення ним конкретної потреби у порівнянні з аналогічними об'єктами, котрі представлені на ринку) підхід до оцінки конкурентоспроможності підприємства передбачає встановлення таких параметрів: частка ринку, привабливість ринку (темпи зростання), а також ступінь задоволеності споживачів продукцією підприємства. У рамках даного підходу широко застосовуються матричні методи (матриці ADL, BCG, GE / McKinsey). Матричні методи відрізняються відносною простотою застосування і наочністю одержуваних результатів, але можливості практичного використання отриманих результатів в управлінні конкурентоспроможністю підприємства дещо обмеженими.

Для оцінки задоволеності споживачів, як правило, використовуються методи опитування і статистичної обробки отриманих даних, а також анкетування. Особливостями зазначених методів є трудомісткість і тривалість збору та обробки інформації, що, однак, певною мірою компенсується можливістю виявлення проблем і «вузьких» місць в забезпеченні конкурентоспроможності підприємства.

Факторний підхід до оцінки конкурентоспроможності підприємства полягає у виявленні та оцінці ключових факторів успіху в порівнянні з підприємствами-конкурентами. Різні дослідники по-різному трактують ці фактори. Наприклад, А.А. Томпсон і А.Дж. Стрікланд виділяють якість і характеристики продукції; репутацію (імідж); виробничі потужності; інноваційні можливості; застосовувані технології; дилерську мережу і можливості поширення; фінансові ресурси [3, с.53]. У свою чергу Д. Кревенс вважає, що на чільне місце конкурентоспроможності підприємства потрібно ставити ключові компетенції, які визначаються: а) конкурентними перевагами; б) універсальністю (конкурентну перевагу в різних ситуаціях); в) складністю дублювання [5, с.124]. На думку М. Портера, на створення конкурентних переваг підприємства впливають:

- а) приналежність підприємства до певної галузі;
- б) використання конкурентних стратегій;
- в) ланцюг створення вартості продукції [13, с. 68].

В рамках факторного підходу залежно від розглянутих дослідниками факторів можна виділити дві основні групи методів: засновані на оцінці конкурентоспроможності продукції підприємства та теорії ефективної конкуренції.

Комплексний підхід передбачає комплексну оцінку конкурентоспроможності підприємства, яка здійснюється на підставі виділення не тільки поточної, а й потенційної конкурентоспроможності. Тобто, конкурентоспроможність підприємства є інтегральною величиною по відношенню до поточної конкурентоспроможності та конкурентного потенціалу. Оцінка поточної і потенційної конкурентоспроможності та їх співвідношення в рамках інтегрального показника конкурентоспроможності підприємства залежно від методу можуть розрізнятися. Поточна конкурентоспроможність може визначатися, наприклад, на основі оцінки конкурентоспроможності продукції підприємства, потенційна – за аналогією з методами, котрі засновані на теорії ефективної конкуренції.

Серед розмаїтості визначень поняття конкурентоспроможності підприємства можна виділити кілька основних підходів, які відображають принципові відмінності в позиціях окремих авторів:

У широкому розумінні конкурентоспроможність – це обумовлені економічними, соціальними та політичними чинниками позиції країни або товаровиробника на внутрішньому і зовнішньому ринках. Це поняття на макрорівні відображає сприятливі позиції національної економіки у сфері міжнародної торгівлі й одночасно її здатність зміцнювати ці позиції. У ринковій системі господарювання категорія “конкурентоспроможність” – одна з головних, бо в ній відображені економічні, науково-технічні, виробничі, організаційно-управлінські, маркетингові та інші можливості окремого підприємства, галузі чи країни загалом [6, с.100].

У вузькому розумінні конкурентоспроможність підприємства зводиться до конкурентоспроможності продукції та забезпечується через заняття певної товарної ніші. Але конкурентоспроможність продукції є лише складовою частиною конкурентоспроможності підприємства. Більш широке трактування припускає враховувати не тільки конкурентоспроможність продукції, але і ефективність виробництва. Оскільки ефективність виробництва є оціночною категорією, у викладеному трактуванні нівелюються чинники, що призводять підприємство до стану конкурентоспроможності.

Для ефективного аналізу дефініції “конкурентоспроможність підприємства” потрібно поділити обґрунтування на три групи, що відрізняються за сутнісними характеристиками.

1. *Конкурентоспроможність підприємства як відносна характеристика діяльності підприємства в умовах взаємодіючих чинників з приводу конкурентних відносин.* Економічна категорія “конкурентоспроможність підприємства” займає особливе місце в економічній науці. Теоретико-методологічною базою є дефініції конкурентоспроможності, що обумовлено наявністю великої кількості визначень залежно від функціональності їхнього застосування в практичному руслі. А. Маренич та І. Астахова трактують це поняття як комплексну характеристику діяльності підприємств, яка базується на аналізі різних аспектів виробничо-господарської діяльності (виробничий потенціал, трудові ресурси, забезпеченість матеріалами, фінансові результати діяльності та ін.) і дає змогу визначити “сильні сторони” підприємств у конкурентній боротьбі, знайти способи досягнення переваг над конкурентами [7, с. 23]. С. Ф. Покропивний розглядає це явище як його здатність до ефективної господарської діяльності та забезпечення прибутковості за умов конкурентного ринку [8, с. 350]. Таке бачення характеризується узагальненим підходом до суті явища через відображення у ньому співвідношення усього комплексу процесів складних взаємозв'язків від виробництва до збуту. Одним з його основних аспектів є оцінка діяльності через систему показників, що визначають ефективність підприємства.

Вчені пов'язують конкурентоспроможність підприємства зі здатністю фірми ефективно здійснювати свою діяльність. Так І.Б. Берегова вважає, що конкурентоспроможність об'єктів складається з конкурентоспроможності його елементів і їх організованості для досягнення мети [9, с.56]. А.Н. Захаров визначає конкурентоспроможність підприємства як володіння властивостями, що створюють переваги для суб'єкта економічного змагання [10, с.3]. М.В. Маракулін визначає, що конкурентоспроможність підприємства – здатність фірми працювати в динамічному конкурентному середовищі при утриманні наявних конкурентних переваг, як мінімум, в незмінному вигляді (краще-з позитивною динамікою) [11, с.31]. На думку Е. Райса і Дж. Траута конкурентоспроможність підприємства – це можливість і динаміка пристосування його до умов ринкової конкуренції [12, с.114-115]. Конкурентоспроможність підприємства – це можливість ефективної господарської діяльності та її практичної прибуткової реалізації в умовах конкурентного ринку, тобто здатність підприємства використовувати свої сильні сторони і концентрувати свої зусилля в тій галузі виробництва товарів або послуг, де воно може зайняти лідируючі позиції на внутрішньому і зовнішньому ринках.

М. Портер розглядає конкурентоспроможність підприємства через порівняння його конкурентних переваг високого й низького порядку з аналогічними перевагами інших фірм на ринку [13, с. 232–236]. Недоліком вищевказаних трактувань є поверхневість суджень, які не дають чіткої відповіді щодо сутнісного аспекту явища, яке ми розглядаємо. Ця група понять дає змогу зрозуміти, що конкурентоспроможність підприємства розглядається як наявність співвідношення порівняльних переваг підприємств, які визначаються у результаті їхньої діяльності на ринку серед аналогічних виробників.

В. Шкардун вказує на необхідність розгляду конкурентоспроможності підприємства, як здатності

досягати власних цілей в умовах протидії конкурентів [14, с. 38]. У цих визначеннях категоричним видається твердження про суперництво між основними конкурентами на ринку. І.Б. Яців характеризує конкурентоспроможність підприємства, як здатність здійснювати упродовж тривалого часу ефективну господарську діяльність, отримуючи прибутки від реалізації продукції на конкурентному ринку. Принциповими в цьому визначенні є такі моменти:

- конкурентоспроможність характеризує здатність підприємства стабільно функціонувати упродовж певного періоду, тобто відображає перспективи підприємства як економічної системи;
- успіх підприємства ґрунтується на виробництві ним продукції, яку воно здатне реалізувати з вигодою для себе;
- успіх досягається в конкурентній боротьбі, у змаганні з іншими суб'єктами підприємницької діяльності, а отже, передбачає певну раціональну поведінку підприємства [15, с.71].

Розглянута група трактувань у своїй сутності відображає цілеспрямовану діяльність підприємства на ринку з урахуванням основних виробничо-господарських параметрів. За своєю природою вони розкривають функціонування конкурентоспроможності підприємства.

2. *Конкурентоспроможність підприємства як здатність виробляти конкурентоспроможну продукцію.* Така позиція відображає двосторонній підхід до суті явища: з одного боку, пояснюється необхідність задоволення суспільної потреби, з іншого боку – виявляються суперечності виробничого процесу. Цю точку зору поділяє С. А. Попов, який під конкурентоспроможністю розуміє здатність організації виробляти й продавати конкурентоспроможний продукт; перевагу цієї конкурентної організації щодо інших організацій-конкурентів у цій сфері бізнесу [16, с. 161].

Інші автори пов'язують конкурентоспроможність підприємства з конкурентоспроможністю його продукції, як головної складової конкурентоспроможності. Ю. Б. Іванов конкурентоспроможність підприємства розуміє як, здатність прибутково виробляти та реалізовувати продукцію за ціною не вище і за якістю не гірше, ніж у будь-яких інших контрагентів у своїй ринковій ніші [20, с.18].

Заслуговує на увагу визначення Р. А. Фатхутдінова, який визначає, що конкурентоспроможність – це здатність підприємств виробляти конкурентоспроможну продукцію, перевага одних підприємств над іншими, що працюють у цій галузі в країні та за її межами [17, с. 273]. В цьому визначенні підкреслено значущість виробництва конкурентоспроможної продукції в результаті більшої ефективності одних підприємств порівняно з іншими.

3. *Конкурентоспроможність підприємства як можливість задоволення конкретної потреби порівнянню з аналогічними об'єктами.* Ж. – Ж. Ламбен вважає, що конкурентоспроможність підприємства – це спроможність задовольняти потреби покупців краще, ніж це роблять суперники. “Конкурентоспроможність буде існувати до тих пір, поки фірма тримає конкурентну перевагу, або завдяки особливим якостям, які відрізняють її від суперників, або з причини більш високої продуктивності, яка забезпечує їй перевагу у витратах” [4, с. 8]. Х. А. Фасхiev та Е. В. Попова вказують, що висока конкурентоспроможність обумовлюється трьома ознаками: споживачі задоволені і готові купувати повторно продукцію фірми; суспільство і партнери не мають претензій до підприємства; співробітники вважають за честь працювати на ньому [18, с. 53]. А. Ю. Юданов стверджує, що конкурентоспроможність підприємства – це ступінь принадливості цього продукту для споживача, який здійснює реальну купівлю [19, с. 49–52]. Під конкурентоспроможністю розуміються можливості фірми запропонувати товар, що відповідає певним вимогам покупця, тобто певної якості, в потрібній кількості, в необхідний термін і на більш вигідних умовах поставки, ніж конкуренти [20, с. 22]. Використання вченими різних підходів можна пояснити, по-перше, теоретичною складністю, багатогранністю досліджуваної дефініції, а по-друге, різними практичними потребами у визначенні стратегії й тактики діяльності окремих підприємств.

Отже, узагальнення визначень конкурентоспроможності підприємства в межах розглянутого підходу дає змогу виокремити такі аспекти. По-перше, це поняття полягає у спроможності товаровиробника задовольняти потреби покупців порівняно з аналогічними об'єктами, представленими на цьому ринку. По-друге, конкурентоспроможність характеризується ступенем принадливості цього продукту для споживача, який реально купує.

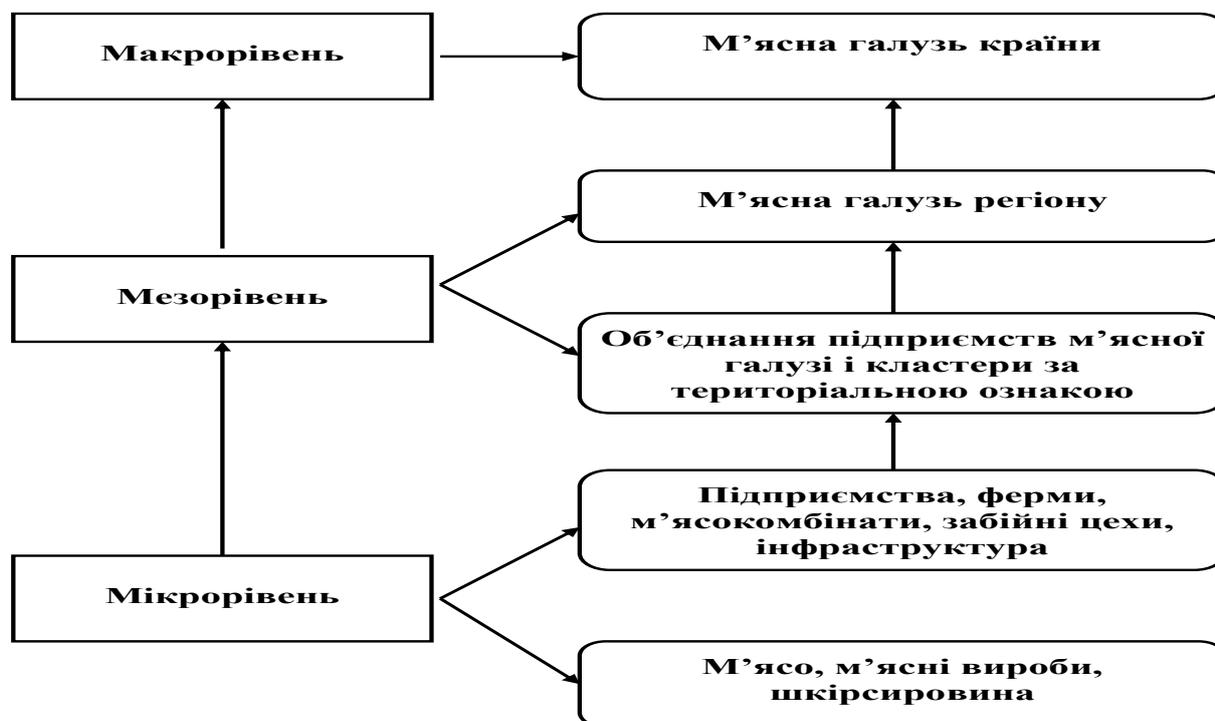
Дослідження підходів до розуміння сутності конкурентоспроможності підприємства дало змогу виокремити такі основні положення:

1. Трактування конкурентоспроможності підприємства доволі часто має загальний характер. Окремі підходи заслуговують на подальше ґрунтовне вивчення. У пропонувані визначеннях відсутні комплексні тлумачення цього поняття, що пояснюється специфікою і проблематикою цього явища.

2. Кожен з означених підходів озвучує певний напрям пошуку. Це відбувається внаслідок функціонування в специфічному середовищі з чітко окресленими завданнями суб'єктів господарювання.

3. Сутність цієї категорії може бути розкрита лише за наявності потреби в ній внаслідок змін навколишнього середовища, використовуючи конкурентні переваги і потенційні можливості для забезпечення конкурентоспроможності продукції підприємства на перспективу щодо певного ринку, часу, товару чи послуги.

Існує точка зору, згідно якої конкурентоспроможність підприємства – це певний послідовний процес. “Конкурентоспроможність продукції визначає конкурентоспроможність підприємства; конкурентоспроможність підприємства визначає рівень економічного положення підприємства; а рівень економічного становища підприємства визначає рівень і спрямованість інноваційного розвитку, що в свою чергу визначає конкурентоспроможність продукції” [10, с.2]. Однак, на наш погляд, в даній позиції невірно вказаний причинно-наслідковий зв'язок (фактора і результату конкурентоспроможності), оскільки конкурентоспроможність продукції і конкурентоспроможність підприємств є результатом впливу чинників конкурентоспроможності. Вони у подальшому формують галузь країни. На підставі вказаних ієрархій об'єктів конкурентоспроможності ми виокремили рівні ієрархії конкурентоспроможності м'ясної галузі (рис. 1).

Рис. 1. Структурна характеристика рівнів конкурентоспроможності у м'ясній галузі
Джерело: авторська розробка

Відносно включення факторів виробництва (конкурентоспроможності), що формують склад і структуру внутрішнього потенціалу підприємства, історично склалися два підходи.

Перший розвивався в руслі класичної школи економічної думки і передбачав окрім трудових ресурсів в якості факторів виробництва враховувати всі матеріальні умови, котрі необхідні для здійснення процесу виробництва. В рамках класичної школи склалася «жорстка» методологія, що визначає правомірність включення відповідного ресурсу до складу виробничого потенціалу. Тому, дотримуючись традицій класичної школи економічної думки, в системі внутрішнього потенціалу підприємства слід виділити статичний елемент – ресурсний потенціал.

Другий підхід є характерним для представників неокласичної школи економічної думки, що відносять до факторів виробництва інтегровану комбінацію суб'єктивних і об'єктивних компонентів, а також матеріальні та нематеріальні умови виробничо-господарської діяльності. Цей підхід є більш прийнятним до поняття виробничого потенціалу як динамічної підсистеми у складі системи внутрішнього потенціалу підприємства. Наприклад, підприємство як фактор виробництва неможливо розглядати відокремлено, так як на рівні конкретного підприємства це буде його виробнича структура (форма організації виробничого процесу, тип виробництва). У свою чергу вона визначає технологію виробництва продукції, обсяг інформаційних потоків, розміри виробничих потужностей. Але якщо вже елементи ресурсного потенціалу залучаються у виробничий процес і взаємодіють в ньому, то вони набувають форму об'єкта управління, тобто підлягають управлінському впливу. У такому випадку мова йде про підприємство як функцію менеджменту і фактор управління. Всі елементи ресурсного потенціалу, які є у процесі виробництва об'єктом управління, перетворюються в глибоко інтегровані засоби процесу праці, а інформація і технології (в широкому сенсі) дозволяють ще більше покращувати організацію факторів виробництва. Глибока інтеграція факторів виробництва у виробничому процесі дозволяє перейти від статичної ресурсної структури до динамічної та

комбінованої ресурсно-функціональної структури виробничого потенціалу, що включає не тільки фактори ресурсного забезпечення, але й організаційно-технічні і техніко-технологічні чинники.

Отже, конкурентоспроможність підприємства – це відносна характеристика, що відображає стратегію розвитку підприємства в умовах функціонування змін оточуючого середовища, яка спрямована на якісно-кількісне забезпечення діяльності на ринку.

Конкурентоспроможність підприємства у формуванні конкурентоспроможності галузі і національної економіки може оцінюватися через врахування таких складових: ефективне використання талантів (оцінювання через оплату праці і її продуктивність); доступність новітніх технологій і їх освоєння на рівні підприємства; кількість і якість внутрішніх постачальників; довіра професійному менеджменту; рівень маркетингу; складність виробничих процесів; інноваційний потенціал.

Уявлення про структуру конкурентоспроможності країни, як про сукупність елементів, взаємозв'язок яких дає особливий синергетичний ефект, дозволяє припустити, що підвищення конкурентоспроможності окремих підприємств здатне призвести до підвищення конкурентоспроможності країни в цілому. І чим більш масштабним буде цей процес, тим значно покращиться загальний результат.

Для того, щоб підвищення конкурентоспроможності мало місце і було відповідним чином орієнтоване, необхідно здійснення певних цілеспрямованих впливів. Таким впливом є процес управління.

Зміст процесу управління конкурентоспроможністю в значній мірі залежить від розуміння сутності самої категорії «конкурентоспроможність». Опубліковано значну кількість робіт, в яких авторами проводиться порівняльний аналіз даного поняття. Однак варто погодитися з думкою Х.А. Фасхієва [21, с.28] про те, що загальноприйнятого визначення конкурентоспроможності підприємств, що задовольняє всіх учасників ринкових відносин і що сприяє розробці методів вирішення поставлених перед ними управлінських завдань, немає.

Слушною є думкою Х.А. Фасхієва щодо конкурентоспроможності підприємства, тобто наявності конкурентоспроможності характеризується саме перевагою. Тому для того, щоб вважатися конкурентоспроможним, підприємство повинне перевершувати своїх конкурентів [21, с.30-31]. Однак, на наш погляд, це твердження потребує корегування. Всі підприємства одночасно не можуть володіти перевагою по відношенню один до одного, а ось певним ступенем конкурентоспроможності вони володіють. Не можна вважати неконкурентоспроможним підприємство, яке займає в цій боротьбі друге, третє, четверте місця, особливо якщо на його частку припадає певна частка ринку, його продукція користується попитом. Логічніше вважати, що в даний момент часу воно не є лідером ринку, але не як неконкурентоспроможне підприємство. Тобто, у разі оцінки конкурентоспроможності ми стикаємося з порівняльною оцінкою, яка має назву «рівень конкурентоспроможності».

Отже, процес управління конкурентоспроможністю повинен здійснюватися безперервно через реалізацію функцій планування, організації, координації, регулювання, контролю, обліку та аналізу процесів, припускаючи при цьому, що кожен наступний «виток» циклу повинен бути орієнтований на розвиток конкурентоспроможності підприємства.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, конкурентоспроможність підприємства – це здатність використовувати внутрішній потенціал підприємства, формуючи і розвиваючи конкурентні переваги відповідно до умов мікро- і макросередовища. Конкурентоспроможність – це результат, що фіксує наявність конкурентних переваг.

Конкурентоспроможність підприємства визначається не тільки кінцевими результатами діяльності підприємства, а закладається ще на стадії планування і є результатом управлінської діяльності на всіх етапах роботи підприємства. Тому конкурентоспроможність підприємства не можна виміряти якимось одним показником, для чого необхідно формувати систему економічних показників. Конкурентоспроможність визначає перебування економічного суб'єкта в конкурентному просторі, сприяє виконанню властивих функцій з відповідною якістю і вартістю, здійснює прояв в процесі конкуренції і розглядається, з одного боку, як важливий стимул ринкової активності, а з іншого – як динамічний процес пристосування до умов і вимог ринку. Вважаємо, що конкурентоспроможність – це здатність господарської одиниці випереджати конкурента у досягненні поставлених економічних цілей.

Література

1. Григорьев Л.Ю. Финансовый менеджмент и менеджмент качества: противостояние или синергия? / Григорьев Л.Ю., Якубовская Т.В. // Методы менеджмента качества. – 2010. – № 7. – С. 21-24.
2. Портер М. Международная конкуренция / М. Портер ; [пер. с англ. ; под ред. и с предисловием В. Д. Щетинина]. – М. : Международные отношения, 1993. – 896 с.
3. Томпсон-мл. А.А. Стратегический менеджмент: концепции и ситуации для анализа: пер. с англ. / Томпсон-мл. А.А., Стрикленд А. Дж. – М.: Изд. дом Вильямс, 2007. – 928 с.
4. Ламбен Жан-Жак. Стратегический маркетинг. Европейская перспектива / Жан-Жак Ламбен ; пер. с франц. – СПб. : Наука, 1996. – 589 с.
5. Крвенс Д. Стратегический менеджмент : пер. с англ. / Крвенс Д. – М. : Вильямс, 2005. – 782 с.

6. Кваша С. М. Конкурентоспроможність вітчизняної сільсько-господарської продукції на світовому аграрному ринку / С. М. Кваша, Н. Є. Голомша // Економіка АПК. – 2006. – № 5. – С. 99–104.
7. Маренич А. Управление конкурентоспособностью предприятия / А. Маренич, І. Астахова // Бизнес Информ. – 1996. – № 5 – С. 23–27.
8. Економіка підприємства : підручник / за заг. ред С. Ф. Покропивного. [вид. 2-ге, перероб. та доп.]. – К. : КНЕУ, 2001. – 528 с.
9. Береговая И.Б. Система оценки конкурентоспособности предприятий: сущность и методология формирования : монография / И.Б. Береговая. – Оренбург : Оренбург : Оренб. гос. ин-т менеджмента, 2011. – 149 с.
10. Захаров А.Н. Конкурентоспособность предприятия: сущность, методы, оценки и механизмы увеличения / А.Н. Захаров // Бизнес и банки. – 2004. – № 1-2. – С. 2-5.
11. Маракулин М.В. Управление компромиссами как фактор конкурентоспособности компании / М.В. Маракулин // Менеджмент в России и за рубежом. – 2003. – № 4. – С.29-34.
12. Райс Э. Positionирование. Битва за узнаваемость / Э. Райс, Дж. Траут. – СПб. : Питер, 2004. – 256 с.
13. Портер Майкл Э. Конкуренция / Майкл Э. Портер ; [пер. с англ.]. – М. : Издательский дом “Вильямс”, 2005. – 608 с.
14. Шкардун В. Интегральная оценка конкурентоспособности предприятия / В. Шкардун // Маркетинг. – 2005. – № 1 (80). – С. 38–50.
15. Яців І.Б. Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств : монографія / І.Б. Яців. – Львів : Український бестселер, 2013. – 427 с.
16. Попов С. А. Стратегическое управление / С. А. Попов. – М. : Вильямс, 2000. – 495 с.
17. Фатхутдинов Р. А. Стратегический менеджмент / Р. А. Фатхутдинов. – М. : ЗАО “Бизнес-школа Интел-Синтез”, 1997. – 312 с.
18. Фасхиев Х. А. Как измерить конкурентоспособность предприятия? / Х. А. Фасхиев, Е. В. Попова // Маркетинг в России и за рубежом. – 2003. – № 4 (36). – С. 53–68.
19. Юданов А. Ю. Конкуренция: теория и практика : учеб.-практ. пособие / А. Ю. Юданов. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Тандем: Гном-Пресс, 1998. – 384 с.
20. Иванов Ю. Б. Конкурентоспособность предприятия в условиях формирования рыночной экономики / Ю. Б. Иванов. – Х. : РИО ХГЭУ, 1997. – 246 с.
21. Фасхиев Х. Оценка конкурентоспособности новой техники / Х. Фасхиев // Маркетинг. – 1998. – № 6. – С. 25–35.

References

1. Grigoryev, L.Yu. and Yakubovskaya, T.V. (2010), “Financial management and quality management: confrontation or synergies”, *Metody menedzhmenta kachestva*, no. 7, pp.21-24.
2. Porter, M. (1993), *Mezhdunarodnaya konkurentsia* [International competition], Mezhdunarodnyye otnosheniya, Moscow, Russia, 896 p.
3. Tompson, A.A. and Striklend, A. Dzh. (2007), *Strategicheskii menedzhment: kontseptsii i situatsii dlya analiza* [Strategic Management: Concepts and situation analysis], Vilyams, Moscow, Russia, 928 p.
4. Lamben, Zhan-Zhak (1996), *Strategicheskii marketing. Yevropeyskaya perspektiva* [Strategic marketing. European Perspective], Nauka, St. Petersburg, Russia, 589 p.
5. Krevens, D. (2005), *Strategicheskii menedzhment* [Strategic management], Viljams, Moscow, Russia, 782 p.
6. Kvasha, S.M. and Holomsha, N.Ye. (2006), “The competitiveness of domestic agricultural products on the world agricultural market”, *Ekonomika APK*, no. 5, pp. 99–104.
7. Marenych, A. and Astakhova, I. (1996), “Management of competitiveness of enterprises”, *Biznes-Inform*, no. 5, pp. 23–27.
8. Pokropyvnyi, S.F. (2001), *Ekonomika pidpriemstva* [business Economics], KNEU, Kyiv, Ukraine, 528 p.
9. Beregovaya, I.B. (2011), *Sistema otsenki konkurentosposobnosti predpriyatii: sushchnost' i metodologiya formirovaniya* [The system of assessing the competitiveness of businesses: the nature and methodology of formation], Orenburg, Orenburg, Russia, 149 p.
10. Zakharov, A.N. (2004), “The competitiveness of businesses: the nature, methods and evaluation mechanisms to increase”, *Biznes i banki*, no. 1-2, pp. 2-5.
11. Marakulin, M.V. (2003), “Managing trade-offs as a factor of competitiveness”, *Menedzhment v Rossii i za rubezhom*, no. 4, pp. 29-34.
12. Rajs, Je. and Traut Dzh. (2004), *Pozitsionirovaniye. Bitva za uznayayemost'* [Positioning. The battle for recognition], Piter, St. Petersburg, Russia, 256 p.
13. Porter. Maykl E. (2005), *Konkurentsia* [Competition], Viljams, Moscow, Russia, 608 p.
14. Shkardun, V. (2005), “Integral assessment of the competitiveness of businesses”, *Marketing*, no. 1 (80), pp. 38–50.
15. Yatsiv, I.B. (2013), *Konkurentospromozhinst silskohospodarskykh pidpriemstv* [The competitiveness of agricultural enterprises], Ukrainyski bestseler, Lviv, Ukraine, 427 p.
16. Popov, S.A. (2000), *Strategicheskoye upravleniye* [Strategic management], Viljams, Moscow, Russia, 495 p.
17. Fatkhutdinov, R.A. (1997), *Strategicheskii menedzhment* [Strategic management], ЗАО “Бизнес-школа Intel-Синтез”, Moscow, Russia, 312 p.
18. Fashiev, H.A. and Popova E.V. (2003), “How to measure the competitiveness of businesses?”, *Marketing v Rossii i za rubezhom*, no. 4 (36), pp. 53–68.
19. Yudanov, A. Yu. (1998), *Konkurentsia: teoriya i praktika* [Competition: Theory and Practice], Tandem: Gnom-Press, Moscow, Russia, 384 p.
20. Ivanov, Yu.B. (1997), *Konkurentosposobnost' predpriyatiya v usloviyakh formirovaniya rynochnoy ekonomiki* [The competitiveness of enterprises in the conditions of market economy], RIO HGJeU, Kharkiv, Ukraine, 246 p.
21. Faskhiyev, H. (1998), “Evaluation of competitiveness of new technology”, *Marketing*, no. 6, pp. 25–35.

УДК 658.15:005.915:637.1/3 (043.3)

Бабяк Н.Д.,
к.е.н., професор кафедри
Паскалова А.Г.,
старший викладач кафедри,
кафедра корпоративних фінансів і контролінгу
Київський національний економічний університет
ім. Вадима Гетьмана

ЗБАЛАНСОВАНА СИСТЕМА ПОКАЗНИКІВ В ОЦІНЦІ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ МОЛОКОПЕРЕРОБНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Babiak N.D.,
cand.sc.(econ.), professor of the department
Paskalova A.H.,
senior lecturer of the department,
department of corporate finances and of controlling
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

BALANCED SCORECARD IN EVALUATING THE EFFECTIVENESS OF MANAGEMENT OF COSTS AT THE MILK PROCESSING ENTERPRISE

Постановка проблеми. Сучасні умови функціонування вітчизняних молокопереробних підприємств, як і підприємств інших галузей економіки, характеризуються обмеженістю фінансових ресурсів та загостренням конкурентної боротьби. Однак особливістю даних підприємств є їх залежність від географічних та сезонних умов. Обсяги операційної діяльності зазначених підприємств коливаються під впливом сезонності та рівня конкуренції у відповідному географічному ринковому сегменті. Тому основним напрямом покращення їх фінансового стану є застосування новітніх інструментів та технологій управління доходами та витратами, якими є фінансовий контролінг. Застосування сучасних інструментів фінансового контролінгу дозволить підвищити ефективність управління витратами молокопереробних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвитку теоретичних і методичних основ управління витратами присвячені праці таких науковців, як Букреевої Д.С. [1], Красноусова А.В. [6], Мілаш І.В. [6], Сабліна Н.В. [8] та ін. Проте, недостатньо досліджуваними залишаються питання управління витратами підприємств на основі впровадження інструментарію фінансового контролінгу.

Постановка завдання. Метою статті є розробка підходу до оцінки ефективності управління витратами на основі системи збалансованих показників. А тому були поставлені такі завдання: проаналізувати наявні підходи до оцінки ефективності управління витратами, розробити підхід до оцінки ефективності управління витратами на основі збалансованих показників.

Виклад основного матеріалу дослідження. У наш час все більшого розповсюдження набуває система збалансованих показників (СЗП) як один з стратегічних інструментів фінансового контролінгу. СЗП розроблена професорами Гарвардського університету Д. Нортон і Р. Каптаном (США) в 1992 році [4]. Саме вони запропонували оцінювати ефективність бізнесу з точки зору не лише фінансових, але і нефінансових показників, що дало можливість управляти реалізацією довгострокової стратегії.

Під збалансованою системою показників розуміється система управління, що забезпечує планомірну реалізацію стратегічних планів підприємства, їх інтерпретацію на мову операційного управління і контроль над здійсненням стратегії на основі ключових показників діяльності [6, с. 246].

При застосуванні збалансованої системи показників стратегія зазвичай розглядається за чотирима перспективами: фінанси, клієнти, бізнес-процеси, навчання та розвиток персоналу. Кожен з аспектів мусить містити інформацію про:

- 1) цілі, які прагне досягти організація;
- 2) показники, за допомогою яких можна виміряти успішність досягнення цілей;
- 3) цільові значення показників, які свідчать про рівень досягнення поставленої цілі;

4) стратегічні ініціативи, тобто про комплекс заходів, спрямованих на ліквідацію так званого розриву між фактичними значеннями показників та їхніми цільовими значеннями. Кожна стратегічна ініціатива має бути забезпечена достатньою кількістю ресурсів: людських, фінансових, технічних. Стратегічні ініціативи мають бути визначені для кожного показника та сприяти досягненню цільового показника. Саме реалізація стратегії здійснюється шляхом реалізації ініціатив [3, с. 41].

Погорелов І.М. зазначає, що СЗП можна розглядати як метод, який дозволяє розширити можливості вимірювання, оцінки і контролю ефективності діяльності як на рівні стратегічного управління компанією, так і операційного, при цьому склад та структура СЗП можуть досить легко модифікуватися [7, с.98].

За останні двадцять років система збалансованих показників набула значного розвитку та різних модифікацій [2].

Автором запропоновано методичний підхід до оцінки ефективності управління витратами на основі збалансованої системи показників, що дозволяє інтегрувати оперативний та стратегічний рівні управління, пов'язати між собою ключові показники та повністю описати всі бізнес-процеси. На нашу думку, ефективність повинна враховувати як фінансові, так і нефінансові показники та включати всі напрямки діяльності підприємства: фінанси, клієнти, бізнес-процеси, навчання та розвиток персоналу.

Оцінка ефективності відображає певний підхід до визначення ключових факторів та критеріїв та в залежності від їх вибору може давати різні результати. Обґрунтування критеріїв вибору показників, які включаються в сферу збалансованої системи показників повинно бути продумано з позиції специфіки діяльності молокопереробних підприємств. При формуванні системи показників ефективності управління витратами пропонується використовувати наступний критерій їх вибору: взаємозв'язок факторів формування витрат підприємств із напрямками їх оптимізації (табл. 1).

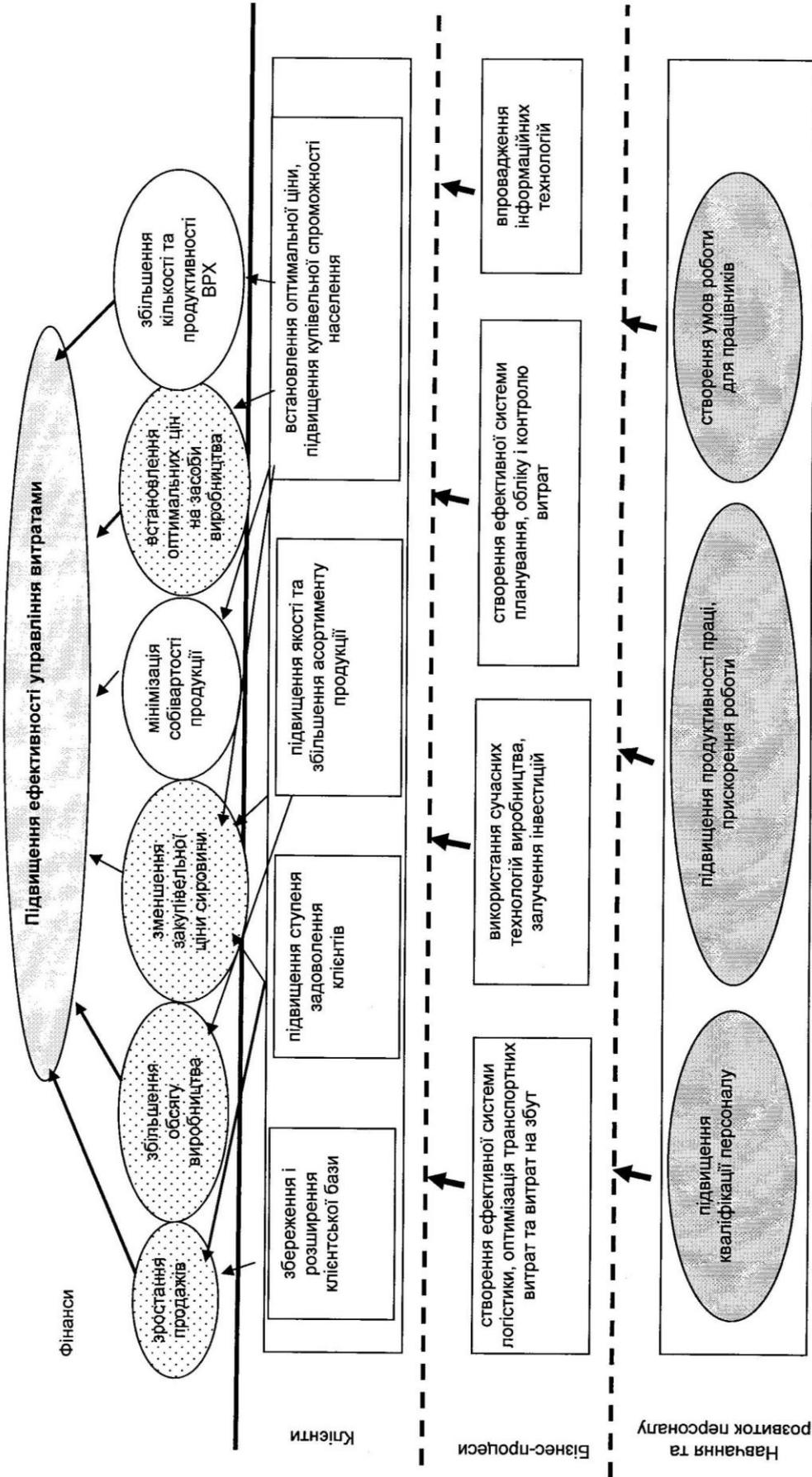
Таблиця 1

Балансування факторів формування витрат молокопереробних підприємств, напрямків оптимізації витрат та проєкцій СЗП

Фактор формування витрат	Ціль	Проєкція СЗП	Ступінь впливу факторів
сезонність виробництва молока	забезпечення рівномірного надходження сировини та створення допоміжних холодильних камер і складських приміщень	бізнес-процеси	1
якість та ціна молочної сировини	зменшення собівартості продукції через підвищення якості закупівельної сировини та оптимізації закупівельної ціни	фінанси	1
рівень цін на паливо та електроенергію	зменшення собівартості продукції через встановлення оптимальних цін на паливо й електроенергію	фінанси	2
планування, облік і контроль витрат	створення ефективної системи планування, обліку і контролю витрат	бізнес-процеси	3
кваліфікація працівників	підвищення кваліфікації персоналу	розвиток персоналу	3
вибір способів доставки сировини	створення ефективної системи логістики, оптимізація транспортних витрат та витрат на збут	бізнес-процеси	1
попит на продукцію та купівельна спроможність населення	підвищення попиту на продукцію	фінанси	2
автоматизація та комп'ютеризація	впровадження інформаційних технологій, створення умов роботи для працівників	бізнес-процеси, розвиток персоналу	3
сучасні технології виробництва молочної сировини	використання сучасних технологій виробництва молочної сировини, залучення інвестицій	бізнес-процеси	3
короткі строки зберігання сировини	створення ефективної системи логістики, оптимізація транспортних витрат	бізнес-процеси	1
якість та асортимент продукції	підвищення якості та збільшення асортименту продукції; збереження і розширення клієнтської бази	клієнти	3
рівень продуктивності праці	підвищення продуктивності праці	розвиток персоналу	3
обсяг виробництва	збільшення обсягу виробництва, зростання продажів	фінанси	1
рівень цін на засоби виробництва	встановлення оптимальних цін на засоби виробництва	фінанси	2
ринкова влада, закупівельні ціни на молоко	встановлення оптимальних закупівельних цін на молоко та мінімізація собівартості продукції	клієнти	3
стан розвитку молочного скотарства, кількість та продуктивність ВРХ	збільшення кількості та продуктивності ВРХ (великої рогатої худоби)	фінанси	1

Джерело: розроблено авторами на основі власних досліджень

Стратегічна картка для побудови системи оцінки ефективності управління витратами молокопереробного підприємства представлена на рис. 1.

Рис. 1. Стратегічна картка молокопереробного підприємства для побудови системи оцінки ефективності управління витратами

Джерело: розроблено авторами на основі власних досліджень

Для розробки авторського підходу оцінки ефективності управління витратами на основі використання системи збалансованих показників на молокопереробних підприємствах та відбору необхідних показників було застосовано кореляційно-регресійне моделювання, що дало можливість обґрунтувати значний вплив витрат (факторна ознака) на фінансові результати досліджуваних підприємств (результативна ознака).

Застосування методу кореляційного аналізу дало можливість вивчити тісноту зв'язку між показниками витрат та фінансовими показниками діяльності молокопереробних підприємств за 2009-2014 роки (табл. 2). В ролі результативного фактора обрані фінансові показники – показники ліквідності, показники фінансової стійкості; показники ділової активності; показники рентабельності), в ролі фактора-ознаки - показники витрат.

Таблиця 2

Коефіцієнти парної кореляції між показниками витрат та групами показників оцінки фінансового стану молокопереробних підприємств за 2009-2014 роки

Показник	Рік					
	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Показники фінансової стійкості						
Коефіцієнт платоспроможності (автономії)	-0,01	0,04	0,04	-0,02	-0,12	0,18
Коефіцієнт фінансування	0,51	0,4	-0,54	-0,19	-0,67	0,41
Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами	-0,13	0,1	-0,18	-0,15	-0,4	-0,25
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	-0,29	-0,43	0,21	0,1	0,74	-0,45
Показники ліквідності						
Коефіцієнт покриття	-0,13	0,24	0,21	0,23	0,12	-0,03
Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,75	0,16	-0,08	-0,08	-0,31	-0,17
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	-0,17	-0,06	0,12	0,1	0,11	-0,09
Показники рентабельності						
Рентабельність майна (активів)	0,26	-0,04	-0,27	-0,2	-0,05	0,35
Рентабельність власного капіталу	-0,4	0,5	-0,67	0,43	-0,42	0,32
Рентабельність основних засобів	0,3	-0,12	-0,27	-0,18	-0,08	0,23
Рентабельність діяльності	0,33	0,13	-0,3	-0,34	-0,07	0,33
Рентабельність продукції	-0,02	-0,05	0,02	0,27	-0,31	0,05
Показники ділової активності						
Коефіцієнт оборотності активів	-0,38	-0,21	-0,04	-0,1	0,15	0,34
Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	-0,34	0,18	0,37	0,14	0,39	0,44
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	0,03	0,07	0,14	0,07	0,59	0,68
Коефіцієнт оборотності матеріальних запасів	0,1	0,04	0,03	0,07	0,21	-0,08
Коефіцієнт оборотності основних засобів (фондовіддача)	-0,25	-0,2	-0,15	-0,14	-0,16	-0,27
Коефіцієнт оборотності власного капіталу	0,38	0,3	0,62	-0,43	-0,68	0,46

Джерело: розрахунки авторів

Значення розрахованих коефіцієнтів парної кореляції між показниками витрат та показниками оцінки фінансового стану досліджуваних підприємств (за допомогою числового редактору Excel вбудованої функції КОРРЕЛ) змінюється в межах від -1 до +1. Чим більше значення коефіцієнтів кореляції, тим тісніше зв'язок між показниками [8].

Як показав аналіз, існує тісний зв'язок між показниками витрат та показниками фінансового стану молокопереробних підприємств. Найбільший вплив показники витрат мають на показники рентабельності. На основі такої залежності можливо виявити причини надмірності витрат, оцінити ефективність їх фінансового контролінгу та розробити заходи щодо скорочення.

Оцінку ефективності управління витратами пропонується здійснювати шляхом обчислення загального показника ефективності (Z_e), який є сумою значень часткових показників, скоригованих на вагу коефіцієнтів:

$$Z_e = a_{\phi} * K_1 + a_{\kappa} * K_2 + \dots + a_n * K_n,$$

де Z - загальний показник;

$K_1, \dots, K_n$ - значення коефіцієнтів;

$a_{\phi}, a_{\kappa}, a_{\text{бп}}, a_{\text{нр}}$ - вага коефіцієнтів (за проекціями).

Кожна проекція характеризується певним набором показників, що представлені в табл. 3. Часткові оперативні та стратегічні показники сумуються за проекціями та множаться на відповідну вагу коефіцієнтів, сума яких має становити 1.

В залежності від ступеню впливу факторів на формування витрат (табл. 3), найвищу пріоритетність в оцінці ефективності управління витратами, і відповідно найбільшу величину ваги коефіцієнтів (0,075) мають часткові показники проекції фінанси та проекції бізнес-процеси. Відповідно, вага коефіцієнтів при часткових показниках проекцій клієнти, навчання та розвиток персоналу становлять 0,05.

Розрахунок здійснюється за 5 (і більше) років.

Таблиця 3

**Збалансована система показників оцінки ефективності управління витратами
молокопереробних підприємств**

Проекція	Цілі	Часткові показники	Вага коефіцієнта	Цільове значення
Фінанси	зростання продаж, збільшення обсягу виробництва, підвищення якості сировини та зменшення закупівельної ціни, мінімізація собівартості продукції, оптимальні ціни на засоби виробництва	рентабельність діяльності	0,075	Max
		рентабельність витрат діяльності	0,075	Max
		рентабельність основних засобів	0,075	Max
		коефіцієнт стабільності економічного зростання	0,075	Max
		індикатор прихованого банкрутства	0,075	>1,616
		коефіцієнт реальної вартості майна	0,075	Max
Клієнти	розширення клієнтської бази, підвищення ступеня задоволення клієнтів, підвищення якості та збільшення асортименту продукції	чиста рентабельність продаж	0,05	Max
		рентабельність витрат на збут	0,05	Max
Бізнес-процеси	створення ефективної системи логістики, оптимізація транспортних витрат та витрат на збут, використання сучасних технологій виробництва, впровадження інформаційних технологій	рентабельність операційних витрат	0,075	Max
		рентабельність управління виробничими процесами	0,075	Max
		оборотність коштів у розрахунках	0,075	Max
		рентабельність адміністративних витрат	0,075	Max
Якість та розвиток персоналу	підвищення кваліфікації персоналу, підвищення продуктивності праці, створення умов роботи працівників	рентабельність персоналу	0,05	Max
		продуктивність праці	0,05	Max
		рентабельність витрат на зарплату за операційним прибутком	0,05	Max

Джерело: розроблено авторами на основі власних досліджень

Запропонований підхід до оцінки ефективності управління витратами молокопереробних підприємств на основі інструментарію фінансового контролінгу дозволяє завдяки визначеним відхиленням сприяти виявленню слабких сторін в управлінні витратами, які будуть згодом враховані в роботі підрозділу системи контролінгу.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, збалансована система показників є оптимальною системою комплексного оцінювання і управління витратами підприємства, оскільки дає змогу дослідити як фінансову, так і нефінансову складову, інтегрувати оперативний та стратегічний рівні управління, пов'язати між собою ключові показники та повністю описати всі бізнес-процеси. Проведене кореляційно-регресійне моделювання дало можливість вивчити тісноту зв'язку між показниками витрат і фінансовими показниками діяльності підприємства та послужило основою для розробки системи показників-індикаторів ефективності управління витратами. На нашу думку, сформована система показників-індикаторів комплексно враховує усі аспекти управління витратами підприємства та допомагає зорієнтувати керівництво на прийняття ефективних управлінських рішень.

Результати проведеного наукового дослідження можуть бути покладені в основу подальшого розвитку науково-методичних засад формування збалансованої системи показників оцінки ефективності управління витратами на вітчизняних підприємствах.

Література

1. Букресва Д.С. Комплексна система показників ефективності контролінгу [Електронний ресурс] / Д.С. Букресва // Ефективна економіка. – 2015. – № 2. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3787>

2. Буратчук Н.Ю. Еволюція збалансованої системи показників / Н.Ю. Буратчук // Економічний аналіз. – 2013. – № 12. – С. 62-66.
3. Калінеску Т.В. Формування збалансованої системи показників стратегічного управління підприємством / Т.В. Калінеску // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2008. – № 10(128). – С. 40-44.
4. Каплан Р.С. Сбалансированная система показателей / Р.С. Каплан, Д.П. Нортон. – Москва, ЗАО «Олимп-бизнес», 2003. – 214 с.
5. Карцева В.В. Систематизація інструментарію контролінгу на підприємстві: теоретичний аспект / В.В. Карцева // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2010. – №1. – С. 118-127.
6. Мілаш І.В. Методичний інструментарій оцінки результативності стратегічного управління витратами торговельного підприємства / І.В. Мілаш, А.В. Красноусов // Бізнес Інформ. – 2014. – №4. – С. 245–250.
7. Погорелов І.М. Основні складові BSC, її переваги та недоліки / Погорелов І.М., Сиром'ятникова О.В., Бондаренко Я.В. // Вісник НТУ «ХПІ». – № 37(1080). – 2014. – С. 92-100.
8. Прохорова В.В. Контролінг в управлінні витратами підприємств : монографія / В.В. Прохорова, Н.В. Сабліна; Укр. держ. акад. залізничного транспорту. – Х. : УкрДАЗТ, 2010. – 263 с.

References

1. Bukreieva, D.S. (2015), "The complex system of performance controlling", *Efektivna ekonomika*, no. 2, available at: <http://economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3787>.
2. Buratchuk, N.Yu. (2013), "Evolution of the Balanced Scorecard", *Ekonomichnyi analiz*, no. 12, pp. 62-66.
3. Kalinesku, T.V. (2008), "Formation of the Balanced Scorecard strategic management of enterprise", *Visnyk Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalia*, no. 10(128), pp. 40-44.
4. Kaplan, R.S. and Norton, D.P. (2003), *Sbalansirovannaya sistema pokazateley* [Balanced Scorecard System], ZAO «Olimp-biznes», Moscow, Russia, 214 p.
5. Kartseva, V.V. (2010), "Systematization of controlling instruments at the enterprise: theoretical aspects", *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy*, vol. 1, pp. 118–127.
6. Milash, I.V. and Krasnousov, A.V. (2014), "Methodical toolkit of assessing the effectiveness of the strategic management of expenses of trade enterprise", *Biznes Inform*, no. 4, pp. 245–250.
7. Pohorielov, I.M., Syromiatnykova, O.V. and Bondarenko, Ya.V. (2014), "The main components of BSC, its advantages and disadvantages", *Visnyk NTU «XPI»*, no. 37(1080), pp. 92-100.
8. Prokhorova, V.V. and Sablina, N.V. (2010), *Kontroling v upravlinni vytratamy pidpriemstv* [Controlling costs in the management of companies], monograph, UkrDAZT, Harkiv, Ukraine, 263 p.

УДК 330.14.01

Куц Л.Л.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри
Собко О.М.,
к.е.н., доцент, докторант кафедри,
кафедра економіки підприємств і корпорацій
Тернопільський національний економічний університет

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ КАПІТАЛУ ЗНАНЬ ЯК ОСНОВИ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Kuts L.L.,
cand.sc.(econ), assoc. prof., assistant professor of
the department of economics of enterprises and corporations
Sobko O.M.,
cand.sc.(econ), assoc. prof., doctoral candidate of
the department of economics of enterprises and corporations
Ternopil National Economic University

INNOVATIVE TECHNOLOGIES FOR FORMATION OF KNOWLEDGE CAPITAL AS THE BASIS OF INDIVIDUAL INTELLECTUAL CAPITAL OF THE ENTERPRISE

Постановка проблеми. Ефективність функціонування сучасних підприємств у розвинутих країнах, так і в країнах, які зазнають трансформаційних змін, все частіше пов'язують з інтелектуальним капіталом. Він визначає рівень розвитку підприємства в умовах інноваційної економіки, його конкурентоспроможність, про що йшлося в нашій попередній статті [5]. Нова парадигма підприємства, якому доводиться працювати в умовах «економіки знань», потребує подальшої розробки доктрини інтелектуального капіталу, у формуванні якого ключову роль відіграють інтелект, знання, інформація.

Сучасні підприємства, зорієнтовані на інноваційні моделі розвитку, що, у свою чергу, вимагає налагодження процесів генерування інтелектуальних продуктів, під якими пропонуємо розуміти продукти (послуги) з високим рівнем інтелектуальних витрат, а їх комерціалізація – здатна забезпечувати креацію вартості суб'єкта господарювання, яка нині, цілком слушно, розглядається економістами в ролі фундаменту «... для доброї конкурентної позиції» [24, с. 5]. Сьогодні уже очевидно, що в умовах «економіки знань» і надалі посилюватиметься вплив фактора інтелектуального капіталу на підвищення продуктивності праці, економічне зростання і конкурентоспроможність підприємств.

Індивідуальний інтелектуальний капітал є невід'ємним компонентом сучасної концепції інтелектуального капіталу підприємства. Його розбудова через забезпечення відповідного до вимог ринку рівня знань і компетенцій з використанням сучасних інноваційних технологій при підготовці кадрів для сфери підприємництва є на сьогодні актуальною проблемою економічної теорії і практики.

Усе наведене вище доводить доцільність модернізації векторів розвитку сучасних підприємств передусім шляхом формування капіталу знань на базі сучасних інноваційних технологій навчання, який і запропонований нами у ролі каталізатора позитивних економічних трендів в умовах нової парадигми господарювання, що і є предметом даного дослідження. Водночас, наведене вище доводить доцільність вивчення і розширення застосування сучасних інноваційних технологій навчання, які сприяють формуванню капіталу знань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В економічних публікаціях широке використання наукової термінологічної одиниці «інтелектуальний капітал» почалося з 1990^{их} років ХХ ст. і характеризується багатовекторністю прояву, що обумовлено механізмом функціонування, складною структурою та наявністю великої кількості різноманітних критеріїв класифікації. Відтак, сучасна концепція інтелектуального капіталу підприємства, представлена в працях вітчизняних і зарубіжних науковців, невід'ємним компонентом має індивідуальний інтелектуальний капітал, фундаментальним чинником якого виступає капітал знань щодо якого (його сутності, структури, ролі як таксономічної одиниці індивідуального інтелектуального капіталу) також немає узгодженої думки. Так, важливість чинника знань можна простежити ще у дослідженнях «людського капіталу» нобеліста Т. Шульца, який

аналізував ефективність витрат на навчання й характерною рисою «людського капіталу» вважав те, «що він відображений в людині», а значить виступає її невід'ємною частиною і представлений як засіб у вигляді знань, умінь, здоров'я, сили й енергії людини [23, с. 48]. Однак, згідно наших міркувань, нині доцільно говорити не лише про «знання», а про «капітал знань», тобто той чинник, який здатний створювати додану вартість.

Інший учений, Дж. К. Гелбрейт, характеризує «Нове індустріальне суспільство», використовує поняття «організовані знання», «спеціальні знання», [1, с. 84–95]. Піддавши оцінці ідеї ученого, зауважимо, що дане поняття носить обмежений характер, оскільки є лише характеристикою індивідуального інтелектуального капіталу, яка виступає важливим модулем інтелектуального капіталу підприємства.

Перше практичне застосування поняття «капітал знань» реалізувала група шведських науковців під керівництвом К. Е. Свейбі при опрацюванні «Рапорта Конрада», де вміщено «капітал знань» [27, с. 163–184]. Нині дане дослідження цілком слушно можна розглядати вагомим при формуванні векторів розвитку індивідуального інтелектуального капіталу сучасних підприємств.

Однак, аналіз праць Б. Рассела [21], Д. Тьєррі [29], П. Лоарт [17], К. Леві-Лебуер [16], М. Холодної [7] та ін. дає підстави стверджувати про відсутність узгодженого трактування й самого поняття «знання». Так, польські науковці В. Бізон, А. Поземський, П. Шульц, реалізуючи міжнародний проект, представили практичний досвід удосконалення розбудови індивідуального інтелектуального капіталу через забезпечення відповідного до вимог ринку рівня знань і компетенцій з використанням сучасних інноваційних технологій трансферу знань при підготовці кадрів для сфери підприємництва [12]. Принципи та інноваційні технології підготовки фахівців, як показав аналіз, можуть бути гармонізовані в Україні, що й спонукало нас до реалізації спільного Міжнародного проекту «Бізнес-симуляції як інноваційні технології трансферу знань», результати якого лягли в основу попередньої [5] та пропонованої публікації.

З огляду на зазначене, акцентуємо також увагу на доцільності посилення обґрунтування впливу «капіталу знань» на конкурентоспроможність майбутніх фахівців на ринку праці. Тож заслуговує уваги вивчення досвіду і трансфер сучасних інноваційних технологій навчання при формуванні індивідуального інтелектуального капіталу, основою формування якого є «капітал знань».

Постановка завдання. Метою дослідження є формування індивідуального інтелектуального капіталу сучасних підприємств шляхом розвитку капіталу знань на основі гармонізації закордонного досвіду у сфері модернізації технологій трансферу знань.

Завдання дослідження:

- розкриття поняття «індивідуальний інтелектуальний капітал» з погляду когнітивного аспекту – на основі «капіталу знань»;
- представлення власної дефініції капіталу знань та визначення його структуризації;
- опрацювання векторів модернізації формування «капіталу знань» на основі сучасних інноваційних технологій навчання.

Об'єктом дослідження є індивідуальний інтелектуальний капітал підприємства.

Предметом дослідження виступає капітал знань як основа формування індивідуального інтелектуального капіталу сучасних підприємств і каталізатор позитивних економічних трендів в умовах нової парадигми господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виокремлення у структурі індивідуального інтелектуального капіталу підприємства капіталу знань, на нашу думку, базується на необхідності врахування теоретичних знань людини та оцінки їх впливу на продуктивність праці. Так, за дослідженнями вчених, вплив рівня освіти на доходи людей знаходиться у межах від 6 % у дослідженнях П. Тобмена до 60 % у Е. Денісона [28, с. 393; 11, с. 69–70]. Крім того, про ефективність освітніх інвестицій стверджував Т. Шульц, який показав зростання рівня заробітних плат у 1929–1957 рр. у США в межах від 36 % до 70 % у розрахунку на одну особу залежно від показника дохідності від освітніх інвестицій – 9 %, 11 % та 17,3 % [22, с. 129].

Таким чином, позитивний вплив знань на продуктивність праці та рівень життя людей є очевидним. Відтак зауважимо, що термін «знання» досліджувався і в стародавні часи ще філософами, проте лише інформаційна революція забезпечила їх швидке поширення, доступність, а необмеженість цього ресурсу, яка пояснюється тим, що використання знань не зменшує їх кількості, а, навпаки, розширює та підвищує якість, перетворили їх на стратегічний виробничий ресурс.

У когорті сучасних філософів відзначимо англійського математика-філософа Б. Рассела, який розглядає «знання як дійсні переконання, що сприяють успіху» [21, с. 172].

Енциклопедичне трактування терміна «знання у вузькому значенні – це узагальнення вірогідної інформації про дійсність із умінням її використовувати; натомість у широкому розумінні – це довільний збір інформації, поглядів, тверджень й ін., які мають пізнавальну і/чи практичну цінність» [19, с. 733]. Сучасний тлумачний словник подає «знання як обізнаність у чому-небудь, наявність відомостей про кого-небудь, що-небудь» [6, с. 341]. Отже, опираючись на сказане вище, пропонуємо розділяти теоретичні та прикладні знання.

Цікаве тлумачення терміна в економічній літературі представляє вчений Е. Тоффлер, окреслюючи знання як кінцевий субститут для усіх інших засобів виробництва [30, с. 397]; Л. Панасевич, стверджуючи, що «відповідна інформація, яка зберігається у базах даних разом із створеними моделями, забезпечуючи її всебічне перетворення і висновків, становить знання» (2004 р.) [20, с. 47]; Дж. Мак-Мюррей акцентує увагу на тому, що знання представляють собою опрацьовану інформацію; С. Елліот розглядає знання як цінну інформацію (1996 р.) [13, с. 1–8]; М. Веґґемен вважає, що знання є «особистими здібностями, продуктом інформації, досвіду, кваліфікації та позицій, притаманних людині в певний момент часу» (1997 р.) [8, с. 21].

Цілком логічно буде також погодитися з позицією М. Поповича, який доводить, що «нові знання несуть лише фактичні істини, але вони не є номологічними висловлюваннями ..., оскільки істинність їхня не залежить від обставин теоретичного характеру» [4, с. 80]. Згідно з нашими міркуваннями, ототожнення понять «знання» та «інформація» є необґрунтованим, оскільки саме «інформація» виступає чинником, що впливає на опрацювання і вибір певного альтернативного варіанта використання знань у прийнятті рішень, якість яких визначається рівнем креативності, інтелігентності та інноваційності людини.

Прихильники другого напрямку, розділяючи терміни «знання» та «інформація» (наприклад, А. Залівські), вважають, що, «знання виходить за рамки інформації, оскільки представляє можливості вирішення проблем, здатність інтелігентно поводитися і діяти. ... Таке розуміння знань ототожнюється з набором законів (базою знань), у той час як інформація інтерпретується як база фактів. ... Знання – це здатність ефективно вирішувати певний набір проблем» [32, с.23]. Низка дослідників розглядає знання як результат розумового процесу, що ґрунтується на здійсненні аналізу й інтерпретації отриманих із навколишнього середовища сигналів – інформації. Так, Т. Давенпорт та Л. Прусак стверджують, що знання – це «... суміш вираженого досвіду, цінностей, інформації, отриманої в контексті і з експертної проникливості, які формують основи оцінки й присвоєння нового досвіду та інформації» (1998 р., 2004 р.) [10]. Розвиток цього підходу представлений у працях (2005 р.) науковця К. Еванс, яка доводить, що «інформація перетворюється у знання лише на основі здійснення таких типів аналізу: як порівняння, послідовності, зіставлення, діалогу» [14, с. 30]. Аналогічних поглядів дотримуються Д. Джаффі та Г. Вайт, які вважають, що знання є доданою вартістю до інформації досвідченої людини [14]. М. Попович вважає, що «поняття інформації відносно – сукупність знаків (сигнал) стає інформацією тоді, коли вона ліквідує певну невизначеність вибору» [4, с. 86]. Отже, вважаємо за доцільне погодитися з думкою щодо необхідності розмежування понять «інформація» та «знання».

Представники третього напрямку дослідження терміна «знання», крім «інформації», виділяють ще поняття «дані». Стверджують, що знання, на відміну від «інформації» і «даних», завжди пов'язані з конкретною людиною. Дослідження терміна «дані» відношуємо у працях вчених Дж. Стонера, Е. Фрімена, Д. Гілберта, які вважають, що «дані – це кількість і факти щодо явищ чи випадків, які не аналізувалися» [25, с. 589]. Дослідник Дж. Брілмен доводить, що «дані – це ... неупорядковані сигнали, які можуть мати різні джерела походження – як зовнішні, так і внутрішні» [9, с. 397].

Піддаючи логічному аналізу представлені вище твердження, вважаємо, за доцільне розмежовувати поняття «інформація», «знання», «дані», оскільки «знання» є поняттям ширшим, ніж «інформація» чи «дані». Крім того, згідно з нашими переконаннями, знання формуються на базі опрацювання даних, інформації, виступаючи, таким чином, якісною характеристикою двох перших. Розглядаючи знання як ресурс виробництва, переконуємося, у його невичерпності в результаті використання, а, звідси, необмеженості порівняно з іншими ресурсами, що суттєво підвищує можливості задоволення потреб споживачів. Враховуючи той факт, що знання асоціюються насамперед з конкретною людиною, то і напрацювання, і якість «багажу» індивідуальних знань більшою мірою визначається умінням не лише відшукати інформацію чи дані, а й залежить, по-перше, від інтелектуальних здібностей людини, обумовлених її креативністю, по-друге, від її комунікативних здібностей, оскільки «розділені знання завдяки примноженню (нарощенню), підвищують інтелектуальний капітал підприємства» [15, с. 159]. Отже, здійснивши аналіз термінологічного поля понять «дані», «інформація», «знання», дотримуємося думки, що дані – це збір різноманітних фактів, висловів тощо; інформація представляє сукупність опрацьованих у певному контексті даних, а знання – це перевірена, уточнена, достовірна інформація.

Узагальнюючи вищенаведене щодо трактування поняття «знання», можемо виділити два підходи: філософський, згідно з яким знання – це набір переконань, і науковий, який ґрунтується на твердженні, що знаннями є емпірично чи логічно доведені твердження.

Використовуючи класифікаційний метод у дослідженні поняття «знання», вчені виділяють різні види знань, зокрема, беручи за основу такі підходи до дефініції терміна:

✓ статичний підхід: дескриптивні (фактографічні) знання – це знання, які містяться в книжках, інтернет-ресурсах, на електронних носіях тощо, а, значить, є відкритими для широкого кола користувачів (наприклад, у вчених І. Нонака, Г. Такеучі вони називаються «відкриті знання» [18,

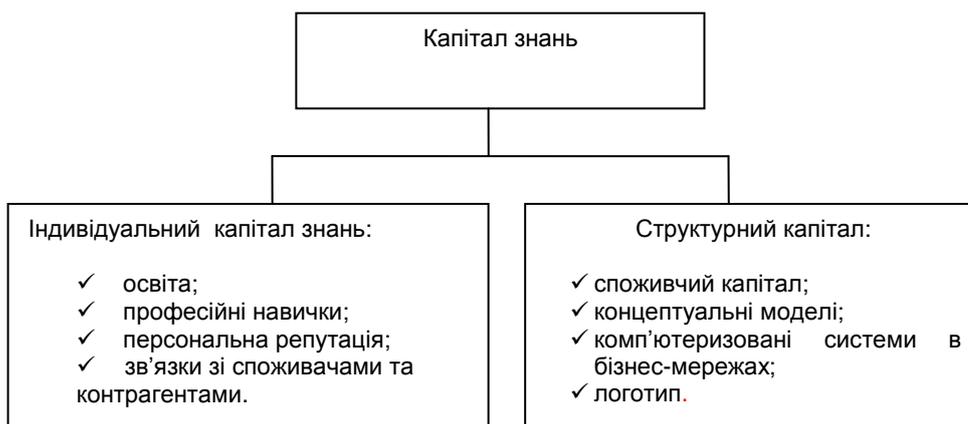
с. 235], у Е. Скшипек – «базові знання» [31, с. 4–5], у К. Еванс – «знати хто», «знати що», «знати де» [14]);

✓ динамічний підхід: процедурні знання (знати як) – це знання про методи і способи вирішення проблем, вміщені у підручниках, навчальних посібниках, методичних рекомендаціях, а також інтуїтивні знання, що можуть проявлятися спонтанно під час виконання певних завдань (наприклад, у вчених І. Нонака, Г. Такеучі – це «закриті знання» [18, с. 25]; у Е. Скшипек – «технічні знання» [31, с. 4–5], у К. Еванс – коегзистенційні (структурні) знання, які аналітично відображають зв'язки і взаємозалежність між фактами, процесами [14]).

Однак, коли мова йде про індивідуальний інтелектуальний капітал, то основою його формування є не знання, а саме капітал знань. Адже, базовим методологічним положенням щодо структури індивідуального інтелектуального капіталу в нашому випадку є використання економічного підходу до оцінки впливу його елементів на збільшення доходів їх носіїв-власників в умовах посилення інтелектуалізації праці та на креацію вартості сучасних суб'єктів господарювання.

Як вже було зазначено вище, перше практичне застосування поняття «капітал знань» реалізувала група шведських науковців під керівництвом К. Е. Свейбі, яка запропонувала вдосконалену форму фінансової звітності, яка вміщувала фінансовий капітал та капітал знань, пізніше названий інтелектуальним капіталом. Ці дослідники вперше запропонували структуру «капіталу знань», яка базується на індивідуальній та структурній складовій.

У складі останнього (інтелектуального капіталу) підприємства виділяють індивідуальний капітал знань («*Know-how Individual capital*») та капітал знань організації («*Know-how Organization Capital*»), або структурний капітал («*Structural Capital*»). Виділений у межах маркетингової концепції інтелектуального капіталу підприємства індивідуальний капітал знань («*Know-how Individual Capital*») вміщений у людських ресурсах і включає: освіту, професійні навички, персональну репутацію, зв'язки зі споживачами та контрагентами, споживчий капітал, концептуальні моделі, комп'ютеризовані системи у бізнес мережах, логотип організації тощо (рис. 1).

Рис. 1. Модель інтелектуального капіталу «підприємства знань» К.-Е. Свейбі у контексті маркетингової концепції

Джерело: складено авторами на основі [26; 27]

Економічна глобалізація, швидкий розвиток інформаційних технологій створили неймовірні можливості для збору, нагромадження, поширення та зберігання знань, інформації, даних. Зазначимо, що розвиток ІТ-технологій і надалі позитивно впливатиме на розширення знань та перетворення останніх на специфічний ресурс виробництва.

Враховуючи зміни, які відбуваються в умовах нової системи господарювання і базуючись на поданому вище, можемо стверджувати, що для розвитку індивідуального інтелектуального капіталу стратегічним ресурсом виступатимуть не знання, а саме капітал знань, якісні можливості якого визначаються рівнем теоретичних, прикладних та духовних знань людини. Теоретичні знання є узагальненими, сформованими на основі аксіом, теорій, тверджень та логічного мислення. Характерною рисою теоретичних знань є їх доступність, яка забезпечується на основі створення державою рівного доступу до освіти, поширення інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема Інтернету, соцмереж тощо. Прикладні знання забезпечують рівень фахової підготовки майбутнього спеціаліста, базуючись на вивченні досвіду інших людей, зайнятих у цій сфері діяльності. Духовні знання підвищують можливості людини щодо набуття та розвитку теоретичних і прикладних знань.

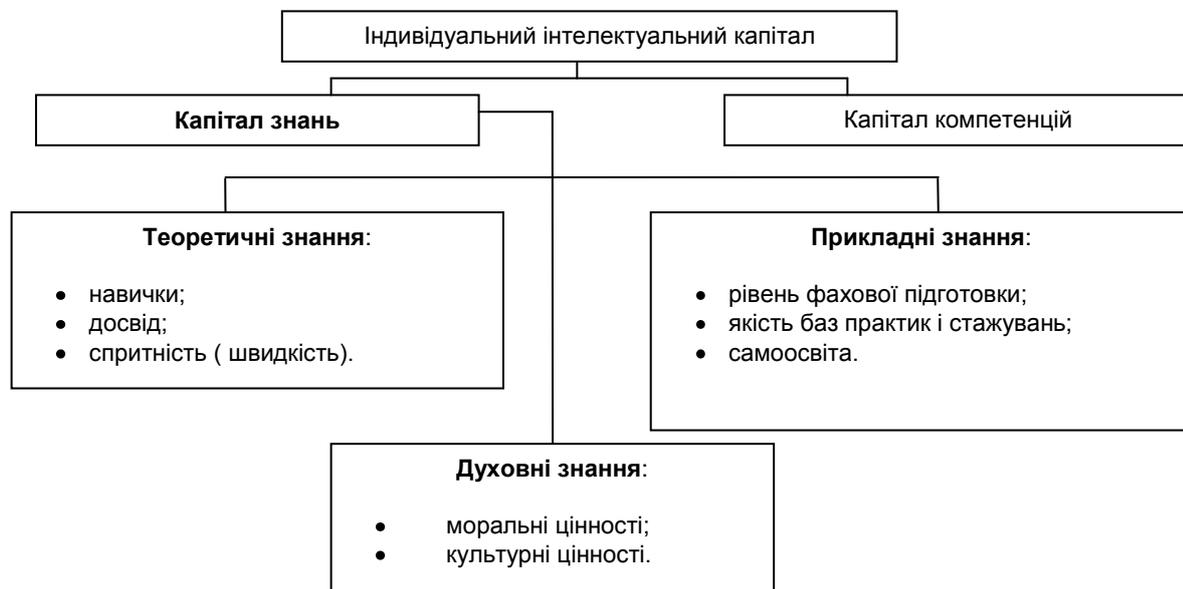
Таким чином, схилиємося до думки, що капітал знань – це концепційна здатність сформованих людиною теоретичних, прикладних і духовних знань генерувати інтелектуальні продукти та створювати додану вартість. Вважаємо, що гуманізація суспільства дає нам підстави акцентувати

увагу на важливості теоретичних знань, які людина формує під час здобуття гуманітарної (фундаментальної) освіти, самонавчання і самовдосконалення, адже, за дослідженнями американського економіста Дж. Кендріка «...створений освітою запас знань ... – капітал» приносить «дохід лише в не грошових, психологічних формах» [2, с. 45]. Однак, дозволимо собі частково не погодитися із даним твердженням науковця, оскільки вважаємо, що теоретичні знання, по-перше, суттєво розширюють межі для формування капіталу знань людини, а значить і збільшення її доходів та підвищення економічних ефектів для підприємства, де зайнята людина-носіє знань; по-друге, теоретичні знання позитивно впливають на появу у соціумі критичної маси інтелектуалів, формування еліти та розвиток громадянського суспільства в країні.

Важливою якісною характеристикою теоретичних знань людини виступають прикладні знання, здобуті під час фахової підготовки, тренінгів, семінарів, які, за твердженнями вченого Дж. Кендріка, «спеціально спрямовані на збільшення здатності людини створювати дохід» [2, с. 45]. Прикладні знання охоплюють ноу-хау («know-how»), представлене в межах капіталу знань людини.

Духовні знання представимо у вигляді сформованих життєвих і культурних цінностей, здатних забезпечувати активізацію людського чинника та підвищувати його продуктивність праці.

Капітал знань характеризується специфічними ознаками, зокрема в процесі його використання, на відміну від інших засобів виробництва, не підлягає зношенню і характеризується мобільністю, що забезпечується можливістю швидкої дифузії знань одночасно до кількох споживачів у різні місця, завдяки розвитку глобальних інформаційних мереж. Схематично, структурування капіталу знань можна представити за допомогою рис. 2.

Рис. 2. Структуризація капіталу знань на підприємстві

Джерело: авторська розробка

Таким чином, у запропонованій нами моделі характеристика таксономічної одиниці «індивідуальний інтелектуальний капітал» розкрита з погляду когнітивного (володіння знаннями) – на основі капіталу знань; мотиваційного (готовності використовувати капітал знань) та аксіологічного (освоєння цінностей) аспектів – на основі капіталу компетенцій.

У попередній статті [5] ми розпочали висвітлення результатів досліджень практичних аспектів формування індивідуального інтелектуального капіталу як капіталу знань і капіталу компетенцій при гармонізації навчальних програм університетів з очікуваннями підприємців в рамках проекту «Case Simulator», проведеного у 2011-2013 рр. у Гданському університеті (Республіка Польща) [12], та трансферу цієї інноваційної технології у практику навчання Тернопільського національного економічного університету (2014 р.) шляхом реалізації Міжнародного проекту «Бізнес-симуляції як інноваційна технологія трансферу знань», що стало можливим завдяки співпраці між цими університетами. Нагадаємо, що предметом цього спільного проекту є впровадження до повсякденного використання в навчальному процесі інноваційного методу навчання з використанням вивчення ситуацій (випадків, *англ. case studies*) разом з бізнес-симуляціями, які представляють наближений до реальності образ функціонування підприємства на ринку. Головною ціллю є поліпшення технологій, скерованих на «розвиток підприємницьких здібностей» серед студентів останнього року навчання, що має покращити їх позиції на ринку праці, а також як потенційних працедавців.

Попереднє наше дослідження презентує практичні результати обґрунтування доцільності формування капіталу компетенцій у майбутніх випускників університетів [5]. Участь у проекті також

передбачала дослідження різноманітних аспектів ставлення і схильностей студентів до підприємництва (про що детальніше йтиметься у наступній статті), а також самооцінку студентами наявності в них підприємницьких знань і вмінь, що дало змогу зрозуміти напрямок їх збалансування.

Дослідження показали, що підприємництво студенти сприймають позитивно. Підприємець для них є особою працьовитою, відповідальною і організованою. Багато студентів висловлюють бажання ведення власного бізнесу. Елементами, які перешкоджають веденню власного бізнесу, окрім бюрократії, корупції, економічних бар'єрів, є ще й страх перед можливою неуспішністю бізнесу. Цей останній чинник можна знівелювати в процесі подальшого розвитку підприємницьких здібностей у студентів у процесі навчання, продовження формування капіталу знань і компетенцій, що, зокрема, дає і участь у проекті бізнес-симуляцій.

Для самооцінки рівня вже набутого капіталу знань студентам було запропоновано за 5-бальною шкалою оцінити свої конкретні знання з питань щодо: формування власного капіталу; інших джерел фінансування бізнесу; найважливіших процедур, пов'язаних з відкриттям власної справи; сфери й оточення, де підприємство могло б функціонувати (табл. 1)

Таблиця 1

Шкала для самооцінки рівня знань

Зміст питання	Варіанти відповіді: (1) абсолютно з цим не погоджуюсь (2) не погоджуюсь (3) важко сказати (4) погоджуюсь (5) рішуче погоджуюсь
Шкала знань	
1. Знаю як отримати стартовий капітал	(1) (2) (3) (4) (5)
2. Знаю як знайти необхідне дофінансування	(1) (2) (3) (4) (5)
3. Знаю найважливіші процедури пов'язані зі створенням власного бізнесу	(1) (2) (3) (4) (5)
4. Знаю оточення, в якому підприємство могло б функціонувати	(1) (2) (3) (4) (5)

Джерело: розроблено на основі [12, с. 37]

Аналогічно для самооцінки рівня вмінь учасникам було запропоновано оцінити за такою ж шкалою наявність в них рис успішного підприємця, навичок комунікації, фахового досвіду роботи, відваги та здатності ризикувати.

Середній бал самооцінки студентами Гданського університету власних знань щодо ведення бізнесу (разом за економічними і неекономічними спеціальностями) склав 2,824766 [12, с.39], на що суттєво вплинула переважаюча кількість студентів неекономічних спеціальностей (n=181, порівняно з n=33 економічних) (див. рис. 3).

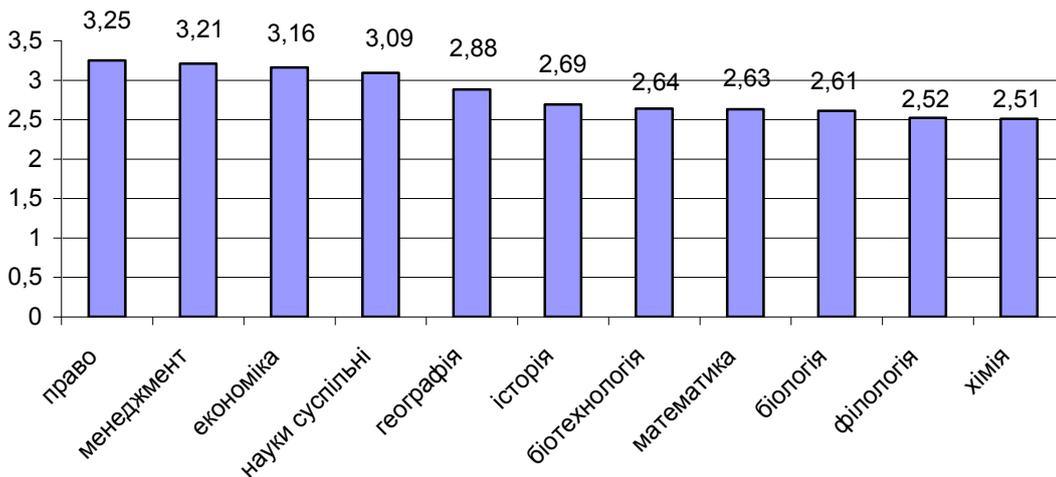

Рис. 3. Співставлення середніх значень самооцінки знань при провадженні бізнесу в розрізі факультетів Гданського Університету

Джерело: розроблено на основі [12, с.13].

Результати самооцінювання власних знань щодо ведення бізнесу учасників з української сторони наведено в табл. 2 і на рис 4.

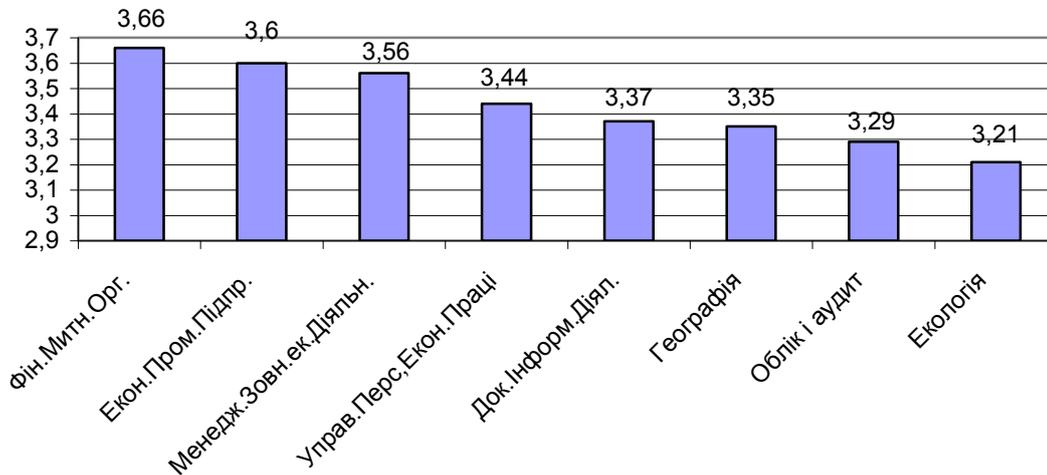
Очевидно, що студенти економічних спеціальностей вище самооцінюють свої знання ніж неекономічних, що є цілком логічним.

Таблиця 2

Середній бал самооцінки власних знань щодо ведення бізнесу учасниками проекту „Бізнес-симуляції як інноваційна технологія трансферу знань”

РАЗОМ:	3,498311
Для економічних спеціальностей (n=97)	3,541237
Для неекономічних спеціальностей (n=51)	3,416667

Джерело: авторська розробка

Рис. 4. Співставлення середніх значень самооцінки знань при провадженні бізнесу учасників проекту „Бізнес-симуляції як інноваційна технологія трансферу знань”

Джерело: авторська розробка

Якщо аналізувати бали за статтю (див. табл. 3), то як у польської, так і української сторін чоловіки показали вищі результати у своїй самооцінці знань, порівняно з жінками.

Таблиця 3

Середній бал самооцінки учасниками проектів власних знань щодо ведення бізнесу (поділ за статтю)

Учасники проекту	Жінки	Чоловіки	РАЗОМ
„Бізнес-симуляції як інноваційна технологія трансферу знань (на базі ТНЕУ)	3,490991	3,52027	3,498311
«Case Simulator» (Гданський університет)	2,773897	2,913462	2,824766

Джерело: авторська розробка і [12]

За аналогічною моделлю-шкалою (див. табл. 1) учасники проектів робили самооцінку вмінь. Для порівняння з рівнем знань ці результати зведено в табл. 4

Таблиця 4

Співставлення результатів самооцінки учасниками проектів власних знань і вмінь щодо ведення бізнесу (середній бал)

Учасники проекту	Рівень знань	Рівень вмінь
„Бізнес-симуляції як інноваційна технологія трансферу знань (на базі ТНЕУ)	3,498311	3,358108
«Case Simulator» (Гданський університет)	2,824766	3,405607

Джерело: авторська розробка і [12]

Очевидно, що середній бал щодо впевненості у своїх вміннях вести бізнес студентів української і польської сторін близький до 3,4.

На старті проекту було зроблено замір фактичного рівня сформованого капіталу економічних знань з дисциплін мікроекономіка, макроекономіка, підприємництво.

Участь у проекті бізнес-симуляції (за якими технології навчання передбачають використання наближеного до реальності образу функціонування підприємства на ринку) дозволяє далі розвивати підприємницькі здібності серед студентів останнього року навчання за рахунок покращення креативності мислення, вміння генерувати думки та ідеї, що підвищить спроможність швидкого реагування на різні економічні проблеми; зміцнення віри в себе у сфері підприємництва та підвищення рівня знань.

Останнім кроком виміру ефективності трансферу знань є порівняння зміни знань в групі учасників проекту, які брали участь у заняттях.

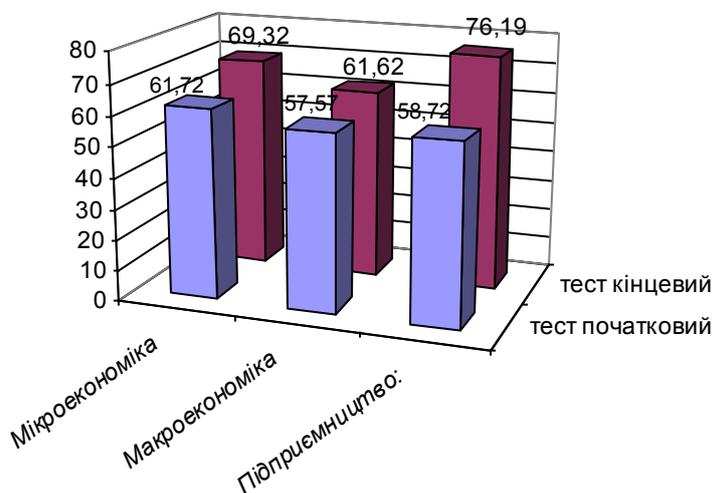

Рис. 5. Ріст рівня знань студентів - учасників проекту „Бізнес-симуляції як інноваційна технологія трансферу знань” (% вірних відповідей)

Джерело: авторська розробка

Таблиця 5

Результати зміни рівня знань з економічних дисциплін у студентів економічних і неекономічних спеціальностей – учасників проекту „Бізнес-симуляції як інноваційна технологія трансферу знань”

Дисципліна	Середній бал групи, %			
	Вступний тест		Кінцевий тест	
	Економічні спеціальності	Неекономічні спеціальності	Економічні спеціальності	Неекономічні спеціальності
Мікроекономіка	66,13	53,33	73,97	58,47
Макроекономіка	59,38	54,12	64,79	54,22
Підприємництво	61,29	53,82	79,98	67,35

Джерело: авторська розробка

Порівняння середніх значень рівня знань студентів у розрізі економічних і неекономічних спеціальностей дає змогу бачити, що як у тестах вступних, так і кінцевих студенти, пов'язані з економікою і бізнесом показали вищі результати (по підприємництву 61,29% тест вступний, 79,98% тест кінцевий). Студенти неекономічних спеціальностей набрали відповідно 53,82% на тесті вступному і 67,35% – на кінцевому. Підсумовуючи результати у сфері знань відносно напрямків навчання, можна стверджувати, що найкращі досягнення мають студенти напрямків економічних, натомість багато учасників занять в межах проекту з напрямків неекономічних також показали приріст знань у тестованих сферах.

Підсумовуючи, слід підкреслити, що найістотніший результат як у польської, так і української сторони було отримано у частині ключової цілі – підприємництва, що свідчить про ефективність інноваційного проекту трансферу знань. Водночас, динаміка приросту знань тут найбільша й склала близько 30 % (у проекті «Бізнес-симуляції як інноваційна технологія трансферу знань») була дещо нижчою від базового проекту «Case Simulator», де аналогічний приріст склав майже 55 % [12] та був досягнутий за рахунок кращої ринкової мотивації щодо відкриття і ведення власної справи. У сферах допоміжних, пов'язаних з мікро- й макроекономікою, реалізація проекту також спричинила позитивні зміни (відповідно на 12,31 %; 7,03 % в української сторони, та 2,45 % й 9,85 % в польської [12, с. 62]), хоча зафіксовані прирости не були такими значними.

Висновки з проведеного дослідження. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що для забезпечення конструктивного розвитку індивідуального інтелектуального капіталу

підприємства доцільним є акцентування уваги на формуванні капіталу знань. Запропонований погляд на капітал знань як концепційну здатність сформованих людиною теоретичних, прикладних і духовних знань генерувати інтелектуальні продукти та створювати додану вартість дозволяє покращити формування інтелектуального капіталу підприємства. Розгляд капіталу знань у ролі вагомого таксону у структурі індивідуального інтелектуального капіталу гарантуватиме підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняного випускника на глобальному ринку праці.

Проведене дослідження презентує практичні результати обґрунтування формування капіталу знань шляхом впровадження сучасних інноваційних технологій навчання майбутніх випускників університетів. Реалізація інноваційного проекту трансферу знань дозволила виявити резерви підвищення конкурентоспроможності вітчизняних фахівців на ринку праці за рахунок удосконалення формування капіталу знань, який є фундаментом індивідуального інтелектуального капіталу та каталізатором прогресивних динамічних змін. Поліпшення якісного рівня капіталу знань майбутніх випускників підвищує їх мотивацію до відкриття власної справи, а вітчизняні суб'єкти господарювання дозволяє скерувати на модель зрівноваженого розвитку, що і є перспективними векторами майбутніх наукових розвідок.

До перспектив подальших досліджень відносимо: врахування у формуванні «індивідуального інтелектуального капіталу» результатів дослідження різноманітних аспектів ставлення і схильностей майбутніх випускників до підприємництва, виявлення елементів, вплив яких можна знівелювати при подальшому розвитку підприємницьких здібностей у процесі навчання й продовженні формування капіталу знань і капіталу компетенцій, що, зокрема, дає і участь у проєкті бізнес-симуляцій.

Література

1. Гэлбрейт Дж. К. Новое индустриальное общество. Избранное / Джон Кеннет Гэлбрейт. – М. : Эксмо, 2008. – 1200 [1] с. – (Антология экономической мысли).
2. Кендрик Дж. Совокупный капитал США и его формирование / Джон Кендрик; [пер. с англ.; общая ред. и предисл. члена-корреспондента АН СССР А.И. Анчишкина]. – М. : Издательство «Прогресс», 1978. – 275 с.
3. Ожегов С. И. Словарь русского языка: 70000 слов / [под ред. Н. Ю. Шведовой]. – 22-е изд., испр. – М. : Русский язык, 1990. – 921 с.
4. Попович М. В. Бути людиною / Мирослав Володимирович Попович. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2011. – 223 с.
5. Собко О. М. Капітал компетенцій як фундаментальний чинник якості індивідуального інтелектуального капіталу підприємства / Ольга Миколаївна Собко, Людмила Леонтіївна Куц // Інноваційна економіка. – 2015. – № 3 (58). – С. 71-80.
6. Сучасний тлумачний словник української мови / [за ред. доктора філологічних наук, професора В. В. Дубічинського]. – 2-ге вид. – Х. : ВД «ШКОЛА», 2006. – 1008 с.
7. Холодная М.А. Психология интеллекта: парадоксы исследования / Марина Александровна Холодная. – Второе издание, перераб. и дополненное – СПб. : Питер, 2002. – 272 с. – (Серия «Мастера технологии»). [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://metodist.lbz.ru/lections/2/files/pintel.pdf>.
8. Baruk J. Zarządzanie wiedzą i innowacjami / Jerzy Baruk. – Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2006. – 408 [1] s.
9. Brilman J. Nowoczesne koncepcje i metody zarządzania / Jean Brilman; [tł. z fr. Krystyna Bolesta-Kukułka]. – Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 2002. – 478 [2] s.
10. Davenport T. Working Knowledge: How Organizations Manage What They Know / Tomash H. Davenport, Lawrence Prusak. – Boston: Harvard Business School Press, 2000. – 15 p. (Reprint) – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://wang.ist.psu.edu/course/05/IST597/papers/Davenport_know.pdf
11. Denison E. The Sources of Economic Growth in the United States and the Alternatives before us / Edward Fulton Denison. – New-York: Committee for Economic Development, 1962. – 297 p.
12. Efektywność projektu innowacyjnego testującego „CASE SIMULATOR”. Raport z badań / [Wojciech Bizon, Andrzej Poszewiecki, Paulina Szulc]; [pod red. Wojciecha Bizona i Andrzeja Poszewieckiego]. – Sopot: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2013. – 63 p.
13. Elliot S. American Productivity&Quality Center conference attendees discover the value and enablers of a successful KM program / Susan Elliot // Knowledge Management in Practice. – 1996. – № 5. – P. 1–8.
14. Evans Ch. Zarządzanie wiedzą / Christina Evans; [tł. z ang. Jarosław Sawicki]. – Warszawa: PWE, 2005. – 266 s. – (Tytuł oryginału: Managing for Knowledge: HR's strategic role).
15. Gableta M. Człowiek i praca w zmieniającym się przedsiębiorstwie / Małgorzata Gablota. – Wrocław: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego, 2003. – 229 s.
16. Levy-Leboyer Cl. Kierowanie kompetencjami: bilans doświadczeń zawodowych / Claude Levy-Leboyer; [przekł. z fran. Marian Egeman]. – Warszawa: Poltext, 1997. – 131 s.
17. Louart P. Kierowanie personelem w przedsiębiorstwie / Pierre Louart; [przekł. z ang. Marian Egeman]. – Warszawa: Poltext, 1995. – 329 s. – (Aby skutecznie kierować pracownikami należy najpierw nauczyć się kierować sobą).
18. Nonaka I. Kreowanie wiedzy w organizacji: jak spółki japońskie dynamizują procesy innowacyjne / Ikujiro Nonaka, Hiroataka Takeuchi. – Warszawa: Poltext, 2000. – 303 s. – (Seria „Euromanagement”).
19. Nowa Encyklopedia Powszechna PWN / [red. prowadzący Dariusz Kulisiewicz. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1997. – T. 6. S-Z. – 1100 [4] s.

20. Panasiewicz L. Kontrowersje w sprawie zarządzania wiedzą / Leszek Panasiewicz // *Ekonomika i Organizacja Przedsiębiorstwa*. – 2004. – № 7. – S. 42–49.
21. Russell B. Human Knowledge – Its Scope and limits / Bertrand Bendle Russell. – London: George Allen and Unwin Ltd., 1948. – 538 p.
22. Schultz T. W. In Menschen Investieren: die Ökonomik der Bevölkerung Qualität / von Theodore W. Schultz; [übersetzt von Arnulf Kraus]. – Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebek), 1986. – 195 P.
23. Schultz T. W. Investment in Human Capital: The Role of Education and of Research / Theodore William Schultz. – New-York, London: The Free Press, 1971. – 272 p.
24. Siudak D. Pomiar procesów migracji wartości przedsiębiorstw na polskim rynku kapitałowym / Dariusz Siudak. – Warszawa: Wydawnictwo C. H. Beck, 2013. – 344 s. – (Seria Finanse).
25. Stoner J. A. F. Kierowanie / James A. F. Stoner, R. Edward Freeman, Daniel R. Gilbert; [przekł. z ang. Andrzej Ehrich]. – Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 1998. – 656 s. – (Wydanie 2 zm.) (Tytuł oryginału „Management”).
26. Sveiby K.E. The New Organizational Wealth / Karl-Erik Sveiby. – San Francisco, 1997. – 220 [8] p. – (Managing & Measuring Knowledge-Based Assets).
27. Sveiby K.E. The Invisible Balance Sheet: key indicators for accounting, control and valuation of know-how companies / Karl-Erik Sveiby [Elektronnyy resurs]. – Режим доступу: <http://bookre.org/reader?file=1438549&pg=2>
28. Taubman P. The Relative Influence of Inheritable and Environmental Factors and the Importance of Intelligence in Earnings Functions / Paul Taubman // proceedings of a conference “Personal income distribution”, April 18–23, 1997 in the Netherlands; held by the International Economic Association [Introduction Wilhelm Krelle] – Amsterdam: In Personal Income Distribution, 1978. – 381–395 p.
29. Thirery D. Zatrudnienie i kompetencje w przedsiębiorstwie w procesach zmian / Dominique Thierry, Christian Sauret z udziałem Nicole Monod; [przekł. z fr. Hanna Belżeczka, Marian Egeman]. – Warszawa: Poltext, 1994. – 238 s. – (Seria: Finanse, Zarządzanie, Rozwój).
30. Toffler A. Trzecia fala / Alvin Toffler; [przeł. Ewa Wogdyłło]. – Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1986. – 514 [1] s.
31. Wiedza w gospodarce, społeczeństwie i przedsiębiorstwach: pomiary, charakterystyka, zarządzanie; [red. nauk. Krzysztof Piech oraz Elżbieta Skrzypek]. – Warszawa: Instytut Wiedzy i Innowacji. – 2007. – 370 s.
32. Zaliwski A. Korporacyjne bazy wiedzy / Andrzej Zaliwski. – Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 2000. – 173 [3] s.

References

1. Galbraith, J.K. (2008), *Novoye industrialnoye obshchestvo. Izbrannoye* [The New Industrial State: Favourites], Eksmo, Moscow, Russia, 1200 [1] p.
2. Kendrick, Jhon W. (1978), *Sovokupnyy kapital USA i yego formirovaniye* [Formation and stocks of total capital], Translated by A.I. Anchishkina, Izdatelstvo «Progress», Moscow, Russia, 275 p.
3. Ozhegov, S.I. (1990), *Slovar russkogo yazyka: 70000 slov* [Dictionary of Russian language 70000 words], editor N.Yu. Shvedova, 22 edition, Russkiy yazyk, Moscow, Russia, 921 c.
4. Popovych, M.V. (2011), *Buty liudynoiu* [Being human], Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», Kyiv, Ukraine, 223 p.
5. Sobko, O.M. and Kuts, L.L. (2015), “Capital of competencies as a fundamental quality factor of individual intellectual capital of the enterprise”, *Innovatsiina ekonomika*, no. 3 (58), pp. 71-80.
6. Dubichynskiy, V.V. (Ed.) (2006), *Suchasnyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy* [Modern explanatory dictionary of Ukrainian language], 2 edition, VD “SHKOLA”, Kharkiv, Ukraine, 1008 p.
7. Kholodnaya, M.A. (2002), “The psychology of intelligence: paradoxes of the study”, available at: <http://metodist.lbz.ru/lections/2/files/pintel.pdf>
8. Baruk, J. (2006), *Zarządzanie wiedzą i innowacjami* [Knowledge Management and Innovation], Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń, Poland, 408 [1] p.
9. Brillman, J. (2002), *Nowoczesne koncepcje i metody zarządzania* [Current concepts and methods of management], Translated by fr. Krystyna Bolesta-Kukułka, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa, Poland, 478 [2] p.
10. Davenport, T.H. and Prusak, L. (2000), “Working Knowledge: How Organizations Manage What They Know”, Harvard Business School Press, Boston, USA, 15 p., available at: http://wang.ist.psu.edu/course/05/IST597/papers/Davenport_know.pdf
11. Denison, E. (1962), *The Sources of Economic Growth in the United States and the Alternatives before us*, Committee for Economic Development, New-York, USA, 297 p.
12. Bizon, Wojciech, Poszwiecki, Andrzej and Szulc, Paulina (2013), *Efektywność projektu innowacyjnego testującego „CASE SIMULATOR”* [The efficiency of the innovative project is being tested „CASE SIMULATOR”], Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Sopot, 63 p.
13. Elliot, S. (1996), “American Productivity&Quality Center conference attendees discover the value and enablers of a successful KM program”, *Knowledge Management in Practice*, no. 5, pp. 1–8.
14. Evans, Ch. (2005), *Zarządzanie wiedzą* [Managing for Knowledge: HR’s strategic role], Translated by ang. Jarosław Sawicki, PWE, Warszawa, Poland, 266 p.
15. Gableta, M. (2003), *Człowiek i praca w zmieniającym się przedsiębiorstwie* [Human and work in a changing organisation], Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego, Wrocław, Poland, 229p.
16. Levy-Leboyer, Cl. (1997), *Kierowanie kompetencjami: bilans doświadczeń zawodowych* [Management of competencies: balance of professional experience], translation from french Marian Egeman, Poltext, Warszawa, Poland, 131 p..

17. Louart, P. (1995), *Kierowanie personelem w przedsiębiorstwie* [Personnel management in the enterprise], translation from ang. Marian Egeman, Poltext, Warszawa, Poland, 329 p. – (Aby skutecznie kierować pracownikami należy najpierw nauczyć się kierować sobą).
18. Nonaka, I. and Takeuchi, H. (2000), *Kreowanie wiedzy w organizacji: jak spółki japońskie dynamizują procesy innowacyjne* [The Knowledge-Creating Company: How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovation], Poltext, Warszawa, Poland, 303 p.
19. Kulisiewicz, Dariusz (Eds.), (1997), *Nowa Encyklopedia Powszechna PWN* [New World Encyclopedia PSP], Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, Poland, Vol. 6. S-Z, 1100 [4] p.
20. Panasiewicz, L. (2004), "Controversy in knowledge management", *Ekonomika i Organizacja Przedsiębiorstwa*, no. 7, pp. 42–49.
21. Russell, B. (1948), *Human Knowledge – Its Scope and limits*, George Allen and Unwin Ltd., London, Great Britain, 538 p.
22. Schultz, T.W. (1986), *Investuvannia liudei: ekonomika iakosti naselewnia* [Investing in People: The Economics of Population Quality], Translated by von Arnulf Kraus, J.C.B. Mohr (Paul Siebek), Tübingen, Germany, 195 p.
23. Schultz, T.W. (1971), *Investment in Human Capital: The Role of Education and of Research*, New-York, London: The Free Press, 272 p.
24. Siudak, D. (2013), *Pomiar procesów migracji wartości przedsiębiorstw na polskim rynku kapitałowym* [Evaluation of processes changes in the value of companies on the Polish market of capitals], Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa, Poland, 344 p.
25. Stoner, J.A.F., Freeman, R.E. and Gilbert, D.R. (1998), *Kierowanie* [Management], Translated by ang. Andrzej Ehrich, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa, Poland, 656 p.
26. Sveiby, K.E. (1997), *The New Organizational Wealth*, San Francisco, USA, 220 [8] p.
27. Sveiby, K.E. "The Invisible Balance Sheet: key indicators for accounting, control and valuation of know-how companies", available at: <http://bookre.org/reader?file=1438549&pg=2>
28. Taubman, P. (1978), "The Relative Influence of Inheritable and Environmental Factors and the Importance of Intelligence in Earnings Functions", proceedings of a conference "Personal income distribution", April 18–23, 1997 in the Netherlands; held by the International Economic Association [Introduction Wilhelm Krelle], Amsterdam: In Personal Income Distribution, pp. 381–395.
29. Thirery, D., Sauret, Ch. and Monod, N. (1994), *Zatrudnienie i kompetencje w przedsiębiorstwie w procesach zmian* [Employment and competence in the enterprise in the process of changes], translation from French. Hanna Bełżecka, Marian Egeman, Poltext, Warszawa, Poland, 238 p.
30. Toffler, A. (1986), *Trzecia fala* [Third wave], Translated by. Ewa Wogdyłło, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa, Poland, 514 [1] p.
31. Piech, K. and Skrzypek, E. (Eds.), (2007), *Wiedza w gospodarce, społeczeństwie i przedsiębiorstwach: pomiary, charakterystyka, zarządzanie* [Knowledge in the economics, society and at the enterprises: measurement, characterization, management], Instytut Wiedzy i Innowacji, Warszawa, Poland, 370 p.
32. Zaliwski, A. (2000), *Korporacyjne bazy wiedzy* [Corporate Knowledge base], Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa, Poland, 173 [3] p.

УДК 658:65.011.4

Шевчук Н.В.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки підприємств
Клименко С.М.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки підприємств
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

ФУНДАМЕНТАЛЬНО-ВАРТІСНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Shevchuk N.V.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor
of economics enterprises
Klymenko S.M.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor
of economics enterprises
SHEI "Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman"

FUNDAMENTAL-VALUE APPROACH TO THE EVALUATION OF THE EFFECTIVE FUNCTIONING OF NATIONAL INDUSTRIAL ENTERPRISES

Постановка проблеми. В умовах розвитку інноваційної економіки широкого використання набуває фундаментально-вартісний підхід до діагностування та управління бізнесом (*Fundamental Value-Based Management*). Актуалізація даної концепції відбувається з певних причин: посилення конкуренції між підприємствами призвело до того, що вони мають задовольняти інтереси усіх зацікавлених осіб. Найбільш адекватним інструментом для вирішення даної проблеми є орієнтація на фундаментальну вартість підприємства, в процесі оцінювання якої враховуються майже всі фактори впливу; усі заходи, що спрямовуються на підвищення такої вартості, забезпечують досягнення довгострокових стратегічних цілей та активізують реалізацію проектів розвитку, які необхідні для підтримки стійких конкурентних переваг у довгостроковій перспективі; світова економічна криза 2008 року виявила недосконалість систем управління, котрі базуються виключно на ринковій вартості, орієнтація на яку не дозволяє своєчасно ідентифікувати симптоми кризи, зробити прогноз можливих наслідків та виявити найбільш ефективні напрями розв'язання проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментально-вартісний підхід до діагностування результативності діяльності підприємства та прийняття управлінських рішень набув розвитку в наукових працях д.е.н. І. Івашковської, д.е.н. М. Кудіної, д.е.н. Т. Теплової. Проблематика дослідження фундаментальної вартості в контексті визначення та забезпечення ефективності діяльності підприємств є відносно новою для вітчизняного наукового співтовариства. Визначена тематика досліджується в наукових працях д.е.н. Л. Фролової, к.е.н. О. Лісніченко, К. Рябікіної. Однак, варто зазначити, що в наукових працях даних науковців лише наводиться аргументація доцільності використання фундаментальної вартості порівняно з ринковою як критерію ефективності діяльності підприємств, визначаються особливості використання сучасних концепцій доданої вартості підприємства в процесах оцінювання фундаментальної вартості бізнесу і при цьому не розкривається загальна методологія дослідження фундаментально-вартісного підходу як самостійної управлінської концепції, що орієнтована на довгострокове зростання підприємств.

Постановка завдання. Основним завданням даного наукового дослідження є висвітлення авторської логіки економічного оцінювання ефективності функціонування підприємства на основі фундаментально-вартісного підходу та імплементація отриманих наукових результатів в практику діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. В теоретичних та прикладних дослідженнях з економіки підприємства оцінювання ефективності має ключове значення в силу особливостей як прийнятих окремих наукових парадигм, так і предметних областей, що вивчаються. Широке різноманіття опублікованих на тему ефективності монографій і наукових статей свідчить про різноплановість здійснюваних досліджень трактувань ефективності методів і метрик її вимірювання. Як результат –

відсутність чітко однозначного тлумачення даного терміну. Неоднозначність та різниця в змістовній інтерпретації визначення «ефективності» є у словниках, енциклопедіях, не говорячи вже про монографії та наукову періодику. Як відмічає Л. Лопатников (Л. Лопатников), «...ефективність (*efficiency, effectiveness*) – одне з найбільш загальних економічних понять, яке не має поки єдиного загальноприйнятого визначення» [6, с. 418]. Окремі науковці вважають, що на концептуальному рівні поняття ефективності не може бути визначено через те, що його зміст завжди є контекстуально відносним або об'єкту, що розглядається, або мети, або моделі оцінювання. Так, М. Лебас (*M. Lebas*) і К. Юске (*K. Euske*) вказують на те, що «...термін ефективність представляє собою одне із «слов-валіз», всередині якого кожний вміщує підходяще йому поняття, перекладаючи турботу про визначення на контекст» [10, с. 52]. Контекстуальний характер визначення ефективності доповнює суб'єктивізм її оцінювання, так як здійснюється з точки зору конкретного суб'єкту оцінки, що має не тільки індивідуальне сприйняття об'єкту, але і, що особливо важливо, індивідуальні уподобання на множині її результатів.

Не претендуючи на висвітлення узагальнень щодо описаних в сучасній науковій літературі підходів до оцінювання ефективності функціонування підприємства, можна акцентувати увагу на притаманну всім їм цільову спрямованість, яка визначає вектор розвитку управлінської аналітики. Одним з досить популяризованих підходів до даної наукової проблематики як у науковому співтоваристві, так і в практичній діяльності підприємств є орієнтація на прирощення вартості бізнесу, що потужно розвивається в рамках теорії вартісно-орієнтованого управління (*VBM, Value Based Management*). Накопичений багаж знань в галузі теорії вартості підприємства та досвід практичного використання сучасних концепцій *VBM* зумовили актуальність дослідження фундаментальної (істинної, внутрішньої) вартості як такої категорії, яка розкриває глибинну сутність процесів, що пояснюють причинно-наслідкові зв'язки між основними факторами, котрі безпосередньо впливають та визначають сутність ефективності розвитку підприємства. Фундаментальна вартість відображає потенційну здатність підприємства створювати багатство, тобто забезпечувати формування та прирощення вартості [1; 4; 7; 13]. Крізь призму фундаментально-вартісного підходу розкривається двоїста сутність підприємства, яка проявляється в тому, що, з одного боку, воно виступає джерелом формування вартості (тобто є суб'єктом економічних відносин), а з іншого – об'єктом вкладення капіталу [4; 5]. І якщо у першому випадку основним джерелом вартості є конкурентоспроможність підприємства, то у другому – його інвестиційна привабливість [4, с. 40]. Такий контекст зумовлює формування логіки оцінювання ефективності розвитку підприємства з позицій забезпечення не тільки її грошового вимірювання, а і врахування спектру якісних характеристик, які визначають результативну складову ефективності.

Дослідження та систематизація методичних підходів до оцінювання фундаментальної вартості з позицій ефективності функціонування підприємства здійснюється в двох методичних напрямках: на основі економічного прибутку та дисконтованих грошових потоків. Багатьма науковцями дисконтування грошових потоків розглядається як найбільш прогресивний підхід до оцінювання фундаментальної вартості, хоча по суті він є лише альтернативою концепції економічного прибутку, так як в основу обох підходів закладено один методологічний принцип – поточна оцінка перспектив розвитку підприємства на основі дисконтування. Логіка подальшого дослідження буде вибудовуватися відповідно до базових положень концепції економічного прибутку.

Методологія визначення вартості підприємства на основі економічного прибутку передбачає порівняння прибутковості капіталу (*ROIC, Return on Invested Capital*) з витратами на капітал (*WACC, Weighted Average Cost of Capital*). Підприємство може вважатися ефективним, якщо доходи від його функціонування не тільки покривають виробничі та операційні витрати та відсотки на позиковий капітал, але і забезпечують власникам дохід на інвестований капітал у вигляді нормального прибутку. У цьому сенсі економічний прибуток розглядається як добуток спреду доходності капіталу (різниця між рентабельністю інвестованого капіталу (*ROIC*) і витратами на капітал (*WACC*)) та величини інвестованого капіталу.

На основі концепції економічного прибутку набули розвитку моделі доданої вартості підприємства (ринкової доданої вартості (*MVA, Market Value Added*); економічної доданої вартості (*EVA, Economic Value Added*); акціонерної доданої вартості (*SVA, Shareholder Value Added*); доданої грошової вартості (*CVA, Cash Value Added*); грошової рентабельності інвестицій (*CFROI, Cash Flow Return on Investment*); внутрішньої норми прибутковості (*IRR, Internal Rate of Return*)), які в сучасній науковій літературі визначають як базові при оцінці змін фундаментальної вартості бізнесу. Варто підкреслити, що використання даних моделей дозволяє здійснювати грошове вимірювання змін вартості бізнесу, однак кожна модель має певні обмеження практичного використання та характеризує окремий контекст проблематики ефективності, що не завжди дозволяє зробити комплексне її оцінювання, відповідно, діагностувати весь спектр проблем та своєчасно відреагувати на потенційні загрози для стійкого функціонування підприємства. Зміна умов ведення бізнесу в постіндустріальній економіці спричинили нову конфігурацію факторів формування вартості, а, відповідно, і систему оціночних показників, які мають відобразити характеристики такої складної з точки зору інтерпретації категорії як фундаментальна вартість. Стійкість розвитку підприємств характеризується посиленням залежності рівня ефективності їх діяльності від накопичення наукового знання та здатності його

капіталізувати. В такому контексті змінюється логіка формування вартості, що пов'язано із зміщенням зусиль менеджменту «від процесу присвоєння капіталу до процесу створення продукту» до «творення самого капіталу у інтелектуальній формі». Виникає необхідність розширення меж вартісного аналізу капіталу, що виступає каталізатором зміни уявлень про змістовне наповнення та аналітичний інструментарій в напрямку доповнення фінансових вимірювань ефективності стратегічними.

Базова авторська логіка економічного оцінювання ефективності підприємства на основі фундаментально-вартісного підходу представлена на рис. 1, особливість якої полягає в тому, що управлінський фокус менеджменту підприємств має бути зміщено з мінімізації витрат на капітал на процес створення цінності. В такому контексті вважаємо за доцільне конкретизувати позицію відносно співвідношення понять вартості та цінності, які в багатьох сучасних наукових джерелах ототожнюються.

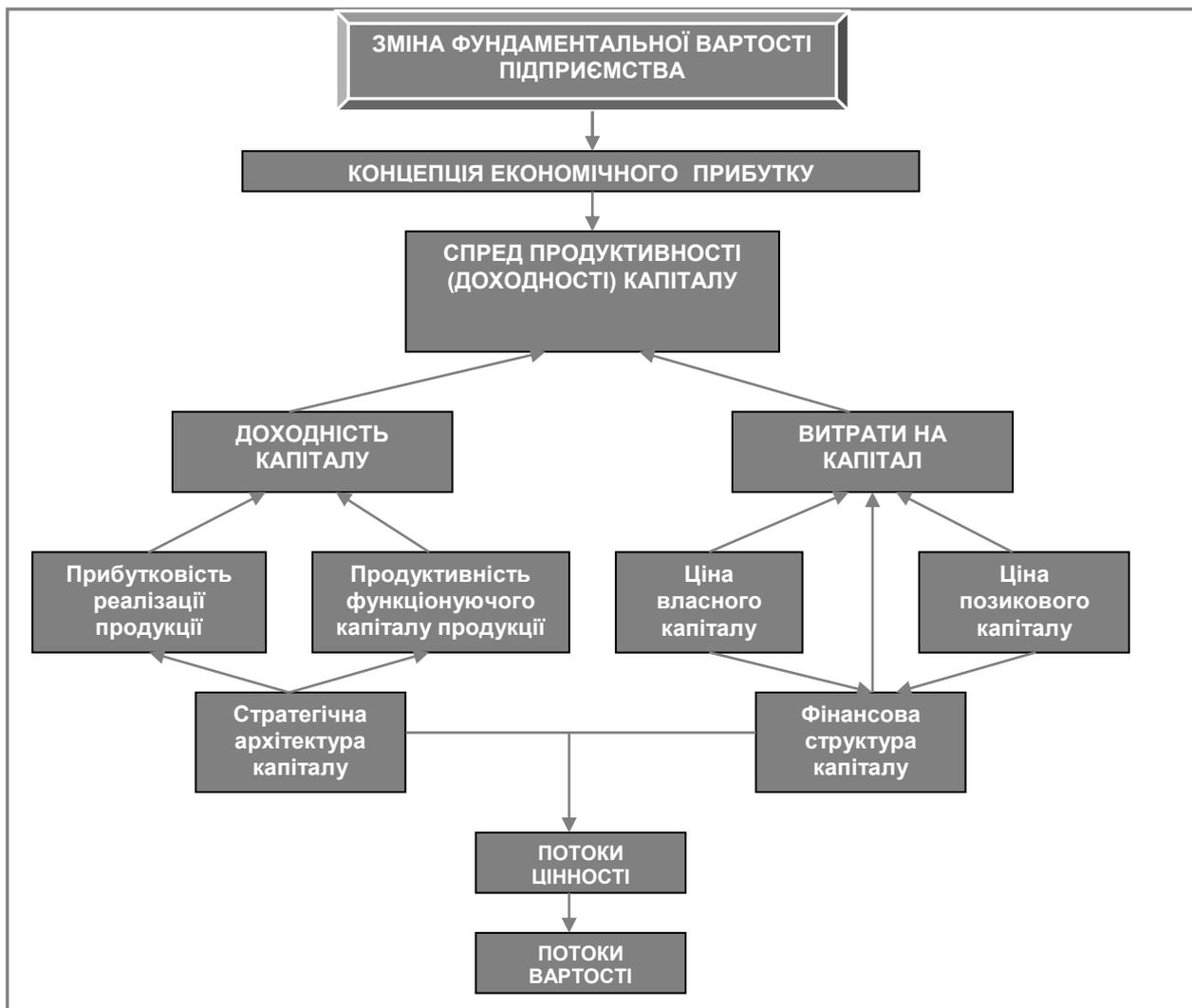

Рис. 1. Логіка оцінювання змін фундаментальної вартості підприємства на основі концепції економічного прибутку

Джерело: авторська розробка

В іноземній науковій літературі даний термін позначається однаково: в англійській – *value*, німецькій – *der Wert*, однак їх зміст диференціюється в залежності від контексту дослідження. В даному питанні ми розділяємо наукову позицію д.е.н. Н.С. Шухова [11; 12], який розглядає цінність у взаємозв'язку з цілями економічного суб'єкту, тобто цінним вважає те, що відповідає поставленим цілям. Виходячи з цього, науковець розкриває природу економічної цінності через систему суспільних цінностей. Цінність не є природною властивістю предметів, вона виражає відношення людини до певної речі, але разом з тим не є категорією виключно суб'єктивною, так як пов'язана з цілями, які об'єктивно виникають перед людиною в процесі її життєдіяльності. Тобто, цінність характеризує не тільки товар, але і благо в цілому, незалежно від того товарним є виробництво чи ні. Цінність розкриває якісну сторону об'єктивної реальності, тобто природу предметів та явищ [9, с. 192] та є первісною відносно категорії «вартості».

В умовах інтелектуалізації процесів формування вартості здатність капіталу продукувати економічні результати залежить від організаційних компетенцій підприємства, які є основою інтегрування, створення та реконфігурації внутрішніх і зовнішніх його ресурсів, що в свою чергу піднімає наукову проблематику дослідження продуктивності капіталу на стратегічний рівень. Це пов'язано з тим, що: по-перше, розвиток інноваційно-інформаційної економіки зумовив формування нового контуру нематеріального капіталу, що включає інтелектуальну складову та охоплює комбінації специфічних ресурсів, які створюють унікальні і невідтворювані ефекти в процесах продуктивного використання капіталу [2, с. 61 – 62]; по-друге, особливої ролі набуває ресурс відносин [3, с. 51], що зумовлює зміщення акценту формування вартості у соціальний простір, в якому визначення результатів та витрат відбувається на іншій методологічній основі.

Домінуюча роль якісно нових форм капіталу в процесах формування фундаментальної вартості зумовлює новий зріз дослідження процесу накопичення капіталу, який класично в науковій літературі розглядався крізь призму концентрації та централізації матеріально-речових та фінансових форм капіталу. В умовах розвитку постіндустріальної економіки акцент зміщується в сторону накопичення інтелектуального капіталу, яке має двоїсту природу. Так, з одного боку, воно виступає як загально соціологічний процес нарощування знань та розвиток інтелектуальних здібностей суб'єктів. З таких позицій накопичення характеризує взаємодію людини з оточуючим світом. З іншого – накопичення інтелектуального капіталу має соціально-економічну визначеність, що характеризує суспільну форму даного процесу, його соціально-економічну якість. Соціально-економічна форма накопичення інтелектуального капіталу відображає сукупність економічних відносин, що виникають, по-перше, при відтворенні віртуально-інформаційних ресурсів суб'єктів господарювання; по-друге, у зв'язку з формуванням інтелектуальних якостей суб'єктів. Визначені особливості зумовлюють адаптацію аналітичного інструментарію, що задіяний в процесах оцінювання ефективності функціонування бізнесу за критерієм зростання фундаментальної вартості.

Імплементация фундаментально-вартісного підходу в практику діяльності національного бізнесу була зроблена для підприємств, які забезпечують найбільшу частку у загальний обсяг реалізованої промислової продукції, це – харчові, металургійні та машинобудівні компанії. Протягом 2007–2013 рр. відбуваються зміни в структурі реалізованої продукції промисловості України (табл. 1). Так, якщо у 2007 р. найбільшою була частка металургійних підприємств (21,96%), то у 2013 р. цей показник зменшився до 15,38% і дані підприємства втратили лідируючі позиції у зазначеному аспекті, поступившись харчовим, частка в структурі реалізованої продукції зросла з 15,33% у 2007 р. до 19,33% у 2013 р. Частка капіталу у загальній його балансовій вартості по промисловості в цілому має аналогічну тенденцію. Даний показник характеризується зростаючою тенденцією для харчових підприємств та спадною – для металургійних та машинобудівних. Перевищення темпів зростання капіталу над обсягами реалізованої продукції зумовило зростання рівня капіталомісткості продукції для досліджуваних підприємств. При цьому досить важливим аспектом є питання якісних змін даного показника, що буде проаналізовано далі.

Таблиця 1

Показники господарської діяльності національних промислових підприємств у 2007 – 2013 рр.

Показники	Рік						
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8
1. Реалізована продукція:							
у % до попереднього року							
▪ промисловість	-	27,89	-12,05	32,15	24,96	5,17	-3,32
▪ харчові підприємства	-	27,22	14,05	21,00	15,19	14,42	2,88
▪ металургійні підприємства	-	28,32	-29,96	41,79	20,88	-7,71	-6,97
▪ машинобудівні підприємства	-	23,84	-29,52	15,66	34,45	7,54	-18,28
частка у загальнопромисловому обсязі реалізованої продукції, %							
▪ харчові підприємства	15,33	15,25	19,78	18,11	16,70	18,17	19,33
▪ металургійні підприємства	21,96	22,03	17,54	18,82	18,21	15,98	15,38
▪ машинобудівні підприємства	13,71	13,28	10,64	9,31	10,02	10,25	8,66
2. Капітал за балансовою вартістю, у % до попереднього року							
▪ промисловість	-	29,20	9,02	14,78	13,10	26,69	6,63
▪ харчові підприємства	-	27,34	13,79	35,09	14,24	7,20	7,49
▪ металургійні підприємства	-	37,38	11,28	20,09	5,09	9,27	-4,53
▪ машинобудівні підприємства	-	34,67	-10,23	14,82	8,73	1,94	3,81

продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8
частка у загальнопромисловому обсязі капіталу за балансовою вартістю, %							
▪ харчові підприємства	14,06	13,85	14,46	17,02	17,19	14,54	14,66
▪ металургійні підприємства	16,40	17,44	17,80	18,63	17,30	14,93	13,36
▪ машинобудівні підприємства	15,00	15,63	12,87	12,88	12,38	9,96	9,70
3. Капіталомісткість реалізованої продукції, грн./грн							
▪ промисловість	1,06	1,07	1,32	1,15	1,04	1,25	1,38
▪ харчові підприємства	0,97	0,97	0,97	1,08	1,07	1,00	1,05
▪ металургійні підприємства	0,79	0,85	1,34	1,14	0,99	1,17	1,20
▪ машинобудівні підприємства	1,16	1,26	1,60	1,59	1,29	1,22	1,55

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики: www.ukr.stat.gov.ua

Капітальні аспекти формування фундаментальної вартості підприємств досить наочно демонструє динаміка показника економічної доданої вартості бізнесу, результати розрахунку якого для досліджуваних підприємств представлені у табл.2. Упродовж 2007–2013 рр. відбуваються процеси руйнування вартості, які пов'язані з тим, що рівень доходності капіталу є нижчим ніж витрати, на його залучення з різних джерел.

Таблиця 2

Показники формування економічної доданої вартості національних промислових підприємств у 2007 – 2013 рр.

Показники	Рік						
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8
1. Економічна додана вартість, тис.грн.							
▪ промисловість	-60429	-103441	-132180	-113398	-102199	-195724	-216458
▪ харчові підприємства ¹	-6724	-15904	-7246	-11006	-13193	-11517	-15464
▪ металургійні підприємства ²	-6361	-17139	-30013	-27531	-28584	-42524	-35786
▪ машинобудівні підприємства	-9230	-16202	-12489	-9026	-4012	-6563	-14220
2. Спред доходності капіталу, %							
▪ промисловість	-7,97	-10,56	-12,38	-9,25	-7,37	-11,15	-11,56
▪ харчові підприємства	-6,31	-11,72	-4,69	-5,28	-5,54	-4,51	-5,63
▪ металургійні підприємства	-5,12	-10,04	-15,79	-12,06	-11,92	-16,23	-14,30
▪ машинобудівні підприємства	-8,12	-10,58	-9,09	-5,72	-2,34	-3,75	-7,83
Показники формування витрат на капітал							
3. Частка власного капіталу у загальній його величині							
▪ промисловість	0,47	0,40	0,38	0,35	0,34	0,39	0,39
▪ харчові підприємства	0,31	0,24	0,25	0,23	0,24	0,26	0,30
▪ металургійні підприємства	0,57	0,43	0,37	0,32	0,32	0,33	0,29
▪ машинобудівні підприємства	0,46	0,40	0,36	0,34	0,35	0,36	0,36
4. Частка платних позикових джерел у загальній величині капіталу							
▪ промисловість	0,20	0,23	0,22	0,21	0,21	0,25	0,25
▪ харчові підприємства	0,33	0,32	0,30	0,27	0,26	0,30	0,30
▪ металургійні підприємства	0,17	0,22	0,18	0,18	0,22	0,29	0,27
▪ машинобудівні підприємства	0,19	0,23	0,25	0,23	0,20	0,26	0,25
5. Середньозважені витрати на капітал, %							
▪ промисловість	11,8	11,1	11,1	10,2	9,7	11,3	11,3

¹ Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів

² Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів крім машин і устаткування

продовження табл. 2

1	2	3	4	5	6	7	8
▪ харчові підприємства	8,3	6,8	7,0	6,4	6,5	7,3	8,0
▪ металургійні підприємства	14,4	12,7	10,5	9,6	9,4	10,0	9,1
▪ машинобудівні підприємства	11,2	9,9	9,1	8,4	8,5	9,1	9,4
Показники формування доходності капіталу							
6. Рентабельність активів за чистим прибутком, %							
▪ промисловість	3,86	0,57	збиткове	0,95	2,31	0,15	збиткове
▪ харчові підприємства	1,97	збиткове	2,27	1,07	0,97	2,81	2,38
▪ металургійні підприємства	9,24	2,65	збиткове	збиткове	збиткове	збиткове	збиткове
▪ машинобудівні підприємства	3,07	збиткове	0,03	2,66	6,20	5,30	1,52
7. Рентабельність реалізації за чистим прибутком, %							
▪ промисловість	4,08	0,60	збиткове	1,09	2,40	0,19	збиткове
▪ харчові підприємства	1,91	збиткове	2,20	1,16	1,04	2,82	2,50
▪ металургійні підприємства	7,29	2,24	збиткове	збиткове	збиткове	збиткове	збиткове
▪ машинобудівні підприємства	3,54	збиткове	0,04	4,24	7,97	6,46	2,36
8. Продуктивність капіталу							
грн./грн							
▪ промисловість	0,95	0,94	0,76	0,87	0,96	0,80	0,72
▪ харчові підприємства	1,03	1,03	1,03	0,93	0,93	1,00	0,95
▪ металургійні підприємства	1,27	1,18	0,74	0,88	1,01	0,85	0,83
▪ машинобудівні підприємства	0,87	0,80	0,62	0,63	0,78	0,82	0,65
9. Коефіцієнт відповідності фактичного рентабельності критичному значення реалізації							
▪ промисловість	0,33	0,05	-0,12	0,09	0,24	0,01	0,00
▪ харчові підприємства	0,24	-0,72	0,33	0,17	0,15	0,38	0,30
▪ металургійні підприємства	0,64	0,21	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
▪ машинобудівні підприємства	0,27	-0,07	0,00	0,32	0,73	0,59	0,16

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики: www.ukr.stat.gov.ua

Результати аналізу динаміки факторів, що формують серед доходності капіталу свідчать про те, що різких коливань в структурі капіталу та його вартості не відбувається. Менеджмент сучасних промислових підприємств усвідомлює необхідність здійснення пошуку змін інструментів і можливостей формування структури капіталу на основі залучення нового кола учасників інвестиційного процесу, активізації діяльності на фондовому ринку та інтенсивному використанні переваг корпоративної форми ведення бізнесу. На прийняття рішень щодо структури фінансування накладають обмеження не тільки можливості залучення позикових коштів, вартість залучення капіталу, раціональне співвідношення ризику та доходності, але й існуючі конфлікти інтересів між учасниками, ризик втрати контролю над бізнесом, асиметричність інформації та низький рівень фондового ринку. Результати аналізу особливостей формування структури капіталу вітчизняними підприємствами показали, що крупні компанії недостатньо використовують переваги корпоративної форми ведення бізнесу (залучення фінансових ресурсів шляхом розміщення акцій (IPO), лістинг, використання похідних фінансових інструментів, сек'юритизація активів), що пов'язано з особливостями функціонування фондового ринку та менталітетом власників (високий рівень капіталізації акціонерного капіталу та мотивації до отримання «швидкого» прибутку). В той же час, банківський сектор не здатний забезпечити потреби реального бізнесу у довгострокових джерелах фінансування, а їх висока вартість не компенсується навіть «податковим щитом». В даних умовах параметри стратегії фінансування бізнесу будуть відхилятися від значень оптимальної структури капіталу, що в свою чергу загострює проблему пошуку джерел, які задовольняють не тільки параметрам терміновості, вартості, ризику, доходності, але і таким, як доступність, простота залучення, можливість збереження прав контролю над бізнесом.

Доходність капіталу з точки зору фінансових розрахунків визначається рівнем рентабельності реалізації продукції та продуктивністю функціонування активів. Протягом 2007–2013 рр. продуктивність капіталу досліджуваної вибірки підприємств характеризувалася спадною тенденцією (табл. 2). У промисловості відбулося зниження даного показника у 2013 р. порівняно з 2007 р. на

23,87%, металургії – 34,47%, машинобудуванні – 25,74%. Основними параметрами, що визначають дані зміни є фінансовий ризик, ліквідність, ділова активність підприємств (табл. 3).

Таблиця 3

Результати багатофакторного аналізу продуктивності капіталу національних промислових підприємств у 2007–2013 рр.

Фактори впливу на зміну продуктивності капіталу до попереднього року	Рік					
	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1. Коефіцієнт оборотності оборотних активів						
▪ промисловість	-0,05	-0,17	0,06	0,09	-0,06	-0,06
▪ харчові підприємства	0,00	-0,04	-0,16	0,00	0,01	-0,01
▪ металургійні підприємства	-0,14	-0,39	0,06	0,17	-0,04	0,00
▪ машинобудівні підприємства	-0,05	-0,19	-0,02	0,13	0,05	-0,16
2 Коефіцієнт поточної ліквідності						
▪ промисловість	-0,05	-0,06	-0,01	0,00	0,07	-0,02
▪ харчові підприємства	-0,07	0,05	-0,04	0,03	0,13	0,01
▪ металургійні підприємства	-0,23	-0,16	-0,02	0,06	0,07	-0,16
▪ машинобудівні підприємства	-0,09	-0,01	-0,01	0,02	0,10	-0,03
3. Частка поточних зобов'язань у загальній величині позикового капіталу						
▪ промисловість	-0,01	0,02	0,03	-0,02	-0,11	0,01
▪ харчові підприємства	-0,02	0,01	0,05	-0,01	-0,05	0,01
▪ металургійні підприємства	0,01	0,04	0,04	-0,11	-0,17	0,09
▪ машинобудівні підприємства	-0,01	-0,01	0,00	0,02	-0,09	0,01
4. Коефіцієнт структури капіталу						
▪ промисловість	0,26	0,09	0,11	0,05	-0,18	0,01
▪ харчові підприємства	0,40	-0,09	0,14	-0,05	-0,11	-0,16
▪ металургійні підприємства	0,66	0,20	0,18	0,04	-0,06	0,16
▪ машинобудівні підприємства	0,20	0,10	0,08	-0,05	-0,03	0,00
5. Коефіцієнт автономії						
▪ промисловість	-0,15	-0,06	-0,07	-0,03	0,11	0,00
▪ харчові підприємства	-0,31	0,07	-0,11	0,04	0,08	0,12
▪ металургійні підприємства	-0,37	-0,13	-0,12	-0,03	0,04	-0,11
▪ машинобудівні підприємства	-0,12	-0,06	-0,05	0,04	0,02	0,00

 - найбільший вплив фактор у відповідному році за абсолютним значенням
Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики: www.ukr.stat.gov.ua

Рівень рентабельності реалізації продукції вітчизняних промислових підприємств є дуже низькою порівняно із критичними значеннями даного показника³ (табл. 2). Причини, що зумовлюють негативну динаміку факторів впливу на формування доходності капіталу, на наш погляд, потрібно шукати в площині системного діагностування рівня конкурентоспроможності підприємств. Це пояснюється тим, що у сучасних умовах господарювання нематеріальні види капіталу формують нову платформу конкуренції, а їх накопичення перетворюється на передумову досягнення ефективності менеджменту бізнесу, звужується поле застосування традиційних парадигм управління, які засновані на конкуренції за найвищий рівень ефективності за витратами.

Висновки з проведеного дослідження. Орієнтація на поточний рівень прибутку сьогодні не створює передумов для розвитку підприємств. Дані обставини актуалізують потребу в управлінні конкурентоспроможністю, що на відміну від традиційного підходу зміщує акцент із пріоритету мінімізації витрат на капітал на здатність забезпечувати цінність, а, відповідно, і зростання його доходності. Розмірковуючи про цінність як економічний результат діяльності підприємства, увага менеджменту фокусується не на присвоєнні ресурсу, а на його створенні у вигляді інтелектуальної складової, яка стає визначальною в процесах забезпечення конкурентоспроможності. Це вносить

³ Під критичним рівнем рентабельності реалізації продукції мається на увазі таке його значення при якому забезпечується нульовий рівень спреду продуктивності (доходності) капіталу.

корективи у взаємовідносини з носіями усіх форм ресурсів, які набувають статусу стратегічного чинника формування цінності підприємства з урахуванням інтересів усіх його зацікавлених осіб. Саме такий контекст зміщує акценти в управлінні фундаментальною вартістю підприємства та факторами, що її визначають, тобто відбувається зміщення управлінського фокусу з пріоритету фінансових форм капіталу у площину інтелектуальної складової, а відповідно актуалізується стратегічний ракурс подальших досліджень в даному науково-практичному напрямку.

Література

1. Астраханцева И.А. Методология нелинейного динамического управления стоимостью компании / И.А. Астраханцева – Иваново: ГОУВПО «Ивановский государственный энергетический университет имени В.И. Ленина», 2011. – 172 с.
2. Васильцов Є.В. Стратегічний підхід до визначення продуктивності підприємства / Є.В. Васильцов // Стратегія економічного розвитку України. – 2014. – № 35. – С. 57–63.
3. Криворучкіна О.В. Економічна логіка ресурсних трансформацій на підприємстві / О.В. Криворучкіна, Н.В. Вінник // Вісник Криворізького економічного інституту КНУ. – 2013. – № 2. – С. 49–53.
4. Кудина М.В. Теория стоимости компании : монография / М. Кудина. – М. : ИД «ФОРУМ», ИНФРА-М, 2010. – 368 с.
5. Лісниченко О.О. Фундаментально-вартісні аспекти результативності розвитку харчових підприємств України / О.О. Лісниченко // Бізнес Інформ. – 2013. – № 4. – С. 165-172.
6. Лопатников Л.И. Экономико-математический словарь / Л.И. Лопатников. – М. : Издательство «Наука», 1993. – 448 с.
7. Мендрул О.Г. Управління вартістю підприємств : монографія / О.Г. Мендрул. – К. : КНЕУ, 2002. – 272 с.
8. Мендрул О.Г. Управління вартістю підприємства : навчальний посібник / О.Г. Мендрул. – К. : КНЕУ, 2011. – 538 с.
9. Репина А.В. Семантика и соотношение понятий ценности и стоимости в контексте маркетинговых исследований / А.В. Репина // Проблемы современной экономики. – 2012. – № 3. – С. 189–192.
10. Федотов Ю.В. Измерение эффективности деятельности организации: особенности метода DEA (анализа свертки данных) / Ю.В. Федотов // Российский журнал менеджмента. – 2012. – Том 10, № 2. – С. 51–62.
11. Шухов Н.С. Ценность и стоимость (опыт системного анализа). Вып.1. Часть 1: «Проблема ценности и стоимости в зарубежной литературе» / Н.С. Шухов. – М. : Изд-во стандартов, 1994. – 295 с.
12. Шухов Н.С. Ценность и стоимость (опыт системного анализа). Вып.1. Часть 2: «Теории экономической ценности и стоимости в отечественной экономической науке» / Н.С. Шухов. – М. : Изд-во стандартов, 1994. – 364 с.
13. Яковлева Е.А. Управление стоимостью предприятия в инновационном процессе : монография / Е.А.Яковлева. – СПб. : Изд-во СПбГПУ, 2008. – 156 с.

References

1. Astrakhanseva, I.A. (2011), *Metodologiya nelineynogo dinamicheskogo upravleniya stoimostyu kompanii* [The methodology of nonlinear dynamic management of company value], monograph, GOUVPO, Ivanovo, Russia, 172 p.
2. Vasil'tsov, E.V. (2014), "Strategic approach to the determination of productivity of the enterprise", *Stratehiia ekonomichnoho rozvytku Ukrainy*, no 35, pp. 57–63.
3. Krivoruchkina, O.V. (2013), "The economic logic of resource of transformations at the enterprise", *Visnik Kriivorizkoho ekonomichnoho institutu KNU*, no 2, pp. 49–53.
4. Kudina, M.V. (2010), *Teoriya stoimosti kompanii* [The theory of value of the company], monograph, ID «FORUM», INFRA-M, Moscow, Russia, 368 p.
5. Lisnichenko, O.O. (2013), "Fundamental cost aspects of effectiveness of development of Ukrainian food companies", *Biznes Inform*, no 4, pp. 165-172.
6. Lopatnikov, L.I. (1993), *Yekonomiko-matematicheskii slovar* [Economics and Mathematics Dictionary], Izdatel'stvo «Nauka», Moscow, Russia, 448 p.
7. Mendrul, O.G. (2002), *Upravlinnia vartistiu pidpriemstv* [Enterprise value management], monograph, KNEU, Kyiv, Ukraine, 272 p.
8. Mendrul, O.G. (2011), *Upravlinnia vartistiu pidpriemstva* [Enterprise value management], KNEU, Kyiv, Ukraine, 538 p.
9. Repina, A.V. (2012), "Semantics and the relation of the concepts of value and cost in the context of marketing research", *Problemy sovremennoy ekonomiki*, no 3, pp. 189–192.
10. Fedotov, Yu.V. (2012), " Measuring the effectiveness of the organization's activities: features of the method DEA (Analysis convolutions of data)", *Rossiyskiy zhurnal menedzhmenta*, no 2, pp. 51–62.
11. Shukhov, N.S. (1994), *Tsennost i stoimost (opyt sistemnogo analiza), Vyp.1. Chast 1: «Problema tsennosti i stoimosti v zarubezhnoy literature»* [The value and the value of (the experience of systems analysis). Issue 1: «Problems of value and value in foreign literature], Izd-vo standartov, Moscow, Russia, 295 p.
12. Shuhov, N.S. (1994), *Tsennost i stoimost (opyt sistemnogo analiza), Vyp.1. Chast 2: «Teorii ekonomicheskoy tsennosti i stoimosti v otechestvennoy ekonomicheskoy nauke»*, [The value and the value of (the experience of systems analysis). Issue 2: «Theories of economic value and the value in the domestic literature», Izd-vo standartov, Moscow, Russia, 364 p.
13. Yakovleva, E.A. (2008), *Upravlenie stoimostyu predpriyatiya v innovatsionnom processe* [Value management of the enterprise in the innovation process], monograph, Izd-vo SPbGPU, Sankt-Peterburg, Russia, 156 p.

УДК 658.821

Николюк О.М.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри комп'ютерних технологій
і моделювання систем
Полянко В.Б.
Житомирський національний агроекологічний університет

ОЦІНКА ВИКОРИСТАННЯ КОНКУРЕНТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА

Nykolyuk O.M.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor of department
of computer technologies and modeling of systems
Polyanko V.B.
Zhytomyr National Agroecological University

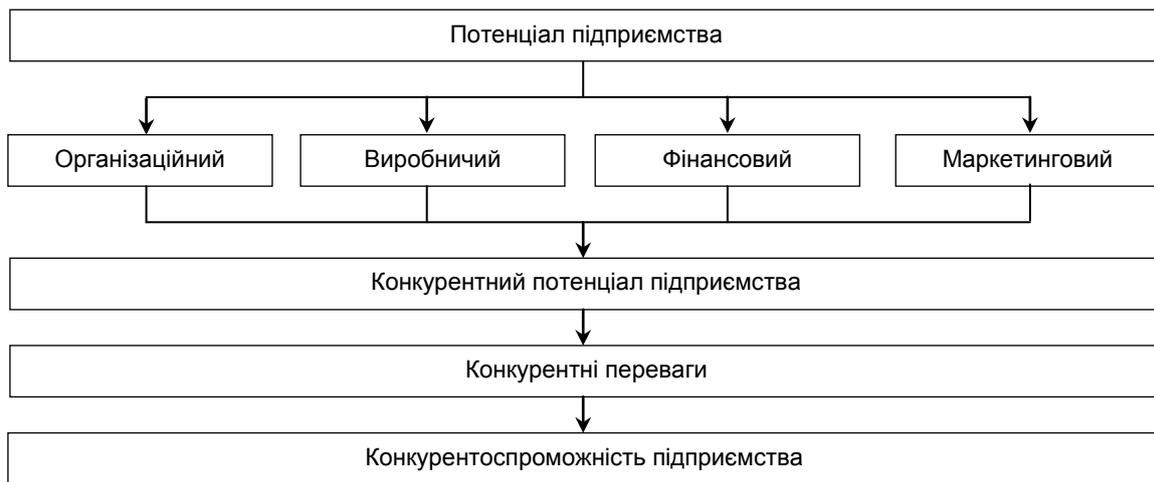
EVALUATION OF USAGE THE COMPETITIVE POTENTIAL OF THE AGRICULTURAL ENTERPRISE

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку ринкових відносин України для успішного ведення підприємницької діяльності увагу необхідно приділяти управлінню конкурентоспроможністю підприємства. Водночас, організації все частіше вивчають не лише постачальників, конкурентів, споживачів, а більше звертаються до своїх внутрішніх можливостей, ресурсів, якими вони володіють, кваліфікації та здібностей їх персоналу. Це обумовлено тим, що останніми роками у практичну діяльність увійшло таке поняття як «конкурентний потенціал».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування та реалізації конкурентного потенціалу досліджували такі вчені-економісти, як І. В. Балабанова, Л. В. Балабанова, В. С. Сімонова, О. С. Федонін та ін. Питанню розробки методики оцінки ступеня використання конкурентного потенціалу увагу приділяли такі вітчизняні вчені, як В. І. Хомяков, А. Е. Воронкова, М. М. Мартиненко та ін. Водночас, з огляду на неперервний процес змін внутрішнього та зовнішнього середовища сільськогосподарських підприємств, виникає об'єктивна необхідність у адаптації існуючих методичних підходів до оцінки до зовнішніх та внутрішніх зрушень.

Постановка завдання. Об'єктом дослідження є процес оцінювання конкурентного потенціалу сільськогосподарських підприємств. Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних та практичних аспектів оцінювання конкурентного потенціалу сільськогосподарських підприємств. Метою дослідження є розробка теоретичних положень та практичних рекомендацій щодо оцінки використання конкурентного потенціалу підприємства. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань наукового дослідження: 1) дослідження сутності поняття «конкурентний потенціал»; 2) вибір серед існуючих методів оцінювання той, що дасть можливість надати найбільш точну кількісну оцінку ступеня використання конкурентного потенціалу; 3) реалізація обраної методики на прикладі сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основою формування конкурентного потенціалу, ступінь використання якого визначає рівень конкурентоспроможності підприємства, є потенціал підприємства (рис. 1). За функціональними напрямками формування та використання потенціалу виділяють організаційний (здатність керуючих ланок підприємства створити ефективну систему взаємодії між усіма елементами потенціалу), виробничий (можливості підприємства щодо виготовлення продукції певного асортименту, номенклатури і якості в потрібній споживачам кількості), фінансовий (здатність забезпечити фінансовими ресурсами всі структурні підрозділи) та маркетинговий потенціал (забезпечення маркетинговою системою підприємства його постійну конкурентоспроможність). Зокрема все актуальнішим стає виявлення, формування та розвиток внутрішніх джерел конкурентоспроможності підприємства. Названі вище складові є основою для формування конкурентного потенціалу підприємства. Ключовими структурними елементами конкурентного потенціалу виступають конкурентні переваги, особливості і механізми, створення яких спирається на потенціал підприємства в цілому та є фундаментом для забезпечення конкурентоспроможності.

Рис. 1. Формування конкурентного потенціалу підприємства

Джерело: власна розробка

Л. В. Балабанова та А. В. Балабаниць конкурентний потенціал розглядають як «сукупність наявних конкурентних переваг і маркетингових можливостей фірми, що мають здатність при сприятливому маркетинговому кліматі трансформуватися в конкурентні переваги підприємства, забезпечуючи йому стійку конкурентну позицію на ринку» [2, с. 8].

С. Б. Романишин, М. М. Гагелюк, У. І. Когут це поняття визначають як «потенційну можливість підприємства підтримувати конкурентоспроможність» [12, с. 179]. Також під ним розуміють «систематизований комплекс взаємоузгоджених можливостей і ресурсів внутрішнього середовища підприємства, що забезпечує отримання конкурентних переваг в умовах змінюваного зовнішнього середовища та обмежених ресурсів, сприяє досягненню поставлених конкурентних цілей та при раціональному використанні забезпечує підприємству високий конкурентний статус» [6, с. 43]. Дослідимо конкурентний потенціал як категорію. Дані досліджень зведемо у табл. 1.

Таблиця 1

Підходи до трактування категорії конкурентний потенціал підприємства

Автор	Трактування конкурентного потенціалу
В. А. Баринов, А. В. Синельников [3]	Потенціал, що передбачає дві складові: адаптивність і інноваційність. Адаптивність розуміється як властивість пристосування, як форма відносин організації із зовнішнім середовищем.
К. П. Янковский, І. Ф. Мухарь [16]	Конкурентні переваги низького порядку, пов'язані з можливістю використання дешевших матеріалів, енергії, робочої сили; а також високого порядку - унікальна продукція, прогресивна технологія та висококваліфіковані фахівці, позитивна репутація компанії.
Девіс Стівен [4]	Виявлення та реалізація внутрішніх резервів – стратегічного потенціалу, який складається з трьох складових: професіоналізм, знання, виробничий процес. Важливо визначити, чим і як стратегічно потенціал фірми відрізняється від стратегічного потенціалу конкурентів.
О. І. Остапенко, Н. В. Верещак [10]	Як реальна, так і потенційна здатність компанії розробляти, виготовляти, збувати та обслуговувати в конкретних сегментах ринку конкурентоспроможні вироби, тобто товари, що перевершують за якісно-ціновими параметрами аналоги і користуються більш пріоритетним попитом у споживачів.
В. С. Сімонова [14]	Це відкрита багатоелементна, ієрархічна та динамічна система можливостей, компетенцій і ресурсів внутрішнього середовища підприємства, спрямована на отримання конкурентних переваг в умовах мінливого зовнішнього середовища, яка в разі раціонального й ефективного використання ресурсів забезпечить підприємству високий конкурентний статус, що відповідає встановленим цілям та завданням.

Джерело: складено на основі [3; 4; 10; 14; 16].

З даних таблиці 1 видно, що зміст трактування категорії «конкурентний потенціал» інтерпретується по-різному, зокрема як сукупність ресурсів і можливостей, частина загального потенціалу, набір ключових факторів успіху і складових, що володіють інноваційністю та адаптивністю [5]. Оскільки джерелом конкурентоспроможності підприємства є його ресурсна база, яка визначає його можливості отримання переваг, то *конкурентний потенціал* визначено як сукупність ресурсів підприємства та його можливостей, що забезпечує формування та утримання конкурентних переваг.

Для того, щоб визначили «сильні» та «слабкі» сторони підприємства, проводять комплексну та багатосторонню оцінку результативності його діяльності. Таке оцінювання дозволяє вчасно визначити наявність кризових явищ у діяльності суб'єкта господарювання. В ролі методичної бази оцінки реалізації конкурентного потенціалу пропонується використовувати метод таксономічного аналізу, який передбачає побудову інтегрального показника, що узагальнює характеристики об'єкта дослідження у конкретний момент часу. Головною перевагою метода є простота обробки багатомірному статистичного матеріалу, вираженого у різних вимірниках, що уможлиблює його практичне застосування спеціалістами майже всіх вітчизняних підприємств.

Поетапно застосування методу таксономічного аналізу відображено на рис. 2.

Рис. 2. Етапи таксономічного аналізу конкурентного потенціалу підприємства

Примітка: z_{ik} – стандартизоване значення показника k для i -го підприємства; x_{ik} – значення показника k для i -го підприємства; $\bar{x}_k$ – середнє значення показника k ; σ_k – середньоквадратичне відхилення показника k ; c_{ik} – відстань стандартизованого значення показника k для i -го підприємства від еталону; d_i – відстань між даними точками та еталонним значенням i -го об'єкта; μ_i – рівень використання конкурентного потенціалу i -го об'єкта; $\bar{d}_i$ – середнє значення відстані від еталонного об'єкта; S – середнє квадратичне відхилення відстані від еталонного значення.

Джерело: складено на основі [7; 9]

Розглянемо ефективність використання конкурентного потенціалу сільськогосподарських підприємств по всіх областях України у 2014 р. Для дослідження рівня використання конкурентного потенціалу ми обрали такі показники: X_1 – рівень рентабельності сільськогосподарської діяльності, X_2 – продуктивність праці на 1 зайнятого в сільському господарстві, X_3 – урожайність зернових і зернобобових культур, X_4 – урожайність буряків, X_5 – урожайність картоплі, X_6 – середньодобовий приріст ВРХ на відгодівлі, X_7 – середній річний удій молока від 1 корови. Розрахуємо стандартизовані значення кожного показника для всіх областей України та визначимо їх максимальні значення. Результати представимо у табл. 2.

Таблиця 2

Стандартизовані значення економічних показників по областях України

Область	Значення z_{ik}						
	X_1	X_2	X_3	X_4	X_5	X_6	X_7
1	2	3	4	5	6	7	8
Вінницька	-0,66	1,30	1,32	0,75	0,62	0,87	0,72
Волинська	0,18	-0,10	-0,62	0,28	-0,12	-0,69	-0,74
Дніпропетровська	0,10	-0,54	-1,45	0,20	-1,18	1,20	-0,24

продовження табл. 2

1	2	3	4	5	6	7	8
Донецька	-1,07	-0,04	-0,99	-0,61	-1,06	0,04	-0,62
Житомирська	-0,64	0,19	0,60	0,79	1,44	-0,49	0,01
Закарпатська	-1,93	-2,61	-0,59	-2,01	0,18	-1,88	-1,05
Запорізька	-0,47	-1,39	-1,57	-2,01	-1,44	-1,20	-0,47
Івано-Франківська	2,54	0,68	0,25	0,86	-0,41	-0,03	-0,72
Київська	-0,57	0,19	1,26	1,29	0,60	0,91	2,43
Кіровоградська	0,93	-0,02	-0,16	-0,06	-0,94	-0,43	0,66
Луганська	0,17	-0,34	-1,07	-0,68	-1,15	-2,19	-0,35
Львівська	0,90	0,86	0,13	0,72	0,34	0,61	-0,64
Миколаївська	0,51	-0,86	-1,31	0,70	-1,52	-0,88	-0,75
Одеська	0,18	-1,04	-1,23	-2,01	-0,81	-1,28	-1,51
Полтавська	-0,34	-0,69	0,46	0,41	1,21	1,14	2,42
Рівненська	0,57	-0,01	0,20	0,30	0,55	-0,86	-0,88
Сумська	0,15	1,48	1,45	0,40	1,56	0,08	0,40
Тернопільська	-0,57	0,94	0,86	0,55	0,99	1,06	-0,09
Харківська	-0,26	0,58	-0,05	0,34	0,24	0,06	1,02
Херсонська	0,10	-0,36	-1,49	-2,01	-1,60	0,67	-0,53
Хмельницька	2,11	1,87	1,33	0,92	1,60	0,97	-0,59
Черкаська	0,09	1,11	1,10	0,74	-0,20	1,42	1,58
Чернівецька	-0,08	-1,12	0,64	0,13	0,37	-0,03	-0,13
Чернігівська	-1,97	-0,08	0,95	0,02	0,72	0,95	0,05

Джерело: розраховано на основі даних [15]

З даних таблиці 2 видно, що максимальне значення показника X_1 в Івано-Франківській, X_2 – в Хмельницькій, X_3 – в Сумській, X_4 – в Київській, X_5 – в Хмельницькій, X_6 – в Черкаській, X_7 – в Київській областях. Отримані дані використаємо для розрахунку відстаней стандартизованого значення кожного показника та рівня використання конкурентного потенціалу кожної області України як еталонні. Отримані результати представимо у табл. 3.

Таблиця 3

Визначення рівня використання конкурентного потенціалу кожної області України

Область	Значення C_{ik}							μ_i^*
	X_1	X_2	X_3	X_4	X_5	X_6	X_7	
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Вінницька	-3,20	-0,57	-0,13	-0,54	-0,98	-0,55	-1,71	0,54
Волинська	-2,35	-1,97	-2,07	-1,01	-1,72	-2,12	-3,16	0,33
Дніпропетровська	-2,43	-2,41	-2,90	-1,09	-2,78	-0,23	-2,67	0,29
Донецька	-3,60	-1,91	-2,43	-1,90	-2,66	-1,38	-3,04	0,22
Житомирська	-3,18	-1,68	-0,85	-0,50	-0,16	-1,91	-2,41	0,43
Закарпатська	-4,47	-4,48	-2,03	-3,30	-1,42	-3,31	-3,48	-0,05
Запорізька	-3,00	-3,26	-3,01	-3,30	-3,04	-2,63	-2,89	0,06
Івано-Франківська	0,00	-1,20	-1,19	-0,43	-2,01	-1,46	-3,14	0,49
Київська	-3,10	-1,68	-0,19	0,00	-1,00	-0,51	0,00	0,56
Кіровоградська	-1,61	-1,89	-1,61	-1,35	-2,54	-1,85	-1,77	0,43
Луганська	-2,36	-2,21	-2,52	-1,97	-2,75	-3,61	-2,77	0,18
Львівська	-1,64	-1,01	-1,32	-0,57	-1,26	-0,81	-3,06	0,51
Миколаївська	-2,03	-2,74	-2,75	-0,59	-3,12	-2,31	-3,18	0,21
Одеська	-2,35	-2,92	-2,67	-3,30	-2,41	-2,70	-3,93	0,09
Полтавська	-2,88	-2,57	-0,99	-0,88	-0,39	-0,28	-0,01	0,52
Рівненська	-1,97	-1,88	-1,25	-0,99	-1,05	-2,29	-3,31	0,39
Сумська	-2,38	-0,39	0,00	-0,89	-0,04	-1,34	-2,02	0,58
Тернопільська	-3,10	-0,93	-0,59	-0,74	-0,61	-0,36	-2,51	0,50
Харківська	-2,80	-1,29	-1,50	-0,95	-1,36	-1,36	-1,40	0,50
Херсонська	-2,43	-2,23	-2,93	-3,30	-3,20	-0,76	-2,95	0,17

продовження табл.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Хмельницька	-0,42	0,00	-0,11	-0,36	0,00	-0,45	-3,01	0,64
Черкаська	-2,44	-0,76	-0,35	-0,55	-1,80	0,00	-0,84	0,61
Чернівецька	-2,62	-2,99	-0,80	-1,16	-1,23	-1,46	-2,55	0,38
Чернігівська	-4,51	-1,96	-0,49	-1,27	-0,88	-0,47	-2,38	0,33

Примітка: * μ_i –рівень використання конкурентного потенціалу.

Джерело: розрахунки авторів

Таким чином, після проведеного дослідження ми можемо виділити п'ять областей, що мають найбільше значення рівня використання конкурентного потенціалу в сільському господарстві. Перше місце посідають підприємства Хмельницької області з показником 0,64, друге – Черкаської (0,61), третє – Сумської (0,58), четверте – Київської (0,56) і п'яте – підприємства Вінницької області (0,54). Найменший рівень використання конкурентного потенціалу в сільському господарстві має Закарпатська область і становить (-0,05). Такий низький рівень даного показника спричинено слабким рівнем розвитку сільського господарства. У Закарпатській області найнижчі показники продуктивності праці, рентабельності сільськогосподарської діяльності, урожайності, середньорічного надюю молока, порівняно з іншими областями України.

Висновки з проведеного дослідження. Використання методу таксономії з метою оцінки ступеня використання конкурентного потенціалу підприємствами дає можливість спростити процедуру оцінювання без залучення додаткових програмних продуктів. Результатом проведення оцінки є узагальнення різних результативних характеристик діяльності підприємства у вигляді єдиного коефіцієнта таксономії. Водночас, подальших досліджень потребує адаптація розробленої методики до необхідності виділення підприємств-лідерів, стратегію яких доцільно використовувати менш ефективно функціонуючим суб'єктам господарювання.

Література

1. Балабанова І.В. Конкурентний потенціал як основа формування конкурентних переваг [Електронний ресурс] / І.В. Балабанова. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/3_ANRR_2009/Economics/38882.doc.htm.
2. Балабанова Л.В. Маркетинговий аудит системи сбыта : моногр. / Л.В. Балабанова, А.В. Балабаниць; ДонНУЕТ. – Донецьк, 2003. – 188 с.
3. Барінов В.А. Развитие организации в конкурентной среде / В.А. Барінов, А.В. Синельников // Менеджмент в России и за рубежом. – 2000. – №6. – С. 23–28.
4. Дзвіс С. Конкурентный потенциал – как его выявить? / С. Дзвіс // Competia Online Magazine. – 2003. – 57 с.
5. Карачина Н.П. Конкурентний потенціал та його роль у формуванні конкурентоспроможності підприємства / Н. П. Карачина, Л. І. Перцата // «Економічний простір». – 2014. – № 86. – С. 164–172.
6. Кирчата І.М. Управління конкурентоспроможністю підприємства в глобальному середовищі: моногр. / І.М. Кирчата, Г.В. Поясник – Харків : ХНАДУ, 2009. – 160 с.
7. Крисак А.І. Таксономічний аналіз як методологічний прийом оцінювання ефективності регулювання земельних відносин [Текст] / А.І. Крисак // Економічний аналіз : зб. наук. праць. – Тернопіль : Економічна думка, 2014. – Том 17. – № 1. – С. 66–70.
8. Матвєєв В.В. Система понять, які характеризують конкурентний стан підприємства / В.В. Матвєєв // Науковий журнал «Інтелект XXI». – 2014 – №2 . – С. 55-62.
9. Надтока Т. Б. Многомерное оценивание уровня социально-экономического развития предприятия / Т. Б. Надтока, А. Г. Виноградов // Бізнес Інформ. – 2014. – № 1. – С. 184–191.
10. Остапенко О.І. Конкурентоспособность как критерий оценки экономического потенциала предприятия-участника ВЭД / О. І. Остапенко, Н. В. Верещак. – Ставрополь : Северо-Кавказ. гос. техн. ун-т. – 2004. – 116 с.
11. Резніченко Д.В. Категоріальний апарат конкурентоспроможності соціально-економічної системи / Д.В. Резніченко // Інноваційна економіка. – 2012. – № 8. – С. 171–175.
12. Романишин С.Б. Система понять, які характеризують конкурентний стан підприємства / С.Б. Романишин, М. М. Гагелюк, У. І. Когут // Науковий вісник НЛТУ. – 2009. – № 19. – С. 174–181.
13. Садкова В.В. Комплексна оцінка фінансового стану підприємства на основі застосування методу таксономічного аналізу / В. В. Садкова // «Управління розвитком». – 2014. – №10. – С. 75–79.
14. Сімонова В.С. Підходи до визначення поняття «конкурентний потенціал» та його роль у формуванні конкурентоспроможності підприємства / В. С. Сімонова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. – № 6. – С. 194–197.
15. Статистичний збірник «Сільське господарство України» за 2014 рік / відпов. за випуск О. М. Прокопенко. – Київ, 2015. – 380 с.
16. Янковський К.П. Организация инвестиционной и инновационной деятельности / К. П. Янковський, И. Ф. Мухарь. – СПб. – 2001. – 300 с.

References

1. Balabanova, I.V. (2009), "Competitive potential as a basis for creating competitive advantages", available at: http://www.rusnauka.com/3_ANRR_2009/Economics/38882.doc.htm.

2. Balabanova, L.V., and Balabanyts, A.V. (2003), *Marketingovy audit systemy sbyta* [Marketing audit in system sales], monograph, Donetsk, Ukraine, 188 p.
3. Barinov, V.A. and Sinelnikov, A.V. (2000), "Development of the organization in a competitive environment", *Management in Russia and Abroad*, no. 6, pp. 3-13.
4. Devis S. (2003), "Competitive potential - how to identify?", *Competia Online Magazine*, 57 p.
5. Karachyna, N.P., and Pertsata, L.I. (2014), "Competitive potential and its role in formation of the enterprise competitiveness", *Ekonomichnyi prostir*, no. 86, pp. 164-172.
6. Kyrchata, I.M., and Poiasnyk, H.V. (2009), *Upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstva v hlobalnomu seredovyshchi* "Managing enterprise's competitiveness in the global environment", monograph, KhNADU, Kharkiv, Ukraine, 160 p.
7. Krysak, A.I. (2014), "Taxonomic analysis as the methodological approach to efficiency evaluation of the land relations regulation", *Ekonomichna dymka*, Ternopil, Ukraine, volume 17, no. 1, pp. 66-70.
8. Matvieiev, V.V. (2014), "System of terms describing firm's competitive status", *Intellect XXI*, no. 2, pp. 55-62.
9. Nadtoka, T.B., and Vinogradov, A.H. (2014), "Multi-dimensional Assessment of the Level of Enterprise Socio-economic Development", *Biznes Inform*, no. 1, pp. 184-191.
10. Ostapenko, O.I., and Vereshchak, N.V. (2004), *Konkurentosposobnost kak kriteriy otsenki ekonomicheskogo potentsiala predpriyatiya-uchastnika VED* [Competitiveness as a criterion for assessing the economic potential of the enterprise party FEA], Stavropol, Russia, 116 p.
11. Reznichenko, D.V. (2012), "Categories of the competitiveness of the socio-economic system", *Innovative economy*, no. 8, pp. 171-175.
12. Romanyshyn, S.B., Haheliuk, M.M. and Kohut, U.I. (2009), "System concepts that characterize the competitive position of the enterprise", *Naukovyi zbirnyk NLTU*, no. 19, pp. 174-181.
13. Sadkova, V.V. (2014), "Integrated assessment of the financial condition of a company through the application of taxonomic analysis method", *Upravlinnia rozvytkom*, no. 10, pp. 75-79.
14. Simonova, V.S. (2011), "Approaches to the definition of "competitive potential" and its role in shaping the competitiveness of enterprises", *Formyvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, no. 6, pp. 194-197.
15. Statistical yearbook "Agriculture of Ukraine" for 2014 (2015), Kyiv, Ukraine, 380 p.
16. Yankovskii, K.P., and Mukhar, I.F. (2001), *Organizatsiya investitsionnoy i innovatsionnoy deyatelnosti* [Organization of investment and innovation], St. Petersburg, Russia, 300 p.

D 23, E 29

Kamaram Ali Hassan,
graduate student*, *department of economy of enterprises*
Odessa National Economic University

USING TRANSACTION COSTS THEORY IN ATTRACTION FOREIGN DIRECT INVESTMENT BY THE ENTERPRISES

Камаран Алі Хассан,
аспірант кафедри економіки підприємства
Одеський національний економічний університет

ВИКОРИСТАННЯ ТЕОРІЙ ТРАНСАКЦІЙНИХ ВИТРАТ ПРИ ЗАЛУЧЕННІ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Formulation of the problem and its connection with scientific and practical tasks. The modern world widely uses the tools for regulation of the foreign investment (FDI). The international competition for FDI has resulted in that more and more governments provide more and more benefits designed to influence on the decision of TNCs on the placement of production. But, competing for FDI, the governments can offer such great benefits which no longer will be justified. There is one more problem: not all the countries have the same opportunities to provide the investment incentives and, as a result, the richer countries have more chances to attract the foreign investment. In particular, the tasks of liberalization, promotion and protection of FDI stipulated the going of regulation beyond the control of individual states to the regional and multilateral levels.

Analysis of scientific publications on the considered problem. The issues of the transaction costs theory and the institutional structure of the economy elaborated in detail in the scientific works of D. North and K. Arrow. Also this issue is considered in the works of: O. Williamson, A. Grechenko, M. Deryabina, A. Chukhno, etc. In recent years, many foreign and domestic scientists are paying special attention to the

* *Scientific director: Grinchenko R.V. - PhD*

foreign direct investment. At the same time high dynamics and ambiguity of foreign direct investment in the oil and gas sector due to the unstable political and economic situation necessitates further more in-depth analysis of modern aspects of transaction costs theories. Due to the high importance of this issue for the attractive foreign direct investment to the oil and gas sector it needs further review and amendments.

The purpose of the study is to develop the recommendations on promoting the attraction of investments by the oil and gas enterprises of Iraqi Kurdistan based on the transaction costs theory.

Statement of the main results of the study.

The economic theory of transaction costs considers the impact of the institutional environment on the costs associated with the conclusion of contracts and the functioning of institutions. The institutional environment of economic organizations is investigated within the theory of property rights, and the focus is shifted to obtaining the benefit from the clear specification of property rights. The theory of contracts also allows for analyzing the impact of the institutional environment on the signing and execution of contracts. In this case, the dominant are the "rules of the game" based on the formal (constitutional) rules. Although the theory of organizations differs from the other directions but it got its name from the ideas of O. Williamson. Thus, in his view, "the institutional environment means the rules of game determining the context in which the economic activity is conducted" [1, p. 38] and "this is a major political, social and legal norms which are the basis for the production, exchange and consumption" [2, p. 5]. This approach is shared by John Oxley, who believes that the institutional environment shall be interpreted as a set of political, economic, social and juridical (legal) agreements establishing a basis for the production and exchange [3], i.e. introduces in this environment the economic rules, but eliminates the consumption. The followers of the theory of public choice and the theory of property rights also believe that the institutional environment means the fundamental political, social and legal norms within which the processes of production and reproduction are conducted (constitutional law, electoral law, property law, contract law, etc.), i.e. reduce its parts to the subject matter of the law study. Such approach can be also traced in the works of the Russian and Ukrainian researchers [4; 5; 6] that can be explained by the definition of the institutional environment, common for literature which was proposed by L. Davis and D. North, who interpret it as "the set of fundamental political, social and basic legal norms governing the economic and political activities (the rules governing the elections which determine the property and contractual rights are the examples of such basic rules" [7, p. 133]. Taking into account that the institutional environment is mainly interpreted as the formal rules or regulations, the researchers in order to explain the behavior of companies and the constancy of their strategies under certain conditions of "institutional matrix" introduced a set of bureaucratic and political processes which prevent the companies adaptation to the existing institutional environment (K. Oliver [8], P. di Maggio and W. Powell [9], J. Hamilton and N. Biggart [10], etc.). The relation of the strategy of the company as the derivative from the institutional environment is illustrated in the works of K. Andrews [11] and K. Hofer [12]. K. Barlett and S. Khoshal [13] based on the example of European multinational companies have proved that the behavioral strategies of the company built with one "set" of institutional environment become ineffective with another.

Other approach belongs to A. Williamson who proposed a three-level model of research where the first level is represented by individuals (economic agents), and the second – by the institutional coordination (agreements between the business entities that determine the ways of cooperation and competition); the institutional environment acts as a third level which cooperates with the first two. Following L. Davis and D. North [7], A. Williamson proposes to distinguish between the institutional environment and the institutional arrangement [1]. Regarding the latter, it represents a set of rights which are formally established in the contracts, as well as in the numerous informal agreements and the reputation maintenance mechanisms. The institutional arrangement shall provide the common rules and mechanisms which allow for introducing the changes to the laws or the system of contracts. In particular, its existence is evidenced by the trust of all the participants of financial activities with the concluded contracts. Because such transactions are concluded voluntarily and individually, the institutional arrangement is primarily the result of the strengthening of new ethical and legal standards of the financial relations.

According to A. Oleynik [14], the institutional environment (economic constitution, institutional structure of economy, institutional framework) means the characteristics of the external environment that are relevant to the economic activity, a set of values, as well as formal and informal norms affecting the ratio of incentives in the activity and stipulating the achievement of minimum consensus between people. And, as R. Kapelyushnikov says, "it would be a mistake to oppose the formal and informal institutions under the either-or principle"; in the effectively functioning institutional system they do not exclude but rather complement each other (herewith the baseline always consists of the formalized relationships and implicit contracts) [15, p. 139]. This position is shared by the academician A. Chukhno: "... the formal institutions as the most common and fundamental in terms of the functioning and development of the economy determine the nature of informal institutions". However, the result of impact is ambiguous. If the legal regulations reflect the needs of the practice, they affect the informal institutions, in order for the latter, in turn, to meet the needs of the practice. Conversely, if the formal institutions have imperfections, it will negatively affect the informal institutions, contributing to the strengthening of their incompliance with the formal institutions [16, p. 5]. The classical theoretical concepts of T. Veblen, D. North and F. von Hayek and the centuries-long historical

experience prove that the evolution of economic as well as the financial systems is always determined by the one or another ratio of formal rules and informal norms and the nature of their changes.

So, in case of any reform, first it is necessary to take into account the principle of the so-called complementary institutions [17], i.e., the institutions complement each other and the desired economic effect is achieved only based on the interrelated institutional changes. It should be noted that the formal rules can be changed literally “overnight” (change of the constitution and regulatory legal acts, court decisions, etc.) and informal constitute a solid “core” of the institutions and are difficult to change. The latter determine the nature of actions of the citizens, financial institutions, regulatory bodies, and not by chance they are called as “routine”. The term “routine” in relation to the institutions means the normal and predictable patterns of behavior. Herewith, the routine determines a rational, but the only possible behavior, while the real behavior is affected both by the routines and environment. It is essential that, in particular, the routine is used by the institutions when choosing the strategies for solving the problems.

The study of macro-economic aspects of the movement of direct investments in the works of M. Porter is of great interest. The central idea of the theory of competitive advantages offered by M. Porter [18] is a close relationship between the competitive advantage and conditions of the country location (the country where the strategy is developed produces the main part of the production, has the technology and workforce with the necessary skills). Taking into account the existence of absolute the competitive advantage in Kurdistan due to useful natural energy resource (oil and gas), the essential objective is to determine the feasibility of these competitive advantages.

M. Porter largely moved away from theories of D. Ricardo and E. Heckscher – B. Olin. He even replaced the term “comparative advantage” to “competitive advantage” and introduced the concept of “targeted policies”, which is based in the set of directions, including the granting, protectionist measures, target direction of capital, etc. with respect to one or more of the priority sectors [18]

Factors of the competitive advantages formation at the international market according to Porter are as follows [18]:

1. Possibility of the rapid accumulation of specialized resources and skills in the country of location;
2. More accurate and accessible information about the prospective and current needs of potential buyers;
3. The competitiveness of supplying enterprises at the international market;
4. Favorable national system of the support and development of competitive advantages.

It is worth noting that the international competition has a significant impact on the countries with more open economies, or when the national goods are close to the substitutes of foreign ones. In addition, the researchers distinguish the important role of the international competition in increasing the inflation at the domestic market [19, p. 10].

In general, the political and legal environment of the oil and gas industry of Iraqi Kurdistan is not fully favorable to attraction of the investment to this sector.

Turkey and Kurdistan in November 2013 concluded a number of contracts that will allow for Kurdistan to export the oil and gas by the pipelines at the territory of Turkey. The supplies of oil by the pipeline at the territory of Kurdistan connected to the Kirkuk-Ceyhan pipeline, which will provide for Kurdistan oil the exit to the global markets [20].

In addition, Turkish Energy Company (TEC) established specifically for work in Northern Iraq has signed a contract for geological exploration of 13 sites, about half of which will be operated together with the American ExxonMobil [21]. The contracts also provide the construction of oil pipeline and gas pipeline that will allow for Kurdistan to increase the oil exports to 1 million barrels per day by 2015 and start the gas exports in early 2017. The payments for Kurdistan oil will be kept on a deposit in the Turkish state bank. After the payments to the contractors the balance will be placed on deposit until the parties agree on the distribution of revenues.

At the same time, the central government in Baghdad claims the rights to all the oil revenues, including the ones received from the sales of oil extracted at the territory of Iraqi Kurdistan. Kurdish authorities argue that Kirkuk deposit shall be not under the control of the central government, but of the regional body, arguing that it is provided in the constitution of the country.

Regarding the possibilities of the gas supplies to Europe, the state of the Kurdistan gas industry in this aspect is estimated by the experts in terms of the existence of the original plan of the gas pipeline Nabucco, where the southern segment of the pipeline to the gas fields of northern Iraq has been marked by the dotted lines. Then, this segment was removed due to the internal conflicts in Iraq and the strategic policy of consortium “Shakh – Deniz”. In the context of the growth of the demands of Turkey and European for gas and the growing power of Azerbaijan as the only supplier of gas, it seems reasonable to restore this line on the plan. Apparently, the competitors in this project will be Genel Enerji, Gazprom Neft and ExxonMobil [20].

The transportation by road lost the relevance in January, when the Kirkuk – Ceyhan oil pipeline was opened. Turkey has agreed to accept the Kurdish oil and store it separately from Iraqi oil. Seven of 12 tanks in Ceyhan were allocated for this. The Iraqi government has filed a lawsuit against Turkey in the International

Chamber of Commerce in Paris. The spokesman for the Iraqi Oil Ministry, Asim Jihad said that one more lawsuit is filed in Iraq against the Kurdish Ministry of Natural Resources [21].

Thus, Turkey, through which the Kurdish oil is transported, considers the exports from Kurdistan through the Mediterranean port of Ceyhan as the legitimate and will continue it. In general, according to the Turkish experts, 100-120 thousand barrels of oil per day comes from northern Iraq; herewith about 2.3 million barrels are stored in Ceyhan.

Against the background of the struggle for the oil revenues the active discussion of issues of the historical affiliation of Kirkuk which has acquired the fundamental importance was started actively. But even without Kirkuk the Kurdistan oil reserves according to the estimates make up 45 billion barrels, i.e. a quarter of Iraqi reserves. After the US invasion to Iraq in 2003, Kurdistan announced his own right to transport the oil independently from its territory. In 2004, Kurdistan signed the agreement on the sharing oil revenues with the central government in Baghdad. However, several key issues remain unresolved, including the fate of Kirkuk and the sharing of undeveloped oil fields.

Thus, from the standpoint of the competitive advantages theory, in general, Kurdistan has great potential in terms of fuel reserves, so the leading energy companies demonstrate the interest in it. The political and natural factors analyzed in the article together ensure the greatest influence on the processes of direct foreign investment in Iraqi Kurdistan.

In general, Kurdistan has great potential in terms of fuel reserves, so the leading energy companies demonstrate the interest in it. The political and natural factors analyzed in the article together ensure the greatest influence on the processes of investment in Iraqi Kurdistan.

Summary and conclusions.

Thus, summing up, it should be noted that the industry of Iraqi Kurdistan shall observe and use the effective investment policy which does not create the market distortions. For the industries of Iraqi Kurdistan which have the intention to attract the FDI associated with a significant transfer of technology the creation of infrastructure that fosters the strengthening of technological partnerships and enhancement of the positive effects of technological borrowing is of great importance. The adaptation of human resources to the technical progress and increase of their role in the spread of technology is one of the necessary conditions for more efficient use of the foreign technology. This requires the organization of appropriate training, development of direct and reverse communication of the affiliates of foreign companies with local companies.

Some sectors of the economy of Iraqi Kurdistan may not be able to attract FDI in the desired amount and of desired quality according to the current national economic or some of the following main reasons: a lack of adequate information for TNCs and high operating costs. Under the certain macroeconomic factors the host country receives less significant FDI inflow than it would like; it should focus on the formation of its own image and, if necessary, try to change the view of potential investors by providing of additional and better information. In some cases, the targeted work with investors – in general, in a particular industry or with certain companies - can become an effective approach that justifies the corresponding costs. One of the important measures taken by many countries to minimize the costs for the foreign investors became the establishment of the unified investment promotion agency which can provide the consulting support to the foreign investors and assist them in obtaining the necessary approvals.

Literature

1. Williamson O. Economic institutions of capitalism. Firms, markets, relational contracting / O. Williamson. – Saint-Petersburg. : Lenizdat, 1996. – 702 p.
2. Williamson O. Private property and capital market / O. Williamson // ЕКО. – 1993. – No. 5. – P. 4-11.
3. Oxley J. E. Institutional environment and the mechanism of governance: The impact of intellectual property protection on the structure of interfirm alliances / J. E. Oxley // Journal of Economic Behavior & Organization. – 1999. – No.38. – P. 283–309.
4. Дерябина М. Институциональные аспекты постсоциалистического переходного периода / М. Дерябина // Вопросы экономики. – 2001. – №2. – С. 108-124.
5. Гретченко А.А. Роль государственного регулирования в возрождении институциональной инвестиционной среды / А.А. Гретченко // Научные труды ДонНТУ. Серия: экономическая. – 2006. – Вып. 103-3. – С. 154-159.
6. Скоробогатов А. Институты как фактор порядка и как источник хаоса: неоинституционально-посткейнсианский анализ / А. Скоробогатов. – Вопросы экономики. – 2006. – №8. – С. 102-118.
7. Davis L. Institutional Change and American Economic Growth: A First Step towards a Theory of Institutional Innovation / L. Davis, D. North // Journal of Economic History. – 1970. – Vol.30. – No. 1. – P. 131-149.
8. Oliver C. Strategic responses to Institutional Processes / Oliver C. // Academy of Management Review. – 1991. – Vol.16. – No.1. – P. 145-179.
9. The new institutionalism in organizational analysis / Eds. P.J.Di Maggio, W.W.Powell. – Chicago: University of Chicago Press, 1991. – 119 p.
10. Hamilton G.G. Market culture and authority: a comparative analysis of management in the Far East / G.G. Hamilton, N.W. Biggart // American Journal of Sociology. – 1988. – Vol. 94. – P. 52-94.
11. Andrews L.A. The concept of corporate strategy / L.A. Andrews. – NY : Ronald Press, 1971. – 126 p.

12. Hofer C. Toward a contingency theory of business strategy / Hofer C. // *Academy of Management Journal*. – 1975. – Vol. 18. – P. 784-810.
13. Bartlett C. A. *Managing Across Borders: The Transnational Solution* / C.A. Bartlett, S. Ghoshal. – Boston : Harvard University Press, 1989. – 440 p.
14. Олейник А. Институциональная экономика / А. Олейник. – М. : ИНФРА-М, 2002. – 416 с.
15. Капелюшников Р. „Где начало того конца?..” (к вопросу об окончании переходного периода в России) / Р. Капелюшников // *Вопросы экономики*. – 2001. – №1. – С. 138-156.
16. Чухно А. Институціоналізм: теорія, методологія, значення / А. Чухно // *Економіка України*. – 2008. – № 6. – С. 4-13.
17. Amable B. Institutional Complementary and Diversity of Social Systems of Innovation and Production / B. Amable // *Review of International Political Economy*. – 2000. – vol.7. – No. 4. – P. 645-687.
18. Porter M.E. *The Competitive Advantage of Nations* / M.E. Porter. – Free Press, New York. – 1990.
19. Kurdistan will develop its oil and gas sector [Electronic resource]. – Access mode:http://pukmedia.com/EN/RU_Direje.aspx?Jimare=11846
20. Передерій О.С. Міжнародні економічні відносини : навчальний посібник / Передерій О.С. – Київ: ЦУЛ (Центр Учбової Літератури), 2006. – 274 с.
21. Olgu Okumus. Kurdistan's Natural Gas Resources May Become a Game-changer Over the Longer Term / *Oil&Gas Eurasia*. – 2013. – No. 5. – P. 18-22.

References

1. Williamson, O. (1996), *Economic institutions of capitalism. Firms, markets, relational contracting*, Lenizdat, Saint-Petersburg, 702 p.
2. Williamson, O. (1993), “Private property and capital market”, *EKO*, no. 5, pp. 4-11.
3. Oxley, J.E. (1999), “Institutional environment and the mechanism of governance: The impact of intellectual property protection on the structure of interfirm alliances”, *Journal of Economic Behavior & Organization*, no.38, pp. 283-309.
4. Deryabina, M. (2001), “The institutional aspects of the post-socialist transition period”, *The issues of economy*, no. 2, pp. 108-124.
5. Gretchenko, A.A. (2006), “The role of the government regulation in the revival of the institutional investment environment”, *Scientific works of Donetsk National Technical University. Series: Economics*, Issue 103-3, pp. 154-159.
6. Skorobogatov, A. (2006), “The institutions as a factor of order and as a source of chaos: neoinstitutional/Post-Keynesian analysis”, *The issues of economy*, no. 8, pp. 102–118.
7. Davis, L. and North, D. (1970), “Institutional Change and American Economic Growth: A First Step towards a Theory of Institutional Innovation”, *Journal of Economic History*, Vol.30, no. 1, pp. 131-149.
8. Oliver, C. (1991), “Strategic responses to Institutional Processes”, *Academy of Management Review*, Vol.16, no. 1, pp. 145-179.
9. Maggio, P.J.Di. and Powell, W.W. (1991), *The new institutionalism in organizational analysis*, Chicago: University of Chicago Press, 119 p.
10. Hamilton, G.G. and Biggart, N.W. (1988), “Market culture and authority: a comparative analysis of management in the Far East”, *American Journal of Sociology*, Vol. 94, pp. 52-94.
11. Andrews, L. A. (1971), *The concept of corporate strategy*, NY: Ronald Press, 126 p.
12. Hofer, C. (1975), “Toward a contingency theory of business strategy”, *Academy of Management Journal*, Vol. 18, pp. 784-810.
13. Bartlett, C.A. and Ghoshal, S. (1989), *Managing Across Borders: The Transnational Solution*, Boston : Harvard University Press, 440 p.
14. Oleynik, A. (2002), *Institutsionalnaya ekonomika* [The institutional economy], INFRA-M, Moscow, Russia, 416 p.
15. Kapelyushnikov R. (2001), “Where is the beginning of that end?..” (concerning the end of the transition period in Russia), *The issues of economy*, no. 1, pp. 138-156.
16. Chukhno, A. (2008), “Institutionalism: theory, methodology, definition”, *Economy of Ukraine*, no. 6, pp. 4-13.
17. Amable, B. (2000), “Institutional Complementary and Diversity of Social Systems of Innovation and Production”, *Review of International Political Economy*, vol.7, no. 4, pp. 645-687.
18. Porter, M.E. (1990), *The Competitive Advantage of Nations*, Free Press, New York, 678 p.
19. “Kurdistan will develop its oil and gas sector”, available at: http://pukmedia.com/EN/RU_Direje.aspx?Jimare=11846
20. Perederii, O.S. (2006), *Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny* [International economic relations], Tsul, Kyiv, Ukraine, 274 p.
21. Olgu Okumus (2013), “Kurdistan's Natural Gas Resources May Become a Game-changer Over the Longer Term”, *Oil&Gas Eurasia*, no. 5, pp. 18-22.

ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ І МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

УДК 339.727.22

Митяй О.В.,
к.е.н, доцент кафедри фінансів,
обліку та економічної безпеки
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА РІВНІ ДЕРЖАВИ І РЕГІОНУ ЯК СКЛАДОВОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Mityay O.V.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of finance,
accounting and economic security
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

BASIC DIRECTIONS FOR INCREASING INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF AGRARIAN ENTERPRISES ON THE LEVEL OF STATE AND REGION AS A COMPONENT OF COMPETITIVENESS

Постановка проблеми. Сьогодні проблема низької інвестиційної привабливості аграрних підприємств пов'язана передусім з недостатнім, в порівнянні з потребою, обсягом інвестицій з боку держави. Крім того, існує слабка підтримка по залученню іноземних і вітчизняних джерел інвестиційних ресурсів. Незважаючи на низку прийнятих органами державної і регіональної влади нормативних документів, розвиток аграрного підприємництва в Україні знаходиться на стадії становлення. Отже, існує ціла низка проблем, що вимагають вирішення не лише на мікро-, але і на макrorівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інвестиційної привабливості аграрних підприємств досліджували в наукових працях багато вчених, зокрема: А.П. Адаменко, А.П. Гайдуцький, І.Ю. Гришова, І.М. Кисіль, І.О. Крюкова, В.В. Кужель, М.Й. Малік, І.А. Моїсеїнко, В.М. Микитюк, В.Г. Федоренко [1-8] та інші. Проте проблемні питання забезпечення ефективного процесу управління (планування, організації, мотивації і контролю) інвестиційної привабливості аграрних підприємств залишаються невирішеними через відсутність оптимального поєднання механізмів управління на державному і регіональному рівні і на рівні самих підприємств.

Постановка завдання. Метою дослідження є проведення аналізу основних напрямів підвищення інвестиційної привабливості аграрних підприємств на рівні держави і регіону, аналіз методів підвищення інвестиційної привабливості як складової продовольчої безпеки.

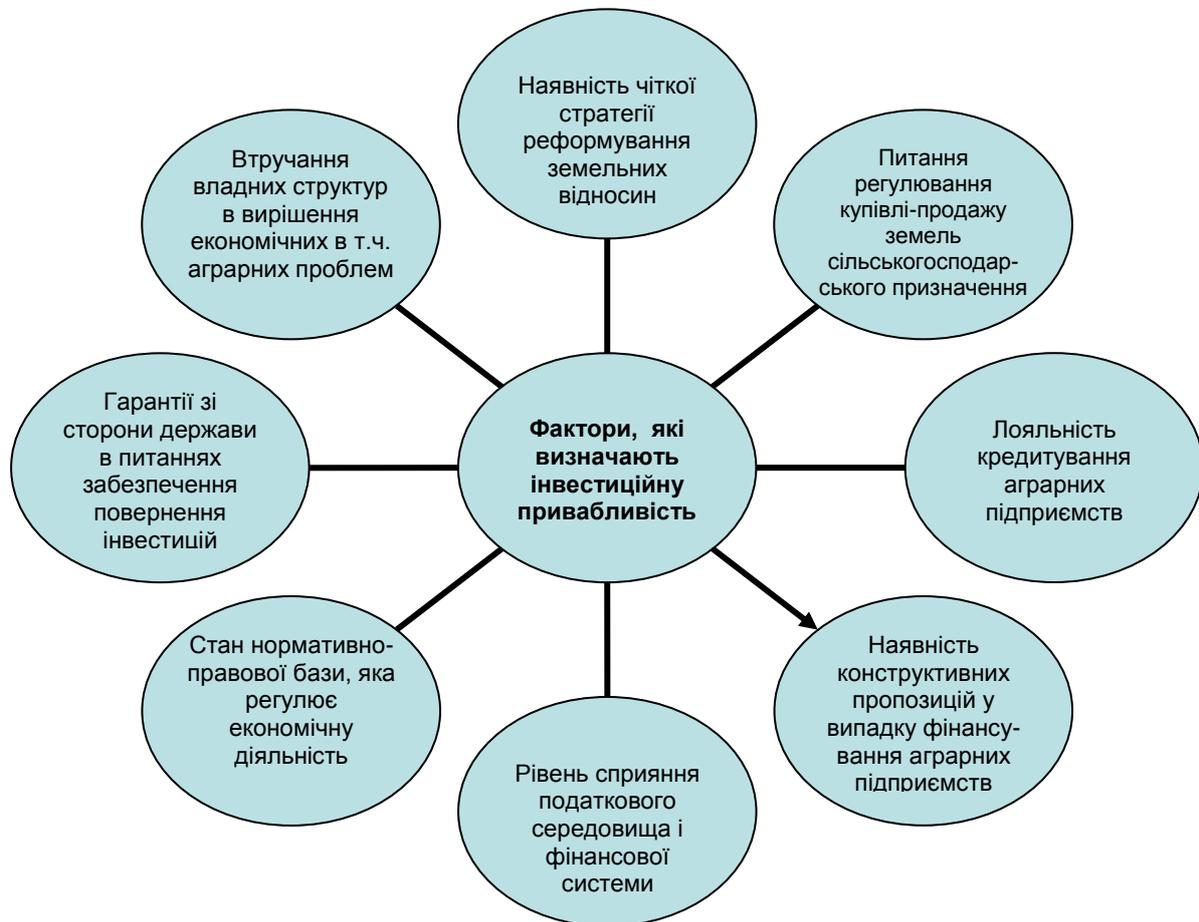
Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі формування економіки з метою забезпечення стабільного розвитку важливим є удосконалення конкурентноздатних позицій, активізація інвестиційних дій. Інвестиційна привабливість при цьому відіграє значущу роль. Формування аграрного сектору дає можливість забезпечити продовольчу безпеку, гарантувати діяльність інших сфер національного господарства, а також створити міцний ресурс бюджетних надходжень, потужний виробничо-економічний потенціал з метою формування аграрних земель. Обмеження у залученні інвестиційних ресурсів є проблемою для розвитку, так як без активізації інвестування неможливо збільшувати обсяги виробництва, гарантувати підвищення рівня життя сільського населення, зростання ефективності функціонування аграрних підприємств та продовольчу безпеку держави.

Одним з найбільш важливих аспектів функціонування підприємств є інвестиційна діяльність.

Однак, для залучення інвестицій підприємство має бути інвестиційно привабливим, тобто конкурентоспроможним. Розвиток інвестиційної привабливості підприємства важливий у забезпеченні конкурентоспроможності продукції і збільшення її якості; формуванні достатньої сировинної бази з метою успішного функціонування підприємства; вирішенні соціальних завдань; структурної перебудови виробництва. Інвестиції вкладаються на забезпечення успішного функціонування підприємств, їх стабільного стану і тому вони застосовуються з метою досягнення подальшого розширення і формування виробництва; відновлення основних виробничих засобів, підвищення технічного рівня, продуктивності праці.

Серед негативних чинників, що гальмують процес залучення інвестицій у вітчизняне сільське господарство можна назвати наступні: недосконалість і суперечність чинного законодавства; політичну нестабільність в країні; відсутність пільг для іноземних інвесторів, пов'язаних з оплатою податків; відсутність системи субсидій в кредитуванні; складність процесів реєстрації і ліцензування; низький рівень в Україні системи страхування ризиків, яка тільки зароджується; недостатність розвитку інфраструктури села, що включає дороги, зв'язок і комунікації; відсутність консультаційних центрів; недостатність розвитку мережі комерційних банків і їх філій, кредитних спілок в сільській місцевості; відсутність належної державної підтримки підприємництва; значний рівень тінізації економіки; корупцію в підприємстві, високий рівень податків; відсутність налагодженої системи збуту аграрної продукції.

Визначаючи для себе інвестиційну привабливість аграрного підприємства, інвестор спирається на показники найбільш важливих чинників, що визначають інвестиційну привабливість аграрних підприємств з боку державного і регіонального впливу (рис. 1).

Рис. 1. Фактори, що визначають інвестиційну привабливість аграрних підприємств з боку державного регулювання

Джерело: власна розробка на основі [8]

З метою поліпшення інвестиційно-привабливого іміджу аграрних підприємств на рівні держави необхідно: забезпечити сприятливий інвестиційний клімат і підтримувати політичну стабільність країни; удосконалювати інвестиційну нормативно-правову базу; забезпечити рівні умови відносно проведення інвестиційної діяльності для всіх суб'єктів економічних стосунків; впроваджувати екологічно зважену фінансову і податкову політику; забезпечити державне страхування інвестиційних

ризиків шляхом створення земельних банків і іпотечного кредитування.

Запорукою, на нашу думку, повинне виступати нерухоме майно підприємств-боржників. З цієї метою на початковому етапі необхідно ввести купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення в обмеженому варіанті (за винятком сільськогосподарських угідь - ріллі, багаторічних насаджень, сінокосів, пасовищ) [3].

Для активізації інвестиційних процесів і підвищення інвестиційної привабливості аграрного сектора необхідно на державному і регіональному рівні реалізувати низку заходів в законодавчій, економічній та інформаційній сфері. До них відносяться:

У законодавчій сфері: формування стабільної нормативно-правової бази для залучення інвестицій і забезпечення захисту прав інвесторів і кредиторів - необхідний аналіз і успішне просування змін до Закону України «Про ринок земель» відносно положень про переважне право держави на придбання земель сільськогосподарського призначення [1].

Важливим є збільшення кількості страхових компаній, що займаються страхуванням сільськогосподарських виробників. Необхідно також повне узгодження заходів по реформуванню страхового ринку з планами інших галузей економіки, у тому числі і з аграрним сектором.

Вважаємо, що слід обґрунтувати можливості розвитку обов'язкових видів страхування в сільському господарстві, виходячи з фінансового і майнового стану підприємств і провести його паралельно з іншими економічними заходами по підвищенню прибутковості і ефективності, рис. 2.

Рис. 2. Можливі форми і види обов'язкового страхування аграрної діяльності

Джерело: власна розробка на основі [7]

Заходи в галузі економіки :

– розробка зваженої і науково обґрунтованої стратегії розвитку економіки в цілому, і відносно аграрних підприємств, прийняття програм підтримки доходів виробників аграрної продукції; інноваційного розвитку аграрної галузі, створення державних резервів для забезпечення продовольчої безпеки і т.д.;

– спрощення системи оподаткування в аграрному секторі економіки і місцевий рух податків шляхом впровадження і вибору серед двох альтернативних варіантів: І - й: єдине пряме оподаткування сільгоспвиробників, де об'єктом оподаткування виступає земля, і складається з плати

за землекористування, вилучення рентних доходів і надходжень до місцевих бюджетів; II - й: пільгове оподаткування суб'єктів аграрної діяльності залежно від участі їх в розвитку територій, де вони розташовані;

– забезпечення державної закупівлі продукції аграріїв за цінами, вищими ніж її собівартість. Спрощення процедур отримання дотацій, зокрема зменшення кількості документації, і цільове отримання коштів за програмою «Державна підтримка галузі тваринництва»;

– формування ефективної ринкової інфраструктури (розвиток фондового ринку, створення ринку землі і впровадження іпотечного кредитування, розвиток фінансово-банківської інфраструктури, створення системи реєстрації земельних і майнових прав і зобов'язань). Слід активізувати діяльність універсальних, спеціалізовано-аграрних, агропромислових, агротоварних і регіональних аграрних бірж через стимулювання участі аграрних підприємств у біржовій торгівлі; здійснення компенсаційних угод тільки через біржову торгівлю;

– реорганізація збиткових аграрних підприємств і підприємств харчової промисловості;

– вдосконалення лізингових операцій, у тому числі розвиток приватних лізингових компаній;

– реформування амортизаційної системи шляхом її лібералізації і посилення інвестиційної спрямованості, що передбачає введення механізмів стимулювання прискореної амортизації, розробки механізмів тимчасового перекладу амортизаційних відрахувань у фінансові інвестиції;

– підвищення фінансової дисципліни в частині виконання державних зобов'язань з фінансування інвестиційних витрат;

– стимулювання довгострокового банківського кредитування і зниження банківських відсотків - через спрощення процедури відшкодування за рахунок державного бюджету ставок за банківськими кредитами, створити спеціалізовану установу для кредитування підприємств АПК - аграрний банк, через який уряд проводить державну політику в аграрному секторі економіки;

– ввести Державний реєстр майна позичальників для поліпшення економічного середовища і інвестиційного клімату в Україні, підвищення надійності запоруки, сприяння стимулюванню процесу надання позик суб'єктам господарювання, здешевлення кредитів завдяки залученню місцевих засобів і т.п [2].

Заходи в інформаційній сфері:

– активізація інформаційного забезпечення залучення інвестицій шляхом створення і впровадження в діяльність плану стратегії просування інвестування, в якому реалізувалися б такі заходи, як поліпшення бізнес-середовища для іноземних інвестицій, впровадження заходів, пов'язаних з розвитком людського ресурсу та інфраструктури, вирішенням майнових питань, впровадженням ефективних маркетингових інструментів і засобів просування інвестицій, накопиченням інформації, налагодженням зв'язків і управління рахунками. Також варто проводити ефективну PR- кампанію для поліпшення інвестиційного іміджу завдяки реалізації інвестиційних місій з «продажем» презентацій по ключових секторах, міжнародних інвестиційних виставках, конференцій з питань інвестування, видання інвестиційних вісників, брошур по секторах;

– широка пропаганда ефективних інвестиційних проектів на рівні регіону;

– удосконалення інформаційної складової і застосування маркетингових методів в просуванні інвестиційних можливостей територій;

– виконання положень Оргуської Конвенції (забезпечення доступності і прозорості інформації про реальний екологічний стан української території);

– створення умов для розвитку інтелектуального потенціалу (підготовка менеджерів для аграрного виробництва, рівень кваліфікації яких відповідає міжнародним стандартам);

– стимулювання інвестицій, які б максимально сприяли налагодженню техніко-технологічного обміну, впровадженню сучасного менеджменту, розвитку кооперації і вертикальної інтеграції, підвищенню конкурентоспроможності вітчизняної продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках;

– забезпечення відкритості і доступності законодавства відносно інвестицій;

– розвиток розгалуженої мережі сільськогосподарських дорадчих служб;

– інформування інвесторів про хід приватизації, проведення аукціонів і конкурсів та створення баз даних про потенційні об'єкти для залучення інвестицій [4].

У складі галузевих специфічних заходів:

– завершення процесів реформування аграрних підприємств;

– стимулювання інвестиційної активності у сфері малого і середнього підприємництва;

– здійснення заходів по оптимізації використання земельних ресурсів;

– розвиток інфраструктури сільської місцевості (транспорту, телекомунікацій) і соціальної інфраструктури села [5].

Головні напрями підвищення інвестиційної привабливості аграрних підприємств на рівні держави і регіону приведено на рис. 3.

Рис. 3. Основні напрями підвищення інвестиційної привабливості аграрних підприємств на рівні держави і регіону

Джерело: власна розробка на основі [8]

Органам державної влади регіону, зокрема Черкаської області, слід розробити інвестиційну політику на підставі загальної стратегії економічного розвитку, проте з урахуванням конкурентних позицій регіону.

Для істотного посилення стратегії соціально-економічного розвитку Черкаської області в частині поліпшення інвестиційної привабливості аграрних підприємств, на нашу думку, слід розробити окремий стратегічний документ: «Стратегія інвестиційно-інноваційного розвитку аграрних підприємств Черкаської області», в якому слід сформулювати: чіткі і реалістичні завдання, цілі інвестиційно-інноваційного розвитку; структурований план заходів цього розвитку; реальні результати і показники виконання; часові рамки досягнення певної мети [6].

До розробки такої стратегії органи державної влади Черкаської області повинні взяти участь в діалозі з бізнес-асоціаціями (Європейською асоціацією, Торговою палатою), професійними консультантами, вченими й інвесторами, а також з науково-дослідними інститутами, вищими навчальними закладами, українським клубом аграрного бізнесу, Асоціацією аграрних товаровиробників і переробників, Європейською Асоціацією тваринників, Асоціацією аграрних інженерів, Асоціацією «Українське насінне товариство» й іншими об'єднаннями громадськості.

Доцільне встановлення пільгових митних тарифів на імпорт устаткування і експорт готової сільськогосподарської продукції.

Ще одним діючим заходом, який би сприяв створенню передумов підвищення інвестиційної привабливості аграрних підприємств на рівні регіону і держави в цілому, може стати проведення «аграрних форумів», завдяки яким, за підтримки органів влади, можна було б сприяти здійсненню мети по просуванню інвестицій в західних областях і залучення інвесторів з сусідніх країн. Варто відмітити, що форуми дають великі можливості для безпосереднього спілкування між тими, хто робить продукцію, розвиває аграрний бізнес і надає ресурси для ефективного розвитку аграрної галузі. Тому, проведення ярмарків, форумів, аукціонів повинно стати в практичній діяльності одним з невід'ємних заходів по підвищенню інвестиційної привабливості аграрних підприємств. На нашу думку, важливе значення має земельний аукціон, на якому б продавалися земельні ділянки з усіма узгодженнями і сертифікатами (за умови, що майно використовується за призначенням).

Для аграрних підприємств доцільно ввести в постійну практику проведення ярмарків, які будуть

для них важливими інструментами для підвищення рівня зацікавленості інвесторів в регіоні інвестування і початку роботи з потенційними інвесторами та широким співтовариством інвесторів. Варто зайнятися дослідженням компаній-учасників, організацією зустрічей з потенційними інвесторами і ефективним плануванням процесу проведення кампанії під час заходу. Фермерські ринки і ярмарки дають прекрасну можливість продемонструвати сільськогосподарські товари, особливо нових зразків, зустріти своїх нових і потенційних клієнтів, роздати безкоштовно зразки товарів, розповсюдити проспекти і реалізувати продукцію.

Вважаємо необхідним основи трансграничних зв'язків, які можуть відкрити нові можливості для зростання, це дозволить граничним регіонам розширювати їх виробничу і сервісну базу, а також поглиблювати участь в міжнародній торгівлі.

Одна з основних галузей, в якій можна отримати конкурентні переваги, а отже притягати більше інвестицій в аграрний сектор - галузь людських ресурсів. На рівні регіону і країни необхідно об'єднати представників учбових інститутів, промисловості, бізнес організацій.

Вважаємо, що ефективною для підвищення інвестиційної привабливості буде розробка «інвестиційних карт», за допомогою яких інвестори зможуть спрогнозувати кількість засобів на реалізацію інвестиційних проектів через підвищення рівня прозорості адміністративної системи і інвестиційних процедур. Інвестиційні карти є інструментом для ідентифікації і скорочення кількості та масштабів процедур відкриття бізнесу, регуляторних вимог і адміністративних перешкод, тобто того, про що щодня ведуть переговори державні установи і підприємства. Такі карти можуть складатися як з теоретичної частини, де вказується історія створення підприємства, хід його діяльності, перелік вже реалізованих інвестиційних проектів, їх суму, так і табличної і «цифрової» частини.

У цій частині вказуються бізнес-плани, кошториси, визначаються загальні потреби в інвестиціях. Аграрні підприємства самостійно розраховують необхідні економічні показники за допомогою вибраних методів, визначають обсяги такого фінансування по окремих роках з вказівкою джерела надходження таких інвестицій. Також в ролі додатків аграрні підприємства можуть подати свою фінансову звітність, де інвестори можуть побачити результати діяльності такого підприємства, рівень його дохідності, рух грошових коштів, напрям їх розподілу. Окремим розділом пропонуємо дати висновки і узагальнення із заздалегідь реалізованих інвестиційних проектів і відгуки про співпрацю з інвесторами.

Ефективне інформування інвесторів є однією з основ активної інвестиційної діяльності, тому пропонуємо використати Вісник інвестування, де помістити інформацію про найважливіші політичні зміни, нові проекти і т.п.

Важливим в діяльності держави і регіональних органів влади в поліпшенні інвестиційної привабливості є реалізація інвестиційних проектів. Аналіз показує, що проекти, які сьогодні існують в Україні і Черкаській області, відмітимо, що їх кількість недостатня, причому ті, що є в наявності, не відповідають критеріям дієвих інвестиційних проектів. Інвестиційні проекти повинні відповідати наступним основним критеріям: сприяти зниженню імпортої залежності, сприяти створенню нових робочих місць, супроводжуватися впровадженням сучасних новітніх ґрунтозахисних і екологічно безпечних технологій; мати орієнтири на раціональне використання сировинної бази.

Також потужним маркетинговим інструментом, за допомогою якого можна підвищити рівень інформованості, поліпшити брендовий імідж, забезпечити інформацією, отримати ринкову інформацію, скоротити витрати і час доставки маркетингових матеріалів на сьогодні є Інтернет. Тут накопичена велика кількість інформації, необхідної інвесторам, яку можна знайти через систему «Звертайтеся до нас» («contact us») для потенційних інвесторів.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, основними чинниками, що визначають інвестиційну привабливість аграрних підприємств з боку державного регулювання, є:

- наявність чіткої стратегії реформування земельних стосунків;
- втручання владних структур в рішення економічних, в т.ч. аграрних проблем;
- гарантії з боку держави в питаннях забезпечення повернення інвестицій;
- регулювання купівлі-продажу земель сільськогосподарського призначення;
- стан нормативно-правової бази, що регулює економічну діяльність;
- лояльність кредитування аграрних підприємств;
- наявність конструктивних пропозицій у разі фінансування аграрних підприємств;
- рівень сприятливості податкового середовища і фінансової системи.

Література

1. Адаменко А.П. Державне регулювання інвестиційної діяльності в аграрній сфері [Електронний ресурс] / А. П. Адаменко. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/Vsnau/...2/76Adamenko.pdf
2. Гайдуцький А.П. Класифікація чинників інвестиційної привабливості економіки / А.П. Гайдуцький // Ринок цінних паперів України. – 2004. – № 9-10. – С 9-14.
3. Гришова І.Ю. Аналіз ринка птицеводства в контексте конкурентоспособности пищевой промышленности Украины / И.Ю. Гришова // Актуальные проблемы экономики и управления. – 2014. – Вып. 3. –

С. 53-60.

4. Кужель В.В. Класифікація вимірів впливу соціальної відповідальності бізнесу на економічні процеси агропродовольчої сфери / В.В. Кужель // Інноваційна економіка. – 2014. – №3(52). – С. 107-113.

5. Крюкова І.О. Стратегічні імперативи розвитку агропродовольчого ринку України / І.О. Крюкова, О.В. Назаренко // Економіка: реалії часу. – 2014. – № 4(14). – С. 36-42.

6. Микитюк В.М. Механізм формування інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств [Електронний ресурс] / В.М. Микитюк, Н.В. Трофименко. – Режим доступу: http://www.buv.gov.ua/portal/chem_biol/Vkhnau_ekon/2011./14.pdf

7. Федоренко В.Г. Інвестознавство: підручник ; 2-ге вид., перероб. / В.Г. Федоренко. – К. : МАУП. – 2002. – С. 347–366.

8. Mityay O. Ukraine's positions in international ratings evaluation as a factor of its competitiveness / I. Gryshova, I. Kryukova, O. Mityay // Економічний часопис-XXI. – 2015. – № 5-6. – С. 24–27.

References

1. Adamenko, A.P. (2014), "State regulation of investment activity in agriculture", available at: http://nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/Vsnau/...2/76Adamenko.pdf

2. Haidutskyi, A.P. (2004), "Classification of factors of investment attractiveness of the economy", Rynok tsinnykh paperiv Ukrainy, issue 9-10, pp. 9-14.

3. Gryshova, I.Yu. (2014), "Analysis of the market of poultry farming in the context of the competitiveness of the food industry in Ukraine", *Aktualnyye problemy ekonomiki i upravleniya*, issue 3, pp. 53-60.

4. Kuzhel, V.V. (2014), "Classification of impact measurements of social responsibility in business on economic processes in agricultural and food sphere", *Innovatsiina ekonomika*, no. 3(52), pp. 107-113.

5. Kriukova, I.O. (2014), "Strategic imperatives of agro-food market of Ukraine", *Ekonomika: realii chasu*, no. 4(14), pp. 36-42.

6. Mykytiuk, V.M. and Trofymenko, N.V. (2011), "The mechanism of formation of investment attractiveness of the agricultural enterprises", available at: http://www.buv.gov.ua/portal/chem_biol/Vkhnau_ekon/2011./14.pdf

7. Fedorenko, V.H. (2002), *Investoznavstvo* [Knowledge investment], MAUP, Kyiv, Ukraine.

8. Mityay, O., Gryshova, I. and Kryukova, I. (2015), "Ukraine's positions in international ratings evaluation as a factor of its competitiveness", *Ekonomichnyi chasopys- XXI (Economic Annals-XXI)*, no. 5-6, pp. 24–27.

УДК 658.114

**Шеленко Д.І.,
к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту
ДВНЗ "Прикарпатський національний університет
ім. В. Стефаніка",
м. Івано-Франківськ**

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ РІЗНОУКЛАДНОСТІ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ РЕГІОНУ

**Shelenko D.I.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of department
of accounting and auditing
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Ivano-Frankivsk**

METHODOLOGICAL BASES FOR DEVELOPMENT OF SOCIAL ORDER IN THE AGRICULTURE OF THE REGION

Постановка проблеми. Методологія наукового пошуку щодо розвитку та функціонування укладів у сільському господарстві в умовах ринкових відносин виходить за межі суто економічного дослідження й торкається різних сфер наукового пізнання, які потребують комплексного підходу не тільки до процедури, але й до формування методологічного апарату проблеми, що вивчається.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження різноукладності в сільському господарстві регіону в пореформений період здійснили економісти аграрники В. Г. Андрійчук, Г. В. Баланюк, П. С. Березівський, В. Х. Брус, О. М. Ємельянов, А. В. Петриков, В. М. Скупий, О. Ф. Стасів, Л. М. Шевченко, В. В. Юрчишин та ін. Однак методологія розвитку укладів потребує більш детального вивчення. Його специфіка потребує обґрунтування науково-методологічних засад

різноукладності та її дослідження з метою надання цілеспрямованості та динамічності процесам ефективного розвитку укладів у регіоні.

Постановка завдання. Робота має на меті обґрунтування сутності основ розвитку різноукладності в сільському господарстві регіону та окреслення факторів впливу на цей процес. Це можливо за умови системного дослідження розвитку різноукладності.

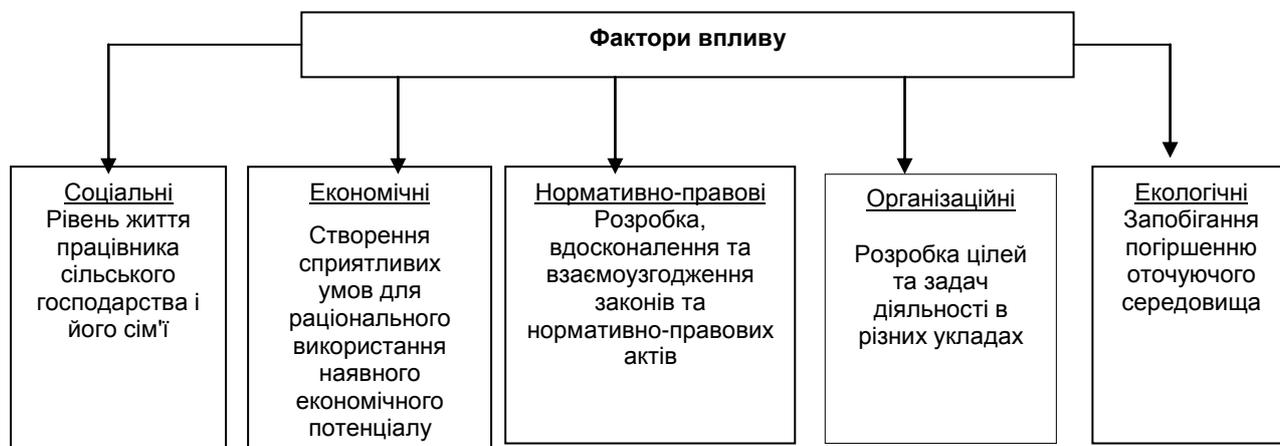
Виклад основного матеріалу дослідження. Основні науково-методологічні засади функціонування різноукладності на селі представлені на рис. 1.

Рис. 1. Основні науково-методологічні засади функціонування різноукладності на селі

Джерело: розробка автора

Фактори впливу на розвиток укладів. На розвиток укладів у сільському господарстві регіону впливають різні фактори – соціальні, економічні, нормативно-правові, організаційні та екологічні (рис. 2).

Рис. 2. Фактори впливу на розвиток укладів у сільському господарстві регіону

Джерело: розробка автора

Соціальні фактори, передусім відносини власності на засоби виробництва, зумовлюють сукупність безпосередніх і опосередкованих зв'язків у системі "людина – людина". Вони показують, в чітких інтересах відбувається розподіл вироблених продуктів та послуг, а також як і скільки людина працює на себе та на інших членів суспільства [1, с. 11].

Соціальні фактори охоплюють особливості якісного складу соціального середовища (освіта, кваліфікація, здоров'я, економічний, територіальний, посадовий та інші статуси (ресурси), рівень правосвідомості, ціннісні особливості та ін.).

Соціальний вплив спирається на задоволення потреб різних соціальних груп населення, яким надано право обирати найбільш прийнятні для них форми господарювання й виробничі відносини.

Соціально-економічні відносини на сільських територіях визначають рівень розвитку громад, забезпечують контакти суб'єктів господарювання із зовнішнім світом. Особливо важливим, на нашу думку, є дотримання цілісного підходу до вирішення соціальних проблем, головним критерієм якого має бути рівень та якість життя населення, що проживає в межах сільської території.

Економічний вплив спрямований на створення в сільській місцевості сприятливих умов та розробку відповідних структур і механізмів для інвестування тих галузей чи секторів малого бізнесу, які є пріоритетними для виконання програми підтримки різних секторів економіки заради соціального й економічного розвитку села. Це насамперед здатність різних укладів забезпечити свою конкурентоспроможність, стабільність, стійкість та поступальність розвитку.

Економічні й соціальні фактори впливу повинні перебувати в тісному взаємозв'язку. Задоволеність умовами праці, добробут людей, належне оздоровлення та відпочинок створюють додаткові стимули та умови для підвищення продуктивності праці та підвищення на цій основі ефективності виробництва. Якщо вдається досягти високих соціальних результатів, то можна стверджувати про подальше підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва.

Складне демографічне становище на селі, диспаритет цін на сільськогосподарську та промислову продукцію, недосконалість державної підтримки сільськогосподарської галузі зумовили зниження мотивації сільських жителів до праці, тому не менш важливим є врахування мотиваційних чинників у кожному з укладів.

Крім економічних факторів впливу, на розвиток укладів відбиваються також неекономічні чинники організаційно-правових форм господарювання.

Нормативно-правові фактори сформовані на основі нормативно-правової бази, законів та указів, які визначають діяльність різних укладів у регіоні. Наприклад, колгоспи спочатку реорганізовано в колективні сільськогосподарські підприємства, а згодом – у різні організаційно-правові структури на підставі прийняття Указу Президента України "Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки" від 3 грудня 1999 р. Закони та інші нормативно-правові акти розроблялись за різних умов соціально-економічного розвитку країни, тому виникає потреба їх удосконалення та взаємоузгодження.

До нормативно-правових факторів також належать суперечності й прогалини в чинному законодавстві й недосконалість податкової системи.

Організаційне забезпечення процесу розвитку укладів має визначати порядок та умови його реалізації. До таких умов належать цілі та завдання діяльності різних укладів, порядок реалізації функцій укладів та вибору форм господарювання, формат розподілу повноважень та секторів відповідальності, фіксація прав різних укладів, система врегулювання конфліктів інтересів, система моніторингу ефективності, система управління ризиками.

Організаційне забезпечення можна визначити як сукупність заходів ефективного управління розвитком укладів за рахунок перебудови структури управління та організації налагодження руху певних інформаційних потоків.

Організаційний вплив охоплює співпрацю та зворотний зв'язок між сільською територією та укладами на засадах взаємодомовленості та спільного обговорення питань нормативно-правового забезпечення, спільне вирішення соціальних проблем села, визначення пріоритетних напрямків розвитку укладів на селі.

Екологічний вплив повинен передбачати безвідходне та екологічно чисте виробництво. Захист навколишнього середовища є важливим питанням сучасності. Екологічні проблеми слід брати до уваги в процесі планування діяльності укладів.

Розвиток різноукладності в ринковому середовищі. Розвиток різноукладного аграрного сектора відбувається в ринковому середовищі, в якому поєднано суб'єктивні та об'єктивні фактори. Це визначає можливості суб'єктів господарювання, поліпшує або погіршує результати їх функціонування, а отже, й ефективність економіки в цілому.

Відповідно маємо підстави вважати, що ринкове середовище потрібне для ефективного розвитку різноукладної економіки й впливає як позитивно, так і негативно на формування укладів, їх склад, структуру та особливості взаємозв'язку.

Ринкове середовище окреслює зміст і структурні особливості організації різноукладної економіки в межах сільських територій регіону, яка формується під впливом суб'єктивних і об'єктивних факторів.

У зв'язку із цим постає проблема оптимального складу цих факторів, своєчасного вирішення протиріч між ними, особливо на пореформеному етапі розвитку.

Саме ринкове середовище визначає правила, які накладають певні обмеження на формування різноукладної економіки в структурному аспекті. Інші важелі впливу, наприклад, зовнішні можуть призвести до зниження ефективності й занепаду укладів.

Суб'єктивні фактори виступають як обмеження альтернатив для різних укладів.

Об'єктивні фактори виступають як правила координації та регулювання суспільної діяльності людей, які проживають на даній сільській території, мають тривалий історичний період становлення й в багатьох випадках є частиною культурної спадщини народу. Вони можуть бути продовженням розвитку й видозмінення формальних правил.

Базовим рівнем для розвитку укладів будуть саме об'єктивні фактори, бо формування та зміни того чи іншого укладу відбуваються в межах тривалого історичного періоду і мало піддаються прямому впливу.

Використання суб'єктивних факторів може відбуватися шляхом:

- зміни форм, методів господарювання без зміни форм власності;
- розширення соціально-економічної діяльності на сільських територіях, диверсифікації виробництва, опанування нових сфер діяльності в межах певних правил; сприяння інвестиціям, розвитку сільського зеленого туризму, отримання додаткових вигод від реалізації та впровадження альтернативних джерел енергії.

Основним завданням у розвитку різноукладності економіки є встановлення відповідності об'єктивних і суб'єктивних факторів, тобто збалансованого ринкового середовища. Збалансованому розвитку притаманне певне зростання, яке розглядається як тісна взаємодія всіх складових сільського побуту [2, с. 14-15].

По-перше доцільно визначити специфіку об'єктивних факторів (наприклад, на сільських територіях є характерні для певної природно-кліматичної зони правила господарювання, принципи, традиції та способи життя), причому в кожному регіоні можуть бути свої особливі риси та звичаї.

По-друге, об'єктивні фактори відіграватимуть вирішальну роль в регулюванні поведінки селян у різних сферах економічного життя, зокрема, у внутрішньосімейних економічних відносинах (особисті селянські (підсобні) господарства, фермерські господарства).

Деякі уклади можуть бути не вигідними більшості сільських жителів (радянська колективізація, розвиток агрохолдингів).

Очевидно, що для дослідження будь-яких явищ і процесів в економіці важливо знати суть цих чинників і виявити особливі взаємодії, основні типи та співвідношення об'єктивних і суб'єктивних факторів впливу, виявити причини виникнення і загострення протиріч.

Соціальна орієнтація розвитку укладів. Соціальна орієнтація полягає у поліпшенні умов життя населення (підвищення рівня зайнятості та безпеки життєдіяльності, покращення умов праці й побуту, скорочення тривалості робочого тижня без зменшення заробітної плати, ліквідація важкої фізичної праці, компенсація витрат на відпочинок та оздоровлення, подолання сільського безробіття тощо).

Нетрадиційні для українського села соціально-економічні перетворення стали основою формування нових сільських укладів і відповідної різноукладності [3, с. 14].

За твердженням В. Х. Бруса, визначальною для розвитку укладів та їх систем (різноукладності) є людина, тобто кожний окремо взятий селянин і селянство взагалі з його особливостями світосприйняття [3, с. 15]. Облаштувавши свою садибу, селянські сім'ї поліпшують загальний життєвий простір, а в сукупності – співтовариство людей [4, с. 5].

Поступально соціальна орієнтація реформування зумовлює необхідність відповідної підпорядкованості перетворень. Тобто весь процес аграрних реформувань має сприяти досягненню якісно вищого рівня соціального розвитку, в основі якого – інтереси селянина-власника [5, с. 58].

Розвиток сільськогосподарських галузей в укладах і виведення їх на оптимальний рівень функціонування. Оскільки будь-який процес передбачає послідовний, безперервний рух у певному напрямку з метою досягнення конкретного результату, процес відродження, відповідно, передбачає поступальний розвиток від нижчих стадій до вищих із визначенням основних завдань й пріоритетів. Останнім часом відбулася деградація багатьох складових виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств. Зокрема, знизилася родючість земельних ресурсів, кваліфікація персоналу, господарська придатність основних засобів виробництва та обсяги оборотних засобів, що у свою чергу призвело до порушення фінансової стійкості сільськогосподарських підприємств. Визначення методів оптимізації розвитку укладів повинне забезпечити їх ефективне функціонування.

Відродження укладів усіх сільськогосподарських галузей потребує вирішення першочергових завдань, таких як:

- оцінка перспективи відродження в укладах усіх сільськогосподарських галузей;

- визначення основних показників розвитку в укладах;
- обґрунтування фінансового забезпечення розвитку укладів та виведення їх на оптимальний рівень функціонування;
- вдосконалення аграрної політики;
- налагодження механізму державного регулювання та державної підтримки тощо.

Стратегічна спрямованість планування заходів і процедур щодо розвитку укладів. Історичний огляд концепцій стратегічного планування розвитку свідчить про взаємозв'язок стратегії, планування й прогнозування, з одного боку, та про вплив механізму розробки стратегії і прийняття відповідних рішень на ефективність функціонування різноманітних підприємств – з іншого.

Стратегічна спрямованість визначає сьогоденні завдання задля досягнення бажаних цілей у майбутньому. Водночас стратегічне управління – процес, що визначає послідовність дій з розробки й реалізації стратегії. Дана послідовність охоплює постановку цілей, вироблення стратегії, визначення необхідних ресурсів і підтримку зв'язку із зовнішнім середовищем – усе це дає можливість організації/території/державі домогтися виконання визначених завдань [6, с. 15].

Нині суттєво видозмінюються завдання, що реалізуються під час планувального процесу, зазнає змін сама роль планування в системі розвитку укладів. Воно все більше стає інструментом вдосконалення укладів, засобом згуртування різних суб'єктів господарювання навколо нових цінностей і довгострокових пріоритетів. Стратегічний розвиток укладів повинен передбачати середньострокову й довгострокову перспективи. Стратегічні пріоритети в середньостроковому вимірі набувають вигляду комплексних соціально-економічних і секторальних програм.

Дотримання принципів системності в організації розвитку укладів. Системне дослідження проблем укладів уможливить з'ясування особливостей взаємодії підприємств різних типів і формування організаційно-правових структур ринкового типу в сільському господарстві. Це може бути зроблено на основі використання методологічних засад розвитку різноукладності.

Різноукладність можна вважати об'єктом, системний підхід до якого буде забезпечуватись взаємодією укладів та субукладів із притаманними їм особливостями. Системна діяльність дасть можливість сформулювати цілісну взаємоузгоджену систему планування розвитку укладів.

Концептуальною основою дослідження розвитку та формування укладів на сільських територіях має бути системний підхід, який дасть можливість розглянути всі складові системи. Системний підхід розглядається як категорія, в якій, по-перше, всі елементи включаються у процес одночасно або в технологічно чи організаційно заданому порядку, або в чітко визначений час; по-друге, всі вони виконують певні цільові функції, єдність і співвідносність яких визначає характер і повноту науково-методологічного забезпечення пореформеного розвитку; по-третє, вони повинні діяти в одному, кінцевому напрямку як єдиний злагоджений, всебічно обґрунтований механізм [5, с. 34-35].

Даний підхід вплине на збалансований і гармонійний розвиток укладів та встановить оптимальний режим роботи системи. Відповідно формується власне середовище укладів, як кумулятивного показника ефективності й продуктивності їх внутрішніх змінних.

На думку В. М. Якубів, будь-яка система, що складається із сукупності компонентів та відносин між ними, і може мати непридатні жодній з її структурних підскладових властивості системи, де буде проявлятися синергійний ефект. Тому використання системного підходу дасть можливість виявити нові властивості чи ознаки функціонування елементів, що непридатні цілісній системі [2, с. 60].

Різноукладність не є замкненою системою, є невід'ємною складовою суспільства, його культури, системи владних відносин на селі.

Підпорядкованість усієї системи розвитку різноукладності відповідає якомога повнішому задоволенню інтересів і потреб першооснови села та сільськогосподарської галузі – селянина [7, с. 32-33].

Характеризуючи уклад як систему господарювання, треба дослідити всю сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів, що впливають на формування суб'єктів і форм господарювання та характеризуються взаємозв'язком економічних, соціальних, правових й ідеологічних відносин.

Застосування принципів взаємозв'язку й розвитку об'єктивних явищ. Для розвитку будь-якої науки ключову роль відіграє визначення та детальне дослідження закономірностей у взаємозв'язках явищ і процесів, що вивчаються, формулювання відповідних законів і принципів як керівних правил, додержання яких забезпечує досягнення цілей розвитку системи.

Наприклад, єдність системи управління дійсно стане реальною, коли буде створена взаємозв'язана система узагальнених формальних правил і стандартів щодо виконання основних та допоміжних функцій, етапів процесу прийняття та реалізації управлінських рішень, певних процедур з обробки інформації тощо, а також використання наукових методів управління. З цієї метою необхідно також забезпечувати регулювання всіх процесів, контроль та облік використання всіх ресурсів, організовувати ефективні комунікації за вертикаллю та горизонталлю.

Стратегічне прогнозування процесу функціонування укладів. Такий підхід до моніторингу

розвитку укладів дає підстави розглядати його як процес, який, з одного боку, повинен удосконалюватись і розвиватись по висхідній, тобто, від його нижчих фаз до вищих, і переходити у вищу фазу в тій чи іншій мірі якісно досконалішим. З іншого боку, безперервність моніторингу дає підстави розглядати його як "автоматичний" перехід з однієї фази досліджуваного процесу в іншу за умови його якісного оновлення [5, с. 58].

Оцінка економічної ефективності різноукладності в аграрному секторі. Кожна з форм господарювання знаходить своє місце, де вона виявляється найбільш ефективною.

Ефективність – це відносний показник результативності. Г. І. Башнянин, Л. Я. Гончарук, Р. П. Підлипна, А. І. Тесля розглядають економічну ефективність функціонування господарських систем як функції екологічних, технологічних, власне економічних, соціально-духовних, політичних та інших факторів. Функціональна залежність між рівнем економічної ефективності й вказаними вище факторами становить основний зміст загальної формули економічної ефективності, складовою якої є соціалізаційна ефективність, що відображає вплив процесів соціалізації на економічну ефективність функціонування певних господарських систем [8].

С. В. Мочерний вважав, що ефективність – це здатність приносити ефект, результативність процесу, проекту тощо, які визначаються як відношення ефекту, результату до витрат, що забезпечили цей результат [9, с. 278].

На думку О. Л. Бурляй, А. О. Харенко, Г. Л. Бурляй, чим вища конкурентоспроможність суб'єктів аграрного ринку, тим вища ефективність їх господарської діяльності [10].

Б. О. Жнякіна та В. В. Краснова стверджують, що ефективність є співвідношенням результату (ефекту) з витратами, що забезпечили цей ефект. Економічна ефективність – це вид ефективності, що характеризує результативність діяльності економічних систем. Особливістю таких систем є вартісний характер засобів досягнення цілей, а в деяких випадках – і самих цілей [11, с. 520].

Визначення економічної ефективності сільського господарства, на думку В. Г. Андрійчука, це співвідношення між ресурсами й результатами виробництва, за якого отримують вартісні показники ефективності виробництва [12, с. 397-399].

Визначення економічної ефективності як одного із видів ефективності виробництва, який характеризує відношення між ресурсами, використаними на виробництво сільськогосподарської продукції, та результатами виробництва, що виражаються вартісними показниками пропонує Н. В. Маркович [13, с. 38].

Низький рівень економічної ефективності став наслідком дії низки чинників, серед яких виокремлюють: погіршення соціально-економічних умов господарювання; недостатнє забезпечення матеріально-технічними засобами виробництва й недотримання у зв'язку із цим технології вирощування сільськогосподарських культур, а також збільшення собівартості продукції (підвищення цін на пестициди, мінеральні добрива, паливно-мастильні матеріали, насіння тощо).

Висновки з проведеного дослідження. Методологічний підхід до розвитку укладів здатний забезпечити очікуваний кінцевий результат у вигляді системних явищ, які будуть взаємоузгоджені між собою. Отже, методологія реалізується через концепцію управління й характеризується низкою наукових засад.

Розвиток різноукладності на селі потребує розробки правильних методологічних підходів на основі точної характеристики особливостей укладів і субукладів.

Література

1. Основи економічної теорії: політекономічний аспект / Г. Н. Климо, В. П. Нестеренко, Л. О. Каніщенко, та ін. – К. : Вища шк. – Знання, 1997. – 743 с.
2. Якубів В. М. Збалансований розвиток аграрних підприємств у сільському зростанні / В. М. Якубів. – Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту. ім. В. Стефаніка, 2011. – 320 с.
3. Брус В. Х. Розвиток різноукладності у сільському господарстві регіону: дис... канд. екон. наук: 08.07.02 / Брус В. Х.; Інститут аграрної економіки УААН. – К., 2002. – 163 с.
4. Аналітичні дослідження показників продуктивності у галузі тваринництва особистих селянських господарств за 2013 р. / І. М. Демчак, Д. М. Микитюк, І. В. Свиноус, Д. І. Шеленко та ін. – К. : НДІ "Укragропромпродуктивність", 2014. – 59 с.
5. Шеленко Д. І. Сільськогосподарські підприємства в системі аграрних відносин / Д. І. Шеленко // Економіка АПК. – 2003. – № 6. – С. 57–63.
6. Берданова О. Стратегічне планування місцевого розвитку / О. Берданова, В. Вакуленко // Швейцарсько-український проект "Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO". – К. : ТОВ «Софія-А», – 2012. – 88 с.
7. Розвиток різноукладності на селі: особливості, проблеми / В. В. Юрчишин, Л. М. Шевченко, В. Х. Брус та ін. – К. : – ННЦ ІАЕ, 2004. – 446 с.
8. Позитивна соціалізаційна ефективність економічних систем: суть та види [Електронний ресурс] // Г.І. Башнянин, Л.Я. Гончарук, Р.П. Підлипна, А.І. Тесля. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/10_DN_2013/Economics/14_132826.doc.htm
9. Мочерний С. В. Основи підприємницької діяльності / С. В. Мочерний. – К. : Академія, 2005. – 280 с.
10. Бурляй О. Л. Спеціалізація та концентрація виробництва для забезпечення конкурентоспроможності

сільськогосподарських підприємств / О.Л. Бурляй, А.О. Харенко, Г.Л. Бурляй // Зб. наук. праць Уманського нац. ун-ту садівництва. – Ч. 2. Економіка. – Умань, 2012. – Вип. 80. – С. 12–22.

11. Жнякін Б.О. Економіка підприємства / Б.О. Жнякін, В.В. Краснова. – Донецьк: Альфа-прес, 2005. – 160 с.
12. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств / В. Г. Андрійчук. – К. : КНЕУ, 2002. – 624 с.
13. Маркович Н.В. Напрями розвитку аграрних формувань та шляхи підвищення їх економічної ефективності : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Н.В. Маркович; Львів. нац. аграр. ун-т. – Л., 2011. – 203 с.

References

1. Klymko, H.N., Nesterenko, V.P., Kanishchenko, L.O. and others (1997), *Osnovy ekonomichnoi teorii: politekonomichnyi aspekt* [Bases of Economic Theory: politeconomic aspect], "Znannia", Kyiv, Ukraine, 743 p.
2. Yakubiv, V.M. (2011), *Zbalansovanyi rozvytok ahrarykh pidpriemstv u silskomu zrostanni*, [Balanced development of agrarian enterprises in agricultural increasing] Precarpathian National University named after V. Stephanyk, Ivano-Frankivsk, Ukraine, 320 p.
3. Brus, V.Kh. (2002), "The Social order development in agricultural of region", Degree of Cand. Sc. (Econ.) 08.07.02, Kyiv, Ukraine, 163 p.
4. Demchak, I.M., Mykytiuk, D.M., Svytnous, I.V. and Shelenko, D.I. (2013), *Analitychni doslidzhennia pokaznykiv produktyvnosti u haluzi tvarynnytstva osobystykh selianskykh gospodarstv za 2013 r.* [Analytical investigation of production indicators in the field of animal husbandry in private peasants economies of 2013 r], NDI "Ykrahropromproduktivnist", Kyiv, Ukraine, 59 p.
5. Shelenko, D.I. (2003), "Agricultural enterprises in the system of agrarian relations", *Economics of AIC*, no. 6, pp. 57–63.
6. Berdanova, O. and Vakulenko, V. (2012), *Stratehichne planuvannia mistsevoho rozvytk* [Strategic planning of the local development], Swiss-Ukrainian project "Decentralization Support in Ukraine" DESPRO", TOV "Sofia-A", Kyiv, Ukraine, 88 p.
7. Yurchyshyn, V.V., Shevchenko, L.M., Brus, V.Kh. (2004), *Rozvytok riznoukladnosti na seli: osoblyvosti, problemy* [The Social order development in the village: peculiarities, problems], NNC IAE, Kyiv, Ukraine, 446 p.
8. Bashnianyn, H.I., Honcharuk, L.Ya., Pidlypna, R.P. and Teslia, A.I. (2013), "Positive socialization effectiveness of economic systems: essence and kinds", available at: http://rusnauka.com/10_DN_2013/Economics/14_132826.doc.htm
9. Mochernyi, S.V. (2005), *Osnovy pidpriemnytskoi diialnosti* [Bases of entrepreneur activity], Academy, Kyiv, Ukraine, 280 p.
10. Burliai, O.L., Kharchenko, A.O. and Burliai, H.L. (2012), "Specialization and concentration of production for the competitive provision of agricultural enterprises", *Zb. nauk. prats Umanskoho nats. un-tu sadivnytstva*, part 2, Economic, issue 80, pp. 12–22.
11. Zhniakin, V.O. and Krasnova, V.V. (2005), *Ekonomika pidpriemstva* [Economics of Enterprises], Alfa-pres, Donetsk, Ukraine, 160 p.
12. Andriichuk, V.H. (2002), *Ekonomika ahrarykh pidpriemstv* [Economics of agricultural Enterprises], KNEU, Kyiv, Ukraine, 624 p.
13. Markovuch, N.V. (2011), "Directions of the development of agrarian forming's and the ways of their effectiveness increasing", Degree of Cand. Sc. (Econ.) 08.00.04, Lviv. nats. ahrar. un-t., Lviv, Ukraine, 203 p.

УДК 332.146.2

Серьогіна Д.О.,
к.е.н., старший викладач кафедри економіки підприємств МГ
Харківський національний університет міського господарства
ім. О. М. Бекетова

ОБҐРУНТУВАННЯ РЕКОМЕНДАЦІЙ ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ МІСЬКОГО РОЗВИТКУ

Serogina D.O.,
cand.sc.(econ.), senior teacher of economics
of urban enterprises department
O.M. Beketov National University of Urban

SUBSTANTIATION OF RECOMMENDATIONS CONCERNING IMPROVING THE ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM FOR REGULATION OF URBAN DEVELOPMENT

Постановка проблеми. Згідно з такими міжнародно-правовими актами, як: Європейська хартія місцевого самоврядування, Європейська декларація прав міст, Європейська хартія міст, Хартія «Міста Європи на шляху до сталого розвитку», «Порядок денний Хабітат II», Визначальні принципи сталого просторового розвитку Європейського континенту місто визнається фактором соціального та економічного розвитку людства, центром суспільного життя, культурної спадщини та місцевих традицій. Належна увага в Україні приділяється складанню програм соціально-економічного розвитку міст, організації самоврядування у містах, основні принципи якого закладені у законі «Про місцеве самоврядування в Україні».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальнотеоретичні питання розвитку міста в західній економічній науці розглядаються в роботах економістів А. Вебера [3], А. Льоша [13], Дж. Фрідмана [22], Х. Річардсона [23] та ін. У радянській науці засновником теорії міського розвитку є Л. Веліхов [4], окремі завдання й аспекти розвитку міста розглянуті в працях А. Гутнова [5], Г. Лаппо [12] та ін.

Увага вчених акцентувалася на сучасних проблемах міст, міського господарства і містобудування, моделях управління містом, історичних закономірностях розвитку. Віддаючи належне науковому та практичному значенню праць названих науковців, поглиблення процесів глобалізації економіки, інформаційний та технологічний розвиток зумовлюють необхідність удосконалення організаційно-економічного механізму регулювання міського розвитку, враховуючи той факт, що місто є складною самоорганізуючою системою, для якої проблема розвитку виражається в найрізноманітніших формах, зокрема в конкретних управлінських рішеннях, а не тільки є результатом теоретичного осмислення процесів.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо удосконалення організаційно-економічного механізму регулювання міського розвитку в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Місто є одним з прикладів складної самоорганізуючої системи, для якої проблема розвитку є не тільки результатом теоретичного осмислення процесів, що відбуваються. Розвиток міста - це абсолютно конкретна реальність, що виражається в найрізноманітніших формах, у тому числі в конкретних управлінських рішеннях.

Система управлінських рішень, що включає різні механізми і інструменти, повинна сприяти динамічному та послідовному здійсненню завдань міського розвитку. Це, в свою чергу, зумовлює необхідність удосконалення організаційно-економічного механізму регулювання міського розвитку та визначення його домінант.

Організаційно-економічний механізм включає в себе дві взаємопов'язані і взаємобумовлені складові: організаційну й економічну, що, власне, і дає цьому механізму його назва. Визначення поняття організаційно-економічного механізму дається в роботах багатьох авторів (табл. 1).

Під організаційно-економічним механізмом регулювання міського розвитку в рамках даного дослідження, виходячи з аналізу існуючих визначень зазначеного поняття, розуміється сукупність організаційних, економічних та соціальних відносин у сфері регулювання процесами цілеспрямованого впливу на розвиток усіх сфер господарювання в місті.

Таблиця 1

Визначення поняття організаційно-економічного механізму

Автор	Визначення
А.А. Кульман [11]	певна сукупність або послідовність економічних явищ
Б.А. Райзберг [19]	сукупність організаційних структур і конкретних форм і методів управління, а також правових форм, за допомогою яких реалізуються в діючі в конкретних умовах економічні закони, процес відтворення
О.В. Федорович [20]	складна взаємозалежна сукупність елементів - організаційно, економічно, а іноді і технологічно пов'язаних між собою підсистем більш низького рівня
Б.З. Мільнер, А.В. Кочетков, Д.Г. Левчук [15]	сукупність елементів організації процесу прийняття рішення; системи розподілу та забезпечення ресурсами; основні засоби впливу на об'єкт управління, які у відповідності з прийнятим розподілом включають різні методи управління
А.М. Букреєв, І.В. Рошупкіна [2]	сукупність організаційних форм та економічних методів, взаємопов'язаних на мікро- і макрорівнях в єдиний регульований правовими нормами порядок якого - небудь напрямку виду діяльності
В.Р. Боєв [1]	взаємозалежне та взаємообумовлене поєднання конкретних економічних регуляторів
В.З. Мазлоєв [14]	сукупність взаємопов'язаних економічних важелів і методів впливу на виробництво, обмін, розподіл і споживання продуктів

Джерело: розроблено автором

Поставлене у даному дослідженні завдання удосконалення організаційно-економічного механізму регулювання міського розвитку продиктовано тим, що в просторовому управлінні містом переважає функціональний підхід, при якому місто розглядається як набір відокремлених один від одного функціональних зон, що суперечить динамічним змінам соціальної структури і потребам міського населення, а також вступає в суперечність з методами сучасного зонування. При плануванні міського розвитку рідко враховуються всі його економічні закономірності, не повною мірою використовуються ресурсний потенціал, особливо це стосується інноваційного потенціалу міста.

На рисунку 1 наведено структуру організаційно-економічного механізму регулювання міського розвитку, де зазначено мету побудови механізму, його складові, а також завдання, які мають бути вирішені.

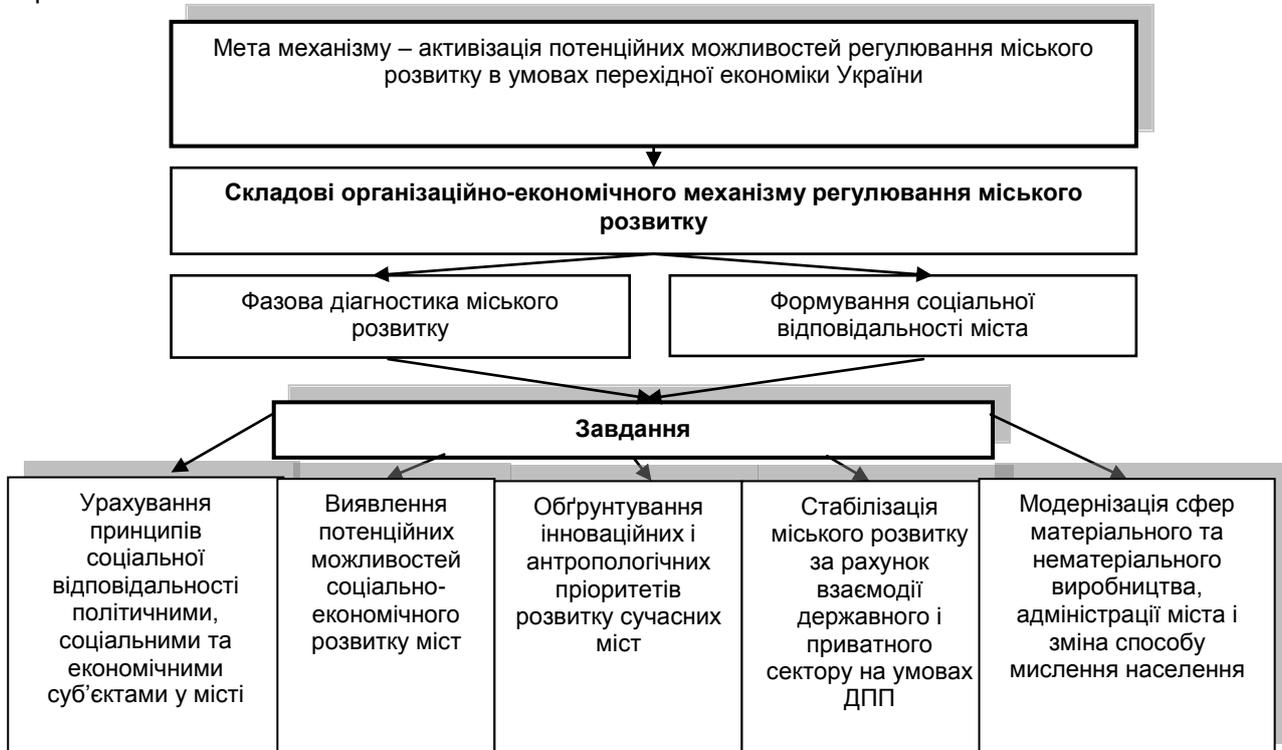

Рис. 1. Структура організаційно-економічного механізму регулювання міського розвитку

Джерело: розроблено автором

Вирішення завдання щодо удосконалення організаційно-економічного механізму регулювання міського розвитку передбачає адаптацію функціонального підходу, що переважає в управлінні містом, вимогам динамічних змін соціальної структури і потребам міського населення.

Насиченість міст елементами науково-технічного потенціалу поряд з концентрацією виробництва є важливою передумовою інтеграції інвестицій та інновацій. При цьому особливе значення мають розподіл науково-технічного потенціалу по секторах економіки, соціально-економічна обстановка в конкретному місті, географічне положення в системі координат «місто-регіон» секторах економіки.

Від ступеня концентрації науково-технічного потенціалу на території міста залежить і його можливість бути полігоном для реалізації першочергових інноваційних проектів. Міста з високим науково-технічним потенціалом можуть виступати «донорами» інновацій по відношенню до інших регіонів за умови регламентації доступу до них потенційних споживачів. Крім того, такі міста відрізняються більшою готовністю кадрового складу розробників і споживачів інновацій до реалізації таких проектів. Завдяки цьому вони можуть служити свого роду «точками зростання» для освоєння високих технологій і створення регіональних інноваційних систем. На даний час питанням формування інноваційного потенціалу в економічній літературі приділяється досить багато уваги (табл. 2).

Таблиця 2

Аналіз підходів до визначення поняття «інноваційний потенціал»

Джерело	Зміст поняття
С.І. Кравченко, І.С. Кладченко [10]	здатність системи до трансформації в новий стан з метою задоволення потреб (індивіда, ринку і т. п.)
А.І. Ніколаєв [16]	система факторів і умов, необхідних для здійснення інноваційного процесу
Г.І. Жиц [7]	кількість економічних ресурсів, які в кожному конкретний момент суспільство може використовувати для свого розвитку. Ці ресурси розподіляються між трьома основними секторами макросистеми: науково-технічним, освітнім, інвестиційним. У результаті цього розподілу формуються: науково-технічний потенціал, освітній потенціал, інвестиційний потенціал
І.В. Шляхто [21]	можливість створення нововведень, здійснення інновацій, готовність сприйняти нововведення для подальшого ефективного використання на рівні, відповідному світовому
М. Данько [6]	накопичена певна кількість інформації про результати науково-технічних робіт, винаходів, проектно-конструкторських розробок, зразків нової техніки та продукції
Д.І. Кокурін [9]	характеристика здатності системи до зміни, поліпшенню, прогресу

Джерело: розроблено автором

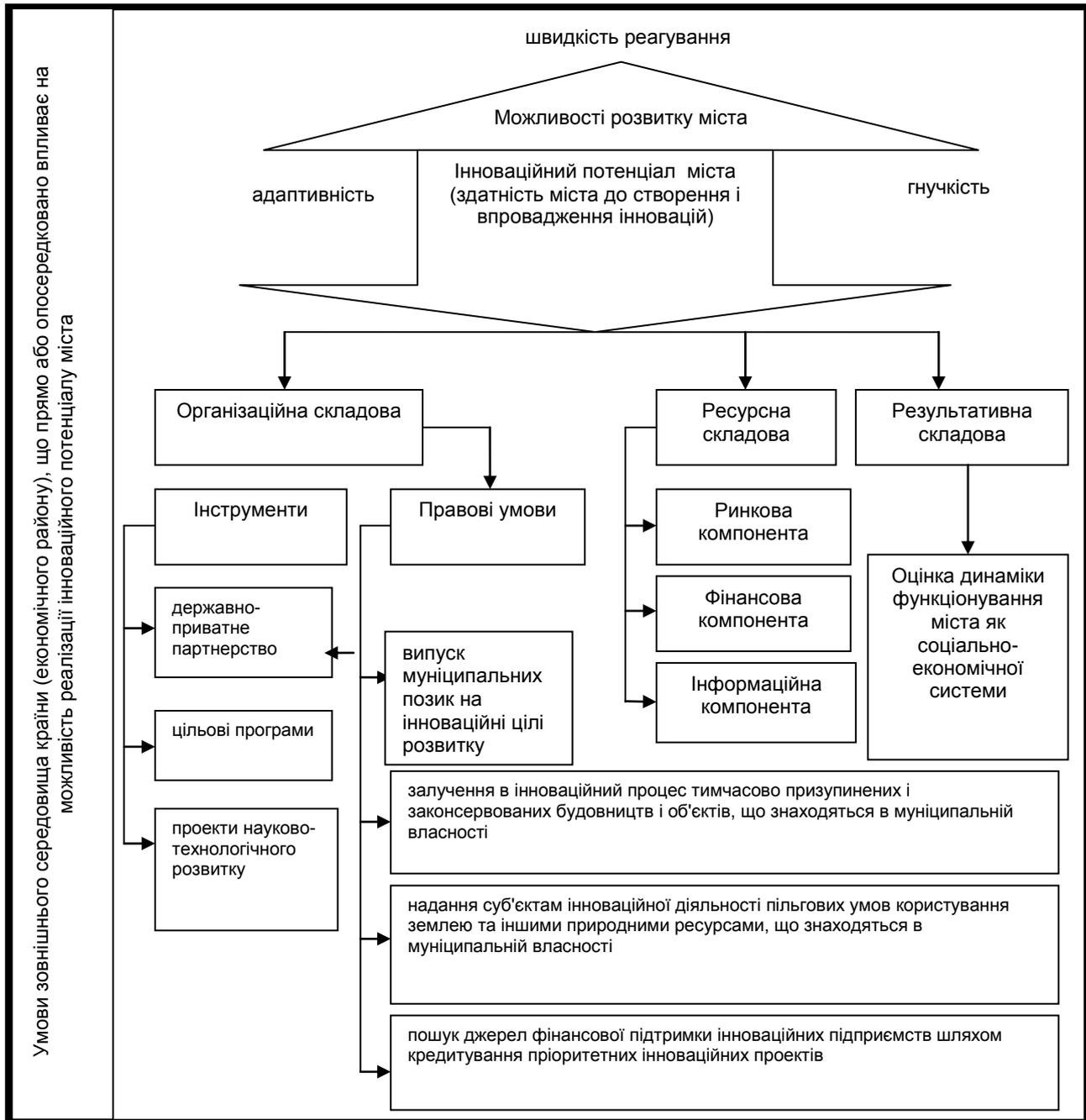
Беручи до уваги викладене вище, поняття «інноваційний потенціал» можна трактувати як відображення сутності методологічних основ безлічі реальних процесів і явищ, що відображають здатність об'єкта до створення та запровадження інновацій. В економічній літературі не існує методологічного підходу до оцінки інноваційного потенціалу міста, однак мають місце різні методологічні підходи до оцінки інноваційного потенціалу регіону з точки зору його здатності формувати інноваційно активну економіку.

Як правило, для оцінки інноваційного потенціалу пропонується використовувати низку показників, що характеризують його різні компоненти. Т.В. Погодіна [18] пропонує використовувати функціональну модель оцінки інноваційної активності та конкурентоспроможності регіонів з використанням системи статистичних показників, у ролі яких прийняті: внутрішні витрати на дослідження і розробки у відсотках до ВВП або ВРП; частка зайнятих дослідженнями і розробками у відсотках до загального числа зайнятих; частка основних фондів досліджень і розробок у загальній їх вартості; витрати на технологічні інновації у відсотках до ВВП або ВРП.

В.К. Заусаєв, С.П. Бистрицький, Н.Ю. Криворучко [8] для комплексної оцінки інноваційного потенціалу регіону пропонують використовувати низку показників, що складають п'ять груп: макроекономічні (валовий регіональний продукт; чисельність економічно активного населення; середньодушові доходи і т. п.); інфраструктурні (кількість організацій, що використовують комунікаційні та інформаційні технології, число страхових організацій тощо); правові (місцеві закони, що регулюють інноваційну діяльність, що надають податкові та інші пільги суб'єктам інноваційної діяльності); кадрові (чисельність працівників, зайнятих у сфері науки, дослідженнями і розробками і т. п.); економічні (обсяг інноваційної продукції за ступенем новизни; внутрішні поточні витрати на дослідження і розробки тощо).

Низка авторів для аналізу інноваційного розвитку регіону використовують метод суми місць, що передбачає послідовний розрахунок показників. Так, П. Оріхівським [17] були використані наступні показники: персонал, зайнятий дослідженнями і розробками; внутрішні витрати на дослідження і розробки; надходження патентних заявок та видача охоронних документів і т. д.

Виходячи з визначення інновації як рушійного чинника розвитку міського комплексу, можливим є оцінити потенційні можливості розвитку міст за допомогою оцінки інноваційного потенціалу міських територій (рис. 2).

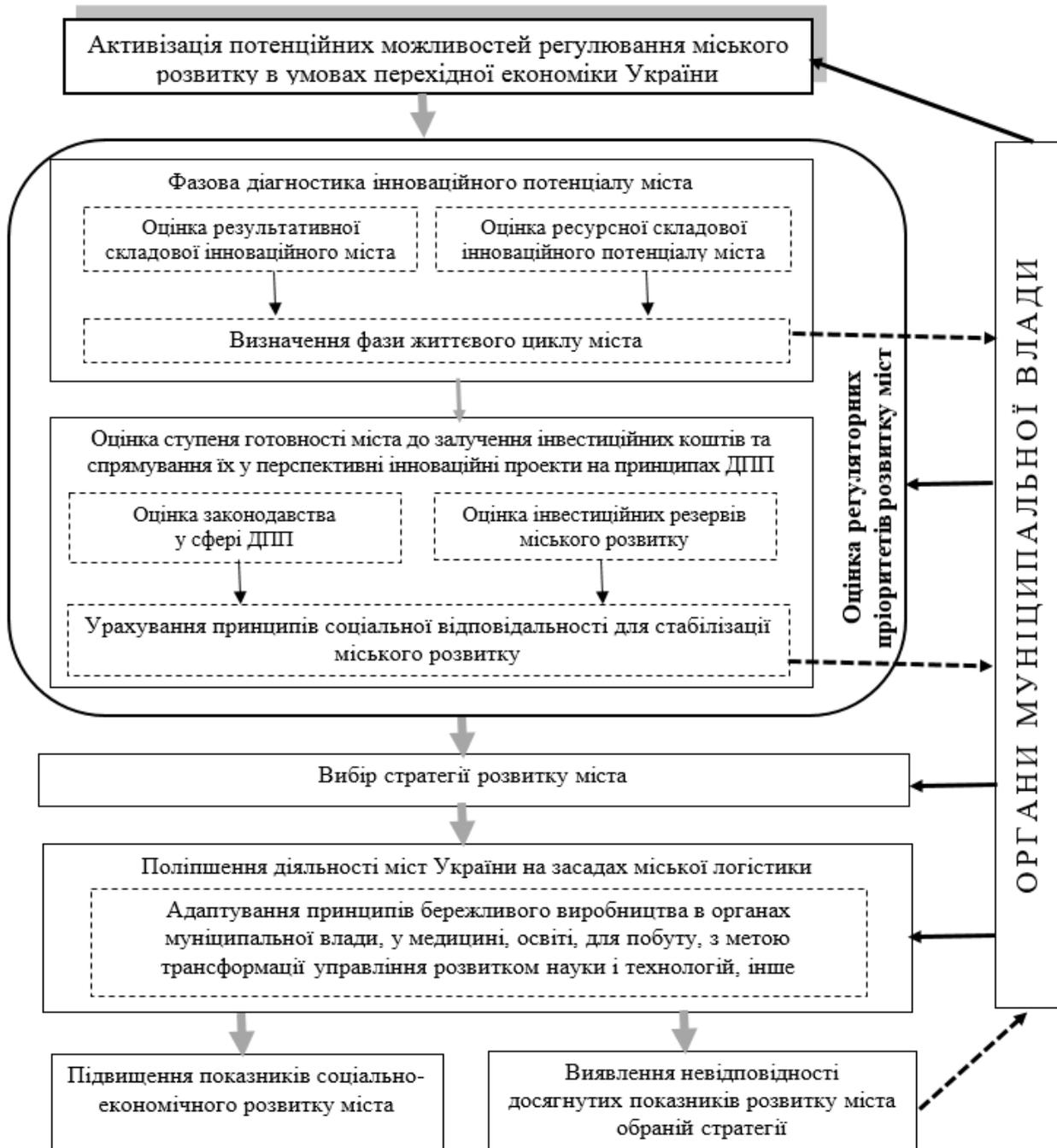

Рис. 2. Передумови формування інноваційних механізмів розвитку міст

Джерело: розроблено автором

Значення інноваційного потенціалу як економічної категорії полягає в тому, щоб не тільки оцінювати можливості впровадження нових або поліпшення технологій по господарюючим суб'єктам у цілому, а й сприяти окремим підприємствам, організаціям і установам у здійсненні відбору того чи іншого напрямку інноваційного розвитку і формування на цій основі ефективної інвестиційної політики.

При плануванні міського розвитку слід ширше враховувати його економічні закономірності. З цією метою у роботі розроблено пропозиції щодо адаптації системи стратегічного управління міським розвитком, організації його регулювання та впровадження операційних технологій оптимізації функціональних підсистем на засадах активізації перетворюючих інновацій у міському комплексі. Організаційно-економічний механізм регулювання міського розвитку, орієнтований на врахування регуляторних пріоритетів розвитку міського комплексу як єдиної системи, подано на рис. 3.

Рис. 3. Організаційно-економічний механізм регулювання міського розвитку
Джерело: розроблено автором

На сучасному етапі в Україні гостро стоїть питання невідповідності наявного потенціалу розвитку та ефективності економіки країни. Сталий соціально-економічний розвиток країни можливий лише за умови комплексного використання наявного інноваційного та ресурсного потенціалу країни, впровадженні принципів соціальної довіри та партнерства, залучення іноземних інвестицій. Зазначене обумовлює необхідність розробки стратегії розвитку усіх адміністративних одиниць. Враховуючи, що саме міста концентрують найвищий потенціал розвитку, першочерговим стає питання розробки стратегії міського розвитку, ставлячи перед собою мету надалі поширювати отримані результати на регіональному та державному рівнях.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, у роботі надано вирішення актуальної проблеми обґрунтування рекомендацій щодо удосконалення організаційно-економічного механізму регулювання міського розвитку. У ході проведення дослідження було доведено, що соціально-економічний розвиток міст у сучасних умовах нерозривно пов'язаний з упровадженням інновацій, а забезпечення інноваційної орієнтації системи стратегічного управління міським розвитком, організаційна оптимізація систем управління, формування умов технологічного розвитку,

трансформація системи суспільно-ідеологічних відносин, активізація ресурсів соціальної відповідальності та взаємодії формує основу для розбудови системи управління соціально-економічним розвитком міст, адекватної сучасним реаліям. Використання проведеного дослідження є перспективним для подальших розвідок у цьому напрямку, адже дасть змогу провести комплексний аналіз сучасного стану розвитку міських комплексів України, а також визначити інвестиційні резерви розвитку міст з метою вирішення питання стратегічного планування місцевого розвитку.

Література

1. Боев В. Р. Совершенствовать экономический механизм развития АПК / В.Р. Боев // АПК: экономика, управление. – 1993. – № 3. – С. 61–64.
2. Букреев А. М. Кризис-менеджмент в акционерных обществах / А.М. Букреев, И.В. Рошчупкина. – Воронеж : Воронежский государственный университет, 2006. – 323 с.
3. Вебер М. История хозяйства. Город / М. Вебер ; [пер. с нем. ; под ред. И. Гревса ; комментарий : Н. Саркитова, Г. Кучкова]. – М. : Канон-пресс-Ц, Кучково поле, 2001. – 576 с.
4. Велихов Л.А. Основы городского хозяйства / Л.А. Велихов. – М. : Наука, 1996. – 480 с.
5. Гутнов А.Э. Будущее города / А.Э. Гутнов, И.Г. Лежава. – М. : Стройиздат, 1977. – 126 с.
6. Данько М. Инновационный потенциал в промышленности Украины / М. Данько // Экономист. – 1999. – № 10. – С. 26–32.
7. Жиц Г.И. Инновационный потенциал и экономический рост / Г.И. Жиц. – Саратов : Саратовский ГТУ, 2000. – 162 с.
8. Заусаев В.К. Инновационный потенциал восточных регионов России / В.К. Заусаев, С.П. Быстрицкий, И.Ю. Криворучко // ЭКО. – 2005. – № 10. – С. 40–52.
9. Кокурин Д.И. Инновационная деятельность : монография / Д.И. Кокурин. – М. : Экзамен, 2001. – 576 с.
10. Кравченко С.И. Исследование сущности инновационного потенциала / Кладченко С.И., Кладченко И.С. // Научные труды Донецкого национального технического университета. – Донецк : ДонНТУ, 2003. – Вип. 68. – С. 88–96.
11. Лагодская Е.К. Проблемы развития логистики мегаполиса [Электронный ресурс] / Е.К. Лагодская. – Режим доступа : <http://eng.agava.ru/vh/suspended>
12. Лаппо Г.М. География городов / Г.М. Лаппо. – М. : Владос, 1997. – 480 с.
13. Леш А. Географическое размещение хозяйства : пер. с англ. / А. Леш. – М. : Изд-во иностр. лит., 1959. – 456 с.
14. Мазлоев В.З. Механизмы институциональных преобразований агропромышленных объединений / В.З. Мазлоев // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2005. – № 7. – С. 37–40.
15. Мильнер Б.З. Управление территориально-производственными комплексами и программы их создания / Б.З. Мильнер, А.В. Кочетков, Д.Г. Левчук. – М. : Наука, 1985. – 232 с.
16. Николаев А.И. Инновационное развитие и инновационная культура / А.И. Николаев // Наука и наукознание. – 2001. – № 2. – С. 54–65.
17. Ореховский П. Оценка эффективности инноваций в регионах: сравнительный анализ / П. Ореховский // Общество и экономика. – 2007. – № 5–6. – С. 203–215.
18. Погодина Т.В. Экономический анализ и оценка инновационной активности и конкурентоспособности регионов Приволжского федерального округа / Т.В. Погодина // Экономический анализ: теория и практика. – 2004. – 5. – С. 16–22.
19. Райзберг Б.А. Современный экономический словарь / Б.А. Райзберг, Л.М. Лозовский, Б.А. Стародубцева. – М. : ИНФРА-М, 1996. – 496 с.
20. Федорович В.О. Состав и структура организационно-экономического механизма управления собственностью крупных промышленных корпоративных образований / В.О. Федорович // Сибирская финансовая школа. – 2006. – № 2. – С. 45–54.
21. Шляхто И.В. Оценка инновационного потенциала региона [Электронный ресурс] / И.В. Шляхто // Управление общественными и экономическими системами. – 2007. – № 1(9). – Режим доступа : <http://rudocs.exdat.com/docs/index-239780.html>
22. Fredann J. Urbanization Planning and National Development / Fredann J. – London : Beverly Hills, 1973.
23. Richardson H.W. Regional Growth Theory / Richardson H. W. – London, 1973.

References

1. Boyev, V.R. (1993), "Improve the economic mechanism of development of AIC", *APK: ekonomika, upravleniye*, no. 3, pp. 61–64.
2. Bukreyev, A.M., Roshchupkina, I.V. (2006), *Krizis-menedzhment v aktsionernykh obshchestvakh* [Crisis management in joint stock companies], Voronezh State University, Voronezh, Ukraine, 323 p.
3. Veber, M. (2001), *Istoriya khozyaystva* [History of economy], The city [Translated by I. Grevs], Kanon-press-TS, Kuchkovo pole, Moscow, Russia, 576 p.
4. Velikhov, L.A. (1996), *Osnovy gorodskogo khozyaystva* [Fundamentals of urban economy], Nauka, Moscow, Russia, 480 p.
5. Gutnov, A.E. and Lezhava, I.G. (1977), *Budushcheye goroda* [The future of the city], Stroyizdat, Moscow, Russia, 126 p.
6. Danko, M. (1999), "Innovative potential in the industry of Ukraine", *Ekonomist*, no. 10, pp. 26–32.
7. Zhits, G.I. (2000), *Innovatsionnyy potentsial i ekonomicheskyy rost* [Innovative potential and economic growth], Saratov STU, Saratov, Russia, 162 p.

8. Zausayev, V.K., Bystritskiy, S.P. and Krivoruchko, I.Yu. (2005), "Innovative potential of eastern regions in Russia", *EKO*, no. 10, pp. 40–52.
9. Kokurin, D.I. (2001), *Innovatsionnaya deyatel'nost'* ["Innovative activity": monograph], Ekzamen, Moscow, Russia, 576 p.
10. Kravchenko, S.I. and Tkachenko, I.S. (2003), "Research of the essence of innovative potential", *Nauchnyye trudy Donetskogo natsionalnogo tekhnicheskogo universiteta*, Iss. 68, DonNTU, Donetsk, Ukraine, pp. 88–96.
11. Lagodskaya, Ye.K. "Problems of logistics development in megalopolis", available at: <http://err.agava.ru/vh/suspended>
12. Lappo, G.M. (1997), *Geografiya gorodov* [The geography of the cities], Vldos, Moscow, Russia, 480 p.
13. Lesh, A. (1959), *Geograficheskoye razmeshcheniye khozyaystva* [Geographic location of economy], Translated from English, Publishing House of Foreign Literature, Moscow, Russia, 456 p.
14. Mazloyev, V.Z. (2005), "The mechanisms of institutional transformations of agro-industrial associations", *Ekonomika selskokhozyaystvennykh i pererabatyvayushchikh predpriyatiy*, no 7, pp. 37–40.
15. Milner, B.Z., Kochetkov, A.V. and Shevchuk, D.G. (1985), *Upravleniye territorialno-proizvodstvennymi kompleksami i programmami ikh sozdaniya* [Management of territorial and production clusters and programs of their creation], Nauka, Moscow, Russia, 232 p.
16. Nikolayev, A.I. (2001), "Innovative development and innovative culture", *Nauka i naukovedeniye*, no 2, pp. 54–65.
17. Orekhovskiy, P. (2007), "Assessment of the effectiveness innovation in the regions: a comparative analysis", *Obshchestvo i ekonomika*, no. 5–6, pp. 203–215.
18. Pogodina, T.V. (2004), "Economic analysis and evaluation of innovative activity and competitiveness of regions of Privolzhsky Federal District", *Ekonomicheskyy analiz: teoriya i praktika*, no. 5, pp. 16–22.
19. Rayzberg, B.A., Lozovskiy, L.M. and Starodubtseva, B.A. (1996), *Sovremennyy ekonomicheskyy slovar* [Modern Dictionary of Economics], INFRA-M, Moscow, Russia, 496 p.
20. Fedorovich, V.O. (2006), "The composition and structure of the organizational and economic mechanism for property management of large industrial corporate formations", *Sibirskaya finansovaya shkola*, no. 2, pp. 45–54.
21. Shlyakhto, I.V. (2007), "Estimation of innovative potential of the region" Management of public and economic systems, no. 1(9), available at: <http://rudocs.exdat.com/docs/index-239780.html>
22. Fredann, J. (1973), *Urbanization Planning and National Development*, London : Beverly Hills.
23. Richardson, H.W. (1973), *Regional Growth Theory*, London.

УДК 65.01.005

Литвинова В.А.,
к.е.н., доцент кафедри економіки підприємства
Одеський національний економічний університет

ФОРМИРОВАНИЕ СИСТЕМЫ ФАКТОРНЫХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ДЛЯ ОЦЕНКИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ЭЛЕКТРИЧЕСКИХ ВОДОНАГРЕВАТЕЛЕЙ НА РЕГИОНАЛЬНОМ РЫНКЕ

Litvinova V.A.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of the
department of economics enterprise
Odessa National Economic University

FORMATION OF THE SYSTEM OF FACTOR INDICATORS FOR ASSESSMENT OF COMPETITIVENESS OF ELECTRIC WATER HEATERS ON THE REGIONAL MARKET

Постановка проблемы. Качество оценки конкурентоспособности продукции во многом зависит от того, насколько правильно и достоверно разработана система факторных показателей. Учитывая то, с точки зрения оценки, конкурентоспособность – латентный показатель, а так же тот факт, что как экономическая категория, она возникает в процессе сопоставления одного продукта с другим, процедура формирования системы факторных показателей становится определяющим этапом всего процесса оценки конкурентоспособности продукции.

Анализ последних исследований и публикаций. Важность выбора и оценки показателей, формирующих конкурентоспособность продукции, при решении конкретной практической задачи отдельно была отмечена в работах Кошеленко В. [1], Мицюк С. [4], Савчук-Полищук Т. [5], Химичевой Г. [7], Штейн О. [8] и др. Анализ результатов их исследования свидетельствует о недостаточности изучения поставленной проблемы и необходимости продолжения ее изучения. В частности, важно обосновать научно-методические основы формирования системы факторных

показателей для оценки конкурентоспособности электрических водонагревателей на региональном рынке.

Постановка задачи. Формирование системы факторных показателей для оценки конкурентоспособности электрических водонагревателей.

Изложение основного материала исследования. Формирование системы факторных показателей для оценки конкурентоспособности продукции – весьма ответственный этап, во многом зависящий от целей и логики исследования, специфики продукции, источников получения информации и субъективных взглядов исследователя. В основу факторного показателя, как правило, закладывается воздействие одного или группы факторов. Рассмотрим процесс формирования системы факторных показателей электрических водонагревателей на основе классификации факторов конкурентоспособности продукции, предложенной нами в работе [3].

Рис. 1. Система внутренних факторов конкурентоспособности продукции

Источник: разработано автором

Сбор информации по факторным показателям для дальнейшей оценки уровня конкурентоспособности будет проводиться по выборке водонагревателей объемом 80 литров, цилиндрической формы, вертикального крепления, которые на момент исследования официально находились в производстве. Последнее ограничение было наложено в связи с тем, что рынок электрических водонагревателей Украины представляет собой и большой стоковый центр, куда поступают уже снятые с производства, но не проданные в других странах водонагреватели.

Технологические факторы лягут в основу эксплуатационных характеристик водонагревателей, которые основываются на целевом предназначении данного вида продукции и представляют интерес для потребителя. Безусловно, что вся гамма технологических факторов формируется непосредственно в процессе производства. Но конкурентоспособность, как характеристика продукции, формируется лишь в процессе реализации товара. Поэтому активное участие в формировании конкурентоспособности продукции будут иметь те характеристики, которые потребитель сможет оценить, а именно: конструкционный набор функциональных характеристик, качество материалов, гарантийный срок службы и т.д.

Бак бойлера может характеризоваться материалом изготовления (например, нержавеющая сталь), внутренним покрытием (эмаль с различной степенью содержания титана) и гарантией, которую предоставляет производитель на данный элемент. В качестве нагревательных элементов применяют «мокрые» и «сухие» ТЭНы. «Мокрые» ТЭНы, погруженные в воду, нужно периодически очищать от накипи. «Сухие» ТЭНы, не имеющие прямого контакта с водой, более предпочтительны. Они долговечнее, на них не отлагается накипь и их можно заменять, не сливая воду из водонагревателя.

Так как речь идет об электрических водонагревателях, отдельный интерес для потребителя составляют показатели экономичности использования бойлера. К таким показателям можно отнести качество и толщину теплоизоляции, мощность ТЭНа и время первичного нагрева воды. Однако, в технических характеристиках 90% исследованных нами водонагревателей информация о качестве и толщине теплоизоляции отсутствует, лишая потребителя таким образом возможности оценить данную характеристику. В некоторых случаях указываются тепловые потери в kWh/24ч, которые для большинства потребителей не несут информационной нагрузки.

Мощность ТЭНа, напротив, обозначена четко, но время первичного нагрева у разных производителей дается для различных уровней температур (от 45 до 70 °С), что также усложняет сравнительную характеристику при выборе водонагревателя. Провести сравнение экономичности бойлеров разных производителей потребитель может на основании показателя затраты энергии на нагрев воды на 1°С, который является производным от мощности ТЭНа и времени нагрева.

Кроме указанных выше показателей, производители, как правило, предлагают целый ряд дополнительных характеристик, таких как защита электрической части от влаги, антибактериальное покрытие бака, индивидуальные технологии смешивания воды, предотвращения замерзания и перегрева, наличие доступного регулятора температур. Однако проведенное нами предварительное анкетирование покупателей выявило незначительность данных характеристик, и сформировало следующий набор технологических факторных показателей: тип ТЭНа; покрытие бака; гарантия на бак; затраты энергии на нагрев воды на 1 С°.

Два из предложенных показателей (гарантия на бак и затраты энергии на нагрев воды на 1 С°) имеют собственные единицы измерения. Оставшиеся два мы перевели в бальную систему оценки по следующему принципу.

Тип ТЭНа может быть двух видов – «сухой» и «мокрый». По оценкам специалистов «сухой» ТЭН считается более долговечным, следовательно, занимает высшую позицию по сравнению с «мокрым». Максимально возможное место в рейтинге – 2–е. Переведем его в баллы и получим, что максимально возможное количество баллов, которое может получить лучший образец – 2. Таким образом «сухому» ТЭНу мы присвоили 2 балла, «мокрому» соответственно – 1.

Аналогичная процедура была проведена и по показателю «качество покрытия бака». Как показали исследования, покрытие бака может быть трех видов: без покрытия (или нержавеющей бак); покрытие из стеклокерамики, содержащее титан; покрытие из простой стеклокерамики.

Общепринято, что нержавеющей бак обладает лучшими эксплуатационными характеристиками, следовательно, ему присуждается максимально возможное количество баллов – 3. На втором месте покрытие из стеклокерамики с высоким содержанием титана (2 балла) и на третьем – покрытие из простой стеклокерамики (1 балл).

Следующим этапом был отбор маркетинговых показателей конкурентоспособности водонагревателей, характеризующих группу маркетинговых факторов, по которым потребитель может оценить деятельность предприятия по продвижению товара на рынке.

Первый показатель – это имидж предприятия. Имидж – это образ организации, существующий в сознании людей. Можно смело сказать, что у любой организации существует имидж вне зависимости от того, кто над ним работает, и работают ли над ним вообще. Одним из первых, кто ввел понятие «имидж» в специальную русскоязычную литературу, был О. Феофанов. В своей работе «США: реклама и общество» [6], появившейся в 1974 году, он рассматривает имидж как основное средство психологического воздействия рекламодателя на потребителя.

В анкете, разработанной нами для оценки имиджа предприятия ООО «Гидропром», выступающего под маркой «НоваТек», мы предложили потребителям оценить имидж через уровень доверия к данному производителю. Анкетированным был предложен список торговых марок, производящих электрические водонагреватели и имеющие ценность для данного исследования. Оценить доверие к каждому конкретному производителю предлагалось по пятибалльной шкале, где 5 – высокий уровень доверия к производителю, а 0 – отсутствие доверия.

Таблица 1

Результаты расчета показателя «имидж предприятия» по торговым маркам

№	Торговая марка	Страна	Уровень доверия	Максимально возможный уровень доверия	Имидж предприятия
			баллы	баллы	доля ед.
1	Ariston	Италия	837	960	0,9
2	Atlantic	Франция	543	960	0,6
3	BAXI	Италия	585	960	0,6
4	DELFA	Украина	393	960	0,4
5	Electrolux ¹	Россия	462	960	0,5
6	Gorenje	Словения	624	960	0,7
7	NovaTec	Украина	402	960	0,4
8	THERMEX	Россия	471	960	0,5

Источник: разработано автором [2]

¹ Электрические водонагреватели производятся компанией Electrolux только в России и только для Российского рынка

В процессе обработки полученного материала количество баллов по каждому производителю суммировалось и находилось отношение данной суммы к максимально возможному количеству баллов. Последнее в свою очередь находилось по формуле:

$$\Sigma B = b_{max} \times Ч_{респ} = 5 \times 192 = 960 \text{ (баллов)} \quad (1)$$

b_{max} – максимальное количество баллов, в нашем случае – 5;

$Ч_{респ}$ – численность респондентов, анкеты которых были приняты к расчету, в нашем случае 192 чел.

Как видно из таблицы 1, в худшем положении по показателю имидж предприятия находятся украинские и российские производители электрических водонагревателей.

Другим важным факторным показателем, относимым к группе маркетинговых, будет показатель «степень охвата (покрытия) каналов сбыта». Рассматривая вопрос о приобретения водонагревателя, потребитель, который не принял решения относительно какой-либо конкретной фирмы или торговой марки, будет производить свой выбор из тех торговых марок, которые смогут предложить доступные ему торговые точки.

Люди, активно пользующиеся услугами сети Интернет, в первую очередь обратят свое внимание на приобретающие все большую популярность Интернет-магазины бытовой техники. Те, кто привык к достаточному уровню комфорта, но не рассматривает Интернет, как надежного поставщика, обратят свое внимание на ближайшие магазины, входящие в крупные сбытовые сети (такие как «Эльдорадо», «Фокстрот», «Эпицентр»). И, наконец, те, кто предпочтут возможность сэкономить комфорту, посетят ближайший специализированный рынок.

Исходя из изложенной выше логики, мы сгруппировали возможные точки приобретения потребителями водонагревателей в три группы, анализ присутствия в которых той или иной торговой марки и будет характеризовать степень охвата данной торговой маркой каналов сбыта.

1. Интернет магазины бытовой техники. По каждой торговой марке мы провели анализ ссылок в системе Яндекс. За эталон (100%) приняли торговую марку, получившую наибольшее количество ссылок. Степень покрытия интернет-каналов остальными производителями мы рассчитали, как отношение количества ссылок по конкретной торговой марке к количеству ссылок по эталону в процентном выражении.

2. Крупные сети магазинов бытовой техники. Проведенный анализ крупных сбытовых сетей, предлагающих к продаже электрические водонагреватели, выявил 21 магазинов, функционирующих на территории города Одесса. К ним относятся: 7 магазинов «Фокстрот», 5 магазинов «Эльдорадо», 2 магазина «Новая линия», 2 магазина «Эпицентр», 1 магазин «Стинол», 2 «Технополис» и 3 магазина «Метро». В последней сети ассортимент водонагревателей очень беден, поэтому в расчетах мы будем учитывать только 1 магазин «Метро». В каждом из данных магазинов нами был проведен мониторинг ассортимента с целью выявления присутствия исследуемых торговых марок, представляющей интерес для данного исследования. Степень покрытия торговой маркой крупных сетей магазинов будет рассчитываться, как отношение количества магазинов, в которых присутствует данная марка, к общему количеству магазинов выраженное в процентах.

3. Таким же образом производился сбор и обработка материалов по мелким торговым точкам. В процессе исследования был собран материал по 52 торговым точкам, предлагающим бойлеры, расположенным на территории городских рынков «Малиновский», «Староконный», «Северный».

Результаты расчета степени покрытия продукцией каналов сбыта представлены в таблице 2. Как видно из таблицы, торговая марка «НоваТек» занимает предпоследнюю позицию по показателю «покрытие каналов сбыта».

Таблица 2

Результаты оценки степени покрытия каналов сбыта, %

№	Торговая марка	Каналы сбыта			Среднее значение
		Интернет	Хозяйственные рынки	Сети магазинов	
1	Ariston	64,39	86,5	100	83,6
2	Atlantic	100,00	40,4	10	50,1
3	BAXI	28,78	46,2	0	25,0
4	DELFA	19,27	40,4	20	26,6
5	Electrolux	60,37	76,9	40	59,1
6	Gorenje	36,10	80,8	100	72,3
7	NovaTec	2,95	34,6	0	12,5
8	THERMEX	10,90	23,1	20	18,0

Источник: разработано автором [2]

Последними в списке, но далеко не последними по значению, являются ценовые факторы, которые для потребителя выражаются понятием «цена реализации» или «рыночная цена».

На рисунке 2 представлена система факторных показателей конкурентоспособности электрических водонагревателей.

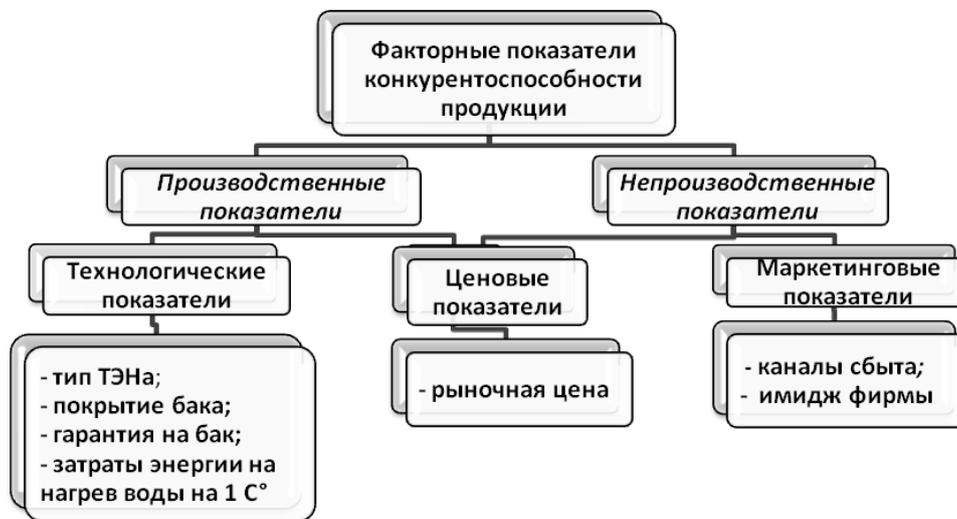

Рис. 2. Факторные показатели конкурентоспособности электрических водонагревателей

Источник: разработано автором [2]

Таким образом, система факторных показателей, характеризующих конкурентоспособность электрических водонагревателей, будет включать: рыночная цена; тип ТЭНа; покрытие бака; гарантия на бак; затраты энергии на нагрев воды на 1С°; имидж предприятия; степень покрытия каналов сбыта. Данная система показателей является комплексной характеристикой основных потребительских свойств электрического водонагревателя, как участника рынка. Несомненным достоинством системы является ее ориентация на мнение потребителя и охват всех групп факторов конкурентоспособности продукции.

Выводы из данного исследования. Формирование системы факторных показателей при оценке конкурентоспособности продукции – кропотливый и трудоемкий процесс, от качества которого зависит достоверность конечного исследования. При этом следует учитывать тот факт, что по своей природе конкурентоспособность продукции – коллективное субъективное восприятие продукта потребителем, и, следовательно, разработка системы показателей не может не включать учет этих субъективных мнений.

Литература

1. Кошеленко В. Рейтинговые сопоставления конкурентоспособности предприятий: возможности совершенствования / В. Кошеленко // *Економіст*. – 2010. – №5. – С. 36-40.
2. Литвинова В.А. Механизм определения эффективных путей повышения конкурентоспособности продукции: дисерт. кандидата экономических наук: 08.00.04 / В.А. Литвинова. – Одесса. – 2012. – 229 с.
3. Литвинова В.О. Проблеми класифікації факторів конкурентоспроможності продукції / В.О. Литвинова // *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія економіка*. – Спец. вип. 33. – ч.2. – 2011. – С. 165–171.
4. Мицюк С.В. Конкурентоспроможність вітчизняної продукції: проблеми та перспективи: дисертація на здобуття наукового ступеня канд. економ. наук за спец. 08.00.01 / С.В. Мицюк – Київ, 2007.– 196 с.
5. Савчук–Поліщук Т.О. Конкурентоспроможність машинобудівної продукції на зовнішніх ринках: автореф. дисер. на здобуття наукового ступеня к. е. н.: 08.05.01 / Т.О. Савчук–Поліщук. – Донецьк, 2004. – 24 с.
6. Феофанов О.А. США: Реклама и общество / О.А. Феофанов. – М. : Мысль, 1974.– 107 с.
7. Хімичева Г.І. Розробка оцінки конкурентоспроможності продукції взуттєвого виробництва / Г.І. Хімичева, Ю.В. Чайка, В.І. Хімич // *Вісник КНУТД*. – 2009. – №3. – С. 165-169.
8. Штейн О.И. Оценка интегральной конкурентоспособности предприятий / О.И. Штейн // *Вісник СевДТУ. Економіка и фінанси: зб. наук. пр.* – 2008. – Вип. 92. – С. 218–223.

References

1. Koshelenko, V. (2010), "Rating the competitiveness of enterprises: opportunities for improvement", *Economist*, no. 5, pp. 36-40.
2. Litvinova, V.A. (2012), "A mechanism determining effective ways of improving the competitiveness of products", Degree of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.04, Odessa, 229 p.

3. Litvinova, V.O. (2011), "The problems of classification of factors of competitiveness of production", *Scientific Bulletin of Uzhgorod University. The economic series*, issue 33, part 2, pp. 165-171.
4. Mytsiuk, S.V. (2007), "The competitiveness of domestic products: problems and prospects", Degree of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.01, Kyiv, 196 p.
5. Savchuk-Polishhuk, T.O. (2004), "Engineering product competitiveness in foreign markets", Thesis abstract for Cand. Sc. (Econ.), 08.05.01, Doneck, 24 p.
6. Feofanov, O.A. (1974), *SSHA: Reklama i obwestvo* [USA: Advertising and society], Mysl, Moscow, Russia, 107 p.
7. Khimicheva, H.I., Chayka, Yu.V. and Khimych, V.I. (2009), "Development evaluation of competitiveness of production product of shoes ", *Visnyk KNUTD*, no. 3, pp. 165-169.
8. Shteyn, O.I. (2008), "Integrated assessment of the competitiveness of enterprises", *Visnyk SevDTU. Ekonomika y finansy: zb. nauk. pr.*, pp. 218-223.

УДК 338.984

Лелюк Ю.В.,
аспірант

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОЕКТУ «ІНВЕСТИЦІЇ У СФЕРУ КУЛЬТУРИ – УСПІШНЕ МАЙБУТНЄ НАЦІЇ» ЯК ПЕРЕДУМОВА КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКЛАДІВ КУЛЬТУРИ НА СЕЛІ

Lelyuk Yu.V.,
graduate student

National Academy of Supervisory Frame of Culture and Arts

IMPLEMENTATION OF THE PROJECT "INVESTMENTS INTO THE SPHERE OF CULTURE – THE SUCCESSFUL FUTURE OF THE NATION" AS THE PREREQUISITE OF STAFFING PROVISION OF CULTURAL INSTITUTIONS IN THE VILLAGE

Постановка проблеми. Заклади культури у сільській місцевості є невід'ємною складовою культурного розвитку. Упродовж останнього десятиліття сільська культура втратила не лише відповідне місце серед пріоритетів державної політики, а й зазнала руйнування цілісної мережі культурних установ. Існуюча у сільській місцевості соціокультурна ситуація вимагає нових політичних підходів, програм, проектів і механізмів їхньої реалізації. Сьогодні, як ніколи, особливої уваги з боку держави, органів місцевого самоврядування та всього суспільства потребує діяльність, спрямована на збереження і розвиток технічного стану будівель закладів культури у сільській місцевості, забезпечення достойного рівня комфортності для персоналу та відвідувачів закладу. Адже, згідно із статистичними даними станом на 1 січня 2014 року, більша частина з них потребують капітального ремонту (клуби, будинки культури – 40,2 %, бібліотеки – 22,9 %, кіноустановки – 19,2 %) або знаходяться у аварійному стані (клуби, будинки культури – 4,5 %, бібліотеки – 1,2 %, кіноустановки – 1,2 %) [6]. Всі ці несприятливі тенденції негативно відображаються на кадровому забезпеченні закладів культури сільської місцевості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження, спрямовані на розв'язання проблем сфери культури у сільській місцевості відображені у працях таких провідних вітчизняних фахівців, як Н. Байло [1], Л. Бондаренко [2], М. Ступень [5], В. Черба [7], Г. Черевко [8]. А також у державних програмах – «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [4], «Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року» [3].

Проте, проблема реконструкції закладів культури сільської місцевості у зазначених працях розвивається здебільшого фрагментарно. Наукове дослідження, результати якого покладено в основу даної статті, проведено в рамках науково-дослідних робіт і передбачає практичний аспект застосування.

Постановка завдання. Метою даної статті є обґрунтування проекту «Інвестиції у сферу культури – успішне майбутнє нації» як передумови розвитку кадрового забезпечення закладів

культури на селі. Досягнення сформульованої мети статті передбачає необхідність вирішення таких завдань:

- визначити та проаналізувати етапи програми;
- проаналізувати інвестиції у реконструкцію будинку культури за періодами;
- розрахувати експлуатаційну вартість по роках.

Виклад основного матеріалу дослідження. Культура — це складна цілісність, яка включає в себе знання, вірування, мистецтво, мораль, закони, звичаї, здібності і звички, що набуваються і досягаються людиною як членом суспільства. Заклади культури у сільській місцевості виступають основним осередком для здійснення культурно-просвітницької діяльності. Для надання якісних послуг всім верствам населення (особливо дітям та юнакам), будівля закладу культури повинна відповідати вимогам сьогодення. Важливо відзначити необхідність покращення умов у осінньо-зимовий період (це стосується температурного режиму, що не відповідає нормам). Така ситуація потребує здійснення комплексу заходів, спрямованих на проведення робіт по реконструкції приміщень закладів культури у сільській місцевості, створивши належні умови для реалізації їх функцій.

З метою необхідності підтримки закладів культури, підвищення ефективності їх роботи та модернізації діяльності нами розроблено проект розвитку: «Інвестиції у сферу культури – успішне майбутнє нації» (рис. 1).

Рис. 1. Алгоритм реалізації державного проекту соціально-економічного та культурного розвитку закладів культури у сільській місцевості на 2016–2020 роки

Джерело: складено автором

Проект передбачає розрахунок капітального ремонту закладу культури у сільській місцевості, який відображає практичний аспект застосування. Наступні розрахунки капітального ремонту здійснені на основі середньостатистичного будинку культури сільської місцевості, переважна більшість з яких побудована у період 1890–1985 роки. Зазвичай, це одноповерхова будівля, загальна площа якої сягає, в середньому, близько 400 м² (фойє – 50 м², глядацька зала на 100–150 місць – 150 м², сцена – 30 м², кімната для занять – 50 м², кабінет директора – 15 м², побутові приміщення – 40 м²) та

приєднане приміщення бібліотеки – 65 м². Проект передбачає здійснення реконструкції закладів культури у два етапи (рис. 1). Необхідно наголосити також на тому, що реконструкція сільських будинків культури передбачає індивідуальний підхід у кожному випадку.

Зовнішня реконструкція передбачає: укріплення фундаменту, заміну даху, заміну вікон на енергозберігаючі склопакети, заміну зовнішніх дверей та утеплення стін (табл. 1).

Таблиця 1

Реалізація заходів зовнішньої реконструкції будинку культури

Період виконання	Захід	Вартість	
		матеріалу (грн)	робіт (грн)
1-й місяць	Укріплення фундаменту	4 800	22 400
1-2-й місяць	Реконструкція покрівлі даху	60 000	30 000
3-й місяць	Заміна вікон на енергозберігаючі склопакети	42 000	6 300
3-й місяць	Заміна зовнішніх дверей	8 000	2 000
4-й місяць	Утеплення стін будівлі	12 000	40 000
Разом		126 800	100 700
		227 500	

Джерело: складено автором на основі середньостатистичної вартості матеріалів та роботи майстрів, станом на вересень–жовтень 2015 року

Заходи реалізації зовнішньої реконструкції будинку культури, використовуючи новітні матеріали з унікальними характеристиками, дозволять збільшити експлуатаційний термін будівлі та підвищити її теплоефективність, що в свою чергу забезпечить поліпшення температурного режиму.

Якщо прилегла територія навколо будинку культури знаходиться в неналежному стані, виникає необхідність її облаштування, а це потребує встановлення паркану (хоча б з центрального входу) й укладання тротуарної плитки (табл. 2)

Таблиця 2

Реалізація заходів облаштування прилеглої території будинку культури

Період виконання	Захід	Вартість	
		матеріалу (грн)	робіт (грн)
5-й місяць	Встановлення паркану з профнастилу	8 000	8 000
5-й місяць	Укладання тротуарної плитки	2 400	2 400
Разом		10 400	10 400
		20 800	

Джерело: складено автором на основі середньостатистичної вартості матеріалів та роботи майстрів, станом на вересень–жовтень 2015 року

Внутрішня реконструкція передбачає переобладнання системи опалювання, заміну підлоги, монтаж підвісної стелі, встановлення міжвіхідних дверей, упорядкування системи електромереж, проведення робіт по підвищенню рівня безпеки, декорування стін, впровадження енергозберігаючих заходів, облаштування інтер'єру (табл. 3).

Проведення заходів із внутрішньої реконструкції приміщень, переходу на електрозберігаюче освітлення і економії опалення шляхом встановлення регуляторів температури (та мінімального використання теплоподачі у нічний час) дозволить підвищити енерго- та теплоефективність. Проведення цих ремонтних робіт призведе до зменшення витрат приблизно на 50 % та покращить температурний режим приміщень.

Реалізація першого етапу даного проекту, а саме – проведення зовнішньої та внутрішньої реконструкції приміщення закладів культури, сприятиме збільшенню експлуатаційного терміну будівлі та дозволить значно знизити витрати енерго- та теплоресурсів, що дозволить економити бюджетні кошти.

Другий етап здійснення проекту «Інвестиції у сферу культури – успішне майбутнє нації» передбачає розвиток матеріально-технічної бази, адже протягом останніх 20 років музичні інструменти та звукопідсилююча апаратура не поповнювались, за винятком окремих закладів, колективи художньої самодіяльності не забезпечені сучасним сценічним вбранням, а книжковий фонд бібліотек вже давно і морально, і фізично застарів. Сьогодні у сільських бібліотеках спостерігається вибуття бібліотечних екземплярів над їх надходженнями, а відсутність комп'ютерної техніки, приєднаної до мережі Інтернет, не забезпечує своїх користувачів сучасним доступом до інформації (табл. 4). Через відсутність сучасних технічних засобів у закладах культури працівники не повною мірою забезпечують рівень виконавської майстерності.

Таблиця 3

Реалізація заходів внутрішньої реконструкції будинку культури

Період виконання	Захід	Вартість	
		матеріалу (грн)	робіт (грн)
5-й місяць	Ремонт існуючих та монтаж нових систем тепlopостачання, модернізація вузла тепло подачі. Встановлення сучасного модульного теплогенератора та лічильників	273 500	
6-й місяць	Демонтаж дерев'яного покриття підлоги та улаштування нової	-	5 900
		36 000	36 000
6-й місяць	Улаштування підвісних стель: каркас з металевих профілів, облицювання плитами з гіпсокартону	30 000	16 000
7-й місяць	Упорядкування системи електромереж, а також проведення робіт по підвищенню рівня безпеки, а саме: забезпечення сучасними засобами зв'язку, вогнегасіння, кондиціонування, оновлення обладнання та системи охоронно-пожежних сигналізацій	60 000	
8-й місяць	Штукатурка стін, ґрунтовка, фарбування	30 000	30 000
8-й місяць	Фарбування підлоги масляною фарбою	2 000	4 000
8-й місяць	Встановлення міжвідних дверей	10 000	1 200
9-й місяць	Впровадження енергозберігаючих заходів	800	200
9-й місяць	Облаштування інтер'єру	25 000	7 000
Разом		467 300	100 300
		567 600	

Джерело: складено автором на основі середньостатистичної вартості матеріалів та роботи майстрів, станом на вересень–жовтень 2015 року

Таблиця 4

Розвиток матеріально-технічної бази будинку культури

Придбання	Вартість (грн)
1. Музичних інструментів	30 000
2. Світло- і звукотехнічного обладнання	20 000
3. Сценічних костюмів і взуття	15 000
4. Комп'ютерної технікою приєднаною до мережі інтернет та забезпечення систематичного поповнення бібліотечних фондів новими надходженнями	40 000
Разом	105 000

Джерело: складено автором на основі середньостатистичної вартості матеріалів та роботи майстрів, станом на вересень–жовтень 2015 року

На сьогодні вартість проекту складає 920 900 (дев'ятсот двадцять тисяч, дев'ятсот) гривень, з яких, на нашу думку, 431 790 (чотириста тридцять одна тисяча, сімсот дев'яносто) грн – фінансування з державного бюджету; 167 770 (сто шістдесят сім тисяч, сімсот сімдесят) грн – з обласного бюджету, 279 340 (двісті сімдесят дев'ять тисяч, триста сорок) грн. – з місцевого бюджету та 42 000 (сорок дві тисячі) грн – кошти з інших джерел фінансування, які не заборонені чинним законодавством України (табл. 5)

Таблиця 5

Розподіл фінансування проекту «Інвестиції у сферу культури – успішне майбутнє нації»

Етапи здійснення проекту	Фінансування			
	Державний бюджет (%)	Обласний бюджет (%)	Місцевий бюджет (%)	Інші джерела фінансування (%)
<i>I-й етап проекту</i>				
Зовнішня реконструкція	90	10	-	-
Прилегла територія	-	-	100	-
Внутрішня реконструкція	40	20	40	
<i>II-й етап проекту</i>				
Матеріально-технічне забезпечення	-	30	30	40

Джерело: складено автором

Отже, із загальної вартості проекту фінансування з державного бюджету становить – 46,9 %, з обласного бюджету – 18,2 %, з місцевого бюджету – 30,3 % та 4,6 % – кошти з інших джерел фінансування, які не заборонені чинним законодавством України.

Реалізація запланованих у проекті етапів розвитку має економічний та соціальний аспект. *Економічний аспект* – реалізація даного проекту дозволить збільшити експлуатаційний термін будівлі; підвищити енергоефективність та покращити температурний режим; знизити витрати на електроенергію та теплозабезпечення, і як наслідок, зекономити значну частку коштів з місцевого бюджету. *Соціальний аспект* – здійснення проекту дозволить забезпечити достойний рівень комфортності для персоналу, відвідувачів закладу та сприятиме залученню молодих фахівців у сільську місцевість. Головний соціально-економічний ефект від реалізації проекту виражається у підвищенні ролі культури у житті сільського населення, відповідно, у якості життя в цілому.

Даний проект пропонується реалізувати у 2016–2020 роках. Зазначений термін реалізації проекту, на нашу думку, є достатнім для отримання відчутних результатів у розвитку сфери культури сільської місцевості, підвищивши якість та доступність безкоштовних послуг.

Тепер, необхідно визначити інвестиції у даний проект по етапах здійснення (табл. 6)

Таблиця 6

Аналіз інвестицій у реконструкцію будинку культури за періодами

Етапи здійснення проекту	Інвестиції (загальна сума, грн)	Орієнтовна тривалість ефективної експлуатації (років)
I-й етап проекту		
<i>Зовнішня реконструкція</i>		
Укріплення фундаменту	27 200	10
Реконструкція покрівлі даху	90 000	30
Заміна вікон	48 300	15
Заміна зовнішніх дверей	10 000	10
Утеплення стін будівлі	52 000	15
<i>Облаштування прилеглої території</i>		
Встановлення паркану з профнастилу	16 000	10
Укладання тротуарної плитки	4 800	15
<i>Внутрішня реконструкція</i>		
Ремонт існуючих та монтаж нових систем теплопостачання	273 500	25
Демонтаж дерев'яного покриття підлоги та улаштування нової	77 900	15
Улаштування підвісних стель: каркас з металевих профілів, облицювання плитами з гіпсокартону	46 000	15
Упорядкування системи електромереж, а також проведення робіт по підвищенню рівня безпеки.	60 000	10
Штукатурка стін, ґрунтовка, фарбування	60 000	15
Фарбування підлоги масляною фарбою	6 000	5
Встановлення між вхідних дверей	11 200	7
Впровадження енергозберігаючих заходів	1 000	2
Облаштування інтер'єру	32 000	10
II-й етап проекту		
<i>Розвиток матеріально-технічної бази</i>		
Музичних інструментів	30 000	15
Світло- і звукотехнічного обладнання	20 000	15
Сценічних костюмів і взуття	15 000	5
Комп'ютерна техніка	40 000	5

Джерело: складено автором

Для прийняття ефективного рішення щодо державних інвестицій у реконструкцію закладів культури у сільській місцевості необхідно розрахувати експлуатаційну вартість (табл. 7). Інвестиції даного проекту у розмірі щомісячного внеску можна розрахувати за формулою:

Св = Вз : Проків : 12

(1)

де, Св – сума щомісячного внеску;
Вз – загальна вартість капітального ремонту;
Проків – кількість місяців року до наступного ремонту;
12 – кількість місяців.

Таблиця 7

Розрахунок експлуатаційної вартості по роках

Етапи здійснення проекту	Розрахунок	
	на рік (грн)	на місяць (грн)
I-й етап проекту		
<i>Зовнішня реконструкція</i>		
Укріплення фундаменту	2 720	226,6
Реконструкція покрівлі даху	3 000	250
Заміна вікон	3 220	268,3
Заміна зовнішніх дверей	1 000	83,3
Утеплення стін будівлі	3 467,6	288,8
<i>Облаштування прилеглої території</i>		
Встановлення паркану з профнастилу	1 600	133,3
Укладання тротуарної плитки	320	26,6
<i>Внутрішня реконструкція</i>		
Ремонт існуючих та монтаж нових систем теплопостачання	10 940	911,6
Демонтаж дерев'яного покриття підлоги та улаштування нової	5 193,3	432,7
Улаштування підвісних стель: каркас з металевих профілів, облицювання плитами з гіпсокартону	3 066,6	255,5
Упорядкування системи електромереж, а також проведення робіт по підвищенню рівня безпеки.	6 000	500
Штукатурка стін, ґрунтовка, фарбування	4 000	333,3
Фарбування підлоги масляною фарбою	1 200	100
Встановлення між вхідних дверей	1 600	133,3
Впровадження енергозберігаючих заходів	500	41,6
Облаштування інтер'єру	3 200	266,6
II-й етап проекту		
<i>Розвиток матеріально-технічної бази</i>		
Музичних інструментів	3 000	250
Світло- і звукотехнічного обладнання	2 000	166,6
Сценічних костюмів і взуття	3 000	250
Комп'ютерна техніка	8 000	666,6

Джерело: складено автором

У майбутньому, щоб мати кошти на проведення капітального ремонту, необхідно запровадити систему збирання і накопичення коштів.

Висновки з проведеного дослідження. Варто пам'ятати, що державні інвестиції в розвиток культури у сільській місцевості – це інвестиції в успішне майбутнє нації шляхом підвищення ролі закладів культури серед сільського населення. Також очікується певний економічний ефект, котрий дозволить у майбутньому скоротити бюджетні витрати на утримання закладів культури та забезпечити стабільний прибуток від платних форм культурної діяльності. Створення сприятливих умов та оновлення технічної бази надасть можливість розширити асортимент платних послуг: проведення платних вечорів відпочинку для молоді, концертно-розважальних програми, дитячих свят, виставок та інше. Відповідно всі надходження від оренди приміщення закладу культури необхідно спрямувати передусім на переведення фахівців галузі культури, які працюють на 0,25; 0,5 та 0,75 ставки посадового окладу, на повний робочий день.

Література

1. Байло Н.П. Діяльність органів державного управління щодо розробки регіональних програм розвитку музичної культури / Н.П. Байло // Актуальні проблеми державного управління. – 2011. – № 1. – С. 270–278.

2. Бондаренко Л.М. Ефективне використання сільськогосподарських земель як фактор забезпечення сталого розвитку сільських територій / Л.М. Бондаренко // Збірник наукових праць ВНАУ. – 2014. – № 2. – С. 80–88.
3. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року: затвердженої постановою Кабінету Міністрів від 19 вересня 1997 року № 1158 (Редакція від 20.12.2013, підстава 875–2013-п). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-п>
4. Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава: Програма економічних реформ на 2010–2014 роки, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 червня 2010 року № 1724 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://municipal.gov.ua/articles/show/article/54>
5. Ступень М.Г. Основні механізми розвитку соціальної сфери сільської місцевості / М. Ступень, Н. Шпик // Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія : Економіка АПК. – 2014. – № 21(1). – С. 385–388.
6. Тимошенко Г.М. Населення України за 2013 рік: демографічний щорічник / Г.М. Тимошенко. – К. : Державна служба статистики України. – 2014. – 292 с.
7. Черба В.М. Організаційно-методичні засади реалізації державної політики України в сфері культури / В.М. Черба // Науковий вісник Академії муніципального управління. – 2013. – № 4. – С. 363–370.
8. Cherevko G.V. Impact of governmenti-crisis policy on social development of the Ukrainian village / G. Cherevko, P. Voytovych // Agrariane Economy. – 2013. – Т. 6. – № 3–4. – P. 4–9.

References

1. Bailo, N. P. (2011), "The activities of government on the development of regional programs for the development of musical culture", *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia*, no. 1, pp. 270–278.
2. Bondarenko, L. P. (2014), "Effective use of agricultural land as a factor of sustainable rural development", *Zbirnyk naukovykh prats VNAU*, no. 2, pp. 80–88.
3. Cabinet of Ministers of Ukraine (1997), *Derzhavna tsileva prohrama rozvytku ukraïnskoho sela do 2015 roku* [State Program on development of Ukrainian village till 2015], available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-п>
4. Cabinet of Ministers of Ukraine (2010), *Zamozhne suspilstvo, konkurentospromozhna ekonomika, effektivna derzhava*, [Prosperous Society, Competitive Economy, Effective State], available at: <http://municipal.gov.ua/articles/show/article/54>
5. Stupen, N. G. and Shpik N. (2014), "The basic mechanisms of social services in rural areas", *Visnik Lvivskoho natsionalnoho ahromoho universitetu*, no. 21(1), pp. 385–388.
6. Tymoshenko, G. M. (2014), *Naselenya Ukraini za 2014 rik* [The population of Ukraine for the Year 2013], *Derzhavna sluzhba statistiki Ukraini za 2013 rik*, Kyiv, Ukraine.
7. Cerba, V. M. (2013), "Organizational and methodological principles of state policy of Ukraine in the field of culture", *Naukovyi visnik akademii munitsipalnoho upravlinia*, no. 4, pp. 363–370.
8. Cherevko, G. and Voytovych, P. (2013), "Impact of governmenti-crisis policy on social development of the Ukrainian village", *Agrariane Economy*, vol. 6, no. 3–4, pp. 4–9.

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ЕКОЛОГІЗАЦІЯ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 330.341.

Федулова Л.І.,
д.е.н., професор,
професор кафедри менеджменту
Київського національного
торговельно-економічного університету

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОСИСТЕМИ РЕГІОНУ

Fedulova L.I.,
dr.sc.(econ.), professor,
professor of the department of management
Kyiv National University of Trade and Economics

CONCEPTUAL PRINCIPLES OF FORMING INNOVATION ECOSYSTEM OF THE REGION

Постановка проблеми. Сучасна економічна відсталість України з поміж іншого обумовлена політикою нехтування розвитком високотехнологічного сектора промислового виробництва, особливо на регіональному рівні, так як основний потенціал так званих проблемних регіонів було сформовано саме у цій сфері. Тому, однією з найбільш актуальних проблем, що постають перед ученими й практиками, є правильне визначення напрямів, методів, джерел і виконавців для забезпечення інноваційного розвитку регіонів в умовах реалізації політики децентралізації.

Досвід провідних країн світу показує, що інновації стають джерелом розвитку лише за умови їх активного й ефективного використання, а також наявності сприятливого середовища для їхнього впровадження (інноваційних екосистем). Для цього необхідна більш активна робота з налагодження горизонтальних зв'язків між елементами регіональних інноваційних екосистем на основі мережевої взаємодії, що вимагає розробки відповідної методології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляд існуючих підходів та теоретичних положень інноватики дозволяє констатувати, що основними факторами інноваційного розвитку регіонів є інноваційно-інституційні детермінанти (людський капітал, інститути розвитку, адміністративний ресурс та ін.), що обумовило необхідність адаптації існуючих теоретичних моделей економічного зростання на основі інтеграції неокласичної й інституціональної теорій та сучасних парадигм регіоналізму.

В науковій літературі особливої уваги заслуговує аналіз безмасштабних мереж в роботах Барабаші А.Л. [1] та послідовників його теорії, які виявили спільність законів функціонування співтовариств різних галузей знань (включаючи мережі між учасниками інноваційного процесу); дослідження Айреса Р. [2], Малерба Ф. [3], Мура Дж.Ф. [4] та ін., які на основі аналогії із природними екосистемами називають співтовариства учасників інноваційного процесу «інноваційними екосистемами». Ротшильдом М. було запропоновано термін «біономіка» для назви підходу до економіки з точки зору еволюційної біології [5]. Зазначені вище теорії і підходи зумовили нові вимоги до організації інноваційних процесів на практиці та до вибору методів і технологій управління на регіональному рівні. Ключове місце в даній галузі наукової думки займає концепція інноваційного розвитку, відома як парадигма «відкритих інновацій» [6]. Копейкіна Л. довела, що активність і якість інноваційних процесів у парадигмі «відкритих інновацій» прямо узгоджується з якістю інноваційної системи, де найвищим ступенем її розвитку є інноваційна екосистема, що самоорганізується [7]. Проте, в умовах посилення інтеграційних та децентралізаційних прагнень України поза межами

наукового пошуку вітчизняних науковців залишаються концептуальні підходи до формування інноваційних екосистем регіонів.

Постановка завдання. Метою роботи є визначення концептуальних засад формування регіональних інноваційних екосистем (PIEC) та обґрунтування умов їх застосування при управлінні регіональним розвитком. В процесі досягнення мети вирішувалися такі завдання: виявити місце й відмінності інноваційних екосистем регіонів, визначити ключові компоненти розвитку PIEC, описати механізми взаємовідносин учасників інноваційного процесу, що дозволить визначити привабливість регіону для здійснення інноваційної діяльності й інвестування в його розвиток; розробити узагальнюючу схему методології розбудови PIEC. Предметом дослідження є економічні відносини, що виникають на горизонтальному рівні між учасниками регіональної інноваційної системи, а об'єктом дослідження – інноваційне середовище на регіональному рівні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні розвиток регіонів розглядається як первинний рівень формування національної інноваційної системи. Така ситуація спостерігається у країнах Європейського Союзу, заслуговує на увагу вона і в Україні [8]. Причинами цього є здатність регіону швидко реагувати на зміну внутрішньої й зовнішньої кон'юнктури, а також гнучко змінювати параметри економіки в напрямі підтримки інноваційного середовища. Одне із найважливіших завдань економіки України сьогодні - стимулювання процесу створення малих і середніх підприємств, вирощування «національних технологічних чемпіонів» на регіональному рівні, які зможуть забезпечити роботою більшу кількість людей, особливо тоді, коли зможуть масово вийти на міжнародний рівень.

Для цього потрібна відповідна інфраструктура, що сприятиме виникненню, становленню й розширеному відтворенню інноваційних компаній та посиленню ролі інноваційного підприємництва.

У цьому контексті формування децентралізованої регіональної інноваційної екосистеми передбачає більш ефективне використання наявного науково-освітнього та промислового потенціалу шляхом налагодження горизонтальних зв'язків, обміну інформацією, методичними розробками, технологіями навчання, спільною підготовкою й перепідготовкою кадрів, реалізацією спільних наукових проектів і досліджень. Вона формує єдиний інформаційний простір на основі принципів відкритості й доступності для суспільних, державних, підприємницьких структур з регулярними зворотними зв'язками.

Ключове призначення PIEC - це створення в регіоні системи, що включає всі необхідні для успішного здійснення інноваційного процесу компоненти: залученість держави, і наявність умов, що забезпечують функціонування безпосередніх його учасників. В умовах інноваційної економіки ключовим завданням PIEC є насамперед створення мережевого співтовариства, у якому забезпечуються сприятливі умови для інтенсивного поширення знань і спільного використання ресурсів. При цьому важливо зазначити, що в інноваційній екосистемі відбувається не рух енергії, а рух капіталу та інших економічних ресурсів у складних взаємовідносинах між господарюючими суб'єктами. Економічними ресурсами тут виступають як матеріальні ресурси, так і людський капітал (студенти, навички, кадри, дослідники й т.і., які становлять інституціональні одиниці, що беруть участь у функціонуванні екосистеми) [9].

Регіональна інноваційна екосистема складається із наступних основних компонентів: креативного ресурсу, інноваційної ідеї, інноваційного підприємницького досвіду, джерел фінансування й інноваційної мережі, що поєднує їх у єдине ціле й сприяє здійсненню трансферу технологій. Для безперервної результативної дії системи необхідні відпрацьовані технології вирішення проблемних питань: бізнес-інкубація; фінансування проектів; горизонтальні зв'язки між учасниками інноваційного процесу; інфраструктура технопарків та інноваційних кластерів; вибудовування суспільних зв'язків і репутації; креативне управління. Таким чаном, PIEC – це комплекс економічних відносин, що виникають між різними інституціональними одиницями регіону на горизонтальному рівні в процесі реалізації інноваційної діяльності, а також методи державного (регіонального) регулювання даними відносинами.

Діючими економічними агентами в PIEC є інноватори, експерти, консультанти, патентні повірені, венчурні бізнесмени, бізнес-ангели, інвестиційні банкіри, керівники інноваційних підприємств й інші учасники, які допомагають інноваційному підприємцю на різних етапах шляху піднятися від креативної перспективної ідеї до IPO його компанії або продажу стратегічному інвесторові. Зазначене дозволяє забезпечити стійку взаємодію освітніх, наукових установ і суб'єктів підприємництва та їхню адаптацію у динамічно мінливому економічному й соціокультурному просторі регіонального (муніципального) утворення для ефективного вирішення поточних і перспективних проблем міст й регіонів в цілому; забезпечити більш тісну взаємодію учасників інноваційного процесу з бізнес-середовищем, органами державного та регіонального управління й громадськістю; створити модель єдиного інформаційного простору регіону для підвищення ефективності використання інтелектуальних, інформаційних, наукових, інноваційних ресурсів установ різного рівня; підготувати висококваліфікованих працівників для потреб регіональної

інфраструктури, створюючи систему безперервності інноваційного процесу й взаємозв'язок інноваційних проектів та програм різних рівнів.

Згідно досвіду передових інноваційних країн, ядром РІЕС повинно бути університетське середовище. Акцент на великий бізнес потрібно робити в другу чергу, тому що сьогодні в країні достатньо великих компаній, які можуть самі сформувати інноваційну екосистему рівня корпорації [10]. Університети, за підтримки держави, повинні створювати умови для виникнення наукового співтовариства, куди увійдуть вчені, а також сторонні зацікавлені особи (інвестори, інноваційні менеджери). Проте, з врахуванням наявного стану в Україні, університети, особливо на регіональному рівні, ще не готові бути таким ядром. Тому, об'єднуючою складовою для формування РІЕС може бути інноваційний центр (ІЦ), що задає певний порядок у виборі ідей і фінансуванні кращих із них, стимулювання молодих бізнес-талантів за рахунок залучення студентів, що вивчають бізнес, і дозволяє залучати досвідчених експертів для керівництва інноваційними командами. ІЦ також забезпечує структуру захисту інтелектуальної власності (має технологічний ліцензійний офіс, що сприяє підтримці вчених, які подають заявки на патенти). Формування горизонтальних зв'язків між учасниками інноваційної системи - дослідниками, інноваційними підприємцями, венчурними інвесторами й інститутами підтримки інноваційного підприємництва - ключова й необхідна умова створення успішної інноваційної екосистеми. Інноваційна екосистема, виникнення якої й відрізняє успішні проекти інноцентрів від неуспішних, представляє собою перехрестя безлічі особистих контактів і зв'язків між усіма учасниками інноваційного процесу.

В свою чергу зрілий інноваційний центр повинен пройти декілька етапів свого становлення [10]: по-перше, це помітне зростання технологічних стартапів і загальне зростання чисельності підприємств нових високотехнологічних галузей (формування стійких кластерів наукомістких компаній). По-друге, *регіональні влади повинні перейти до активної політики підтримки інноваційного підприємництва й створення необхідної для цього інфраструктури* (підтримка проектів на стадії, що передують створенню стартапа, а також на передпосівній стадії, коли зовнішнє фінансування з інших джерел недоступне); по-третє, поява в цих центрах приватних венчурних інвесторів. Слід зазначити, що вже сьогодні в Україні в багатьох регіонах діють інноваційні та науково-інноваційні центри (Київський, Харківський, Запорізький та ін), напрямками діяльності яких є організація й проведення освітніх програм щодо формуванню компетенцій у сфері комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності; створення й ведення інформаційних баз даних інноваційних проектів та інноваційних продуктів, запитів великих підприємств на інноваційні розробки; організація єдиної системи взаємодії учасників інноваційної діяльності за принципом «єдиного вікна»; стимулювання попиту на інноваційну продукцію та ін.

Ще одним важливим інструментом створення горизонтальних зв'язків між учасниками інноваційної системи в інноваційних центрах є автономні мережеві організації (спеціалізовані мережі) - міжорганізаційні структури, що забезпечують максимальне використання наявних науково-технологічних ресурсів для розроблення, виробництва й реалізації інноваційних товарів і послуг, впровадження технологічних інновацій, розвиток інноваційного, виробничого і кадрового потенціалу в межах єдиного інформаційно-комунікаційного простору. Проте найважливішими управлінськими завданнями ІЦ в частині формування результативної РІЕС в умовах реалізації політики децентралізації в Україні має бути: створення ефективно працюючої системи послуг технологічним компаніям-початківцям, у першу чергу - бізнес-тренінги; створення системи фінансової підтримки інноваційних стартапів на передінвестиційній стадії; розробка механізмів, що стимулюють залучення наукових співробітників у створення стартапів (наприклад, резервування позицій в університетах і інститутах на кілька років для вчених, що вирішили створити підприємство); проведення рекламних і PR-кампаній для позиціонування інноваційного центра на національній і міжнародній арені й створення потужного бренда; розвиток системи трансферу технологій; формування пула лояльних інноваційному центру інвесторів, залучення приватних інвесторів у створення інфраструктури підтримки інноваційного бізнесу.

Важливу роль у формуванні РІЕС можуть відіграти існуючі в Україні інноваційні мережі (Українська мережа трансферу технологій (UkrainianTechnologyTransferNetwork – UTTN), Національна мережа трансферу технологій (НМТТ) та регіональні інноваційні та інформаційно-технологічні мережі. Досвід провідних країн світу показує, що мережеві організації використовуються як інструмент національної інноваційної політики. Наприклад, програма OSCE у Фінляндії, у результаті якої дослідницькі центри й центри НДДКР приватних компаній були об'єднані за мережевим принципом в «центри експертизи» в шести пріоритетних напрямках технологічного розвитку. В процесі створення горизонтальних зв'язків між інвесторами й інноваційними компаніями, залучення зовнішнього фінансування в проекти - учасники мережі інноваційні мережі в США реалізують цілий ряд програм: проведення круглих столів з питань інвестування (перш за все для стартапів); розсилання відомостей про підготовлені для венчурних інвестицій проекти венчурним інвесторам, включеним у закриту базу даних; консультації з питань залучення регіональних і державних грантів і участі в програмах пайового фінансування; зв'язки з бізнес-ангелами.

Представники мережі беруть участь у роботі комісій Конгресу США й федеральних органів виконавчої влади як залучені експерти по розробці змін законодавства, які можуть вплинути на діяльність інноваційного бізнесу.

Роль держави як активного учасника інноваційного процесу повинна полягати у створенні умов для виникнення й комерційної реалізації власних оригінальних технологій, використання механізмів створення горизонтальних зв'язків для зниження витрат малих інноваційних підприємств і підвищення рівня довіри між різними учасниками інноваційної системи. На практичному рівні це означає: формування креативного середовища за допомогою фінансування розвитку національної науки, академічних і освітніх інститутів; забезпечення окупності нових розробок за допомогою протекціонізму в ключових галузях і обмеження доступу іноземних компаній до державних контрактів; створення фіскальних та інших стимулів для залучення інвестицій і зниження ризиків залучення коштів у розробку інноваційних технологій. Зокрема, фінансова підтримка розвитку регіональних інноваційних екосистем може відбуватися в такий спосіб: фундаментальна наука фінансується держбюджетом через спеціальний фонд, прикладна наука тільки під замовлення великих підприємств, які роблять запит у спеціальний фонд, сплачуючи йому рахунок. Фонд додає бюджетних грошей і залучає університети, користуючись відповідною базою знань. Інноваційна діяльність на початкових стадіях розвитку проектів підтримується позиками (а не грантами).

Дослідження показують, що факторами успіху при створенні інноваційних екосистем регіонів є: близькість університетів, високий науково-дослідний потенціал регіону; створення співтовариств, горизонтальних і мережевих зв'язків між учасниками інноваційної системи, залучення ТНК, що діють на території регіону як складового середовища і якірних інвесторів, PR-підтримка, потужний бренд інноваційного центру; політична воля й довгострокова державна стратегія регіонального розвитку, правильне визначення пріоритетів технологічного розвитку з урахуванням місцевих умов і переваг; стійка бізнес-модель й стратегія її розвитку, наявність системи грантового й приватного фінансування, кредитів на ранніх етапах розвитку інноваційних проектів; готовність учасників інноваційної системи до співробітництва й самоорганізації та інше.

Узагальнюючи вище зазначене, пропонуємо наступну схему (рис. 1) методології розбудови регіональної інноваційної екосистеми, використання якої дає можливість розробляти відповідну концепцію та стратегії інноваційного розвитку регіонів, оцінити потенціал регіонів для здійснення інноваційної діяльності, сформувати комплекс керуючих впливів, спрямованих на створення умов, сприятливих для суб'єктів інноваційного процесу.

Особливістю РІЕС є те, що механізми, які стимулюють виникнення горизонтальних зв'язків, сприяють формуванню й нагромадженню соціального капіталу - підвищенню рівня довіри й поінформованості діючих осіб інноваційної екосистеми, завдяки чому знижуються витрати співробітництва. Мова йде про зменшення не тільки тимчасових втрат (прямі контакти дають можливість швидше отримати необхідну інформацію, домовитися про співробітництво, знайти партнерів і співробітників), але й фінансових витрат, оскільки започатковане на особистих контактах і взаємній довірі ділове співробітництво дозволяє одержувати на взаємовигідній основі необхідні послуги й інформацію дешевше або взагалі безкоштовно.

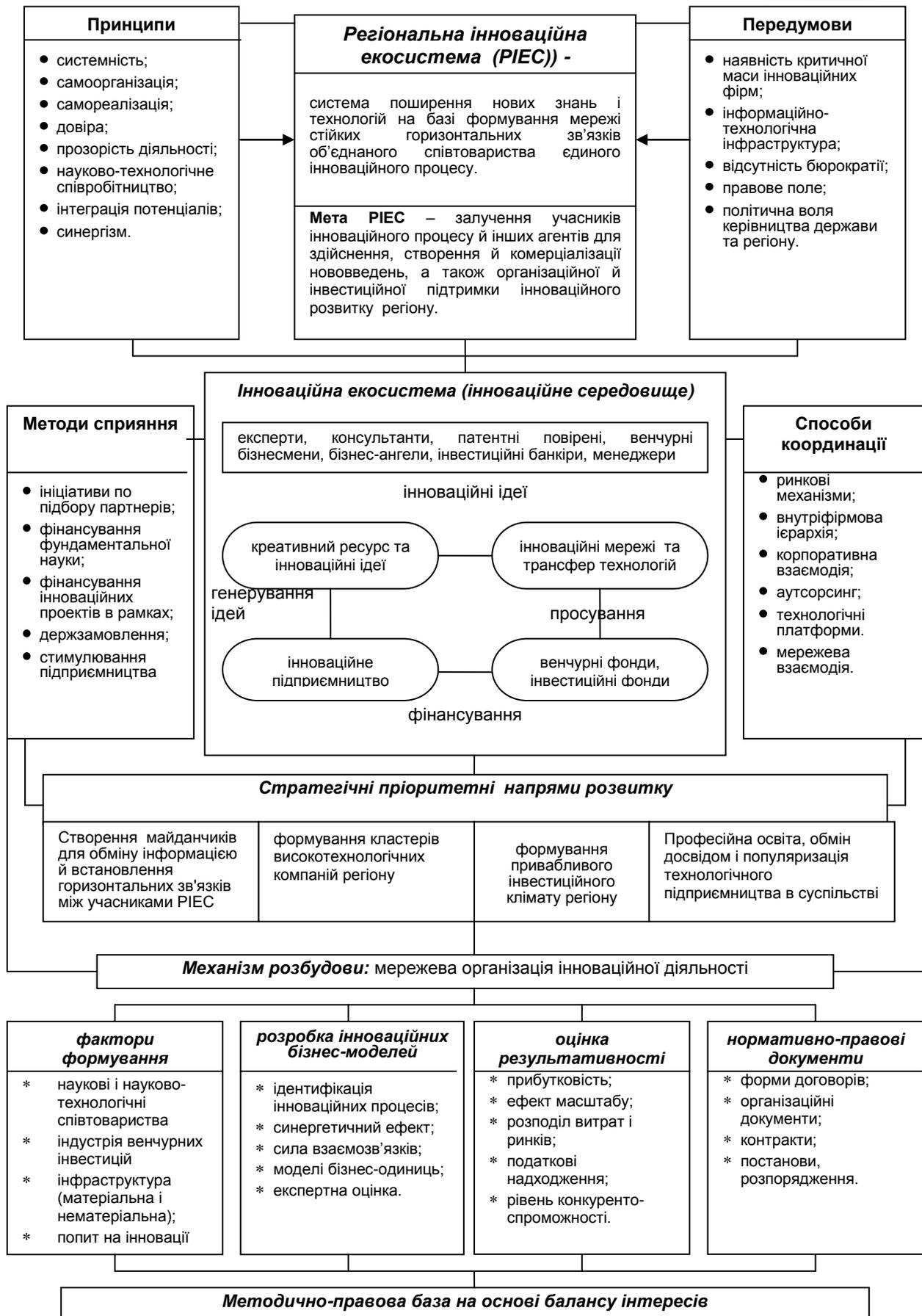

Рис. 1. Методологія розбудови регіональної інноваційної екосистеми

Джерело: розроблено автором

Таким чином, наявність співтовариства, представленого широким спектром учасників інноваційного процесу, у якому агенти, що не мають достатнього обсягу ресурсів і компетенцій, можуть з врахуванням взаємного співробітництва одержувати ці ресурси й компетенції, створює переваги як для кожного учасника, так і для співтовариства в цілому.

Висновки з проведеного дослідження. Розгляд концептуальних засад становлення і розвитку інноваційної екосистеми на регіональному рівні показує, що ця теоретично-практична конструкція виникла в рамках сучасної економічної науки далеко не раптово. Її формування стало логічним продовженням застосування дослідниками принципів загальної теорії систем до дослідження економічного розвитку, а також визнання ученими-економістами інновацій і технологічного розвитку ключовими ендегенними чинниками економічного розвитку.

В подальшому, з врахуванням зарубіжного досвіду, повинні бути адаптовані механізми збільшення кількості учасників інноваційного процесу і кількості зв'язків («згуртованості») між ними в межах регіону, що прямо впливатиме на ефективність взаємодії в рамках інноваційних територіальних утворень різних типів і визначатиме рівень їх розвитку (зрілості), що в кінцевому підсумку приведе до нагромадження потенціалу й появи можливостей для ведення неперервної результативної інноваційної діяльності. Для цього на практиці повинен бути прискореним перехід управління до мережевого співробітництва й відкритих інноваційних систем. Компаніям і науково-дослідним організаціям потрібно усе більше фокусувати увагу на певних ключових компетенціях або продуктах, що здійснюється лише за умови налагодження між ними широкого мережевого співробітництва з іншими учасниками інноваційної екосистеми.

Література

1. Barabasi A.L. *Linked: How Everything Is Connected to Everything Else and What it Means for Business, Science, and Everyday Life*, Penguin Group / Barabasi A.L., 2002.
2. Ayres R. *On the lifecycle metaphor: where ecology and economics diverge* / Robert Ayres, 48, 2004.
3. Malerba F., Ed. *Sectoral Systems of Innovation: Concepts, Issues and Analysis of six Major Sectors in Europe* / Ed. Malerba F. – Cambridge University press, UK, 2004.
4. Moore, J.F. *The death of competition: leadership and strategy in the age of business ecosystems*, Harper Business, New York, 1997.
5. Rothschild M. *Bionomics: Economy as ecosystem* / Rothschild M. New York, NY:Henry Holt and company, Inc. 1991.
6. Chesbrough H.W. *Open Innovation: The new imperative for creating and profiting from technology* / Chesbrough H.W. – Boston: Harvard Business School Press, 2003.
7. Копейкина Л. *Экосистема для инновационного бизнеса* / Копейкина Л. // *The Angel Investor*. – 2008. – Январь. – С. 10-13.
8. *Регіональні інноваційні системи України: стан формування та розвитку в умовах інтеграційних викликів: монографія / за ред. д.е.н., проф. Федулової Л.І. – К. : Ін-т економіки та прогнозування НАН України. – 2013. – 724 с.*
9. Романов В.П. *Моделирование инновационной экосистемы на основе модели «хищник-жертва»* / Романов В.П., Ахмадеев Б.А. // *Бизнес-информатика*. – 2015. – № 1 (31). – С. 7–17.
10. *Руководство по созданию и развитию инновационных центров (технологии и закономерности) [Електронний ресурс]: – Режим доступу: http://raexpert.ru/project/inno_economy_summit/2012/conference/guide*

References

1. Barabasi, A.L. (2002), "Linked: How Everything Is Connected to Everything Else and What it Means for Business, Science, and Everyday Life, Penguin Group".
2. Ayres, R. (2004), "On the lifecycle metaphor: where ecology and economics diverge".
3. Malerba, F., Ed. (2004), "Sectoral Systems of Innovation: Concepts, Issues and Analysis of six Major Sectors in Europe", Cambridge University press, UK.
4. Moore, J.F. (1997), "The death of competition: leadership and strategy in the age of business ecosystems", Harper Business, New York.
5. Rothschild, M. (1991), "Bionomics: Economy as ecosystem", New York, NY:Henry Holt and company.
6. Chesbrough, H.W. (2003), "Open Innovation: The new imperative for creating and profiting from technology", Boston: Harvard Business School Press.
7. Kopeikyna, L. (2008), "Ecosystem for innovative business", *The AngelInvestor*, no. 1(7). pp. 10-13.
8. Fedulova, L. (2013), *Rehionalni innovatsiini systemy Ukrainy: stan formuvannia ta rozvytku v umovakh intehratsiinykh vyklykiv* [Regional innovative systems of Ukraine: the state of forming and development is in the conditions of integration calls], Institute of Economics and Forecasting of NASU, Kyiv, Ukraine, 724 p.
9. Romanov, V.P. and Akhmadeev, B.A. (2015), "Innovation ecosystem/ modelling based on «predator-prey» model", *Business Informatics*, no. 1 (31), pp. 7–17.
10. "Creating and developing innovation centers: guide technologies and key principles", available at:http://raexpert.ru/project/inno_economy_summit/2012/conference/guide

УДК 338.48:379

Костирко І.Г.,
д.е.н., професор кафедри бухгалтерського обліку і аудиту
Корчинська О.О.,
аспірант*
Львівський національний аграрний університет

КЛАСТЕРНИЙ ПІДХІД У РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ

Kostyrko I.H.,
dr.sc.(econ.), professor of the department
of accounting and auditing
Korchynska O.O.,
graduate student
Lviv National Agrarian University

CLUSTER APPROACH TO THE DEVELOPMENT OF RURAL GREEN TOURISM

Постановка проблеми. У світовій економіці туризм займає все більш вагоме місце, і в умовах кризових явищ та економічної нестабільності демонструє високі темпи розвитку. Для України особливого значення набуває процес активізації підприємництва в сфері сільського зеленого туризму, який є драйвером зростання всієї туристичної діяльності й ефективним інструментом розвитку та диверсифікації сільських територій.

Сільський зелений туризм як вид підприємницької діяльності перебуває на стадії становлення, що закономірно породжує проблеми у сфері його інституціоналізації та державного регулювання. Вирішення проблем вимагає адекватних заходів, що сприятимуть інтенсифікації процесу його становлення та розширення масштабів локалізації. Досягти цього можна на основі застосування кластерного підходу, що, в свою чергу, потребує дослідження певних теоретичних та методологічних проблем на шляху його практичного використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання функціонування та розвитку сільського зеленого туризму є багатоаспектним та широко досліджуваним як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями.

Теоретичною базою для дослідження та практичного вирішення означених проблем є праці науковців в цій сфері, зокрема, В. Благодатного, Л. Забуранної, А. Кулік, Т. Пінчук, М. Рутинського, Л. Тебляшкіної, Т. Ткаченко, Л. Шульгіної та інших.

Значний внесок у розробку методичних положень та практику запровадження кластерного підходу в сферу сільського зеленого туризму зробили В. Гловацька, М. Костриця, Х. Рихлицька, Л. Шульгіна та інші дослідники. Ними розвинуто і конкретизовано низку теоретичних положень і практичних аспектів функціонування і шляхів розвитку сільського зеленого туризму та розкрито особливості функціонування підприємництва у цій сфері. Разом з тим аналіз розвитку цього явища і вивчення господарської практики вказують на потребу використання сучасних підходів у розвитку сільського зеленого туризму, які показали свою ефективність у інших країнах. Актуальними сьогодні є проблеми формування кластерів як інноваційних інструментів розвитку економіки туризму.

Постановка завдання. Метою статті є висвітлення теоретико-методичних та практичних підходів до формування кластерів задля розвитку підприємництва у сфері сільського зеленого туризму. Розвиток туризму у розвинених країнах світу на основі створення кластерних формувань показало ефективність цього напрямку економічної організації. Дослідження перспектив розвитку підприємництва у сфері сільського зеленого в нашій державі вимагає враховувати наявний досвід. Тому обґрунтування основних теоретико-методичних положень, на основі яких можна забезпечити такий напрям розвитку підприємництва в сфері сільського зеленого туризму в контексті кластерного підходу з урахуванням особливостей економічної діяльності для умов перехідної економіки є важливим науковим та практичним завданням.

Виклад основного матеріалу дослідження. Успішний розвиток аграрного сектору економіки

* Науковий керівник: Костирко І.Г. - д.е.н., професор

неможливий без розвитку села. Сільськогосподарське виробництво і сільські території є елементами, що утворюють єдиний економічний простір, в межах якого функціонує аграрна сфера. Сучасні технології виробництва та інновації в його організації змінюють структуру ресурсного потенціалу і співвідношення між чинниками виробництва, наслідком чого є істотне зменшення потреби виробництва у людських ресурсах і вивільнення робочої сили. Це є передумовою диверсифікації виробництва та організаційної перебудови всієї економічної діяльності. Вивільнений людський капітал перетворюється у ресурс для самозайнятості та формує потенціал для розгортання підприємницької діяльності на селі, який часто реалізується у формі сільського зеленого туризму. У багатьох розвинених країнах світу заняття сільським зеленим туризмом є невід'ємною складовою програм комплексного соціально-економічного розвитку села [10, с. 81].

Тому забезпечення сприятливих умов для організації туристичної діяльності у всіх її проявах, зокрема в сфері сільського зеленого туризму є важливим з позицій сільського розвитку як суспільно-економічного процесу.

Інституційне середовище функціонування сільського зеленого туризму в Україні знаходиться на стадії формування, тому потребує аналізу та конкретизації пропозицій задля запровадження ефективних важелів впливу на ефективність всього процесу.

Вирішення стратегічних завдань розвитку підприємництва у сфері сільського зеленого туризму можливе за рахунок об'єднання зусиль усіх учасників цього процесу. Адже туристичний потенціал, який матеріалізований у геоприморських і культурологічних складових, сам по собі не є фактором розвитку території, якщо його ефективно не долучити в систему економічних відносин.

Розвиток туризму в конкретних сільських територіях – це розвиток туристської індустрії, в тому числі сільського зеленого туризму, даної території як складного комплексу міжгалузевих взаємовідносин і локалізованого підприємництва. Щоб бути конкурентоспроможною, туристська індустрія як економічна система не може розвиватись стихійно. Вона потребує ефективної організації і кваліфікованого управління.

Інноваційним вирішенням цієї проблеми є створення туристичних кластерів, які охарактеризовуємо як сконцентровану на певній території групу взаємопов'язаних підприємств і структур туристської індустрії та інших пов'язаних з нею галузей (транспорту, зв'язку, охорони здоров'я тощо), які взаємодіють і взаємодоповнюють один одного при створенні комплексного туристичного продукту території загалом та продукту сільського зеленого туризму зокрема.

Туристський кластер – це відносно компактна територія зростання туристської індустрії, що характеризується певною туристською спеціалізацією. Для Сколівського району Львівської області це, зокрема, зимові види відпочинку та етнографічна привабливість. При цьому особливо важливою є атрактивна (приваблива) складова майбутнього кластеру, що відображена у культурній самобутності та менталітеті жителів цього регіону. Важливою передумовою й елементом потенціалу туристичного кластера є транспортні комунікації в місці його локалізації, а також зовнішні комунікації, які забезпечують транспортну близькість (доступність) по відношенню до головних цільових ринків. Центри гірськолижного спорту (гори Тростяні, Тисовець) мають добрі залізничні та автомобільні транспортні комунікації (смт. Славське) та повітряне сполучення через аеропорт у м. Львові, що знаходиться на відстані 80 км. Усе це в сукупності дає можливість розвивати туристичні кластери в майбутньому.

На формування кластера туризму потрібно 2-3 роки. В сучасних умовах формування таких кластерів виправдано та доцільно. Перший досвід формування в Україні кластерів туризму на Поділлі, в Прикарпатті, Севастополі свідчить про перспективність такого розвитку [6].

Перевага й інноваційність розвитку сільського зеленого туризму на основі кластерного підходу полягають у тому, що він надає високої значущості мікроекономічній складовій, а також територіальному і соціальному аспектам економічного розвитку. Сьогодні кластеризація є тією формою внутрішньої інтеграції та кооперування, що здатна забезпечити як стійкість, так і синергетичний ефект протидії тиску глобальної конкуренції з боку монопольних корпорацій. Стосовно Сколівського регіону таким конкурентом є гірськолижний зимовий курорт Буковель.

Істотною перевагою в діяльності туристичних кластерів є створення кращих умов для забезпечення високої конкурентоспроможності їх продукції на ринку, тому кластерний розвиток туристичних дестинацій як окремих регіонів країни є однією з характерних ознак сучасної інноваційної економіки. Крім того, кластери представляють собою таку комбінацію конкуренції та кооперації, коли об'єднання в одних сферах допомагає успішно вести конкурентну боротьбу в інших [4, с. 341].

Зацікавленість більшості країн у створенні кластерів зумовлена передусім двома причинами: по-перше, кластери сприяють прискоренню розвитку бізнесу, а по-друге, дають змогу підвищити інтенсивність появи нових підприємств в їх межах.

Як свідчить світовий досвід, у тих країнах, де в процесі реалізації кластерної моделі були створені та профінансовані державні програми, економіка відповідних галузей набула набагато більшого розвитку, ніж там, де кластери формувалися лише за рахунок власного потенціалу його учасників. Наприклад, у створенні лісових кластерів у Фінляндії держава відіграла вирішальну роль,

забезпечивши їм значні конкурентні переваги на зовнішніх ринках [3, с. 218].

В Україні вперше кластеризація в туристичній галузі відбулась в 2001 році, коли було засновано туристичний кластер "Кам'янець". Його метою стало створення конкурентоздатної сфери туристичних послуг, перетворення даної території на сучасний туристичний центр, ініціювання та координація проектів розвитку туризму в регіоні [7].

Перевагами кластерів над іншими формами економічної організації є мінімізація витрат їх учасників на створення товарів чи послуг завдяки використанню ефекту масштабу, доступу малих та середніх приватних фірм до інновацій, використанню наукових розробок та фінансових ресурсів великих компаній, концентрації зусиль на виготовленні одного виду продукту, що дозволяє раціонально використовувати місцеві ресурси, об'єднати зусилля учасників з різних галузей економіки для створення якісного продукту, поєднання вигод кооперації з конкуренцією тощо.

Формування конкурентоспроможного туристично-рекреаційного кластера призводить до створення та просування бренду дестинації як одиниці кластера. Цей підхід детально описала в своїй праці Т.І. Ткаченко: "Практика туризму оперує наборами та комбінаціями туристично- рекреаційних послуг, формуючи комплексний пакет, який зазвичай підкріплений сукупністю видів туристичної (рекреаційної) діяльності, які можна назвати кластерами" [8, с. 206].

Нова для України форма організації бізнесу й економічної взаємодії на цільовому ринку вимагає своєї інституціоналізації. Важливість кластерного підходу в організації економіки України було відображено у проекті розпорядження Кабінету Міністрів України "Про схвалення Концепції кластеризації економіки України» (2008 р.), однак цей документ так і не отримав офіційного статусу [9].

Важливим кроком на шляху впровадження кластерної моделі розвитку економіки України стало розроблення проектів Концепції створення кластерів в Україні та Концепції Національної стратегії формування та розвитку транскордонних кластерів [5]. У проекті Концепції створення кластерів в Україні визначено чотири види кластерів, зокрема туристичний кластер, а в проекті Концепції Національної стратегії формування та розвитку транскордонних кластерів наголошено на пріоритетності формування транскордонних туристичних кластерів. Ці документи, які започаткували процес формування інституційного середовища для реалізації кластерної моделі розвитку економіки України, не отримали схвалення Верховної Ради України [4, с. 342-343].

Порядок створення і функціонування інноваційних структур регламентується Постановою Кабінету Міністрів України від 22.05.1996 р. № 549 "Про затвердження Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів". Згідно з п. 2 цього документа "інноваційна структура – це юридична особа будь-якої організаційно-правової форми, яка створена відповідно до законодавства (вид А), або група юридичних осіб, яка діє на підставі договору про спільну діяльність без створення юридичної особи і без об'єднання вкладів її учасників (вид Б), за певними сферами діяльності і типом функціонування, орієнтованими на створення та впровадження наукоємної конкурентоспроможної продукції". Відповідно до п. 4 Порядку визначено, що ініціатором створення інноваційної структури можуть бути центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, організації незалежно від форм власності [4, с. 343; 157].

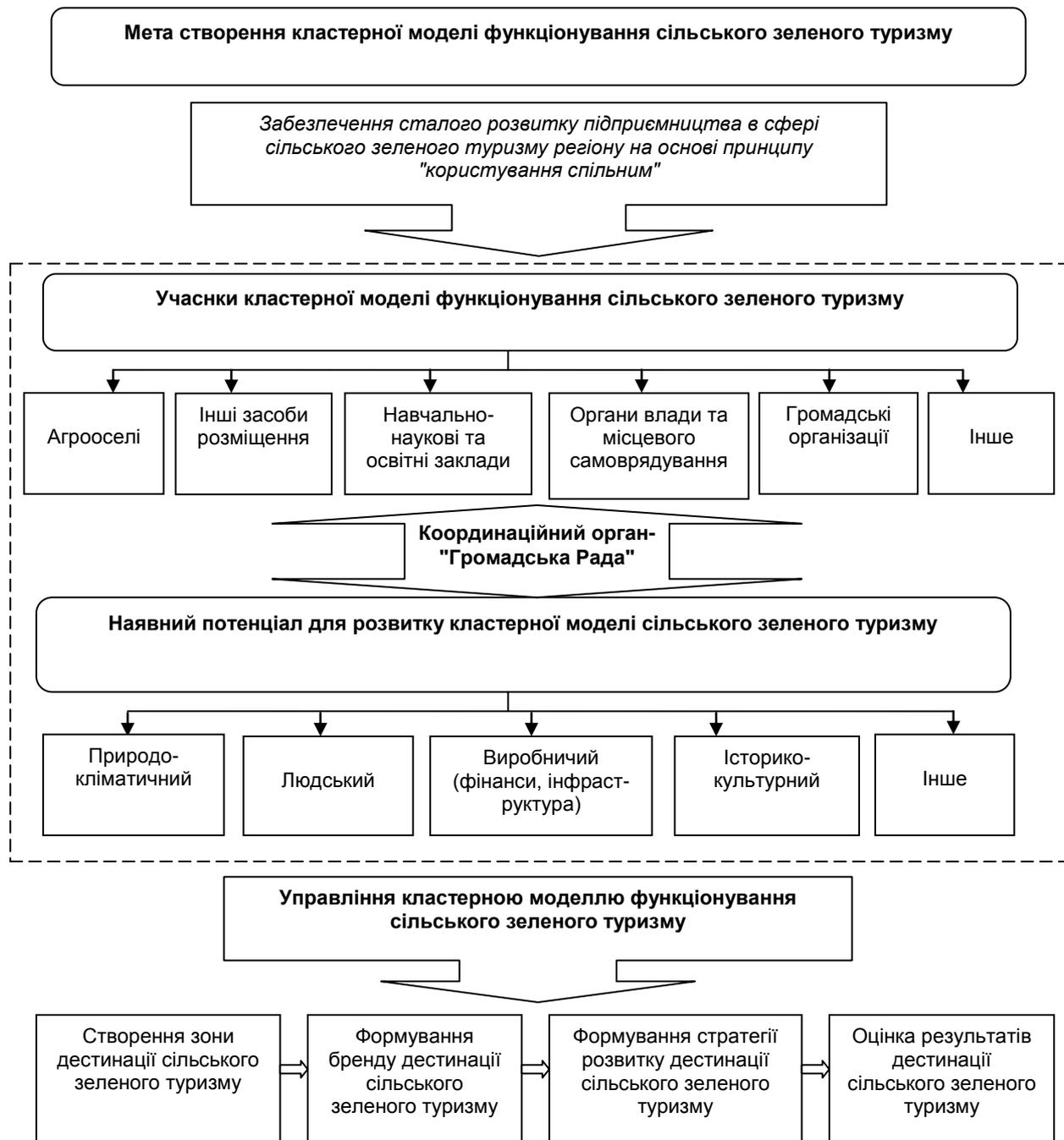
Загалом, варто сказати про те, що кластерний підхід ґрунтується насамперед на спільній технологічній кооперації, що забезпечує скорочення витрат, зокрема, трансакційних, та сприяє залучення клієнтів, адже на ринку конкурують не окремі суб'єкти підприємництва, а їхні об'єднання.

Світова практика переконує, що в становленні та функціонуванні кластерів важливу роль відіграють наукові та освітні установи (найчастіше – навчальні заклади), тому, враховуючи законодавчі обмеження, які існують в Україні для вищих навчальних закладів відносно можливості ведення господарської діяльності, кластери в Україні за участі навчальних закладів можна створювати у вигляді інноваційної структури виду Б.

Приклад формування інтеграційних процесів сектору туризму наводить у своїх дослідженнях С. Нордін [1].

Г.І. Михайліченко зазначає, що результатом співпраці науково-освітніх установ, суб'єктів підприємництва в сфері сільського зеленого туризму та інституційних структур-органів влади може стати підґрунтям для розроблення методики оцінювання інвестиційно-інноваційної привабливості проектів та їх моніторингу для залучення цільових інвестицій в сферу сільського зеленого туризму [4, с. 347; 159].

З метою підвищення ефективності використання туристично-рекреаційних ресурсів та конкурентоспроможності підприємництва в сфері сільського зеленого туризму Львівської області, зокрема в межах Сколівського району, а також для залучення інвестицій, активізації підприємництва в інших галузях і сферах економіки та для збалансованого розвитку всієї туристично-рекреаційної системи доцільним є формування кластеру сільського зеленого туризму Сколівщини – "Бескиди" (рис. 1).

Рис. 1. Кластерна модель функціонування сільського зеленого туризму

Джерело: розроблено авторами

Проведений аналіз проблем удосконалення економічної організації підприємницької діяльності у сфері сільського зеленого туризму дозволяє стверджувати, що кластерний підхід є інноваційним інструментом формування моделі функціонування сільського зеленого туризму, котрий сприяє активізації підприємницької діяльності на сільських територіях та зміцненню конкурентоспроможності учасників такого об'єднання, які взаємодіють між собою і територією на взаємовигідних умовах.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, впровадження інноваційних способів організації туристичної індустрії та виробничого процесу надання послуг сільського зеленого туризму забезпечує ефективніше використання матеріальних і нематеріальних ресурсів, підвищення ефективності діяльності малого підприємництва та росту конкурентоспроможності всіх учасників цього процесу на цільових ринках. Цей процес удосконалення економічної організації та системи економічних відносин у сфері сільського зеленого туризму є недостатньо вивченим та потребує подальших досліджень.

Література

1. Nordin Sara. Tourism Clustering & Innovation / Paths to Economic Growth & Development. ETOUR Utredningsserien Analys och Statistic U 2003:14
2. Гоблик-Маркович Н.М. Підвищення інвестиційної привабливості регіону на основі формування туристичного кластеру / Н.М. Гоблик-Маркович // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – Т.4. – № 5. – С. 76-79.
3. Економіка туризму: теорія і практика : підручник / М.П. Мальська, М.Й. Рутинський, С.В. Білоус, Н.Л. Мандюк. – К. : Центр учбової літератури, 2014. – 544 с.
4. Михайліченко Г.І. Формування інноваційних туристичних кластерів як конкурентної переваги розвитку регіону / Г.І. Михайліченко // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку : [збірник наукових праць] / відповідальний редактор О.Є. Кузьмін. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2012. – С. 341-349.
5. Мігущенко Ю. Обґрунтування доцільності реалізації кластерної моделі розвитку українсько-польського транскордонного співробітництва у сфері туризму [Електронний ресурс] / Ю. Мігущенко. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/october09/11.htm>
6. Прокопа В.І. Матеріали наради-семінару "Аналіз розвитку та рекомендації щодо вирішення проблемних питань сільського зеленого туризму України" [Електронний ресурс] / В.І. Прокопа. – Яремча, 2007. – Режим доступу: <http://yaremche.org/tourism/301>
7. Прочан А.О. Використання кластерних технологій в туризмі [Електронний ресурс] / А.О. Прочан. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/NPM_2006/Economics/10_prochandoc.htm
8. Ткаченко Т.І. Сталій розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу : монографія / Т.І. Ткаченко. – 2-ге вид., випр. та доповн. – К. : КНТЕУ, 2009. – 463 с.
9. Черниш І.В. Впровадження рекреаційного кластеру як ефективної системи управління створенням інвестиційної привабливості [Електронний ресурс] / Черниш І.В. – Режим доступу: http://www.confcontact.com/2008febr/7_chernish.htm
10. Ярквий А.О. Шляхи та перспективи розвитку сільського туризму в Україні / А.О. Ярквий, В.Г. Вдович // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2011. – Вип. 163, ч. 1. – С. 81-85.

References

1. Nordin, Sara (2003), *Tourism clustering & innovation: Paths to economic growth & development.*, ETOUR, Mid Sweden University, Faculty of Human Sciences, Department of Social Sciences, 90 p.
2. Hoblyk-Markovych, N.M. (2010), "Increase of investment attractiveness of the region through the formation of tourist cluster", *Visnyk Khmelnytskoho Natsionainoho universytetu*, vol. 4, no.5, pp. 76-79.
3. Malska, M.P., Rutynskiy, M.Y., Bilous, S.V. and Mandiuk, N.L. (2014), *Ekonomika turyzmu: teoriia i praktyka* [Economics of tourism :theory and practice], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine, 544 p.
4. Mykhailichenko, H.I. (2012), "Formation of innovation clusters tourism as a competitive advantage of the region", *Zbirnyk naukovykh prats, Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia I problem rozvytku*, pp. 341-349.
5. Mihushchenko, Yu (2009), "Justification feasibility of the cluster model of development of Ukrainian-Polish cross-border cooperation in tourism", available at: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/october09/11.htm> (access date December 7, 2014).
6. Prokopa, V.I. (2007), "Analysis and development of recommendations to address the issues of rural green tourism Ukraine", *Materialy narady-seminaru, Yaremcha, Ukraine*, available at: <http://yaremche.org/tourism/301> (access date October 12, 2014).
7. Prochan, A.O. (2006), "The use of cluster technology in tourism", available at: http://rusnauka.com/NPM_2006/Economics/10_prochan.doc.htm (access date September 25, 2015).
8. Tkachenko, T.I. (2009), *Stalyi rozvytok turyzmu: metodolohia, realii biznesu* [Sustainable tourism development: theory, methodology, the realities of business], KNTEU, Kyiv, Ukraine, 463 p.
9. Chernysh, I.V. (2008), "Implementation of recreation cluster as the creation of effective system of investment attractiveness", available at: http://confcontact.com/2008febr/7_chernish.htm (access date January 10, 2015).
10. Yarkovyi, A.O. and Vdovych, V.H. (2011), "Ways and prospects of development of rural tourism in Ukraine", *Naukovyi visnyk Natsionainoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia*, iss. 163, no. 1, pp. 81-85.

УДК 338.439:504

Масловська Л.Ц.,
д.е.н., професор
Савчук В.А.,
аспірант*

Житомирський національний агроекологічний університет

КОНЦЕПТУАЛЬНЕ І МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ

Maslovska L.Ts.,
dr.sc.(econ.), professor
Savchuk V.A.,
graduate student

Zhytomyr National Agroecological University

CONCEPTUAL AND METHODOLOGICAL SUBSTANTIATION OF THE DEVELOPMENT OF ORGANIC PRODUCTS MANUFACTURING IN UKRAINE

Постановка проблеми. Всесвітній саміт Ріо-20, що відбувся у 2012 році, проголосив парадигму «зеленої економіки» як спосіб реалізації курсу на сталий розвиток новими методами, що узгоджуються з «Повісткою дня на 21 сторіччя» [1]. Розвиток зеленої економіки покликаний поєднати і збалансувати вирішення проблем соціальної справедливості, екологічної рівноваги та економічного прогресу на засадах жорсткої економії природних ресурсів. ЮНЕП визначає зелену економіку як таку, що підвищує добробут людей і забезпечує соціальну справедливість, істотно знижуючи при цьому ризики щодо навколишнього середовища і його виснаження. Зелена економіка визнає цінність природного капіталу і інвестує в нього кошти. Складовими природного капіталу є біорізноманіття, екосистемні товари і послуги.

Нова модель сталого розвитку, запропонована ЮНЕП, передбачає «озеленення» 10 найважливіших секторів світової економіки з метою зміни факторів та самого характеру розвитку і спрямування на нього потоків державного та приватного капіталів. Однією з важливих галузей зеленої економіки є стале сільське господарство, а саме, органічне виробництво, розвиток якого сприятиме практичній реалізації основних положень концепції сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням становлення і розвитку органічного виробництва в Україні присвячені дослідження багатьох вчених (В. Артиша, Т. Дудара, Є. Гавази, Л. Купинець, О. Рудницької, Т. Чайки, О. Шкуратова та ін.) і наукових колективів вузів та науково-дослідних установ. При цьому, представники галузевих наук (агрономії, технології переробки тощо) розробляють проблеми органічного землеробства і виробництва агропродовольчої продукції, а економісти – досліджують питання формування ринку, ефективності виробництва в органічному секторі та управління ним. З огляду на актуальність та інноваційність галузі органічного виробництва агропродовольчої продукції і необхідність комплексного інтегрованого підходу до її дослідження, потребують поглибленої розробки концептуальні засади, від яких залежатиме практична реалізація парадигми зеленої економіки.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування теоретико-методологічних засад розвитку виробництва органічної агропродовольчої продукції як галузі зеленої економіки, державного і галузевого управління нею в цілях забезпечення економічної, соціальної та екологічної ефективності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретичне підґрунтя розвитку органічного виробництва агропродовольчої продукції складають теорія сталого розвитку агросфери і біофізичний економікс, якими на зміну антропоцентризму проголошено природоцентризм. У контексті зазначених теорій органічне виробництво – це галузь, покликана продукувати безпечні сировину і готову продовольчу продукцію шляхом використання у виробництві агроекологічних методів та біологічних факторів. Теоретичні засади такого виробництва започатковані ще в добу становлення індустріального виробництва у працях С. А. Подолинського (1880), Овсинського І.Є. (1899), а в період інтенсивного його розвитку – у дослідженнях Канта Г. (1980).

* Науковий керівник: Масловська Л.Ц. – д.е.н., професор

На думку С.А. Подолинського «...правильне землеробство є найліпшим видом корисної праці, яка збільшує збереження сонячної енергії на земній поверхні. Відтак, істинним збагаченням людини ... є тільки той обсяг сонячної енергії, який вона спроможна вловити, зберегти і використати для задоволення своїх матеріальних та духовних потреб, включаючи і енергію фотосинтезу [2]. Таким чином, автор довів необхідність використання енергетичних потоків для пояснення ефективності систем виробництва продуктів харчування. Концепція гармонізації господарської діяльності людини з потенціалом природи передбачає комплексне вирішення триєдиної проблеми: виробництва продовольства і сільськогосподарської сировини, виробництва енергії і забезпечення екологічної рівноваги.

Технологічні аспекти даної проблеми ґрунтовно розкриті і доведені на практиці російським вченим І. Овсинським та німецьким - Г. Кантом. Причому, якщо Г. Кант доводить необхідність і ефективність застосування природних методів ґрунтоутворення, обробітку і удобрення ґрунту задля відтворення родючості і виробництва екологічно чистої і біологічно повноцінної сільськогосподарської продукції [3], то І. Овсинський наголошує також на економічній ефективності ґрунтозахисної системи землеробства. Ним доведено, що мінімальний обробіток ґрунту дозволяє знижувати прямі витрати на виробництво сільськогосподарських культур в 2-3 рази і збільшувати на 50% урожайність [4].

Ефективність функціонування органічного сільського господарства як еколого-економічної системи доведено і науковими дослідженнями М. Руденка, який запропонував формалізовану модифікацію капіталу як результату «вписування» господарських систем у природну сферу, формування антикризових стратегій, досягнення економічного зростання, запровадження моделей сталого економічного розвитку»[5]

У численних сучасних публікаціях звучить теза про те, що органічне виробництво – це виробництво, яке здійснюється «дідівськими» (у кращому розумінні цього слова) методами. Проте, як зазначає Т.О. Чайка «...коли мова йде про органічне сільське господарство, мається на увазі не новизна чи модернізація, а повернення до традицій, витоків, але на новому якісному рівні» [6].

Узагальнюючи викладені концептуальні підходи, засновані на системній парадигмі змісту і технології органічного виробництва, здійснюваного відповідно до природних і суспільних законів, слід зробити висновок про те, що це – інноваційна галузь зеленої економіки. Її функціонування забезпечує підвищення ефективності використання ресурсів, впровадження «зелених технологій», достатнє і здорове харчування, ефективність і конкурентоспроможність, тобто, гармонійне узгодження економічного, соціального та екологічного розвитку із зростанням глобальної економіки. Іншими словами, органічне сільськогосподарське виробництво, засноване на принципах зеленої економіки, є одним з засобів досягнення сталого розвитку (рис.1).

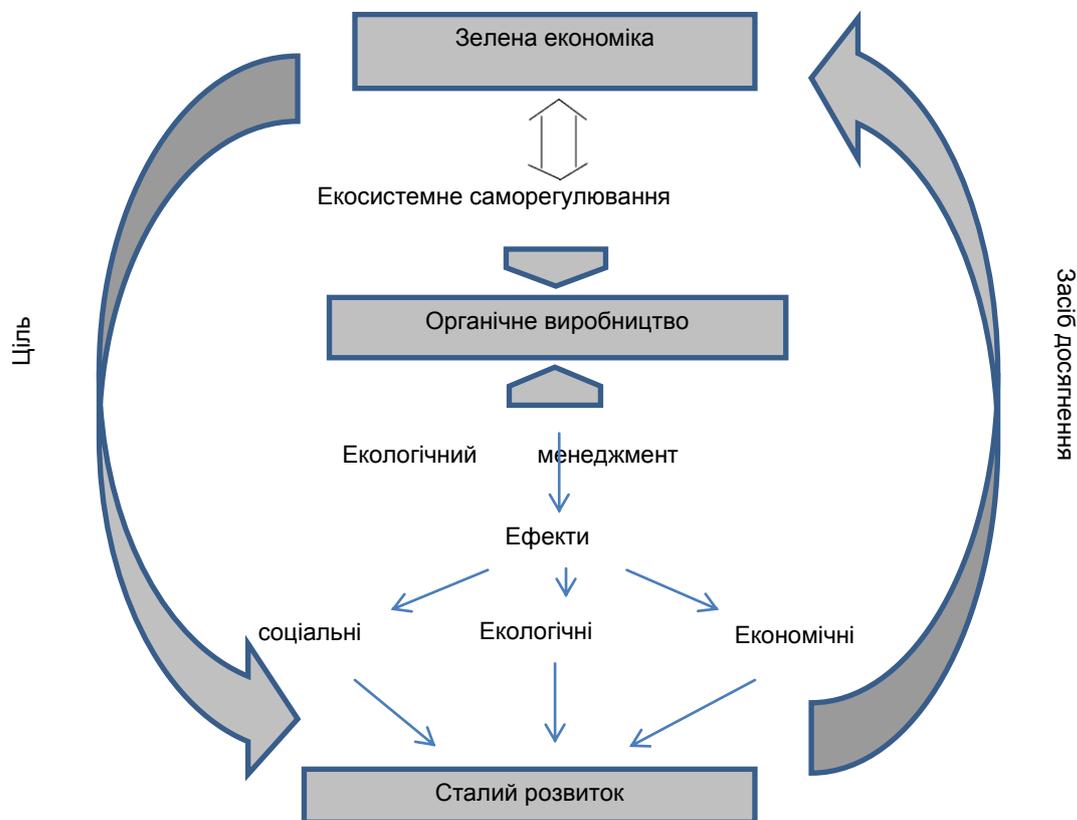

Рис. 1. Сутнісна природа і зміст органічного виробництва

Джерело : власні дослідження

При цьому, регуляторами розвитку органічного виробництва є, з одного боку, екосистемна саморегуляція, а, з іншого, - екологічний менеджмент. У зв'язку з цим, органічне виробництво агропродовольчої сировини і продукції має стати стрижнем національної стратегії сталого розвитку сільського господарства в цілому.

Практичні аспекти альтернативного землеробства турбували вчених ще у першій половині 20 сторіччя. Запропонована Р. Штайнером концепція біодинамічного землеробства як методу ведення сільськогосподарського виробництва розглядала ферму як живу систему, яка у взаємодії з навколишнім природним середовищем покликана сприяти оздоровленню ґрунтів і виробництву продовольства [7].

Японський духовний подвижник, філософ і громадський діяч М. Окада, щоб допомогти людям позбутися хвороб, розробив Джорей – мистецтво довголіття - сільськогосподарське мистецтво - мистецтво краси, що включає природне сільське господарство, яке виробляє органічно чисті продукти. Фундатор ідеології нових форм ведення сільського господарства вважав, що «...екологічна агротехніка повинна вирішувати наступні завдання: виробляти продукти харчування, які не тільки підтримують життєдіяльність, але і поліпшують здоров'я людей; стабілізувати біологічну рівновагу в природі і бути екологічно безпечною» [8-9]. Відповідно до його концепції, природне сільське господарство має бути економічно вигідним для виробника і споживача; виробляти продукти в кількості, достатній для задоволення потреб зростаючого народонаселення; використовувати досить прості, стабільні і доступні методи та засоби ведення господарства» [10].

Термін «органічне сільське господарство» запроваджено у 1940 р. англійським лордом і політичним діячем, фахівцем з сільського господарства Оксфордського університету Дж. Нортборном у його книзі «Піклуйтеся про землю». Такий вид господарювання, на думку Дж. Нортборна, свідомо мінімізує використання синтетичних добрив, регуляторів росту, генетично модифікованих організмів та інших хімічних засобів. Натомість використовують ефект сівозмін, внесення органічних добрив, оцадливих методів обробітку ґрунту [11].

Ф. Ейхорн, швейцарський експерт з органічного виробництва, який має багаторічний досвід у сфері його розвитку у різних країнах світу, під органічним сільським господарством розуміє систему сільськогосподарського виробництва, яка ґрунтується на природних засобах - сівозмінах, компостах, методах біологічної боротьби з шкідниками, механічній обробці для підтримки родючості ґрунту та повному виключенні використання синтетичних добрив і хімічних засобів захисту рослин, кормових добавок для худоби і генетично модифікованих компонентів» [12].

Н. Ель-Хедж і К. Хеттем тлумачать термін «органічне сільське господарство» як «... процес виробництва сертифікованих органічних продуктів і ведення сільського господарства, заснованого на застосуванні природних ресурсів і процесів з метою підвищення сільськогосподарської продуктивності» [13].

М.І. Кобець підкреслює, що органічне сільське господарство об'єднує всі сільськогосподарські системи, які підтримують екологічно, соціально та економічно доцільне виробництво сільськогосподарської продукції та спрямовані на гармонізацію сільськогосподарської практики з навколишнім природним середовищем (НПС) [14].

За визначенням IFOAM, органічне сільське господарство представляє собою систему виробництва, яка дозволяє зберігати здоров'я ґрунтів, екосистем і людей. Вона покладається скоріше на екологічні процеси, біологічне розмаїття і цикли, адаптовані до місцевих умов, аніж на використання ресурсів зі шкідливими результатами [15]. Така дефініція наголошує на тому, що органічне сільське господарство спрямоване на роботу з екосистемами, біогеохімічними циклами речовин і елементів, підтримує їх і отримує ефект від їх оптимізації. Наведені визначення органічного сільського господарства розкривають його сутнісний зміст як виробництва, максимально адаптованого до природних законів та ресурсів, і є співзвучними з теоретичними концепціями сталого розвитку і зеленої економіки.

Визначення органічного сільськогосподарського виробництва, які зустрічаються у численних вітчизняних та зарубіжних наукових публікаціях, акцентують насамперед на його технологічних особливостях прикладного характеру, реалізація яких не порушує самовідновлюваних процесів у природі та агроресурсах. Так, О.В. Рудницька О.В. під терміном «органічне агровиробництво» розуміє ведення сільськогосподарської практики без використання синтетичних пестицидів і добрив, ... в основі якого максимально використовуються біологічні фактори збільшення природної родючості ґрунтів, агроекологічні методи боротьби з шкідниками і хворобами, переваги біорізноманіття тощо» [16]. В.І. Артиш розкриває сутність органічного сільського господарства як такого, що забезпечує «...охорону довкілля; попередження деградаційних процесів у ґрунті, які мають місце при інтенсивному веденні сільського господарства; поліпшення стану здоров'я населення у результаті вживання екологічно чистої продукції» [17]. На думку російського науковця Р. Кантемирова, «органічне сільське господарство - це сертифіковані відповідною організацією способи (методи) ведення сільськогосподарського виробництва, при яких не використовуються генетично модифіковані

організми, синтетичні хімічні добрива й засоби захисту, а всі процеси виробництва забезпечують замкнутий цикл, при якому досягається природо- і ресурсозберігаючий ефект» [18].

У сучасному науковому і практичному вжитку зустрічаються терміни «органічне», «екологічне», «біологічне» землеробство (виробництво) та інші. Так, в англійських країнах ЄС офіційно прийнятий термін «органічне землеробство» (Organic Farming). У Франції, Італії, Португалії та в країнах Бенілюксу вживають термін «біологічне землеробство» (Biological Farming), а в Данії, Німеччині та іспаномовних країнах – «екологічне землеробство» (Ecological Farming).

Зважаючи на те, що у визначенні органічного виробництва існують певні термінологічні відмінності як у різних країнах світу, так і у вітчизняній науці та практиці, потребує поглибленого аналізу тонка грань відмінностей в цих поняттях. Розмежування і уточнення цих термінів у контексті просування, реалізації та споживання органічної продукції має особливе і принципове значення.

І.В. Кондратьєва і А.В. Ходус вважають, що екологічні (біологічні, органічні) продукти - це продукти екологічного сільськогосподарського виробництва і природокористування, вироблені за певними правилами, які закріплені у міжнародних стандартах екологічного сільськогосподарського виробництва [19]. На думку З.В. Нікітіної, технологічні цикли екологічного сільськогосподарського виробництва орієнтовані на створення умов для безпеки і високої якості сільськогосподарської продукції, що досягається засобами екологічного менеджменту [20].

Стаття 1 Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» тлумачить виробництво органічної продукції (сировини) як «виробничу діяльність фізичних або юридичних осіб (у тому числі з вирощування та переробки), у процесі якої виключається застосування хімічних добрив, пестицидів, генетично модифікованих організмів (ГМО), консервантів тощо, та на всіх етапах виробництва (вирощування, переробки) застосовуються методи, принципи та правила, визначені цим Законом для отримання натуральної (екологічно чистої) продукції, а також збереження та відновлення природних ресурсів»[21].

Наведені визначення свідчать про ототожнення понять «органічне», «екологічне», «біологічне» виробництво, однак, з теоретичної точки зору, між ними існує істотна відмінність.

В результаті органічного землеробства (сільськогосподарського виробництва) отримують органічну сировину, яка є початковим циклом виробництва органічної агропродовольчої продукції та кормів для тваринництва. Проте, для того, щоб виготовлена з органічної сільськогосподарської сировини готова агропродовольча продукція кваліфікувалася як органічна, необхідно, щоб наступні цикли процесу її переробки, упакування, просування і збуту були також сертифіковані як органічні. Зважаючи на те, що ціни на органічну продукцію вищі, ніж на традиційну, необхідно зберігати високу якість органічної продукції на усіх етапах її товароруку до кінцевого споживача.

За визначенням The Food Standards Agency, органічні продукти (від англ. organic food) - це продукція сільського господарства та харчової промисловості, виготовлена відповідно до затверджених правил (стандартів), які передбачають мінімізацію використання пестицидів, синтетичних мінеральних добрив, регуляторів росту, штучних харчових добавок, а також забороняють використання ГМО [22]. Це означає, що при вирощуванні сільськогосподарських рослин на полях не використовують хімічно-синтезованих мінеральних добрив, ГМО, а для боротьби зі шкідниками застосовують фізичні та біологічні методи: ультразвук, шум, світло, пастки, температурні режими тощо. У тваринництві особливу увагу приділяють кормам, які не мають містити консервантів, стимуляторів росту, збудників апетиту, не використовувати антибіотиків та гормонів, а також безстресовим умовам утримання та транспортування худоби. Щодо готової продукції заборонено рафінування, мінералізація та інші прийоми, додавання штучних ароматизаторів, барвників тощо, які гублять поживні властивості продукту [22].

З'ясувавши змістовну сутність органічного виробництва агропродовольчої продукції, заснованого на органічному (природному) землеробстві, необхідно ідентифікувати його серед інших термінів, представлених у сучасній науковій літературі, які вважають тотожними органічному виробництву. Попри схожість з органічним виробництвом цілі, ці системи (екологічна, біологічна тощо) виробництва характеризуються різними шляхами їх досягнення та різними наслідками, тому потребують додаткового уточнення.

З цього приводу точка зору авторів, що базується на охарактеризованих вище концептуальних засадах, полягає у наступному. Екологічне виробництво - це таке, функціонування якого може здійснюватись як традиційними методами, так і органічними, а основною вимогою (обмеженням) при цьому має бути недопустимість перевищення гранично допустимих концентрацій (ГДК) синтетичних речовин як у ґрунті, так і в сільськогосподарській та агропродовольчій продукції. Тобто, екологічним є виробництво сільськогосподарської продукції і продовольства, яке не спричинює деградації ґрунтів, здійснюється з нормативним використанням мінеральних добрив, стимуляторів і засобів захисту рослин, дотриманням сівозмін тощо, які не спричинюють в агроєкосистемах незворотних негативних наслідків. Не слід також забувати про те, що природні і антропогенні агроєкосистеми є саморегульованими і самовідновлюваними, звичайно, за умови підтримання їх стійкості у просторі і часі.

Термін «біологічне виробництво» також не адекватно відображає суть органічного, оскільки припускає і можливе використання генетично модифікованих організмів (ГМО). Екологічне виробництво – безпечне для життя (існування) та життєдіяльності, а органічне – безпечне для здорового життя. Сам термін «органічний» носить відтінок «вписаний» у природу, в екосистему.

Близька до авторського розуміння сутності «органічного виробництва» дефініція, сформульована Г.М. Шпак, яка наголошує на доцільності використання саме цього терміну. Автор розглядає його як «...процес екологічно безпечного використання сільськогосподарських земель, що передбачає процедуру екологічного аудиту, сертифікацію та регулярне проведення інспекції всіх стадій сільськогосподарського виробництва на відповідність стандартам із органічного землеробства, що засвідчується сертифікатом, з метою збереження НПС та забезпечення населення якісними продуктами» [23]. Аналогічної думки дотримується і Т.О.Чайка, яка тлумачить органічне сільське господарство як багатофункціональну агроекологічну модель виробництва органічної сільськогосподарської продукції з визначеними цілями, принципами і методами, яка базується на науково-обґрунтованому менеджменті агроекосистем [6]. У даних визначеннях акцентовано на ролі і значенні управлінських важелів у забезпеченні нової якості аграрного виробництва.

Перехід до органічного виробництва підвищує стійкість еколого-економічних систем за рахунок їх внутрішньої ресурсної бази, а також забезпечує ефективність виробничої діяльності суб'єктів господарювання шляхом зниження виробничих затрат, підвищення якості і конкурентоспроможності продукції, поліпшення агроекосистеми.

Специфіка органічного виробництва агропродовольчої продукції і сировини полягає в тому, що його процес протікає з використанням відновлюваних матеріальних ресурсів, які активують кругообіги і забезпечують економію витрат на традиційні матеріальні ресурси, ощадливою обробкою, збереженням і відтворенням родючості ґрунтів, високою якістю і поживністю вироблюваної продукції та іншими позитивними ефектами.

Це виробництво характеризується високою адаптивністю до місцевих екологічних умов, наукомісткістю та соціальною і природоохоронною якістю, орієнтацією на турботу про майбутні покоління. Разом з тим, органічне виробництво потребує певного перехідного періоду від традиційного до органічного виробництва для операторів ринку та має підвищені вимоги до інституційного, інфраструктурного та інформаційно-консультаційного забезпечення, кваліфікованого менеджменту.

Зважаючи на це, дослідження теоретичних і практичних аспектів розвитку органічного виробництва в постіндустріальний період має здійснюватись на відповідній методологічній основі. Відомо, що методологія – це логічна, упорядкована, цілісна система законів (закономірностей), принципів і методів здійснення пізнавальної діяльності. Органічне виробництво розвивається і функціонує відповідно до біосферних законів, з одного боку, та законів розвитку суспільства – з іншого.

Одним із найважливіших законів біосфери є закон внутрішньої динамічної рівноваги. Суть цього закону полягає у тому, що потоки речовин, енергії, інформації та властивості окремих природних систем перебувають у тісному взаємозв'язку. Зміна одного з них спричинює зміни інших.

Закон екологічної кореляції, сформульований Ж. Кюв'є і тісно пов'язаний із законом внутрішньої динамічної рівноваги в екосистемі, доводить, що всі живі й абіотичні (неживі) компоненти природи відповідають один одному як за будовою, так і за функціями. Втрата (зміна) одного елемента екосистеми спричинює зникнення пов'язаних з ним елементів та функціональні зміни екосистеми в цілому.

Відповідно до закону зниження енергетичної ефективності природокористування інтенсифікація сільського господарства та впровадження інновацій підвищують витрати дедалі більшої кількості енергії з розрахунку на одиницю вироблених продуктів харчування. Враховуючи те, що агроценози характеризуються нижчою здатністю до саморегуляції і самовідновлення, органічне землеробство є кращою альтернативою їх збереження.

Розвиток органічного виробництва зумовлений і дією суспільних законів, зокрема, закону економії суспільної праці, структурної перебудови господарства на інноваційній основі, суспільного поділу праці, які призводять до диверсифікації галузевої структури і господарських функцій.

З цих законів витікають методологічні принципи, які лежать в основі управлінської практики – галузевої і державної.

Одним з найважливіших принципів, який акцентує на головному призначенні усієї системи органічного виробництва, є принцип соціальної спрямованості. Він означає, що використання органічних технологій виробництва агропродовольчої продукції забезпечуватиме достатнє і здорове харчування та збереження здоров'я населення.

Принцип біосферосумісності передбачає спрямування економічного зростання не лише на потреби людей, але і на потреби середовища, їх існування шляхом впровадження ресурсощадливих і екологічно безпечних технологій виробництва.

Принципи ефективності і конкурентоспроможності орієнтують на досягнення нової якості економічного зростання в умовах розвитку глобалізаційних процесів – членства у ВТО та європейського вектора розвитку.

Оптимальність і толерантність як принципи розвитку галузі означають, що розвиток агроєкосистеми визначається як обмеженістю, так і надлишком будь-якого з факторів (тепла, світла, води тощо). Як мінімум, так і максимум екологічного впливу може бути лімітуючим фактором, а діапазон між ними визначає ступінь витривалості (толерантності) виробництва і екосистеми до даного фактора.

Крім методологічних принципів, які скеровують пізнавальну (дослідницьку) діяльність, на практиці органічне виробництво агропродовольчої продукції (сировини) регламентується інституційними принципами, які були прийняті та проголошені Міжнародною федерацією руху за органічне сільське господарство. В Кодексі Аліментаріус, «органічні принципи землеробства складають всеосяжну систему управління агровиробництвом, яка передбачає відмову від використання хімічних добрив, засобів захисту рослин і генетично модифікованих організмів, атмосферного, ґрунтового і водного забруднення, а також поліпшення здоров'я, підвищення продуктивності взаємозалежних угруповань рослинного, тваринного світу і людей» [24].

Принцип здоров'я полягає у призначенні органічного виробництва забезпечувати збереження та зміцнення здоров'я людини, екосистеми в цілому та її компонентів.

Принцип екологічності передбачає основоположну роль природних циклів та живої природи у забезпеченні цілісності і гармонії екосистем.

Принцип справедливості реалізується через органічне виробництво шляхом паритетного ставлення як до потреб людини, так і навколишнього середовища, а також рівних можливостей усіх суб'єктів, задіяних у ньому.

Принципи турботи та збереження спрямовані на використання в органічному виробництві ощадливих методів і підходів, турботу про добробут майбутніх поколінь та середовища їх існування [25].

Засноване на таких принципах органічне виробництво агропродовольчої сировини здійснюється методами, які оптимізують біологічну активність ґрунтів, забезпечують збалансоване постачання поживних речовин для рослин. З цією метою проводиться переробка відходів та супутніх продуктів рослинного походження і відходів тваринництва для подальшого використання у виробничому процесі. Особлива увага приділяється відбору видів та сортів сільськогосподарських рослин, стійких до хвороб та шкідників, механічних та фізичних методів захисту від них, дотриманню сівозмін.

Специфіка виробництва, зберігання, перевезення та реалізації органічної продукції (сировини) тваринного походження передбачає природний імунний захист, відбір порід відповідно до ступеня адаптації тварин до місцевих умов та їх життєздатності, переробку відходів та супутніх продуктів тваринного походження для подальшого використання при виробництві продукції тваринництва. Що стосується агропродовольчої продукції тваринного походження, то вона виробляється виключно з тварин, вирощених в органічних господарствах від народження до забою, годівля яких здійснювалася виключно органічними кормами. Вироблена органічна продукція, перш ніж потрапити до споживача, проходить перевірку на відповідність стандартам і маркування. При цьому для готових продовольчих продуктів використовується екологічна упаковка, виготовлена із скла, паперу, біорозчинних матеріалів. Дотримання охарактеризованих правил виробництва органічної агропродовольчої продукції повною мірою відповідає принципам зеленої економіки, забезпечуючи синергетичний соціо-еколого-економічний ефект.

Соціальний ефект органічного виробництва полягає у підвищенні ділової активності дрібних сільськогосподарських виробників, розширенні сфери докладання праці у сільській місцевості. Оскільки органічне виробництво – трудомістке, його розширення підвищуватиме адсорбуючу здатність реального сектора економіки на селі. Досвід європейських країн свідчить, що в органічному виробництві зазвичай зайнято більше середньорічних працівників, ніж у традиційному (індустріальному).

Економічні наслідки органічного виробництва мають двоякий характер. З одного боку, зниження урожайності у період конверсії буде супроводжуватись зростанням собівартості, а, відповідно, – високими цінами на органічну продукцію. З другого боку, відбуватиметься економія енергії та ресурсів, зростатимуть доходи виробників та їх конкурентоспроможність, поліпшуватиметься якість харчування населення.

Органічне виробництво забезпечує досить широкий спектр екологічних ефектів. Серед них - відновлення якості земельних ресурсів шляхом ощадливих технологій обробітку ґрунту, дотримання сівозмін, використання «зелених» добрив та біологічних методів боротьби з шкідниками, збереження біорізноманіття, а також опосередковано - зниження забруднення водних ресурсів і атмосферного повітря.

Висновки з проведеного дослідження. Успішна реалізація концепції розвитку органічного виробництва агропродовольчої продукції (сировини) в Україні детермінована дієвістю і ефективністю екологічного менеджменту, основними завданнями якого мають бути:

- пріоритетність державних інвестицій і витрат у галузь;
- впровадження ринкових важелів і інструментів з метою зміни уподобань споживачів і стимулювання зелених інвестицій та інновацій в органічний сектор;
- інвестування у підвищення компетентності, навчання і освіти операторів органічного ринку.

Література

1. ЮНЕП. Навстречу зеленой экономике: путь к устойчивому развитию и искоренению бедности. Обобщающий доклад для властных структур (2011) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://unep.org/greeneconomy> (Дата доступа - 30.09.2015 р.)
2. Подолинский С.А. Труд человека и его отношение к распределению энергии / С.А. Подолинский // Слово. – № 4/5, Санкт-Петербург, 1880. – С. 135–211.
3. Кант Г. Земледелие без плуга (пер. с нем.) / Г.Кант. – М. : Колос. – 1980. –158 с.
4. Овсинский И.Е. Новая система земледелия / И.Е. Овсинский / Перепечатка публикации 1899 г. (Киев, тип. С.В. Кульженко). – Новосибирск: АГРО-СИБИРЬ, 2004. – 86 с.
5. Руденко М. Энергия прогрессу / М. Руденко. – Тернопіль: Джура, 2005. – 412 с.
6. Чайка Т.О. Розвиток органічного виробництва в аграрному секторі економіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економічних наук: 08.00.03 "Економіка та управління національним господарством" / Т.О. Чайка. – Миколаїв, 2012. – 20 с.
7. Штайнер Рудольф. Духовнонаучные основы успешного развития сельского хозяйства / Рудольф Штайнер // Сельскохозяйственный курс. – Калуга, изд. «Духовное познание», 1997. – 172 с.
8. Mokichi Okada [Electronic resource]. – Access mode: https://en.wikipedia.org/wiki/Mokichi_Okada (Дата доступа - 30.09.2015 р.)
9. Johrei (искусство долговечности); Сельское хозяйство Природы и натуральные продукты (сельскохозяйственное искусство); Искусство и творчество (искусство красоты) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://yspex.do.am/forum/35-54-1> (Дата доступа - 30.09.2015 р.)
10. Sustainable Agriculture: Definition and Terms. Special Reference Briefs Series no. SRB 99-02, September 1999. Compiled by: Mary V. Gold, Alternative Farming Systems Information Center, U.S. Department of Agriculture.
11. Соколова Ж.Е. Развитие мирового рынка продукции органического сельского хозяйства: дис. докт. экон. наук / Ж.Е. Соколова. – Барнаул, 2013. – 383 с.
12. Bo van Elzakker, Frank Eyhorn. The Organic Business Guide. Developing sustainable value chains with smallholders. IFOAM and collaborating organisations (Helvetas, Agro Eco Louis Bolk Institute, ICCO, UNEP) 2010.
13. Organic agriculture, environment and food security. Environment and Natural Resources Series № 4. – Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2002. – 258 pp.
14. Кобець М.І. Органічне землеробство в контексті сталого розвитку. – К., 2004. – 22 с.
15. IFOAM Basic Standarts (approved by the IFOA General Assembly, Victoria, Canada, and august 2002). [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.ifoam.org> (Дата доступа - 30.09.2015 р.)
16. Рудницька О.В. Маркетингова діяльність сільськогосподарських підприємств на ринку органічної агропродовольчої продукції: автореф. дис. ...канд. экон. наук / О.В. Рудницька. – Київ, 2007. – 20 с.
17. Артиш В.І. Управлінські аспекти розвитку виробництва екологічно чистої продукції в сільському господарстві України / В.І. Артиш // Науковий вісник Національного аграрного університету. – 2006. – № 102. – С. 242-247.
18. Кантемиров Р.Ф. Организационно-экономические аспекты производства экологической сельскохозяйственной продукции в мире : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. экон. наук : спец. 08.00.14 / Р.Ф. Кантемиров. – М., 2007. – 19 с
19. Кондратьева И.В. Эко-сертификация: путь к ответственному биорынку / И.В. Кондратьева, А.В. Ходус / Бюллетень «На пути к устойчивому развитию России». - Вып. 28. – 2004. – С. 7-8.
20. Никитина З.В. Теоретические и организационные основы экологического сельского хозяйства / З.В. Никитина, Н.С. Баннова. – Великие Луки, 2005. – 121 с.
21. Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини: Закон України від 3 вересня 2013 р. № 425-18 [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/425-18> (Дата доступа - 30.09.2015 р.)
22. Органические пищевые продукты: [пер. с англ.] / ВОЗ, ФАО ООН. -2-е изд. – М. : Весь мир, 2006. - 72 с.
23. Шпак Г.М. Концептуальні основи органічного землекористування / Г.М. Шпак // Збалансоване природокористування. – 2014. – № 1. – С. 161–166.
24. Кодекс Алиментариус. Органические продукты: [пер. с англ.] / ФАО, ВОЗ. – М. : Изд-во «Весь мир», 2006. – 72 с.
25. Принципы органичного сільського господарства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ifoam.bio/sites/default/files/poa_ukrainian_web.pdf (Дата доступа - 30.09.2015 р.)

References

1. UNEP (2011), "Towards to the green economy: the path to the sustainable development and eradicating poverty". Synthesis report for the power structures, available at: <http://unep.org/greeneconomy> (access date September 30, 2015)

2. Podolinskiy, S.A. (1880), "Labor of a person and his relation to energy distribution", *Slovo*, no. 4/5, pp. 135–211.
3. Kant, G. (1980), *Zemledeliye bez pluga* [Agriculture without the plow], translated from German, Kolos, Moscow, Russia, 158 p.
4. Ovsinskiy, I.Ye. (2004), *Novaya sistema zemledeliya* [The new system of agriculture], AGRO-SIBIR, Novosibirsk, Russia, 86 p.
5. Rudenko, M. (2005), *Yeneriia prohresu* [The energy of the progress], Dzhura, Ternopil, Ukraine, 412 p.
6. Chaika, T.O. (2012), "The development of organic production in the agricultural sector", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.03 "Economics and national economy management", Mykolaiv, Ukraine, 20 p.
7. Shtayner, Rudolf (1997), *Dukhovnonauchnyye osnovy uspehnogo razvitiya selskogo khozyaystva* [Spiritual and scientific foundations of the successful development of agriculture], Selskokhozyaystvennyy kurs, izd. "Dukhovnoye poznaniye", Kaluga, Russia, 172 p.
8. Mokichi Okada, available at: https://en.wikipedia.org/wiki/Mokichi_Okada (access date September 30, 2015)
9. Johrei (the art of longevity); "Agriculture of nature and organic foods" (agricultural art); "Art and creativity" (art of beauty), available at: <http://yspex.do.am/forum/35-54-1> (access date September 30, 2015)
10. Sustainable Agriculture (1999), "Definition and Terms", Special Reference Briefs Series, no. SRB 99-02, September 1999, compiled by: Mary V. Gold, Alternative Farming Systems Information Center, U.S. Department of Agriculture.
11. Sokolova, Zh.Ye. (2013), "The development of the world market of organic agriculture products", dissertation for the degree of Doctor Sc. (Econ.), Barnaul, Russia, 383 p.
12. Bo van Elzakker, Frank Eyhorn (2010), "The Organic Business Guide". "Developing sustainable value chains with smallholders. IFOAM and collaborating organizations", Helvetas, Agro Eco Louis Bolk Institute, ICCO, UNEP.
13. "Organic agriculture, environment and food security. Environment and Natural Resources Series", no. 4, Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2002, 258 pp.
14. Kobets, M.I. (2004), *Orhanichne zemlerobstvo v konteksti staloho rozvytku* [Organic farming in the context of sustainable development], Kyiv, Ukraine, 22 p.
15. "IFOAM Basic Standarts" (approved by the IFOA General Assembly, Victoria, Canada, and August 2002), available at: <http://ifoam.org> (access date September 30, 2015)
16. Rudnytska, O.V. (2007), "Marketing activity of agricultural enterprises on the market for organic agri-food products", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), Kyiv, Ukraine, 20 p.
17. Artysh, V.I. (2006), "Management aspects for the development of the production of ecologically pure products in agriculture of Ukraine", *Naukovyi visnyk Natsionalnoho ahrarnoho universytetu*, no. 102, pp. 242-247.
18. Kantemirov, R.F. (2007), "Organizational and economic aspects of the production of ecological agricultural products in the world", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.14, Moscow, Russia, 19 p.
19. Kondratyeva, I.V. and Khodus, A.V. (2004), "Eco-Certification: the path to the responsible biological market", Bulletin "Towards Sustainable Development of Russia", Iss. 28, pp. 7-8.
20. Nikitina, S.V. and Baranova, N.S. (2005), *Teoreticheskiye i organizatsionnyye osnovy ekologicheskogo selskogo khozyaystva* [Theoretical and organizational bases of ecological agriculture], Velikiye Luki, 121 p.
21. "On the production and circulation of organic agricultural products and raw materials": The Law of Ukraine from 3 September, 2013, no. 425-18, Details of Supreme Council of Ukraine, available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/425-18> (access date September 30, 2015)
22. *Organicheskkiye pishchevyye produkty* [Organic food products] (2006), translated from English, 2nd edition, VOZ, FAO OON, Ves mir, Moscow, Russia, 72 p.
23. Shpak, H.M. (2014), "Conceptual bases of organic agriculture", *Zbalansovane pryrodokorystuvannia*, no. 1, pp. 161–166.
24. Codex Alimentarius (2006). *Organicheskkiye pishchevyye produkty* [Organic food products], translated from English, VOZ, FAO, Ves mir, Moscow, Russia, 72 p.
25. "Principles of Organic Agriculture", available at: http://ifoam.bio/sites/default/files/poa_ukrainian_web.pdf (access date September 30, 2015)

УДК 338.45:621.311

Братковська К.О.,
к.е.н., доцент кафедри електротехніки
та енергетичного менеджменту
Запорізька державна інженерна академія

ПРОСТОРОВА ОПТИМІЗАЦІЯ ІНВЕСТИЦІЙ В ПРОГРАМИ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ

Bratkovska K.O.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of the department
of electrical engineering and energy management
Zaporizhzhya State Engineering Academy

SPATIAL OPTIMIZATION OF INVESTMENT IN ENERGY SAVING PROGRAM

Постановка проблеми. Рівень технічних можливостей підвищення енергоефективності у суспільному виробництві України зумовлює достатньо високий інвестиційний потенціал цієї сфери, який разом з дефіцитним українським бюджетом є передумовами залучення приватного капіталу. Інвестиційна привабливість для приватного інвестора в свою чергу забезпечується низькими операційними витратами, прийнятним співвідношенням «ризик-дохідність» та невисокими термінами окупності.

Економічна ефективність інвестицій в енергозбереження залежить від рівня тарифів на енергоресурси, які з урахуванням вимог МВФ щодо кредитування України зараз поступово наближаються до дійсної вартості і будуть продовжувати зростати в середньо- та довгостроковій перспективі.

Нестабільність політичної ситуації є одним з чинників несприятливого інвестиційного клімату як для вітчизняних, так і для іноземних інвесторів, у тому числі міжнародних фінансових організацій. Обмеженість фінансових ресурсів у конкретному інвестиційному періоді, потреба в інвестиціях, що перевищує наявні інвестиційні ресурси, та необхідність максимізації сумарного можливого приросту капіталу як інвесторів, так і отримувачів інвестицій зумовлюють актуальність пошуку шляхів підвищення ефективності інвестицій в сфері енергозбереження та енергоефективності, у тому числі за рахунок їх просторової оптимізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На думку багатьох фахівців, зокрема, А.І. Шевцова, А.Ф. Мельник, В.М. Гейця [2; 6; 8] енергоефективність та енергозбереження сьогодні є одним з найважливіших пріоритетів соціально-економічного розвитку країни в глобальному, національному та регіональному вимірах, і тому мають бути інтегровані у всіх сферах діяльності держави: муніципалітети, енергетика, транспорт, ЖКГ тощо.

Високий технічний потенціал енергозбереження характеризується наступними цифрами: у порівнянні з країнами ЄС витрати енергії для опалення в Україні у 2–4 рази вищі (181–190 кВт·год/м² в рік, клас будівель F, E проти європейських показників 30–45 кВт·год/м²/рік, клас будівель D, C) [1, с.15; 3, с.6], в той час як комплексна термомодернізація споруд сьогодні дозволяє досягати як ДБН-значення (клас B), так і перспективного значення енергоспоживання (клас A). Найбільші втрати теплової енергії в будинках спостерігаються через зовнішні стіни – 40 %, а потенціал енергозбереження складає 70 %. Для інших елементів будівель потенціал економії складає не менше 35 % [2; с.39].

Проте зазначене недостатньо ефективно сприяє процесам інвестування в даному напрямку: за інформацією на 2013 рік в рамках виконання регіональних програм підвищення енергоефективності, у тому числі на об'єктах соціальної сфери та комунального господарства, які мають найбільший потенціал енергозбереження, на фінансування енергозберігаючих заходів з державного та місцевих бюджетів було виділено 7,7 %, власні кошти підприємств склали 15 %, а інші джерела – 77 %, в той час як сумарний обсяг залучених коштів на реалізацію склав лише 20 % від запланованого програмами обсягу фінансування [2, с.67].

До того ж, невідповідність нормативно-правової бази регулювання іноземних інвестицій сучасним міжнародним нормам [7] та низька інвестиційна привабливість заважають залученню іноземного капіталу, не зважаючи на велику кількість міжнародних програм технічної допомоги у сфері енергоефективності [5]. Одним з чинників інвестиційної привабливості є показники економічної ефективності проектів, які можна покращити за рахунок використання певних підходів до формування

програм енергозбереження стосовно комбінації обраних незалежних проектів з урахуванням їх альтернатив та послідовності їх реалізації. Таким чином, доцільно розглядати просторову оптимізацію програм енергозбереження, а критерій оптимальності розглядати з точки зору отримувача інвестицій, коли у випадку фінансування з власних джерел очікуваний прибуток інвестора та його ризик дорівнюють нулю [4, с.262].

Постановка завдання. Враховуючи високий технічний потенціал підвищення енергоефективності та зростання тарифів на енергоресурси, що забезпечує інвестиційну привабливість енергозберігаючим проектам, метою роботи є дослідити можливість покращення показників економічної ефективності програм енергозбереження суб'єктів господарювання за рахунок просторової оптимізації заходів у її складі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначенню ефективної програми енергозбереження суб'єктів господарської діяльності відповідає максимальний приріст прибутку в результаті реалізації n незалежних проектів з m альтернатив:

$$NPV_{ПЕЗ} = \sum_{i=1}^n NPV_i \rightarrow \max; \quad (1)$$

де NPV_i – чиста приведена вартість i -го проекту з n у складі програми енергозбереження, грн.;

$$NPV_i = \sum_{j=1}^m NPV_{ij} \cdot X_{ij} \rightarrow \max; \quad (2)$$

NPV_{ij} – чиста приведена вартість i -го проекту при реалізації j -ої альтернативи з m , грн.;

X_{ij} – умовна змінна, що відображає реалізацію j -ої альтернативи i -го проекту, приймає значення «1» при виборі альтернативи та «0» при відмові від неї;

$$\sum_{j=1}^m X_{ij} = 1. \quad (3)$$

Враховуючи, що у складі програми енергозбереження можуть бути проекти щодо зниження обсягів енергоспоживання (безпосередньо енергозберігаючі заходи) та щодо зниження вартості виробництва енергії (проекти впровадження ефективних джерел енергії), грошові потоки програми енергозбереження суб'єкта господарювання з n заходів, для кожного з яких можуть бути запропоновані m альтернатив, пропонується визначати наступним чином:

$$CF_{ПЕЗ} = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m (\Delta Q_{ij} \cdot X_{ij}) \cdot C_{Тбаз} + \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m (C_{Тбаз} - C_{Тij} \cdot X_{ij}) \cdot (Q_{баз} - \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m (\Delta Q_{ij} \cdot X_{ij})); \quad (4)$$

де $C_{Тij}$ – собівартість теплової енергії при реалізації i -го проекту впровадження ефективного джерела енергозабезпечення підприємства у вигляді j -ої альтернативи, грн/Гкал або грн/кВт·год.

$Q_{баз}$ – обсяг споживання теплової енергії у базовому варіанті, Гкал або кВт·год;

ΔQ_{ij} – економія теплової енергії внаслідок реалізації i -го енергозберігаючого проекту у вигляді j -ої альтернативи, Гкал або кВт·год.

При визначенні чистої приведеної вартості за формулою спрощеного розрахунку (враховуємо, що річний грошовий потік є постійним, що можливо при компенсації щорічного зростання тарифів на енергоресурси рівнем реальної інфляції) отримуємо наступну цільову функцію з обмеженням:

$$\left\{ \begin{array}{l} NPV_{ПЕЗ} = \left(\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m (\Delta Q_{ij} \cdot X_{ij}) \cdot C_{Тбаз} + \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m (C_{Тбаз} - C_{Тij} \cdot X_{ij}) \cdot (Q_{баз} - \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m (\Delta Q_{ij} \cdot X_{ij})) \right) \times \\ \times \frac{1 - (1 + \alpha)^{-Ti}}{\alpha} - \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m (I_{0ij} \cdot X_{ij}) \rightarrow \max; \\ \sum_{j=1}^m X_{ij} = 1; \end{array} \right. \quad (5)$$

де α – ставка дисконту, в.о.;

Ti – життєвий цикл i -го проекту, років;

I_{0i} – початкові капітальні витрати, грн.

Запропонована просторова оптимізація інвестицій враховує поєднання незалежних, альтернативних та взаємодоповнюючих заходів у найбільш вигідній комбінації і сприятиме забезпеченню максимального значення чистої приведеної вартості всієї сукупності енергозберігаючих проектів у складі програми енергозбереження.

Розглянемо доцільність використання запропонованого підходу до складання програми енергозбереження на прикладі закладів охорони здоров'я, які на регіональному і муніципальному рівнях є найбільшими бюджетними споживачами теплової енергії і характеризуються чи не одним з найбільших потенціалом енергозбереження (у системах опалення закладів охорони здоров'я технічний потенціал енергозбереження становить 80 % [1]), а зростання витрат на оплату послуг тепlopостачання при використанні природного газу як базового палива для виробництва теплової енергії прогнозується найближчим часом у 3-4 рази.

Для зниження потреб в енергоресурсах на опалення та електропостачання у закладах охорони здоров'я міста Запоріжжя розроблена бюджетна програма «Термомодернізація будівель департаменту охорони здоров'я Запорізької міської ради на 2015–2025 роки» [1]. Запропоновані у звітах з енергетичного аудиту закладів охорони здоров'я енергозберігаючі заходи згруповані по двох пакетах в залежності від капіталоємності та очікуваної економії енергії. Набір заходів, що входить до Пакету №1, а саме: часткова модернізація системи опалення, заміна вікон та балконних блоків, часткова модернізація системи внутрішнього освітлення дозволить несуттєво (17-28 %) знизити споживання енергії. Пакет №2 передбачає більш глибоку модернізацію будівель: комплексна модернізація системи опалення, фасаду, дахового та підвального переkritтя, заміна вікон та балконних блоків, часткова модернізація системи вентиляції та внутрішнього освітлення тощо дозволить знизити потреби в енергоресурсах на 48-77 %, тобто приблизно в 3 рази від базового рівня споживання та досягнути середньоєвропейських показників енергоефективності будівель.

Результат аналізу енергозберігаючих заходів у закладах охорони здоров'я у вигляді питомих капітальних вкладень на економію 1 кВт·год теплової енергії та середній показник по всіх Пакетах представлений в таблиці 1.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз Пакетів енергозберігаючих заходів будівель департаменту охорони здоров'я Запорізької міської ради

Заклади	Номер Пакету	Базове споживання енергії на опалення, 106 кВт год	Річна економія енергії на опалення		Капіталовкладення, тис. грн	Простий строк окупності, роки	Питоми капітальні вкладення на економію 1 кВт·год теплової енергії, грн/кВт·год
			тис. кВт·год	%			
Дитяча поліклініка №3	1	744,5	134 498	18	1 437	17,2	0,01068
	2		553 838	74	5 016	14,8	0,00906
Міська клінічна лікарня №3	1	944,9	265 352	28	2 101	12,8	0,00792
	2		670 273	71	6 693	16,3	0,00999
Дитяча поліклініка №6	1	129,9	14 237	11	215	24,4	0,01510
	2		62 760	48	713	18,7	0,01136
Центральна районна поліклініка Шевченківського району	1	671,2	179 445	27	1 251	11,2	0,00697
	2		517 607	77	3 683	11,6	0,00712
Центральна поліклініка №1 Хортицького району	1	610	156 416	26	1 188	12,3	0,00760
	2		443 841	73	3 991	14,8	0,00899
Центральна лікарня Орджонікідзевського району	1	1 458,1	233 181	16	1 608	11,1	0,00690
	2		1 004 274	71	7 102	11,6	0,00707
Міська поліклініка ім. 8 Марта	1	677,1	155 531	23	813	8,4	0,00523
	2		509 219	75	3 202	10,3	0,00629
Центр. поліклініка Жовтневого району	1	148,1	25 497	17	178	11,2	0,00698
	2		103 521	70	996	15,8	0,00962
Середній показник питомих капітальних вкладень на економію 1 кВт год теплової енергії по Пакету №1 = 0,0084 грн/кВт·год							
Середній показник питомих капітальних вкладень на економію 1 кВт год теплової енергії по Пакету №2 = 0,0087 грн/кВт·год							

Джерело: авторський розрахунок

Очевидно, що питомі вкладення на економію 1 кВт год теплової енергії при впровадженні Пакету №1 або Пакету №2 в будівлях департаменту охорони здоров'я Запорізької міської ради суттєво не відрізняються. Обидва пакети при суттєвій різниці в обсязі інвестицій та очікуваному економічному ефекті характеризуються близькими за значенням показниками термінів окупності, які до того ж є інвестиційно непривабливими.

Розглянемо більш детально формування програми енергозбереження багатoproфільної лікарні N м. Запоріжжя. Хірургічний корпус побудований у 1987 р., будівля поліклініки – в 1969 р. Загальна площа будівель складає 16365 м². Вартість теплової енергії становить 1579,2 грн/Гкал. Витрати на опалення будівлі 3,5 млн. грн.

У ролі технічних рішень щодо зниження витрат на опалення будівель хірургічного корпусу та поліклініки розглянуті наступні заходи: теплоізоляція фасадів будівель (3 варіанти), зміна джерела тепlopостачання (3 варіанти: газова котельня, котельня на твердому паливі та електричне опалення) та енергозберігаючі заходи згідно Муніципального енергетичного плану м. Запоріжжя (Пакет №1 з 3 заходів та Пакет №2 з 6 заходів), їх характеристика наведена у таблиці 2. При цьому базовим варіантом для оцінки ефективності прийнятих рішень вважається початковий стан: фасадна теплоізоляція відсутня, джерело тепlopостачання - теплові мережі концерну «Міські теплові мережі».

Таблиця 2

Технічні рішення щодо зниження витрат на опалення будівель хірургічного корпусу та поліклініки багатoproфільної лікарні N м. Запоріжжя – вихідні дані для оптимізації програми енергозбереження

№	Енергозберігаючі заходи	Капітальні вкладенн, тис.грн	Економія теплової енергії в порівнянні з базовим варіантом, Гкал (* електричної енергії, кВт·год)	Собівартість теплової енергії, грн./Гкал
1	2	3	4	5
	Базові			
1	Теплоізоляція 1	4672,17	1006,01	-
2	Теплоізоляція 2	4876,25	1011,97	-
3	Теплоізоляція 3	9021,4	1011,97	-
4	Газова котельня	6951,6	-	1032,73
5	Котельня на твердому паливі	6997,75	-	586,12
6	Електричне опалення	6131,61	-	1319,16
	Пакет 1			
7	Часткова модернізація системи опалення	1092,62	321	-
8	Заміна вікон	2126,4	733,75	-
9	Часткова модернізація системи освітлення	153,9	154655*	-
	Пакет 2			
10	Комплексна модернізація системи опалення	2975,88	557,33	-
11	Модернізація фасаду	4942,32	1706,87	-
12	Модернізація дахового перекриття	768,1	479,95	-
13	Модернізація підвального перекриття	226,58	284,68	-
14	Заміна вікон	2126,47	807,13	-
15	Часткова модернізація системи вентиляції	2459,47	851,63	-

Джерело: авторський розрахунок

При оптимізації програми енергозбереження у вигляді різних комбінацій заходів згідно з отриманим виразом (5) приймаємо, що з пакетів можуть бути обрані незалежні заходи у довільній комбінації в залежності від міркувань економічної доцільності згідно обмежень задачі оптимізації. Проаналізуємо результати оптимізації, представлені в таблиці 3.

Таблиця 3

Аналіз впровадження різних комбінацій енергозберігаючих заходів з підвищення енергоефективності багатопрофільної лікарні N м.Запоріжжя

Варіант програми енергозбереження	Номери заходів, що входять в програму енергозбереження	Сумарна чиста приведена вартість, грн
1	1,6,7,8,9	520 599,2
2	1,4,7,8,9	957 334,2
3	1,5,7,8,9	1 637 072
4	2, 4, 7, 8, 9	940 700,2
5	2,4,7,8,9,12	-11 666 962
6	1,5,7,8,9,15	-4 773 250
7	1,5,7,8,9,13	-506 345
8	1,5,7,8,9,12	-1 976 188
9	1,5,7,8,9,10	-2 556 652

Джерело: авторський розрахунок

Максимальне значення чистої приведеної вартості програми енергозбереження багатопрофільної лікарні N м. Запоріжжя NPV=1637072 грн. відповідає впровадженню теплоізоляції за варіантом №1, встановленню котельні на твердому паливі, частковій модернізації системи опалення та внутрішнього освітлення, заміни вікон. В той же час реалізація заходів з комплексної модернізації системи опалення, модернізації дахового та підвального перекриття та часткової модернізації системи вентиляції не є ефективними для впровадження в даній програмі енергозбереження при існуючих умовах. Термін окупності обраних за результатами просторової оптимізації заходів у складі програми енергозбереження складає 4,14 роки при інвестиціях близько 15 млн. грн та зниженні витрат на енергоресурси на 3,63 млн. грн щорічно. Такий показник значно привабливіший за середні значення термінів окупності аналогічних закладів охорони здоров'я за результатами енергетичних аудитів. Показник витрати енергії для опалення становитиме 45 кВт·год/м² в рік, що відповідає класу енергоспоживання будівель В. Отже, запропонований підхід формування програми енергозбереження у вигляді просторової оптимізації енергозберігаючих заходів сприятиме залученню інвесторів у сектор енергозбереження за рахунок покращення його інвестиційної привабливості, та доведенню показників енергоефективності до рівня європейських.

Висновки з проведеного дослідження. Проблема забезпечення високого рівня енергоефективності в Україні не може бути вирішена в одну мить. Подолання перешкод на шляху енергозбереження та підвищення енергоефективності суспільного виробництва сприятиме забезпеченню національної енергетичної безпеки держави, підвищенню рівня конкурентоспроможності суб'єктів господарювання, у тому числі за рахунок зниження видатків на паливно-енергетичні ресурси, покращенню інвестиційної привабливості як самої енергозберігаючої діяльності, так і підприємств, які будуть її впроваджувати.

Запропонований підхід до формування програм енергозбереження у вигляді просторової оптимізації енергозберігаючих заходів за критерієм максимального чистого приведеного прибутку від енергозбереження дозволяє обрати кращі альтернативи реалізації окремих незалежних проектів підвищення енергоефективності, що сприяє покращенню показників економічної ефективності програми енергозбереження за рахунок комплексного підходу, зниженню витрат на тепло- та електропостачання суб'єктів господарської діяльності, доведенню показників енергоефективності до європейського рівня.

Результати, отримані на прикладі покращення показників економічної ефективності програми енергозбереження N закладу охорони здоров'я м. Запоріжжя свідчать про можливість поширення такого підходу на програми енергозбереження суб'єктів господарювання інших видів діяльності, які характеризуються високим технічним потенціалом енергозбереження та недостатньою початковою інвестиційною привабливістю.

Література

1. Бюджетна цільова програма «Термомодернізація будівель управління з питань охорони здоров'я Запорізької міської ради». Муніципальний енергетичний план Запоріжжя. – Запоріжжя: ТОВ Енергосервісна компанія «Екологічні Системи», 2014. – 30с.
2. Енергоефективність у регіональному вимірі. Проблеми та перспективи. Аналітична доповідь / За заг. ред. Шевцова А.І. – Дніпропетровськ, Національний інститут стратегічних досліджень, 2014. – 78 с.
3. Желєзний А. Огляд державного механізму стимулювання енергозбереження в муніципальних та житлово-комунальних будівлях Чехії / А. Желєзний. – К. : Національний екологічний центр України, 2012. – 10 с.

4. Ильяшенко С.Н. Оптимизация структуры инвестиционных ресурсов при многоканальном инвестировании инновационных проектов. Инновационное развитие топливно-энергетического комплекса: проблемы и возможности : монография / С.Н. Ильяшенко ; Под общ. ред. Г.К. Вороновского, И.В. Недина. – К. : Знання України, 2004. – С. 260-264.
5. Каталог кредитних, грантових програм та програм міжнародної технічної допомоги в сфері енергоефективності. – К. : Громадська організація «Асоціація енергоаудиторів ЖКГ», 2015. – 32 с.
6. Модернізація суспільного сектору економіки в умовах глобальних змін : монографія / За ред. д.е.н., проф. А.Ф. Мельник. – Тернопіль: ТНЕУ, «Економічна думка». – 2009 – 528 с.
7. Носова О. Инвестиционные перспективы Украины: экономико-правовая модель : монография / О. Носова. – К. : LAP LAMBERT Academic Publishing, 2014. – 316 с.
8. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: національна доповідь / За заг. ред. В.М. Гейця [та ін.]. – К. : НВЦ НБУВ, 2009. – 687 с.

References

1. *Biudzhethna tsilova prohrama «Termomodernizatsiua budivel upravlinnua z pytan okhorony zdorovua Zaporizkoi miskoi rady»*. *Munitsypalni enerhetychni plan Zaporizhzhia* [The budget target program "Buildings thermomodernization of Health Department of Zaporizhia city council" of Municipal energy plan of Zaporozhye] (2014), TOV Energoservisna kompaniya "Ekologichni Sistemi", Zaporizhzhia, Ukraine, 30 p.
2. Shevtsov, A.I. (2014), *Enerhoefektivnist u rehionalnomu vymiri. Problemy ta perspektyvy. Analitichna dopovid* [Energy efficiency in regional terms. Problems and prospects. Analytical report], Natsionalnyi institut stratehichnykh doslidzhen, Dnipropetrovsk, Ukraine, 78 p.
3. Zheleznyi, A. (2012), *Ohliad derzhavnoho mehanizmu stimuluuvannia enerhozberezhennia v munitsipalnykh ta zhytlovo-komunalnykh budivliakh Chehii* [Review of the state mechanism to encourage energy savings in municipal and residential buildings Czech Republic], Natsionalnyi ekolohichniy tsentr Ukraini, Kyiv, Ukraine, 10 p.
4. Ilyashenko, S.N. (2004), *Optimizatsiya struktury investitsionnykh resursov pri mnogokanalnom investirovanii innovatsionnykh projektov. Innovatsionnoe razvitie toplivno-energeticheskogo kompleksa: problemy i vozmozhnosti* [Optimization of investment resources structure in multi-channel investment innovative projects. Innovative development of fuel and energy sector: Challenges and Opportunities], Znania Ukrainy, Kyiv, Ukraine, pp. 260-264
5. *Kataloh kredytnykh, hrantovykh prohram ta prohram mizhnarodnoi tekhnichnoi dopomohy v sferi enerhoefektyvnosti* [Catalogue of loan and grant programs and programs of technical assistance in the field of energy efficiency] (2015), Hromadska organizatsiya «Asotsiatsiya energoauditoriv ZhKG», Kyiv, Ukraine, 32 p.
6. Melnyk, A.F. (2009), *Modernizatsiia suspilnoho sektoru ekonomiky v umovakh hlobalnykh zmin* [Modernization of public sector in conditions of global change], monograph, TNEU, "Ekonomichna dumka", Ternopil, Ukraine, 528 p.
7. Nosova, O. (2014), *Investitsionnyye perspektyvy Ukrainy: ekonomiko-pravovaya model* [Investment prospects in Ukraine: economic and legal model], monograph, LAP LAMBERT Academic Publishing, Kyiv, Ukraine, 316 p.
8. Heets, V.M. (2009), *Sotsialno-ekonomichniy stan Ukrainy: naslidky dlia narodu ta derzhavy: natsionalna dopovid* [Social and economic condition of Ukraine: consequences for people and the state: national report], NVTS NBUV, Kyiv, Ukraine, 687 p.

ДЕМОГРАФІЯ, ЗАЙНЯТІСТЬ НАСЕЛЕННЯ І СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА

УДК 657.2

Левченко Н.М.,
д. держ. упр., професор, завідувач кафедри обліку і аудиту
Ручка Я.В.
Запорізький національний технічний університет

МОДЕЛЮВАННЯ КОМПЕНСАЦІЙНОГО СОЦІАЛЬНОГО ПАКЕТУ ЗА ПОДАТКОВИМ ПІДХОДОМ

Levchenko N.M.,
doctor of science of state administration, professor
of the department of accounting and auditing
Ruchka Ya.V.
Zaporizhia National Technical University

MODELLING OF THE COMPENSATION SOCIAL PACKAGE ACCORDING TO THE TAX APPROACH

Постановка проблеми. У комплексі проблемних питань, безпосередньо пов'язаних з підвищенням ефективності діяльності підприємств в умовах сьогодення, винятково важлива роль належить розвитку соціально-трудова відносин та удосконаленню системи мотивування працівників [2, с. 18-31].

Серед мотиваційних інструментів найбільш дієвим слід визнати соціальний пакет, який інтегрує методи матеріального та нематеріального стимулювання праці, і таким чином дає можливість не лише задовольнити потреби працівників, забезпечити реалізацію ними власних конституційних прав у сфері праці, а й безпосередньо вплинути на виробничий процес.

Проте перш ніж запровадити соціальний пакет послуг та компенсацій для своїх працівників, керівництво підприємства має оцінити економічну ефективність можливих варіантів, тобто які «затрати-вигоди» спричиняє забезпечення тих чи інших благ. Зрозуміло, що про вигоди від таких заходів можна говорити лише у перспективі. А ось щодо затрат, то їх можна (і треба) знати наперед [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання щодо розміру та складових соціального пакету досліджувались в працях багатьох науковців, зокрема, Є.А. Батченко, М.Т. Білухи, Ф.Ф. Бутинця, О.А. Грішньої, А.Г. Загороднього, Є.В. Мниха, М.В. Олійник, М.С. Пушкара, В.В. Сопко та ін. У працях науковців міститься чимало дієвих і корисних пропозицій щодо формування соціального пакету. Разом з тим, автори здебільшого розглядають соціальний пакет лише як засіб мотивації, механізм удосконалення оплати праці. В той час, як в умовах розвитку економіки знань соціальний пакет має більш широке призначення і є тією реальністю, яка підтверджує спроможність підприємства завдяки використанню внутрішніх фінансових ресурсів стабілізувати соціальну систему підприємства і надавати їй можливість подальшого розвитку шляхом спрямування інвестицій в розвиток трудового потенціалу.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд сутності, значимості та складових соціального пакету працівників підприємств, розробка моделі прийняття рішень щодо створення ідеального компенсаційного соціального пакету за податковим підходом в межах виконання керівництвом підприємства зобов'язань, передбачених колективним договором.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно Концепції Міністерства праці та соціальної політики України щодо розробки та запровадження системи надання роботодавцями соціальних пакетів, під соціальним пакетом (СП) слід розуміти набір пільг, які призначаються державою пільговим категоріям населення, або блага, які надаються працівникам підприємств різноманітних видів економічної діяльності, як у державному, так і в приватному секторах [9].

Дане визначення дає підстави стверджувати, що соціальний пакет спрямований на вирішення двох принципово різних завдань: 1) підтримки пільгових категорій працівників, що можна вважати специфічною формою адресної допомоги; 2) надання благ та привілеїв окремим категоріям працівників, яких роботодавець прагне виділити із загальної сукупності.

До складу соціального пакета включаються :

- базовий (стандартний) соціальний пакет;
- мотиваційний (конкурентний) соціальний пакет;
- компенсаційний соціальний пакет.

До базового СП, як правило, входять: забезпечення умов праці та надання пільг і гарантій, передбачених законодавством (колективними договорами та угодами); загальнообов'язкове державне соціальне страхування; виплата працівнику належної заробітної плати в повному обсязі тощо.

Мотиваційний СП містить у собі розширені параметри, спрямовані на підвищення професійних та особистісних характеристик працюючих, а також забезпечення прийняттого рівня фізіологічного та морального відтворення працівників.

Компенсаційний СП має за мету відшкодування особистих витрат (матеріальних, фізичних, моральних), які пов'язані з роботою та безпосередньо відносяться до трудової діяльності людини [9].

Вважаємо, що останній потребує на особливу увагу, тож зупинимось на розгляді найбільш поширених складових компенсаційного соціального пакету та розробці моделі створення ідеального компенсаційного соціального пакету.

Розробляючи соціальний пакет, керівництво підприємства зазвичай вивчає економічні витрати, не надаючи при цьому належної уваги податковим витратам, які є не менш важливими та вагомими за своєю величиною.

Зокрема, у випадку передбачення колективним договором у складі соціального пакету надання працівникові житла на умовах оренди квартири чи виплати йому компенсації за оренду житла, слід пам'ятати, що згідно з пп. 2.3.4 Інструкції зі статистики заробітної плати [4] оплата квартири та найманого житла для співробітників входить до складу фонду оплати праці. Таким чином, передбачивши у колективному договорі відповідну компенсацію, роботодавець зустрічається з необхідністю сплачувати ЄСВ у розмірі від 36,76 % до 49,7 % від суми компенсації залежно від класу виробничого ризику, до якого належить відповідний працівник (це впливає з п. 1 ч. 1 ст. 4 і ч. 5 ст. 8 Закону «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [8]). Крім того, із самої виплати необхідно буде зробити відрахування: ЄСВ у розмірі 3,6 % (п. 2 ч. 1 ст. 4 і ч. 7 ст. 8 Закону «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [8]) і ПДФО в розмірі, передбаченому п. 167.1 ст. 167 Податкового кодексу України (далі – ПКУ), а також військовий збір у розмірі 1,5 % згідно з п. 16 підрозділу 10 розділу XX ПКУ [5].

Отже, якщо виплачувати працівнику компенсацію за оренду житла, реальні витрати роботодавця будуть суттєво більшими, ніж номінальна сума компенсації.

У випадку ж, якщо підприємство офіційно виступає орендарем, а працівник одержує лише право на проживання в орендованому житлі у відносинах з орендодавцем – фізичною особою, який не має статусу підприємця, підприємство виступить податковим агентом з ПДФО (з огляду на пп. 14.1.180 п. 14.1 ст. 14 і п. 168.1 ст. 168 ПКУ [5]), а також з військового збору. А от обов'язок сплатити ЄСВ за орендодавця не виникає, адже підприємство ніяк не використовує його працю і, отже, не підпадає під визначення платників, подані у ст. 4 Закону «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [8].

Отже, укладання роботодавцем договору оренди від свого імені дозволяє заощадити на ЄСВ, однак вимагає детального врегулювання відносин оренди для зниження можливих ризиків і витрат, пов'язаних з використанням житла [6].

Досить часто на практиці колективним договором у складі соціального пакету передбачається страхування працівників підприємства. У випадку, якщо страхування є обов'язковим для виконання працівником своїх трудових функцій, то витрати на таке страхування відповідно до пп. 140.1.6. ПКУ включаються до собівартості продукції робіт, послуг, до складу адміністративних витрат, витрат на збут і інших операційних витрат залежно від того, в якій сфері працюють застраховані працівники [5].

У випадку ж, якщо страхування є добровільним, то слід пам'ятати, що п. 140.1.6 ПКУ до обчислення об'єкта оподаткування заборонено включати витрати на добровільне страхування життя, здоров'я та інших ризиків, пов'язаних із діяльністю фізичних осіб, які перебувають у трудових відносинах з платником податку на прибуток [5]. Отже, страхові поліси у вигляді додаткового блага не включаються до складу витрат підприємства.

Проте варто звернути увагу на норму п. 142.1 ПКУ, згідно з якою до складу витрат платника податку на прибуток включаються витрати у вигляді відшкодування вартості послуг або будь-яка інша оплата у натуральній формі, встановлена за домовленістю сторін [5]. Це означає, що якщо страхування працівників є винагородою за виконання трудових функцій і це закріплено письмовою домовленістю працедавця та працівників, то витрати на таке страхування включаються до складу витрат підприємства-страхувальника у складі витрат на заробітну плату і підлягають оподаткуванню

ПДФО визначеними для оподаткування заробітної плати п. 164.6 ПКУ [3]. При цьому слід пам'ятати, що оскільки оплата підприємством страхового поліса для свого працівника - це його дохід у негрошовій формі (у вигляді сплаченої страхової послуги), то базу оподаткування слід визначати за правилами п. 164.5 ПКУ з урахуванням «натурального коефіцієнта». Таким чином, підприємство добровільно переносить фінансування ПДФО, що сплачується з такого доходу, з працівника на себе.

Щодо єдиного соціального внеску, то слід зазначити, що згідно з Переліком видів виплат, що здійснюються за рахунок коштів роботодавців, на які не нараховується єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (далі – Перелік №1170) [7] єдиний соціальний внесок на вартість сплачених страхових полісів за договорами медичного та пенсійного страхування не нараховується і з неї не утримується. Вартість інших видів страхування (страхування життя, від нещасних випадків, страхування майна) включається до фонду заробітної плати на підставі пп. 2.3.4 Інструкції №5. Проте Інструкція №5 застосовується лише для статистики заробітної плати, а не для визначення бази утримання соціальних внесків (див. п. 1.1 Інструкції №5), тому додатково потрібно орієнтуватися на Перелік №1170, який не містить аналогічного пункту. Отже, вартість усіх видів добровільного страхування, відмінних від медичного та пенсійного, слід включити до бази для утримання та нарахування ЄСВ [3].

До соцпакету працівників досить часто входять витрати по харчуванню. Харчування працівників підприємства може бути організоване двома способами: купівлі персоналізованих обідів для працівників або надання послуг з організації стола-фуршету.

В першому випадку вартість придбаних персоналізованих обідів має включатись до загальної суми нарахованої заробітної плати (доходу) за місяць без застосування натурального коефіцієнта згідно з п. 164.5 ПКУ [5], а отже ЄСВ і ПДФО мають нараховуватись та утримуватись з доходів працівників. Оскільки харчування за рахунок працедавця надається працівникам щодня і є зарплатою, сплатити ЄСВ і ПДФО з суми такої зарплати треба або в день надання такого харчування (виплати його компенсації), або заздалегідь. Варіанту з передоплатою ЄСВ і ПДФО надається перевага, оскільки він дозволяє замість щоденних операцій зі сплати до бюджету і ПФУ здійснити дві такі сплати, припустімо, на початку місяця, розраховані, виходячи з вартості харчування, закладеної в колдоговір [1].

В другому випадку, оскільки персоналізований облік вести неможливо, вартість безкоштовного харчування не може включатись до складу загального місячного оподаткованого доходу працівників, відповідно ПДФО не виникатиме.

Щодо ЄСВ та військового збору, то слід зазначити, що згідно з п.2.3.4 Інструкції №5, оплата або дотації на харчування працівників, у тому числі в їдальнях, буфетах, профілакторіях включається до інших заохочувальних та компенсаційних виплат, тобто входить до складу фонду оплати праці. Проте, звісно, для утримання ЄСВ та військового збору з вартості харчування потрібно також вести персоналізований облік надання такого харчування щодо працівників. А оскільки при організації загального столу-фуршету вести персоналізований облік не можливо, то ЄСВ у даному випадку, аналогічно ПДФО, також не буде.

За умови організації загального столу-фуршету підприємство не має і податкових витрат, оскільки відповідно до пп.139.1.1 ПКУ до складу витрат не включаються витрати на фінансування особистих потреб фізичних осіб за винятком виплат, передбачених ст. 142 і 143 ПКУ, та в інших випадках, передбачених нормами р. III «Податок на прибуток підприємств» ПКУ [5].

Щодо до доходів від надання послуг безкоштовного харчування, то згідно п. 135.4 ПКУ дохід від операційної діяльності визнається в розмірі договірної (контрактної) вартості, але не менше ніж сума компенсації, отримана в будь-якій формі, в тому числі при зменшенні зобов'язань, та включає дохід від реалізації товарів, виконаних робіт, наданих послуг. Отже, оскільки харчування надається безкоштовно, ніякої компенсації підприємство не отримує, відповідно податковий дохід дорівнює нулю [10], тож податок на прибуток не сплачуватиметься.

Не таємниця, що до соціального пакету досить часто включається забезпечення працівників питною водою у кулерах. Дохід, отриманий працівником - платником ПДФО як додаткове благо, за пп. 164.2.17 ПКУ належить до загального місячного (річного) оподаткованого доходу, який підлягає оподаткуванню ПДФО [5]. Проте оподаткуванню такі доходи підлягають лише в разі одержання доходу конкретною фізособою, яка є платником ПДФО (пп. 14.1.54 та п. 163.1 ПКУ). Тому споживання води працівниками підприємства не можна розглядати як об'єкт оподаткування ПДФО, адже немає персоналізованого обліку. З тієї ж причини це не буде об'єктом оподаткування військовим збором (пп. 1.2 п. 16-1 підр. 10 р. ХХ ПКУ) [5]. Що ж до єдиного внеску, то вартість придбаної для працівників води, згідно ст. 7 Закону про ЄСВ, не входить до бази нарахування ЄСВ.

Стосовно податку на прибуток, слід нагадати, що об'єкт оподаткування - фінрезультат до оподаткування - формується за правилами бухобліку, відповідно до П(С)БО або МСФЗ, тож відповідно враховуються всі витрати, які відображаються на рахунках 8-го та 9-го класу. Жодних коригувань такого фінрезультату на витрати, не пов'язані із госпдіяльністю, у ПКУ наразі не передбачено.

Досить часто на практиці зустрічається і внесення до соціального пакету послуг з перевезення працівників до місця роботи на таких умовах, як:

1) перевезення працівників до місця роботи передбачено у письмовій домовленості (у колективному або трудовому договорі) працівників із працедавцем і є частиною винагороди за виконувані трудові функції;

2) перевезення працівників до місця роботи не зумовлене жодними домовленостями з працедавцем і є абсолютно безкоштовним для працівників [3].

Якщо перевезення працівників до місця роботи передбачено домовленістю між працедавцем та працівниками, то витрати на таке перевезення можуть включатися до складу витрат платника податків за наявності документів, що підтверджують зв'язок такого перевезення працівників із господарською діяльністю платника податків, за правилами, визначеними ст. 138 ПКУ [5].

Якщо ж перевезення працівників до місця роботи не передбачено домовленостями між підприємством та працівниками (другий варіант), то витрати на таке перевезення не включаються до складу витрат платника податку на прибуток на підставі пп. 139.1.1 ПКУ як витрати, пов'язані з фінансуванням особистих потреб фізосіб [5].

Щодо ПДФО та ЄСВ, то згідно з п. 3.21 Інструкції №5, а також зазначені у п. 7 розділу II Переліку №1170 витрати на перевезення працівників до місця роботи як власним, так і орендованим транспортом не входять до фонду оплати праці, а отже ні ПДФО, ні ЄСВ із цих сум не утримується та на них не нараховується.

Виходячи з викладеного вище, приходимо до висновку, що при розробці ідеального компенсаційного соціального пакету поряд з іншими підходами слід керуватись податковим підходом, тож модель послідовності розробки ідеального компенсаційного соціального пакету має набувати наступної форми (рис. 1):

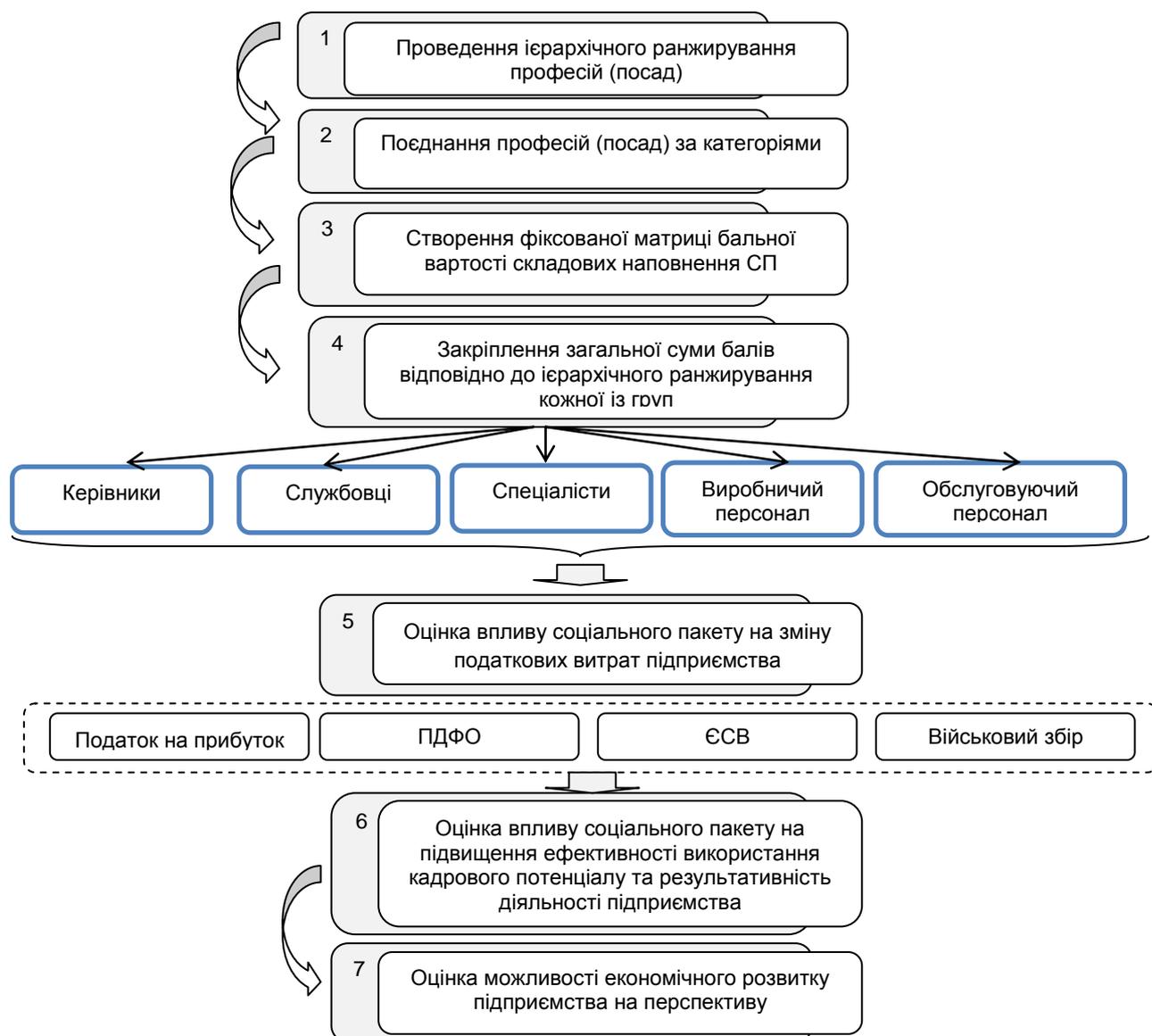

Рис. 1. Модель послідовності розробки ідеального компенсаційного соціального пакету за податковим підходом

Джерело : власна розробка

Застосування на практиці запропонованої моделі дозволить встановити на скільки реальні витрати роботодавця будуть суттєво більшими, ніж номінальна сума компенсації та сприятимуть прийняттю раціонального управлінського рішення щодо складових та обсягу компенсаційного соціального пакету працівників підприємства.

Висновки з проведеного дослідження. За результатами проведеного дослідження розглянуто сутність, значимість та складові соціального пакету працівників підприємств, а також запропоновано модель прийняття рішень щодо створення ідеального компенсаційного соціального пакету за податковим підходом в межах виконання керівництвом підприємства зобов'язань, передбачених колективним договором.

Література

1. Бикова Г. Колдоговір – умова для податкових витрат [Електронний ресурс] / Г. Бикова. – Режим доступу: <http://www.dtk.com.ua/show/1%20bid04977.html>
2. Ведерніков М.Д. Доцільність застосування зарубіжного досвіду мотивації персоналу на українських підприємствах / М.Д. Ведерніков, М.І. Зелена // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – Хмельницький. – 2013. – № 5. – Т.1. – С. 18–31.
3. Єгорова Ю. Соціальний пакет для працівників [Електронний ресурс] / Ю. Єгорова // Дебет-Кредит. – 2012. – № 41. – Режим доступу: <http://www.dtk.com.ua/show/1cid05473.html>
4. Інструкція зі статистики заробітної плати. Наказ Державного комітету статистики України від 13 січня 2004 р. №5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/z0114-04>
5. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI (із змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/2755-17>
6. Попов О. Житло як частина соцпакета: як вигідніше оформити [Електронний ресурс] / О. Попов // Юрист & Закон №04 від 30.01 – 05.02.2015. – Режим доступу: <http://www.uz.ligazakon.ua/ua/magazine.../EA007688>
7. Постанова КМУ «Про затвердження переліку видів виплат, що здійснюються за рахунок коштів роботодавців, на які не нараховується єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 22 грудня 2010 р. №1170 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/1170-2010-p>
8. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/2464-17>
9. Проект Концепції розробки та запровадження системи надання роботодавцями соціальних пакетів як складової соціального захисту працівників [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>
10. Якщо надання безкоштовного харчування не є персоналізованим, його вартість не включається до доходу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kremen.today.../yakshcho-nadannia-bezkoshto...>

References

1. Bykova, H. "Labor Collective Agreement – a condition for tax expenses", available at: <http://dtk.com.ua/show/1%20bid04977.html>
2. Vedernikov, M.D. and Zelena, M.I. (2013), "Feasibility of applying the foreign experience of personnel motivation at the Ukrainian enterprises", *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu, Ekonomichni nauky*, no. 5, Vol.1, pp. 18–31.
3. Yehorova, Yu. (2012), "Social package for employees", *Debet-Kredyt*, no. 41, available at: <http://dtk.com.ua/show/1cid05473.html>
4. "Instructions on wage statistics", Order of State Committee of Statistics of Ukraine from 13 January 2004, no. 5, available at: <http://zakon.rada.gov.ua/go/z0114-04>
5. Tax Code of Ukraine from 02.12.2010 p., no. 2755-VI (with changes and amendments), available at: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2755-17>
6. Popov, O. (2015), "Habitation as a part of social package, how to issue profitable", *Lawyer & Law*, no. 04 from 30.01 – 05.02.2015, available at: <http://uz.ligazakon.ua/ua/magazine.../EA007688>
7. Decree of Cabinet of Ministers "On approval of the list of payments that are made at the expense of employers that are not charged a single fee for obligatory state social insurance" from 22 December 2010, no. 1170, available at: <http://zakon.rada.gov.ua/go/1170-2010-p>
8. The Law of Ukraine, "On the collection and accounting of a single fee for obligatory state social insurance", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2464-17>
9. "Project of the Concept of development and introduction the system of providing social packages for employers as a part of social protection", available at: <http://zakon.rada.gov.ua>
10. "If free meals are not personalized, the cost is not included into income", available at: <http://kremen.today.../yakshcho-nadannia-bezkoshto...>

УДК [330.341.1:004.85:330.88]:37.03

Шевчук А.В.,
 д.е.н., професор кафедри фінансів
 Нововолинського навчально-наукового інституту
 економіки та менеджменту
 Тернопільського національного економічного університету

НОВА ПАРАДИГМА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ЛЮДСТВА В УМОВАХ ТЕХНОЛОГО-СИНГУЛЯРНОГО ПЕРЕХОДУ

Shevchuk A.V.,
 dr.sc.(econ.), professor of the department of finances
 Novovolynsk Educational and Scientific Institute
 of Economics and Management
 Ternopil National Economic University

NEW PARADIGM OF INTELLECTUAL DEVELOPMENT OF HUMANITY IN THE SINGULAR-TECHNOLOGICAL TRANSITION

Постановка проблеми. Активні процеси інтелектуалізації та інноватизації різних суспільно-економічних процесів формують нові виклики для подальших прогресивних змін розвитку людства. Нового бачення набуває і сам термін «прогрес», відображаючи не лише соціоекономічні зрушення, але й потребу переосмислення ролі людини та її інтелектуальних здібностей у сучасних процесах, де технологічні системи набувають більш завершених і самостійних ознак. Усе поширенішими стають ідеї трансгуманізму з інтенцією здобуття людиною безсмертя [1, с. 31]. Популяризується етика сингулярності, яка пропагує незворотність і закономірність настання технологічного етапу людського розвитку. Отож, перед суспільством відкривається новий горизонт сценаріїв прогресу, який вимагає належного теоретико-методологічного обґрунтування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній науці дослідження питань технологічного розвитку наразі несправедливо оминаються увагою. З однієї сторони, це з поточною кризовою ситуацією в Україні та загострення уваги вчених і фахівців на численних соціальних проблемах. Проте, з іншої сторони, криза є шансом для переосмислення стратегічних векторів розвитку країни. Тому вітчизняна наука повинна стояти в авангарді прогресивних ідей глобалізаційного характеру, серед яких – концепція технологічного-сингулярного переходу. Більш обширний доробок у цьому плані мають російські вчені – Н. Аблязов, М. Гурнєв, О. Калмикова, А. Коротаєв, Н. Ладижець, Т. Медведєва, Є. Пілюгіна, Н. Суботіна, А. Турчин та ін. Ідеологами наукового обґрунтування переходу до технологічного-сингулярного етапу є провідні західні вчені – В. Вінж, Р. Курцвейль (основоположник), М. Ромул. Поступово дана ідея розкривається українськими вченими, серед котрих – А. Антохов, І. Галюк, С. Іносов, Л. Піддубна, В. Скіданов, К. Сідун, Т. Соболевська, О. Шестакова, В. Чужиков. Їхні напрацювання підсилюються науковими розробками щодо процесів інтелектуалізації й інноватизації суспільства – Я. Базиліюк, С. Вовканич, Я. Жаліло, В. Іноземцев, М. Петрина, Л. Федулова, О. Шкурупій та ін.

Але багато проблем, що можуть виникати при технологічному-сингулярному переході в глобальній площині та в Україні залишаються наразі поза увагою вітчизняних науковців.

Постановка завдання. Актуальність даного дослідження підтверджує необхідність наукового обґрунтування переваг та ризиків подальшого інтелектуального розвитку людства з перспективою технологічного-сингулярного переходу. Для цього постає необхідним:

- окреслення основних передумов переходу до технологічного-сингулярного етапу;
- систематизація дослідження інтелектуального розвитку людства з визначенням у них місця технологічного-сингулярних орієнтирів;
- узагальнення ризикових наслідків інтелектуального розвитку людства з можливістю технологічного-сингулярного переходу та уточнення механізмів їх нівелювання.

Метою статті є дослідження подальшого інтелектуального розвитку людства з можливістю технологічного-сингулярного переходу з визначенням основних його ознак та можливих ризиків, зокрема для української економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Технологічний-сингулярний етап – це новий виток загальнолюдського прогресу. У сприйнятті сучасної людини його ознаки часто набувають неприйнятних і загрозливих форм. Він передбачає здобуття комп'ютерними технологіями рис самосвідомості. Мова йде про штучний інтелект і спроможність механізмів до самостійного відтворення та функціонування без

втручання людини. Фактично технолого-сингулярний етап сприймається як певна точка, сценарій подій після котрої важко спрогнозувати, а «єдиний шанс виживання людства – злиття зі штучним інтелектом, що призведе до створення нової, більш ідеальної, людини» [2, с. 21]. З позиції еволюції людського розвитку, коли виділяються основні етапи технологізації глобальної економіки (неолітична революція, аграрно-ремісницьке рабовласництво, до-, передіндустріальний, індустріально-аграрний етапи, до-, постіндустріального домінування, інноваційно-інвестиційний), технологічна сингулярність зі створенням штучного інтелекту веде до формування єдиного кіберпростору людської цивілізації з домінуванням у ньому новітніх форм віртуальної економіки [3, с. 8].

Наразі можемо стверджувати про інституціоналізацію *дотехнолого-сингулярних ознак розвитку людства*. Їх посилення робить реальним і наближує технолого-сингулярний перехід (рис. 1). З-поміж головних таких ознак варто виділити наростаючу технологічну конкуренцію. Вона формується на тлі масової комп'ютеризації і роботизації, використання нанотехнологій у генетиці та роботизованих технологій у медицині і проявляється на рівні держав, провідних компаній, пронизуючи собою навіть низинні інституційні рівні. Як наслідок технологічної конкуренції інституціоналізується мотив створення штучного інтелекту. Цей процес означає укорінення норми функціонування самостійно відтворюючих механізмів. Більше того, у суспільства проявляється все більша залежність від роботизованих технологій, а відтак – і від можливих у майбутньому повністю самостійних механізмів, яких можна використовувати як у побуті, так і при виконанні професійних обов'язків. Так само економічна система стає залежною від роботизованих систем і практично не спроможна забезпечувати трансформацію природних та інших ресурсів у капітал без задіяння технологічного ресурсу. Усе це дотехнолого-сингулярні процеси, які поступово «готують» інституціональне й соціально-економічне середовища до сприйняття й узалежнення від нового типу організації системи суспільних відносин, процесів ресурсовикористання і людського прогресу.

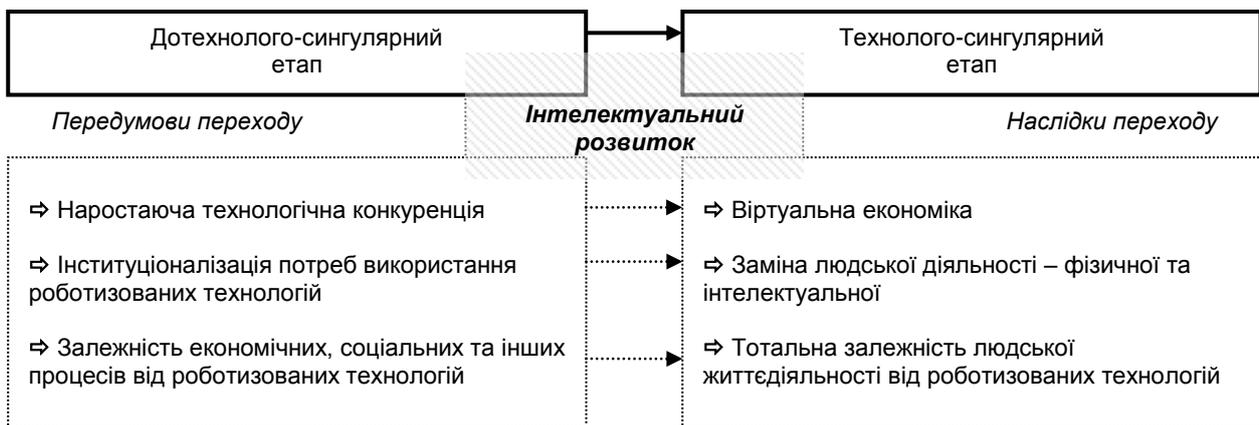

Рис. 1. Передумови переходу до технолого-сингулярного етапу людського розвитку

Джерело: розроблено автором

Таким чином, передумови настання технолого-сингулярного етапу розвитку людства виражаються через конкурентні, аксіологічні та побутово-виробничі детермінанти, котрі набувають імперативних форм. Постає питання залежності людського розвитку від роботизованих технологій. У даному контексті актуалізується розуміння можливостей інтелекту людини та спроможності людства обрати таку модель взаємодії з роботизованими технологіями, щоб отримувати від цього значні переваги цивілізаційного прогресу без загроз суб'єктивізму та нищення ресурсного потенціалу.

Настання технолого-сингулярного етапу можливе на основі результативної трансформації інтелектуальної людської діяльності в інноваційний продукт – роботизовану систему зі штучним інтелектом. Таким чином у нерозривній синергії проявляються інтелектуальний розвиток людства та перехід до технолого-сингулярного етапу, коли людський інтелект стає безпосередньою і головною продуктивною силою постінформаційної технологічної ери [4, с. 33].

Багато дослідників також відзначають, що наступний прогрес людства в інтелектуальній сфері напряму залежить від можливості створення штучного інтелекту, як продовження явищ спеціалізованих штучних інтелектуальних агентів, роботизації та автоматизації. Створення штучного інтелекту може замінити в більшості сферах діяльності людську працю, вивести розвиток науки і техніки на зовсім інший рівень, недоступний для досягнення людиною та можливо навіть для її розуміння.

Сучасні дослідники виділяють три стадії розвитку штучного інтелекту:

- вузькоспеціалізований штучний інтелект, який на даному етапі розвитку цивілізації виглядає як програмне забезпечення, що виконує певні вузькоспеціалізовані задачі: інтелект програми шахової гри, розпізнавання тексту, перекладу з однієї мови на іншу, пошуку в мережі Інтернет. В основі алгоритмів таких програм лежать нейронні мережі з імовірнісними значеннями, такі системи вже

вміють проводити навчання за рахунок вказування правильнішого результату (за участю людини) та самонавчання при отриманні події, що призвела до кращого результату. Серед прикладів такого інтелекту можна представити шаховий комп'ютер BlueGen, який переміг чемпіонат світу з шахів серед людей, інтелектуальні алгоритми пошуку та перекладу Google, асистент Siri від компанії Apple;

- повний або загальний штучний інтелект, який представлятиме собою в широкому розумінні різноплановий інтелект, що співрозмірний з людським, може ставити аналогічні задачі, ідеї, вчитись на помилках. Наразі такий інтелект не створений, хоча в можливостях апаратної частини сучасні суперкомп'ютери з top500 світу наближається до обчислювальних можливостей людського мозку [5], і в найближчому майбутньому, навіть при падінні темпів інтеграції транзисторів у сучасні мікропроцесори, дуже швидко їх перевищать. Крім того, незважаючи на скептицизм, дуже швидко розвивається і супутнє програмне забезпечення для створення такого інтелекту, моделі мозку тварин, спеціалізовані штучні інтелекти, алгоритми прийняття рішень, нейронні мережі і т.д.;

- суперінтелект – значно розумніший інтелект за людський, з найдосконаліших нам відомих. Його поява означатиме початок періоду технологічної та інтелектуальної сингулярності, докорінних змін у суспільстві та розвитку цивілізації.

Поява спеціалізованого штучного інтелекту привносить значні зміни в суспільне життя, які скоріш за все приведуть до наступних явищ:

- значного скорочення зайнятих у професіях, в яких штучний інтелект значно переважатиме людський;

- втрату мотивації в тих областях, де такий штучний інтелект значно переважатиме людський (наприклад, шахи – змагання між людьми можливо і збережуться, але подальше падіння зацікавленості і перехід на «любительський рівень» неминучі).

Наслідки використання штучного інтелекту безумовно відобразяться на побуті майбутньої людини. Для прикладу, сучасні роботи автомобілів без водія в США від Google та Apple за деякими оцінками можуть привести до значного скорочення попиту на водіїв-людей та до того, що людям буде заборонено самостійно керувати автомобілем на більшості автомагістралей.

Виходячи з дослідження інтелектуального розвитку людства, виринають основні *дискусійні положення*, які тісно переплітаються між собою (табл. 1). В економічному плані актуалізується питання відновлення ресурсного потенціалу при більш інтенсивному використанні природних ресурсів з допомогою нових технологій. Даний дискусійний момент, що ставить під сумнів ефективність поточного технологічного вектору розвитку людства, підсилюється іншими ймовірними загрозами, в тому числі щодо суб'єктивного використання технологій задля задоволення комерційних інтересів окремих бізнесових груп. Така ситуація є цілком реальною, відтак технологічний прогрес з наближенням до технолого-сингулярного переходу поглиблює розрив за соціально-економічним рівнем різних просторово-інституційних форм. Одна річ, коли для одних країн та провідних фінансових структур характерна успішна діяльність у плані продукування інновацій, що притаманні поточній моделі людського розвитку. Але зовсім інша річ, коли в їх розпорядженні є технології з ознаками штучного інтелекту. Такі технології матимуть величезний вплив на організацію світового (в першу чергу економічного) порядку. Суб'єктивне їх використання можна сміливо ставити в один ранг з військовою загрозою. Тому такі перспективи мають чітко регулюватись на наддержавному рівні і регламентуватись нормами міжнародного права з метою недопущення використання нових потужних технологій у поки непристосованому суспільстві, де залишаються актуальними проблеми бідності, неосвіченості, екологічного забруднення значної частини земної кулі.

Якщо брати до уваги ризики стосовно розвитку людини, то виникають дискурси використання роботизованих технологій для відновлення, посилення фізичних й інтелектуальних здібностей людини. Трансгуманісти виступають за моральне право тих, хто бажає використовувати технології для розширення своїх психічного та фізичного (у тому числі репродуктивного) потенціалів, поліпшення контролю над власним життям; людина має право на особистісне зростання поза біологічними обмеженнями [6, с. 21]. Проте тут формується дуже багато загроз, що вимагає чіткого контролю з боку держав та міжнародних структур. Насамперед це гарантія базового доступу до інноваційних технологій, які можуть використовуватись у системі охорони здоров'я. Усе більш масовим є використання роботів для підвищення інтелектуальних можливостей людини – наразі у формі комп'ютерів і спеціального програмного забезпечення, розроблених конструкторських систем. У випадку створення штучного інтелекту людська розумова праця може бути витіснена. Наразі все більше окреслюється загроза демотивації акумуляування інформації в людському мозку через її постійну доступність у мережі Інтернет. Таким чином, сучасна людина є дуже залежною від інформаційних ресурсів, які кількісно (рідко якісно) лише зростають. Це формує можливості *маніпуляції людською поведінкою з допомогою інформаційно-когнітивних технологій*.

Високий рівень залежності від технологій проявляється на вищих інституційних рівнях, зокрема державному. Прикладом тут є форсайт-технології, котрі служать для прогнозування різних індикаторів. Таким чином, сучасні управлінці часто будують свої рішення на висновках, які змодельовані інформаційними системами. Така практика поступово виключає потребу людського інтелекту і ставить

під сумнів кваліфікацію самих державних службовців щодо спроможності здійснювати ефективне регулювання соціально-економічних процесів.

Таблиця 1

Дискусійна площина наслідків інтелектуального розвитку людства з можливістю технологічно-сингулярного переходу

№ з/п	Дискусійна площина	Основні ризики	Механізми нівелювання	Потенційні переваги
1	Обсяги використання природних ресурсів	Неконтрольована експлуатація за рахунок високих технологічних можливостей	Контроль обсягів експлуатації; підтримка добросовісної конкуренції без максимізації суб'єктивних комерційних інтересів	Впровадження технологій, що заміщують, оптимізують виробництво ресурсомісткої продукції
2	Рівень інформатизації середовища людського існування	Надмірні інформаційні навантаження на суспільство; інформаційні війни	Формування інформаційної культури; регулювання авторського права, особливо щодо веб-ресурсів	Диференціація джерел доступу до інформації з новими можливостями розвитку людини
3	Потреба людського інтелекту	Втрата контролю людини над роботизованими системами; праценадлишковість	Контроль домінування людського інтелекту й продукування інтелекту штучного зі збереженням залежності від діяльності людини	Підсилення інтелектуальних можливостей людини
4	Співіснування людей з різними можливостями та з роботизованими механізмами	Диференційована доступність (у першу чергу фінансова) до інноваційних технологій	Гарантування базових прав доступу до інноваційних технологій та рівня їх використання	Конкурентне середовище з вимушеним саморозвитком і доланням технологічного відчуження
5	Залежність від роботизованих технологій	Неконтрольований вектор подальшого прогресу без участі людини; демотивація розвитку людського інтелекту	Регулювання міри залежності, в першу чергу – психологічної	Можливість інноваційної діяльності людини з заміщенням монотонної, фізичної праці
6	Нова модель людського існування	Надмірні демографічні навантаження внаслідок подовження життя	Дотримання моральних основ розвитку суспільства	Формування нової форми людського буття з низьким рівнем захворюваності

Джерело: розроблено автором

Дискусійні моменти щодо розвитку людини тісно корелюють з загрозами, які проявляються в плані формування інформаційного середовища – поглиблення рівня інформатизації з витісненням якісної та достовірної інформації її кількістю. Фактично сучасна людини «птопає» в інформаційному середовищі. У цьому виникає інша загроза – здатності людини конкурувати з роботизованими механізмами. У відомій книзі «Сингулярність дійсно близько» знаходимо, що ключовою перевагою машинних систем є те, що машини можуть дуже просто ділитися своїми знаннями: щоб вивчити французьку мову або навчитися водити машину людям доводиться витрачати дуже багато часу, тому що навчання йде з допомогою мови і багаторазового повторення; це забирає багато сил і ресурсів, ви не можете просто взяти і скачати собі в голову навички говорити по-французьки; машини ж на це здатні і для них це дуже просто» [2, с. 29]. Таким чином, нове інформаційне поле не лише поглиблює розриви між різними особами щодо можливостей інтелектуального розвитку залежно від генетичних і соціально-економічних (рівня добробуту соціуму перебування) особливостей. Априорі визріває розрив можливостей доступу до якісної інформації та обміну нею.

Урешті чи не основний дискурс трансформації поточних тенденцій інтелектуального розвитку людства у технологічно-сингулярний перехід стосується аксіологічних змін. Серед них – формування інтелектуальних потреб, що «народжуються розумом людини і пов'язані з його інтелектуальною діяльністю; це потреби в пізнанні навколишнього світу, освіті, підвищенні кваліфікації, різних видах творчої діяльності і т. д.» [7, с. 208]. На рівні з ними вириваються інші протиріччя, які стосуються сприйняття можливостей людини згідно основних релігій світу. Даний аспект нині глибинно досліджується гуманітарними науками та вимагає достатнього суспільного резонансу задля усвідомлення людиною своєї місії за період земного життя.

Абстрагуючись від численних ризиків технологічно-сингулярного переходу, одразу виникає нерозуміння процесів ідеалізації. З допомогою технологічних доповнень людина буде спроможна вдосконалювати свої психофізіологічні властивості та результати діяльності. Такі вдосконалення обов'язково будуть супроводжуватись ціннісними деформаціями. І за умов можливостей неперервної

ідеалізації незрозумілими є нові моральні орієнтири суспільства.

Висновки з проведеного дослідження. Отож, наведені вище положення дозволяють зробити висновок, що поточний розвиток людства на основі активного використання його інтелектуальних можливостей рано чи пізно забезпечить технолого-сингулярний перехід. Ймовірність цього підсилюють ті нові колосальні можливості розвитку, які надають технології сучасній людині – в плані доступу до інформації, її збереження, обробки, обміну. Проблемність інтелектуального вектору розвитку сучасного суспільства з супроводжуваними технологічними змінами виникає як на індивідуальному рівні (конкуренція на ринку праці, освіти і т.д.) так і на рівні країн. Стрімкий технологічний розвиток поглиблює розрив між країнами за соціально-економічними параметрами. Ті держави, що залишились на периферії технологічних прогресивних змін, наростаюче відстають від провідних економік. Таким чином, на тлі глобальних проблем бідності, екологічних загроз, голоду, військових конфліктів зростаюче домінування окремих держав у плані технологічного прориву є дисонуючим. Водночас такий процес є незворотнім і людство вже сьогодні повинно готуватись до нових форм організації суспільних відносин з включенням у їх систему роботизованих технологій. У зв'язку з цим актуальною постає розробка моделей взаємодії людини з роботизованими технологіями – як у побуті, так і в соціальних й економічних процесах.

У підсумку зазначимо, що інтелектуальні можливості України в плані забезпечення її глобального лідерства в умовах посилення технологічної сингулярності наразі є доволі примарними. Це зумовлено не лише поточною кризою територіальної цілісності, але поступовою демотивацією інтелектуального розвитку суспільства з укоріненням інтелектофобії та фактичного руйнування ядра інтелектуальної еліти. Проте наша країна поки ще зберігає визначений рівень інтелектуального і морального потенціалу, який може трансформуватись в інтелектуальний капітал країни для створення нових національних конкурентних переваг з урахуванням світових вимог та національної специфіки [8, с. 30]. Для цього важливий етапний підхід з попередньою політикою адсорбції нових технологій та подальшого нарощування інтелектуального й інноваційного потенціалу за просторово-галузевим підходом.

Література

1. Ладыжец Н.С. Прогностические тренды : проблемные горизонты трансгуманизма / Н.С. Ладыжец // Вестник Удмуртского университета. Философия. Социология. Психология. Педагогика. – 2014. – Вып. 1. – С. 31-33.
2. Ромул Марк. Сингулярность действительно близко. Адаптация и интерпретация труда Raymond Kurzweil «Singularity is near» / Марк Ромул. – 2013. – 54 с.
3. Бурміч О.С. Детермінанти технологічного лідерства у міжнародному бізнесі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / О.С. Бурміч. – К., 2011. – 20 с.
4. Яворська Л.М. Інтелектуальний потенціал суспільства : сутність, структура та шляхи використання / Л.М. Яворська // Сборник научных трудов «Вестник НТУ «ХПИ». – 2009. – № 36-1. – С. 30-36.
5. Bernd Mohr. The Human Brain Project Will Push The Boundaries Of Supercomputing [Electronic resource] / Bernd Mohr. – Access mode: <http://www.top500.org/blog/the-human-brain-project-will-push-the-boundaries-of-supercomputing/>
6. Nick Bostrom. A History of Transhumanist Thought / Nick Bostrom // Journal of Evolution and Technology. – Vol. 14. – April, 2005. – P. 1-25.
7. Сташкевич О.О. Роль інтелектуальних потреб розвитку особистості / О.О. Сташкевич // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2014. – № 57. – С. 201-211.
8. Багров Н.В. Учение В.И. Вернадского и современность : ноосфера, информационное общество, киберпространство нового мира / Н.В. Багров, И.Г. Черванёв // Социальная экономика. – 2009. – № 1. – С. 9–31.

References

1. Ladyzhets, N. (2014), "Prognostic trends: concern horizons transhumanism", *Vestnik Udmurtskogo universiteta. Filosofiya. Sotsiologiya. Psikhologiya. Pedagogika*, issue 1, pp. 31-33.
2. Romul Mark, (2013), *Singulyarnost deystvitelno blizko* [Singularity really close], Adaptatsiya i interpretatsiya truda Raymond Kurzweil «Singularity is near», 54 p.
3. Burmich, O. (2011), "Determinants of technological leadership in international business", Thesis abstract for Cand. Sc. (Econ.), 08.00.02 "The world economy and international economic relations", Kyiv, Ukraine, 20 p.
4. Yavorska, L. (2009), "The intellectual potential of society: the nature, structure and ways of using", *Sbornik nauchnykh trudov «Vestnik NTU «HPI»*, no. 36-1, pp. 30-36.
5. Mohr, Bernd (2015), "The Human Brain Project Will Push The Boundaries Of Supercomputing", available at: <http://top500.org/blog/the-human-brain-project-will-push-the-boundaries-of-supercomputing/>
6. Bostrom, Nick (2005), "A History of Transhumanist Thought", *Journal of Evolution and Technology*, Vol. 14, pp. 1-25.
7. Stashkevych, O. (2014), "The role of the intellectual needs in the developmnet of the individual", *Gumanitarniy vlsnik ZDIA*, no. 57, pp. 201-211.
8. Bahrov, N. and Chervanev, I. (2009), "The Vernadsky doctrine and modernity: the noosphere, the information society, the new world of cyberspace", *Sotsialnaya ekonomika*, no.1, pp. 9–31.

Соколюк Г.О.,
к.е.н., доцент кафедри менеджменту
Миколук О.А.,
к.е.н., доцент кафедри менеджменту
Хмельницький національний університет

УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА: ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ

Sokoliuk G.O.,
*can.d.sc.(econ.), assistant professor
of the department of management*
Mykolyuk O.A.
*can.d.sc.(econ.), assistant professor
of the department of management
Khmelnytskyi National University*

MANAGEMENT OF ENTERPRISE PERSONNEL MOTIVATION SYSTEM: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку менеджменту підприємств все більш актуальними стають питання управління мотивацією персоналу. Адже це найважливіший ресурс підприємства, який здатен впливати на його прибутковість та конкурентоспроможність. Аналіз практичної діяльності українських підприємств показує, що в більшості випадків використовуються лише окремі елементи мотивування працівників, які здійснюють короткостроковий вплив. Розробка системи мотивації персоналу підприємства та ефективне управління нею в цілому та окремими її елементами забезпечить підвищення продуктивності праці й оптимальне використання наявних трудових ресурсів, а це є одним із основних факторів зростання результативності та прибутковості діяльності підприємства. Тому, важливо не відокремлено використовувати різні методи та прийоми мотивації персоналу підприємства, а створювати систему комплексного управління даним процесом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням теоретичних та методичних аспектів мотивації персоналу присвячували свої роботи багато вітчизняних науковців, зокрема: Д. П. Богиня, В. М. Гриньова, І. А. Грузіна, Н. А. Іщенко, Я. Д. Качмарик, А. М. Колот, В. Д. Курманська, К. Г. Наумік, Д. І. Поліщук, М. В. Семикіна, О. І. Синицька, С. О. Цимбалюк А. В. Черкасов, В. М. Щегорцова.

Однак, для забезпечення ефективності системи мотивації персоналу підприємства, більш детального вивчення потребує саме процес управління даним поняттям та узагальнення існуючих теоретичних і методичних підходів до досліджуваного питання.

Постановка завдання. Метою дослідження є вивчення особливостей та узагальнення теоретичних і методичних аспектів управління системою мотивації персоналу підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Забезпечення ефективності менеджменту персоналу підприємства потребує значної уваги до питань управління його мотивацією. Важливим для підприємства є не лише переконання працівників у змістовності та доцільності їхньої праці, а й можливість викликати відчуття приналежності до організації в якій вони працюють. Це забезпечить зниження рівня плинності кадрів та особисту активність, зацікавленість людини в діяльності.

Задоволення результатами і працею формує у працівника відчуття відданості, прихильності та лояльності до організації. Прихильний працівник позитивно оцінює своє перебування в організації, прагне бути корисним і зробити внесок у досягнення її цілей. І навпаки, у разі, якщо працівник постійно невдоволений своїми результатами і процесом праці, у нього може виникнути мотиваційне вигорання, що характеризується погіршенням результатів праці, байдуже ставлення до роботи, погіршення взаємовідносин з керівниками та колегами, емоційне виснаження [3, с. 27].

Проте, занадто висока мотивація особистості може спричинити певні ускладнення в процесі управління її діяльністю. Таким чином, управління мотивацією персоналу підприємства повинно реалізовуватись так, щоб забезпечувалась не лише ефективність праці окремих його працівників, а й діяльності підприємства в цілому.

Мотивація є комплексним, складним соціально-економічним та психологічним поняттям, яке трактувати однозначно досить важко. У науковій літературі дане поняття використовують у двох

значення: як процес, що забезпечує активність діяльності, та як система чинників, що визначають поведінку людини та спонукають її до активності.

Черкасов А.В. визначає, що сутність мотивації характеризується: з психологічної точки зору – спонуканням людини до працеприкладання та ефективної праці під впливом зовнішніх чинників відносно підприємства з урахуванням усіх складових елементів; з соціальної точки зору – спонуканням працівників до підвищення рівня конкурентоспроможності своєї праці та підприємства в цілому з урахуванням попиту та пропозиції робочої сили на ринку праці, наданням можливості кожному працівнику підвищити свій освітній рівень та кваліфікацію, підвищити соціальний статус у суспільстві та добробут; з економічної точки зору – збалансованістю між досягненням загальних цілей підприємства та окремого працівника в отриманні доходу, який задовольнить обидві сторони соціально-трудова відносин – роботодавця та працівника і сприятиме розширенню процесу виробництва [9, с. 5].

Узагальнюючи різні наукові підходи, Щегорцова В.М. наводить класифікацію мотивації (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація мотивації

<i>Класифікаційна ознака</i>	<i>Класифікаційні групи мотивації</i>
За джерелами виникнення мотивів	внутрішньо організована; зовнішньо організована
Залежно від досягнення кінцевого результату	мотивація ефективна; мотивація неефективна
За основними групами потреб	матеріальна; трудова; статусна
За стилем керівництва	гуманістична; активно-пізнавальна; самоактуалізуюча; активно творча; Я-концентрована; ситуативна (адаптивно невизначена)
Залежно від строку дії мотивів	ближня; постійна; дальня
За напрямком використання	пряма; непряма
За засобами використання	нормативна; примусова; стимулююча
За напрямком на досягнення цілей	позитивна; негативна
За широтою розробки та використання	загальна; групова; індивідуальна
За силою прояву мотивів	висока; помірна; низька

Джерело: [10]

Черкасов А.В. зазначає, що роль мотивації в системі управління як персоналом, так і підприємством полягає у наступному: мотивація представляє собою процес, за допомогою якого керівники спонукають працівників діяти з метою досягнення цілей підприємства; з точки зору формування конкурентоспроможної робочої сили, розвиток мотивації будується на врахуванні чинників зовнішнього ринку праці відносно підприємства, що дозволяє залучити на підприємство висококваліфіковану робочу силу; необхідним є управління мотиваційною діяльністю на перспективу, що дозволяє зберегти наявний кваліфікований потенціал; у сучасних умовах формування принципів управління персоналом підвищується роль особистості, що вимагає ретельного вивчення мотиваційних установок працівника, вміння їх формувати та використовувати відповідно до завдань, що ставляться перед підприємством [9, с. 6].

Богиня Д.П. зазначає, що мотивація і стимулювання праці є складовими системи соціально-трудова відносин [1].

Поліщук Д.І. стверджує, що фактором мотивації передусім виступає система стимулювання праці. Висока роль індивідуальних заходів матеріального і морального стимулювання до високопродуктивної праці: встановлення рівня грошової винагороди, тарифних ставок, доплат, премій, підвищення професійного розряду, доручення складних і відповідальних завдань, відрядження на навчання за рахунок підприємства [6].

Синицька О.І. зазначає, що управління мотивацією персоналу має визначати стратегічні орієнтири подальшого розвитку і трансформації потреб працівників в певному напрямі, оцінюючи на кожному етапі розвитку підприємства можливості та засоби забезпечення потреб найманих працівників, наближення їх інтересів з інтересами роботодавців [8]. М.В. Семикіна та Н.А. Іщенко пропонують мотивацію персоналу забезпечувати за рахунок пошуку оптимальної стратегії [7]. Гриньова В. М. та Грузіна І. А. основою управління персоналом підприємства визначають формування мотиваційної стратегії, яку розглядають як складний, відносно стійкий процес, обумовлений особистісними характеристиками людини, необхідністю задоволення її потреб, їх відповідності зовнішнім умовам діяльності [2].

Погоджуючись із вищевикладеними підходами, варто зазначити, що в сучасних умовах забезпечення дієвості мотиваційних заходів потребує формування підприємством власної системи мотивації на основі економічних, адміністративних та соціально-психологічних методів. При цьому слід зазначити, що ефект від мотивації можна отримати, використовуючи індивідуальні підходи, які будуть враховувати мотиваційні сфери кожного працівника. Управління мотивацією персоналу підприємства

повинно здійснюватись на основі співпраці працівника та роботодавця у коротко та довгостроковій перспективах. Враховуючи цілі організації, її керівництва та працівників виробляються відносини оптимальні для усіх сторін.

Управління мотивацією утворює систему, яка дає змогу практично впливати на трудову поведінку персоналу. Наумік К.Г. зазначає, що зміст функції мотивації змінюється та збагачується зі зміною та ускладненням моделі працівника, на яку орієнтується керівництво підприємства. З розвитком технологічних способів виробництва економічна наука вивчає людину не тільки як ресурс, але і як особистість, орієнтуючись на соціальну, компетентну, моральну модель людини-працівника. Особливої актуальності для управління мотивацією персоналу набуває вирішення проблем координації, узгодження потреб, мотивів та цілей працівників і підприємства в цілому. Ефективне використання людських ресурсів забезпечується вмінням менеджерів організовувати роботу в команді, синергетичний ефект якої забезпечується визначенням та розв'язанням виникаючих протиріч між цілями та потребами працівників і підприємства (табл. 2) [5, с. 6].

Таблиця 2

Можливі протиріччя між цілями працівника та підприємства

Цілі працівника		Цілі підприємства
<i>Економічний аспект</i>		
Зменшення робочого навантаження (при незмінній заробітній платі)	← →	Інтенсифікація праці (при незмінній заробітній платі)
Зростання заробітної плати (при незмінній продуктивності праці)	← →	Зменшення витрат на заробітну плату (при незмінній продуктивності праці)
Збільшення витрат на соціальний розвиток	← →	<i>Економічні витрати на соціальний розвиток</i>
<i>Адміністративно-організаційний аспект</i>		
Розвиток кар'єри	← →	Регламентована організаційна структура
Зменшення відповідальності та спрощення обов'язків	← →	Посилення відповідальності та ускладнення обов'язків
Звичка, інерція поведінки, небажання змін	← →	Інноваційний розвиток, функціонально гнучка організація
<i>Соціально-психологічний аспект</i>		
Особисті переваги, неформальні зв'язки	← →	Посадова ієрархія
Індивідуалізм у творчості (конкуренція)	← →	Згуртованість, колективна творча робота
Психологічна сумісність з керівником та колегами	← →	Професіоналізм та кваліфікація працівників

Джерело: [5, с. 6]

Враховуючи можливі протиріччя між цілями працівника та підприємства, керівництво формує у працівників певні стимули, розраховані на довгострокову та короткострокову перспективу. Довгострокові пов'язані із загальними цілями працівника та роботодавця, а короткострокові з конкретною діяльністю працівника, тобто її продуктивністю. Це дозволяє уникнути дисонансу між співробітником і керівником.

Щегорцова В.М. зазначає, що фактори мотивації (мотиватори) є причинами, що спонукають людину до діяльності. Вони поділяються на внутрішні (залежать і визначаються мотиваційною сферою людини) та зовнішні (це методи мотивації, що здійснюють вплив ззовні). До внутрішніх факторів можна віднести самореалізацію, самоствердження, творчість, задоволення від виконаної роботи. Зовнішніми факторами мотивації можуть бути доход, просування службовими сходами, визнання та стан в суспільстві. Таким чином, внутрішні фактори служать для отримання задоволення від наявних умов і об'єктів, а зовнішні – спрямовані на придбання відсутніх об'єктів і забезпечення відсутніх умов [11]. Важко визначити під впливом яких саме внутрішніх чи зовнішніх мотиваторів людина здійснює ті чи інші дії. Кращий ефект від застосування зовнішніх мотиваторів досягається, якщо вони співпадають з внутрішніми мотиваторами, тобто особистими мотивами, цілями людини.

Мотиваційний процес має циклічний характер і складається з шести етапів: виникнення потреби; пошуку засобів задоволення потреби; пошуку та аналізу інформації; визначення напрямів; виконання конкретних дій; одержання винагороди за дії. Після того як людина доклала певних зусиль, виконала дії, вона одержує блага, які дадуть змогу задовольнити потребу. Одержана винагорода дає можливість або безпосередньо задовольнити потребу, або обміняти на бажаний об'єкт. На цьому етапі людина визначає, на скільки одержана винагорода збігається з очікуваною. Залежно від цього мотивація людини або послаблюється, або посилюється [3, с. 26].

На основі існуючих методів, використання досвіду успішних іноземних та вітчизняних компаній щодо мотивації персоналу, уникаючи протиріч між цілями працівника та підприємства, етапів мотиваційного процесу розробляється, або удосконалюється існуюча система мотивації персоналу, яка, на нашу думку, включає наступні етапи побудови: аналіз мотиваторів та демотиваторів персоналу підприємства; оцінка задоволеності працівників мотиваційними заходами, які використовуються;

оцінка впливу використовуваних мотиваційних заходів на ефективність діяльності підприємства; розробка пропозицій з удосконалення існуючих мотиваційних заходів; визначення мотиваторів, які покращать систему мотивації; прогнозування ризиків, пов'язаних із зміною системи мотивації; розробка заходів мотивації на основі здійснених досліджень; впровадження пропонованих заходів; розробка та впровадження заходів з протидії опору змінам; оцінка їх дієвості.

Для того, щоб працівники сприймали систему оплати і заохочень (включаючи пільги, що існують в організації) як справедливу, Курманська В.Д. пропонує застосовувати наступні заходи: виявлення через соціологічні опити чинників, що знижують задоволеність працівників системою стимулювання праці, що діє в організації, і практикою надання тих або інших пільг, а також ухвалення у разі потреби відповідних корегувальних заходів; покращене інформування працівників про те, як розраховується розмір заохочень (премій, надбавок тощо), кому і за що вони надаються; виявлення в ході особистих контактів з підлеглими можливої несправедливості в оплаті працівників, присудженні премій і розподілі інших заохочень для подальшого відновлення справедливості; постійне відстежування ситуації на ринку праці та рівня оплати тих професійних груп, з якими можуть порівнювати себе працівники; внесення своєчасних змін у систему оплати їх праці [4].

Для забезпечення дієвості системи мотивації персоналу підприємства, потрібно управляти даним процесом. Щегорцова В.М. пропонує здійснювати таке управління за допомогою основних функцій менеджменту: планування, організації, мотивації та контролю [11].

Планування мотивації праці персоналу підприємства передбачає комплекс матеріальних та не матеріальних заходів, які будуть прописані та зафіксовані в конкретних документах. Очікування гарантованої винагороди забезпечить активізацію дій працівників.

Розробка організаційної структури дозволить визначити суб'єкти, об'єкти їх завдання та взаємозв'язки в процесі управління системою мотивації персоналу підприємства. На рисунку 1 відображено організаційну схему управління системою мотивації персоналу підприємства.

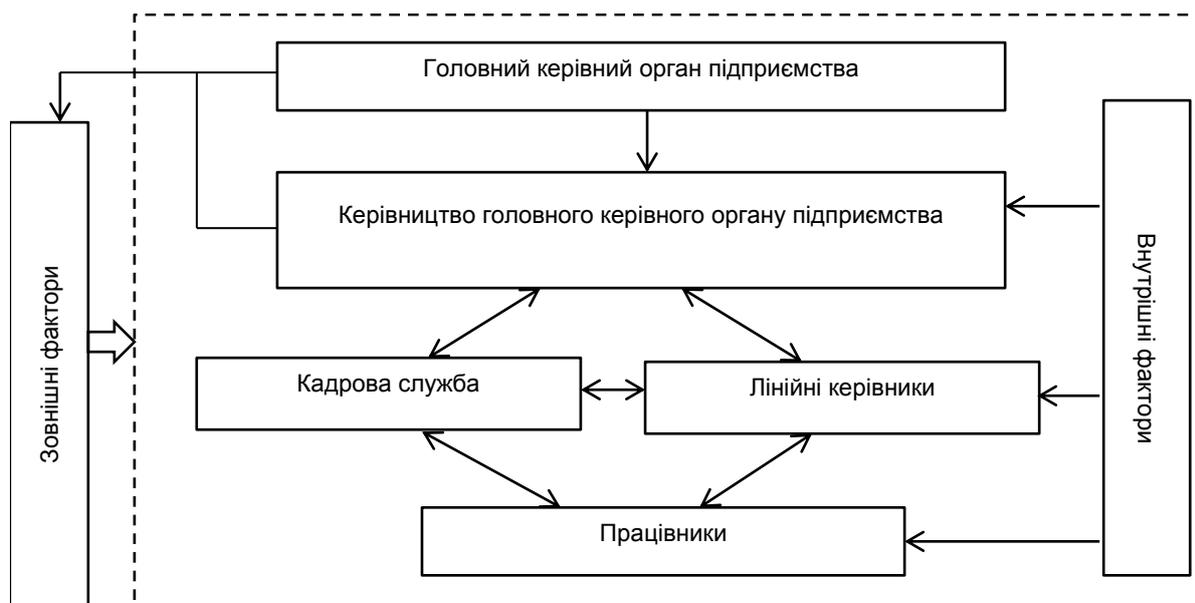

Рис. 1. Організаційна схема управління системою мотивації персоналу підприємства

Джерело: розроблено авторами на основі [11]

Основними суб'єктами управління мотивацією персоналу підприємства є головний керівний орган підприємства та керівництво головного керівного органу, які приймають рішення щодо методів мотивації персоналу, тим самим визначаючи зовнішні мотиватори. В свою чергу зовнішні фактори здійснюють вплив на весь процес мотивації персоналу. Керівництво головного керівного органу делегує кадровій службі та лінійним керівникам повноваження щодо реалізації заходів мотивації працівників, контролюючи їх діяльність, при цьому зворотний зв'язок забезпечить можливість визначення та усунення існуючих проблем мотивації. Потрібно враховувати також вплив внутрішніх мотиваторів кожного працівника не залежно від посади, яку він займає.

Планування та організація процесу мотивації персоналу підприємства не дасть бажаного результату без використання функції мотивації цього процесу. Потрібно зацікавити людей розробляти мотиваційні заходи та реалізовувати намічені плани [11]. Тому при плануванні мотивації персоналу слід визначати винагороди за ефективну розробку та реалізацію системи мотивації. При цьому визначення такої ефективності, або навпаки помилки та недоліки в системі мотивації забезпечить

реалізація функції контролю, яка також надасть можливість визначити дієвість окремих заходів та справедливість винагородження чи покарання працівників.

Висновки з проведеного дослідження. Мотивація персоналу потребує зосередження уваги на проблемі створення ефективної системи мотивації персоналу підприємства, у якій буде сформовано необхідний рівень вмотивованості працівників до ефективної праці та управління нею. Комплексна система мотивації має враховувати всі потреби та інтереси кожного окремого працівника у трудовому колективі, формувати мотиваційно-стимуляційну основу діяльності як в макро-, так і в мікросередовищі організації, впливати на мотиваційну свідомість працівника. У практичній діяльності підприємств можуть виникати певні проблеми при управлінні системою мотивації персоналу. Це спричинено особливостями мотивації працівників, зайнятих в окремих галузях економіки і видах виробництва. Хоча деякими науковцями дане питання піднімалось, проте особливості мотивації персоналу значно змінюються під впливом сучасних економічних тенденцій. Тому темою подальших досліджень буде вивчення особливостей управління мотивацією персоналу машинобудівних підприємств.

Література

1. Богиня Д.П. Мотивація і стимулювання праці в системі соціально-трудових відносин / Д.П. Богиня // Вісник Технологічного університету Поділля. Економічні науки. – 2003. – № 4, Ч. 1, Т. 1. – С. 7-10.
2. Гриньова В.М. Формування мотиваційної стратегії управління персоналом підприємства : монографія / Гриньова В.М., Грузіна І.А. – Х. : ХНЕУ, 2012. – 298 с.
3. Колот А.М. Мотивація персоналу : підручник / А.М. Колот, С.О. Цимбалюк ; Держ. вищ. навч. закл. "Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана". – К. : КНЕУ, 2011. – 397 с.
4. Курманська В. Д. Мотивація персоналу у системі управління людськими ресурсами в сучасних умовах господарювання / В. Д. Курманська // Ринок праці та зайнятості населення . – 2014. – № 3. – С. 26-29.
5. Наумік К. Г. Розвиток мотивації персоналу підприємства : автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.01 / К.Г. Наумік ; Харк. держ. екон. ун-т. – Х., 2003. – 19 с.
6. Поліщук Д.І. Мотивація як чинник підвищення продуктивності на підприємстві / Д.І. Поліщук, Я.Д. Качмарик // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.8. – С. 209–213.
7. Семикіна М.В. Мотивація ефективної зайнятості: пошук оптимальної стратегії : монографія / М.В. Семикіна, Н.А. Іщенко. – Кіровоград : КОД, 2012. – 215 с.
8. Синицька О.І. Мотиваційні механізми як складові елементи системи управління підприємством / О.І. Синицька // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2005. – № 2, Т. 2. – С. 244-248.
9. Черкасов А.В. Формування мотиваційного механізму в системі управління персоналом переробних підприємств АПК : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / А.В. Черкасов ; Луган. нац. аграр. ун-т. – Луганськ, 2010. – 20 с.
10. Щегорцова В.М. Управління персоналом публічної служби: теорія мотивації / В.М. Щегорцова // Актуальні проблеми державного управління. – 2012. – № 2. – С. 344-349.
11. Щегорцова В.М. Управління мотивацією праці державних службовців в органах виконавчої влади України / В.М. Щегорцова // Актуальні проблеми державного управління. – 2011. – № 2. – С. 356-363.

References

1. Bohynia, D.P. (2003), "Motivation and stimulation of work in the system of social and labor relations", *Visnyk Tehnologichnoho universytetu Podillia. Ekonomichni nauky*, no 4, part. 1, Vol. 1. pp. 7-10.
2. Hrynova, V.M. and Hruzina, I.A. (2012), *Formuvannia motyvatsiinoi stratehii upravlinnia personalom pidpriemstva* [Formation of enterprise's personnel management motivational strategy], monograph, HNEU, Kharkiv, Ukraine.
3. Kolot, A.M. and Tsymbaliuk, S.O. (2011), *Motyvatsiia personalu* [Personnel motivation], textbook, KNEU, Kyiv, Ukraine.
4. Kurmanska, V.D. (2014), "Personnel motivation in the system of human resources management in the current economic conditions", *Rynok pratsi ta zainiatist naselennia*, no 3, pp. 26-29.
5. Naumik, K.H. (2003), "Development of personnel motivation", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.06.01, Kharkiv State Economic University, Kharkiv, Ukraine, 19 p.
6. Polishhuk, D.I. and Kachmaryk, Ya.D. (2011), "Motivation as the factor of enterprise productivity increasing" *Naukovyi visnyk Natsionalnoho lisotekhnichnoho universytetu Ukrainy*, Issue 21.8, pp. 209–213.
7. Semykina, M.V. and Ishhenko, N.A. (2012), *Motyvatsiia efektyvnoi zainiatosti: poshuk optymalnoi stratehii* [Motivation of effective employment: optimal strategy search], monograph, KOD, Kirovograd, Ukraine.
8. Synytska, O.I. (2005), "Motivational mechanisms as the elements of enterprise management system", *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu, Ekonomichni nauky*, no 2, Vol. 2, pp. 244-248.
9. Cherkasov, A.V. (2010), "Formation of motivational mechanism in the system of processing agricultural enterprises staff management Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.04, Lugansk National Agrarian University, Lugansk, Ukraine, 20 p.
10. Shhehortsova, V.M. (2012), "Public service human resources management: theory of motivation", *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia*, no 2, pp. 344-349.
11. Shhehortsova, V.M. (2011), "Motivation management of the civil servants labor in the executive bodies of Ukraine", *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia*, no 2, pp. 356-363.

УДК 369.37

Фугело П.М.,
к.е.н., асистент кафедри фінансів і кредиту
Подільський державний аграрно-технічний університет

СПЕЦИФІКА І СТАН СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ БЕЗРОБІТНИХ З ЧИСЛА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Fuhelo P.M.,
cand.sc.(econ), assistant of the department of finances and credit
Podolsky State Agricultural and Technical University

THE SPECIFICS AND THE STATE OF SOCIAL PROTECTION OF UNEMPLOYED AMONG INTERNALLY DISPLACED PERSONS

Постановка проблеми. Результатами анексії Криму та військового конфлікту на Донбасі стали не тільки руйнування української економіки та інфраструктури, загибель людей та крах більшості інституцій, але й поява внутрішньої вимушеної міграції.

Станом на 28 серпня поточного року органами Управління праці та соціального захисту населення взято на облік 1 млн. 459 тис. внутрішньо переміщених осіб, з них 347 тис. осіб становили особи працездатного віку [1].

Саме тому вивчення, узагальнення та розробка рекомендацій і пропозицій щодо розв'язання проблеми формування і функціонування дієвої системи соціального захисту безробітних з числа внутрішньо переміщених осіб набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремим аспектам формування та реалізації державної політики України у сфері соціального захисту безробітних присвятили свої праці вітчизняні й зарубіжні вчені та фахівці, зокрема Є. Гаврилов, О. Задорожна, Г. Мімандусова, В. Піддубний, Н.Савченко, В. Сердюк, Т. Федотова [2], але проблема соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб, яка з'явилась порівняно недавно, залишається невирішеною.

Постановка завдання. Мета статті полягає у наданні загальної характеристики механізмам здійснення соціального захисту безробітних з числа внутрішньо переміщених осіб та аналізі основних завдань, які мають бути вирішені при реалізації державної політики у цій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, який постійно проживає в Україні, якого змусили або який самостійно покинув своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

Зазначені обставини вважаються загальновідомими і такими, що не потребують доведення, якщо інформація про них міститься в офіційних звітах (повідомленнях) Верховного Комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини, Організації з безпеки та співробітництва в Європі, Міжнародного Комітету Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, розміщених на веб-сайтах зазначених організацій, або якщо щодо таких обставин уповноваженими державними органами прийнято відповідні рішення [3].

Основні виклики, пов'язані з вимушеним переміщенням громадян, виявляються у зростанні навантаження на локальних ринках праці, існуванні проблем розміщення, працевлаштування, медичного обслуговування, психологічної реабілітації, доступу до освіти, соціальної реінтеграції тощо.

На основі Керівних принципів щодо внутрішньо переміщених осіб в рамках спільного проекту Brookings та Університету Берна було розроблено національну рамку відповідальності щодо внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Даний документ містить 12 принципів, на основі яких здійснюється оцінка ситуації з ВПО у конкретній країні. Ці принципи охоплюють увесь спектр питань, відповідно до яких може здійснюватися оцінка поступу тієї чи іншої країни у покращенні становища ВПО:

1. Запобігання переміщенню та мінімізація його негативних наслідків;
2. Підвищення обізнаності щодо проблеми в загальнонаціональних масштабах;
3. Збір даних щодо кількості та становища ВПО;
4. Організація навчання щодо прав ВПО;
5. Створення юридичних механізмів для захисту прав ВПО;
6. Розробка національної політики щодо внутрішньо переміщених осіб;
7. Створення інституцій, які б відповідали за вирішення проблем ВПО;
8. Заохочення національних правозахисних груп до залучення ВПО у їхню роботу;
9. Забезпечення участі ВПО у прийнятті рішень;

10. Підтримка системного вирішення проблем ВПО;
11. Залучення достатніх ресурсів для вирішення проблем;
12. Співпраця з міжнародними інституціями, якщо національних ресурсів недостатньо [4].

Уряд України вживає заходи щодо вирішення проблем вимушено переміщених осіб, багато зусиль докладають міжнародні організації, волонтери, благодійні організації та окремі громадяни. Варто відзначити роль Української Гельсінської спілки з прав людини (ГС УГСПЛ), Харківської правозахисної групи, Центру інформації про права людини, проекту "Без кордонів" (які безпосередньо були причетні до розробки профільного закону), Карітас Україна, спільнота волонтерів "Відновлення Схід", Восток SOS, Крим SOS, Донбасс SOS, НУО "Станція Харків", координаційний центр ВПО "Допомога Дніпра", Кримська діаспора, Дім друзів. Схід-Київ-Допомога, Рада громадських ініціатив, Chirikili Romani Women's Fund, Земляцтво кримських татар, мережа "Кримська хвиля", Весна надії, Координаційна Рада організацій вимушених переселенців з Криму, Еталон, Просвіта, Громадська ініціатива, ГО Переселенець, Благодійний Фонд "Ксена", Волонтерський рух Буковини, Київ-SOS, Рада громадських ініціатив, які сконцентрували свої зусилля на гуманітарній допомозі та інтеграції ВПО. Однак реалізація термінових заходів і приватних ініціатив не має необхідного потенціалу для комплексної підтримки у середньостроковій перспективі внутрішньої міграції населення з тимчасово не контрольованих Україною територій Донецької та Луганської областей і АР Крим. Це справа держави [5].

Для посилення соціального захисту безробітних громадян з числа внутрішньо переміщених осіб, прийняті нововведення в законодавство України.

11 червня 2014 року Кабінет Міністрів прийняв рішення (розпорядження КМУ № 588-р) щодо розв'язання проблем, пов'язаних із соціальним захистом внутрішньо переміщених осіб, зокрема - відновлення всіх соціальних виплат та надання допомоги у працевлаштуванні. Так спрощено процедуру набуття статусу безробітного, а також скорочено перелік необхідних документів для його набуття [6].

Переселену особу звільнено від обов'язку надання довідки про заробітну плату та сплачені страхові внески, про припинення ведення особистого селянського господарства та від обов'язку періодичного відвідування центру зайнятості (не рідше одного разу в місяць).

Особа може звертатися до будь-якого центру зайнятості незалежно від зареєстрованого місця проживання чи перебування.

Крім того, Міністерство надало рекомендації роботодавцям щодо неможливості звільнення працівників підприємств, що знаходяться в районах проведення антитерористичної операції, з причин прогулу та рекомендувало надавати відпустки працівникам на цей час, у тому числі без збереження заробітної плати.

05.03.2015 р. було прийнято Закон № 245-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб». Ним запроваджена компенсація витрат роботодавців на оплату праці внутрішньо переміщених осіб. Дана компенсація призначається в розмірі фактичних витрат роботодавця, але не вище середнього рівня заробітної плати по регіону, на термін до 6 місяців за умови збереження гарантій зайнятості працівника протягом періоду, що вдвічі перевищує період виплати.

Ці витрати включають основну та додаткову заробітну плату, визначену відповідно до частин першої та другої статті 2 Закону України "Про оплату праці", та суму єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, нарахованого на ці виплати.

У разі працевлаштування внутрішньо переміщених осіб з числа соціально незахищених верств населення, що мають додаткові гарантії у сприянні зайнятості (ст.14 Закону України «Про зайнятість населення»), компенсація може бути призначена на строк до 12 місяців.

Також, передбачена компенсація витрат роботодавців на навчання, перенавчання і підвищення кваліфікації співробітників-переселенців. Сума компенсації обмежена еквівалентом в 10 прожиткових мінімумів для працездатних осіб.

Разом з тим, розширено перелік громадян, які можуть скористатися ваучером для підтримки своєї конкурентоспроможності на ринку праці, зокрема:

- вимушені переселенці незалежно від віку та страхового стажу, у разі відсутності підходящої роботи;

- особи, звільнені з військової служби, служби в органах внутрішніх справ, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, органів і підрозділів цивільного захисту, податкової міліції чи Державної кримінально-виконавчої служби України у зв'язку із скороченням штатів або за станом здоров'я до досягнення ними пенсійного віку і за наявності вислуги не менше 10 років;

- особи, звільнені з військової служби після участі в АТО, з числа інвалідів до отримання права на пенсію відповідно до закону України "Про пенсійне забезпечення громадян, звільнених з військової служби та деяких інших громадян" [7].

8 вересня 2015 року було затверджено постанову КМУ "Про затвердження порядку здійснення заходів сприяння зайнятості, повернення коштів, спрямованих на фінансування таких заходів, у разі порушення гарантій зайнятості для внутрішньо переміщених осіб".

До таких заходів сприяння зайнятості крім іншого належить компенсація зареєстрованому безробітному з числа внутрішньо переміщених осіб фактичних транспортних витрат на переїзд до іншої адміністративно-територіальної одиниці місця працевлаштування; витрат для проходження попереднього медичного та наркологічного огляду відповідно до законодавства, якщо це необхідно для працевлаштування.

Заходи зі сприяння зайнятості можуть проводитись окремо або одночасно стосовно кожної внутрішньо переміщеної особи.

Фінансування цих заходів здійснюється в межах термінів дії довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи. У разі закінчення терміну її дії фінансування призупиняється, а після продовження терміну може бути поновлене.

Фінансування заходів сприяння зайнятості здійснюється в межах коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття та Фонду соціального захисту інвалідів України (у разі працевлаштування інваліда, зареєстрованого в установленому порядку як безробітний та якому допомога по безробіттю призначена відповідно до частини другої статті 22 Закону України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття") після працевлаштування зареєстрованих безробітних з числа внутрішньо переміщених осіб за направленням територіальних органів центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції [8].

З початку окупації АР Крим та проведення антитерористичної операції до державної служби зайнятості звернулися за допомогою у працевлаштуванні 57,8 тис. мешканців АР Крим, Донецької та Луганської областей. Внутрішньо переміщені особи (ВПО) зверталися за послугами в центри зайнятості в усіх регіонах країни. Найбільша їх кількість зосереджена у Донецькій, Дніпропетровській, Харківській, Запорізькій, Полтавській областях та м. Києві.

Таблиця 1

Інформація про надання послуг державної служби зайнятості внутрішньо переміщеним особам з 1 березня 2014 р. по 25 вересня 2015 р.

	Отримували послуги служби зайнятості	Отримували допомогу по безробіттю	Працевлаштовані усього
Україна	57 805	34 097	15 025
Вінницька	1 232	786	373
Волинська	707	388	233
Дніпропетровська	5 672	2 603	1 593
Донецька	8 458	6 296	1 370
Житомирська	1 329	649	428
Закарпатська	520	280	189
Запорізька	4 647	2 847	1 002
Івано-Франківська	730	355	259
Київська	2 468	1 413	647
Кіровоградська	1 179	733	330
Луганська	2 897	1 918	809
Львівська	1 895	795	521
Миколаївська	1 183	737	409
Одеська	1 941	1 001	569
Полтавська	3 087	1 715	777
Рівненська	803	362	325
Сумська	1 583	979	405
Тернопільська	450	280	182
Харківська	5 337	3 027	1 860
Херсонська	1 142	741	365
Хмельницька	1 125	771	286
Черкаська	2 153	1 023	558
Чернівецька	510	308	122
Чернігівська	1 506	650	316
м. Київ	5 251	3 440	1097

Джерело: адміністративні дані державної служби зайнятості [1]

Державна служба зайнятості сприяла працевлаштуванню 15,0 тис. таких громадян.

Профорієнтаційні послуги отримали 45,3 тис. осіб, які мали відповідну довідку.

За направленням служби зайнятості професійне навчання проходили 2,9 тис. безробітних з числа ВПО, у громадських роботах та інших роботах тимчасового характеру взяли участь 6,1 тис. переселенців.

Станом на 25 вересня 2015 року продовжували отримувати послуги служби зайнятості 16,5 тис. осіб, що отримали довідку про взяття на облік як осіб, які переміщуються з тимчасово окупованої території України або районів проведення АТО, з них 11,7 тис. осіб мали статус безробітного.

Для отримання довідки про взяття на облік особи, котра переміщується з тимчасово окупованої території України або району проведення антитерористичної операції, яка підтверджує статус внутрішньо переміщеної особи необхідно звертатися за місцем фактичного проживання до органів соціального захисту населення.

Під час видачі довідки посадова особа соціального захисту населення інформує особу, яка переміщується, про обов'язок повідомити протягом 10 днів відповідному територіальному підрозділу Державної міграційної служби (ДМС) про фактичне місце проживання, а також про зміну фактичного місця проживання або повернення до покинутого місця проживання.

Територіальний підрозділ ДМС проставляє на зворотному боці довідки відмітку про реєстрацію місця перебування осіб, зазначених у довідці.

Безробітними з числа переселенців є, у переважній більшості, представники жіночої статі. Якщо серед зареєстрованих безробітних всіх категорій питома вага жінок становила 54%, то серед безробітних з числа ВПО – 70%, і при цьому, коливалася від 64% у Вінницькій та Кіровоградській областях до 77% у Львівській області.

Вікова структура безробітних з числа ВПО суттєво відрізняється від структури безробітних інших категорій. Зокрема частка молоді у віці до 35 років серед переселенців становить понад 48% та є більшою за відповідний показник серед загальної кількості безробітних (43%). При цьому, питома вага осіб віком старше 45 років дорівнює 23% і, навпаки, є нижчою, ніж серед загальної кількості безробітних, яка становить майже третину. Слід зазначити, що переважання молоді серед ВПО є характерним для всіх регіонів країни.

Деталізована вікова структура ВПО виглядає наступним чином: кожна десята особа – віком 15-24 років, понад 18% – від 25 до 29 років, кожна п'ята – 30-34 роки, майже третину становлять особи 35-44 років, 23% - особи старше 45 років, зокрема 4% - старше 55 років.

Розподіл ВПО за освітою також суттєво відрізняється від розподілу серед загальної кількості безробітних та є наступним: особи з вищою освітою становлять понад 70%, з професійно-технічною – 19%, з початковою та середньою – 11%. В той же час серед всіх безробітних частка осіб з вищою освітою становить менше 45%, з професійно-технічною – 35%, із середньою – 20%.

Характерним є те, що частка переселенців з вищою освітою є переважаючою в усіх регіонах.

Професійна структура безробітних з числа ВПО виглядає наступним чином: дві третини становлять фахівці, професіонали, службовці, 28% – особи з робітничими професіями, 8% – особи без професійної підготовки. Таким чином, структура безробітних з числа ВПО у професійному розрізі значно відрізняється від структури інших категорій безробітних, де переважають представники робітничих професій, а питома вага некваліфікованих працівників перевищує 14%.

У регіональному розрізі спостерігаються деякі відмінності: якщо серед ВПО, зареєстрованих як безробітні у м. Києві, частка осіб, які займали посади службовців становить 87%, у Львівській області – 74%, то у Житомирській та Херсонській областях – менше половини. Найбільша частка осіб, які не мають професійної підготовки – у Волинській, Сумській, Херсонській, Житомирській, Кіровоградській областях (15% - 18%), а найменша – у Харківській, Львівській областях та м. Києві (4%).

Протягом відповідного періоду працівниками державної служби зайнятості опитано 2 407 осіб (74% облікованих, які заявили про потребу у працевлаштуванні). З них 54% повідомили, що не планують шукати роботу за сприянням державної служби зайнятості з наступних причин: 29% – мають роботу або були фізичною особою-підприємцем; 21% – планують розпочати пошук роботи пізніше; 17% – не готові працювати у зв'язку з необхідністю догляду за дітьми та хворими; 15% – планують повернення до місця постійного проживання; 8% – не готові працювати з різних причин, зокрема, вступили до навчального закладу, є фінансово незалежними тощо; 6% – повідомили про неготовність працювати за станом здоров'я; 4% – не бажають розірвати попередні трудові відносини.

Слід зазначити, що ці дані відповідають результатам попередніх обстежень і підтверджують висновки, що більше половини переселенців, які заявляють про потребу у працевлаштуванні під час відповідної реєстрації в органах соцзахисту, за різних обставин, не готові працювати.

Серед осіб, які планують скористатися послугами служби зайнятості (46% опитаних) – більшість (86%) зацікавлені в отриманні роботи, кожен десятий був готовий до тимчасової зайнятості, 8% – до професійного навчання, 4% – до відкриття власної справи [1].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, для ефективного вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб і використання їх позитивного потенціалу доцільно реалізувати наступні заходи:

- стимулювати створення нових робочих місць на контрольованих Україною територіях Донецької та Луганської областей; у регіонах, що межують з Донбасом; в інших регіонах України;
- запровадити податкові канікули для власників малого та середнього бізнесу, які переселяються з тимчасово неконтрольованих територій в інші регіони країни та відновлюють власний бізнес і створюють нові робочі місця;

– створити можливості для проведення професійної перепідготовки внутрішньо переміщених осіб на базі державних центрів зайнятості з урахуванням промислової специфіки регіону їх знаходження та актуальних потреб ринку праці;

– на базі центрів зайнятості впровадити курси швидкої підготовки до підприємницької діяльності ВПО, перш за все, за напрямками: будівництво індивідуальних будинків, енергозбереження, модернізація інфраструктурних об'єктів тощо;

– забезпечити горизонтальний взаємозв'язок регіональних центрів зайнятості з метою надання ширших можливостей для працевлаштування внутрішньо переміщеними особами;

– проаналізувати можливості проживання внутрішньо переміщеної особи у сільській місцевості та запропонувати стратегії їх працевлаштування. При цьому забезпечити комплексний підхід щодо розвитку інфраструктури.

– розробити програми громадських робіт зі створення тимчасових робочих місць і здійснення організованого набору працівників для відновлення пошкоджених (зруйнованих) унаслідок воєнних дій на території Донецької та Луганської областей інфраструктури (доріг, залізничної інфраструктури, електричних та водопровідних мереж), соціальних об'єктів і житлового фонду, будівництва захисних інженерних споруд уздовж кордону країни з включенням цих робіт до Переліку пріоритетних галузей економіки [4].

Література

1. Інформація державної служби зайнятості [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dcz.gov.ua/statdatacatalog/document?id>.

2. Федотова Т. А. Основні стрижні соціальної політики щодо безробітних / Т.А. Федотова // Соціальний захист. – 2001. – № 2. – С. 35–37.

3. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. Закон України від 20.10.2014 № 1706-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>.

4. Солодько А. Вироблення політики щодо внутрішньо переміщених осіб в Україні [Електронний ресурс] / А. Солодько, Т. Дорониук. – Режим доступу : http://diversipedia.org.ua/sites/default/files/sedos_policy_idps.pdf

5. Рекомендації Міжнародної науково-практичної конференції «Вимушено переміщені особи в Україні: реалії та можливості» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2015/02/recommend.pdf>.

6. Про внесення змін до Порядку реєстрації, перереєстрації безробітних та ведення обліку осіб, які шукають роботу. Постанова Кабінету Міністрів України від 27.08.2014 № 403 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/334-2015-%D0%BF>.

7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. Закон України від 05.03.2015 р. № 245-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/245-19>.

8. Про затвердження порядку здійснення заходів сприяння зайнятості, повернення коштів, спрямованих на фінансування таких заходів, у разі порушення гарантій зайнятості для внутрішньо переміщених осіб. Постанова КМУ від 8 вересня 2015 р. №696 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/696-2015-%D0%BF>

References

1. "Information of The State Employment Service", available at: <http://dcz.gov.ua/statdatacatalog/document?id>.

2. Fedotova, T.A. (2001), "The main core of social policy concerning the unemployed", *Sotsialnyi zakhyst*, no. 2, pp. 35–37.

3. "On ensuring rights and freedoms of internally displaced persons", The Law of Ukraine from 20.10.2014, no. 1706-VI, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>.

4. Solodko, A. and Doroniuk, T. "The development of policy concerning internally displaced persons in Ukraine", available at: http://diversipedia.org.ua/sites/default/files/sedos_policy_idps.pdf.

5. Recommendations of the International scientific and practical conference "Reluctantly displaced persons in Ukraine: Realities and Opportunities", available at: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2015/02/recommend.pdf>.

6. "On changes to the Procedure of registration, re-registration of unemployed and maintenance of records persons looking for a job", Decree of Cabinet of Ministers of Ukraine from 27.08.2014, no. 403, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/334-2015-%D0%BF>.

7. "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on strengthening social protection of internally displaced persons", The Law of Ukraine from 05.03.2015, no. 245-VIII, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/245-19>.

8. "On approval of Procedure for implementation of measures to promote employment, the return of funds allocated to financing such measures in case of violation guarantees of employment for internally displaced persons", Decree of Cabinet of Ministers of Ukraine from 8 September 2015, no. 696., available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/696-2015-%D0%BF>

МАРКЕТИНГ І РИНКОВІ ВІДНОСИНИ

УДК 656.61.07:519.673

Онищенко С.П.,
д.э.н., доцент, заведующая кафедрой
«Коммерческое обеспечение транспортных процессов»
 Корниец Т.Е.,
к.т.н., доцент кафедры «Эксплуатация морских портов»
Одесский национальный морской университет

ОЦЕНКА РЫНОЧНОГО РИСКА ПРОЕКТОВ ПРИОБРЕТЕНИЯ СУДНА

Onyshchenko S.P.,
dr.sc.(econ.), assoc. prof., head of department of
"Commercial provision of transport processes"
 Korniets T.Ye.,
cand.sc.(techn.), assistant professor of department
"Operation of sea ports"
Odessa National Maritime University

EVALUATION OF MARKET RISK OF PROJECTS OF VESSEL ACQUISITION

Постановка проблемы. Реализация инвестиционных проектов в любой сфере деятельности неразрывно связана с рисками различной природы. При этом в зависимости от специфики проекта отдельные риски приобретают более важное значение, по сравнению с остальными.

Проекты приобретения морских судов характеризуются высокой стоимостью и достаточно длительным периодом окупаемости. Более того, строительство новых судов предполагает достаточно длительный этап от закладки судна до начала его эксплуатации (в среднем, один – два года); а размещение заказов на судовверфях осуществляется заблаговременно, что также увеличивает промежуток времени от идеи проекта до начала работы судна и получения притоков денежных средств.

Спецификой рынков морских транспортных услуг является высокий уровень изменчивости, поэтому в процессах подготовки решений по проектам приобретения судов необходим учет не только динамики, но и возможных отклонений показателей конъюнктуры рынка.

Поэтому для судоходных (операторских) компаний риски, связанные с изменениями конъюнктуры (рыночные риски), являются наиболее значимыми.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблеме рисков в последнее время уделяется значительное внимание в трудах отечественных зарубежных ученых. Вопросы моделирования и оценки рисков представлены во многих работах, среди отечественных ученых значительный вклад в развитие методологии моделирования рисков принадлежит Витлинскому В.В. [7], также моделирование рисков рассматривалось в [6; 15].

Методологической базой данной статьи послужили научные труды зарубежных и отечественных специалистов по морскому транспорту, посвященные обоснованиям проектов пополнения флота судоходных компаний: Лапкиной И.А. [9], Жихаревой В.В. [12]; Болдыревой Т.В. [4], Ковтун Т.А. [5]; а также специалистов в области управления рисками в секторе грузовых морских перевозок. Так, концепция оценки рисков стоимости рассмотрена в работах А.В. Лукашова [11], А.Б. Фельдмана [15]. С учетом специфики морского транспорта риски проектов приобретения судов рассматривались в работах Болдыревой Т.В., Ковтун Т.А. [4; 5], Луговца А.А. [10]. Болдырева Т.В. и Ковтун Т.А. рассматривают риски управленческого характера, смысл которых заключается в том, что неверное решение, связанное с эксплуатацией судна, влияет на показатель эффективности проекта его приобретения.

В отношении судоходства в [11] указывается, что судовладение является бизнесом по управлению фрахтовым риском портфеля физических активов, которым является флот. Таким

образом, оценка рыночного риска для флота может осуществляться по аналогии с оценкой риска портфеля ценных бумаг. Данная идея была, в частности, реализована в [13; 14], где рассматривалась задача формирования структуры флота и выбора географических сегментов для деятельности судоходной компании. Но данные разработки ориентированы на уже существующий флот.

Таким образом, можно сделать вывод о том, что рыночные риски проектов приобретения судов требуют своего дальнейшего изучения, что подтверждает анализ существующей теоретической и методической базы.

Постановка задачи. В рамках методологии управления проектами разработаны базовые показатели экономической эффективности проектов – NPV, IRR, дисконтированный срок окупаемости и т.п. В качестве критерия обоснования и отбора проектов может выступать любой из них, либо их совокупность. Вопрос, который возникает перед каждым инвестором в судоходстве – какой проект выбрать: с высоким показателем эффективности или с низким риском, - не может решаться без предварительной оценки возможного рыночного риска.

Формирование показателя, принятого в качестве критерия эффективности, - обозначим F - базируется на определенных допущениях по динамике конъюнктуры рынка – прогнозах спроса, цен продукта проекта и ресурсов.

Показатели конъюнктуры рынка являются случайными величинами, на изменчивость которых оказывает влияние значительное количество факторов. В процессе прединвестиционных изысканий устанавливаются рыночные тенденции, на основе которых определяются математические ожидания указанных величин, принятые за основу в технико-экономических обоснованиях по проекту.

Случайность составляющих финансового результата формирует и случайность F . Как правило, большинство показателей конъюнктуры фрахтового рынка являются нормальными случайными величинами [13], поэтому в случае их независимости, комбинация может также являться нормальной случайной величиной (априори, в случае композиции), а может подчиняться и другим законам распределения. Как правило, статистика предыдущих проектов позволяет сформировать допущения о характере поведения показателя эффективности. Примем в дальнейшем, что F подчиняется нормальному закону распределения, что соответствует практике реализации подобных проектов [13].

Будем полагать, что рыночный риск определяется двумя взаимосвязанными параметрами - допустимым отклонением результата от прогнозируемого (порогом эффективности) и вероятностью этого события. Используемая в оценке проектов вероятность определяется отношением лица, принимающего решение, к риску, - то есть может варьироваться от «весьма осторожной» - 0,01 до 0,25 и более, однако, в большинстве случаев принимается 0,05.

С учетом такой двухпараметрической оценки рыночного риска, возникают две постановки задачи сравнения проектов:

- при заданных порогах эффективности определить вероятности отклонения результатов от планируемых;
- при заданных вероятностях найти соответствующие величины отклонений итогового результата.

Таким образом, целью данной статьи является формирование методического подхода к оценке рыночного риска проектов приобретения судов в задачах выбора проекта из множества альтернатив.

Изложение основного материала исследования. В качестве планируемого результата F принимаем математическое ожидание показателя эффективности. В этом случае справедлив подход, представленный, например, в [13], базирующийся на инструментах теории вероятностей и математической статистики:

$$P(F < F_{порог}) = \frac{1}{2} - \frac{1}{2} \Phi\left(\frac{a - F_{порог}}{\sigma}\right) = \alpha, \quad (1)$$

где Φ - функция Лапласа; $F_{порог}$ - задаваемое пороговое значение критерия эффективности; α - вероятность отклонения критерия эффективности меньше порогового значения; a - математическое ожидание критерия эффективности; σ - среднеквадратическое отклонение критерия эффективности.

Как видно, не абсолютные значения математического ожидания и среднеквадратического отклонения, а их отношение (коэффициент вариации) влияет на пороговое значение или вероятность отклонения.

Так, для $\alpha = 0,05$ по таблице значений функции Лапласа определяем $\frac{a - F_{порог}}{\sigma} = 1,65$, а, следовательно $F_{порог} = a - 1,65 * \sigma$.

В таблице 1 и на рисунке 1 представлены результаты расчетов $F_{порог}$ для проектов с различными коэффициентами вариации.

Естественно, что проектам, показатель эффективности которых обладает большей вариацией, соответствует меньшее пороговое значение эффективности $F_{порог}$ для относительно небольших значений α , а с ростом задаваемой вероятности отклонения значения пороговой эффективности проектов с различными характеристиками сближаются.

Таблица 1

Зависимость $F_{порог}$ от α для проектов с различными коэффициентами вариации

α	$a = 3,5; \sigma = 1$ $\nu = 0,28$	$a = 5; \sigma = 2$ $\nu = 0,4$	$a = 4; \sigma = 0,5$ $\nu = 0,128$
	1 проект	2 проект	3 проект
0,01	1,17	0,34	2,835
0,03	1,61	1,22	3,055
0,05	1,85	1,7	3,175
0,07	2,02	2,04	3,26
0,1	2,21	2,42	3,355
0,13	2,37	2,74	3,435
0,15	2,46	2,92	3,48
0,17	2,54	3,08	3,52

Источник: расчеты выполнены авторами по (1) для расчетных примеров

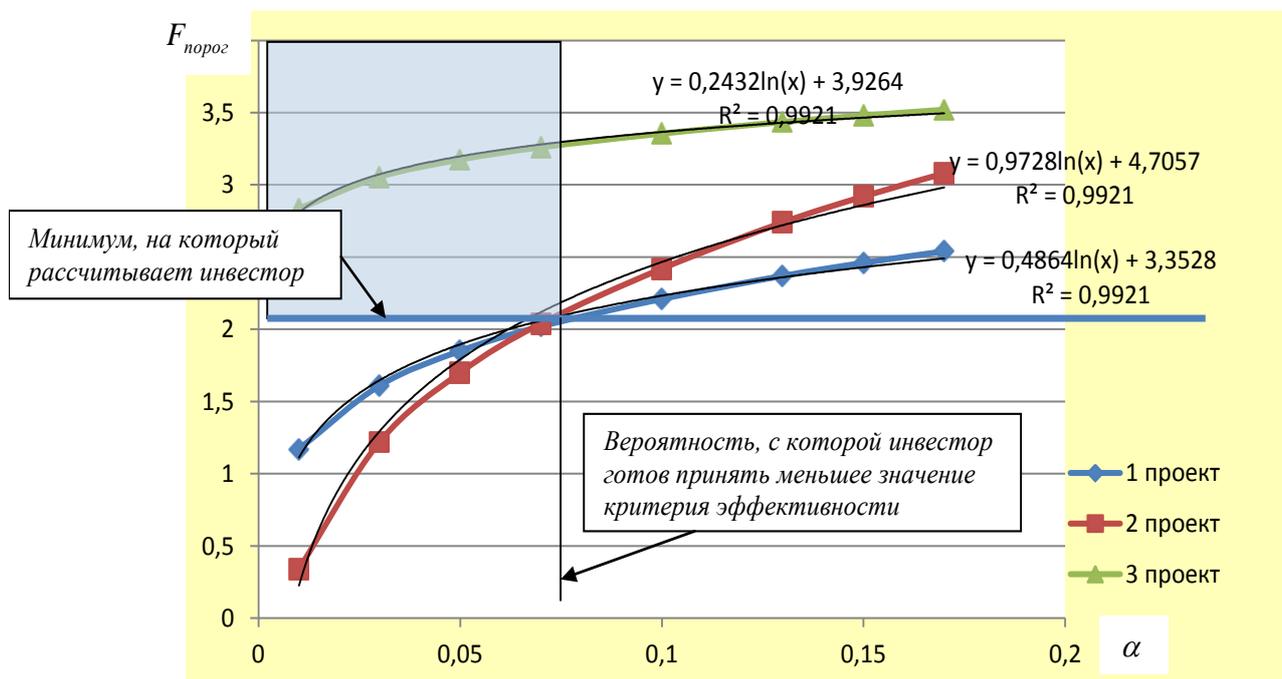

Рис. 1. Зависимость $F_{порог}$ от α для проектов с различными коэффициентами вариации

Источник: построено авторами по данным табл. 1

Заданная область вероятности отклонения (например, меньше 0,07 (рис. 1)) и граница порогового значения формируют область допустимых значений параметров риска, попадание в которую обуславливает отбор проектов, соответствующих поставленным требованиям по риску.

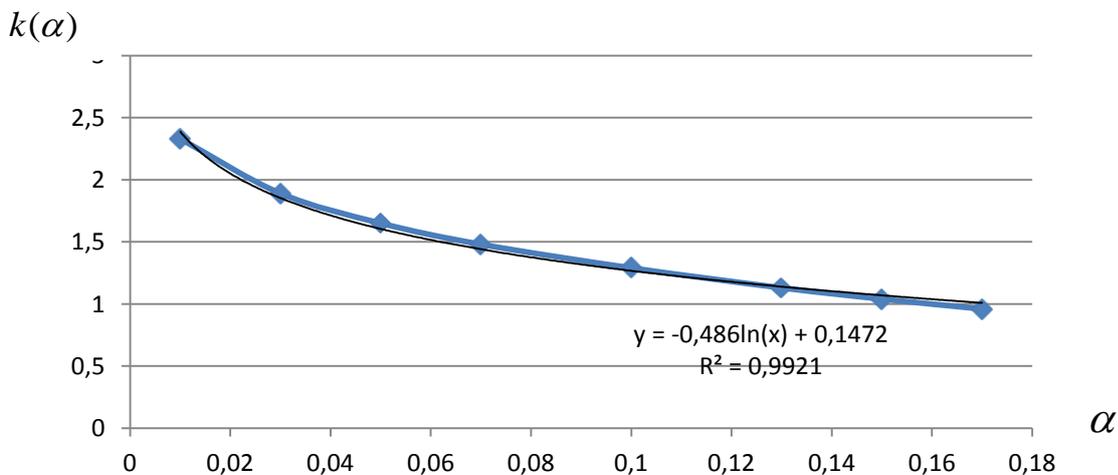
Предпочтение должно отдаваться тому проекту, соответствующее пороговое значение которого выше (а в случае минимизации критерия эффективности, например, срока окупаемости, наоборот).

Отметим, что зависимости $F_{порог}(\alpha)$ хорошо описываются логарифмическими кривыми с достоверностью аппроксимации практически равной 1.

Пусть теперь задается пороговое значение критерия эффективности, на которое рассчитывает инвестор. Для различных соотношений математического ожидания и среднеквадратического отклонения можно построить семейство «прямых безразличия» [3], удовлетворяющих условию:

$$F_{порог} = a - k(\alpha) * \sigma = const \quad (3)$$

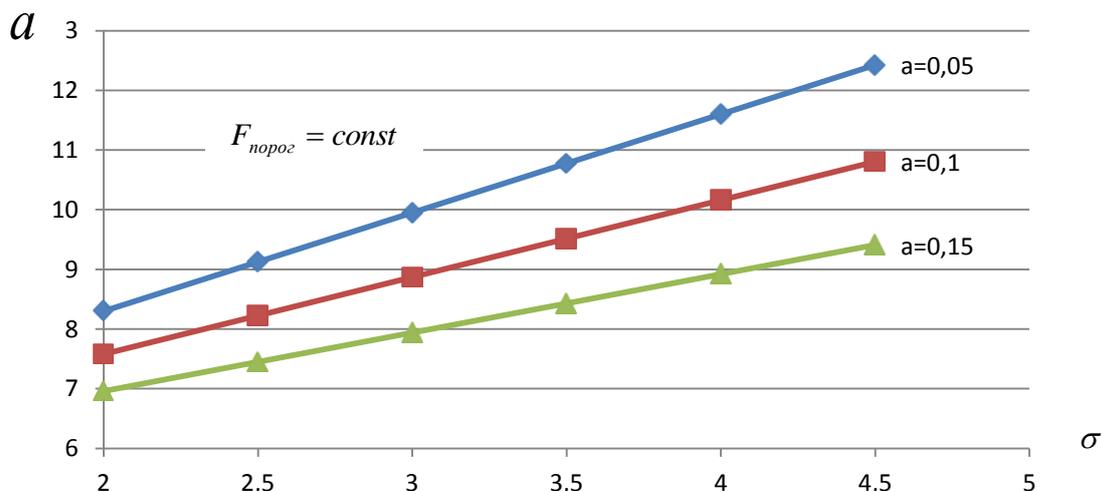
где k – аргумент функции Лапласа, зависящий от α . Кстати, зависимость $k(\alpha)$ хорошо аппроксимируется логарифмической кривой (рис. 2). Как видно, чем ниже вероятность риска, тем более значимо среднеквадратическое отклонение, и соответственно наоборот.

Рис. 2. Значения аргумента функции Лапласа для различных α

Источник: построено авторами в соответствии с табличными значениями функции Лапласа [8]

Данный подход позволяет отбирать проекты из числа альтернатив, опираясь на отношение к риску лица, принимающего решение, и того порогового значения критерия эффективности, на которое рассчитывает инвестор. В случае максимизации критерия, все проекты, характеристики которых ($a; \sigma$) попадают в область выше «линии безразличия», являются предпочтительными (рис. 3).

Рис. 3. Линии безразличия, соответствующие определенному уровню $F_{порог}$ при разных значениях вероятности

Источник: построено авторами в соответствии с (1) для расчетного примера

Проекты могут предполагать получение различных уровней чистой современной стоимости (NPV), но, однако, с точки зрения отношения инвестора к риску - пороговому значению и вероятности отклонения, являются идентичными, то есть одинаково рассматриваться как приемлемые альтернативы для финансирования.

Проанализируем более детально риски проектов приобретения судов с позиции представленного выше подхода. Примем в качестве критерия эффективности – NPV – чистую современную стоимость, которая определяется следующим выражением:

$$NPV = \sum_{i=1}^n \frac{(F_i - R_{ноcm_i} - R_{неp_i} - R_{инв_i})}{(1 + \frac{p}{100})^i} - I_0 \quad (4)$$

где F_i , $R_{ноcm_i}$, $R_{неp_i}$, $R_{инв_i}$ - соответственно фрахт (доход), постоянные, переменные и инвестиционные затраты в i -ом периоде; I_0 - единовременные инвестиционные затраты; p - ставка дисконтирования.

Случайными компонентами NPV являются: сумма фрахта, постоянные и переменные затраты по судну. Инвестиционные затраты принимаем как величину детерминированную.

Сумма фрахта для случая рейсового чартера определяется как $F_i = f^p_i * Q_i$, где $f^p_i \cdot Q_i$ соответственно средние ставки рейсового чартера и количество перевезенного груза в i -ом периоде.

Фрахтовая ставка является случайной величиной с высоким уровнем волатильности [1; 2].

Объем транспортной работы Q_i принципиально также является случайной величиной, но, с учетом незначительных, по сравнению со ставкой, колебаний может быть в контексте решаемой задачи принятым величиной постоянной.

Как известно, изменчивость ставок подчиняется нормальному закону. Постоянные и переменные затраты также условно будем считать нормально распределенными случайными величинами, поскольку отсутствие адекватной статистической базы не позволяет провести соответствующие исследования.

Таким образом, в (4) имеет место композиция случайных величин, подчиненных нормальному закону распределения, а, следовательно, NPV также является нормальной случайной величиной. Более того, при достаточно большом n , независимо от вида закона распределения F_i , $R_{ноcm_i}$, $R_{неp_i}$ в соответствии с теоремой Ляпунова сумма значительного количества случайных независимых величин приближается к нормальному закону с математическим ожиданием

$$a_{npv} = M(NPV) = \sum_{i=1}^n \frac{(a_{f_i} - a_{R_{ноcm_i}} - a_{R_{неp_i}} - R_{инв_i})}{(1 + \frac{p}{100})^i} - I_0 \quad (5)$$

и дисперсией

$$\sigma^2_{npv} = D(NPV) = \sum_{i=1}^n \frac{(\sigma^2_{f_i} + \sigma^2_{R_{ноcm_i}} + \sigma^2_{R_{неp_i}})}{(1 + \frac{p}{100})^{2i}} \quad (6)$$

где a_{f_i} , $a_{R_{ноcm_i}}$, $a_{R_{неp_i}}$ и $\sigma^2_{f_i}$, $\sigma^2_{R_{ноcm_i}}$, $\sigma^2_{R_{неp_i}}$ соответственно математические ожидания и дисперсии суммы фрахта, постоянных и переменных затрат.

Определим закономерности в изменении параметров закона распределения фрахтовой ставки для судов различного размера (на примере балкерной секции). В табл. 2 представлена известная классификация балкерного флота:

Таблиця 2

Классификация балкерного флота

Тип балкера	Дедвейт
Минибалкеры	менее 10,000 DWT
Handysize	от 10,000 до 35,000 DWT
Supramax,	45,000 до 59,000 DWT
Panamax,	60,000 до 80,000 DWT
Capesize	100,000 до 200,000 DWT

Источник: [1]

На базе имеющегося статистического материала по балкерной секции с помощью пакета STATISTICA были проведены исследования, результаты которых представлены ниже. Для каждого выделенного сегмента были рассчитаны следующие параметры: среднее значение, дисперсия, коэффициент вариации ставок рейсового чартера (рис. 4).

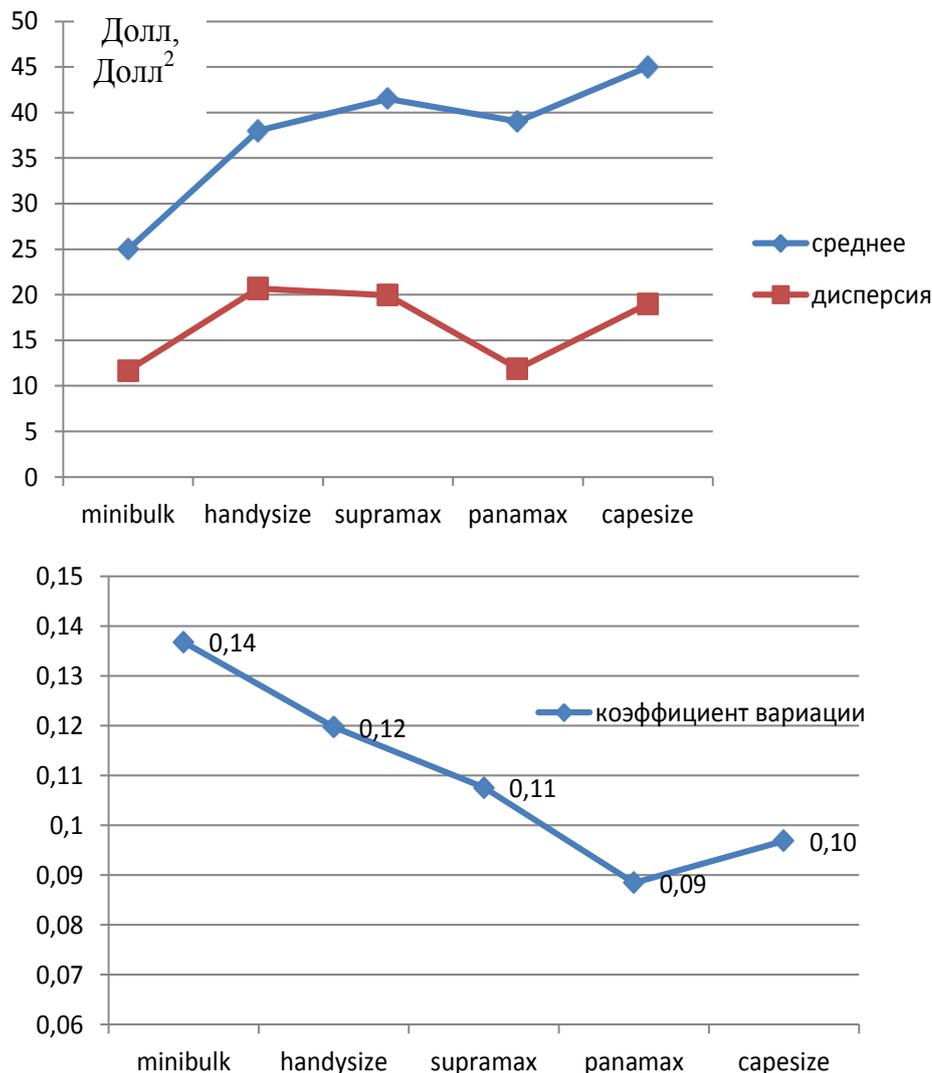

Рис. 4. Динамика среднего значения, дисперсии и коэффициента вариации для ставок рейсового чартера для судов-балкеров различного размера

Источник: построено авторами в соответствии с результатами статистических исследований по информационной базе: <https://www.bimco.org>

В результате можно сделать следующие выводы:

- среднее значение и дисперсия ставок рейсового чартера естественно увеличиваются по мере роста размера судов (исключение – ставка рейсового чартера для Panamax, что объясняется особенностями текущего спроса на этот тип судов);

• коэффициент вариации (отношение среднеквадратического отклонения к среднему значению) ведет себя противоположным образом – уменьшается по мере увеличения размера тоннажа. Объясняется это тем, что для судов меньшего тоннажа рассеивание ставок больше, чем у судов более значительного дедвейта. Таким образом, для больших судов диапазон изменения фрахтовых ставок относительно среднего меньше, чем у небольших судов.

Выводы из проведенного исследования. В данной статье был предложен методический подход к оценке рыночного риска проектов приобретения судов и использования ее в процессах выбора проектов из множества альтернатив.

На базе результатов статистической информации по ценам на морские перевозки для разных категорий судов (с точки зрения размеров) выполнен анализ динамики риска проекта приобретения по мере увеличения размера судов.

Аналогичный подход может применяться для оценки рыночного риска других видов проектов в различных сферах деятельности на базе предварительных статистических исследований, подтверждающих нормальный закон поведения цен на продукт инвестиционного проекта.

Литература

1. Alizadeh A. Shipping Derivatives and Risk Management / A. Alizadeh, K. Nomikos. – New York: Foreword. – 2009. – 499 p.
2. Kavussanos M. Derivatives and risk management in shipping / M.Kavussanos, I.Visvikis. – Edinburg: Witherby Shipping Business. – 2006. – 392 p.
3. Баев С.М. Методы оценки эффективности экономических решений на морском транспорте / С.М. Баев, С.А. Обухов. – М. : Транспорт, 1969. – 143 с.
4. Болдырева Т.В. Виды риска в инвестиционной деятельности судоходных предприятий / Т.В. Болдырева // Розвиток методів управління та господарювання на транспорті. – 2000. – Вип.6. – С. 56-69.
5. Болдырева Т.В. Методический подход к инициализации параметров проекта транспортного предприятия / Т.В. Болдырева, Т.А. Ковтун // Вісник Одеського національного університету. – 2007. – Вип.22. – С. 166-180.
6. Вербицька Г.Л. Методичні основи оцінки економічного ризику в діяльності підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук: спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / Галина Любомирівна Вербицька; Національний транспортний університет. – Київ, 2005. – 32 с.
7. Вітлінський В.В. Аналіз, оцінка і моделювання економічного ризику / В.В. Вітлінський. – К. : Деміур, 1996. – 212 с.
8. Кремер Н.Ш. Теория вероятностей и математическая статистика : учебник / Н.Ш. Кремер. – М., 2007. – 551 с.
9. Лапкина И.А. Моделирование принятия решений в системе управления судоходной компанией / И.А. Лапкина. – Одесса: ОГМУ, 1997. – 197 с.
10. Луговец А.А. Основы стратегического управления судоходной компанией / А.А. Луговец, А.В. Степанец, А.Д. Москаленко. – Владивосток: Дальнаука, 2004. – 210 с.
11. Лукашов А.В. Международные финансы и управление валютными рисками в нефинансовых корпорациях / А.В. Лукашов // Управление корпоративными финансами. – 2005. – № 1. – С. 36–52.
12. Махуренко Г.С. Моделирование программы пополнения флота судоходной компании / Г.С. Махуренко, В.В. Жихарева // Методи та засоби управління розвитком транспортних систем: зб. наук. праць: статті. – Одеса, 2008. – №14. – С. 5-23.
13. Онищенко С.П. Моделирование процессов организации и функционирования системы маркетинга морских транспортных предприятий / Онищенко С.П. – Одесса: Феникс, 2009. – 328 с.
14. Онищенко С.П. Специфика рыночных рисков и мероприятий по их снижению в современном судоходном бизнесе / С.П. Онищенко, Т.Н. Шутенко // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 2. – С. 85-98.
15. Фельдман А.Б. Производные финансовые и товарные инструменты / А.Б. Фельдман. – М. : Финансы и статистика. – 2003. – 316 с.

References

1. Alizadeh, A. and Nomikos, K. (2009), "Shipping Derivatives and Risk Management", New York, Foreword, 499 p.
2. Kavussanos, M. and Visvikis, I. (2006), "Derivatives and risk management in shipping", Edinburg, Witherby Shipping Business, 392 p.
3. Bayev, S.M. and Obukhov, S.A. (1969), *Metody otsenki effektivnosti ekonomicheskikh resheniy na morskoy transporte* [Methods of evaluating the effectiveness of economic decisions at sea], Transport, Moscow, Russia, 143 p.
4. Boldyreva, T.V. (2000), "Types of risk in the investment activity of navigable enterprises", *Development of methods of management and manage on transport*, Iss.6, pp. 56-69.
5. Verbytska, H.L. (2005), "Methodological basis of assessment of economic risk in the enterprise activity", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.) 08.06.01 "Economics, organization and management of enterprises", National Transport University, Kyiv, Ukraine, 32 p.
6. Vitlinskyi, V.V. (1996), *Analiz, otsinka i modeliuvannia ekonomichnoho ryzyku* [Analysis, assessment and modeling of economic risk], Demieur, Kyiv, Ukraine, 212 p.
7. Kremer, N.Sh. (2007), *Teoriya veroyatnostey i matematicheskaya statistika* [The theory of probability and mathematical statistics], textbook, Moscow, Russia, 551 p.

8. Lapkina, I.A. (1997), *Modelirovaniye prinyatiya resheniy v sisteme upravleniya sudokhodnoy kompaniyey* [Modeling of decision making in the management system of the shipping enterprise], OGMU, Odessa, Ukraine, 197 p.
9. Lugovets, A.A., Stepanets, A.V. and Moskalenko, A.D. (2004), *Osnovy strategicheskogo upravleniya sudokhodnoy kompaniyey* [Fundamentals of strategic management of shipping company], Vladivostok, Dalnauka, 210 p.
10. Lukashov, A.V. (2005), "International finance and currency risk management in non-financial corporations", *Upravleniye korporativnymi finansami*, no. 1, pp. 36–52.
11. Makhurenko, G.S. and Zhikhareva, V.V. (2008), "Modeling of program for replenishment the fleet of the shipping company", *Methods and tools for managing the development of transport systems: zb. nauk. prats, statti*, no. 14, pp. 5-23.
12. Onyshchenko, S.P. (2009), *Modelirovaniye protsessov organizatsiy i funktsionirovaniya sistemy marketinga morskikh transportnykh predpriyatiy* [Modelling of processes of the organization and functioning of the marketing of marine transport enterprises], Feniks, Odessa, Ukraine, 328 p.
13. Onishchenko, S.P. and Shutenko, T.N. (2012), "Specificity of market risks and measures to reduce them in the modern shipping business", *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 2, pp. 85-98.
14. Feldman, A.B. (2003), *Proizvodnyye finansovyye i tovarnyye instrumenty* [Derivative financial and commodity instruments], Finansy i statistika, Moscow, Russia, 316 p.

УДК 338.487:659.1

Дупляк Т.П.,
к.е.н., доцент кафедри туризму та рекреації
Київський національний торговельно-економічний університет

МАРКЕТИНГОВА КОМУНІКАЦІЙНА СТРАТЕГІЯ ТУРИСТСЬКОЇ ДЕСТИНАЦІЇ «ХОРЛИ»

Dupliak T.P.,
cand.sc.(econ.), assistant professor
of department of tourism and recreation
Kyiv National Trade and Economics University

MARKETING COMMUNICATION STRATEGY OF TOURIST DESTINATION «KHORLY»

Постановка проблеми. Туризм є одним з пріоритетних напрямів розвитку економіки України в цілому та окремих її регіонів зокрема. Необхідною умовою розвитку внутрішнього та в'їзного туризму є зростання споживчого попиту туристських дестинацій країни. Основним фактором конкурентоспроможності туристської дестинації є ефективна система маркетингових комунікацій. Маркетингова комунікаційна діяльність туристської дестинації передбачає розробку та реалізацію стратегії, яка забезпечуватиме інформаційну присутність на ринку та формування довготривалого позитивного іміджу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання щодо окремих аспектів формування та реалізації маркетингової комунікаційної стратегії висвітлені у наукових працях закордонних та вітчизняних вчених, таких як А. Войчак, Ф. Котлер, Н. Куденко, Т. Лук'янець, Т. Примак, Є. Ромат, П. Сміт та ін. Проблемами визначення дестинації як ключової детермінанти сучасної туристичної галузі займалися такі українські науковці, як М. Бойко, О. Любіцева, А. Мальська, С. Мельниченко, Т. Ткаченко та ін. Теоретичні та практичні засади маркетингових комунікацій у туризмі є предметом наукових досліджень А. Дуровича, Н. Ведмідь, Ю. Забалдіної, Л. Кирьянкової, Л. Шульгіної та ін. Проте питання маркетингової комунікаційної стратегії туристської дестинації не отримали достатнього висвітлення в сучасній науковій літературі.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження теоретичних та практичних аспектів маркетингової комунікаційної стратегії туристської дестинації, а також розробка рекомендацій щодо удосконалення маркетингової комунікаційної стратегії туристської дестинації «Хорли».

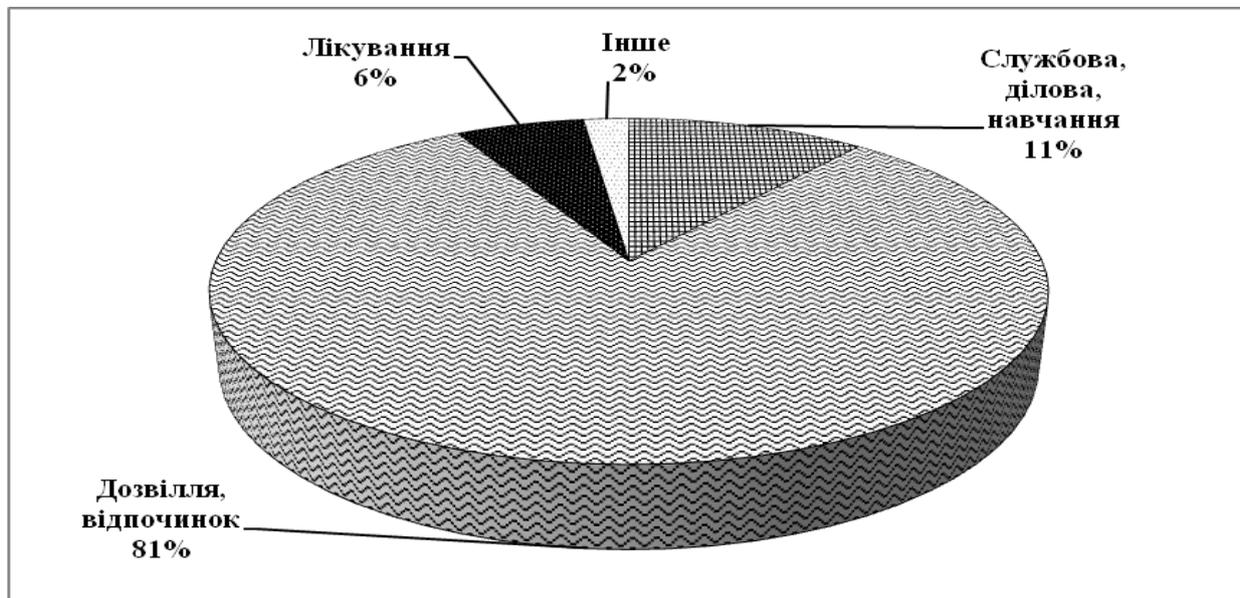
Виклад основного матеріалу дослідження. Ринкові економічні відносини в Україні зумовлюють необхідність посилення обґрунтування та реалізації стратегічного підходу. Важливе місце в стратегічній діяльності посідає маркетингова комунікаційна стратегія, яка формує ринкові стратегічні орієнтири та є складовою частиною процесу стратегічного планування маркетингових комунікацій.

Маркетингова комунікаційна стратегія – це комплексна програма дій, яка спрямована на вибір пріоритетних інструментів маркетингових комунікацій, їх оптимальне поєднання та посилення їх інтегративного впливу на споживачів [4].

Т. Ткаченко розглядає туристську дестинацію як об'єкт (місто, регіон, район, місцевість, місце, заклад), що має туристично-рекреаційні ресурси (унікальні або специфічні), які є привабливими для подорожуючих, доступними завдяки наявності необхідної інфраструктури (зручності, послуги), доведені до споживача у формі сформованого та підготовленого до продажу туристичного продукту сучасними засобами маркетингових комунікацій (наявність логотипа, торгової марки тощо) в системі важелів інтегрованого управління суб'єктами господарювання [6]. З маркетингової точки зору туристська дестинація – це туристичний продукт конкретної місцевості (об'єкта), запропонований для продажу у формі комплексу матеріальних і нематеріальних цінностей. Ними можуть бути: пам'ятки історії, архітектури, продукція народної творчості (побут, фольклор, вироби та продукти традиційних для місцевості галузей та видів діяльності), страви національної кухні, чисте повітря, природа, довкілля, умови та види розміщення, харчування та ін.

Однією з перспективних туристських дестинацій в Україні є «Хорли» – село Каланчацького району Херсонської області, яке займає площу 7,99 км². Воно розташоване на півострові Гіркий Кут, який омивається Чорним морем, на відстані 27 км. від залізничної станції Каланчак на лінії Херсон-Сімферополь [8].

За даними Державної служби статистики України в 2014 році кількість туристів, обслугованих туристичними підприємствами України, становила 2216957 осіб [7, с. 39]. Розподіл туристів за метою відпочинку в Херсонській області представлено на рис. 1.

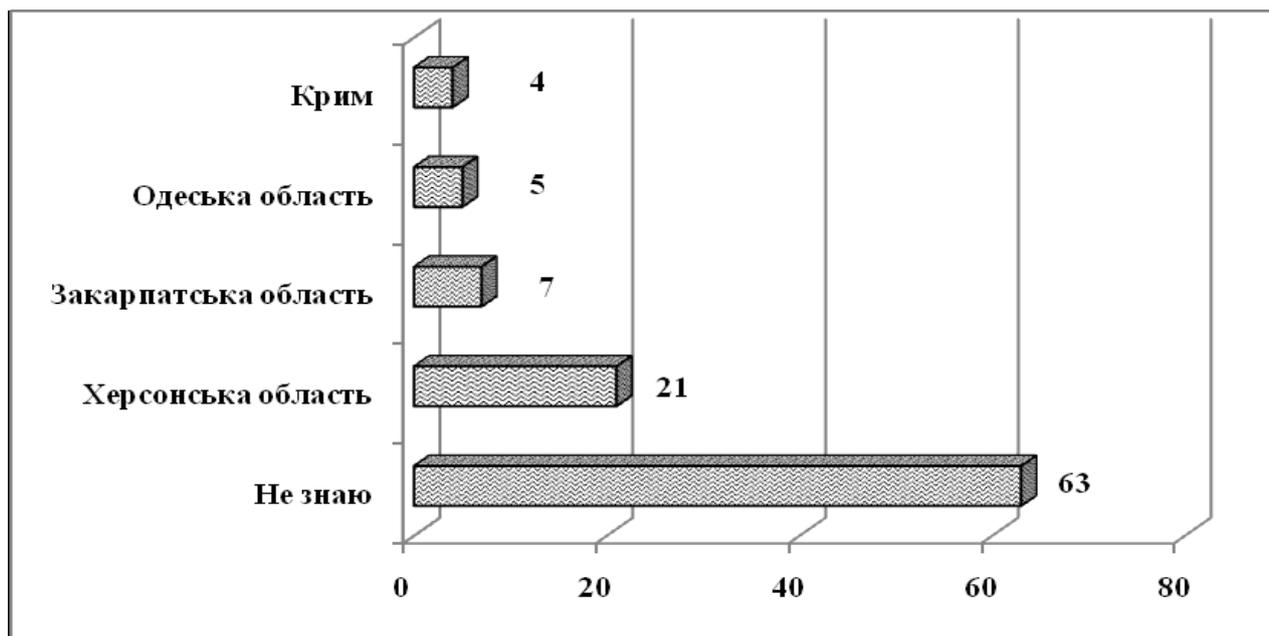
Рис. 1. Структура кількості туристів за метою відпочинку в Херсонській області у 2014 р., %

Джерело: розроблено автором на основі [7]

Маркетингова комунікаційна стратегія пов'язана з дослідженням маркетингового середовища, комунікаційної активності у ньому ринкових суб'єктів, тому основою і необхідною передумовою формування маркетингової комунікаційної стратегії є маркетинговий стратегічний аналіз, аналіз суспільної думки, дослідження ставлення контактних аудиторій та споживачів.

З метою оцінки результативності маркетингової комунікаційної стратегії туристської дестинації «Хорли» та отримання інформації щодо обізнаності про відповідну туристську дестинацію та задоволеність споживачів туристичними послугами було проведено опитування, в якому взяли участь 100 осіб. Проаналізувавши отримані результати опитування було виявлено, що лише 21 % респондентів знають, що «Хорли» це курорт, 13 % вважають туристську дестинацію містом, а більше половини опитаних – 66 % взагалі не знають що це таке.

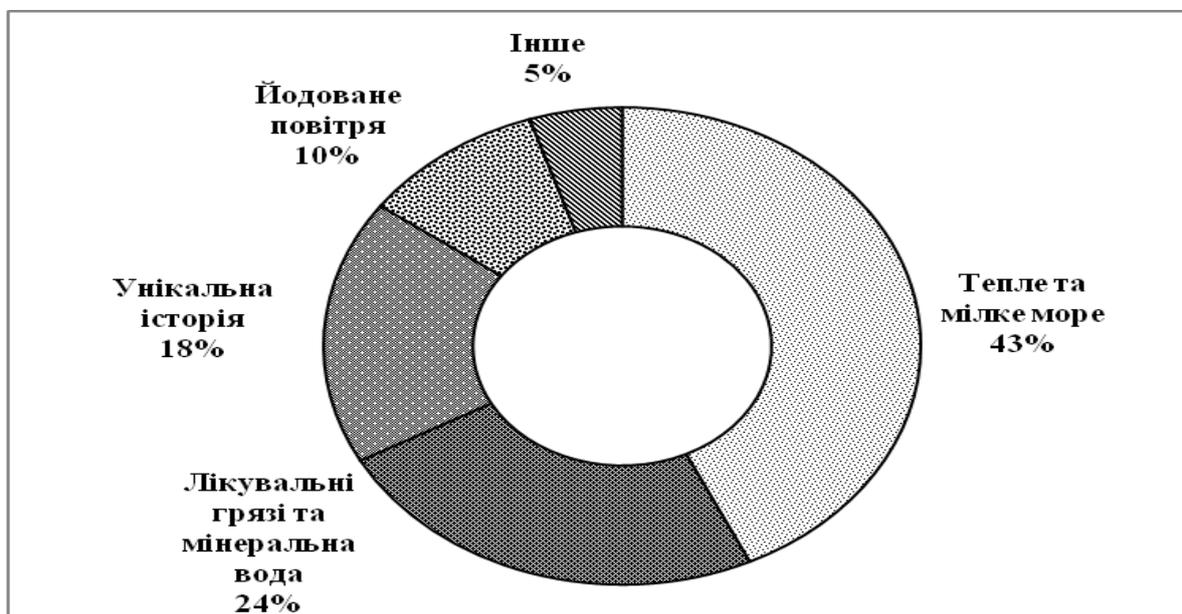
З відповідей опитаних можна зробити висновок, що 63 особи не знають де знаходяться «Хорли», а інші намагалися вгадати місцезнаходження туристської дестинації та їх відповіді були такими: Закарпатська область – 7, Одеська область – 5, Крим – 4. Лише п'ята частина респондентів (21 особа) відповіли вірно та обрали Херсонську область (рис. 2).

Рис. 2. Розподіл відповідей респондентів щодо місцезнаходження туристської дестинації «Хорли», осіб

Джерело: розроблено автором

У результаті опитування щодо найбільших переваг відпочинку в туристській дестинації «Хорли» було виявлено, що на думку 43 % респондентів важливою перевагою є тепле та мілке море, 24 % опитаних віддали перевагу лікувальним грязям та мінеральній воді, що є в наявності дестинації, 18 % вважають перевагою унікальну історію даного краю, 10 % - йодоване повітря, а 5 % – інше, серед яких вагоме місце припадало на доброзичливість місцевого населення (рис. 3).

Рис. 3. Розподіл відповідей респондентів на питання стосовно головних переваг туристської дестинації «Хорли», %

Джерело: розроблено автором

На поставлене запитання стосовно того чим приваблює відпочинок в туристській дестинації «Хорли» 43 % опитаних вказали природно-рекреаційні ресурси, 33 % - низькі ціни на житло, 19 % віддали б перевагу відпочинку в туристській дестинації через віддаленість від великих міст, а 5 % – чисте повітря. Для комфортного відпочинку 52 % респондентів не вистачає комфортабельних закладів розміщення, 29 % опитаних хотіли б бачити більше чистих та обладнаних пляжів, а 19 % потребують

більше розважальних закладів.

Отже, туристська дестинація «Хорли» має низку переваг, а саме: збережені архітектурні споруди, унікальну історію, джерела лікувальних грязей, тепле та мілке море, насичене йодом повітря, унікальне артезіанське джерело мінеральних вод. Проте, поряд з цим існують певні недоліки, які пов'язані з туристичною інфраструктурою, низькою якістю туристичних послуг, незначною кількістю реклами про дану туристську дестинацію та неефективну інформаційну політику органів влади щодо ресурсів та можливостей відповідного регіону.

Розробкою та реалізацією маркетингової комунікаційної стратегії туристської дестинації «Хорли» займається Управління туризму та курортів Департаменту зовнішньоекономічної діяльності, туризму та курортів Херсонської обласної державної адміністрації, завданням якого є налагодження інформаційного зв'язку з зовнішнім середовищем. Це в першу чергу стосується наявних та потенційних споживачів туристичного продукту, які потребують постійного інформаційного потоку. Маркетингова комунікаційна стратегія виконує не тільки суто інформаційну функцію, тобто доносить до споживачів інформацію, вона також стимулює їх до споживання туристичного продукту та забезпечує зворотній зв'язок.

Департамент зовнішньоекономічної діяльності, туризму та курортів обласної державної адміністрації разом із зацікавленими підприємствами, установами, громадськими організаціями здійснюють популяризацію туристичного, курортного, рекреаційного, історико-культурного потенціалу Херсонщини на загальнодержавному та міжнародному рівнях, позиціонують її як регіон, привабливий для туристів, сприяють просуванню туристичного продукту області на ринку шляхом цілеспрямованого інформаційного впливу на споживача [2].

За ініціативою Обласної державної адміністрації Управлінням культури і туризму Херсонської обласної державної адміністрації було розроблено «Обласну програму розвитку туризму та курортів на 2011 - 2015 роки», затверджену рішенням VII сесії шостого скликання від 01.07.2011 р. № 216, відповідно до якої основними напрямками реалізації маркетингової комунікаційної стратегії виступають:

- проведення моніторингу діючих інтернет-ресурсів, що позиціонують рекреаційні можливості туристської дестинації «Хорли» та Херсонської області у цілому в Інтернет-просторі, удосконалення діючих та створення нових тематичних порталів у мережі Інтернет;
- створення офіційної інформаційно-туристичної інтернет-презентації;
- залучення громади області до створення позитивного іміджу Херсонщини «брендинг території» (конкурс на кращий логотип області, кращий сувенір, туристичний слоган, кращий туристичний плакат, флаєр, буклет та ін.);
- налагодження системи зйомок відеороликів та презентаційних фільмів про Херсонщину та її цікавих місць з подальшим просуванням у мережі Інтернет;
- проведення інвестиційних форумів в області з метою формування іміджу Херсонщини як регіону з економікою, привабливою для міжнародних інвестицій та туризму;
- організація засідань, семінарів, круглих столів з питань розвитку туризму та курортно-рекреаційного комплексу в області та за її межами;
- забезпечення представлення туристичного потенціалу Херсонщини на загальнодержавному та міжнародному рівнях шляхом випуску та розповсюдження рекламної продукції серед земляцтв інших областей України та зарубіжних організацій;
- участь у міжнародних, вітчизняних, туристичних виставкових та презентаційних заходах;
- проведення рекламно-інформаційних турів для представників туристичних компаній, засобів масової інформації та інших зацікавлених організацій;
- сприяння у запровадженні та підтримка через загальнодержавні та місцеві ЗМІ статей з популяризації внутрішнього туризму, історико-культурної спадщини, природно-рекреаційного потенціалу області [5].

З метою удосконалення маркетингової комунікаційної стратегії туристської дестинації «Хорли», доцільно запропонувати низку заходів щодо удосконалення та розвитку відповідного туристичного регіону, а також підвищення його конкурентоспроможності:

1. При збереженні орієнтації дестинації на середній клас поступове збільшення частки більш високоприбуткового сегмента споживачів; забезпечення інфраструктури відпочинку підвищеної комфортності, розробка ексклюзивних лікувально-оздоровчих, туристських та анімаційних програм для розвитку VIP-туризму.

2. Державна підтримка сектора соціально орієнтованих туристсько-рекреаційних продуктів (курортне лікування, відпочинок, спортивний, пізнавальний і розважальний туризм інвалідів, осіб з обмеженими доходами, дітей-сиріт, молоді та ін.); стимулювання туристського бізнесу до надання учасникам соціального туризму певної квоти послуг за зниженою ціною.

3. Переведення частини оздоровчих підприємств на цілорічну роботу або розширення терміну перебування відпочиваючих шляхом створення спеціальних інфраструктурних об'єктів (соляріїв, критого басейну; критого аквапарку і спортивного комплексу; SPA-центрів і центрів нетрадиційної медицини).

4. Модернізація номерного фонду існуючих санаторних, оздоровчих та готельних підприємств з метою підвищення їх комфортності та подолання сезонних коливань в завантаженні; оснащення здравниць високотехнологічним медичним та діагностичним обладнанням новітнього покоління.

5. Благоустрій пляжних територій, в тому числі створення зручних під'їзних шляхів, оснащення сучасним пляжним обладнанням, пунктами прокату водноспортивного спорядження; рятувальними постами, сміттєвими урнами; забезпечення прибирання пляжів та зелених зон і систематичного вивозу сміття; оптимізація розміщення торгових точок і пунктів харчування на пляжах і прилеглих територіях з урахуванням санітарно-гігієнічних норм.

6. Розвиток інфраструктури морського туризму, реконструкція існуючого порту; виконання комплексу реставраційних робіт щодо пам'яток культурно-історичної спадщини; створення об'єктів розважальної індустрії та підприємств, обслуговуючих видовищні заходи.

У вітчизняній науковій літературі конкурентоспроможність туристської дестинації напряму пов'язується із кількісними та якісними параметрами ресурсної бази, здатністю місцевих підприємств надавати необхідні туристам товари та послуги певної якості, транспортною доступністю [3].

Туристичний потенціал як сукупність матеріальних та нематеріальних ресурсів, що формують інтерес до певної туристичної дестинації, є основою для здійснення туристичної діяльності та формування туристичної пропозиції. У зв'язку з цим розроблення нових видів туристичних продуктів, які відображають економічні, соціальні, інфраструктурні, природно-географічні та культурно-історичні компоненти привабливості дестинацій, відіграють важливу роль для активного залучення туристів [1].

Створення та просування засобами сучасних інформаційно-комунікаційних технологій образу туристської дестинації «Хорли» як привабливого району рекреації та туризму вимагає реалізації таких заходів:

- проведення в постійному режимі комплексу маркетингових і соціологічних досліджень на різних сегментах ринку туристсько-рекреаційних послуг для визначень концепцій рекламно-інформаційної діяльності;

- активне просування позитивного образу туристської дестинації «Хорли» в інформаційному просторі з використанням різних каналів масової інформації;

- оцінка ефективності рекламно-інформаційного впливу на споживачів туристського продукту з метою внесення коректив і радикальних змін у маркетингову комунікаційну стратегію.

Реалізація запропонованих заходів сприятиме зростанню кількості туристів, що відвідують туристську дестинацію «Хорли», зростанню обсягу наданих послуг і фінансових надходжень до державного та місцевих бюджетів, а також підвищенню інтересу інвесторів, зростанню обсягу приватних інвестицій в туристично-рекреаційний комплекс регіону та формуванню позитивного образу туристської дестинації «Хорли» в туристському просторі.

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи викладене вище, слід зазначити, що на сьогодні маркетингова комунікаційна стратегія туристської дестинації «Хорли» реалізується не у повній мірі та має несистематичний і неефективний характер. Розвиток туристської дестинації «Хорли» суттєво стримується недостатньо розвинутою інфраструктурою. Разом з тим, вона є досить перспективною, оскільки має значні природні та історико-культурні можливості для розвитку туризму та надання різноманітних рекреаційних послуг. Подальші наукові розробки будуть спрямовані на дослідження управлінського механізму розвитку туристських дестинацій інших областей України.

Література

1. Бойко М.Г. Диференціація туристичного потенціалу дестинацій / М.Г. Бойко // Вісник КНТЕУ – 2013 – № 5 (91). – С. 19-30.
2. Департамент зовнішньоекономічної діяльності, туризму та курортів Херсонської обласної державної адміністрації: офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://visitkherson.gov.ua/>
3. Забалдіна Ю.Б. Сучасні підходи до оцінки конкурентоспроможності туристичних дестинацій / Ю.Б. Забалдіна // Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. – № 12. – С. 165-168.
4. Примак Т.О. Маркетингові комунікаційні стратегії: комплексний підхід до їх класифікації / Т.О. Примак // Формування ринкової економіки: зб. наук. праць – Спец. вип. Маркетинг: теорія і практика. – 2009. – С. 548-559.
5. Про обласну програму розвитку туризму та курортів на 2011 – 2015 роки: рішення VII сесії Херсонської обласної ради VI скликання від 01.07.2011 № 216 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.oblrada.ks.ua/index.php?id=13256>
6. Ткаченко Т.І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія – 2-ге вид., випр. та доповн. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 463 с.
7. Туристична діяльність в Україні у 2014 році: статистичний бюлетень; за ред. О.О. Кармазіної. – К. : Державна служба статистики України, 2015. – 76 с.
8. Туристські дестинації (теорія, управління, брендинг): монографія / А.А. Мазаракі, Т.І. Ткаченко, С.В. Мельниченко та ін.; за заг. ред. А.А. Мазаракі. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2013. – 388 с.

References

1. Boiko, M.H. (2013), "Differentiation of destinations tourist potential", *Visnyk KNTEU*, no. 5 (91), pp. 19-30.
2. Department of foreign economic activity, tourism and resorts of Kherson Regional State Administration, available at: <http://visitkherson.gov.ua/>

3. Zabaldina, Iu.B. (2011), "Modern approaches to evaluation of competitiveness of tourist destinations", *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, no. 12, pp. 165-168.
4. Prymak, T.O. (2009), "Marketing communications strategy: an integrated approach to classification", *Formuvannia rynkovoï ekonomiky: zb. nauk. prats – Spets. vyp. Marketynh: teoriia i praktyka*, pp. 548-559.
5. Kherson Regional State Administration (2011), On a regional program of development of tourism and resorts in 2011 - 2015 years, available at: <http://oblrada.ks.ua/index.php?id=13256> (access date October 7, 2015)
6. Tkachenko, T.I. (2009), *Stalyi rozvytok turyzmu: teoriia, metodolohiia, realii biznesu* [Sustainable tourism development: theory, methodology, the realities of business], KNTEU, Kyiv, Ukraine, 463 p.
7. State Statistics Service of Ukraine (2015), *Turystychna diialnist v Ukraini u 2014 rotsi: statystychnyi biuleten* [Tourist activity in Ukraine in 2014. Statistical yearbook], Derzhkomstat, Kyiv, Ukraine, 76 p.
8. Mazaraki, A.A., Tkachenko, T.I. and Melnychenko, S.V. (2013), *Turystski destynatsii (teoriia, upravlinnia, brendynh)* [Tourist destinations (theory, management, branding)], KNTEU, Kyiv, Ukraine, 388 p.

УДК 338.5:631

Бурдейна Н.М.,
к.е.н., доцент кафедри економічної теорії
і економіки підприємства
Одеський державний аграрний університет

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЦІН НА ПРОДУКЦІЮ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

Burdeyna N.M.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of department
of economic theory and economy of enterprise
Odessa State Agrarian University

PECULIARITIES OF PRICE FORMATION ON THE PRODUCTS OF AGRICULTURAL PRODUCTION

Постановка проблеми. Проблема ціноутворення є ключовою у забезпеченні економічного інтересу господарювання на селі. Ціна впливає як на виробника, так і на споживача. На виробника – з позиції можливості отримання прибутку, а на споживача – як стимул придбання товару. В сільському господарстві склалася специфічна ситуація стосовно ціни, ціноутворення та цінового механізму, яка полягає в особливостях методології та практики ринкових відносин.

Ефективність реалізації цінового механізму АПК залежить від органічного поєднання всіх елементів внутрішнього та зовнішнього характеру, які поряд з цілями та напрямками цінової політики аграрного підприємства мають забезпечити стабільність та високу результативність агропромислового виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми удосконалення та особливості формування цін на продукцію сільськогосподарського виробництва присвячені праці таких вчених: В.Г. Андрійчука [1], М.М. Артуса [2], П.І. Гайдуцького [3], В.Л. Корінева [5], В.Я. Месель-Веселяка [6], П.Т. Саблука [8], М.Й. Хорунжого [9], О.Г. Шпикуляка [10] та інших.

Позиції більшості дослідників збігаються в тому, що цінова політика в аграрному секторі має базуватись на вільному ціноутворенні в поєднанні з державним регулюванням. До сьогодні залишається нерозв'язаною проблема створення сільськогосподарським виробникам таких цінових умов функціонування, за яких вони могли б здійснювати розширене відтворення, водночас підвищувати конкурентоспроможність вітчизняної продукції.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження механізму формування цін на різних етапах просування сільськогосподарської продукції від виробника до споживача й обґрунтування напрямків його удосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Успіхи становлення і розвитку ринкових відносин в економіці АПК України в значній мірі залежать від системи ціноутворення на продукцію аграрного виробництва, її відповідності новим умовам організації виробничої діяльності та підприємництва.

Ціна є об'єктивною економічною категорією, яка функціонує відповідно до діючих економічних законів. Ціна є важливим регулятором взаємодії суб'єктів ринкових відносин. Вона тісно пов'язана із законом вартості, який як відомо, виступає головною рушійною силою економічного розвитку.

Як зазначає в своїх дослідженнях академік УААН Саблук П.Т., цінова політика на сучасному етапі розвитку ринкової економіки як в теоретичному, так і в практичному плані залишається однією з основоположних ринкових проблем [8, с. 212-213; 4].

Серед найбільш актуальних проблем для сучасного аграрного сектору є необхідність комплексного підходу до забезпечення сталого економічного росту. Значне місце при цьому відводиться удосконаленню процесу ціноутворення на продукцію сільського господарства.

Із досліджень Андрійчука В.Г. відомо, що через існування сільськогосподарської проблеми довгострокового періоду, зумовленої нееластичністю цінового попиту на сільськогосподарську продукцію, іммобільністю ресурсів у сільському господарстві та характерними зрушеннями пропозиції й попиту на продукцію галузі, склалася тенденція до зниження цін на сільськогосподарську продукцію та доходів аграрних підприємств [1, с.30].

М.М. Артус при дослідженні механізму ціноутворення в умовах ринку зазначає, що ціна є однією з найважливіших категорій аграрного виробництва. У ній віддзеркалюється вся сукупність виробничих відносин та взаємозв'язок учасників суспільного виробництва. За допомогою цін вимірюються суспільні витрати на виробництво і реалізацію продукції та визначаються результати діяльності суб'єктів господарювання [2, с. 3-7].

В умовах розвитку ринкових відносин на Україні ціна як економічний елемент у системі господарського механізму набуває все більшого значення. Вона суттєво впливає на ефективність діяльності підприємства. Ціни впливають на кінцеві фінансові результати і ринкове становище підприємства, виступаючи при цьому одним із найважливіших факторів конкурентної боротьби.

На думку Саблука П.Т., цінова політика в агропромисловому комплексі має ґрунтуватися на поєднанні вільного ціноутворення з елементами державного регулювання і посилення антимонопольного контролю за цінами на матеріально-технічні ресурси, енергоносії та послуги, що споживаються сільськогосподарськими товаровиробниками [4].

Як зазначає Шпикуляк О.Г., в системі заходів зі стабілізації та підвищення економічної ефективності АПК провідне місце належить формуванню дієвого цінового механізму. Без нього неможлива ефективна система кредитування, оподаткування, страхування, тому що останні базуються на ціновій основі [10, с. 77-82].

П.Т. Саблук та інші вчені ІАЕ УААН при розробці стратегії розвитку АПК України серед найважливіших економічних завдань, як пріоритетне, віднесли формування ефективного цінового механізму, здатного забезпечити прибутковість сільськогосподарського виробництва. В своїх дослідженнях він характеризує ціновий механізм як сукупність інститутів державно-ринкового регулювання (законодавчих актів і нормативів), заходів підтримки доходів виробників, принципів встановлення мінімальних закупівельних цін на продукцію, цін підтримки, здійснення товарних і фінансових інтервенцій, формування ринкової інфраструктури [4].

В процесі дослідження розвитку цінового механізму окремо виділяємо його складові зовнішнього характеру, які формуються під впливом аграрної політики, здійснюваної в державі, а також дії елементів внутрішнього характеру, ефективність реалізації яких залежить безпосередньо від конкретного сільськогосподарського товаровиробника (або переробного підприємства) і є основою формування конкурентоздатного національного аграрного виробництва.

Таким чином, ціновий механізм АПК – це процес взаємодії сукупності елементів зовнішнього та внутрішнього впливу, які формують відповідний рівень ціни на продукцію аграрного виробництва.

В процесі дослідження особливостей формування й ефективного функціонування цінового механізму аграрних підприємств слід визначити комплекс чинників, які справляють активний вплив на здійснення процесу ціноутворення на продукцію сільського господарства (рис. 1).

Весь комплекс зазначених факторів сприятиме створенню ефективного цінового механізму аграрних підприємств. Всі фактори, які впливають на дію цінового механізму можна розподілити на 4 основні групи.

Головною метою формування ефективного цінового механізму аграрних підприємств в ринкових умовах є забезпечення високих результатів господарювання сільськогосподарських товаровиробників, зміцнення продовольчої безпеки країни, підтримка доходів сільського населення та формування високого рівня конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції на світовому ринку.

Основна увага в процесі дослідження цінового механізму повинна приділятися системі цін на сільськогосподарську продукцію, яка є основою забезпечення високого рівня конкурентоспроможності аграрних товаровиробників на ринку.

В умовах вітчизняного ринку діє певна сукупність цін, які за характером дії є вільними ринковими цінами. На відміну від стабільних планових цін вони є гнучкими та змінюються у відповідності з коливаннями ринкової кон'юнктури. Найбільш розповсюдженими при реалізації сільськогосподарської продукції на вітчизняному аграрному ринку є внутрішньогосподарські ціни, оптові ціни, оптові ціни продажу, договірні ціни, заставні ціни (ціни підтримки аграрних підприємств на аграрному ринку), оптово-відпускні, ціни роздрібної торгівлі.

Значний вплив на процес формування ціни та її рівень здійснює вибір каналів реалізації сільськогосподарської продукції. Існують серйозні недоліки в організації аграрного ринку, особливо втрати від тіньових схем продажу продукції. Причина цього полягає в недостатньому забезпеченні прозорості аграрного ринку, відсутності послідовності в реалізації стратегії формування його інфраструктури та скоординованих товаропотоків сільськогосподарської продукції.

Рис. 1. Фактори, що впливають на формування цінового механізму аграрного підприємства

Джерело: авторська розробка

Дані таблиці 1 показують, що в 2014 році основним каналом реалізації продукції сільського господарства залишились комерційні структури. За цим напрямком було реалізовано понад 88,7% зерна і 91,6% насіння соняшнику. На ринку було реалізовано 3,1% зерна та 2,0% насіння соняшнику. При цьому, за останні роки спостерігається тенденція збільшення кількості продукції, яка реалізується переробним підприємствам.

Таблиця 1

Економічна ефективність виробництва та канали реалізації товарної продукції рослинництва сільськогосподарськими підприємствами

Рік	Кількість реалізованої продукції, тис.т	Повна собівартість 1 ц, грн.	Середня ціна реалізації 1ц, грн	Рівень рентабельності (-збитковості), %	Основні канали реалізації (до загального обсягу продажу), %		
					Ринок	Переробні підприємства	Комерційні структури
Зерно							
2012	31824,1	134,61	155,10	15,2	3,7	3,7	86,3
2013	35765,3	127,57	129,49	1,5	3,4	4,0	86,8
2014	38221,5	144,1	181,3	25,8	3,1	3,3	88,7
Насіння соняшнику							
2012	6813,0	246,32	359,09	45,8	2,9	4,9	91,8
2013	6956,8	232,05	298,21	28,5	2,4	5,7	91,6
2014	7737,5	281,9	384,7	36,5	2,0	6,1	91,6

Джерело: [7]

Упродовж досліджуваного періоду ціни реалізації зерна та насіння соняшнику зросли на 16,8 та 7,2% відповідно, чим забезпечили рентабельність виробництва зерна на рівні 25,8% та 36,5% насіння соняшнику в 2014 році.

Переважаюча частка рослинницької продукції, яка реалізується комерційним структурам, спричиняє низьку ступінь прозорості аграрного ринку та виникнення тіньових схем продажу продукції, які реально не відображають рівень ціни та розмір прибутку, одержаного аграрними формуваннями.

Головним каналом реалізації окремих видів тваринницької продукції (табл. 2) є переробні підприємства, куди аграрні підприємства держави реалізували 94,9% молока, 23,5% приросту живої маси молодняка великої рогатої худоби та 22,9 % приросту живої маси свиней.

Таблиця 2

Економічна ефективність виробництва та канали реалізації товарної продукції тваринництва сільськогосподарськими підприємствами

Роки	Кількість реалізованої продукції, тис.т	Повна собівартість 1 ц, грн.	Середня ціна реалізації 1ц, грн	Рівень рентабельності (-збитковості), %	Основні канали реалізації (до загального обсягу продажу), %		
					Ринок	Переробні підприємства	Комерційні структури
Молоко							
2012	2203,0	266,52	272,74	2,3	1,6	94,0	4,2
2013	2278,4	304,25	345,75	13,6	1,5	94,0	4,3
2014	2446,7	328,3	364,5	11,0	1,3	94,9	3,7
М'ясо ВРХ (жива маса)							
2012	166,7	1754,86	1236,94	-29,5	6,7	23,0	69,6
2013	188,8	1857,58	1053,70	-43,3	6,6	23,9	68,9
2014	175,4	2128,4	1365,1	-35,9	7,4	23,5	68,8
М'ясо свиней (жива маса)							
2012	354,6	1562,64	1594,11	2,0	6,2	24,0	68,3
2013	409,5	1549,73	1552,57	0,2	6,4	24,2	68,6
2014	433,1	1747,7	1845,9	5,6	6,9	22,9	68,7

Джерело: [7]

Однак поряд з цим збільшується також питома вага сільськогосподарської продукції, яка реалізується через посередницькі структури. Головним каналом реалізації приросту живої ваги ВРХ та свиней є комерційні структури, яким аграрні підприємства реалізували 68,8% та 68,7% відповідно товарної продукції.

Як свідчать наведені дані, динаміка зміни рівня ціни на основні товарні види продукції тваринництва за період дослідження коливається в межах 12-30%, собівартість 1 ц при цьому збільшилась в середньому на 11-23%. Проте, навіть така тенденція не сприяє ефективному веденню процесу виробництва внаслідок досить низьких реалізаційних цін. Рівень рентабельності молока та приросту живої маси свиней склав в 2014 році 11,0% та 5,6% відповідно. Рівень збитковості виробництва приросту живої ваги ВРХ залишається досить високим – 35,9%.

Головна увага при цьому повинна приділятися комплексу заходів зі зниження собівартості виробництва та формуванню сприятливого цінового механізму, здатного забезпечити відповідний рівень доходів сільськогосподарських товаровиробників. Це в свою чергу залежить від розвитку інфраструктури аграрного ринку, формуванню прозорих каналів реалізації сільськогосподарської продукції, здійснення ефективної маркетингової політики аграрних підприємств. При створенні сприятливих економічних умов ціна є ефективним та дійовим інструментом, який спроможний забезпечити прибутковість аграрного виробництва, вирішення економічних і соціальних проблем села та продовольчу безпеку країни.

Об'єктивно необхідною умовою забезпечення ефективного розвитку аграрного сектора та національної економіки в цілому є підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняної продукції сільського господарства. При цьому ціна є головним економічним інструментом в досягненні цієї мети, яка поряд з іншими важелями здатна підвищити можливості товаровиробників на національному та світовому ринках, а також добробут населення країни.

Для об'єктивного підходу встановлення ціни доцільно запровадити деякі методи встановлення ціни. В практичній діяльності аграрних підприємств використовуються такі методи: «середні витрати плюс прибуток», визначення ціни з орієнтацією на ринкові ціни, визначення ціни з орієнтацією на конкурентів, за допомогою пробного продажу в різних сегментах ринку.

Найбільш поширеним для визначення оптової ціни аграрного підприємства є метод «середні витрати плюс прибуток», який передбачає відшкодування всіх витрат на виробництві та досягнення певного рівня рентабельності, достатнього для розвитку даної галузі. Відповідно з діючим законодавством оптова ціна підприємства на молоко розраховується за нульової ставки ПДВ, аналогічно і на яловичину.

Поруч з цим державі необхідно використовувати гарантовані або захисні ціни, які індексуються залежно від інфляційних процесів, забезпечують мінімальний рівень прибутковості сільського господарського виробництва. Вони використовуються державою при закупівлі окремих видів товарів

для забезпечення своїх мінімальних потреб. Державна цінова політика тільки тоді буде ефективною, коли ціни забезпечуватимуть необхідні темпи розширеного відтворення, а прибуток на вкладений капітал буде достатнім, щоб не відбувся його перелив в інші галузі.

Такий підхід до процесу ціноутворення сприятиме нарощуванню обсягів виробництва продукції тваринництва, виходу даної галузі з кризового стану та дасть можливість сільськогосподарським товаровиробникам підвищити рівень доходності та вести процес виробництва на розширеній основі.

Висновки з проведеного дослідження. Результати досліджень свідчать про те, що основні проблеми сільськогосподарських товаровиробників спостерігаються в сфері збуту сільськогосподарської продукції та цінової політики всіх суб'єктів аграрного ринку. Тому з метою удосконалення цінового механізму на сільськогосподарську продукцію та продукти її переробки економічно доцільним є:

1. Реалізація заходів, спрямованих на зниження собівартості сільськогосподарської продукції (інвестиційно-інноваційні технології, підвищення якості продукції);

2. Розвиток рівноправного економічного партнерства між аграрними, переробними підприємствами та комерційними структурами, які займаються реалізацією сільськогосподарської продукції.

3. Контроль держави за цінами переробних підприємств та посередницьких організацій, встановлення економічно-обґрунтованих норм прибутку підприємницьких структур;

4. Подальший розвиток та удосконалення механізму державної підтримки доходів сільськогосподарських товаровиробників.

Література

1. Андрійчук В.Г. Внутрішня будова ринку сільськогосподарської продукції: теоретико-методологічний аспект / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2004. – № 3. – С. 30-35.
2. Артус М.М. Формування механізму ціноутворення в умовах ринкової економіки : монографія / М.М. Артус. – Тернопіль: Економічна думка, 2002. – 353 с.
3. Гайдуцький П.І. Про основні засади реформування системи державної підтримки сільського господарства та сільської території / П.І. Гайдуцький // Економіка АПК. – 2005. – № 11. – С. 43-48.
4. Концепція ціноутворення на сільськогосподарську продукцію / [П.Т. Саблук, В.Я. Месель-Веселяк, М.Я. Дем'яненко, Г.М. Підлісецький та ін.] // Економіка АПК. – 2008. – № 1. – С. 3-20.
5. Корінев В.Л. Цінова політика підприємства : монографія / В.Л. Корінев. – Київ, КНЕУ, 2002. – 257 с.
6. Месель-Веселяк В.Я. Ціновий механізм забезпечення зростання виробництва зерна в Україні / В.Я. Месель-Веселяк, О.Ю. Грищенко // Економіка АПК. – 2011. – № 8. – С. 48-52.
7. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2014 рік : Статистичний бюлетень / Державна служба статистики України. – К., 2015. – 85 с.
8. Саблук П.Т. Ціна – запорука ефективності сільськогосподарського виробництва / П.Т. Саблук // Наук. вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України / Серія "Економіка, аграрний менеджмент та бізнес" / Редкол.: Д.О. Мельничук (відп.ред.) та ін. – К. : ВЦ НУБіПУ, 2010. – Вип.154. – Частина 1. – 378 с.
9. Хорунжий М.Й. Проблеми ціноутворення на сільськогосподарську продукцію / М.Й. Хорунжий // Економіка АПК. – 2011. – № 1. – С. 57-61.
10. Шпикуляк О.Г. Проблеми економічних відносин в механізмі ціноутворення аграрного ринку / О.Г. Шпикуляк // Економіка АПК. – 2009. – № 10. – С. 77-82.

References

1. Andriichuk, V.H. (2004), "Internal structure of market of agricultural products: theoretical and methodological aspect", *Ekonomika APK*, no. 3, pp. 30-35.
2. Artus, M.M. (2002), *Formuvannia mekhanizmu tsinoutvorennia v umovakh rynkovoi ekonomiky* [Formation of the pricing mechanism in market economy conditions], monograph, Ekonomichna dumka, Ternopil, Ukraine, 353 p.
3. Haidutskyi, P.I. (2005), "On the basic principles of reforming the system of state support for agriculture and rural areas", *Ekonomika APK*, no. 11, pp. 43-48.
4. Sabluk, P.T., Mesel-Veseliak, V.Ya., Demianenko, M.Ya., Pidlisetskyi H.M. and others (2008), "The concept of pricing on agricultural products", *Ekonomika APK*, no. 1, pp. 3-20.
5. Koriniev, V.L. (2002), *Tsinova polityka pidpriemstva* [Pricing policy of the enterprise], monograph, KNEU, Kyiv, Ukraine, 257 p.
6. Mesel-Veseliak, V.Ya. and Hryshchenko, O.Yu. (2011), "The price mechanism for ensuring the growth of grain production in Ukraine", *Ekonomika APK*, no. 8, pp. 48-52.
7. *Osnovni ekonomichni pokaznyky vyrobnytstva produktsii silskoho hospodarstva v silskohospodarskykh pidpriemstvakh za 2014 rik* (2015), "Main economic indicators of agricultural production at the agricultural enterprises for 2014", Statistical Bulletin, State Statistics Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine, 85 p.
8. Sabluk, P.T. (2010), "Price – guarantee for the efficiency of agricultural production", *Scientific Bulletin of National University of Bioresources and Environmental Sciences of Ukraine, Series "Economy, Agriculture Management and Business"*, Iss. 154, Part 1, 378 p.
9. Khorunzhyi, M.I. (2011), "Problems of pricing on agricultural products", *Ekonomika APK*, no. 1, pp. 57-61.
10. Shpykuliak, O.H. (2009), "Problems of economic relations in the mechanism of pricing of agricultural market", *Ekonomika APK*, no. 1, pp. 77-82.

УДК 658.8:640.43

Расулова А.М.,
к.е.н, доцент кафедри готельно-ресторанного бізнесу,
Київський національний торговельно-економічний університет

СУЧАСНІ МАРКЕТИНГОВІ КОМУНІКАЦІЇ В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВАМИ РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ

Rasulova A.M.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of the department
of hotel and restaurant business
Kyiv National University of Trade and Economy

MODERN MARKETING COMMUNICATIONS IN MANAGEMENT OF RESTAURANT BUSINESS BY ENTERPRISES

Постановка проблеми. Розвиток інформаційних технологій та комунікаційних засобів на їх основі сформували новий погляд на філософію формування маркетингових концепцій управління вітчизняними підприємствами ресторанного бізнесу. Застосування сучасних каналів просування продуктів (послуг) вплинули на форми ведення конкурентної боротьби, співпраці та спілкування зі споживачами, на перегляд вимог до якісних та сервісних параметрів ресторанних послуг, на розширення сфери діяльності та спектру послуг ресторанного бізнесу.

Фахівці з маркетингових технологій відзначають видозміни у формах та тенденціях використання каналів комунікації, у тому числі і у ресторанному бізнесі. Сьогодні можна стверджувати, що на українському ринку процвітає медіаінфляція, за якої спостерігається зниження ефективності реклами через класичні засоби маркетингу за рахунок зростання середньої вартості одного рекламного контакту, що свідчить про їх неспроможність відповідати на виклики сучасного бізнесу, стану розвитку інформаційних технологій [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання дослідження маркетингових комунікацій у сучасних підприємницьких відносинах висвітлювали у своїх працях такі вчені, як: Ф. Котлер, Дж. Маккарті, П. Друкер, Дж. Р. Еванс, Е. Каудіф та Р. Стілл, Ж.Ж. Ламбен, Т. Левіт, Л. Балабанова, Л. Анастасова, С. Гаркавенко, А. Дурович, В. Завьялов, Д. Ісмаєв, Н. Капустіна, Є. Ромат, А. Орло, А. Петров, Є. Савельєв та ін. Проблеми ресторанного маркетингу вивчали А. Войчак, Н. Куденко, О. Кириченко, О. Майдебур, С. Мельниченко, Т. Примак, І. Спіцин, М. Михайлова, О. Оліфіров, Г. П'ятницька, О. Шалева, Т. Шталь та ін.

Проте комплексному вивченню застосування сучасних засобів маркетингових комунікацій в управлінні підприємствами ресторанного бізнесу, реалізації механізмів активізації їх впровадження було недостатньо приділено уваги, що і визначило актуальність дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування перспектив та можливостей практичного впровадження сучасних маркетингових комунікацій у ресторанному бізнесі; визначення системи сучасних засобів та особливостей застосування інструментів комплексу маркетингових технологій на підприємствах ресторанного бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток сучасних технологій, з одного боку, поглиблює та урізноманітнює комунікаційні процеси у маркетинговому середовищі підприємства за рахунок постійного удосконалення засобів і каналів передачі інформації, з іншого, – актуалізує проблему пошуку ефективних та дієвих комунікативних технологій.

Різновекторність дії маркетингових комунікацій вплинула на активність обговорення сутності цього явища. Зокрема, Ващекин Н.П. запропонував застосовувати системний підхід до розуміння сутності маркетингових комунікацій, які розглядались як система заходів, що направлена на встановлення і підтримку певних взаємовідносин підприємств з адресатами комунікацій [6, с. 38].

Котлер Ф., Армстронг Г. дотримуються комплексного підходу, у рамках якого маркетингові комунікації розглядаються як комплекс заходів інформаційної діяльності, спрямований на те, щоб переконати споживача шукати і купувати продукцію підприємства, стимулювати його купівельну активність [9, с. 89]. Схожого підходу дотримується Примак Т.О., який вважає, що маркетингові комунікації – це єдиний комплекс із учасників, каналів і прийомів комунікацій організації, направлений на встановлення і підтримку певних взаємовідносин з адресатами комунікацій в рамках маркетингової політики підприємства [11, с. 107].

Сучасне підприємство ресторанного господарства має у своєму арсеналі різні інструменти комунікацій, проте на подальші тренди їх розвитку суттєво вплинула криза 2014 року, змістивши

вектор орієнтації на Інтернет-маркетинг, соціальні та корпоративні медіа, збільшення програм лояльності та нішевої сегментації споживачів.

Перспективи майбутнього розвитку реклами, у тому числі у ресторанному бізнесі, окреслили результати брейн-штормінгу «Медіа майбутнього: що очікує нас у 2016 році?», на якому учасники обговорювали проблему «Споживач 2016 року» [5]. Основними рисами віртуального споживача будуть: індивідуалістичність, швидке ухвалення рішень, дослухання до рекомендацій соціального кола, купівля/розрахунок через Інтернет, отримання персоналізованої реклами, активне використання мобільних пристроїв для доступу до інформації, контенту соціальних мереж як інтерактивного майданчику для спілкування без обмежень.

Розвиток сучасних інформаційних технологій та мережі Інтернет вплинули на зміни в управлінні маркетинговими засобами. Одним із дієвих каналів маркетингових Інтернет-комунікацій є власний web-сайт, який є набором інформаційних блоків та інструментів для роботи з одним або декількома сегментами цільової аудиторії. Аналіз web-сайтів ресторанів м. Києва показав, що їх рівень наповнення, оперативності доставки комерційної та презентаційної інформації, якості дизайну суттєво залежить від класу ресторану, його концепції, спрямованості на кінцевого споживача (табл. 2).

При очевидній перспективності та ефективності використання можливостей web-сторінки, деякі заклади ресторанного бізнесу відмовляються від них на користь адресного спілкування зі споживачами, активного просування бренду через соціальні мережі. Наприклад, інформацію про гастро-кафе «Тарілка», м. Київ можна одержати виключно на соціальних платформах через спілкування бренд-спільнот, оскільки, за словами керівництва, високий рівень популярності та лояльності постійних споживачів на даному етапі не потребує розпорощення ресурсів на створення власного web-сайту.

Таблиця 2

Рівень інформативності та лояльності до споживачів web-сайтів ресторанів різних класів м. Києва (станом на осінь 2015 р.)

Розділи та характеристики сайту	Клас «люкс»	Клас «вищий»	Клас «перший»
Опис	95%	90%	90%
Присутність у соціальних мережах, у т.ч.:			
Facebook	80%	100%	40%
Instagram	10%	60%	10%
Вконтакте	10%	60%	10%
У декількох одночасно	10%	80%	10%
Не використовують	10%	–	60%
Фотогалерея	90%	100%	80%
Меню	85%	80%	80%
3-D тур	20%	40%	20%
Бронювання он-лайн	20%	40%	5%
Контакти	100%	100%	100%
Карта проїзду	90%	75%	40%
Акції	90%	80%	60%
Афіши	80%	70%	40%
Доставка продукції на замовлення	40%	20%	5%
Мова сайту, у т.ч.:			
Українська	40%	40%	40%
Англійська	50%	80%	20%
Російська	80%	60%	80%
Декілька мов	20%	90%	20%
Відгуки споживачів	15%	40%	40%

Джерело: складено автором

Аналіз показав, що ресторани найбільш активно використовують ресурси Facebook (70%) та Instagram (27%). За інформацією comScore, за 2007-2011 рр. чисельність користувачів соцмереж зросла в три рази – з 500 млн. до 1,5 млрд. Сьогодні їх кількість наближається до 82% всіх відвідувачів Інтернету, а їх активність на початку 2014 року зросла на 20%, що свідчить про формування потужної потенційної цільової аудиторії [14].

Нова практика маркетингу вимагає нестандартного підходу, креативності, нових інструментів впливу і виборчого підходу до кожного завдання. З огляду на це, перед маркетологами та керівниками

підприємств ресторанного бізнесу постає завдання щодо пошуку та впровадження нових засобів впливу на психологію споживачів (рис. 1).

Рис. 1. Сучасні маркетингові комунікаційні технології у ресторанному бізнесі

Джерело: доповнено автором на основі опрацювання [10; 12]

Коротко охарактеризуємо можливості новітніх маркетингових комунікацій та їх прикладне застосування у ресторанному бізнесі.

Ефективним каналом розповсюдження інформації є **вірусний маркетинг** – процес створення і розміщення медіа-вірусу – цікавого та привабливого контенту для збільшення кількості переданих повідомлень. Надзвичайною популярністю серед споживачів залишаються вірусні повідомлення типу «До закінчення акції – 70% на будь-яку вечерю залишилося...», які з'являються на багатьох непов'язаних сайтах. За деякими підрахунками практиків, такі заходи здатні підвищити відвідуваність сайту конкретного ресторану м. Києва до 500-2000 осіб/тиждень.

Сервісні можливості **інтерактивного електронного меню** дозволяють відвідувачам замість звичного меню користуватися iPad-ом для ознайомлення з переліком страв, картою вин, їх описом; самостійно визначити калорійність обраних страв, вартість замовлення [12].

Широкого застосування набуває **QR-кодування**, необмежені можливості якого створюють умови для онлайн-взаємодії підприємств і споживачів. На вході до закладу розміщують рекламний плакат або меню з нанесеним кодом, зчитавши який, користувач може переглянути меню, відвідати сайт ресторану, ознайомитися з відгуками тощо, а потім прийняти рішення про його відвідування [12]. QR-коди дають змогу активізувати різноманітні програми лояльності, зокрема, в одному із популярних барів «Turquoise Cottage» (м. Делі) їх використовують замість звичних печаток на вході до закладу. Digital-штамп надає право на знижку на певну страву, послуги таксі тощо [1].

Сучасні маркетингові технології розширюють можливості **WiFi-сервісу**, перетворюючи на один із найефективніших каналів комунікацій, який передбачає спілкування через WiFi-портал, де є інформація загального характеру, корисні додатки, а головне – персональна сторінка для представлення бренду закладу; розміщення реклами; організації маркетингових локальних компаній з використанням купонів, конкурсів, опитувань і директ-маркетингу; створення розвиненої системи збору статистики й аналітики; планування продажів за рахунок розуміння рівня інтересу гостей до інформації на порталі та конкретних пропозицій [1]. Ієрархічна структура управління порталом дозволяє налагодити спілкуванням з гостями відразу в декількох закладах, навіть в різних містах.

Однією із найефективніших інформаційних технологій, що використовується у ресторанному бізнесі, є мобільний маркетинг, який діє через мобільні додатки, SMS- та Bluetooth- маркетинг.

Мобільні Android- та Ios-додатки є актуальним трендом у формуванні позитивного ставлення до бренду, які дозволяють компаніям не стільки збільшувати споживацьку базу, скільки підвищувати лояльність вже існуючих споживачів. У табл. 3 надано характеристику найпопулярніших додатків, які використовуються у ресторанному бізнесі України.

SMS-маркетинг є ефективним способом прямої комунікації зі споживачем за рахунок своєї інтерактивності. Така інформаційна технологія є дуже поширеною, оскільки дає можливість для швидкого ознайомлення споживача з послугами, новим меню, знижками, акціями та спеціальними пропозиціями. Телефонна база споживачів будується за результатами заповнених анкет у ресторані, де споживач вказує свої дані та номер телефону, цим самим погоджуючись на розсилку повідомлень.

Аналогічні можливості маркетингової он-лайн взаємодії має **Bluetooth-маркетинг**, який дозволяє організувати безпечну і надзвичайно швидку доставку різного медіа-контенту на мобільні телефони користувачів у зоні поширення Bluetooth-зв'язку.

Таблиця 3

Характеристика брендovаних мобільних додатків для підприємств ресторанного бізнесу

Назва мобільного додатку	Характеристика	Додаткова інформація
Програма «Trip Advisor»	швидкий пошук ресторанів, нічних клубів, кафе, готелів за зазначеною адресою. Місцезнаходження визначається як за GPS мережею, так і за адресою Wi-Fi з'єднання	Виконує такі функції: – вибір ресторану за типом кухні, ціною політикою і оцінками споживачів; – перегляд відгуків, думок і фото споживачів; – отримання відповіді на конкретні питання про подорожі на форумах; – додавання своїх відгуків, відео та фото; – додання готелів, ресторанів або пам'яток, яких ще немає на «TripAdvisor».
Програма «Around Me»	швидка орієнтація на місцевості, визначення свого місця розташування і пошук найближчих установ: банків, барів, АЗС, лікарень, готелів, кінотеатрів, ресторанів, супермаркетів, театрів або таксі поблизу	Основні можливості: – показує повний список всіх установ в обраній категорії разом з відстанню до них від свого місця розташування; – визначення його розташування на карті та перегляд маршруту до нього; – ознайомлення з пам'ятками за допомогою Вікіпедії; – додання інформації в свій список контактів або відправлення цієї інформації іншим користувачам.
Програма «Eda.ua»	об'єднує служби замовлення та доставки їжі з ресторанів, кафе, онлайн-супермаркетів і магазинів в єдину мережу	Додаткові можливості: – допомога невеликим закладам налагодити свою технологію обробки онлайн-замовлень, комунікаційні зв'язки зі споживачами.
Програма «Євразія»	офіційний мобільний додаток мережі японських ресторанів і суши – барів «Євразія»	Дає можливість переглянути адресу всіх ресторанів мережі, дізнатися про акції та спеціальні пропозиції, дійсні на даний момент.
«McDonald's Ukraine»	офіційний мобільний додаток компанії «McDonald's», відповідає сучасним стандартам інтерактивного дизайну	Дає можливість дізнатися ціни в «McDonald's», останні акції та новини, а також знайти найближчий до користувача ресторан мережі у місті.
«Козирна Карта»	надає інформацію про всі ресторани мережі, останні новини, акційні пропозиції, відповідає сучасним стандартам інтерактивного дизайну, враховані можливі сценарії і особливості поведінкових моделей користувачів	Має такі переваги: – бронювання місць, – прокладання маршруту до ресторанів мережі; – замовлення доставки їжі з будь-якого ресторану; – афіша відібраних подій і цілодобовий зв'язок з Call-центром; – розіграш цінних призів серед користувачів додатку; – доступ до соціальних мереж «facebook» та «foursquare».
Програма «Кофе Хауз»	офіційний додаток мережі кав'ярень «Кофе Хауз»	Переваги у використанні: – надає персональний купон на знижку; – показує найближчу до користувача кав'ярню; – допомагає визначитися з вибором напоїв, – відображає новини мережі кав'ярень; – можливість поділитися фото, зробленими за допомогою цього додатку, у соціальних мережах Facebook, VK та Twitter; – надає можливість залишити зауваження та пропозиції щодо роботи кав'ярні в електронній книзі скарг і пропозицій.
«MAFIA»	офіційний додаток мережі ресторанів «MAFIA»	Переваги використання даної програми: – наявність меню; – безкоштовна доставка і подарунок при онлайн замовленні; – спрощена система використання споживацької картки на знижку; – збереження улюблених страв в розділі збережених замовлень; – можливість обрати пісні для караоке заздалегідь; – наявність карти, яка вкаже найближчий ресторан «MAFIA» і запропонує найкоротшу дорогу.

Джерело: систематизовано автором

Одним із нетрадиційних каналів маркетингових комунікацій є технологія розпізнавання обличчя **SceneTap**, яка передбачає встановлення відео-камер на входах в бари для сканування особи відвідувачів, аналізу зібраної статистики та передачі інформації потенційним відвідувачам і власникам. У загальному вигляді, SceneTap деталізує статистику ресторанного бізнесу по відвідувачах за статтю, віком, часом приходу/виходу, кількістю та асортиментом замовленої продукції. На базі цих даних можна вибудовувати промо-акції, запускати рекламу і генерувати маркетингові проекти [8].

У світовій практиці вже давно закріпились такі поняття, як нейромаркетинг, Ambient-реклама, event-маркетинг, хоча українські ресторани маркетинг тільки починають робити перші кроки у цьому напрямку.

Нейромаркетинг – відносно нова концепція маркетингу, основним завданням якого є дослідження споживчої поведінки, пізнання емоційних реакцій, мислення, вивчення роботи пам'яті і т.д. Ключовим завданням нейромаркетингу є прогнозування споживчого вибору у певному ринковому середовищі. Наприклад, креативні рекламники встановили білборд із зображенням біфштекса – шматка стейка на виделці, який пахне смаженим м'ясом (штат Північна Кароліна, США). Насправді, аромат поширюється завдяки потужному вентилятору, встановленому ззаду білборда, який видуває повітря на картриджі з відповідним запахом у періоди зниження попиту споживачів – з 7 до 10 ранку, та з 16 до 19 години вечора [7].

Ambient-media – реклама у міському, житловому або офісному середовищі при використанні об'єктів навколишньої інфраструктури як носіїв маркетингової інформації. Основним завданням Ambient-реклами є не охоплення аудиторії, а налагодження якісного, емоційного контакту з потенційним споживачем. Наприклад, для реклами нового меню сніданку кафе Caribou Coffee (м. Міннеаполіс, США) було використано несподіваний креативний хід – обладнати зупинки громадського транспорту рекламними банерами, стилізованими під імпровізовані грубки, в яких підігрівалися смачні сандвічі, і від яких, до того, ж виходило тепло, тому що в них були вбудовані обігрівачі [3]. Це справляло великий емоційний вплив на людей та формувало стійкі асоціації, пов'язані з брендом.

Складна економічна ситуація в країні призвела до скорочення кількості гравців на **event-ринку**, маркетингові технології якого спрямовані на організацію спеціальних подій, надання споживачеві особистого позитивного досвіду спілкування з брендом ресторану, формування у нього на підсвідомому рівні емоційного зв'язку. Зрозуміло, що дана технологія є наближеною до заходів PR, проте вона передбачає не лише формування сприятливого іміджу, але й безпосередньо пряму участь споживачів/потенційних споживачів у конкретному заході з метою формування у них відчуття причетності та турботи.

Трендсеттінг – це перспективні сучасні маркетингові технології у задоволенні потреб і запитів цільових груп споживачів, які передбачають не просто наслідування, а створення та впровадження новітніх тенденцій на ринку ресторанного бізнесу, у тому числі у пошуку нетрадиційних методів заохочення до споживання певних товарів та брендів, готовності переймати досвід реалізації модних течій та явищ у ресторанній сфері [10].

Суміжним із трендсеттінгом є **кулхантинг**, сутність якого полягає у дослідженні нових тенденцій і передбачення трендів. Саме кулхантинг дозволяє відслідковувати появу нових явищ, які формуються у потенційних споживачів і, відповідно, використовувати інформацію про нові, популярні, інноваційні, невідомі дотепер тенденції безпосередньо у ресторанному бізнесі [10].

Buzz-маркетинг – це маркетингова інформаційна технологія, метою якої є управління реакцією на певну (рекламну) подію з використанням прийомів психологічного впливу «зараження», наслідування, моди [13]. У ресторанному бізнесі Buzz-marketing передбачає створення ажіотажу, галасу, наприклад, навколо нового ресторану, унікальних послуг на конкретному ринку тощо.

Надзвичайно перспективною маркетинговою технологією для закладів ресторанного бізнесу є **«word-of-mouth» advertising** – реклама, що передається задоволеним від придбання товару чи послуги споживачем колу своїх знайомих. Визначальну роль у формуванні думки про конкретний заклад мають створена атмосфера, якість продукції та послуг, рівень кваліфікації та компетентності працівників. У ресторанному бізнесі існує правило: якщо гостеві сподобалось у підприємстві, то він поділиться позитивними враженнями з 10 близькими, друзями, колегами, якщо – ні, то – з 100 знайомих.

Висновок з проведеного дослідження. Проведений аналіз підтвердив, що потенційні можливості мережі Інтернет та інформаційних технологій перевернули класичне уявлення про засоби реклами та комунікації, їх ролі та місця у формуванні цінностей та свідомості суспільства. Обґрунтовано специфіку та доцільність впровадження новітніх маркетингових комунікацій у практику підприємств ресторанного бізнесу. Доведено, що поєднання сучасних маркетингових комунікаційних моделей сприятиме підвищенню лояльності споживачів, адаптації бізнесу до їх вимог та очікувань, підвищенню не лише ефективності маркетингової діяльності, але й конкурентоспроможності та потенціалу підприємства на ринку ресторанного бізнесу в цілому.

Література

1. Александровская М. WiFi по-новому. Как привлечь и удержать клиентов? [Электронный ресурс] / М. Александровская. – Режим доступа: <http://www.restoranoved.ru/article.php?numn=11463>.
2. Балабанова Л.В. Комплексный подход к стратегическому управлению маркетинговыми коммуникациями предприятия / Балабанова Л.В., Крутушкина О.В. // Экономика, предпринимательство и право. – 2012. – №6 (17). – С. 52–58.
3. Бизнес идея № 2272. Креативная реклама кафе на остановках [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://1000ideas.ru/article/reklama/reklamnye-idei/reklamnaya-ideya-2272-kreativnaya-reklama-kafe-na-ostanovkakh>.
4. Бернет Дж. Маркетинговые коммуникации : Интегрированный подход / Дж. Бернет. – СПб: Питер, 2001. – 864 с.
5. Вареник Н. Майбутні реклами: дивний симбіоз глобалізації і персоналізації [Електронний ресурс] / Н. Вареник. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/ECONOMICS/maybutne_reklami_divniy_simbioz_globalizatsiyi_i_personalizatsiyi.html.
6. Ващекин Н.П. Маркетинг : учеб. для студентов вузов / Ващекин Н.П., Парамонова Т.Н., Самарина С.М. 3-е изд., перераб. и доп. – М. : ИД ФБК-Пресс, 2004. – 310 с.
7. Закаблущая Е. Нейромаркетинг: to be, or not to be? [Электронный ресурс] / Е. Закаблущая. – Режим доступа: <http://trademanagement.ru/article/28>.
8. Камеры на входе в барах помогут маркетологам [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://pl-e.ru/w>.
9. Основы маркетинга / Ф. Котлер, Г. Армстронг, В. Вонг, Дж. Сондерс. [Пер. с англ. А. Назаренко, А. Свирид] – СПб : Вильямс, 2013. – 752 с.
10. Пономарьова Н.М. Новітні підходи до сучасних маркетингових комунікацій [Електронний ресурс] / Н.М. Пономарьова, А.М. Пономарьов. – Режим доступу: <http://gisap.eu/ru/node/534>.
11. Примак Т.О. Ринок маркетингових комунікацій: стратегічний аспект / Т.О. Примак // Проблеми формування і розвитку ринкової економіки в Україні. – Вип. 8, 2003. – С. 60–63.
12. Шалева О.І. Застосування інноваційних Інтернет-технологій у ресторанному бізнесі / О.І. Шалева // Торгівля, комерція, підприємництво. – 2013. – Вип. 15. – С. 142-145.
13. Шарков Ф.И. Реклама и связи с общественностью: коммуникативная и интегративная сущность кампаний / Ф.И. Шарков, А.А. Родионов; Акад. труда и соц. отношений. – М. : Трикста, 2005. – 298 с.
14. Facebook та «ВКонтакте» відходять в історію. Їх витісняють нові соцмережі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.volynpost.com/news/7446-facebook-ta-vkontakte-vidhodiat-v-istoriyu-ih-vytisniayut-novi-socmerezhi>.

References

1. Aleksandrovskaya, M. WiFi in new ways. How to attract and retain clients?, available at: <http://www.restoranoved.ru/article.php?numn=11463>.
2. Balabanova L.V. and Krutushkina O.V. (2012), "A complex approach to strategic management of marketing communications of the enterprise", *Ekonomika, predprinimatelstvo i pravo*, no. 6 (17), pp. 52–58.
3. "Business idea № 2272. Creative Advertising cafe at stops", available at: <http://www.1000ideas.ru/article/reklama/reklamnye-idei/reklamnaya-ideya-2272-kreativnaya-reklama-kafe-na-ostanovkakh>.
4. Bernet, Dzh. (2001), *Marketingovyie kommunikatsii: Integrirovannyi podkhod* [Marketing Communications: An Integrated Approach], Piter, St.-Peterburg, Russia.
5. Varenyk, N. "The future of advertising: a strange symbiosis of globalization and of personalization", available at: http://gazeta.dt.ua/ECONOMICS/maybutne_reklami_divniy_simbioz_globalizatsiyi_i_personalizatsiyi.html
6. Vaschekin, N.P., Paramonova, T.N. and Samarina, S.M. (2004), *Marketing* [Marketing], ID FBK-Press, Moscow, Russia.
7. Zakablutskaya, E. (2014), "Neuromarketing: to be, or not to be?", available at: <http://trademanagement.ru/article/28>.
8. "Cameras at the entrance to the bars can help of marketers", available at: <http://pl-e.ru/w>.
9. Kotler, F., Armstrong, G., Vong, V. and Dzh. Sonders (2013), *Osnovy marketinga* [Marketing Basics], Vilyams, St.-Peterburg, Russia.
10. Ponomarova, N.M. and Ponomarov, A.M. "The newest approaches to modern of marketing communications", available at: <http://gisap.eu/ru/node/534>.
11. Prymak, T.O. (2003), "Marketing Communications Market: Strategic Aspect", *Problemy formuvannia i rozvytku rynkovoї ekonomiky v Ukraini*, issue 8, pp. 60–63.
12. Shaleva, O.I. (2013), "The use of innovative Internet technologies in the restaurant business", *Torhivlia, komertsii, pidpriemnytsztvo*, issue 15, pp. 142-145.
13. Sharkov, F.I. and Rodionov, A.A. (2005), *Reklama i svyazi s obschestvennostyu: kommunikativnaya i integrativnaya suschnost kampaniy* [Advertising and public relations: communicative and integrative essence of campaigns], Triksta, Moscow, Russia.
14. "Facebook and "VKontakte" fade into history. They crowd out new social networks", available at: <http://volynpost.com/news/7446-facebook-ta-vkontakte-vidhodiat-v-istoriyu-ih-vytisniayut-novi-socmerezhi>.

Старицький Т.М.,
к.е.н., доцент кафедри міжнародної
економіки та маркетингу
Тернопільський інститут соціальних
та інформаційних технологій

ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО МЕДІА МАРКЕТИНГУ ЯК ЕФЕКТИВНОГО ЗАСОБУ ПРОСУВАННЯ ПРОДУКЦІЇ

Starytskyi T.M.,
 *cand.sc.(econ.), assistant professor of department
of international economics and marketing
Ternopil Institute of Social and Information Technology*

USING OF SOCIAL MEDIA MARKETING AS AN EFFECTIVE MEANS OF PROMOTING PRODUCTS

Постановка проблеми. Процес залучення уваги до бренду чи продукту через соціальні платформи (Social Media Marketing (SMM)) - це ефективний спосіб залучення аудиторії на сайт за допомогою соціальних мереж, блогів, форумів, спільнот. SMM є найбільш перспективним методом просування, він дозволяє спілкуватися з аудиторією безпосередньо, при цьому доступний за ціною.

Реалізація продукції, так зване SMM-просування можливо в будь-якій соціальній мережі. Соціальна мережа — соціальна структура утворена індивідами або організаціями, а послуги соціальних мереж — інтерактивний веб-сайт з великою кількістю користувачів, контент якого наповнюється самими учасниками мережі [2, с.86]. Соціальні мережі - це найпопулярніший вид дозвілля. Майже кожен, від малого до великого, проводить час онлайн вдома, під час роботи або навчання, в дорозі. Відповідно реклама через соціальні мережі користується великою популярністю і її повинні використовувати підприємства. Саме тому питання можливості використання соціальних мереж для просування продукції є актуальною на сьогодні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Висвітленню можливостей та переваг просування своєї продукції підприємствами при використанні інструментів соціального медіа маркетингу приділяли значну увагу у своїх працях С.М. Ілляшенко [3], О.Ф. Грищенко [2], Д.С. Терехов [9], Г.В. Мозгова [6], Р.Б. Кожухівська [4]. Вивченню та аналізу міжнародного досвіду використання методів SMM-просування присвячені праці таких вчених, як Ф. Котлер [5; 8], Г. Амстронг [8], В. Вонг [8], Д. Сондерс [8]. Однак в наукових працях відсутній комплексний алгоритм використання інструментів соціального медіа маркетингу підприємствами для просування своєї продукції через соціальні мережі.

Постановка завдання. Метою даної публікації є обґрунтування та визначення ефективності використання інструментів соціального медіа маркетингу у просуванні продукції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Всі, хто тим чи іншим чином зіткнулися з просуванням свого бізнесу онлайн, прекрасно усвідомлюють роль соціальних мереж, як інструменту інтернет-маркетингу. У шостому щорічному звіті про стан маркетингу в соціальних мережах та рівень прибутковості і збитковості такого просування (ROI), опублікованому Social Media Examiner у 2014, подано 14 доказів важливості SMM [1]:

1) 92% маркетологів погодилися, що соціальні мережі важливі для їхнього бізнесу, в порівнянні з 86% в 2013 році.

2) 92% всіх учасників дослідження та продавців переконують, що просування у соціальних медіа збільшило впізнаваність їх бренду.

3) 80% маркетологів заявили, що ефективна робота в соціальних мережах забезпечила зростання відвідуваності аж до 90%.

4) 72% маркетологів використовують соціальні мережі для формування та збільшення лояльності до бренду.

5) Соціальні мережі допомогли збільшити продажі більш ніж на 60% всім, хто використовував їх для просування бізнесу впродовж щонайменше трьох років.

6) 74% маркетологів, які витрачають 40 годин для роботи у соціальних медіа щотижня, просунули на ринок нові бренди та збільшили показник ROI до позитивного значення.

7) 95% маркетологів, які використовують соціальні мережі не менше 6 годин в тиждень, заявляють, що їх зусилля забезпечили зростання бізнесу мінімум на 20%.

8) Більше 50% маркетологів, які вклали не менше 1 року роботи в SMM, розповіли, що це допомогло їм знайти нові партнерські зв'язки.

9) Витрачаючи всього 6 годин в тиждень, 66% продавців помітили значний зростання кількості потенційних клієнтів.

10) 46% SMM менеджерів розповіли про зниження витрат на маркетинг не менше ніж на 20%.

11) Більше 58% маркетологів, які вже використовували соціальні мережі впродовж одного року або довше, поліпшили показники вебсайту у пошукових системах (тобто, збільшили позиції сайту у видачі в пошукових системах по релевантних запитах).

12) Більш ніж 84% учасників дослідження встановили, що відвідуваність сайту збільшилась, навіть якщо вони витрачали всього 6 годин в тиждень на реалізацію SMM стратегії.

13) З тих, хто має не менше 1 року досвіду використання соціальних мереж для просування бізнесу, 69% і більше вивели продажі товарів та послуг прямо у соціальні мережі, зменшуючи при цьому шлях покупця від привернення уваги до конверсії.

14) 69% маркетологів з досвідом не менше 1 року визнали соціальні мережі основним інструментом для побудови фан-клубу за рахунок збільшення залученості аудиторії цінним контентом.

Social Media Marketing вирішує цілий спектр питань, пов'язаних з просуванням компанії в Інтернеті:

- Просуванням бренду;
- Збільшенням кількості відвідувачів сайту;
- Зростанням популярності торгової марки;
- Підвищенням лояльності аудиторії по відношенню до бренду.

Головні напрямки роботи SMM:

• Розвиток і створення спільнот, груп, паблік в соціальних мережах, створення та ведення мікроблогу;

• Стимулювання інтересу аудиторії до товариства, залучення нових членів (за рахунок проведення розіграшів, конкурсів, змагань);

• Створення програм, ігор, корисних утиліт і їх розкрутка серед користувачів мереж;

• Просування сайту в різних спільнотах (робота в блогах і на форумах, ведення дискусій з реальними учасниками мереж, публікації постів, оглядів і статей);

• Аналітика (моніторинг мереж і співтовариств, аналіз ситуації і вироблення рекомендацій по розкрутці компанії, продукту або бренду, створення стратегії просування компанії в Інтернеті).

Переваги SMM:

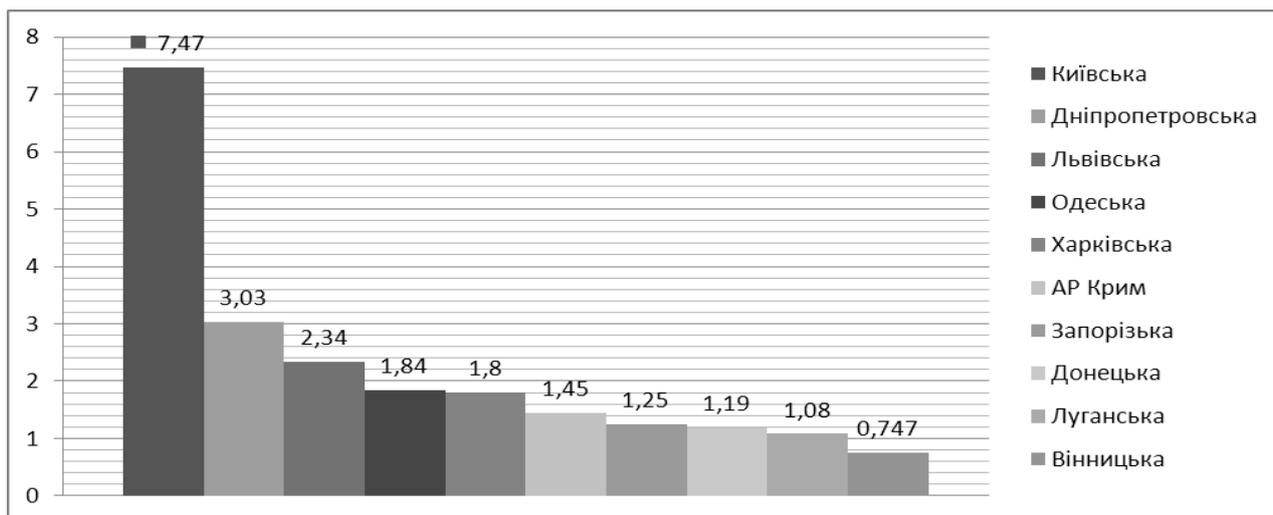
- Низька вартість просування;
- Широка аудиторія;
- Можливість ретельно відбирати користувачів, які побачать вашу рекламу (ранжування цільової аудиторії за соціальними параметрами: віком, місцем проживання, інтересам);
- Поступове напрацювання іміджу, який збережеться на тривалий період.

У соціальних мережах зареєстровано вже понад 5,7 млрд. профілів по всьому світу. Найпопулярніші серед них - Facebook, YouTube і Qzone. На першому місці за популярністю - соціальна мережа Facebook, в якій нараховується 1,6 млрд. зареєстрованих користувачів. На другому місці розташувався YouTube з 1 млрд. профілів, а на третьому - китайська мережа Qzone з 623 млн. користувачів. Далі - також китайська Weibo з 503 млн акаунтів, а на п'ятому місці - Twitter (500,25 млн). У десятку найкращих також увійшли Google+, LinkedIn, Renren і Instagram. Мережа ВКонтакте стала восьмою у світі за кількістю користувачів і єдиною серед європейських соціальних мереж, які увійшли до першої десятки рейтингу популярності [7].

За даними Пошуку у блогах Яндекс за 2013–2014 роки ситуація щодо українських користувачів соціальних мереж відрізняється від світових рейтингів [7]. Зокрема, у ВКонтактах, Однокласниках, Фейсбуці та Твіттері зареєстровано понад 40 мільйонів українських акаунтів. Перше місце утримує ВКонтакте – більше 27 мільйонів облікових записів. Найбільше українських користувачів цієї соціальної мережі припадає на Київську, Дніпропетровську, Львівську, Одеську та Харківську області, а найменше – на Миколаївську (рис. 1).

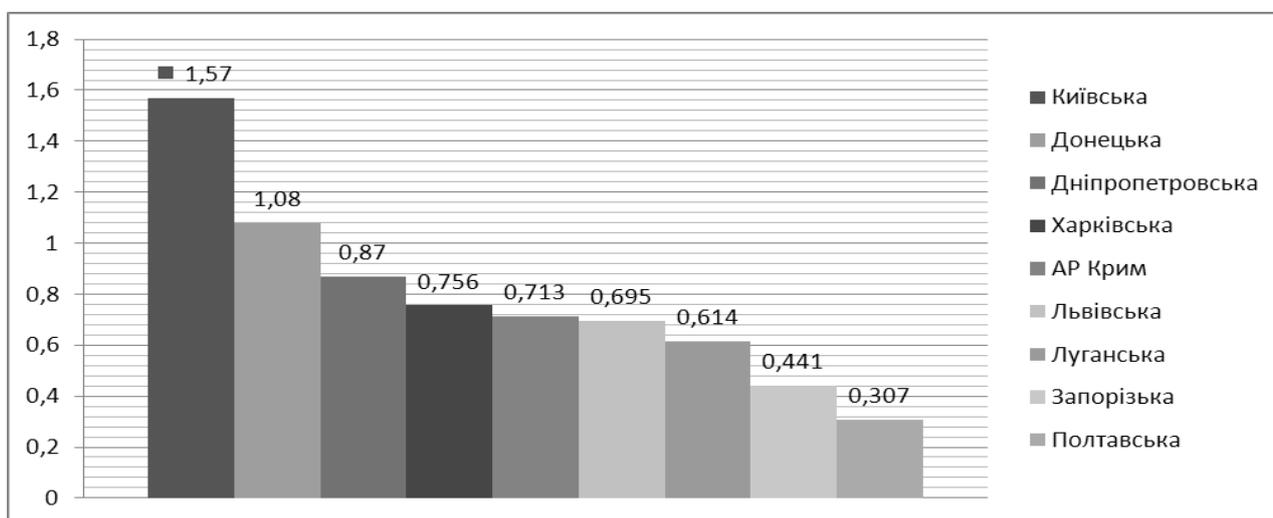
Другу сходинку посіли Однокласники – близько 11 мільйонів акаунтів, а це майже удвічі більше, ніж два роки тому. Майже чверть із них припадає лише на дві області країни — Київську та Донецьку. Наступні за кількістю користувачів – Дніпропетровська, Харківська області та Крим. Найменше акаунтів в Однокласниках, як і в інших соціальних мережах, у жителів Івано-Франківської, Волинської та Миколаївської областей. Найвище проникнення Однокласників у Криму. Там кількість акаунтів перевищує третину чисельності жителів регіону (рис. 2).

У Facebook кількість українських облікових записів перевищила 3,2 мільйона. Найбільше користувачів припадає на Київську, Львівську та Харківську області, а найменше – на Миколаївську, Івано-Франківську і Чернівецьку. Найвище проникнення цієї соціальної мережі у країні припадає на Київську, Львівську та Одеську області. А от у Волинській, Житомирській, Миколаївській та інших областях Facebook користується менше відсотка населення (рис. 3).

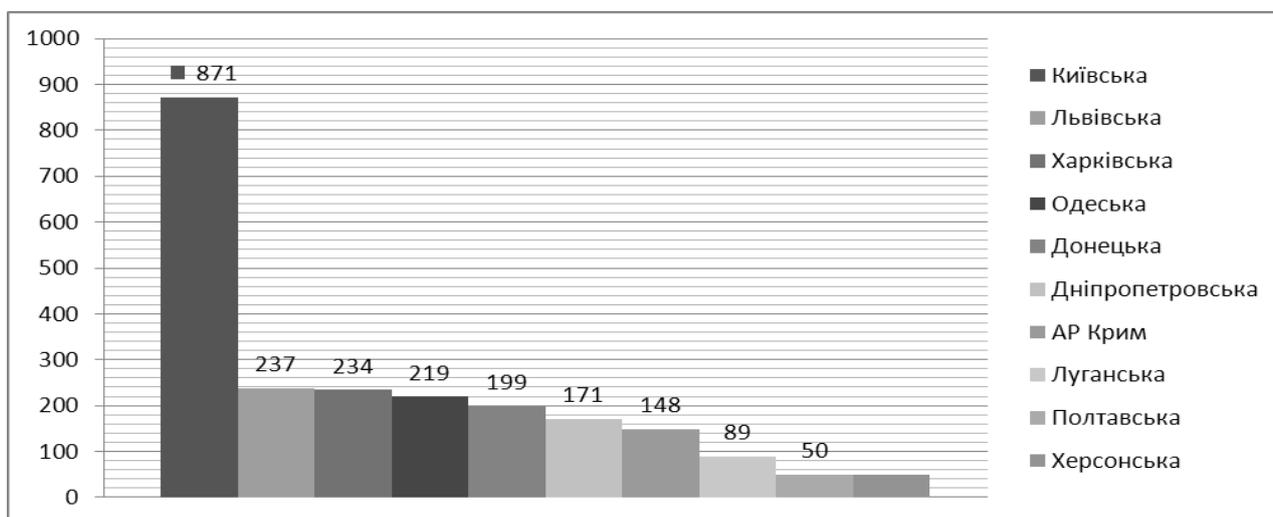
Рис.1. Рейтинг областей України за кількістю акантів в соціальній мережі «ВКонтакте», млн. облікових записів

Джерело: складено автором на основі [7]

Рис. 2. Рейтинг областей України за кількістю акантів в соціальній мережі «Однокласники», млн. облікових записів

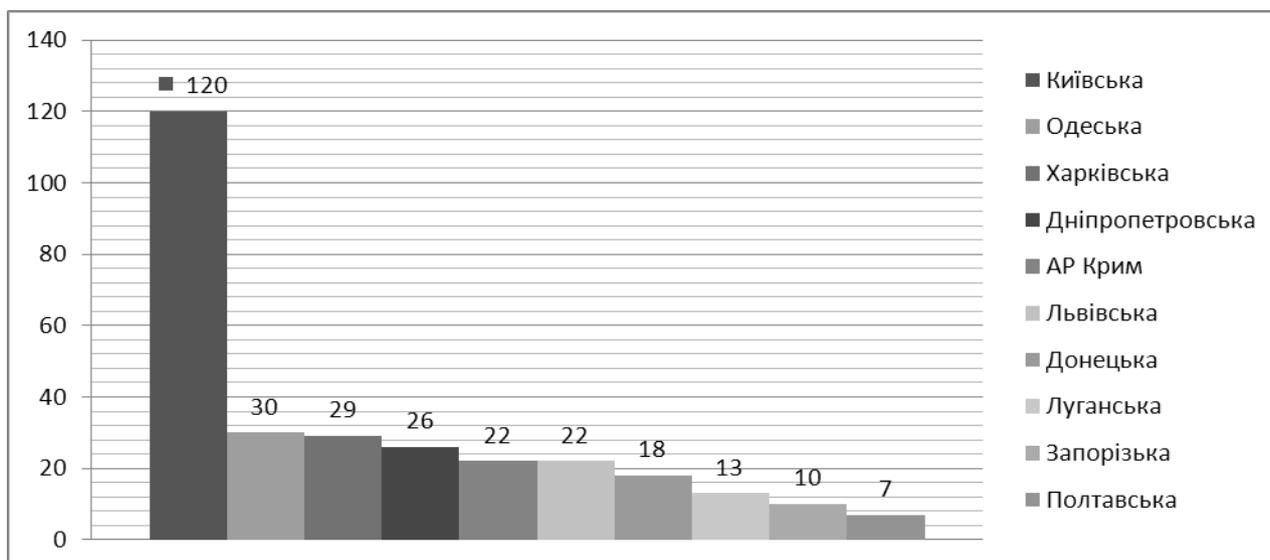
Джерело: складено автором на основі [7]

Рис. 3. Рейтинг областей України за кількістю акантів в соціальній мережі «Facebook», тис. облікових записів

Джерело: складено автором на основі [7]

А Twitter в Україні від початку 2013 року виріс у півтора рази. Наразі в Україні налічується понад 430 тисяч твіттер-акаунтів, причому активне зростання їх кількості почалося наприкінці минулого року (рис. 4). Третину всіх українських акаунтів у Twitter, для яких зазначено регіон проживання, було створено у Києві та Київській області. Як і в інших соціальних мережах, найменше облікових записів у Twitter з Івано-Франківської, Волинської, Чернівецької та Миколаївської областей.

Рис. 4. Рейтинг областей України за кількістю акантів в соціальній мережі «Twitter», тис. облікових записів

Джерело: складено автором на основі [7]

Розглянемо варіанти просування продукції у різних соціальних мережах. Одна з найбільш популярних мереж у всьому світі - Twitter. Однією з основних умов успішного просування продукту у цій мережі є вибір імені, так званий неймінг. Це один з ключових параметрів, які впливають на популярність будь-якого продукту. Грамотний вибір імені дозволить залучити до вашого акаунту максимум уваги.

Власникам особистих мікроблогів потрібно обов'язково звернути увагу на його оформлення. Нерідко користувачі залишають акаунт тільки тому, що він нецікаво оформлений або в ролі аватара обрана стандартна картинка. Тому важливо оформити свою сторінку ефектно і привабливо.

Ще один важливий момент, пов'язаний з оформленням сторінки, - це велика вага фонового малюнка. Якщо сторінка буде завантажуватися занадто довго, то користувач просто не дочекається і покине сайт. Також варто доповнити оформлення логотипом і слоганом просувної компанії.

Щоб реклама через Twitter мала максимальний ефект, необхідно грамотно підходити до вибору майданчиків, через які ви плануєте донести інформацію до цільової аудиторії. Найправильніше витратити час і фактично вручну відібрати кожен мікроблог, який братиме участь у кампанії. При виборі рекламного простору ми радимо враховувати наступні параметри:

- вартість розміщення посилання в соціальній мережі;
- кількість передплатників;
- тематику твітів;
- співвідношення рекламних та інформативних твітів в щоденнику.

Ще один спосіб просування товару за допомогою Twitter - це хештеги. Хештегом називають слово або словосполучення, яке написано без використання прогалин і починається зі знака #. Специфіка полягає в тому, щоб вивести слово (назва бренду, продукту, ключ, по якому просувається кампанія) в рейтингових список. Результат - не прямий перехід на сайт, а, швидше, інформаційна підтримка кампанії і формування тематичного каналу.

Facebook – це ще одна з найпопулярніших соціальних мереж в усьому світі. Існує п'ять основних типів просування в даній соціальній мережі:

1. Стандартна реклама в Facebook. Вона представляє собою конкретну інформацію від рекламодавця і не містить у своєму складі ніяких компонентів соціальної взаємодії. Це найпростіший тип просування. Реклама дозволяє перенаправляти користувачів на сторінки всередині соціальної мережі або зовнішні ресурси.

2. Рекламні новини. Даний тип публікацій представляє собою контент (новини, огляди, статті), який просувається на платній основі через новинні стрічки користувачів. Цей спосіб особливо

ефективний завдяки тому, що дає можливість дізнатися про існування бренду тим користувачам, які раніше з ним не стикалися.

3. Рекламні публікації. Реклама в Facebook дозволяє значно підвищити впізнаваність бренду і сформувати позитивне ставлення до компанії. Рекламні публікації добре підходять для просування якої-небудь акційної пропозиції, заходів, подій, оголошення або зображення.

4. Рекламні додатки. Ви можете створити власний додаток в Facebook і проводити рекламну кампанію з його допомогою.

5. Реклама заходів. Реклама в групах Facebook має конкретну мету - залучити аудиторію до певного заходу, який організовує ваше підприємство.

До основних переваг просування в даній соціальній мережі варто віднести:

- залучення клієнтів (велика кількість відгуків);
- зв'язок з громадськістю (створення позитивного образу марки, що веде до збільшення лояльності аудиторії);
- швидкість зворотного зв'язку (простежити ефект від реклами можна практично відразу);
- вивчення переваг клієнтів (аналіз переваг цільової аудиторії за рахунок опитувань всередині спільнот, а також моніторингу акаунтів користувачів);
- низька вартість (порівняно невисока ціна за просування всередині соціальної мережі).

Реклама сайту в соціальній мережі «ВКонтакте» можлива декількома способами. Перший і основний - це публікації на стіні. Розміщувати інформацію, статті та новини з посиланнями на сайт можна як в офіційному співтоваристві бренду або товару, так і в інших популярних групах з великою кількістю передплатників і на сторінках користувачів лідерів думок. Чим більше передплатників на конкретну сторінку, тим більша кількість користувачів зможуть побачити інформацію про вас. Особливо важлива оцінка інформації, що є ще одним способом просування бренду.

LiveJournal - це популярна платформа для ведення блогів і онлайн-щоденників. Ця соціальна мережа є однією з найбільш відвідуваних блогосфер в Інтернеті, тому просування в цій мережі завжди актуально.

Просування в LiveJournal дозволяє:

- розкручувати молоді сайти;
- просувати високочастотні запити;
- просувати проблемні запити;
- розміщувати посилання в щоденниках топових блогерів (попадання реклами в рейтингові списки);
- розкручувати сайт з мінімальною ймовірністю падіння індексу;
- просувати ресурс за допомогою вічних посилань;
- просувати природні посилання (всередині релевантного тематичного тексту).

Висновки з проведеного дослідження. Отже, на наш погляд, ефективність використання соціальних мереж цілком і повністю залежить від виду бізнесу, тому що технології SMM – просування не вимагають великих вкладень, але не мають миттєвого ефекту і не гарантують швидкого вирішення завдань. В якомусь випадку витрати на інтернет-маркетинг можуть становити 100% бюджету проекту, а в якихось - тільки 5%. Незважаючи на це, кожному підприємству варто крім традиційних інструментів просування своєї продукції використовувати соціальні платформи.

Література

1. 14 статистичних показників, які підтверджують вагомість соціальних мереж для бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.uamodna.com/articles/14-statystychnyh-pokaznykiv-yaki-pidtvverdyatj-vagomistj-socialjnyh-merezh-dlya-biznesu/
2. Грищенко О.Ф. Соціальний медіа маркетинг як інструмент просування продукту підприємства / О.Ф. Грищенко, А.Д. Нешева // Маркетинг і менеджмент. – 2013. – № 4. – С. 86–95.
3. Ілляшенко С.М. Сучасні тенденції застосування інтернет-технологій у маркетингу / С.М. Ілляшенко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 4. – Т.ІІ. – С. 64 – 74. – Режим доступу: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/22722>
4. Кожухівська Р.Б. Інтернет-технології в маркетингу: специфіка, класифікація, переваги та недоліки / Р.Б. Кожухівська // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». – 2012. – Вип. 6(2). – С. 180-186.
5. Котлер Ф. Маркетинг 3.0. От продуктов к потребителям и далее – к человеческой душе // Ф. Котлер, Х. Картаджайя, А. Сетиаван, пер с англ. под ред. А.Заякина. – М. : Издательство ЭКСМО, 2011. – 240 с.
6. Мозгова Г.В. Інструменти інтернет-маркетингу та їх переваги для сучасних українських підприємств [Електронний ресурс] / Г.В. Мозгова // Ефективна економіка. – 2013. – №10. – Режим доступу: www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2429
7. Огляд соціальних мереж і Твіттера в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://download.yandex.ru/company/Yandex_on_UkrainianSMM_Summer_2014.pdf
8. Основы маркетинга / Котлер Ф., Амстронг Г., Вонг В., Сондерс Д. – Издательство «Диалектика-Вильямс». – 2014. – 752 с.

9. Терехов Д.С. SMM-маркетинг у системі управління сучасним підприємством / Д.С. Терехов // Наука й економіка. – 2015. – №1(37). – С. 77–79.

References

1. Ua Modna, (2014) "14 statistical indicators that confirm the importance of social networks for business", available at: <http://uamodna.com/articles/14-statystychnyh-pokaznykiv-yaki-pidtvverdyyatj-vagomistj-socialjnyh-merezh-dlya-biznesu/> (access date October 24, 2015)
2. Hrishchenko, O.F., Niesheva, A.D. (2013), "Social media marketing as a tool to promote a product company", *Marketing i menedzhment*, no. 4, pp. 86–95
3. Ilyashenko, S.M. (2011), "Modern lines of application of Internet technologies in marketing", *Marketing i menedzhment innovatsii*, no. 4, Vol. 2, pp. 64–74, available at: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/22722>
4. Kozhukhivska, R.B. (2012), "Internet technologies in marketing: specific, classification, advantages and disadvantages", *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Seria "Ekonomika*, Iss. 6(2), pp. 180–186
5. Kotler, Philip, Kartajaya, Hermawan, Setiawan, Iwan (2011), *Marketing 3.0. Ot produktov k potrebiteliam i dalyeye – k chelovecheskoy dushe* [Marketing 3.0: From Products to Customers to the Human Spirit], Translated by A.Zayakin, EKSMO, Moscow, Russia, 240 p.
6. Mozhova, H. (2013), "Tools of Internet Marketing and their advantages for modern Ukrainian enterprises", *Efektivna ekonomika*, no.10, available at: <http://economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2429>
7. Yandex, (2014), "Overview of social networks and Twitter in Ukraine", available at: http://download.yandex.ru/company/Yandex_on_UkrainianSMM_Summer_2014.pdf (access date October 24, 2015)
8. Kotler, Ph., Armstrong, G., Wong, V., Saunders, J. (2014), *Osnovy marketinga [Principles of Marketing (5th european ed.)]*, Dialektika-Williams, Moscow, Russia, 752 p.
9. Terekhov, D.S. (2015), "SMM-marketing in the management system of modern enterprise", *Nauka i ekonomika*, no. 1(37), pp. 77–79.

УДК 330.341:631.158

Білик Т.Л.,
асистент кафедри економіки підприємства
Подільський державний аграрно-технічний університет

ІННОВАЦІЙНІ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ ТА МЕНЕДЖМЕНТ ПЕРСОНАЛУ МАЛИХ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА

Bilyk T.L.,
assistant of the department of enterprise economics
Podolsky State Agricultural and Technical University

INNOVATIVE MODELS OF DEVELOPMENT AND STAFF MANAGEMENT OF SMALL ENTREPRENEURIAL STRUCTURES OF AGRO INDUSTRIAL MANUFACTURE

Постановка проблеми. Проведення інноваційної політики неможливе без активного впровадження інноваційних заходів на кожному агропромисловому підприємстві. В свою чергу, реалізація такої політики на мікроекономічному рівні потребує формування розвинутого механізму управління інноваційним розвитком підприємств, який охоплює всі питання виробничої, комерційної, науково-дослідної, постачальницької діяльності господарського суб'єкта.

Потреба в нових теоретичних і практичних підходах до управління інноваційним розвитком та персоналом малих агропідприємств посилили інтерес до удосконалення досвіду в цій галузі інноваційного управління. Отже, розгляд тенденцій моделей інноваційного розвитку та управління персоналом малих підприємницьких структур агропромислового виробництва набуває особливого значення, а тому обраний напрямок дослідження є актуальним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні і практичні аспекти проблеми підвищення інноваційної активності працівників та конкурентоспроможності підприємств досліджували такі вчені: Амоша О.І., Богиня Д.П., Грішнова О.А., Друкер П., Дмитренко Г.А., Колот А.М., Кравченко І.С., Лібанова Е.М., Лісогор Л.С., Макарова О.В., Новікова О.Ф., Онікієнко В.В., Петрова І.Л., Семикіна М.В., Смірнов О. О., Твісс Б., Шаульська Л.В та інші. Однак проблема формування моделей

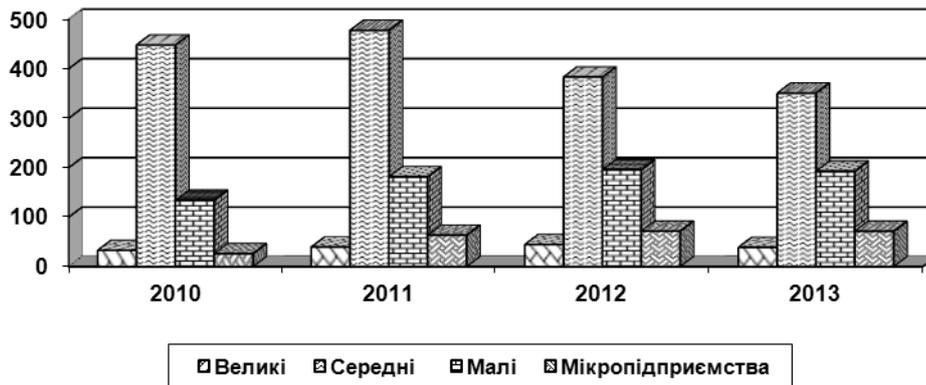
* Науковий керівник: Малік М.Й. – доктор економічних наук, професор, академік НААНУ

інноваційного розвитку та управління персоналом безпосередньо малих агропромислових підприємств є ще недостатньо вивченою і на сьогодні залишається відкритою.

Постановка завдання. Метою є дослідження особливостей, виявлення недоліків і переваг, розробка моделей інноваційного розвитку та механізмів управління персоналом малих підприємницьких структур агропромислового виробництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективним менеджмент може бути тільки тоді, коли він здійснюється на базі добре відомого об'єкта та суб'єкта управління. Отже, перш ніж керувати, необхідно вивчити те, на що спрямовано управління.

Як видно із даних рис.1, найбільша кількість найманих працівників зосереджена у середніх підприємствах у 2010 році від 72,9% від загального рівня до 60,2% у 2013 році, однак чисельність працівників на даних підприємствах за 2010-2013 роки зменшилась на 97,5 тис.осіб, або майже на 22%. Протилежна тенденція спостерігається у малих та мікропідприємствах, де кількість найманих працівників зростає відповідно на 58,8 та 45,2 тис.осіб, або в 1,4 та 2,7 рази, та на 5,9 тис.осіб чи на 17,9% у великих підприємствах.

Рис. 1. Кількість найманих працівників підприємств за їх розмірами за видом економічної діяльності «Сільське, лісове та рибне господарство»

Джерело: побудовано автором на основі [1]

Розрахунки показують, що на одному підприємстві за видом економічної діяльності "Сільське, лісове та рибне господарство" кількість найманих працівників зменшується у всіх за розмірами підприємствах і становить великому 1438 осіб, середньому 140, малому 4, а на мікропідприємствах 2 особи. Аналіз рівня концентрації персоналу свідчить про те, що малих підприємствах у 2010 році працював майже кожен п'ятий працівник, а у 2013 році кожен третій, що вказує на вагоме значення малих підприємств для працевлаштування та аграрного сектора економіки. Однак слід зауважити, що відсутність стимулів до спільної діяльності або недостатня увага до мотивації праці може зруйнувати найсучасніші і перспективні організаційні побудови.

Як видно із даних табл. 1, витрати на персонал мають чітку тенденцію росту у всіх підприємствах незалежно від їх розмірів за видом економічної діяльності "Сільське, лісове та рибне господарство". Однак темпи росту витрат у сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг свідчать про те, що у мікропідприємствах вони зросли в чотири рази, у малих в 2,8 рази, у середніх в 1,4 рази, а на великих в 1,9 рази. Результати проведеного аналізу вказують також на те, що у 2013 році великі підприємства витрачали на одну найману персону 48,6 тис. грн., а розходи середніх склали 38 тис. грн., що відповідно вдвоє та у півтора рази більше від витрат на персонал малих і мікропідприємств.

О.О. Смірнов визначає інноваційну активність персоналу як складову загальної трудової активності персоналу, яка відображає творчі прагнення працівників до розробки і впровадження інновацій на підприємстві на основі вдосконалення освітньо-кваліфікаційного розвитку, засвоєння новітніх знань, досягнень НТР з метою виробництва нових товарів, послуг, продукції з поліпшеними якостями і властивостями, які користуються підвищеним попитом на ринку [2].

Малі та середні підприємства мають низку особливостей з погляду управління персоналом:

- персоніфікований характер взаємин між підприємцем і працівником;
- особистісний характер відносин між підприємцем і клієнтами, обслуговування вузького кола споживачів, тобто успіх багато в чому залежить від уміння налагодити з ними контакт;
- ключова роль підприємця-керівника в діяльності підприємства, його вклад у виробничий процес, у прями контакти з постачальниками, клієнтами, що обумовлено його особистим майновим ризиком і відповідальністю за результати діяльності підприємства;
- великий вплив родинних зобов'язань і прав спадкування, родинних зв'язків підприємця на

кадрову політику, прийняття стратегічних рішень, вибір правових форм тощо;

- необхідність високого освітнього рівня підприємців і співробітників, яка об'єктивно обумовлена змістом їх діяльності і високих професійних вимог;

- гнучкість і неформальність управління персоналом через те, що кожен співробітник знаходиться на очах, іноді є єдиним фахівцем у своєму напрямку [3, с. 84].

Таблиця 1

Витрати на персонал підприємств за їх розмірами за видом економічної діяльності «Сільське, лісове та рибне господарство»

	Код за КВЕД–2010	Роки	Великі підприємства		Середні підприємства		Малі підприємства		З них мікропідприємства	
			млн. грн.	у % до загального показника відповідного виду діяльності	млн. грн.	у % до загального показника відповідного виду діяльності	млн. грн.	у % до загального показника відповідного виду діяльності	млн. грн.	у % до загального показника відповідного виду діяльності
Сільське, лісове та рибне господарство	А	2010	1002,4	7,0	11258,0	78,4	2092,5	14,6	490,9	3,4
		2011	1222,3	6,8	12841,5	71,1	3986,5	22,1	1238,6	6,9
		2012	1928,0	8,6	15402,7	69,1	4969,9	22,3	1653,9	7,4
		2013	1884,2	8,2	15545,4	67,2	5699,0	24,6	1854,4	8,0
сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг	01	2010	1002,4	8,1	9452,8	76,4	1915,1	15,5	440,5	3,6
		2011	...к	...к	...к	...к	3719,7	24,1	1171,4	7,6
		2012	1928,0	9,9	12857,2	65,9	4720,8	24,2	1604,9	8,2
		2013	1884,2	9,3	12852,3	63,8	5410,1	26,9	1769,4	8,8
лісове господарство та лісозаготівлі	02	2010	–	–	1715,3	93,2	124,8	6,8	34,8	1,9
		2011	...к	...к	...к	...к	200,6	8,2	45,6	1,9
		2012	–	–	2473,8	93,6	168,4	6,4	21,0	0,8
		2013	–	–	2621,5	92,9	201,8	7,1	46,1	1,6
рибне господарство	03	2010	–	–	89,9	63,1	52,6	36,9	15,6	11,0
		2011	–	–	81,1	55,1	66,2	44,9	21,6	14,7
		2012	–	–	71,7	47,0	80,7	53,0	28,0	18,4
		2013	–	–	71,6	45,1	87,1	54,9	38,9	24,5

Джерело: побудовано автором на основі [1]

Отже, талант, знання, професійна майстерність, винахідливість, уміння ризикувати, організаторські, виконавські здібності – основа успішної діяльності малих і середніх підприємств. Вважаємо, що ключова роль в процесі активізації праці належить системі мотивації зайнятості, трудової активності та творчості персоналу, завдяки чому стають більш привабливими інновації та стимулюється інтерес до прояву творчості і підвищення продуктивності праці.

Характеристику стимулювання активізації інноваційної діяльності персоналу в різних країнах представлено в таблиці 2 [4].

Отже, для успішної інноваційної діяльності керівництву підприємств необхідно створити організацію, привабливу для висококваліфікованих фахівців і шляхом заохочення творчості утримати цінні кадри для виробництва інноваційного продукту, здатного успішно конкурувати на ринку.

Вирішення виділених проблем можливе на основі формування концептуальної моделі мотивування персоналу до підвищення інноваційної діяльності, запропонованої Б. Твіссом. На його думку, активізація творчої праці є результат взаємодії різноманітних чинників, серед яких середовище, де заохочується творчість, наявність односторонніх - творчих особистостей, система кадрового відбору, наявність стимулів – від матеріальних до морально-психологічних [4].

Цікавим прикладом підвищення використання інновацій (особливо інновацій, які впливають радикально) у стратегії підприємства є інноваційна концепція бізнесу. Найважливішими перевагами моделі є трактування її елементів однаковою мірою як джерел інновації, так і сфер їхньої аплікації, а також ідентифікація істотних з погляду впровадження інновацій зв'язків між окремими елементами моделі. В її структурі дуже сильно експонуються стосунки з ринком, переважно з клієнтами, але також з постачальниками і партнерами. Таке бачення активізації творчої діяльності знайшло підтвердження

в практиці зарубіжних фірм і корпорацій, які безпосередньо займаються впровадженням інновацій, «ноу-хау». Так, таких підприємств в США, Японії, Франції налічується понад 70%, що дає змогу забезпечувати більш як 8% прибутку [4].

Таблиця 2

Характеристика світового досвіду мотивації персоналу та активізації інноваційної діяльності підприємств

Країна	Заходи стимулювання інноваційної діяльності персоналу
Бельгія, Англія, Франція, Німеччина	Створення преміальних фондів за розробку, освоєння й випуск нової продукції, розмір яких пов'язується з пригородом обсягу продажу такої продукції, її питомою вагою в загальному обсязі виробництва
Японія	В системі стимулювання чітко виокремлюються чотири головні частини: прямі виплати (базові та надбавки), побічні виплати, бонуси, пенсійні виплати. Заохочення до впровадження інновацій проявляється в запровадженні освітньо-професійного розвитку, залучення працівників в управління виробництвом на основі створення «гуртків якості»
США	Залучення допомоги консультантів з оплати праці, які розробляють особливі критерії, формули оплати, розмір винагород, спираючись на відповідну шкалу експертного оцінювання нових ідей за ступенем ефективності, новизни, витрат праці інноваторів
Україна	Лише кожне десяте підприємство має безпосереднє відношення до інновацій, творчість і винахідництво на виробництві практично не заохочується, загрозливих масштабів набуло старіння наукових кадрів, скорочення чисельності персоналу та витрат на персонал підприємств

Джерело: удосконалено автором на основі [4]

Оригінальним можна визнати підхід, який трактує здатність до формування багатства (цінності) як найвищу мету інноваційної концепції бізнесу. На ефективність функціонування моделі вирішальний вплив мають внутрішні зв'язки та зовнішні стосунки між складовими моделі. Використання даної концепції для моделювання інноваційних підприємств уможливується її головним станом, яким є аплікація інноваційних рішень, що досягається через окремі елементи моделі. Зазначений механізм повинен охоплювати застосування усіх методів управління: адміністративних, економічних, соціально-психологічних, з переважанням економічних важелів впливу [5]. Механізми реалізації інноваційних заходів представлено на рисунку 2.

Рис. 2. Механізми реалізації заходів активізації інноваційної діяльності персоналу на підприємствах

Джерело: удосконалено автором на основі [5]

Зокрема, адміністративний механізм включає посилення контролю за нормами витрат ресурсів підприємством, адміністративні стягнення за невиконання плану інноваційних заходів, перевитрати матеріалів та ін. Як правило, його використання пов'язане з формуванням негативної мотивації у працівника і менш ефективно, ніж економічне стимулювання, що поєднує як позитивну, так і негативну мотивації. Економічний механізм повинен включати виплати премій за виконання і перевиконання плану, досягнення економії витрат, підвищення якості продукції тощо. Поліпшення умов праці та практика ширшого моральних стимулів відображує необхідність використання соціально-психологічних механізмів впливу на персонал підприємств. Після визначення спектру застосовуваних механізмів впливу та

джерел фінансування відбувається практична реалізація інноваційних заходів через ухвалення та виконання відповідних управлінських рішень, а також здійснюється контроль за ходом їх виконання.

Управління в економіці, зокрема менеджмент, як відомо, є інструментом досягнення поставлених цілей. Управління за цілями – це процес узгодження цілей всередині підприємства таким чином, щоб керівництво і співробітники, розділяли мету й розуміли, що вони означають для підприємства. Одним із методів управління й мотивації персоналу є "Management by Objectives" (далі - MBO) або "управління за цілями" ("управління за допомогою установки цілей", "управління через постановку завдань").

Ідея управління за цілями належить П. Друкеру, який вперше запропонував цей термін в праці «The Practice of Management» (1954 р.). Він вважав, що дана концепція – це метод підвищення ефективності організації, згідно з якою діяльність будь-якого працівника оцінюється не за процесом, а за результатом, якщо результат розуміється як досягнення поставленої цілі, завдання [6].

Практика використання MBO показала, що П. Друкер був правий: основні вигоди, які несе впровадження даної системи в організації, – це підвищення продуктивності праці за рахунок чітких орієнтирів у кожного працівника організації та підвищення мотивованості персоналу за рахунок його участі в постановці власних завдань. Підсумковим етапом механізму є оцінка результатів впливу інноваційної політики на об'єкти управління. Для її проведення можуть використовуватися показники, які відображають ступінь зміни вихідних показників-індикаторів, зокрема зміну продуктивності праці, обсяги економії (перевитрати) ресурсів, зміну суми витрат на виробництво, зростання якості та конкурентоздатності продукції, скорочення обсягів оборотних коштів, рентабельність діяльності підприємств. Дані таблиці 3 свідчать про зниження рівня рентабельності операційної та усієї діяльності великих, середніх та малих підприємств, мікропідприємств.

Таблиця 3

Рентабельність діяльності підприємств за їх розмірами за видом економічної діяльності «Сільське, лісове та рибне господарство», %

	Код за КВЕД–2010	Рік	Рівень рентабельності (збитковості) операційної діяльності підприємств				Рівень рентабельності (збитковості) усієї діяльності підприємств			
			великі підприємства	середні підприємства	малі підприємства	з них мікропідприємства	великі підприємства	середні підприємства	малі підприємства	з них мікропідприємства
Сільське, лісове та рибне господарство	А	2010	29,8	23,2	17,9	10,2	22,0	16,8	11,2	2,2
		2011	30,6	21,0	25,9	23,6	25,2	15,5	21,8	19,4
		2012	29,7	19,6	22,7	19,4	24,6	13,1	16,7	13,6
		2013	20,0	8,4	12,9	13,0	15,3	6,3	8,1	7,0
сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг	01	2010	29,8	25,1	18,7	11,2	22,0	18,2	12,0	3,7
		2011	...к	...к	26,5	24,2	...к	...к	22,4	20,0
		2012	29,7	21,0	23,1	19,8	24,6	14,0	17,1	13,9
		2013	20,0	8,9	13,1	11,7	15,3	6,6	8,3	7,3
лісове господарство та лісозаготівлі	02	2010	–	1,7	–2,9	–3,5	–	0,8	–3,9	–7,5
		2011	...к	...к	4,2	0,6	...к	...к	1,3	–1,9
		2012	–	2,6	2,9	1,7	–	1,5	1,2	0,5
		2013	–	2,5	3,2	2,5	–	1,6	0,2	–3,5
рибне господарство	03	2010	–	–3,2	–5,2	–17,9	–	–6,8	–19,5	–44,1
		2011	–	–2,4	–1,9	–4,6	–	–2,5	–1,4	–1,1
		2012	–	–2,1	–1,5	–5,1	–	–1,3	–5,7	–7,6
		2013	–	–8,1	–1,7	–5,5	–	–8,0	–2,8	–6,5

Джерело: побудовано автором на основі [1]

Слід зазначити, що серед країн Європейського Союзу мінімальні показники інноваційної активності мають Португалія – 26 % та Греція – 29 %, але навіть вони вдвічі вищі, ніж в Україні [7]. Забезпечення інноваційної моделі розвитку економіки можливе шляхом концентрації ресурсів держави на пріоритетних напрямках науково-технічного оновлення виробництва, підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках [8]. Це сприятиме зміцненню індустріальної основи агропромислового комплексу, розвитку виробничого і

науково-технічного потенціалу країни, зміцненню матеріального становища і умов життя працівників галузі, збереженню продовольчої безпеки держави [9].

Отже, можна зробити висновок, що низький рівень інноваційної активності, скорочення персоналу у середніх за розмірами підприємств, зниження ефективності діяльності агропромислових підприємств України стає прямою загрозою економічній безпеці держави в умовах міжнародної конкуренції та глобалізації світової економіки та вказує на необхідність інноваційного розвитку і удосконалення управління персоналом.

Вважаємо, що найактуальніше завдання розвитку малих підприємницьких структур агропромислового виробництва ефективно розпорядитися складовими механізмів інноваційних систем управління персоналом та дозволить вирішувати такі основні завдання:

– проводити постійний моніторинг виникаючих на підприємстві виробничих, соціальних, економічних та екологічних проблем, вирішення яких може бути забезпечене за рахунок встановлення цілей та запровадження інновацій;

– здійснювати оптимізацію витрат ресурсів на підприємстві, підвищувати рівень організації виробництва, продуктивності праці, покращувати її умови;

– проводити економічну оцінку результатів на підприємстві, у тому числі за окремими комплексами інноваційних заходів, видами ресурсів, визначати конкретний внесок у загальний результат окремих підрозділів та працівників;

– зацікавити працівників у постійному пошуку та реалізації резервів на всіх етапах життєвого циклу продукції шляхом створення ефективної системи адміністративних, економічних, соціально-психологічних санкцій та заохочень;

– розвивати здатність до формування багатства (цінності) як найвищої мети інноваційної концепції бізнесу.

Інноваційні моделі в сукупності повинні охоплювати застосування усіх методів управління, забезпечувати вдосконалення освітньо-кваліфікаційного розвитку, засвоєння новітніх знань, мотивації зайнятості, активізації трудової активності та творчості персоналу, а основою стратегії інноваційної діяльності підприємства повинна виступати інноваційна концепція бізнесу та система інтегрованого управління персоналом малих підприємницьких структур агропромислового виробництва.

Висновки з проведеного дослідження. Слід відзначити, що підставою для управлінських інновацій є зміна завдань, котрі вирішує підприємство, що викликано об'єктивними причинами, які відбуваються в зовнішньому та внутрішньому середовищі його функціонування. Вважаємо, що вибір моделі підвищення інноваційної активності підприємства та персоналу залежить від багатьох факторів, тому необхідно використовувати зарубіжний досвід мотивації персоналу та активізації інноваційної діяльності.

Встановлено, що реалізація інноваційної політики на підприємстві повинна базуватись на основі узгодження цілей всередині підприємства, визначення спектру застосовуваних механізмів впливу та джерел фінансування інноваційного розвитку через інтегроване управління персоналом та здатність до формування багатства і підвищення ефективності привабливої організації для висококваліфікованих фахівців як найвищої мети інноваційної концепції бізнесу малих підприємницьких структур агропромислового виробництва.

Література

1. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва. Статистичний збірник 2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Смірнов О.О. Вплив інновацій на підвищення конкурентоспроможності персоналу промислових підприємств [Електронний ресурс] / О.О. Смірнов // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – 2010. – № 9. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=318>
3. Грибов В.Д. Менеджмент в малом бізнесі : [учеб. пособ.] / В.Д. Грибов. – М. : Финансы и статистика, 2008. – 127 с.
4. Твисс Б. Управление научно-техническими нововведениями / Б. Твисс. – М. : Экономика, 1989. – 271 с.
5. Андрійчук О.Я. Інноваційна культура як ефективний механізм функціонування інноваційної системи підприємства / О. Я. Андрійчук // Економіка: проблеми теорії та практики. – 2008. – Вип. 237, Том III. – С. 559-567.
6. «Управління за цілями» як інноваційна модель мотивації персоналу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ekuzt.gov.ua/node/159>
7. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 08.09.2011 № 3715-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
8. Стратегія інноваційного розвитку України в умовах глобалізаційних викликів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.in.gov.ua>
9. Концепція Державної цільової економічної програми впровадження в агропромисловому комплексі новітніх технологій виробництва сільськогосподарської продукції на період до 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minagro.kiev.ua/page/?10490>
10. Інноваційна діяльність в аграрній сфері / [П.Т. Саблук, О.Г. Шпикуляк, Л.І. Курило, М.Й. Малік та ін.] ; за ред. П.Т. Саблука. – К. : ННЦ ІАЕ, 2010. – 704 с.

References

1. Statistical digest 2013, "Subjects activity of big, medium, small and micro entrepreneurship", available at: <http://ukrstat.gov.ua>
2. Smirnov, O.O. (2010), "The impact of innovation on improving the competitiveness of personnel of industrial enterprises", *Elektronne naukove fakhove vydannia "Efektyvna ekonomika"*, no. 9, available at: <http://economy.nayka.com.ua/?op=1&z=318>
3. Hribov, V.D. (2008), *Menedzhment v malom biznese* [Management in small business], tutorial, Finansy i Statistika, Moscow, Russia, 127 p.
4. Tviss B. (1989), *Upravleniye nauchno-tekhnicheskimi novovvedeniyami* [Management of scientific and technical innovations], Economika, Moscow, Russia, 271 p.
5. Andriychuk, O.Ya. (2008), "Innovational culture as an effective mechanism for innovational system of enterprise functioning", *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky*, issue 237, Vol III, pp. 559-567.
6. "Management according to goals" as an innivational model of personnel motivation", available at: <http://ekuzt.gov.ua/node/159>
7. Law Of Ukraine "About areas of priority of ukrainian innovational activity" from 08.09.2011 № 3715-VI", available at: <http://zakon.rada.gov.ua>
8. "The strategy of innovative development of Ukraine in tems of global challenges", available at: <http://in.gov.ua>
9. "The concept of state target economic program of implementation of innovational producing technologies of agricultural production in agro industrial complex for a time period till 2016 year", available at: <http://minagro.kiev.ua/page/?10490>
10. Sabluk, P.T., Shpykuliak, O.H., Khurylo, L.I., Malik M.Y. et al. (2010), *Innovatsiina diialnist v ahrahnii sferi* [Innovational activity in the sphere of agriculture], ННЦ ІАЕ, Kyiv, Ukraine, 704 p.

УДК 658.8.03:664.1

**Четверик О.В.,
аспірант*,
асистент кафедри маркетингу та міжнародної торгівлі,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України**

ПРОГНОЗУВАННЯ ЦІНИ ЦУКРУ ДЛЯ ПІДПРИЄМСТВ ЦУКРОВОЇ ГАЛУЗІ З ВРАХУВАННЯМ ТЕНДЕНЦІЙ ВНУТРІШНЬОГО ТА СВІТОВОГО РИНКІВ

**Chetveryk O.V.,
graduate student,
assistant of marketing and international trade department
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv**

FORECASTING THE PRICE OF SUGAR FOR ENTERPRISES OF SUGAR INDUSTRY TAKING INTO ACCOUNT THE TENDENCIES OF DOMESTIC AND GLOBAL MARKETS

Постановка проблеми. Одним з найважливіших завдань у діяльності підприємств аграрного сектору є забезпечення стабільних та ефективних умов господарювання та відновлення всіх складових агровиробництва з метою забезпечення продовольчої безпеки країни. З врахуванням сформованої структури аграрного сектору варто зосередитися на питаннях збереження й відновлення цукрової галузі, яка забезпечує країну продовольством (цукор), а тваринництво й окремі галузі промисловості – сировиною (жом, м'яса, вапно та інші побічні продукти).

Вирішальну роль у відновленні та формуванні сприятливого середовища у цукровій галузі відіграє система ціноутворення на цукор та продукти переробки цукрового буряка. Тому одним із вирішальних завдань відновлення цукровиробництва та забезпечення його конкурентоспроможності є встановлення економічно обґрунтованих цін на цукор та побічні продукти цукрового виробництва.

Формування цінової політики в цукровій галузі має вирішальний вплив як на прибуток підприємств галузі, так і на створення позитивної думки споживачів про товар та підприємство-виробника. З розвитком ринкових відносин визначення ціни в цукровій галузі відбувається з

---

* Науковий керівник: Ларіна Я.С. – д.е.н., професор

урахуванням елементів державного регулювання галузі, структури витрат виробників та часткової орієнтації на ціну конкурентів. Проте діяльність підприємств цукрової галузі та система ціноутворення достатньо не враховує окремі елементи та механізм маркетингового формування ціни на цукор та побічні продукти цукрового виробництва. Тому процес управління цукровими підприємствами, у т.ч. формування та встановлення ціни, має відбуватися з орієнтацією на сучасні маркетингові концепції та максимально можливо враховувати чинники маркетингового середовища, зміни кон'юнктури ринку, механізми ринкового ціноутворення тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним, методологічним та практичним проблемам становлення, розвитку та функціонування маркетингу на підприємствах аграрного сектору присвячені праці таких вчених, як О. Варченко, Я. Ларіної, А. Рябчик, І. Соловійова та ін. вчених. Проблеми ефективного формування та функціонування підприємств цукрової галузі вивчали такі науковці, як В. Ємцев [2], М. Коденська, М. Ярчук та ін. Питанням дослідження процесу формування ціни на підприємствах цукрової галузі присвячені праці В. Бондаря [1], Ю. Гальчинської, С. Стасіневич, А. Печенюка та інших. Проте, питання впливу світових цін на формування ціни цукру на внутрішньому ринку України залишається недостатньо вивченим, що свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір на пряму дослідження в науковому і практичному аспектах.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка теоретичних, методологічних положень і практичних рекомендацій щодо формування ціни на цукор підприємствами цукрової галузі з урахуванням тенденцій світового ринку білого цукру та цукру-сирцю.

Виклад основного матеріалу дослідження. В ринкових умовах господарювання ціна є важливою складовою господарської діяльності підприємств аграрного сектору, в тому числі підприємств цукрової галузі, адже їй належить роль збалансування попиту та пропозиції на товарних ринках, покриття витрат, обсяг реалізації продукції та частка підприємств на функціональних ринках тощо. В кінцевому результаті від ціни залежить розмір отриманого суб'єктами господарювання прибутку та комерційних результатів діяльності. Відповідно до Економічного енциклопедичного словника, ціна – це грошове вираження вартості товару [3, с. 539], яке зберігає свою суть і в формуванні ціни з елементами та принципами маркетингу. Відповідно до ціни, цінова політика підприємств направлена на розрахунок та встановлення такої ціни, яка б своїм розміром задовольняла товаровиробника та споживача у процесі купівлі-продажу, сприяла максимізації прибутку та задоволенню потреб споживача. Отже, цінова політика – це діяльність підприємства, що спрямована на досягнення його головної мети за допомогою цін [6, с. 72]. Тобто суть цінової політики підприємства полягає у встановленні ціни, яка б забезпечувала максимізацію прибутку, збільшення обсягів продажу та збереження існуючого становища підприємства на ринку (принаймні не його погіршення).

Підприємства цукрової галузі при формуванні ціни на визначення своєї цінової політики не є унікальними та дотримуються вище наведених положень. Проте встановлення ціни підприємствами галузі відбувається з урахуванням механізму державного регулювання цін на сировину та цукор, відповідно до ЗУ «Про державне регулювання виробництва та реалізації цукру» [4]. Проте недостатньо врахованими залишається ринковий механізм ціноутворення, в якому не відображені кон'юнктурні коливання попиту та пропозиції, вплив світового ринку, сезонність виробництва.

Існуюча дезінтеграція між основними учасниками цукровиробництва негативно позначається на ефективності функціонування як сільськогосподарських, так і переробних підприємств, призводить до скорочення обсягів виробництва коренеплодів, зниження завантаження та використання потужностей цукрових заводів, зростання витрат на цукор, зниження її конкурентоспроможності та підприємств через розмір собівартості та якості. Це, в результаті, негативно впливає як на ефективність галузі, так і всього аграрного сектору і не сприяє скороченню матеріально-технічних і трудових витрат. Відсутність пропорційності, погодженості й ритмічності у роботі призводить до значних втрат, особливо у найбільш уразливій ланці – сільському господарстві (виращування, збирання, зберігання й збут продукції). При цьому, галузі є технологічно взаємозалежними, кожна із складових підкомплексу виконує лише одну окрему технологічну функцію єдиного відтворювального процесу виробництва кінцевих продуктів, кожна є споживачем ресурсів, вироблених на попередній стадії відтворювального циклу, і одночасно - виробником ресурсів [2, с. 5].

Згідно з дослідженнями Міжнародної організації по цукру, внутрішні ціни на цукор в окремих країнах-виробниках залежить від [1]:

- стану національного цукрового балансу в поточному і наступному сезоні, що враховує кількість цукру в запасах, співвідношення запасів і споживання, а також очікуваний рівень самозабезпечення;
- політики Уряду стосовно цукру (державний контроль за внутрішніми цінами на цукрові буряки і цукор, квотування, захист внутрішнього виробника);
- курсу валют (опосередковано вказує на зв'язок із зовнішніми ринками);
- структури споживання цукру;
- доступу до пільгових ринків;

- переважаючих рівнів національної собівартості виробництва;
- цін і пропозицій альтернативних підсолоджувачів;
- рівня доходів населення.

Фахівці ринку цукру відзначають також, що національні баланси окремих країн відіграють вирішальну роль у характері динаміки внутрішніх цін на цукор, а зміна цін світового ринку в значній мірі залежить від ситуації пропозиції/попиту, яка в свою чергу є результатом розвитку цукрових ринків в окремих країнах [1]. З усіх вищенаведених факторів найменш дослідженим залишається взаємозв'язок цін внутрішнього і світового ринків цукру. З метою виявлення закономірностей такого зв'язку нами використано економіко-математичне моделювання.

За наявними щомісячними даними спостережень за цінами на цукор сирець на Нью-Йоркській біржі з вересня 2007 по червень 2015 року та за даними оптових цін внутрішнього ринку з вересня 2010 року по червень 2015 побудуємо річний прогноз цін внутрішнього ринку. У попередніх випадках нами було показано на основі побудови взаємно-кореляційної функції, що світові ціни впливають на рівень цін внутрішнього ринку з запізненням в один місяць [7], крім того як в цінах внутрішнього ринку, так і в цінах світового ринку присутній фактор сезонності. Даний фактор у подальшому буде використано для прогнозування цін на цукор. Всі ціни внаслідок наявності макроекономічної нестабільності представлені в доларах США. Враховуючи вищевикладене, прогноз будується в два етапи. На першому етапі на підставі моделі ARIMA [8] будується прогнозна модель цін світового ринку цукру-сирцю і робиться прогноз по червень 2016 року. На другому етапі економетричними методами будується перехідна функція від цін світового ринку до цін внутрішнього ринку.

Для прогнозу цін світового ринку нами використовувалася модель ARIMA*ARIMAS [5] авторегресійна інтегрована модель ковзного середнього з урахуванням фактора сезонності. Модель складається із 6 параметрів: порядок авто регресії, порядок різницевого оператора, порядок ковзного середнього та аналогічні параметри зі зсувом на 12 точок при щомісячній дискретності (параметр сезонності). По виду автокореляційної функції нами обрана модель ARIMA*ARIMAS (1, 0, 1)*(1; 1; 0). Це означає, що використана авторегресивна модель першого порядку як для звичайної авто регресії, так і для сезонної з запізненням в 12 місяців. У наочному вигляді модель може бути представлена у такому вигляді:

$$x(t) = AR(1) * x(t-1) + SAR(1) * x(t-12) + MA(1) * e(t-1) + e(t) \quad (1)$$

де AR(1) – авторегресійний коефіцієнт,

SAR(1) - сезонний авторегресійний коефіцієнт (враховує запізнення цін внутрішнього ринку на 12 точок (рік)),

MA(1) - коефіцієнт при помилці в момент часу t-1(ковзна середня)

(e(t-1) - похибка часу.

Оцінки і помилки коефіцієнтів моделі ARIMA Model Summary представлені в табл.1, 2. Дані оцінки та помилка дають можливість визначити ймовірність та достовірність прогнозованого значення ціни за стабільних мікро-та макроекономічних умовах.

Таблиця 1

Оцінки помилок моделі ARIMA*ARIMAS при прогнозуванні ціни на цукор

Статистичний показник	Період
RMSE (середнє квадратичне відхилення)	48,9123
MAE (середня абсолютна похибка)	36,2248
MAPE (середня абсолютна відсоткова похибка)	8,32036
ME (середня похибка)	0,136717
MPE(середня відсоткова похибка)	-0,42557

Джерело: власні розрахунки автора

Таблиця 2

Оцінки регресійних коефіцієнтів та їх похибки за ARIMA Model Summary

Параметр	Оцінка	Стандартна похибка
AR(1)	0,897068	0,055039
MA(1)	-0,27398	0,114827
SAR(1)	-0,32279	0,108272

Джерело: власні розрахунки автора

За результатами розрахунку, наявними вихідними даними доцільно побудувати графік прогнозованої ціни на цукор-сирець, що з довірчими інтервалами представлені на рис. 1.

Рис.1. Вихідні дані та прогноз світових цін на цукор-сирець на кінець 2015 – початок 2016 року
Джерело: власні розрахунки автора

Як видно з прогнозу, світові ціни на цукор-сирець на кінець 2015 та початок 2016 року будуть знаходитися у проміжку від 250 до 300 доларів США за одну тону цукру.

Прогнозні показники для цін на цукор-сирець та довірчі інтервали на Нью-Йоркській біржі представлені в табл. 3.

Таблиця 3

Прогнозні оцінки цін на цукор-сирець на Нью-йоркській біржі

Прогнозний період	Середнє значення	Верхня межа похибки 95,0%	Нижня межа похибки 95,0%
Липень 2015	260,714	185,5689	335,8591
Серпень 2015	263,528	147,8109	379,2451
Вересень 2015	246,498	106,4193	386,5767
Жовтень 2015	297,665	140,7036	454,6264
Листопад 2015	290,216	120,8865	459,5455
Грудень 2015	278,251	99,58921	456,9128
Січень 2016	276,372	90,54051	462,2035
Лютий 2016	279,419	88,01286	470,8251
Березень 2016	272,554	76,77619	468,3318
Квітень 2016	271,915	72,68982	471,1402
Травень 2016	256,493	54,53561	458,4504
Червень 2016	256,155	52,02571	460,2843

Джерело: власні розрахунки автора

Використовуючи апарат множинної регресії, ми отримаємо наступне регресійне рівняння залежності цін внутрішнього ринку від цін світового ринку:

$$y(t) = \beta_0 + \beta_1 x(t-1) + \beta_2 x(t-12) + \varepsilon(t) \quad (2)$$

Значення регресійних коефіцієнтів та похибок представлено в табл. 4.

Таблиця 4

Оцінки регресійних коефіцієнтів моделі внутрішніх цін

Параметри	Оцінка	Стандартна похибка	t-критерій	P-ймовірність
β_0	302,537	75,6477	3,99929	0,0002
β_1	1,66581	0,151502	10,9953	0
β_2^*	-0,65838	0,164679	-3,99799	0,0002

* β_2 (-) через рік може змінитися у результаті перевиробництва цукру на внутрішньому ринку

Джерело: власні розрахунки автора

За наведеним регресійним рівнянням, підставляючи дані, отримуємо прогнозні значення ціни цукру на внутрішньому ринку України, які наочно відображені у табл. 5.

Таблиця 5

Прогнозні значення цін внутрішнього ринку цукру України

Період	Нижня межа	Верхня межа	Середнє значення
Липень 2015р.	565,472	365,472	465,472
Серпень 2015р.	606,8728	396,8728	501,8728
Вересень 2015р.	612,473	392,473	502,473
Жовтень 2015р.	673,7386	443,7386	558,7386
Листопад 2015р.	674,8889	434,8889	554,8889
Грудень 2015р.	670,4917	420,4917	545,4917
Січень 2016р.	671,7032	411,7032	541,7032
Лютий 2016р.	691,6547	421,6547	556,6547
Березень 2016р.	706,9456	426,9456	566,9456
Квітень 2016р.	712,1979	422,1979	567,1979
Травень 2016р.	714,5512	414,5512	564,5512
Червень 2016р.	720,9633	410,9633	565,9633
Липень 2016р.	737,8422	417,8422	577,8422
Серпень 2016р.	740,8613	410,8613	575,8613
Вересень 2016р.	718,9565	378,9565	548,9565
Жовтень 2016р.	775,9149	425,9149	600,9149
Листопад 2016р.	774,2501	414,2501	594,2501
Грудень 2016р.	768,459	398,459	583,459

Джерело: власні розрахунки автора

За наведеними даними графічно відобразимо прогнозовану ціну цукру на внутрішньому ринку України (рис. 2).

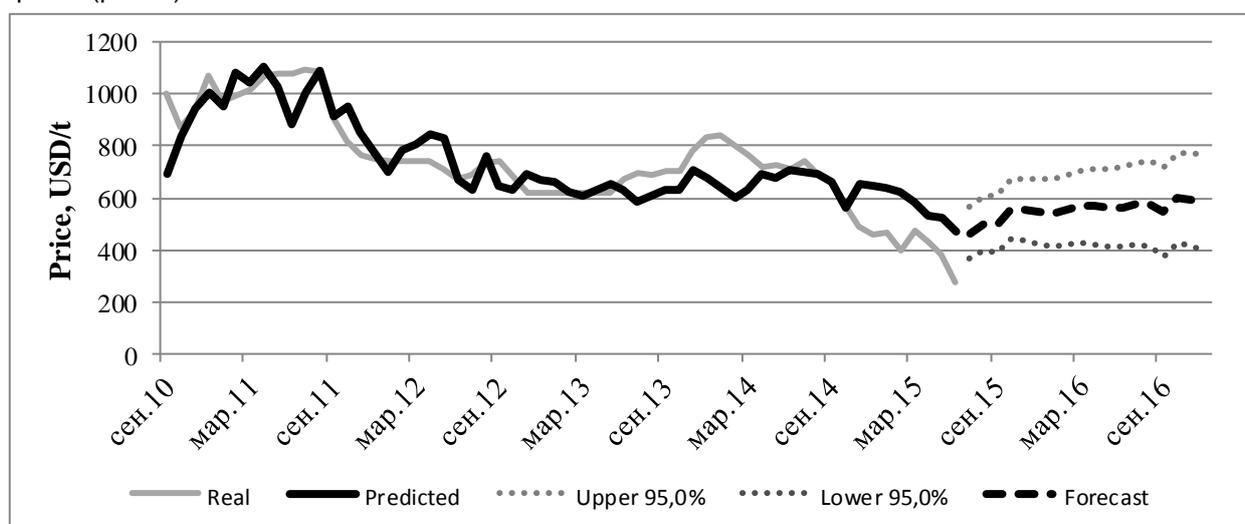

Рис.2. Прогноз цін на цукор на внутрішньому ринку України на період з липня 2015 по грудень 2016 рр.

Джерело: власні розрахунки автора

Наведений прогноз ціни цукру на внутрішньому ринку можливий за умови стабільної економічної ситуації і не враховує фактор макроекономічної нестабільності та постійного зростання валютного курсу, який спостерігається останнім часом. Адже в умовах нестабільності, постійно зростаючої інфляції здійснювати достовірне прогнозування та визначати ймовірність та похибки прогнозних значень практично недопустимо.

Висновки з проведеного дослідження. Результати проведеного дослідження свідчать, що у процесі встановлення ціни на цукор підприємствами цукрової галузі маркетингові аспекти ціноутворення враховуються недостатньо. З існуючих методів ціноутворення домінуючий вплив мають витратні, хоча в деяких підприємствах частково враховують зміни параметрів кон'юнктури ринку. У статті доведено залежність цін внутрішнього ринку від цін світового ринку цукру білого та цукру-сирцю. Нами використана авторегресивна модель першого порядку як для звичайної авторегресії, так і для сезонної з запізненням в 12 місяців. Встановлення залежності між цінами внутрішнього і світового ринку відбувається в два етапи: перший етап – побудова прогнозованої моделі цін світового ринку цукру-сирцю і розрахунок прогнозу по червень 2016 року; другий етап – за допомогою економетричних методів будується перехідної функції від цін світового ринку до цін внутрішнього ринку. Це дає змогу виробникам здійснювати ефективне прогнозування ціни на основну продукцію і максимально вигідну її реалізацію на основі врахування ціни цукру-сирцю на світовому ринку.

Література

1. Бондар В.С. Основні фактори, що впливають на ціни внутрішнього ринку цукру в Україні [Електронний ресурс] / В.С. Бондар, С.Ю. Андрущенко. – Режим доступу: <http://www.tdn.kiev.ua/ru/stati/inshi/45-osnovni-faktori-shho-vplivayut-na-czini-vnutrishnogo-rinku-czukru-v-ukrajini>
2. Ємцев В.І. Ціноутворення та конкурентоспроможність підприємств з виробництва цукру / В.І. Ємцев // Продовольча індустрія АПК. – 2013. – № 6. – С. 4-7.
3. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т. Т.2. / С.В. Мочерний, Я.С. Ларіна, О.А. Устенко, С.І. Юрій // За ред. С.В. Мочерного. – Львів: Світ, 2006. – 568с.
4. Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру: закон України від 09.12.2012 року №758/14-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/758-14>.
5. Наследов А. SPSS 19 Профессиональный статистический анализ данных / А. Наследов. – СПб: Питер. – 2011. – 400 с.
6. Тормоса Ю.Г. Ціни та цінова політика : навч. посібник / Ю.Г. Тормоса. – К. : КНЕУ, 2001. – 122 с.
7. Четверик О.В. Маркетингова цінова політика цукровиробників: врахування впливу світового ринку на параметри внутрішнього ринку цукру [Електронний ресурс] / О.В. Четверик // Глобальні та національні проблеми економіки. 2014. – № 2. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/2-2014/158.pdf>
8. Pindyck R. Econometric models and economic forecasts / Pindyck R., Rubinfeld D. // Mc. Grow- Hill, Inc. USA. – 1991. – 596 p.

References

1. Bondar, V.S. and Andriushhenko, S.Yu (2010), "The main factors affecting the domestic market price of sugar in Ukraine", available at: <http://tdn.kiev.ua/ru/stati/inshi/45-osnovni-faktori-shho-vplivayut-na-czini-vnutrishnogo-rinku-czukru-v-ukrajini> (access date October 7, 2015)
2. Yemtsev, V.I. (2013), "Pricing and competitiveness of enterprises for the production of sugar", *Prodovolcha industriia APK*, no. 6, pp. 4-7.
3. Mochernyi, S.V., Larina, Ya.S., Ustenko, O.A. and Yurii, S.I. (2006), *Ekonomichnyi entsyklopedychnyi slovnyk: U 2 t., T. 2* [Encyclopedic Dictionary of Economics: 2 Vol., Vol. 2], Svit, Lviv, Ukraine, 568 p.
4. "On state regulation of production and sale of sugar: the law of Ukraine from 09.12.2012 №758/14-VR", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/758-14>.
5. Nasledov, A. (2011), *SPSS 19 Professionalnyy statisticheskiy analiz dannykh* [SPSS 19 professional statistical analysis], St.-Peterburg, Russia, 400p.
6. Tormosa, Yu.H. (2001), *Tsiny ta tsinova polityka* [Prices and price policy], textbook, KNEU, Kyiv, Ukraine.
7. Chetveryk, O.V. (2015) "Marketing price policy sugar producers: considering the influence world market in options domestic sugar market", available at: <http://global-national.in.ua/archive/2-2014/158.pdf> (access date October 9, 2015)
8. Pindyck, R. and Rubinfeld, D. (1991), *Econometric models and economic forecasts*, Mc. Grow- Hill, Inc. USA, 596 p.

ФІНАНСОВО–КРЕДИТНА І ГРОШОВА ПОЛІТИКА

УДК 336.764.1

Вядрова І.М.,
к.е.н., доцент, професор кафедри банківської справи,
заступник директора
Сидоренко О.М.,
в.о. доцента кафедри банківської справи
Харківський навчально-науковий інститут
ДВНЗ Університет банківської справи

ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ЗАЛЕЖНОСТІ ОБСЯГУ ПРОБЛЕМНОЇ ЗАБОРГОВАНOSTІ БАНКІВ ВІД МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ

Viadrova I.M.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., professor
of department of banking, deputy director
Sydorenko O.M.,
acting assistant professor of department of banking
Kharkiv Educational and Scientific Institute
of the University of Banking

ECONOMIC AND MATHEMATICAL MODELING OF DEPENDENCE OF THE VOLUME OF PROBLEMATIC DEBT OF THE BANKS FROM MACROECONOMIC INDICATORS

Постановка проблеми. Становлення конкурентоздатної економіки України в сучасних умовах неможливе без забезпечення високого рівня стійкості банківської системи, що сприяє прискоренню руху кредитних ресурсів, стимулюванню інноваційно-інвестиційної діяльності, задоволенню фінансових потреб населення.

У той же час, в умовах негативного впливу наслідків фінансово-економічної кризи на діяльність вітчизняних банків, привертає увагу тенденція погіршення якості кредитного портфелю, збільшення у його складі частки проблемної заборгованості, що призводить до збитковості банківських установ. Проблемні активи негативно впливають на структуру банків та якість кредитних портфелів, чинять тиск на показник достатності регулятивного капіталу банків, істотно понижують ефективність банківської діяльності, ускладнюють процес управління фінансовими потоками, знижують довіру вкладників та інвесторів до банківської системи, істотно зменшують можливості фінансування реального сектору економіки країни. Тому питання забезпечення ефективного управління проблемною заборгованістю банків набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність проблеми управління проблемною заборгованістю банків знайшла відображення в роботах зарубіжних та вітчизняних науковців і практиків. Зокрема, дослідженню питання забезпечення ефективного управління проблемною заборгованістю банків присвячені наукові праці таких вітчизняних науковців, як: Р. Герасименко [1], О. Крухмаль [2], В. Сирота [3, 4], Л. Слобода [5], Н. Стукало [6; 7] та інші.

Особливої уваги заслуговує дослідження [6], в якому автори обґрунтовують застосування системного підходу до управління проблемними кредитами банків, а також досліджують складові елементи, методологічні основи, принципи та особливості функціонування системи управління проблемними кредитами в банку.

Незважаючи на значний доробок учених із зазначеної проблеми, потребують подальших досліджень питання щодо підвищення ефективності управління проблемними кредитами на внутрішньобанківському рівні та врегулювання проблемної заборгованості на макроекономічному

рівні. В контексті вищезазначеного потребує більш детального дослідження питання залежності обсягу проблемної заборгованості банків від макроекономічних показників.

Постановка завдання. Метою даної статті є визначення залежності обсягу простроченої заборгованості банків від макроекономічних показників та обґрунтування необхідності врегулювання проблемної заборгованості банків на макроекономічному рівні.

Для досягнення поставленої мети використані такі методи дослідження: статистичного й економічного аналізу – для дослідження фінансово-економічного стану вітчизняних банків та макроекономічних показників; економіко-математичного моделювання – для визначення залежності обсягу проблемної заборгованості банків від макроекономічних показників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Обсяг проблемних кредитних портфелів банків є тим індикатором, що відображає сучасний стан економіки через залучення великої кількості різноманітних учасників та впливу багатьох макроекономічних факторів, які знаходяться в постійній взаємодії і залежать один від одного.

Банківська система України є частиною всієї економіки країни, тому проблеми в цій системній частині неодмінно призводять до негативних коливань в інших частинах системи, і навпаки.

Тому причини кризових ситуацій в банківському секторі варто шукати не тільки на внутрішньобанківському рівні, а також на макроекономічному рівні. У зв'язку з цим, виявлення залежності між обсягом проблемної заборгованості банків та макроекономічними показниками є надзвичайно важливим питанням, оскільки, знаючи причини виникнення проблеми, можна знайти ефективні способи її вирішення.

Проведений відповідно до методичних рекомендацій, викладених у роботі [8], статистичний та економічний аналіз вихідних даних для проведення кількісної оцінки вагомості впливу функціональних показників на обсяг простроченої заборгованості показав доцільність врахування окремих макроекономічних показників та показників банківської діяльності, що обумовило вибір таких макроекономічних показників:

- безробітне населення (вивільнені з економічних причин, %) – рівень безробіття суттєво зріс і тим самим ще більше погіршив життєвий рівень населення, і, як наслідок, вплинув на рівень простроченої заборгованості за кредитами. Враховуючи специфіку українського трудового законодавства, статистика по безробіттю не дає адекватного уявлення про зміни на ринку праці. Однак, за методологією МОП, показник безробітного населення, вивільненого з економічних причин, дає гарне уявлення про стан ринку праці;

- динаміка суми заборгованості з виплати заробітної плати (млн. грн) – заробітна плата, як засіб існування і основний елемент задоволення різноманітних потреб населення є важливим соціально-економічним індикатором рівня життя населення. Погіршення економічної ситуації як в економіці країни, так і на підприємствах породжує негативний вплив на зобов'язання клієнтів перед банками;

- рівень закредитованості національної економіки (%) – цей показник вказує на швидкість зростання об'ємів кредитування в країні, розраховується як відношення наданих кредитів до ВВП;

- кошти фізичних осіб (млн. грн.) – формують найбільшу частку дійсно існуючих фінансових ресурсів банків та служать певним мірилом довіри вкладників. Створюють базу для збільшення обсягів кредитування, і тим самим впливають на здійснення активних операцій банку [9; 10].

Виходячи з виявлених кількісних взаємозалежностей і маючи на меті всебічне вивчення проблеми впливу різноманітних факторів на обсяг простроченої заборгованості, побудуємо регресійну модель: залежності частки простроченої заборгованості від коштів фізичних осіб, кількості безробітного населення (вивільнені з економічних причин) та динаміки суми заборгованості з виплати заробітної плати.

Модель залежності частки простроченої заборгованості від коштів фізичних осіб, кількості безробітного населення (вивільнені з економічних причин) та динаміки суми заборгованості з виплати заробітної плати представимо у такому вигляді (1):

$$y = a_0 + a_1x_1 + a_2x_2 + a_3x_3, \quad (1)$$

де y – частка простроченої заборгованості, %;

x_1 - кошти фізичних осіб, млн. грн;

x_2 - безробітне населення (вивільнені з економічних причин), %;

x_3 - динаміка суми заборгованості з виплати заробітної плати, млн. грн

Рівень зв'язку між цільовим показником (y) та кожною з факторних ознак (x_1 , x_2 , x_3), що представлені в табл. 1, а також між самими факторними ознаками охарактеризуємо за допомогою розрахунку коефіцієнтів парної кореляції, що представлені в табл. 2.

Таблиця 1

Вихідні дані для розрахунку моделі залежності частки простроченої заборгованості від макроекономічних показників

Період	Частка простроченої заборгованості, %	Кошти фізичних осіб, млн. грн.	Безробітне населення (вивільнені з економічних причин), %	Динаміка суми заборгованості з виплати заробітної плати, млн. грн.
роки	y	x_1	x_2	x_3
2000	11,33393	6649	40,2	6400,8
2001	5,804281	11165	37,1	4928
2002	4,52114	19092	33,6	2656,6
2003	3,402546	32113	33,2	2548,2
2004	3,235697	41207	32,9	2232,4
2005	2,160693	72542	31,3	1111,2
2006	1,654697	106078	30	960,3
2007	1,309728	163482	28,9	806,4
2008	2,273921	213219	28,1	668,7
2009	9,357756	210006	45,5	1188,7
2010	11,2381	270733	39	1473,3
2011	9,607425	306205	34,5	1218,1
2012	8,89459	364003	32,5	977,4
2013	7,700005	433726	29,8	893,7
2014	13,51577	416371	37,5	808,2

Джерело: побудовано авторами за даними [9; 10]

Таблиця 2

Матриця коефіцієнтів парної кореляції між показниками y , x_1 , x_2 , x_3

	y	x_1	x_2	x_3
y	1			
x_1	0,397768	1		
x_2	0,777664	-0,00132	1	
x_3	0,34468	-0,63864	0,433719	1

Джерело: побудовано та розраховано авторами за даними [9; 10]

Високе емпіричне значення F – критерію Фішера та близьке до нуля значення показника «Значимість F » (табл. 3) свідчить про те, що мінливість залежної змінної в основному пояснюється мінливістю незалежних змінних. «Значимість F » складає $1,29E-05$, що представляє ймовірність того, що значення F – критерію Фішера більше або дорівнює 35,02366. Ця ймовірність значно нижча за 0,05, звідки впливає значимість регресії в цілому (на рівні 5%). Значення коефіцієнту множинної детермінації $R^2=0,910928$ означає, що модель пояснює залежність кредитно-інвестиційного портфелю банків від обраних показників на 91,0928%.

Таблиця 3

Результати автоматизованих розрахунків багатofакторного регресійного аналізу

Регресійна статистика					
Множинний R	0,966021				
R-квадрат	0,933196				
Нормований R-квадрат	0,910928				
Дисперсійний аналіз					
	df	SS	MS	F	Значимість F
Регресія	3	162,2664	54,08881	41,9074	1,29E-05

Джерело: побудовано та розраховано авторами за даними [9; 10]

За допомогою табл. 4. перейдемо до наступного кроку – аналізу коефіцієнтів моделі.

Таблиця 4

Результати багатofакторного регресійного аналізу

	Коефіцієнти	Стандартна похибка	t-статистика	P-Значення	Нижнє 95%	Верхнє 95%
y-перетин	-13,9223	2,402881	-5,79399	0,000261	-19,358	-8,48658
x ₁	2,51E-05	3,77E-06	6,651187	9,36E-05	1,66E-05	3,36E-05
x ₂	0,384316	0,080394	4,78043	0,001001	0,202453	0,566179
x ₃	0,001416	0,000296	4,777192	0,001005	0,000746	0,002087

Джерело: побудовано та розраховано авторами за даними [9, 10]

Великі за модулем розрахункові значення показника «t-статистика» і дуже малі значення показника «P-Значення» свідчать про те, що відповідні їм вибіркові параметри регресії значимо відрізняються від нуля.

В досліджуваному випадку для вільного члена та для коефіцієнтів змінних x₁, x₂ та x₃ значення показників «P-Значення», які представляють ймовірності того, що значення t-статистик більші або дорівнюють за абсолютною величиною відповідно 5,79399, 6,651187, 4,78043 та 4,777192, значно нижчі за 0,05, звідси впливає значимість коефіцієнтів при цих змінних (на рівні 5%). Про це ж свідчать і довірчі інтервали для вказаних параметрів регресії – жоден з них не покриває нульове значення.

Проведений аналіз приводить до такого рівняння багатofакторної регресії залежності частки простроченої заборгованості від коштів фізичних осіб, обсягу безробітного населення та динаміки суми заборгованості з виплати заробітної плати (2):

$$y = -13,9223 + 0,00002509x_1 + 0,384316x_2 + 0,001416x_3 \quad (2)$$

Рівняння є значимим у цілому та за окремими коефіцієнтами. Коефіцієнт регресії a₁ дорівнює 0,00002509 - отже, у разі збільшення коштів фізичних осіб на 1 млн. грн відбудеться збільшення частки простроченої заборгованості на 0,00002509%. Коефіцієнт регресії a₂ дорівнює 0,384316 - отже, при зростанні безробітного населення на 1 % частка простроченої заборгованості збільшиться на 0,384316%. Аналогічно при зростанні суми заборгованості з виплати заробітної плати на 1 млн. грн частка простроченої заборгованості збільшиться на 0,001416%.

Таким чином, існування тісного зв'язку між показниками спричиняє необхідність не лише управляти проблемною заборгованістю на внутрішньобанківському рівні, а й здійснювати врегулювання рівня макроекономічних показників. Так, збільшення рівня ВВП призведе до зменшення рівня безробітних, вивільнених з економічних причин, відповідно - до зменшення прострочених платежів. Більш того, це тягне за собою збільшення обсягів кредитів, так як фізичні особи відновлюють свою здатність відповідати за своїми зобов'язаннями, і в них з'являється стимул для того, щоб отримати новий кредит у майбутньому.

Висновки з проведеного дослідження. У роботі авторами обґрунтовано необхідність врегулювання проблемної заборгованості банків на макроекономічному рівні, а також визначено залежність обсягу простроченої заборгованості банків від макроекономічних показників. Використано метод економіко-математичного моделювання залежності обсягу простроченої заборгованості від макроекономічних показників.

На основі застосування методу економіко-математичного моделювання залежності обсягу простроченої заборгованості від макроекономічних показників встановлено існування тісного зв'язку та вагомий вплив макроекономічних показників на обсяг проблемної заборгованості банків, що спричиняє необхідність як управління проблемними кредитами на внутрішньобанківському рівні, так і врегулювання проблемної заборгованості на макроекономічному рівні.

Запропонований метод економіко-математичного моделювання залежності обсягу простроченої заборгованості від макроекономічних показників може бути використаний у практичній діяльності банків для забезпечення ефективного управління проблемною заборгованістю з врахуванням сформованого рівня макроекономічних показників.

Додаткового дослідження вимагають питання прогнозування проблемної заборгованості банків в контексті визначення тенденцій розвитку банківського сектору з врахуванням сформованого рівня макроекономічних показників.

Література

1. Герасименко Р. Проблемні позики та прогнозування їх частки в кредитному портфелі банку /

- Р. Герасименко, М. Дегтярьова // Вісник НБУ. – 2012. – №4. – С. 40-46.
2. Крухмаль О.В. Регулювання проблемних кредитів в банках України: теоретичні та методичні аспекти / О.В. Крухмаль // Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова. – 2013. – Вип. 2. – С. 100-107.
3. Сирота В.С. Управління проблемними кредитами як основа антикризових заходів банку / В.С. Сирота // Вісник Національного банку України. – 2012. – № 11. – С. 51-55.
4. Сирота В.С. Вирішення проблеми якості активів банку як основне завдання антикризового менеджменту банківської установи / В.С. Сирота, О.А. Терещенко // Збірник наукових праць ДЕТУТ. Серія «Економіка і управління». – 2012. – Вип. 19. – С. 341-346.
5. Слобода Л. Напрями вдосконалення роботи банків України з проблемними активами в посткризовий період / Л. Слобода, Н. Дунас // Вісник НБУ. – 2011. – №4. – С. 46-51.
6. Стукало Н.В. Системний підхід до управління проблемними кредитами у банківській діяльності / Н.В. Стукало, О.С. Білай // Економічний часопис – XXI, 2012. – № 11–12. – С. 55–57.
7. Стукало Н.В. Інструменти управління портфелем проблемних кредитів у сучасних умовах / Н.В. Стукало, О.С. Білай // Проблеми розвитку внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект: Сб. научных трудов. – Донецк. – 2012. – Ч. 2. – С. 332–336.
8. Тенденции и перспективы развития рынка проблемных активов банков Украины [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://www1.ifc.org/wps/wcm/connect/fcb2d20048fc67d9b530bd849537832d/UkraineCR-NPL-SurveyReport-RU.pdf?MOD=AJPERES>.
9. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] : Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
10. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807.

References

1. Herasyenko, R. and Dehtiarova, M. (2012), "Problematic borrowings and forecasting their share in the credit portfolio of the bank", *Visnyk NBU*, no. 4, pp. 40-46.
2. Krukhmal, O.V. (2013), "Regulation of problematic loans in banks of Ukraine: theoretical and methodological aspects", *Visnyk ONU imeni I.I. Mechnykova*, Iss. 2, pp. 100-107.
3. Syrota, V.S. (2012), "Management of problematic loans as the basis of the anti-crisis measures of the bank", *Visnyk Natsionalnogo banku Ukrainy*, no. 11, pp. 51-55.
4. Syrota, V.S. and Tereshchenko, O.A. (2012), "Addressing the problem of quality of bank assets as the main task of anti-crisis management of banking institution", *Zbirnyk naukovykh prats DETUT*, Seriiia "Ekonomika i upravlinnia", Iss. 19, pp. 341-346.
5. Sloboda, L. and Dunas, N. (2011), "Directions of improvement of banks operation in Ukraine with problematic assets in the post-crisis period", *Visnyk NBU*, no. 4, pp. 46-51.
6. Stukalo, N.V. and Bilai, O.S. (2012), "The systems approach to the management of problematic loans in the banking activity", *Ekonomichnyi chasopys — XXI*, no. 11–12, pp. 55–57.
7. Stukalo, N.V. and Bilai, O.S. (2012), "Instruments for portfolio management of problematic loans in modern conditions", *Problemy razvitiya vneshneekonomicheskikh svyazey i privilecheniya inostrannykh investitsiy: regionalnyy aspekt* [Problems of development of foreign economic relations and attraction of foreign investments: regional aspect], Collection of scientific papers, part 2, Donetsk, Ukraine, pp. 332–336.
8. "Tendencies and prospects of market development of distressed assets of Ukrainian banks", available at: <http://1.ifc.org/wps/wcm/connect/fcb2d20048fc67d9b530bd849537832d/UkraineCR-NPL-SurveyReport-RU.pdf?MOD=AJPERES>.
9. "State Statistics Service of Ukraine", available at: <http://ukrstat.gov.ua/>.
10. "The main indicators of banks activity in Ukraine", available at: http://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807.

УДК 330.131.7:519. 2

Мірошник О.Ю.,
к.е.н., старший науковий співробітник
Науково-дослідного центру
ДВНЗ «Університет банківської справи»

Морозова Н.Л.,
к.е.н., доцент кафедри банківської справи
Харківського навчально-наукового інституту УБС

ОЦІНЮВАННЯ РИЗИКУ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ТЕОРІЇ ЗРІЗАНИХ РОЗПОДІЛІВ

Miroshnik O.Yu.,
cand.sc.(econ.), senior research fellow
Scientific-Research Center
SHEI "Banking University"

Morozova N.L.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of the department of banking
Kharkiv educational-scientific institute of Banking University

RISK ASSESSMENT OF CREDIT TRANSACTIONS USING THE THEORY OF TRUNCATED DISTRIBUTION

Постановка проблеми. Надійне функціонування суб'єктів господарювання є необхідною передумовою сталого економічного розвитку держави. Беручи до уваги те, що діяльність господарюючих суб'єктів відбувається в умовах невизначеності та фінансового ризику, то найбільш проблемними в системі управління фінансами підприємств залишаються питання, пов'язані з управлінням ними. Відомо, що достовірність оцінки ризиків залежить від тих методів та прийомів, які використовують суб'єкти господарювання для їх визначення, а можливість управляти – від точності оцінки величини цих ризиків. Отже питання, пов'язані з точністю оцінювання ризиків були і залишаються актуальною проблемою сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На даний час застосування ймовірнісних методів для визначення рівня кредитних ризиків набуло широкого розповсюдження. Детально цей методичний підхід розглянуто в роботах Вітлинського В.В. [1; 2], Верченко П.І., Бублика Н.Д., Почепцова С.В., Секерина А.Б., Хальда А., Жлуктенко В.І., Наконечного С.І., Шора Я.Б.

Однак у більшості наукових розробок мало уваги приділено застосуванню ймовірнісних методів для визначення рівня кредитних ризиків за різних типів розподілу, що впливає на якість отримуваних розрахунків – це свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір напряму дослідження в науковому і практичному аспектах.

Постановка завдання. Формально методичний підхід щодо оцінки кредитного ризику можна викласти так. Припустимо, що результатом будь якої кредитної операції, або події з нею пов'язаною, є випадкова величина, визначена на інтервалі $I_1: (-\infty < A \leq X \leq B < \infty)$. Тобто інтервал визначення можливих значень випадкової величини X може бути скінченним або нескінченним. На цьому ж інтервалі задана функція та щільність розподілу випадкової величини X . Виходячи з економічного змісту задачі на інтервалі I_1 , виділено інтервал $I_2: (-\infty < A \leq u \leq X \leq w \leq B < \infty)$ тобто $I_2 \subset I_1$. Необхідно визначити ймовірність P випадкової події, яка полягає у тому, що випадкова величина $X \in I_2$, визначити математичне сподівання та середнє квадратичне відхилення випадкової величини X у цьому випадку, визначити значення заздалегідь заданої функції випадкового аргументу X - коефіцієнту очікуваних збитків. Розглянемо більш детально економічний зміст цих задач.

Припустимо, що вздовж осі абсцис, яка має економічний зміст розміру можливих збитків внаслідок деякої кредитної операції виділено зони припустимого та неприпустимого рівнів ризику. Треба знайти математичне сподівання та дисперсію рівня ризику. В роботах [2; 3] запропоновано обчислювати величину коефіцієнта очікуваних збитків Kz , як відношення:

$$Kz = \frac{(M_z^-)}{(M_z^-) + (M_z^+)} \quad (1)$$

де: M_z^- і M_z^+ – умовні математичні сподівання несприятливих (-) і сприятливих (+) результатів.

В роботах [4; 5] введено коефіцієнт ризику банку по кредитуванню групи підприємств, який визначають згідно з формулою:

$$Kr = - \frac{\int_{0}^{1+r} f(x)(x - (1+r))dx}{\int_{1+r}^{\infty} f(x)(x - (1+r))dx}, \quad (2)$$

де r – відсоткова ставка банку, x – об'єм виручки банку на одну грошову одиницю витрат, $f(x)$ – щільність розподілу випадкової величини X – рентабельність підприємств. В цих же роботах запропоновано визначати коефіцієнт ризику для очікуваного прибутку банку у вигляді:

$$Kc = - \frac{\int_{c(1+r)}^{c(1+r)} g(x)(x - c(1+r))dx}{\int_{c(1+r)}^{\infty} g(x)(x - c(1+r))dx}, \quad (3)$$

де: c – сума кредиту; $g(x)$ – функція щільності ймовірності величини ліквідних активів, що є у розпорядженні підприємств. В цитованих роботах наведені постановки задачі у загальному вигляді. Для конкретних розподілів авторам даної роботи результати визначення означених коефіцієнтів (1)-(3) невідомі.

Метою роботи є визначення коефіцієнтів ризику банку по кредитуванню групи підприємств для розподілу, який належить до сімейства розподілів Максвелла.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формально вирази (1)-(3) єднає те, що розподіли, які в них задані, відносяться до класу зрізаних розподілів. Особливості зрізаних розподілів та їх основні відмінності від класичних розподілів викладено в роботах Хальда А, Шора Я.Б., Жлуктенка В.І., Наконечного С.І. [6; 7; 8].

Припустимо, що на відрізку (u, w) , можливо нескінченному, задана функція розподілу $F(x)$ і щільність розподілу $f(x)$ випадкової величини X .

Необхідно при відомому інтервалі (u, w) і заданих функціях $F(x)$ і $f(x)$ знайти функції $G(x)$, $g(x)$, математичне очікування $M[x_{u,w}]$ і дисперсію $D[x_{u,w}]$. У роботі Хальда А. [6], що вийшла у світ мовою оригіналу в 1952 р., була поставлена і вирішена задача визначення функцій розподілу і щільності випадкової величини (ВВ) X за умови нормальності вихідного розподілу і інтервалу зрізання $x_0 \leq x < \infty$. У роботі Шора Я.Б. [7], опублікованої в 1962 р., але виконаної приблизно в один час із роботою Хальда А. [6], наведена загальна теорія розв'язання поставленої задачі. У роботі Жлуктенка В.І., Наконечного С.І. [8] подано розв'язання задачі визначення числових характеристик зрізаного нормального розподілу за умови, що інтервал зрізання має вигляд $0 \leq x < \infty$.

Згідно з роботою Шора Я.Б. [7], наведемо основні етапи розв'язання поставленої задачі.

Прийmemo, що двостороннє зрізаний на інтервалі $A \leq u \leq w \leq B$ розподілу задано умовою:

$$G(x) = \begin{cases} 0, & \text{если } x \notin (u, w); \\ CF(x), & \text{если } x \in (u, w). \end{cases} \quad (4)$$

Щільність розподілу в цьому випадку:

$$g(x) = \begin{cases} 0, & \text{если } x \notin (u, w); \\ cf(x), & \text{если } x \in (u, w). \end{cases} \quad (5)$$

При цьому:

$$A \leq u \leq x \leq w \leq B. \quad (6)$$

Нормуючий множник C , який присутній у рівняннях (1) і (2), знаходять, виходячи з умови:

$$C = \int_u^w f(x)dx = 1, \quad (7)$$

або

$$C = [F(w) - F(u)]^{-1}. \quad (8)$$

Функція зрізаного розподілу:

$$G(x) = \begin{cases} 0, & \text{если } x \notin [u, w]; \\ C \int_u^x f(x)dx = C[F(x) - F(u)], & \text{если } x \in [u, w]. \end{cases} \quad (9)$$

Математичне сподівання визначається за формулою:

$$M[X_{u,w}] = C \int_u^w xf(x)dx, \quad (10)$$

другий початковий момент:

$$\alpha_{u,w}^2 = C \int_u^w x^2 f(x)dx. \quad (11)$$

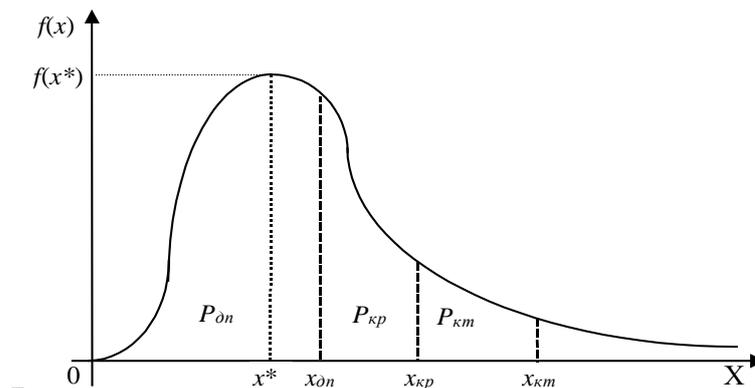
У цьому випадку дисперсія становить:

$$D[X_{u,w}] = \alpha_{(u,w)}^2 - M[X_{u,w}]^2. \quad (12)$$

Визначення коефіцієнтів (1)-(3) для наведеного в роботі Вітлінського В.В. та Верченко П.І [2] розподілу, який належить сімейства розподілів Максвелла, може бути використано для розподілу рівня ризику-рівня збитків:

$$f(x) = \frac{4x^2}{b^3 \sqrt{\pi}} e^{-x^2/b^2}. \quad (13)$$

Його вигляд наведено на рис.1, також приведену в роботі Вітлінського В.В. та Верченко П.І. [2, с. 95].

Рис. 1. Крива щільності розподілу ймовірності збитків

Джерело: [2, с. 95]

На цьому малюнку прийняті такі позначення:

- x^* — точка, що відповідає величині найбільш ймовірного (модального) рівня збитків;
- $x_{дп}$ — точка, що відповідає величині можливих збитків, за розмірами рівній величині очікуваного (розрахункового) прибутку. Точки $x = 0$ та $x = x_{дп}$ визначають межі зони допустимого ризику;
- $x_{кр}$ — точка, що відповідає величині збитків, за розмірами рівній величині повної розрахункової суми виручки. Точки $x = x_{дп}$ та $x = x_{кр}$ визначають межі зони критичного ризику;
- $x_{кт}$ — точка, що відповідає величині збитків, за розмірами рівній величині усього майна підприємця. Точки $x = x_{кр}$ та $x = x_{кт}$ визначають межі зони катастрофічного ризику. Параметр розподілу $b = x^*$. Визначення величини коефіцієнту очікуваних збитків (1) будемо робити за два кроки.

На першому кроці визначимо числові характеристики рівня ризику, якщо $0 < X \leq x_{\text{дон}}$. Тобто прийmemo, що можливі значення величини X знаходяться в межах допустимого рівня ризику.

На другому кроці визначимо числові характеристики рівня ризику, якщо $x_{\text{дон}} < X \leq \infty$.

Для розв'язку кожної з ційно сформульованих задач необхідно визначити функцію розподілу ймовірності $F(x)$, використовуючи рівність (13).

Тоді:

$$F(x) = \int_0^x \frac{4x^2}{b^3 \sqrt{\pi}} e^{-\left(\frac{x}{b}\right)^2} dx = \text{erf}\left(\frac{x}{b}\right) - \frac{2x \exp\left(-\frac{x}{b}\right)^2}{b \sqrt{\pi}}. \quad (14)$$

У виразі (14) прийнято, що $\text{erf}(x)$ - це функція помилок, пов'язана із функцією нормального розподілу $\Phi(x)$ умовою:

$$\text{erf}\left(\frac{x}{b}\right) = 2\Phi\left(\sqrt{2}\frac{x}{b} - 1\right). \quad (15)$$

Для задачі 1 визначимо межі інтервалу існування зрізаного розподілу

$I_1 : 0 \leq X \leq x_{\text{дон}}$. Без обмеження узагальнення прийmemo, що $x_{\text{дон}} = u$.

Нормуючий множник (8) для інтервалу $0 \leq X \leq u$:

$$C_1 = (F(u) - F(0))^{-1} = (F(u))^{-1} = \left(\text{erf}\left(\frac{u}{b}\right) - \frac{2u \exp\left(-\frac{u}{b}\right)^2}{b \sqrt{\pi}} \right)^{-1} \quad (16)$$

Визначимо в даному випадку математичне сподівання для функції щільності (13):

$$M[X_{0,u}] = C_1 \int_0^u xf(x)dx = C_1 \left(\frac{2}{\sqrt{\pi}} b - \frac{e^{-u^2/b^2} (b^2 + u^2)}{b} \right). \quad (17)$$

Після виконання відповідних перетворень отримаємо, що:

$$M[X_{0,u}] = \frac{2(b^2 \exp\left(\frac{u}{b^2}\right) - b^2 - u^2)}{\sqrt{\pi} b \exp\left(\frac{u}{b}\right)^2 \text{erf}\left(\frac{u}{b}\right) - 2u}. \quad (18)$$

На другому кроці визначимо числові характеристики рівня ризику, якщо $x_{\text{дон}} < X \leq \infty$.

Для розв'язання другої частини задачі визначимо спочатку математичне сподівання випадкової величини X , яка визначена на інтервалі $x_{\text{дон}} \leq X < \infty$ або $u \leq X < \infty$ та має функцію розподілу (14).

Нормуючий множник у даному випадку прийме вигляд:

$$C_2 = (F(\infty) - F(u))^{-1} = \left(1 - \left(\text{erf}\left(\frac{u}{b}\right) - \frac{2u \exp\left(-\frac{u}{b}\right)^2}{b \sqrt{\pi}} \right) \right)^{-1}. \quad (19)$$

Обчислимо величину

$$M[X_{u,\infty}] = C_2 \int_u^\infty xf(x)dx = C_2 \frac{2e^{-u^2/b^2} (b^2 + u^2)}{\sqrt{2\pi} \cdot b}. \quad (20)$$

Після виконання відповідних перетворень отримаємо, що:

$$M[X_{u,\infty}] = \frac{2\pi (b^2 + u^2)}{2u - \sqrt{\pi} \cdot b \cdot \exp\left(\frac{u}{b}\right)^2 (\text{erf}\left(\frac{u}{b}\right) - 1)}. \quad (21)$$

Визначимо коефіцієнт очікуваних збитків K_z на інтервалі (u, ∞) як відношення:

$$K_z = \frac{(M_z^-)}{(M_z^-) + (M_z^+)} = \frac{M \int_{u, \infty}^-}{M \int_{u, \infty}^- + M \int_{0, u}^-}. \quad (22)$$

Після відповідних перетворень отримаємо, що:

$$K_z = \frac{be^{u^2/b^2} \left(\sqrt{\pi} \operatorname{erf} \left(\frac{u}{b} \right) + 2b \right) - 2 \left(u^2 + u \sqrt{\pi} + 1 \right)}{\sqrt{\pi} be^{u^2/b^2} \operatorname{erf} \left(\frac{u}{b} \right) - 2u}. \quad (23)$$

Для завершення даного дослідження визначимо математичне сподівання рівня можливих збитків в межах $x_{кр} \leq X \leq x_{км}$, тобто в зоні катастрофічного ризику. Без обмеження рівня узагальнення отриманого розв'язку приймемо, що $x_{кр} = u$, $x_{км} = w$. Згідно з описаною методикою, визначимо нормуючий множник:

$$C_3 = (F(w) - F(u))^{-1} = \frac{\sqrt{\pi} b \exp((u^2 + w^2)/b^2)}{2u \exp(\frac{w^2}{b^2}) - \frac{u^2}{b^2} \left[\sqrt{\pi} b \exp(\frac{w^2}{b^2}) \left(\operatorname{erf} \left(\frac{u}{b} \right) - \operatorname{erf} \left(\frac{w}{b} \right) + 2w \right) \right]}. \quad (24)$$

Тоді математичне сподівання визначимо таким чином:

$$M[X_{u,w}] = C_3 \int_u^w x f(x) dx = C_3 \cdot \frac{2}{b\sqrt{\pi}} \left[e^{-u^2/b^2} (b^2 + u^2) - e^{-w^2/b^2} (b^2 + w^2) \right]. \quad (25)$$

У виразі (25) підсумковий вигляд формули не наведено внаслідок його великого розміру, але чисельне значення величини $M[X_{u,w}]$ може бути визначено, приймаючи до уваги рівність (24) без особливих зусиль.

Для визначення коефіцієнтів ризику визначених рівняннями (2) та (3) розглянемо допоміжний вираз:

$$I = - \frac{\int_a^a u(x)(x-a) dx}{\int_a^a u(x)(x-a) dx}. \quad (26)$$

Функція щільності $u(x)$ задана умовою (13), отже:

$$u(x) = \frac{4x^2}{b^3 \sqrt{\pi}} e^{-x^2/b^2}.$$

Розглянемо інтеграл:

$$I_1 = \int_0^a \frac{4x^2}{b^3 \sqrt{\pi}} e^{-x^2/b^2} (x-a) dx. \quad (27)$$

Виконавши інтегрування, отримаємо, що:

$$I_1 = - \frac{1}{\sqrt{\pi}} \left(2be^{-(a/b)^2} + \left(a\sqrt{\pi} \operatorname{erf} \left(\frac{a}{b} \right) - 2b \right) \right), \quad (28)$$

у свою чергу:

$$I_2 = \int_a^{\infty} \frac{4x^2}{b^3 \sqrt{\pi}} e^{-x^2/b^2} (x-a) dx, \quad (29)$$

тоді:

$$I_2 = -a \operatorname{sign}(b) + \frac{2be^{-a^2/b^2}}{\sqrt{\pi}} + a \operatorname{erf}\left(\frac{a}{b}\right). \quad (30)$$

Враховуючи те, що функція

$$\operatorname{sign}(x) = \begin{cases} 1, & x > 0 \\ 0, & x = 0. \\ -1, & x < 0 \end{cases}$$

Так як за умовами задачі $b > 0$, то подамо I_2 у наступному вигляді:

$$I_2 = -a + \frac{2be^{-a^2/b^2}}{\sqrt{\pi}} + a \operatorname{erf}\left(\frac{a}{b}\right). \quad (31)$$

Поділивши вираз (28) на вираз (31) та приймаючи до уваги знак перед відношенням (26), отримуємо його вираз (26) у явному вигляді:

$$I = \frac{\exp\left(\frac{a^2}{b^2}\right) \left[a\sqrt{\pi} \operatorname{erf}\left(\frac{a}{b}\right) - 2b \right] + 2b}{a\sqrt{\pi} \exp\left(\frac{a^2}{b^2}\right) \left[\operatorname{erf}\left(\frac{a}{b}\right) - 1 \right] + 2b} \quad (32)$$

Приймаючи у виразі (32) $a = 1 + r$ або $a = c(1 + r)$, отримуємо відповідно значення коефіцієнтів ризику банку по кредитуванню групи підприємств.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, для визначення коефіцієнтів ризику банку по кредитуванню групи підприємств запропоновано використовувати зрізані розподіли випадкових величин. В свою чергу для зрізаного розподілу типу розподілу Максвелла у явному вигляді отримані вирази для обчислення коефіцієнтів очікуваних збитків та ризику банку по кредитуванню групи підприємств. Використання отриманих коефіцієнтів дозволить підвищити якість та ефективність розрахунків щодо ризиків по кредитуванню підприємств і організацій.

Література

1. Вітлінський В.В. Оптимізація кредитного ризику комерційного банку : [навч. посібн.] / В.В. Вітлінський. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2008. – 222 с.
2. Вітлінський В.В. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком : [Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц.] / В.В. Вітлінський, П.І. Верченко. – К. : КНЕУ, 2000. – 292 с.
3. Верченко П.І. Багатокритеріальність і динаміка економічного ризику (моделі та методи) : монографія / П.І. Верченко. – К. : КНЕУ, 2006. – 272 с.
4. Бублик Н.Д. Управление финансовыми и банковскими рисками : [учебное пособие] / Н.Д. Бублик, С.В. Почепцов, А.Б. Секерин. – Уфа: Альтернатива РИЦ, 1998. – 254 с.
5. Секерин А.Б. Анализ и оценка риска. Курс лекций / А.Б. Секерин, Т.М. Мамошина. – ИИЦ МГУ ДТ, 2003. – 160 с.
6. Хальд А. Математическая статистика с техническими приложениями / А. Хальд. – М. : Иностранная литература, 1956. – 595 с.
7. Шор Я.Б. Статистические методы анализа и контроля качества и надежности / Я.Б. Шор. – М. : Сов. радио, 1962. – 527 с.
8. Жлуктенко В.І. Теорія ймовірностей і математична статистика. Ч.1. Теорія ймовірностей / В.І. Жлуктенко, С.І. Наконечний. – К. : КНЕУ, 2000. – 304 с.

References

1. Vitlinskyi, V.V. (2008), *Optymizatsiya kredytnoho ryzyky komertsyynoho banky* [Optimization of credit risk of commercial Bank], tutorial, Znannia, Kyiv, Ukraine, 222 p.

2. Vitlinskyy, V.V. and Verchenko, P.I. (2000), *Analiz, modeluvannia ta upravlinnia ekonomichnym ryzykom* [Analysis, modeling and management of economic risk], tutorial, KNEU, Kyiv, Ukraine, 292 p.
3. Verchenko, P.I. (2006), *Bahatokryterialnist i dynamika ekonomichnoho ryzyky (modeli ta metody)* [Multicriteriality and dynamics of economic risk (models and methods)], monograph, KNEU, Kyiv, Ukraine, 272 p.
4. Bublik, N.D., Pocheptsov, S.V. and Sekerin, A.B. (1998), *Upravleniye finansovymi i bankovskimi riskami* [Management of financial and banking risks], tutorial, Alternatyva RYTs, Ufa, Russian Federation, 254 p.
5. Sekerin, A.B. and Mamoshina, T. M., (2003), *Analiz y otsenka ryska* [Risk Analysis and Assessment], course of lectures, YTs MHU DT, Moscow, Russia, 160 p.
6. Khald, A., (1956), *Matematicheskaya statistika s tekhnicheskimi prilozheniyami* [Mathematical Statistics with technical applications], Inostrannaya literatyra, Moscow, Russia, 595 p.
7. Shor, Ya.B., (1962), *Statysticheskiye metody analiza y kontrolya kachestva y nadezhnosti* [Statistical methods for analysis and quality control and reliability], Sov. radyo, Moscow, Russia, 527 p.
8. Zhlyktenko, V.I. and Nakonechnyy, S.I. (2000), *Teoriya imovirnostei i matematychna statystyka* [Probability Theory and Mathematical Statistics], part 1, KNEU, Kyiv, Ukraine, 304 p.

УДК 65.011.47:336.201.2:334.7(477)

Гойсюк Л.В.,
к.е.н., асистент кафедри фінансів і кредиту
Подільський державний аграрно-технічний університет

ОЦІНКА ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ТА ЛІКВІДНОСТІ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Hoysyuk L.V.,
cand.sc.(econ), assistant of the department of finances and credit
Podolsky State Agricultural and Technical University

AN ASSESSMENT OF FINANCIAL STABILITY AND LIQUIDITY OF UKRAINE'S SMALL ENTERPRISES

Постановка проблеми. Мале підприємництво є одним з провідних секторів ринкової економіки. Проте сьогодні його розвиток відбувається нерівномірно, хаотично та суперечливо. Основними чинниками, які заважали розвитку малих підприємств стали: відсутність чітко сформульованої державної політики у сфері підтримки малого підприємництва, збільшення адміністративних бар'єрів, відсутність реальних та дієвих механізмів фінансово-кредитної підтримки, податковий тиск і обтяжлива система звітності, невпевненість підприємців у стабільності умов ведення бізнесу [3, с. 1].

У таких умовах особливої актуальності набуває потреба в оцінці фінансової стійкості цих підприємств з метою попередження кризових явищ. Адже саме фінансова стабільність підприємства характеризує ефективність операційного та фінансового розвитку, а також є умовою забезпечення високого рівня конкурентоспроможності підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед наукових робіт вітчизняних та зарубіжних вчених, які досліджували фінансову стійкість підприємств, слід відмітити праці К.В. Ізмайлової [1], Г.О. Крамаренко [2], Г.В. Савицької [5], Ю.С. Цал-Цалко [9], О.Є. Чорної [2] та інших. Роботи вчених досить повно розкривають сутність та значення досліджуваних понять, знайомлять зі способами оцінки фінансової стійкості підприємств, а також обґрунтовують вибір показників, що найкраще можуть дати уявлення про фінансову стійкість підприємства залежно від його стадії розвитку. Проте питанням фінансової стійкості малих підприємств приділено замало уваги.

Постановка завдання. Метою дослідження є оцінка динаміки ліквідності та фінансової стійкості малих підприємств України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для забезпечення фінансової стійкості у підприємства має бути гнучка структура капіталу, вміння організувати його рух у такий спосіб, щоб забезпечити постійне перевищення доходів над витратами з метою збереження платоспроможності і створення умов для самофінансування [5; 1, с. 83].

Найбільш істотним фактором підвищення фінансової стійкості підприємства служить поповнення його реального власного капіталу. Основною формою збільшення власного капіталу підприємства мають бути розподіл чистого прибутку до резервних фондів і фонди накопичення або консервація нерозподіленого прибутку для цілей основної діяльності [2, с. 175].

Таким чином, власний капітал дозволяє забезпечити максимальну фінансову стійкість (табл. 1).

Таблиця 1

Склад і структура власного капіталу малих підприємств України
(2011-2013 рр.)

Стаття	2011 р.		2012 р.		2013 р.		Відхилення 2013 р. до 2011 р. (+,-), млн грн
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	
Статутний капітал	391047,5	83,55	380545,2	84,06	460824,2	96,02	69776,7
Додатковий вкладений капітал	222065,9	47,44	209506,8	46,28	198841,7	41,43	-23224,2
Резервний капітал	12091,5	2,58	11440,6	2,53	14039,8	2,93	1948,3
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	-78001,5	-16,67	-89442,4	-19,76	-115530,3	-24,07	-37528,8
Неоплачений та вилучений капітал	79149,8	16,90	59357,8	13,11	78252,3	16,31	-897,5
Усього	468053,6	100,0	452692,4	100,0	479923,1	100	11869,5

Джерело: дані Держслужби статистики України [6; 7; 8]

Власний капітал малих підприємств України (з урахуванням мікропідприємств) у 2013 р. порівняно з 2011 р. зріс на 11869,5 млн. грн, або на 2,54 %. Зростання власного капіталу відбулося за рахунок збільшення статутного та резервного капіталу.

Важливим критерієм оцінки є зобов'язання підприємств (табл. 2). Існує тісна залежність фінансової стійкості підприємства від рівня кредиторської і дебіторської заборгованості, що робить вразливим фінансову стійкість господарюючих систем від зовнішніх факторів, на які не завжди можуть впливати внутрішні органи управління [9, с. 327].

Таблиця 2

Динаміка рівня зобов'язань малих підприємств України

Рік	Кредиторська заборгованість малих підприємств		Відхилення за рік, млн. грн
	на початок року, млн. грн	на кінець року, млн. грн	
2011	533804,9	595054,9	61250,0
2012	485160,7	560615,0	75454,3
2013	650300,8	698224,2	47923,4
Відношення 2013 р. до 2011 р., %	121,8	117,3	-

Джерело: дані Держслужби статистики України [6; 7; 8]

Темп приросту кредиторської заборгованості малих підприємств України на кінець 2013 р. відносно до 2011 р. становив 17,3 %.

Дебіторська заборгованість на початок 2013 р. становила 509273,2 млн. грн, а на кінець року величина її зросла до 534301,2 млн. грн, тобто на 4,9 %, за 2011-2013 рр. даний показник збільшився на 13,3 %. Довгострокові та поточні зобов'язання за досліджуваний період також зростали, а саме довгострокові зобов'язання на кінець 2011 р., порівняно з початком 2011 р. зросли на 20,2 %. За 2013 р. величина довгострокових зобов'язань та забезпечень збільшилася на 10,7 %. Поточні зобов'язання малих підприємств України на кінець 2011 р., порівняно з початком 2011 р., зросли на 14,9 %, а величина поточних зобов'язань та забезпечень на кінець 2013 р., порівняно з початком року збільшилася на 9,4 %.

Таким чином, за період дослідження було відмічено збільшення зобов'язань більшими темпами, ніж власного капіталу, що суперечить умові поліпшення фінансової стійкості, коли власний капітал повинен збільшуватися більшими темпами, ніж зобов'язання.

Для оцінки фінансової стійкості підприємств доцільно розраховувати коефіцієнти ліквідності. Аналіз стану ліквідності підприємства дозволяє визначити, за якими напрямками необхідно вести антикризову діяльність, а також дає можливість виявити сильні та слабкі позиції фінансового стану підприємства. Варто відмітити, що суб'єкти малого бізнесу характеризуються нижчим рівнем ліквідності порівняно з суб'єктами великого бізнесу. Низька ліквідність настає через те, що підприємство вкладає менше коштів у запаси та дебіторську заборгованість та має високі поточні зобов'язання (табл. 3).

За результатами проведених розрахунків встановлено, що коефіцієнт загальної ліквідності на кінець 2011 р. становив 1,254, на кінець 2012 р. – 1,195, на кінець 2013 р. – 1,167. Це означає, що на кожну 1 гривню поточних зобов'язань на кінець 2011 р. підприємства мали 1,25 грн поточних активів, на кінець 2012 р. відповідно 1,19 грн та на кінець 2013 р. – 1,16 грн поточних активів. Обсяги ліквідних активів малих підприємств перевищували поточні зобов'язання.

Таблиця 3

Ліквідність малих підприємств України (2011-2013 рр.)

Показник	Нормативне значення	Рік						Відхилення 2013 р. до 2011 р. (+,-)	
		2011		2012		2013		на початок року	на кінець року
		на початок року	на кінець року	на початок року	на кінець року	на початок року	на кінець року		
Коефіцієнт загальної ліквідності	>1	1,274	1,254	1,253	1,195	1,220	1,167	-0,054	-0,087
Коефіцієнт поточної ліквідності	0,6 - 0,8	0,253	0,246	0,680	0,662	0,893	0,861	0,640	0,615
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	>0, збільшення	0,272	0,269	0,272	0,269	0,234	0,228	-0,038	-0,041
Чистий оборотний капітал, млн. грн.	>0, збільшення	166542	177234	142781	128109	170176	140713	3634	-36521

Джерело: дані Держслужби статистики України [6; 7; 8]

Найбільше значення коефіцієнта поточної ліквідності малих підприємств України спостерігалось на початок 2013 р. – 0,893, у 2011 р. та 2012 р. його значення було 0,253 та 0,680 відповідно. Це означає, що на кожну гривню поточної заборгованості на початок 2013 р. малі підприємства України мали 89 коп. ліквідних активів, на початок 2011 р. відповідно – лише 25 коп. та на початок 2012 р. – 68 коп. ліквідних активів.

Коефіцієнт абсолютної ліквідності за досліджуваний період зменшується, в результаті чого частина поточних зобов'язань, яку за рахунок власних коштів малі підприємства України можуть погасити негайно, становила 26,9 % та 22,8 % відповідно.

Чистий оборотний капітал, який необхідний для підтримки фінансової стійкості підприємства, на початок 2013 р. порівняно з 2011 р. зріс на 3634 млн. грн, що свідчить про підвищення платоспроможності підприємств, проте на кінець 2013 р. спостерігалось скорочення значення цього показника на 36521 млн. грн порівняно із 2011 р.

Фінансова структура капіталу, а саме співвідношення між обсягами позикових і власних фінансових ресурсів належить до основних факторів, що визначають фінансову стійкість підприємства (табл. 4).

Таблиця 4

Платоспроможність малих підприємств України (2011-2013 рр.)

Назва показника	Нормативне значення	На кінець року			Відхилення 2013 р. до 2011 р. (+,-)
		2011	2012	2013	
Коефіцієнт співвідношення залучених і власних коштів	<1	2,099	1,997	2,383	0,284
Коефіцієнт платоспроможності (автономії)	>0,5	0,321	0,332	0,295	-0,026
Коефіцієнт маневреності власних коштів	>0,2	-0,206	-0,239	-0,329	-0,123
Коефіцієнт ефективності використання власних коштів	>0,4	0,00	-0,020	-0,052	-0,052

Джерело: дані Держслужби статистики України [6; 7; 8]

Визначено, що коефіцієнт платоспроможності за досліджуваний період знизився від 0,321 на кінець 2011 р. до 0,295 на кінець 2013 р., що свідчить про посилення фінансової залежності суб'єктів господарювання від кредиторів та переважне формування джерел фінансування їх діяльності за рахунок зобов'язань. Значення коефіцієнта свідчить, що на кінець року в кожній тисячі гривень вкладених активів малих підприємств лише 295 грн становлять власні кошти.

Коефіцієнт фінансування характеризує залежність підприємства від залучених коштів. Значення цього коефіцієнта на кінець року свідчило про те, що на кожну гривню власних коштів припадало 2,383 грн залучених коштів.

Коефіцієнт маневреності власного капіталу за період досліджень зменшився та на кінець 2013 р. становив -0,329, на кінець 2011 р. його значення було -0,206. Низький рівень маневреності власного капіталу характеризує недостатність власного оборотного капіталу і негативно впливає на рівень платоспроможності підприємств.

Зниження ліквідності та платоспроможності малих підприємств є результатом збиткової діяльності, зменшення власного капіталу та збільшення поточних зобов'язань. Відповідно рекомендації щодо покращення рівня платоспроможності передбачають досягнення прибутковості, обов'язковість узгодження планів виробництва та продажу, підвищення ефективності управління наявними фінансовими ресурсами та доцільності управління дебіторською заборгованістю.

Основними напрямками забезпечення фінансової стійкості підприємств, на нашу думку, повинні стати: фінансове прогнозування, планування та контроль за результатами, оскільки фінансове прогнозування дає змогу оцінити ймовірність фінансового благополуччя [4, с. 107]; фінансове планування визначає основні показники та темпи розширеного відтворення; контроль полягає у перевірці відповідності отриманих результатів запланованим показникам, оптимальні значення яких сприяють підвищенню рівня фінансової стійкості підприємств.

Висновки з проведеного дослідження. Малі підприємства України впродовж 2011-2013 рр. характеризувалися низьким рівнем фінансової стійкості, що обумовлено недостатньою величиною власного капіталу. Одним із стратегічних завдань підприємств є приведення співвідношення власного і позикового капіталу до оптимального співвідношення, яке забезпечить максимальний рівень фінансової рентабельності, достатній рівень фінансової стійкості, а відповідно і її зміцнення.

Література

1. Ізмайлова К.В. Фінансовий аналіз: [навчальний посібник] / К.В. Ізмайлова. – 2-ге вид., стереотип. – К. : МАУП, 2006. – 152 с.
2. Крамаренко Г.О. Фінансовий аналіз: [підручник] / Г.О. Крамаренко, О.Є. Чорна. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 392 с.
3. Національна програма сприяння розвитку малого підприємництва в Україні. Затверджено Законом України від 21 грудня 2000 року № 2157-III із змінами, внесеними згідно із Законом № 4731-VI (4731-17) від 17.05.2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2157-14>.
4. Рябенко Г.М. Шляхи покращення фінансового стану підприємства / Г.М. Рябенко // Інноваційна економіка. – 2012. – № 7. – С. 105-108.
5. Савицька Г.В. Економічний аналіз діяльності підприємства: [навчальний посібник] / Г.В. Савицька. – 3-те вид. виправл. і доп. – К. : Знання, 2007. – 943 с.
6. Діяльність суб'єктів малого підприємництва за 2011 р. : [статистичний збірник] / за ред. І. М. Жук. – К. : Державна служба статистики України, 2012. – 201 с.
7. Діяльність суб'єктів малого підприємництва за 2012 р. : [статистичний збірник] / за ред. І. М. Жук. – К. : Державна служба статистики України, 2013. – 158 с.
8. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва за 2013 р. : [статистичний збірник] / за ред. М. С. Кузнецової. – К. : Державна служба статистики України, 2014. – 497 с.
9. Цал-Цалко Ю.С. Фінансовий аналіз: [підручник] / Ю.С. Цал-Цалко. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 566 с.

References

1. Izmailova, K.V. (2006), *Finansovyi analiz* [Financial Analysis], Stereotyp, MAUP, Kyiv, Ukraine, 152 p.
2. Kramarenko, H.O. and Chorna, O.Ye. (2008), *Finansovyi analiz* [Financial Analysis], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine, 392 p.
3. "The national program to promote small business in Ukraine". Approved by the Law of Ukraine of December 21, 2000 № 2157-III amended according to the Law № 4731-VI (4731-17) of 17.05.2012, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2157-14>.
4. Riabenko, H. (2012), «Ways to improve the financial situation of the company», *Innovative economy*, no. 7, pp. 105-108.
5. Savytska, H.V. (2007), *Ekonomichnyi analiz diialnosti pidpriemstva* [Economic analysis of activity of the enterprise], Knowledge, Kyiv, Ukraine, 943 p.
6. State Statistics Service of Ukraine, *Statystychnyi zbirnyk Diialnist subiektiv maloho pidpriemnytstva za 2011 r.* [The activities of small businesses behind 2011], (2012), Kyiv, Ukraine, 201 p.
7. State Statistics Service of Ukraine, *Statystychnyi zbirnyk Diialnist subiektiv maloho pidpriemnytstva za 2012 r.* [The activities of small businesses behind 2012], (2013), Kyiv, Ukraine, 158 p.
8. State Statistics Service of Ukraine, *Statystychnyi zbirnyk Diialnist subiektiv maloho pidpriemnytstva za 2013 r.* [Activities subjects of large, medium, small and micro behind 2013], (2014), Kyiv, Ukraine, 497 p.
9. Tsal-Tsalko, S. (2008), *Finansovyi analiz* [Financial Analysis], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine, 566 p.

Поплюйко Я.В.,
к.е.н., доцент кафедри статистики
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет ім. Вадима Гетьмана»

ЗБАЛАНСОВАНІСТЬ ПОПИТУ І ПРОПОЗИЦІЇ ГРОШЕЙ: СТАТИСТИЧНИЙ АСПЕКТ

Popliuiko Ya.V.,
cand.sc.(econ.), assistant professor
of the department of statistic
SHEI "Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetan"

THE BALANCE OF SUPPLY AND DEMAND OF MONEY: STATISTICAL ASPECTS

Постановка проблеми. Важливими ознаками сучасного середовища є соціально-економічна трансформація в умовах економіко-політичної модернізації та євроінтеграції, яка порушила низку питань теоретичного та практичного характеру стосовно регулювання країною в мінливих умовах, яке передбачає адаптацію існуючих, розробку та впровадження нових методів управління, обґрунтованих надійною статистичною інформацією.

Провідну роль у досягненні макроекономічної стабільності та ефективного розвитку економіки відіграє грошово-кредитна політика. Чільне місце у градації об'єктів регулювання цієї політики посідає грошова маса, яка опосередковує оборот ВВП та з певним ступенем наближення стосується всіх сфер і процесів економічного життя суспільства.

Збалансованість обсягу грошової маси відповідно до потреб економіки є одним з основних факторів стабільного розвитку країни та кінцевою метою грошово-кредитної політики.

Збалансування попиту та пропозиції на гроші повинні відбуватись на основі принципу мінімізації впливу негативних чинників зовнішнього та внутрішнього середовища, що вимагає проведення наукового дослідження для розробки та прийняття ефективних управлінських рішень в сфері монетарного регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питання грошей, грошової маси, збалансованості попиту та пропозиції грошей присвячені численні роботи іноземних вчених: Дж. Кейнса [2], Ф. Мишкіна [6], М. Фрідмена [11] та інших. Широке відображення проблем в сфері теорії грошей, теорії та практики грошово-кредитної політики, використання інструментів грошово-кредитної політики знайшло в працях відомих українських вчених А. Гальчинського [1], Н. Костіної [3], В. Лисицького [4], В. Стельмаха [10], В. Ющенко [12] та інших.

Незважаючи на значну кількість напрацювань в даній площині, поки що відсутні глибокі комплексні розробки статистичного аналізу грошової маси, загалом, та збалансованості попиту і пропозиції грошей, зокрема. В роботах вчених увага приділяється в основному теоретичним аспектам вивчення збалансованості попиту та пропозиції на гроші, але без уваги лишаються система показників та методи статистичного аналізу.

Постановка завдання. Метою статті є статистичне оцінювання збалансованості попиту та пропозиції грошей в Україні.

Для досягнення цієї мети поставлено та вирішено такі завдання:

- узагальнити та доповнити систему показників оцінки збалансованості;
- оцінити збалансованість загального обсягу грошової маси;
- оцінити опосередковані показники збалансованості попиту на гроші (коефіцієнта монетизації економіки та грошового мультиплікатора);
- оцінити збалансованість депозитної та кредитної діяльності комерційних банків;
- виявити диспропорції та резерви розвитку та обґрунтувати управлінські рішення щодо подальшої грошово-кредитної політики.

Об'єктом даної роботи є грошова маса в Україні. Предметом - взаємопов'язані процеси формування попиту та пропозиції на гроші, їх диференціація у просторі і часі.

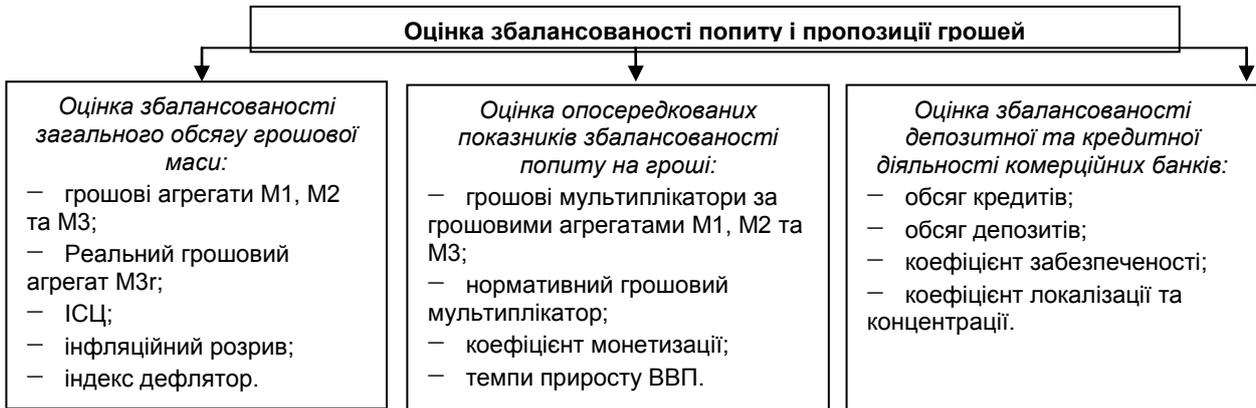
Виклад основного матеріалу дослідження. Збалансованість обсягу грошової маси відповідно до потреб економіки є одним з основних факторів стабільного розвитку країни.

У довгостроковій перспективі збалансованості грошової маси буде сприяти поживлення економічної та інвестиційної активності, стан платіжного балансу та збалансованість бюджету,

фінансова стабільність підприємств, підвищення реальних прибутків суб'єктів господарювання та доходів населення, зростання споживчого попиту (а особливо на товари довготривалого користування).

На процес формування пропозиції грошей в країні безпосередній вплив здійснює: емісія грошей, нормативи обов'язкового резервування, обсяг грошової маси, рівень мультиплікації грошей комерційними банками. Національний банк повністю контролює резервні гроші та створює базис грошового обігу в країні. Саме він відповідає за емісію готівки, встановлення норм резервування та рефінансування комерційних банків, регулюючи таким чином пропозицію грошей. Депозити ж є результатом мультиплікаційного ефекту, тією частиною механізму формування пропозиції, за яку відповідають комерційні банки.

На підставі методологічних принципів статистичного забезпечення управління узагальнено та доповнено систему показників пропозиції грошей (рис. 1).

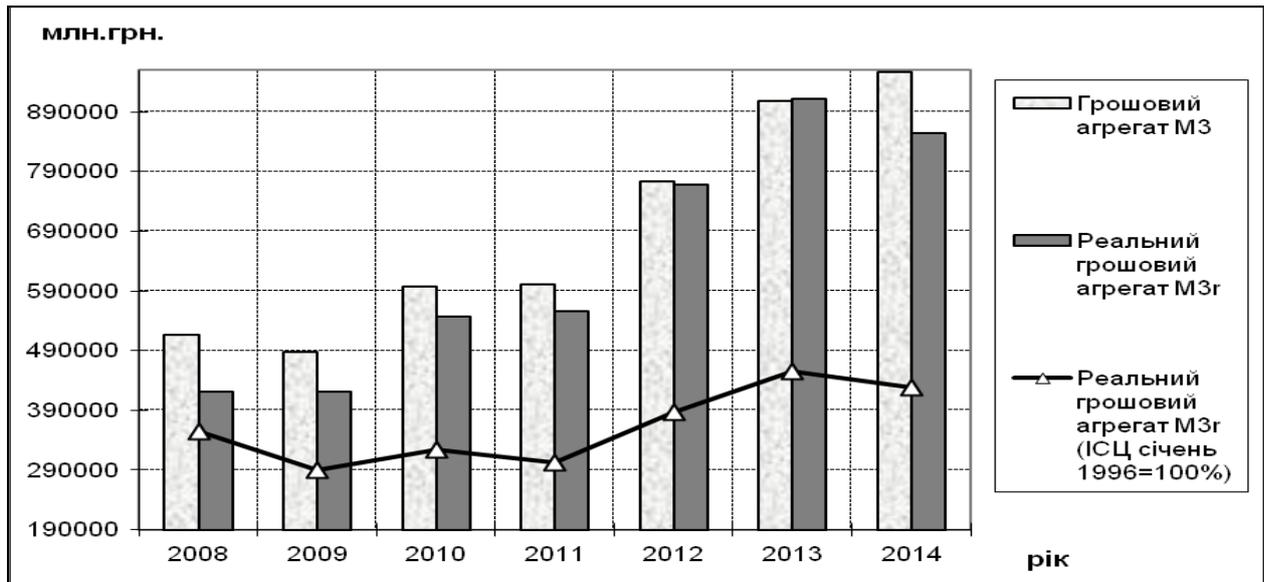

Рис. 1. Система показників оцінки збалансованості попиту і пропозиції грошей

Джерело: побудовано автором

Оцінювання збалансованості передбачає порівняння реальної грошової маси (попит на гроші у минулих періодах – М3г [12] та грошового агрегату М3 (пропозиція грошей).

Як видно з рис. 2, за період 2008 -2014 рр. в Україні відбувалось зростання реального грошового агрегату М3г (розрахованого як на основі помісячних даних ІСЦ, так і на основі акумульованих даних - січень 1996 р.=100%), на фоні зростання номінальної грошової, що є основним фактором стабільності національної грошової одиниці (виключенням є 2014 р.). Тобто, суб'єкти економіки з кожним роком все більше платежів здійснювали за допомогою гривні, тим самим збільшуючи попит на неї.

Рис. 2. Динаміка номінальної та реальної грошової маси в Україні за 2008-2014 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [8; 9]

В даному аспекті виникає декілька дискусійних питань. Так, при визначенні реальних касових залишків, на індекс споживчих цін дефлюється вся грошова маса, але ігнорується той факт, що до її обсягу включаються кошти в іноземній валюті, на які не впливає інфляція в Україні. І частка цих коштів

доволі вагома (тобто кожний раз, коли обсяг іноземної валюти перераховується по поточному курсу, відбувається пасивне розширення грошової маси, яке насправді не відбувається – особливо це уточнення стосується депозитів). До того ж, потрібно враховувати і той факт, що індекс споживчих цін відображає лише економічну поведінку кінцевих споживачів товарів та послуг, а поведінка виробників (індекс цін виробників) при розрахунку реальної грошової маси випадає з розрахунків, хоча і має не менший вплив. Таким чином, порівняння даних показників в аспекті збалансованості грошової маси є доволі умовним.

Зміна в часі грошової маси та інфляційного розриву показує розбіжності між реальними та номінальними грошовими агрегатами М3, які були викликані інфляцією та іншими вагомими чинниками (табл. 1).

Таблиця 1

Грошова маса та інфляційний розрив в Україні за 2008-2014 рр.

Рік	Грошовий агрегат М3, млн. грн.	Реальний грошовий агрегат М3r, млн. грн.	Інфляційний розрив (на кінець року), млн. грн. (М3-М3r)	Інфляційний розрив (на кінець року; ІСЦ січень 1996=100), млн. грн.
2008	515727	421690	94037	354910
2009	487298	420447	66851	289341
2010	597872	546501	51371	324493
2011	601165	556634	44531	302111
2012	773199	768587	4612	386248
2013	908994	911729	-2735	455451
2014	956728	853459	103269	427625

Джерело: розраховано автором за [8; 9]

Наведені в табл. 1 дані дозволяють зробити висновки, що при помірних темпах інфляції економіка може добре поглинати приріст грошової маси, тобто попит і пропозиція урівноважуються. Це свідчить про адекватну реакцію та довіру до грошово-кредитної політики в країні. Показовим є приклад 2013 р., коли інфляційний розрив за даними на кінець року становив -2735 млн. грн. – попит перевищив пропозицію.

Оскільки, грошова маса та інфляція має значні коливання в середині року, поряд з річними показниками розглядаються і помісячні дані. Значення інфляційного розриву попиту та пропозиції грошової маси на основі річних показників (даних на кінець року) та суми помісячних показують доволі різні результати. Розрахунки довели, що агреговані місячні показники більш чутливо реагують як на зміну грошової маси, так і інфляції: значення більшості показників інфляційного розриву за агрегованими місячними даними виявились меншими за річні. Кумулятивний інфляційний розрив мав постійну тенденцію до зростання, що є доволі очевидним фактом, який пояснюється розвитком економіки та кумулятивним ефектом від інфляції.

Отже можна зробити висновки, що для характеристики інфляційного розриву між попитом та пропозицією грошей (а отже і для висновків щодо збалансованості) доречніше використовувати показник, розрахований на основі агрегування помісячних даних.

Однак, враховуючи певні недоліки вищенаведених показників, оцінюється збалансованість грошової маси краще через опосередковані показники.

Порівняння динаміки коефіцієнта монетизації економіки та грошового мультиплікатора відображає збалансованість наповнення економіки неінфляційними коштами (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка реального ВВП, коефіцієнту монетизації та грошового мультиплікатора в Україні за 2008-2014 рр.

Рік	Темпи приросту реального ВВП, %	Коефіцієнт монетизації економіки (Km), %	Грошовий мультиплікатор за грошовим агрегатом М3 (m3)	Темп зростання	
				Km	m3
2008	2,3	54,4	2,76	-	-
2009	-14,8	53,4	2,50	0,982	0,906
2010	4,1	55,4	2,65	1,037	1,060
2011	5,4	46,2	2,51	0,834	0,947
2012	0,2	55,0	3,03	1,190	1,207
2013	0	62,0	2,96	1,127	0,977
2014	-	61,1	2,83	0,985	0,956

Джерело: розраховано автором за [8; 9]

Порівнюючи динаміку коефіцієнта монетизації та грошового мультиплікатора в Україні за 2008-2014 рр. (табл. 2), можна дійти наступних висновків:

– зростання рівня монетизації відбувалось на фоні випередження темпів зростання грошової маси над динамікою грошового попиту. Тобто грошова маса розширювалась у відповідності до реального ВВП та інфляції, а суб'єкти економіки змогли безболісно абсорбувати значну частку емісії готівки;

– вищі темпи зростання коефіцієнту монетизації, ніж грошового мультиплікатора в окремі роки свідчать про те, що наповнення економіки грошима проходить в основному через емісійні канали НБУ (наприклад, валютні інтервенції, як емісійний інструмент), що може негативно впливати на збалансованість грошового попиту та пропозиції [5, с. 198-199]. В економічно розвинених країнах наповнення проходить через систему комерційних банків і це, практично, виключає необґрунтоване зростання грошової маси та монетарний фактор в інфляції. Водночас, нерозвиненість української банківської системи вимагає від НБУ доповнювати дії комерційних банків щодо збільшення грошової маси. Зміна пріоритетів на користь комерційних банків призведе до зміни каналів емісії (перехід до кредитного каналу емісії), а отже і до розширення ефективного попиту на гроші, підвищенню рівня монетизації та збалансованості грошового ринку;

– низькі значення коефіцієнта монетизації, з одного боку, показують значну незбалансованість попиту та пропозиції, а з іншого – відставання попиту від монетарної стабілізації [7]. В цьому аспекті потрібно згадати і про широке застосування іноземної валюти, яка виконує паралельно з національною всі функції грошей. Таким чином, частина грошового попиту в країні забезпечується іноземною валютою, що ускладнює визначення оптимального обсягу грошової маси та приймати заходи щодо її збалансованості. Але ситуація поступово почала змінюватись і коефіцієнт мав тенденцію до зростання. Це пояснюється насамперед розвитком фінансово-кредитного сектору.

Таким чином, одним з основних факторів збалансованості грошового попиту та пропозиції є розвиток банківської системи та розширення нею кредитних каналів емісії, тому продовжимо дослідження аналізом попиту на кредитні ресурси та забезпечення його відповідним рівнем пропозиції депозитів.

Збалансованість кредитів і депозитів в розрізі валют та строковості наведено у табл. 3.

Таблиця 3

Забезпеченість кредитів депозитами в Україні, 2008-2014 рр.

Період	Усього	У тому числі за видами					
		валют		Кредитів/депозитів			
		націо- нальної	інозем- ної	Короткострокових (до 1 року)		Довгострокових (1 рік і більше)	
				у нац. валюті	в ін. валюті	у нац. валюті	в ін. валюті
2008	0,490	0,672	0,364	0,359	0,364	0,489	0,222
2009	0,463	0,487	0,440	0,341	0,440	0,209	0,132
2010	0,569	0,605	0,526	0,379	0,526	0,299	0,240
2011	0,613	0,586	0,654	0,372	0,654	0,307	0,340
2012	0,702	0,621	0,841	0,448	0,841	0,320	0,550
2013	0,736	0,700	0,806	0,416	0,806	0,496	0,666
2014	0,661	0,667	0,655	0,470	0,655	0,305	0,395

Джерело: розраховано автором за [9]

Таблиця 3 дозволяє зробити висновок, що збалансованість (забезпеченість) кредитів депозитами по окремих категоріях залишається на низькому рівні. Так, узагальнюючий показник коливався в межах 0,463-0,736, (причому, найкращі значення спостерігаються у 2013 р.). В розрізі валют більш забезпеченими були кредити в національній валюті, хоча показник по іноземній валюті в у 2012-2013 рр. навіть перевищив його. Рівень збалансованості кредитів у іноземній валюті мав тенденцію до зростання, що було викликано підвищенням рівня забезпеченості як по короткострокових, так і довгострокових кредитах. Загалом, ступінь врівноваження довгострокових кредитів та депозитів викликає занепокоєння (особливо його тенденція до зниження у 2014 р.), так як вказує на низький рівень мобілізації капіталу через кредитний та депозитний канали, а відтак і на низький рівень монетизації економіки за грошовими агрегатами М2 та М3.

Всі вище перераховані тенденції зумовлюються великою кількістю факторів: недовірою до банківської системи, високими ризиками довгострокового кредитування, слабким законодавством по банкрутству та заставах, страхом виявлення нелегальних капіталів; несприятливим інвестиційним кліматом, недовірою до національної грошової одиниці та ін.

Розглянемо рівень регіональної збалансованості у 2014 році. Аналіз збалансованості кредитів та депозитів показав (рис. 3), що у п'ятнадцяти регіонах достатній рівень забезпеченості (у межах 1,024 – 2,298), а в десяти достатньо низький.

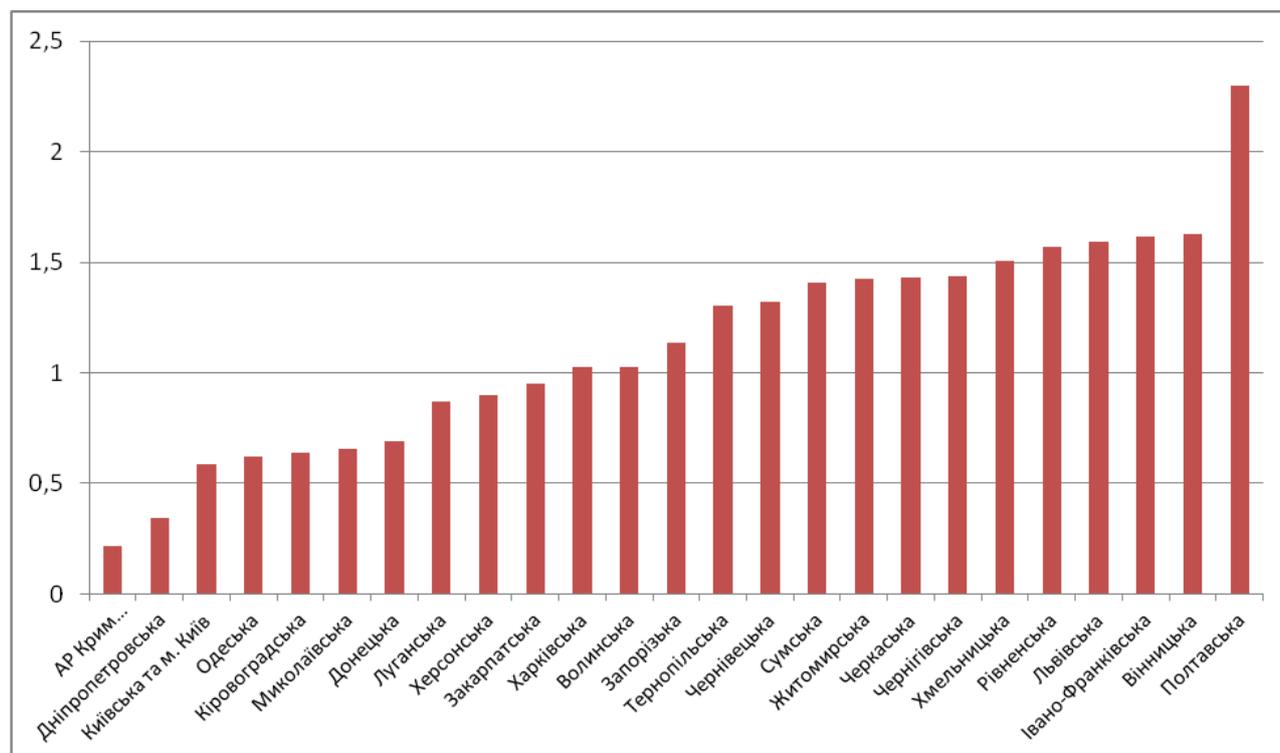

Рис. 3. Коефіцієнти регіональної збалансованості кредитів депозитами в Україні, грудень 2014 р.

Джерело: розраховано автором за даними [9]

Так, найнижчі показники характерні для ВЕЗ "Крим" – 0,215, Дніпропетровської області – 0,344, Київської області та м. Києва – 0,587. Попит перевищує пропозицію і в Одеській, Кіровоградській, Миколаївській, Донецькій, Луганській, Херсонській та Закарпатській областях. Тобто у регіональному розподілі попит на кредитні у більшості випадків задовольняється депозитними грошами.

Потрібно підкреслити, що банківська система може оперативно реагувати на дисбаланси у попиті та пропозиції грошей і регулювати їх відповідно до потреб економіки. Тому для забезпечення збалансованості грошової маси банківська система в Україні повинна додавати зусиль для підтримки попиту і пропозиції на кредитному (перелив капіталу) і депозитному ринку (перехід заощаджень в інвестиції) як на регіональному, так і на державному рівні.

Висновки з проведеного дослідження. У дослідженні наведено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення наукового завдання щодо статистичної оцінки збалансованості попиту та пропозиції грошей. Основні науково-практичні результати роботи дають підстави зробити такі висновки:

- запропоновано систему показників оцінки збалансованості попиту і пропозиції грошей з урахуванням специфіки економіки України;

- практичними розрахунками доведено, що при помірних темпах інфляції економіка може добре поглинати приріст грошової маси, тобто попит і пропозиція урівноважуються. Досягнення оптимального обсягу та структури грошової маси можливе за умови розвитку банківської системи та розширення кредитних каналів емісії;

- встановлено, що для збалансованості попиту та пропозиції грошей потрібно забезпечити умови для збільшення грошового мультиплікатора, шляхом активізації кредитної діяльності комерційних банків, та зростання рівня монетизації економіки шляхом стимулювання довгострокових вкладів (тобто, не за рахунок готівки, а за рахунок депозитів);

- визначено основні напрямки збалансованості депозитної та кредитної діяльності комерційних банків. Досягнення безінфляційного оптимального розміру грошової маси можливе лише за умови активізації банківської діяльності, а саме: 1) активізації кредитної діяльності, направленої на інвестування реальної економіки; 2) активізації діяльності, направленої на залучення довгострокових депозитів; 3) удосконалення законодавчої бази щодо гарантування (страхування) повернення

кредитів, надання правдивої інформації про ефективну відсоткову ставку та підвищення гарантованого повернення за депозитами.

Література

1. Гальчинський А. С. Основи економічної теорії : [підруч.] / Гальчинський А.С., Єщенко П.С., Палкін Ю.І. – К. : Вища школа, 1995. – 471 с.
2. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег / Кейнс Дж.М. – М. : Гелиос АРВ, 1999. – 352 с.
3. Костіна Н.І. Фінансове прогнозування: методи та моделі : [навч. посіб.]. / Костіна Н.І., Алексєєв А.А., Василик Д.О. – К. : Товариство “Знання” ; КОО, 1997. – 183 с.
4. Лисицький В. Знову про гроші та борги в економіці України / В. Лисицький, О. Руднев, І. Лисицький // Вісник НБУ. – 2000. – № 1. – С. 17-21.
5. Економічна статистика : підручник : у 2 ч. – Ч. 1. Макроекономічна статистика / [І.Г. Манцуров, А.М. Еріна, О.К. Мазуренко та ін.]. – Київ: КНЕУ, 2013. – 325 с.
6. Мишкін Ф.С. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків / Мишкін Ф.С. ; [пер. з англ. С. Панчишин, Г. Стеблій, А. Стасишин]. – К. : Основи, 1998. – 523 с.
7. Поплюйко Я.В. Статистичний аналіз рівня монетизації економіки України / Я.В. Поплюйко // Економіка: проблеми теорії та практики : [зб. наук. пр.]. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2007. – Вип. 222 : В 5 т. –Т. IV. – С. 908–916.
8. Сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua
9. Сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>
10. Грошово-кредитна політика в Україні / В.С.Стельмах, А.О. Єпіфанов, Н.І. Гребеник, В.І. Міщенко. – Київ: Знання, 2000. – 306 с.
11. Фридмен М. Количественная теория денег / Фридмен М. ; [пер.с англ.]. – М. : Эльф-пресс, 1996. – 131 с.
12. Ющенко В. Гроші: розвиток попиту та пропозиції в Україні / Ющенко В., Лисицький В. – [2-е вид., перероб. і доп.]. – К. : Вид. дім “Скарби”, 2000. – 336 с.

References

1. Halchynskiy, A.S., Yeschenko, P.S. and Palkin, Yu.I. (1995), *Osnovy ekonomichnoi teorii* [Foundations of economic theory], textbook, Vyscha shkola, Kyiv, Ukraine, 471 p.
2. Keynes, Dzh. M.(1999), *Obschaia teoriya zayniatosti, protsenta i deneg* [The General Theory of Employment, Interest and Money], Helyos ARV, Moscow, Russian, 352 p.
3. Kostina, N.I., Aleksieiev, A.A. and Vasylyk, D.O. (1997), *Finansove prohnozuvannia: metody ta modeli* [Financial Forecasting: Methods and Models], textbook, Tovarystvo “Znannia” ; KOO, Kyiv, Ukraine, 183 p.
4. Lysytskyi, V., Rudniev, O. and Lysytskyi, I. (2000), “About the money and debt in the economy of Ukraine”, *Visnyk NBU*, no. 8., pp.17–21.
5. Mantsurov, I.H., Erina, A.M., Mazurenko, O.K. et. al. (2013), *Ekonomichna statystyka* [Economic Statistics], textbook in 2 part, part. 1. Makroekonomichna statystyka, KNEU, Kyiv, Ukraine.
6. Myshkin, Frederic S. (1998), *Ekonomika hroshei, bankivskoi spravy i finansovykh rynkiv* [The Economics of Money, Banking, and Financial Markets], Translated by S. Panchyshyn, H. Stebliy, A. Stasyshyn, Osnovy, Kyiv, Ukraine.
7. Popliuiko, Ya.V. (2007), “Statistical analysis monetization of economy of Ukraine”, *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky*, iss. 222, Vol. 5, pp. 908–916.
8. National Bank of Ukraine, available at: <http://bank.gov.ua> (access date September, 2015).
9. State Statistics Service of Ukraine, available at: <http://ukrstat.gov.ua> (access date September, 2015).
10. Stelmakh, V.S., Yepifanov, A.O., Hrebennyk, N.I. and Mischenko, V.I. (2000), *Hroshovo-kredytna polityka v Ukraini* [Monetary policy in Ukraine], Znannia, Kyiv, Ukraine, 306 p.
11. Friedman, M. (1996), *Kolichestvennaya teoriya deneg* [The quantity theory of money], Elf-press, Moscow, Russian, 131 p
12. Yuschenko, V. and Lysytskyi, V. (1998), *Hroshi: rozvytok popytu ta propozyzii v Ukraini* [Money: Demand and Supply Development in Ukraine], Skarby, Kyiv, Ukraine.

УДК 339.5

Самойловська В.П.,
к.е.н, доцент кафедри комерційного
забезпечення транспортних процесів
Коробкова О.М.,
старший викладач кафедри комерційного
забезпечення транспортних процесів,
здобувач¹
Одеський національний морський університет

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ МИТНОГО ПОСЕРЕДНИЦТВА

Samoilovska V.P.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of the
department maritime commerce
Korobkova O.M.,
senior lecturer of the department maritime
commerce, candidate for a degree
Odessa National Maritime University

THE ECONOMIC ESSENCE OF CUSTOMS MEDIATION

Постановка проблеми. В умовах глобалізації та інтернаціоналізації світової торгівлі особливий інтерес викликає митне посередництво, що відіграє винятково важливу роль у забезпеченні безперешкодного переміщення товарів через митний кордон України та забезпеченні надходження митних платежів до державного бюджету України. Це підтверджує особливу актуальність дослідження посередницької діяльності в зовнішній торгівлі.

Ефективне впровадження діяльності, пов'язаної з наданням посередницьких послуг в митній сфері може стати передумовою для подальшого вдосконалення здійснення митних формальностей при проведенні зовнішньоторговельних операцій. Завдання митного посередника полягає в тому, щоб за дорученням вантажевласника професійно здійснити усі митні формальності. При цьому митний представник несе повну відповідальність за достовірність поданих ним відомостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні питання діяльності посередників у сфері зовнішньоекономічної діяльності розглядалися багатьма вченими: А.Р. Дунською [1], Л. Андрєєвою [2], В.В. Резніковою [3], Т.Е. Магнутовою [4], А.Г. Загороднім [5], А.І. Кредісовим [6], Н.І. Трішкіною [7], Е. Гвардзинською [8] та іншими вченими, які аналізували сутність і види посередництва, економічні наслідки та умови їх функціонування, а також різні аспекти такого складного ринкового явища, як посередництво в сфері зовнішньоекономічної діяльності. Але посередницька діяльність в митній сфері ще не достатньо досліджена та потребує вирішення.

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення і подальший розвиток теоретичних положень щодо економічної сутності митного посередництва, а також діяльності митних посередників в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реалізацію товарів на зовнішньому ринку можна організувати двома способами: власними силами або з використанням підприємств-посередників. Кожний варіант має свої переваги та недоліки, які обумовлюють доцільність використання певного варіанта в конкретних умовах.

Посередники звільняють виробників від необхідності пошуку покупців. З іншого боку, особистий пошук споживачів дозволяє отримати весь прибуток і не вираховувати винагороду посереднику. Головне питання при організації прямих продаж – це забезпечення ефективності реалізації. Професійні посередники вкладають досить багато коштів в організацію відповідних каналів збуту, складування і транспортування продукції, в той час для окремого товаровиробника налагодити настільки ж ефективний збут буде дуже дорогавартісним завданням [1, с. 89].

Інститут посередництва має глибокі історичні коріння, однак він завжди був наповнений економічним змістом. З економічної точки зору, посередництво – це встановлення будь-якого економічного зв'язку між двома і більше особами завдяки посередництву третьої особи [2, с. 15].

* Науковий керівник: Липинська О.А. – д.е.н., професор

Аналізуючи погляди багатьох вчених щодо визначення такої економічної категорії як посередництво, ми не знайшли однозначного тлумачення сутності цього поняття. Так В.В. Резнікова [3, с. 229], досліджуючи сутність цієї категорії, систематизує її за теоріями:

- трансакційних витрат;
- сприяння встановленню економічних зв'язків;
- послуг;
- торгівлі.

Засновником теорії трансакційних витрат був Р. Коуз [3, с. 229]. За цією теорією посередництво в суспільстві з високим рівнем розподілу праці сприяє зменшенню таких витрат, а отже, - відіграє важливу роль в економіці.

Таким чином, сутність посередництва полягає в зменшенні трансакційних витрат, пов'язаних з укладенням угод, які в сукупності складають майновий оборот.

За теорією сприяння встановлення економічних зв'язків до терміну «посередництво» вкладається зміст «сприяння», допомога в налагодженні певних зв'язків, спілкування між будь-ким, сприяння укладенню угод між сторонами. З точки зору етимології, термін «посередництво» означає сприяння, допомогу у встановленні певних зв'язків, спілкування між будь-ким, сприяння домовленостям, угоди між сторонами [3, с. 230].

Отже, за цією теорією посередництво – це встановлення будь-якого економічного зв'язку між двома і більше особами, завдяки посередництву третьої особи. До посередництва відносять діяльність зі сприяння укладення контрактів (договорів) між стороною, яка постачає, та стороною, яка споживає, а до посередницьких операцій відносять операції, що охоплюють пошук партнерів, підготовку договірної документації, укладення угод за дорученням іншої сторони. Таким чином, посередництво тлумачиться як діяльність із сприяння у встановленні економічних взаємозв'язків [3, с. 230].

За теорією послуги посередництво має тлумачення послуги, а посередницька діяльність є діяльністю з надання посередницьких послуг, а тому за економічними показниками відноситься до сфери послуг, що стрімко росте із розвитком ринку [3, с. 232].

Т.Е. Магнутова визначає посередництво як правовий інститут, що регулює діяльність уповноважених осіб, спрямовану на надання торгових, інформаційно-комерційних послуг в укладенні та виконанні операцій з переміщення товарних запасів [4].

Посередництво в рамках цієї теорії визначається і як форма організації ринкових відносин, котра представляє собою надання спеціалізованим учасником ринку – посередником – послуг третім особам з укладення угод для них, на противагу торгівлі. Посередництво визначається і як послуги зі сприяння торгівлі (розрізняється в цілому посередництво в обороті товарів, посередництво в обороті праці, посередництво – сприяння торгівлі).

За теорією торгівлі посередницька діяльність розглядається як торгівельна діяльність. Посередництво тлумачиться як «товаропровідний канал» від виробника до споживача.

Загородній А.Г. [5, с. 67] визначає посередництво як форму підприємницької діяльності переважно у сфері послуг для налагоджування зв'язків між виробниками і споживачами з метою прискорити та полегшити рух, обіг продукції, грошей, валюти, інформації.

Для економічної науки посередництво — це операція, що заповнює проміжок між створенням продукції й доведенням її до споживача.

Окремим предметом досліджень науковців було вивчення торгових посередників: класифікація, оцінка діяльності, поняття. Ці питання досліджувались в роботах Дунської А.Р. [1], Кедісова А.І. [6], Трішкіної Н.І. [7], та інших вчених.

Зокрема, значна увага у наукових працях приділена необхідності залучення посередників при здійсненні зовнішньоторговельних операцій, умовам договорів доручення та класифікаціям митних посередників.

Так, на думку Дунської [1, с. 90], торгово-посередницькі операції у зовнішньоекономічній діяльності – це операції купівлі-продажу товарів, що здійснюються за дорученням експортера чи імпортера незалежною фірмою-посередником на основі спеціальних доручень чи окремих угод.

Ми погоджуємося з думкою А.І. Кедісова [6, с. 345], який вважає, що торговельне посередництво – це досить широке поняття, що охоплює чимале коло послуг: перепродаж товару; пошук закордонного контрагента; підготовка і укладання угоди; кредитування сторін; здійснення транспортно-експедиторських операцій; страхові операції; проведення рекламних заходів; технічне обслуговування.

Н.І. Трішкіна визначає торговельне посередництво як вид підприємницької діяльності, основним змістом якої є посередницькі операції на товарному ринку від власного імені і за власний рахунок, або від імені і за рахунок клієнта (виробника, торговця) з метою одержання прибутку від оптового перепродажу товарів, або завдяки винагороді за сприяння у налагодженні господарських зв'язків між виробниками (продавцями) і торговцями (покупцями) цих товарів [7, с. 117].

Отже, з погляду на інтерпретації поняття «посередництва» взагалі, а також «торговельного посередництва» у сфері зовнішньоторговельної діяльності очевидно, що функції з надання послуг з декларування зовнішньоторговельних вантажів слід віднести до функцій торговельних посередників.

Проаналізувавши різні авторські визначення посередництва, ми склали власну думку на цей рахунок і вважаємо, що поняття посередництва в сфері зовнішньоекономічної діяльності необхідно розглядати в широкому економічному змісті, з позиції міжнародної торговельної практики.

Посередництво в сфері зовнішньоекономічної діяльності – діяльність підприємств, організацій, установ щодо задоволення потреб клієнтів шляхом надання їм послуг у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

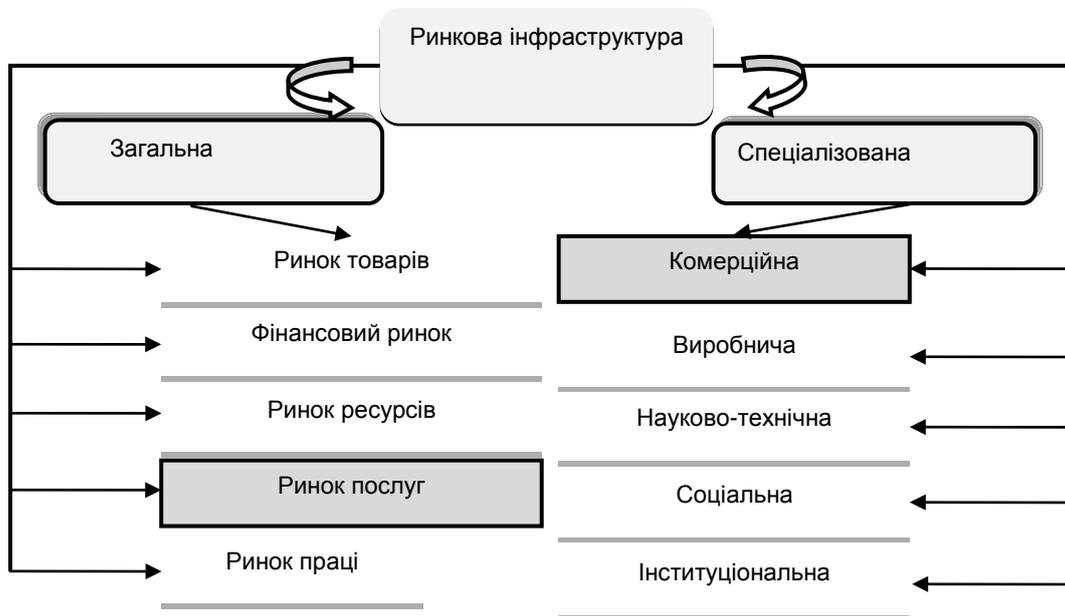
До послуг у сфері зовнішньоекономічної діяльності ми віднесемо послуги з організації купівлі-продажу товару, декларування товарів, консалтингові послуги, транспортно-експедиторські послуги, складські послуги та маркетингові послуги.

Посередницькі послуги істотно впливають на формування цілісних структур міжнародного товарообміну, створюючи фундамент, який об'єднує в мережу окремих учасників міжнародної ланцюга поставок [8, с. 170].

Далі відзначимо той сектор економічного життя, де функціонує посередництво. Більшість вчених, що займаються вивченням формування ринкової інфраструктури, класифікують її на загальну та спеціалізовану.

Загальна - полегшує суб'єктам ринку реалізацію своїх інтересів та сприяє організаційному оформленню ринкових відносин.

Спеціалізована - опосередковує всю систему ринкових відносин [9, с. 20]. Отже, представимо схематично класифікацію ринкової інфраструктури на рис. 3.

Рис. 1. Класифікація ринкової інфраструктури

Джерело: складено авторами на основі [9]

В рамках функціонування ринку послуг відокремимо для подальшого дослідження ринок посередницьких послуг у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

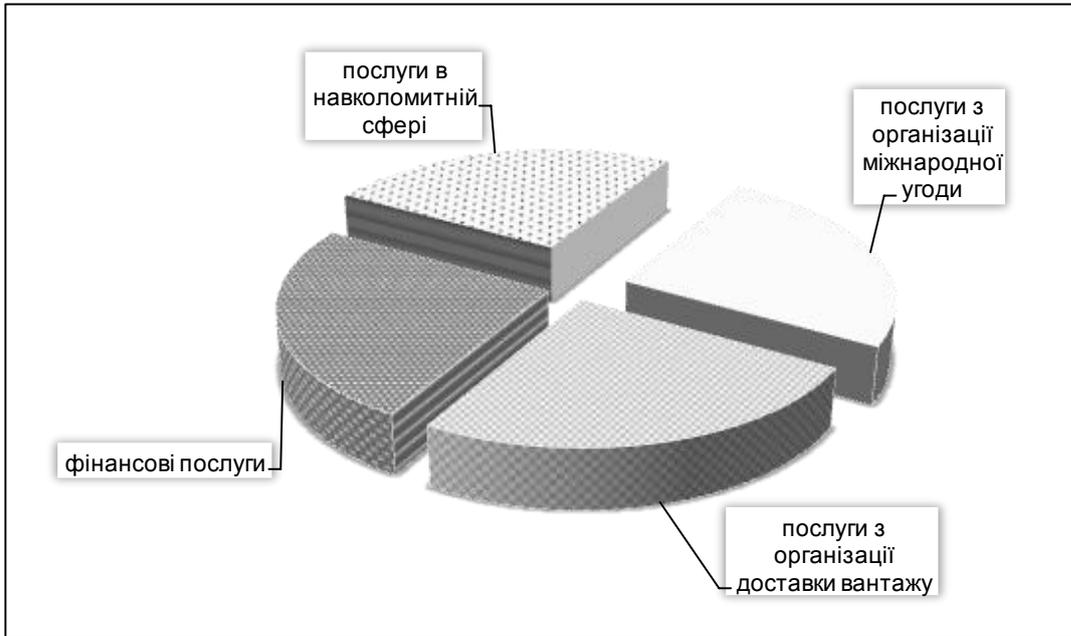
Такий ринок задовольняє розвиток зовнішньоекономічної діяльності та стимулює попит на професійну кваліфіковану працю, новітні технології, створює умови для підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Розвинутий ринок посередницьких послуг у сфері зовнішньоекономічної діяльності є передумовою ефективного господарювання суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Ринок посередницьких послуг у сфері зовнішньоекономічної діяльності можна розділити на такі сегменти (рис. 2):

- послуги з організації міжнародної угоди (комісійні, консигнаційні та інші);
- послуги з організації доставки вантажу (агентські, брокерські та інші);
- фінансові послуги (кредитування, переказ, надання гарантій та інші);
- послуги в навколомитній сфері.

Отже, сегмент ринку – послуги в навколомитній сфері, на нашу думку, можна розділити на: митно-брокерські послуги (декларування, консультації в митній сфері, визначення коду товару, нарахування митних платежів та інші); митно-складські послуги (зберігання товарів в режимі митного складу, маркування, консолідація та інші).

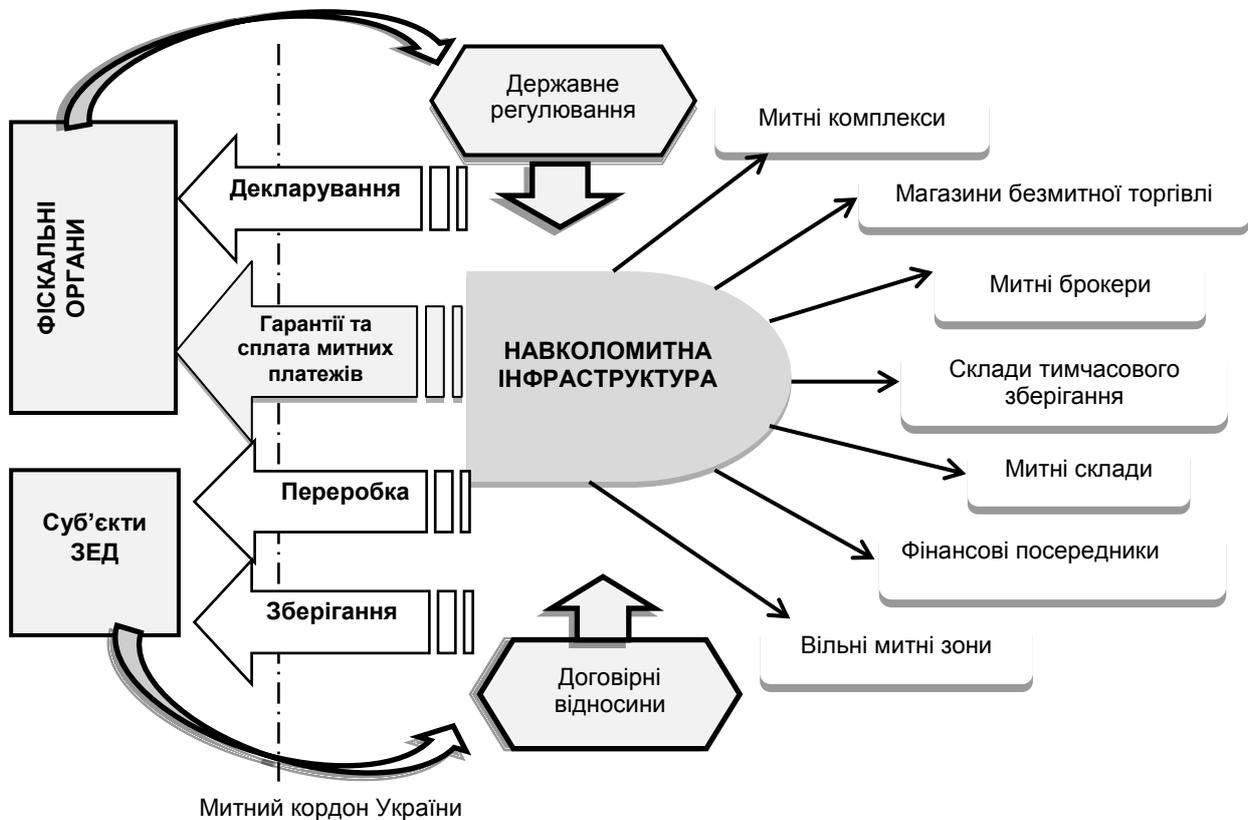

Рис. 2. Ринок посередницьких послуг в сфері зовнішньоекономічної діяльності

Джерело: розроблено авторами

Далі розглянемо комерційну інфраструктуру, яка включає елементи, необхідні для ефективного просування та реалізації товарів і послуг в умовах конкуренції. До таких елементів відносяться банки, біржі, страхові компанії, склади, консалтингові, аудиторські та інші компанії. Митних посередників можна віднести до комерційної інфраструктури.

Однією з ланок комерційної інфраструктури, що забезпечують процес руху товарів у зовнішній торгівлі є навколomitна інфраструктура (рис. 3)

Рис. 3. Навколomitна інфраструктура

Джерело: розроблено авторами

Ефективне функціонування навколомитної інфраструктури відповідає потребам національної економіки, стає одним з найважливіших умов розвитку зовнішньоторговельних відносин та підвищення транзитного потенціалу України, раціоналізації здійснення митних формальностей, а також підвищення рівня митного сервісу України на міжнародній арені.

Навколомитна інфраструктура складається із взаємозалежних елементів, до її складу входять: митні брокери, митні склади, склади тимчасового зберігання, магазини безмитної торгівлі, митні комплекси, зони вільної торгівлі (сервісного або комерційного типу), фінансові посередники.

На нашу думку, навколомитну інфраструктуру можна визначити як сукупність підприємств, організацій, дій, інструментів, методів, які забезпечують загальні умови взаємодії суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності з фіскальними органами.

Враховуючи, що підприємство - посередник в сфері зовнішньоекономічної діяльності може одночасно виконувати цілий комплекс послуг, що пов'язані між собою (декларування товарів, перевезення вантажів, зберігання, сортування, пошук покупця та інші), віднесення підприємства до певного типу посередників залежить від того, яка з функцій, тобто надаваних послуг, є на даний момент основним видом діяльності підприємства-посередника.

При виділенні видів посередницької діяльності визначальними факторами класифікації вважаємо такі:

1) особа, від імені якого діє посередник (від власного імені або від імені свого клієнта – виробника або споживача товару).

2) за чий рахунок діє посередник (за свій або за рахунок клієнта),

Посередницька угода, у загальному вигляді, є договором, який укладається між посередником, з однієї сторони, й принципалом - з іншої.

У ролі принципала може виступати будь-яка зацікавлена особа (виробник, продавець, покупець товарів).

Для здійснення угод від імені і за дорученням продавця або покупця зацікавлені особи залучають підприємства, організації й окремі особи, що виступають у ролі агентів – повірників. Така практика широко поширена в країнах континентальної Європи. У спеціальній літературі й у комерційній практиці повірників часто називають представниками.

Агенти - повірники працюють із довірительом (принципалом) на підставі договору доручення, згідно з яким повірник має право укласти відповідні угоди.

Отже, коли укладається договір доручення, представники здобувають статус повірника.

На підставі договору доручення довіритель видає агентіві - повірникові доручення – документ, де фіксуються повноваження представника укласти угоди від імені іншої особи (довірителя).

Порівнюючи функції, права й обов'язки агента – повірника в торговельнім посередництві й митного брокера (представника) у митнім посередництві, можна сказати, що митний брокер діє від власного імені, на відміну від агента-повірника у торговельнім посередництві, надає послугу, внаслідок якої у довірителя (принципала) виникають певні права і обов'язки, але торговельний посередник надає посередницьку послугу щодо укладання угоди, внаслідок якої принципал здобуває обов'язок з покупки та оплаті за товар, а митний брокер надає послугу з митного оформлення, внаслідок якої у нього виникає обов'язок по сплаті митних платежів державі. При цьому митний брокер відповідно до митного законодавства несе відповідальність за сплату митних платежів. Аналогічна умова існує у практиці роботи посередників-комісіонерів, які, відповідно до умов договору комісії, беруть на себе відповідальність за платежездатність покупців товару.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, проведено узагальнення наукових визначень економічної сутності поняття посередництва взагалі, а також посередництва у зовнішньоекономічної діяльності.

Ми вважаємо що поняття посередництва в сфері зовнішньоекономічної діяльності необхідно розглядати в широкому економічному сенсі з позиції міжнародної торговельної практики. Розроблено визначення поняття «посередництво в сфері зовнішньоекономічної діяльності» - це професійна діяльність підприємств, організацій, установ, щодо задоволення потреб клієнтів шляхом надання їм послуг у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Посередницькі послуги в сфері зовнішньоекономічної діяльності нами виділено окремим сегментом ринку послуг та розділено на сегменти: послуги з організації міжнародної угоди; послуги з організації доставки вантажу; фінансові послуги; послуги в навколомитній сфері.

Визначені основні елементи навколомитної структури: митні брокери, митні склади, склади тимчасового зберігання, магазини безмитної торгівлі, митні комплекси, зони вільної торгівлі, фінансові посередники.

Розроблено визначення поняття навколомитна інфраструктура – це сукупність підприємств, організацій, дій, інструментів, методів, які забезпечують загальні умови взаємодії суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності з фіскальними органами.

При цьому, навколоритна інфраструктура повинна забезпечувати: оперативність і повноту контролю зовнішньоторговельної угоди; чітку координацію діяльності усіх учасників угоди; ефективність наданих послуг.

Література

1. Дунська А.Р. Торгові посередники в зовнішньоекономічній діяльності: проблеми визначення та класифікації / А.Р. Дунська // *Економічний вісник: зб. наук. праць Нац. техн. ун-т України "КПІ"*. – 2012. – Вип. 9. – С. 89-95.
2. Андреева Л. Торговое посредничество: понятие и правовые формы осуществления / Л. Андреева / *Российская юстиция*. – 1994. – № 7. – С. 15-17.
3. Резнікова В.В. Економічна сутність посередництва / В.В. Резнікова // *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. Том 3.* – 2009. – № 4. – С. 228–234.
4. Магнутова Т.Е. Правовое регулирование отношений по торговому посредничеству: автореферат дисс. ... канд. юрид. наук. : 12.00.03 / Магнутова Татьяна Егоровна. – М., 1988. – 26 с.
5. Загородній А.Г. Фінансовий словник / Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смовженко Т.С. – Вид. 4-те (випр. та доп.). – Л. : Вид-во "Знання", КОО; Львів: Вид-во Львів. банк. ін-ту НБУ. – 384 с.
6. Управління зовнішньоекономічною діяльністю: навч. посібник: 2-ге вид., випр. і доп / А.І. Кедісов, С.М. Березовенко, Г.М. Биков, В.В. Волошин [та ін.]. – К. : ВІРА-Р, 2002. – 552 с.
7. Тришкіна Н.І. Сутність торговельного посередництва в системі маркетингу / Н.І. Тришкіна // *Вісник ОНУ ім. Мечнікова*. – 2013. – № 3/3. – С. 116-119.
8. Гвардзинська Е. Таможенні посередницькі послуги в таможених процедурах (на прикладі таможених агентств і податкових консультантів) / Е. Гвардзинська // *Вісник Академії митної служби України. Сер. : Право*. – 2010. – № 2. – С. 170-179.
9. Рекуненко І.І. Інфраструктура ринку: елементи та значення в ринковій економіці / І.І. Рекуненко // *Економіка. Фінанси. Право*. – 2011. – № 11-12. – С. 19-22.

References

1. Dunska, A. (2012), "Resellers in foreign economic activity : problems of definition and classification", *Ekonomichnyi visnyk: zb. nauk. prats Nats. tekhn. un-t Ukrainy "KPI"*, issue 9, pp. 89-95.
2. Andreeva, L.(1994), "Commercial mediation : concept and legal forms of implementation", *Rossiyskaya yustitsiya*, no. 7, pp. 15-17.
3. Rieznikova, V. (2009), "The economic essence of mediation", *Uisnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu, Ekonomichni nauky*, vol 3, no. 4, pp. 228–234.
4. Magnutova, T. (1988), "The legal regulation on trade relations brokering", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 12.00.03, Moscow, Russia, 26 p.
5. Zahorodnii, A.H., Vozniuk, H.L. and Smovzhenko, T.S. (2002), *Finansovyi slovnyk* [Financial Dictionary], Vyd-vo "Znannia", KOO, Lviv, Ukraine, 384 c.
6. Kedisov, A., Berezovenko, S., Bykov, H. et al. (2002), *Upravlinnia zovnishnoekonomichnoiu diialnistiu* [Management of the foreign trade activities], tutorial, VIRA-R, Kyiv, Ukraine, 552 p.
7. Trishkina, N. (2013), "The essence of mediation in trade marketing system", *Visnyk ONU im. Mechnikova*, no. 3/3, pp. 116-119.
8. Hvardzynska, E. (2010), "Customs mediation services in customs procedures (on the example of customs agencies and tax consultants)", *Visnyk Akademii mytnoi sluzhby Ukrainy, seriia Pravo*, no.2, pp. 170-179.
10. Rekunenko, I. (2011), "The infrastructure market: elements and value in a market economy", *Ekonomika. Finansy. Pravo*, no. 11-12, pp. 19-22.

СТАТИСТИКА, ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 631.16:658.153

Непочатенко О.О.,
д.е.н., професор кафедри фінансів і кредиту
Бечко П.К.,
к.е.н., професор кафедри фінансів і кредиту
Попиченко Д.А.,
здобувач

Уманський національний університет садівництва

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ СУТНОСТІ ОБОРОТНИХ АКТИВІВ

Нepochatenko O.O.,
dr.sc.(econ.), professor of the department of finances and credit
Bechko P.K.,
cand.sc.(econ.), professor of the department of finances and credit
Popychenko D.A.,
candidate for a degree
Uman National University of Horticulture

THEORETICAL SUBSTANTIATION OF THE ESSENCE OF CURRENT ASSETS

Постановка проблеми. Аграрний сектор вітчизняної економіки є найважливішою складовою суспільного виробництва. Від успішного його функціонування та розвитку залежить забезпечення достатнього рівня добробуту громадян, пропорційного галузевого співвідношення, гарантії продовольчої безпеки держави.

Функціонування суб'єктів господарювання аграрної галузі за ринкових умов потребує ефективного управління оборотними активами, що передбачає оптимальне визначення їх потреби, формування відповідних джерел фінансування, забезпечення дієвого контролю за їх рухом, удосконалення методів обчислення ефективності використання, поліпшення короткострокового банківського кредитування.

Методологічне та методичне обґрунтоване управління оборотними активами суб'єктів господарювання аграрного виробництва привертає все більшу увагу фахівців вітчизняної фінансової науки внаслідок трансформаційних процесів як в економіці в цілому, так і аграрному секторі, зокрема. Вирішення цієї проблеми є стратегічним завданням сучасної економіки, потребує подальшого дослідження теоретичних, методологічних та методичних прийомів ефективного їх використання відповідно до сучасних умов функціонування, реальних протиріч господарювання в умовах ринкової економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Всебічне теоретичне обґрунтування оборотних активів суб'єктів господарювання аграрної галузі досліджували в своїх працях науковці часів директивної економіки: Аллахвердян Д.А.[13], Аракелян, А.А. [14], Бірман А.М. [17], Шумов Н.С. [18], Лісіціан Н.С. [27], Барнгольц С.Б [34]. Свій внесок у вирішенні цієї проблеми внесли також такі учені-дослідники як: П.К. Бечко [24], І.Ю. Гришова [21], О.Д. Василик [29], С.В. Мочерний [31] та багато інших. Аналіз результатів їх досліджень засвідчує недостатність вивчення поставленої проблеми, зокрема щодо обґрунтування сутності оборотних активів та питань управління їх ефективністю.

Постановка завдання. Метою дослідження є наукове обґрунтування теоретично – методологічних засад еволюції категорії "оборотні активи" як однієї із ключових економічних категорій.

Метою дослідження є розробка теоретичних, методологічних положень щодо трактування категорії "оборотні активи" відповідно до ринкових умов господарювання, загострення кризових явищ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оборотні активи становлять переважну більшість фінансових ресурсів, суб'єктів господарювання для забезпечення безперервного виробничого

процесу. Специфіка аграрного виробництва полягає в авансуванні у виробничий процес значного обсягу і на тривалий час оборотних активів, що призводить до загострення проблем їх організації та ефективного використання, ніж для підприємств інших галузей. Від ефективного їх використання залежить не лише фінансовий стан окремо взятого суб'єкта господарювання, але і аграрної галузі в цілому.

З початком ринкових перетворень під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників, переходу до інноваційного розвитку, а також внаслідок глобальної фінансово – економічної кризи порушені пропорції фінансової стійкості господарюючих суб'єктів, наслідком якого є виникнення фінансових проблем, зокрема їх платоспроможності, що негативно вплинуло на фінансовий стан, призвело до уповільнення відтворення оборотного капіталу, здатного забезпечити безперервність аграрного виробництва. Проблема управління оборотних активів є однією із найважливіших в політичній економії.

Економічна наука зосередила різні підходи щодо трактування оборотних активів. В історичні періоди, пов'язані з розвитком товарного виробництва трактування цієї категорії зводилося до: "товарно – матеріальних цінностей", "вартості оборотних виробничих фондів і фондів обігу", "грошових коштів", "авансованої вартості, що функціонує у формі оборотних виробничих фондів і фондів обігу", "оборотного капіталу".

З переходом України на ринкові умови господарювання, набранням чинності законодавчих та нормативних актів по – новому дається характеристика економічних термінів. Відповідно до нових умов господарювання Законом України „Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні ” запроваджено термін "оборотні активи", що в переводі з латинського означає "діяльний, діючий".

Конкретизація даного терміну забезпечена окремими національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку, а саме НП(С)БО 1 „Загальні вимоги до фінансової звітності". В цьому нормативному документі оборотні активи трактуються як „грошові кошти та їх еквіваленти, що не обмежені у використанні, а також інші активи, призначені для реалізації чи споживання впродовж операційного циклу чи протягом 12 місяців з дати балансу” [1].

У фінансовому словнику оборотні активи трактуються як грошові кошти підприємств, фірм, компаній, що авансуються в об'єкт, які використовуються в межах одного відтворювального циклу або в короткотерміновому періоді (до одного року)” [2].

Зарубіжними економістами дане визначення сутності оборотних активів відповідно до міжнародної термінології бухгалтерського обліку. Воно зводиться до того, що активи або засоби підприємства є господарськими ресурсами, здатними принести певні вигоди підприємству. Вони характеризують господарські засоби підприємства за їх складом та напрямками використання. Обіг всієї сукупності активів і окремих їх видів підпорядкований певним циклам – господарському, операційному та інвестиційному. Оборотні активи, перебуваючи в постійному русі, складають єдиний процес, забезпечений відповідним оборотним капіталом [3; 4].

Історично теоретичне дослідження оборотних активів перебувало в полі зору різного роду шкіл політичної економії. Цій проблемі приділялася увага представників як класичної теорії, зокрема Ф.Кене, А.Сміт, Д.Рікардо, К.Маркс і інші, так неокласичної теорії – А.Маршалл, П.Самуельсон і інші. У дослідженнях А. Сміта, Д. Рікардо, С.Ю. Вітте, Дж. Б. Кларка, Дж. С. Міля широкого поширення набуло тлумачення категорії оборотних активів як матеріальних цінностей, які повністю споживаються за один виробничий цикл [5; 6; 7; 8].

З огляду на таке трактування виникає необхідність повернутися до осмислення теоретичної сутності оборотних активів з урахуванням змінених економічних і політичних реалій. Це необхідно не тільки з погляду теорії, але і в інтересах практики щодо ефективного управління оборотними активами суб'єктів господарювання. Їх фінансовий стан незалежно від форм власності та форм організації виробничо-господарської діяльності залежить від управління оборотними активами.

Оборотні активи - економічна категорія, яка обумовлена наявністю товарного виробництва і дією закону вартості. За часів планово - директивної економіки виникнення цієї категорії було пов'язане насамперед з переходом в 1921 р. до нової економічної політики (Непу), що передбачала впровадження в нових умовах господарювання окремих елементів ринкової економіки, зокрема переведення націоналізованих підприємств на госпрозрахунок. У зв'язку з цим, багато дослідників оборотні активи досліджували виключно як госпрозрахункову категорію. Такий підхід не міг бути прийнятим як визначальний, оскільки оборотні активи складають фінансову основу діяльності не тільки госпрозрахункових (комерційних) підприємств і організацій, але перебувають на кошторисному фінансуванні (бюджетних), а також різного роду некомерційних структур. З огляду на це відмінність полягає лише в формі наділення суб'єктів власними оборотними активами.

В перші роки НЕПу трактування сутності оборотних активів було спрощене і однозначне. Зводилося до того, що ця економічна категорія характеризувалася як фінансовий ресурс для безперервного здійснення розрахунків, як облікова категорія. В кінці 1940-х рр. у країні було ініційовано змагання за прискорення обіговості оборотних активів, що послужило поштовхом до розвитку теорії оборотних активів. Для того періоду були характерні наступні типи визначень оборотних активів, а саме як: найбільш розповсюджене - товарно-матеріальних цінностей; вартості

оборотних виробничих фондів та фондів обігу; грошових коштів; авансованої вартості, що функціонує в формі оборотних виробничих фондів і фондів обігу.

Перший тип визначення оборотних активів як товарно-матеріальних цінностей не отримав широкого розповсюдження, оскільки таким трактуванням заперечувалася власне їх сутність як економічної категорії, а зводилося лише до переліку товарно-матеріальних та грошових цінностей. До кінця 80-х - початку 90-х рр. минулого сторіччя переважна більшість авторів прийшла до висновку щодо недоцільності ототожнення оборотних активів із сукупністю товарно-матеріальних та грошових цінностей. В той же час, у другій половині 90-х років ситуація істотно змінилася: по суті був зроблено акцент до натуралістичного трактування оборотних активів, що була характерна для середини минулого століття.

В результаті своїх досліджень З.С. Кацелененбаум прийшов до висновку, що до оборотних активів відносяться "товарно – матеріальні цінності, які в натуральному виразі повністю переносять свою вартість на зновустворений продукт, при цьому змінюють свою натуральну форму (паливо, допоміжні матеріали), формуючи собівартість виготовленого продукту" [9]. Привертає до себе увагу аналогічне трактування цієї економічної категорії А.І. Бланка, який стверджував, що оборотні активи - це сукупність матеріальних цінностей підприємства, які обслуговують поточний господарський процес і повністю споживаються протягом одного операційного циклу [10].

Прихильники такого визначення, ототожнюючи оборотні активи з товарно-матеріальними цінностями, не враховували той факт, що оборотні активи постійно перебувають в русі, а тому не можуть в буквальному значенні бути матеріальними цінностями. Ототожнення оборотних активів з матеріальними цінностями дало підстави прихильникам такої концепції застосовувати такі терміни, як "споживаються", "затрачаються", "витрачаються", ігноруючи той важливий факт, що оборотні активи авансуються для того, щоб знову прийняти участь в новому процесі виробництва. Це дає підстави стверджувати, що оборотні активи авансуються, що слугує основною рисою при встановленні їх економічної межі, оскільки увага акцентується на їх безперервному русі, динамізмі.

Підкреслюючи особливість колообігу капіталу як авансованої вартості, К. Маркс зазначав: "... капітальна вартість взагалі авансується, а не витрачається, оскільки ця вартість, пройшовши різні фази свого колообігу, знову повертається до свого вихідного пункту. Це характеризує її як авансовану вартість" [11, с.245]. Це певною мірою стосується оборотних активів, оскільки, якщо підтримати позицію щодо їх витрачання, одночасно слід прийти до висновків, що проблема збереження та прискорення їх оборотності є надуманою [12, с.36].

Другий тип визначення оборотних активів як вартості оборотних виробничих фондів та фондів обігу, навпаки, набув широкого поширення і довгий час вважався загально визнаним. Це був крок вперед у пізнанні сутності оборотних активів. Таке трактування сутності оборотних активів було характерне для 50-х - 60-х рр. минулого століття і знайшло відображення в працях відомих радянських дослідників цієї категорії, таких як Д.А. Аллахвердяна, А.А. Аракеляна, Ю.К. Петрова та інших авторів [13; 14; 15].

В економічній літературі така точка зору підтримувалася В.П. Дяченком. Його бачення сутності цієї категорії зводилося до того, що „вартість оборотних фондів і фондів обігу в сукупності складає оборотні засоби” [16, с.22]. Проте, з часом і це трактування сутності оборотних активів в подальшому почало піддаватися критиці. Найбільш вразливим місцем цієї теорії було те, що таке визначення не давало відповіді на питання - чи включають оборотні активи повну вартість фондів або тільки лише їх авансовану вартість. В середині 1950-х рр. було відмічено, що сума оборотних виробничих фондів та фондів обігу кількісно не збігається з сумою оборотних активів, оскільки сума оборотних виробничих фондів суттєво перевищує суму фондів обігу. Внаслідок цього, подальші дослідження цієї категорії, проведені А.М. Бірманом, дали змогу по - іншому підійти до визначення сутності цієї категорії як "коштів підприємства, вкладених в оборотні виробничі фонди і фонди обігу, які утворюють оборотні кошти"[17]. У даному визначенні розкривається сутність оборотних активів як вартісної категорії, а їх межа окреслена вартістю.

Трактування сутності оборотних активів як виробничих фондів і фондів обігу підтримував Н.С. Шумов, за даними дослідження цього вченого "оборотні активи це засоби, авансовані для планомірного утворення і використання оборотних виробничих фондів та обігу [18]. В цьому визначенні вже акцентується увага на те, що оборотні активи як виробничі фонди і фонди обігу авансуються у виробничий процес.

Вітчизняні дослідники сутності оборотних активів за часів директивної економіки їх трактування зводили до сукупності виробничих фондів і фондів обігу, виражених у вартісній формі. Такої думки притримувався В.Г. Андрійчук, який відмічав, що "...за економічним змістом оборотні активи – це сукупність оборотних виробничих фондів і фондів обігу” [19, с. 15].

Більш детальний аналіз сутності цієї категорії свідчить, що таке трактування дає змогу характеризувати цю категорію з кількісної, а не якісної сторони. Таке трактування є вираженням суто кількісної характеристики оборотних активів і ніяк не характеризує їх з якісної сторони. Поєднання

абсолютно різних за економічною роллю категорій і моделювання на їх основі нової категорії оборотних активів свідчить лише про їх висхідну форму руху і не відображає економічної сутності.

Піддаючи критиці таке визначення категорії оборотних активів, Г.В. Білоусенко відмічав, що вартість оборотних фондів і фондів обігу не збігається з сумою оборотних засобів. Головна розбіжність між оборотними фондами і оборотними засобами полягає в тому, що оборотні фонди приймають участь у процесі виготовлення продукції, цілком споживаються і переносять свою вартість на знову створений продукт. А оборотні засоби не споживаються у виробничому циклі, а лише авансуються. Вартісне вираження оборотних фондів нерозривно пов'язане із речовою оболонкою предметів праці, з їх споживчою формою, тоді як оборотні засоби представляють вартість у грошовій формі. Тому цей автор пропонував, що при розкритті сутності оборотних активів слід акцентувати увагу не на грошових засобах, вкладених у виробничі оборотні фонди і фонди обігу, а на авансованій вартості в грошовій формі, оскільки, авансована вартість в грошовій формі призначена для планомірного утворення оборотних виробничих фондів і фондів обігу [20, с. 7].

Ототожнення оборотних засобів із оборотними виробничими фондами і фондами обігу вірно відображає лише їх розміщення відносно сфер діяльності, але до уваги не береться їх авансування та постійний рух. Таке трактування характеризує оборотні активи як категорію, яка не має специфічних, характерних тільки їй властивостей, які б виокремлювали їх від інших економічних категорій.

Критичній оцінці трактування оборотних активів як оборотних виробничих фондів і фондів обігу було піддано І.Ю. Гришовою, яка акцентувала увагу на те, що за часів директивної економіки фонди виконували загальні функції у процесі виробництва – були конкретною формою функціонування основних факторів виробництва (засобів виробництва). Вважалось, що фонди, на протигагу капіталу, є власністю трудящих, оскільки для них не властиве відчуження безпосередньо виробників від засобів виробництва, що вони (в руках власників засобів виробництва) не є знаряддям експлуатації тощо. Тобто, термін "фонди обігу" та "оборотні фонди", характеризували оборотні засоби не стільки як економічну категорію, а швидше як форму суспільно-економічних відносин, що з часом втратило сенс [21, с. 101]. Як свідчать результати дослідження, визначення категорії оборотних активів як сукупності "оборотних фондів" та "фондів обігу" притаманне діяльності суб'єктів господарювання в умовах планово – директивної економіки.

У ході економічної реформи (1965 р), оцінка діяльності підприємств стала здійснюватися за двома показниками - обсягом реалізації продукції і прибутку, рівню рентабельності. В обігу підприємств різко зросли так звані позапланові джерела, головним чином, за рахунок фондів економічного стимулювання. Це явище не залишилося непоміченим дослідниками економічної категорії "оборотні активи" і спонукало окремих з них переглянути теоретичні основи цієї категорії відповідно до джерел їх формування. У зв'язку з цим у одних і тих же економістів, поряд з категорією оборотних активів з'явилися такі поняття, як "фонд оборотних коштів", "кошти, що перебувають в обігу", "грошові джерела утворення запасів швидкозношуваних матеріальних цінностей" тощо.

Сутність оборотних активів зумовлена двоїстим характером процесу обміну товару як споживчої вартості та вартості. З огляду на це всі джерела або ресурси, фонди як джерела коштів, за рахунок яких формуються оборотні активи правомірно розглядати як фонд - фонд оборотних коштів, хоча у фінансовому обліку такий фонд не передбачений. Однак, при цьому кількісно оборотні активи і фонд обігових коштів повинні бути тотожними. В економічній літературі колообіг засобів досліджується не лише по горизонталі, тобто стадіях і формах колообігу, але і по вертикалі (складовим елементам авансованих засобів).

З огляду на результати такого дослідження, окремі дослідники вбачають в колообігу фондів два процеси: колообіг авансованої вартості, тобто власні кошти, якими наділене підприємство, і банківські позики, що постійно перебувають у виробництві та обігу, і відтворення сукупної вартості оборотних виробничих фондів і фондів обігу, які за обсягом перевищують загальну авансовану вартість на суму знову створеної вартості і позапланово перерозподілених фінансових ресурсів у вигляді залучених коштів. Внаслідок цього мають місце два види оборотних активів. Одні, окреслені вартістю предметів праці, а інші ті, що перебувають в обігу. Це дає підстави стверджувати, що відмінність між ними не є формальною, а наявність декількох трактувань однієї і тієї ж категорії є неправомірним.

В сучасній економічній літературі зберігається трактування оборотних активів як оборотних виробничих фондів і фондів обігу. Зокрема, в 1995 р., в період розроблення концепцій механізму ринкових відносин в підручнику з економічної теорії за редакцією В.О. Білика оборотні активи трактується як "...грошовий вираз сукупності оборотних фондів та фондів обігу" [22].

Оборотним активам властива своя роль в колообігу виробництва і поєднання їх з виробничими оборотними фондами і фондами обігу не дає змогу повною мірою розкрити економічну сутність цієї економічної категорії. Прибічники такого трактування оборотних активів, аргументуючи таке об'єднання в підтвердження цієї гіпотези, наводять характерні спільні для них риси, які зводяться до: характеру руху їх вартості; грошового їх вираження і те, що в практичній діяльності суб'єктів господарювання виробничі оборотні фонди і фонди обігу поєднуються в одну групу – оборотні засоби. Критичній оцінці трактування оборотних активів як виробничих фондів і фондів обігу піддавав М.З. Пізенгольц, який вважав, що "Механічне поєднання виробничих оборотних фондів і фондів обігу і

конструювання на цій основі нової категорії, оборотних засобів є грубою методологічною помилкою" [23, с. 25].

Основним недоліком такого трактування оборотних активів є те, що його прихильники лише науково обґрунтовували їх розміщення щодо сфер діяльності, не розкриваючи при цьому їх вартісну єдність, не роблячи акцент на таку важливу особливість, як авансування їх в процес виробництва та збереження ними динамізму, постійного руху при здійсненні колообігу. За такого тлумачення оборотні активи виступають, в кращому випадку, як госпрозрахункова величина, що не має власної форми руху і в такий спосіб втрачає риси самостійної економічної категорії [24, с. 25].

Трактування оборотних активів як сукупності "оборотних фондів" та "фондів обігу", притаманне функціонуванню суб'єктів господарювання в умовах планово – директивної системи господарювання і аж ніяк не відповідає ринковим умовам господарювання.

Широкого розповсюдження серед дослідників цієї економічної категорії набуло трактування оборотних активів як грошових коштів. Такої думки підтримувалися провідні фахівці фінансової школи часів планово – директивної економіки. Зокрема, Л.А. Ротштейн трактував оборотні активи як грошові кошти, що перебувають в розпорядженні підприємства для створення запасів сировини, матеріалів та інших матеріальних цінностей" [25, с. 65].

Приблизником такої ж точки зору є В.Г. Панкратьєв. Він вважав, що "...сукупність грошових коштів, авансованих в оборотні виробничі фонди і фонди обігу, утворюють оборотні засоби підприємства" [26, с. 36]. Зведення оборотних засобів лише до однієї форми їх руху - грошової, на думку Н.С. Лісіціан, ігнорує важливе розходження між обсягом усієї вартості, втіленої в оборотних засобах, і тією їх частиною, що перебуває в безпосередній, самостійній функціональній грошовій формі. Вартість завжди виражається в грошовій формі, оскільки вона не має іншої форми вираження. Але тільки на одній стадії руху колообігу оборотних активів вона приймає функціональну форму безпосередньо засобів [27, с. 26]. Аналізуючи таке визначення, потрібно зазначити, що синхронний рух авансованої вартості здійснюється у сфері виробництва. В цій сфері авансована вартість здійснює свій рух як у вартості, так і споживчій вартості. Речові носії споживчої вартості витрачаються на виготовлення продукції. Крім того, як відмічає Н.С. Лісіціан, одночасність руху цих сторін оборотних засобів не відноситься до грошової форми [27, с. 32]. В понятті „оборотні кошти” найчастіше вкладають й інший зміст. Це є наслідком розгляду не усього їх колообігу, а тільки його частини. Тому по-різному визначається їх обсяг, що негативно позначається на розрахунках показників, пов'язаних з використанням цих коштів, зокрема ефективності суспільного відтворення.

При дослідженні сутності оборотних активів широкого поширення набуло їх визначення як "сукупність грошових коштів". Таке визначення має місце за результатами дослідження М.А. Пессель [28, с. 188]. Аналогічної інтерпретації сутності оборотних активів притримувалися вітчизняні дослідники. Зокрема, О.Д. Василик, за результатами дослідження категорію оборотних активів трактував як грошові ресурси, які вкладені в оборотні виробничі фонди і фонди обігу для забезпечення безперервного виробництва та реалізації виготовленої продукції [29, с. 247]. Такої ж думки притримується Т.Д. Костенко, який стверджує, що оборотні засоби – це активи, які протягом одного виробничого циклу або одного календарного року можуть бути перетворені на гроші [30, с. 194].

Трактування оборотних активів як грошових коштів підтримує С.В. Мочерний, який дає інтерпретацію цієї економічної категорії, як "...грошові кошти підприємств, фірм, компаній, що авансуються в об'єкти та використовуються в межах одного відтворювального циклу або в короткотерміновому періоді (до одного року)" [31, с. 213]. Таке визначення оборотних активів характеризує лише початкову форму їх руху, не приймається до уваги їх роль в розширеному відтворенні і те, що після грошової форми вони набувають товарної форми з подальшою трансформацією їх в грошову форму.

Ототожнення оборотних активів з коштами, на думку І.Ю. Гришової, є недоцільним. Засоби, на її думку, що зайняті у виробництві та обігу, не слід ототожнювати з грошми. Сукупна вартість авансується у формі грошей і, пройшовши процес виробництва й обігу, знову набуває цієї ж самої форми. Кошти є лише "посередниками" у русі засобів. Сукупна вартість, виражена в грошах, трансформується в реальні гроші тільки вроздріб, а грошова оцінка вартості оборотних засобів визначається стадією їх обороту [32, с. 100].

Щодо недоцільності ототожнення оборотних активів з грошовими коштами, некоректності такого визначення свідчать результати дослідження В.Я. Нусінова. Таке порівняння, на його думку, є некоректним, оскільки не має сенсу ототожнювати засоби процесу виробництва та сфери обігу з грошми. Сукупна вартість авансується в грошовій формі і, пройшовши процес виробництва та обігу, знову трансформується в грошову форму. Грошові засоби це лише посередник руху засобів. Сукупна вартість, виражена у грошовій формі, ідеально перетворюється в реальні гроші лише частинами і через певні проміжки часу [33, с. 13].

При ототожнюванні оборотних активів з оборотними коштами не приймається до уваги той факт, що грошові кошти є однією із складових загальної сукупності оборотних активів, які постійно перебувають на всіх трьох стадіях колообігу. Слід відмітити, що переважна більшість оборотних

активів функціонує в запасах товарно – матеріальних цінностей. В той же час, грошові кошти займають незначну питому вагу в структурі оборотних активів. Якщо ототожнювати оборотні активи з грішми, то при їх витрачанні має місце витрачання оборотних активів вже після першої стадії колообігу (Г - Т), і вони не змогли б завершити колообіг.

Наступний тип визначення оборотних активів пов'язаний з тим, що дослідники цієї категорії роблять акцент на те, що вони є авансованою вартістю, тобто авансуються у виробничий процес. До кінця 50-х років минулого століття таке визначення отримало новий розвиток, а в подальшому - і вельми широке визнання, правда у дещо іншій і більш чіткій інтерпретації. Серед прихильників подібного трактування сутності оборотних активів були такі відомі економісти, як С.Б Барнгольц, яка трактує оборотні активи як кошти, авансовані для формування запасів оборотних фондів та обігу [34].

Незважаючи на все ще тривалі суперечки, до середини 1980-х рр. був досягнутий свого роду консенсус щодо теоретичного трактування сутності оборотних активів. У всякому разі ніхто з авторитетних вчених-економістів не ототожнював оборотні активи з сукупністю товарно-матеріальних цінностей, оборотних виробничих фондів і фондів обігу. Вони отримали статус вартісної, а не натуральної економічної категорії. Це знайшло відображення і в "Фінансово-кредитному словнику", який був підготовлений провідними радянськими вченими (теоретиками і практиками) з проблем функціонування грошей, фінансів і кредиту. У другому томі згаданого словника дано таке їх визначення: "Оборотні засоби це сукупність грошових коштів, авансованих соціалістичним об'єднанням, підприємствам, організаціям для створення оборотних виробничих фондів і фондів обігу, що забезпечують планомірний і безперервний процес виробництва і реалізації продукції" [35]. Дане визначення не є ідеальним, оскільки воно жорстко прив'язане до планової (неринкової) системи господарювання, але в ньому чітко і зрозуміло задекларовані основні риси оборотних активів їх авансування для формування запасів, мета авансування тощо і немає навіть натяку на натуралістичний характер цієї економічної категорії. Підтримує трактування оборотних активів як авансованої вартості А.М. Леонтьєв. Його інтерпретація оборотних активів зводиться до наступного визначення "... це засоби, що авансуються для забезпечення безперервності процесів виробництва та обігу, які постійно переходять із однієї функціональної форми в іншу та здійснюють, як правило, синхронний рух із своєю речовою основою – предметами праці, незавершеним виробництвом, готовою продукцією [36, с. 39]. В цьому трактуванні акцентується увага, що грошові кошти власне є елементами оборотних активів, в той же час, їх грошова форма є висхідною формою, що підтримує безперервність колообігу, особливо на першому етапі. Виходячи із цього визначення, грошові кошти не є елементами оборотних засобів, проте грошова форма оборотних засобів є необхідною, вихідною формою, яка забезпечує безперервність колообігу на першому етапі.

Визначення категорії оборотних активів, як авансованої вартості притримував А.М. Бірман, який трактував оборотні засоби як засоби підприємства, що авансовані в оборотні виробничі фонди і фонди обігу [37, с. 51]. Автор підручника "Фінанси підприємств" О.С. Філімоненков розглядав оборотні активи, як авансовану вартість в колообіг виробничих обігових фондів і фондів обігу для забезпечення безперервності процесу виробництва [38]. Трактування сутності оборотних активів як авансованої вартості є більш точним, порівняно з тими, які розглянуті вище. Авторами категорія "оборотні активи" розглядається з позиції їх авансування у процес виробництва, і найголовніше те, що підкреслюється їх грошова сутність.

По мірі поглиблення ринкових реформ і демократизації суспільства, низка авторів стали вельми вільно поводитися з термінологією оборотні активи. У трактуванні сутності оборотних активів тон задали науковці і аналітики, очевидно тому, що в той час було випущено цілу низку підручників фінансового спрямування різних авторів. Це призвело до ототожнення терміну "оборотних" активів" з терміном "оборотний капітал", що певною мірою внесло додаткові складності в теорію цієї і без того складної економічної категорії [39; 40]. В популярному підручнику "Фінанси підприємств" під редакцією Н.В. Колчина ототожнюються дві різні за економічним змістом економічні категорії "оборотний капітал" і "оборотні активи". В подальшому цей автор відмічає, що внаслідок тотожності цих двох категорій вони є складовою майна суб'єкта господарювання і відображаються в активі балансу. Тут же автор в цьому підручнику відмічає, що оборотний капітал відображається в пасиві балансу, оскільки це величина фінансових джерел, необхідних для формування оборотних активів суб'єкта господарювання" [40].

Поділ капіталу на дві складові – основний та оборотний було вперше здійснено А. Смітом незалежно від сфери галузевого використання. За його дослідженням капітал поділяється на основний і оборотний. В той же час, проводячи більш поглиблене дослідження, цей дослідник вбачає різницю між цими економічними категоріями. Основний капітал сприяє отриманню прибутку без зміни власника в процесі виробництва. Оборотний же капітал, навпаки, сприяє отриманню прибутку, завдяки постійному обігу, переходячи з однієї форми в іншу. Між основним і оборотним капіталом за дослідженнями А.Сміта, існує взаємозв'язок, сутність якого полягає в тому, що основний капітал може функціонувати і приносити прибуток лише за допомогою або участю оборотного капіталу [5, с. 93].

Фундаментальне визначення категорій "основний і оборотний капітал" було зроблено К.Марксом, який досліджував рух капіталу відносно часу виробничого процесу капіталістичного

виробництва. В той же час К. Маркс, на відміну від попередніх дослідників, в основі визначення основного й оборотного капіталу вбачав двоїстий характер праці. Внаслідок такого визначення автор прийшов до висновку, що "Своєрідність основного капіталу полягає в тому, що він обертається тільки за своєю вартістю і лише поступово, частками, тоді як решта його вартості фіксується в процесі виробництва. На протипагу цьому оборотний капітал обертається не лише за вартістю, але й за своєю натуральною формою, повністю переносючи свою вартість на зновустворений продукт" [11, с. 178]. Внаслідок такого визначення стало можливим уявити сутність процесу щодо перенесення вартості засобів виробництва на готовий продукт. Щодо оборотного капіталу за К.Марксом, акцентується увага на процес авансування вартості на час виготовлення продукції і лише в залежності від масштабів виробництва, які в свою чергу залежать від розміру основного капіталу.

Ототожнення оборотних активів і оборотного капіталу суперечить основам бухгалтерського обліку внаслідок того, що оборотні активи відображаються в активі, а оборотний капітал – пасиві балансу. Теоретично активи характеризують предмети праці, а оборотних капітал – джерела засобів виробництва. Категорія "оборотний капітал" має більш ширші економічні межі. У господарську діяльність оборотний капітал може залучатися у формі грошових коштів, матеріально-речових засобів, фінансових інвестицій. Тобто, у цьому випадку, оборотні активи та оборотний капітал характеризуються спільною матеріально-речовою формою їх прояву. Але різняться ці категорії їх економічною сутністю та роллю у виробничому процесі.

Суб'єкти господарювання формують оборотні активи для їх авансування в майбутній виробничий процес, а оборотний капітал формується за результатами господарської діяльності. Крім того, додаткове залучення оборотних активів суб'єктом господарювання розглядається як необхідність заповнення нестачі засобів, що забезпечують безперервність виробничого процесу, а для оборотного капіталу додаткове залучення засобів не пов'язане із виробничим процесом. Сутність оборотних активів полягає в авансуванні затрат суб'єкта господарювання, пов'язаних з виробництвом та реалізацією продукції з моменту формування виробничих запасів до періоду надходження виручки від реалізації готової продукції. З огляду на це, між категоріями оборотний капітал та оборотні активи існує тісний взаємозв'язок, але їх ніяк не можна ототожнювати. Якщо вважати, що оборотний капітал є частиною капіталу підприємства у грошовій та матеріальній формі, інвестованого в оборотні активи, то сумарний обсяг оборотного капіталу та оборотних активів співпадає незалежно від структури фінансових джерел їх формування. Якщо оборотні активи є майновими цінностями підприємства, що формуються за рахунок інвестованого в них оборотного капіталу, то оборотні активи, при цьому, слід розглядати як об'єкт трансформації оборотного капіталу, а оборотний капітал – як економічні ресурси, призначені для інвестування в оборотні активи. "Тільки шляхом інвестування в активи (в тому числі й оборотні активи) капітал як накопичена цінність залучається в економічний процес. Проведені дослідження свідчать, що немає потреби ототожнювати категорії "оборотні активи" і "оборотний капітал". Оборотні активи, відповідно до методики бухгалтерського обліку, характеризують активи підприємства, а оборотний капітал – джерела їх утворення. Оборотний капітал – це виробничі відносини, що представлені у речовій або грошовій формі, мають власний специфічний характер, а оборотні активи обслуговують виробничий процес, забезпечуючи при цьому його безперервність і не є при цьому у прямому розумінні відносинами. Крім того, оборотний капітал здатний формувати додаткову вартість, а оборотні засоби лише переносять вартість на зновустворений продукт.

Висновки з даного дослідження. Ринкові умови господарювання вітчизняної економіки, вплив зовнішніх і внутрішніх чинників, перехід до інноваційного розвитку, поглиблення глобальної фінансово – економічної кризи стали основними чинниками щодо критичної оцінки окремих економічних категорій, адекватних сучасним умовам. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що відповідно до сучасних умов теоретичне обґрунтування цієї важливої економічної категорії зводиться до того, що "...оборотні активи" – це авансована вартість засобів сфери виробництва і сфери обігу, що забезпечують безперервність процесу виробництва і впродовж одного колаобігу свою вартість повністю переносять на зновустворений продукт, здатні повертатися у висхідну форму після завершення виробничого циклу і продовжувати наступний.

Література

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 "Баланс"; затверджене наказом Міністерства фінансів України від 31.03.99 № 87 і зареєстроване Міністерством України від 21.06.99 за № 396/3689 // Бухгалтерський облік і аудит. – 1999. – № 6. – С.17-20.
2. Фінансовий словник / Під ред. Загороднього А.Г. – К.: Т-во "Знання", КОО, 2000. – 587 с.
3. Brealey R.A. Corporate Finance: Eighth edition / R.A. Brealey, S.C. Myers, F. Allen. – Mc Graw-Hill/Irwin, 2005. – 1028 p.
4. Shiller Bradley R. Essentials of economics / Shiller Bradley R. – McGraw/Hill, INC, 1993. – 368 p.
5. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / Смит А. – М. : ЭКСМО, 2007. – 320 с.
6. Розенберг И. Теория стоимости у Рикардо и Маркса / И. Розенберг. – М. : Экономика, 1925. – 220 с.
7. Росс С. Основы корпоративных финансов / С. Росс. – М. : Лаборатория Базовых Знаний, 2001. – 720 с.

8. Світове і регіональне виробництво аграрної продукції : монографія / [П.Т. Саблук, Г.А. Калієв, В.П. Саблук та ін.]. – К. : ІАЕ, 2008. – 210 с.
9. Каценеленбаум З.С. Оборотные средства в промышленности СССР / З.С. Каценеленбаум. – М. : Госполитиздат, 1945. – 135 с.
10. Бланк И.А. Управление активами и капиталом предприятия / И.А. Бланк. – К. : Эльга, 2003. – 446 с.
11. Маркс К. Капитал, Т.2 / К. Маркс, Ф.Энгельс ; Соч. 2-е изд. Т. 24. – 589 с.
12. Бечко В.П. Формування та ефективне використання оборотних засобів в сільськогосподарських підприємствах : монографія / В.П. Бечко – Умань: СПД Сочінський, 2008. – 136 с.
13. Аллахвердян Д.А. Финансовое планирование в СССР / Д.А. Аллахвердян. – М. : Финансы, 1966. – 138 с.
14. Аракелян А.А. Фонды социалистических предприятий / А.А. Аракелян. – М. : Знание, 1960. – 128 с.
15. Петров Ю.К. Нормирование и использование оборотных средств в машиностроении / Ю.К. Петров. – М. : Машгиз, 1963. – 130 с.
16. Дьяченко В.П. Борьба за ускорение оборачиваемости средств – новый высший этап владения производством / В.П. Дьяченко // Вопросы экономики. – 1949. – № 4. – С. 22.
17. Бирман А.М. Планирование оборотных средств / А.М. Бирман. – М. : Госкомиздат, 1956. – 109 с.
18. Шумов Н.С. Оборотные средства промышленности в новых условиях хозяйствования / Н.С. Шумов. – М. : Финансы, 1969. – 280 с.
19. Андрійчук В.Г. Власний та позиковий капітал підприємств і критерії їх раціонального співвідношення / В.Г. Андрійчук, С. Галузинський // Економіка України. – 1998. – № 6. – С.15-23.
20. Белоусенко Г.Ф. Оборотные средства сельскохозяйственных аграрно – промышленных предприятий и производственных объединений / Г.Ф. Белоусенко. – М. : Россельхозиздат, 1986. – 220 с.
21. Гришова І.Ю. Структура оборотних засобів молокопереробних підприємств / І.Ю. Гришова // Економіка АПК. – 2002. – № 5. – С. 99-102.
22. Білик В.О. Основи економічної теорії / В.О. Білик. – Нікополь. – 1995. – 160 с.
23. Пизенгольц М.З. Оборотные средства колхозов / М.З. Пизенгольц. – М. : Экономика, 1968. – 168 с.
24. Бечко П.К. Формування та ефективність використання оборотних засобів зернових складів : монографія / П.К. Бечко, Т.А. Деркач // Умань: СПД Сочінський, 2012. – 208 с.
25. Ротштейн Л.А. Оборотные средства в промышленности / Л.А. Ротштейн. – М. : Финансы и статистика, 1986. – 95 с.
26. Панкратьев В.Г. Хозяйственный расчет. Фонды предприятий, их кругооборот и оборот / В.Г. Панкратьев. – М. : Высшая школа, 1970. – 104 с.
27. Лисициан Н.С. Оборотные средства и их роль в процессе воспроизводства / Н.С. Лисициан // Деньги и кредит. – 1983. – № 5. – С. 31-36.
28. Пессель М.А. Финансово – кредитный механизм интенсификации общественного производства / М.А. Пессель. – М. : Финансы, 1977. – 218 с.
29. Василик О.Д. Теорія фінансів : підручник / О.Д. Василик. – К. : НІОС, 2001. – 416 с.
30. Економічний аналіз та діагностика стану сучасного підприємства / [Т.Д. Костенко, Є.О. Підгора, В.С. Рижики та ін.]. – К. : Центр учбової літератури. – 2007. – 400 с.
31. Мочерний С.В. Методологія економічного дослідження / С.В. Мочерний. – Львів: Світ. – 2001. – 416 с.
32. Гришова І.Ю. Структура оборотних засобів молокопереробних підприємств / І.Ю. Гришова // Економіка АПК. – 2002. – № 5. – С. 99-102.
33. Эффективность использования оборотных средств предприятий / [В.Я. Нусинов, Г.А. Семенов, С.Я. Салыга и др.]. – Кривой Рог: Издательский дом, 2007. – 430 с.
34. Барнгольц С.Б. Оборотные средства промышленности / С.Б. Барнгольц. – М. : Финансы, – 1965. – 283 с.
35. Финансово-кредитный словарь. Т 2 / Под ред. В.Ф. Гарбузова. – М. : Финансы и статистика, 1986. – 511 с.
36. Леонтьев А.М. О сущности оборотных средств / А.М. Леонтьев // Деньги и кредит. – 1985. – № 5. – С. 39-44.
37. Бирман А.М. Вопросы улучшения организации оборотных средств / А.М. Бирман // Вопросы экономики. – 1963. – № 1. – С. 50–56.
38. Філімоненков О.С. Фінанси підприємств – 2-ге вид., переробл. і допов. / О.С. Філімоненков. – К. : МАУП, 2004. – 328 с.
39. Бланк И.А. Словарь-справочник финансового менеджера / И.А. Бланк. – К. : НИКА-Центр, 1998. – 480 с.
40. Финансы предприятий : учебник / Н.В. Колчина, Г.Б. Поляк, Л.П. Павлова и др. ; под ред. проф. Н.В. Колчиной. – М. : Финансы, ЮНИТИ, 1998. – 413 с.

References

1. Polozhenia (standart) buhgalterskogo obliku 2 "Balans", zatverdzena nakazom Minfinu Ukrainy vid 31.03.99 no. 87 i zareiestrovane Miniustom Ukrainy vid 21.06.99 za no. 396/3689 (1999), [Statute (standard) of business accounting 2 "Balance"], Buhgalterskyi oblik i audit, no. 6, pp.17–20.
2. Zagorodnii, A. (2000), *Finansovy slovnyk* [Financial dictionary], Znania, Kyiv, Ukraine, 587 p.
3. Brealey, R., Myers, S. and Allen, F. (2005), *Corporate Finance: Eighth edition*, McGraw-Hill/Irwin, 1028 p.
4. Shiller, B. (1993), *Essentials of economics*, McGraw-Hill, INC, 368 p.
5. Smit, A. (2007), *Issledovanie o prirode i prichinah bogatstva narodov* [The study of nature and reasons of people wealth], EKSMO, Moscow, Russia, 320 p.
6. Rozenberg, I. (1925), *Teoria stoimosti u Rikardo i Marksa* [The theory of value of Ricardo and Marx], Ekonomika, Moscow, Russia, 220 p.
7. Ross, S. (2001), *Osnovy korporativnykh finansov* [Essentials of corporate finance], Laboratoria Bazovykh Znaniy, Moscow, Russia, 720 p.

8. Sabluk, P., Kaliev, H., Sabluk, V. (2008), *Svitove i rehionalne vyrobnytstvo ahranoi produktsii* [The world and regional production of agricultural products], monograph, IAE, Kyiv, Ukraine, 210 p.
9. Katsenelenbaum, Z. (1945), *Oborotnye sredstva v promyshlennosti SSSR* [Means of circulation in the industry of the USSR], Gospolitizdat, Moscow, Russia, 135 p.
10. Blank, I. (2003), *Upravlenie aktivami i kapitalom predpriatia* [The assets and capital management of the enterprise], Elga, Kyiv, Ukraine, 446 p.
11. Marx, K. and Engels, F., *Capital* [Capital], Vol. 2, Soch., 2-e izd. Vol. 24, 589 p.
12. Bechko, V. (2008), *Formuvannia ta efektyvne vykorystannia oborotnykh zasobiv v silskohospodarskykh pidpriemstvakh* [Formation and effective use of circulating assets at agricultural enterprises], monograph, SPD Sochinskyi, Uman, Ukraine, 136 p.
13. Allahverdyan, D. (1966), *Finansovoie planirovanie v SSSR* [Financial planning in the USSR], Finansy, Moscow, Russia, 138 p.
14. Arakelyan, A. (1960), *Fondy sotsyalisticheskikh predpriaty* [Funds of socialist enterprises], Znanie, Moscow, Russia, 128 p.
15. Petrov, Yu. (1963), *Normirovanie i ispolzovanie oborotnykh sredstv v mashynostroenii* [Regulation and use of circulating assets in engineering industry], Mashgiz, Moscow, Russia, 130 p.
16. Diachenko, V. (1949), "Struggle for acceleration of assets circulation as a new higher stage of enterprise management", *Voprosy ekonomiki*, no. 4, p. 22.
17. Birman, A. (1956), *Planirovanie oborotnykh sredstv* [Circulating assets planning], Goskomizdat, Moscow, Russia, 109 p.
18. Shumov, N. (1969), *Oborotnyye sredstva promyshlennosti v novykh usloviyakh khozyaystvovaniya* [Circulating assets of industry under new conditions of management], Finansy, Moscow, Russia, 280 p.
19. Andriychuk, V. and Haluzynskyi, S. (1998), "Equity and loan capital of enterprises and criteria of its rational correlation", *Ekonomika Ukrainy*, no. 6, pp.15-23.
20. Bielousenko, G. (1986), *Oborotnye sredstva selskokhoziaystvennykh agrarno-promyshlennykh predpriaty i proizvodstvennykh obyedineniy* [Circulating assets of agricultural agrarian-industrial enterprises and derived associations], Rosselkhozizdat, Moscow, Russia, 220 p.
21. Hryshova, I. (2002), "The circulating assets structure of dairy industrial enterprises", *Ekonomika APK*, no. 5, pp. 99-102.
22. Bilyk, V. (1995), *Osnovy ekonomichnoi teorii* [Essentials of economic theory], Nikopol, Ukraine, 160 p.
23. Pizengolts, M. (1968), *Oborotnye sredstva kolkhozov* [Circulating assets of collective farms], Ekonomika, Moscow, Russia, 168 p.
24. Bechko, P. and Derkach, T. (2012), *Formuvannia ta efektyvnist vykorystannia oborotnykh zasobiv zernovykh skladiv* [Formation and effective use of circulating assets of grain storage], monograph, SPD Sochinskyi, Uman, Ukraine, 208 p.
25. Rotshteyn, L. (1986), *Oborotnye sredstva v promyshlennosti* [Circulating assets in the industry], Finansy i statistika, Moscow, Russia, 95 p.
26. Pankratiev, V. (1970), *Khoziaystvennyi raschet. Fondy predpriaty, ikh krugoborot i oborot* [Economic accountability. Funds of enterprises, their circulation and recycle], Vysshiaia shkola, Moscow, Russia, 104 p.
27. Lisitsian, N. (1983), "The circulating assets and their role in the process of reproduction", *Dengi i kredit*, no. 5, pp. 31-36.
28. Pessel, M. (1977), *Finansovo-kreditnyi mekhanizm intensifikatsyi obschestvennogo proizvodstva* [Financial and credit device of social production intensification], Finansy, Moscow, Russia, 218 p.
29. Vasylyk, O. (2001), *Teoria finansiv* [Theory of finance], NIOS, Kyiv, Ukraine, 416 p.
30. Kostenko, T., Pidhora, Ye., Ryzhykov, V. (2007), *Ekonomichniy analiz ta diahnostyka stanu suchasnoho pidpriemstva* [Economic analysis and diagnostics of modern enterprise state], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine, 400 p.
31. Mochernyi, S. (2001), *Metodolohia ekonomichnoho doslidzhennia* [Methodology of economic study], Svit, Lviv, Ukraine, 416 p.
32. Hryshova, I. (2002), "The circulating assets structure of dairy industrial enterprises", *Ekonomika APK*, no. 5, pp. 99-102.
33. Nusinov, V., Semenov, G. and Salyga, S. (2007), *Effektivnost ispolzovania oborotnykh sredstv predpriaty* [Effective use of the enterprise circulating assets], Izdatelskiy dom, Krivoy Rog, Ukraine, 430 p.
34. Barngolts, S. (1965), *Oborotnye sredstva promyshlennosti* [The circulating assets of industry], Finansy, Moscow, Russia, 283 p.
35. Garbuzov, V. (1986), *Finansovo-kreditnyi slovar. T 2* [Financial and credit dictionary. Vol. 2], Finansy i statistika, Moscow, Russia, 511 p.
36. Leontiev, A. (1985), "The essence of the circulating assets", *Dengi i kredit*, no. 5, pp.39-44.
37. Birman, A. (1963), "The issues of the circulating assets organization improvement", *Voprosy ekonomiki*, no. 1, pp. 50-56.
38. Filimonenkov, O. (2004), *Finansy pidpriemstv, 2-ge vyd., pererobl. i dopov.* [Finance of enterprises], MAUP, Kyiv, Ukraine, 328 p.
39. Blank, I. (1998), *Slovar-spravochnik finansovogo menedzhera* [Dictionary of finance manager], NIKA-Tsentr, Kyiv, Ukraine, 480 p.
40. Kolchina, N., Poliak, G. and Pavlova, L. (1998), *Finansy predpriaty* [Finance of enterprises], Finansy, YUNITI, Moscow, Russia, 413 p.

УДК 338.24

Радько В.І.,
к.е.н. доцент
Національний університет біоресурсів
і природокористування України
Микитюк Д.М.,
к.с.-г н., доцент
НДІ «Укрпромагропродуктивність»

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНІСТЮ ВИРОБНИЦТВА МОЛОКА

Radko V.I.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof.,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
Mykytiuk D.M.,
cand.sc.(agricultural), assoc. prof.
Ukrainian Scientific and Research Institute
of Productivity of Agricultural Complex

ORGANIZATIONAL PRINCIPLES FOR FORMATION OF INFORMATIONAL AND ANALYTICAL MAINTENANCE FOR MANAGEMENT OF EFFICIENCY OF MILK PRODUCTION

Постановка проблеми. Розвиток ринкових відносин в аграрній сфері, приєднання України до Світової організації торгівлі та поява певних ризиків для сільськогосподарських підприємств зумовлюють необхідність створення такої інформаційної системи, яка б забезпечувала надходження достовірної й оперативної інформації для прийняття своєчасних управлінських рішень керівництвом з метою підвищення ефективності виробництва й реалізації молока в сільськогосподарських підприємствах. У цих умовах управлінський облік є важливим інструментом управління агробізнесом і підвищення його якості.

Технологічні та зообіологічні особливості, властиві галузі й недостатня розробленість організаційно-методичних положень формування системи управлінського обліку ускладнюють організацію інформаційного забезпечення системи управління виробничими процесами, знижують оперативність управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний вклад у дослідження методології формування обліково-аналітичного забезпечення менеджменту внесли: Н.М. Белуха, Ф.Ф. Бутинець, А.М. Герасимович, С.Ф. Голов, О.Д. Гудзинський, З.В. Гуцайлюк, Г.Г. Кірейцев, В.С. Ленъ, Б. Нідлс, В.К. Савчук, Л.К. Сук, М.С. Пушкар, Майкл Дж. Д. Саттон, П.С. Смоленюк, В.В. Сопко, які проводять дослідження щодо формування інформаційного забезпечення в контексті впливу на нього державного регулювання, законодавчо-нормативного забезпечення, макроекономічної ситуації, міжнародної торгівлі та процесів глобалізації.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка теоретичних, методологічних положень і практичних рекомендацій щодо формування обліково-аналітичного забезпечення управління ефективністю виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Удосконалення методичного забезпечення управлінського обліку в молочному скотарстві пов'язане з класифікацією витрат, здійснюваних у межах цієї галузі. Нині застосування традиційних методів обліку витрат і калькуляції собівартості сільськогосподарської продукції не повною мірою відповідає сучасним вимогам ринку та не сприяє достовірності її розрахунку.

До численних заходів, спрямованих на підвищення оперативності управління виробництвом в молочному скотарстві, слід віднести й удосконалення системи бюджетування та контролю витрат. Як відомо, бюджет являє собою оперативний фінансовий план короткострокового періоду, розроблений до одного року (як правило, в межах кварталу або місяця), що відображає витрати і надходження фінансових ресурсів у процесі здійснення конкретних видів господарської діяльності. Елементом бюджетування є сукупність індикативних показників, що забезпечують порівняння фактичних даних із запланованими величинами [1].

В основу системи управління витратами на підприємстві покладено складання виробничого бюджету як традиційного інструмента планування й контролю витрат. Бюджет у молочному скотарстві формують із розрахунку на 1 голову великої рогатої худоби або на 1 т молока.

Доцільніше використовувати перший підхід, оскільки від молочного стада отримують ще й іншу продукцію – приплід, гній. Термін бюджету визначається керівництвом підприємства на тиждень, місяць, квартал, але не більше одного року. Бюджетний період залежить від значного переліку чинників, а саме: об'єктів виробництва й реалізації, технології та циклу виробництва, асортименту продукції, сезонності, оборотності запасів, наявності ресурсів (матеріальних, трудових, фінансових), рівня підприємницького ризику і державного регулювання (податкових ставок, тарифів відрахувань у позабюджетні фонди, облікової ставки банківського відсотка тощо). При цьому чим короткотерміновіший бюджет, тим він надійніший, достовірніший та точніший [2].

Практика сільського господарства свідчить, що найраціональніше складати бюджет витрат на місяць. Це підтверджується тим, що в бухгалтерському обліку витрати також підраховують щомісяця. Такий підхід дозволить глибше аналізувати діяльність підрозділів через порівняння фактичних і планових показників.

На підприємствах, що спеціалізуються на виробництві молока, у бюджеті витрат передбачають усі витрати на утримання корів і вирощування нетелей для основного стада. Корми, паливо, електроенергію, матеріальні ресурси оцінюють за цінами, що склалися на ринку на поточний момент, послуги сторонніх організацій – за цінами відповідних укладених договорів [3].

У бюджеті витрат значною є частка витрат на проведення ветеринарного обслуговування, в тому числі на племінну роботу, на поточний ремонт тваринницьких приміщень, технічне обслуговування машин і обладнання тощо. Витрати на транспортні послуги включають в себе оплату за транспортне перевезення власним або залученим транспортом: вивезення гною, перевезення кормів із поля та підстилки, молока на переробне підприємство, худоби до пункту реалізації.

Таким чином, завданням бюджетування витрат є повне документальне відображення ресурсів, спрямованих на виробництво продукції для можливого планування оптимальної величини грошових коштів. Вплив окремих факторів зовнішнього та внутрішнього середовища на процес виробництва молока вимагає застосування сільськогосподарськими підприємствами гнучкого бюджету [4]. Особливість тут полягає в тому, що при його формуванні враховують зміни обсягів виробництва молока за звітний період.

Важливим є критерій управління витратами за місцями їх виникнення, в основі яких лежить результат використання ресурсів з бізнес-процесів, – можливість впливати на їхній розмір.

Бізнес-процеси як об'єкти обліку витрат визначені відповідно до процесів біотрансформації біологічних активів; їх покладено в основу виділення МВВ (місця виникнення витрат).

При цьому всі операції згруповано за бізнес-процесами, які виконують різні функції по відношенню до повного циклу виробництва продукції.

У процесі дослідження запропоновано порядок ідентифікації трьох видів продукції молочного скотарства як об'єктів калькулювання собівартості в межах управлінського обліку, а саме: основної продукції (молоко), супутньої продукції (приплід, приріст живої маси) та побічної (гній) з використанням групування витрат за фізіологічними групами згідно з технологією виробництва.

Методика формування витрат за місцем їх виникнення передбачає розподіл витрат між видами продукції з використанням розрахункових коефіцієнтів енергії на продукцію, обчислених як сума енергії надою молока, приросту живої маси й енергії, витраченої на вирощування теля. Суть даного методу полягає в тому, що формування собівартості продукції молочного скотарства здійснюється за виробничими місцями виникнення витрат, які виділені в бізнес-процеси згідно з фізіологічними групами тварин.

Витрати виробничих бізнес-процесів підлягають розподілу при калькулюванні собівартості продукції на основну продукцію, пов'язану і побічну [5]. Характеризуючи МВВ «Цех отелення корів» з точки зору технології виробництва молока на тваринницькій фермі, зазначимо, що фізіологічні процеси, що відбуваються в організмі тварин, спрямовані на отримання приплоду, а молоко, одержуване в цей період, непридатне для переробки і використовується на випоювання телят, отже, витрати даного МВВ доцільно безпосередньо відносити на вартість приплоду.

Далі по технологічному ланцюжку виробництва молока знаходиться у МВВ «Цех роздоювання корів». У цей період корови дають до 65–70% молока від усього обсягу за період лактації, отже, витрати на утримання цеху роздоювання слід повністю відносити на вартість молока.

У цеху виробництва молока, в якому корови знаходяться від 101 до 305 днів після отелення, відбуваються фізіологічні процеси, спрямовані на формування плоду і на виробництво молока, удій якого до кінця даного періоду знижується. Базою для розподілу витрат МВВ «Цех виробництва молока» рекомендується використовувати розрахункові коефіцієнти енергії на продукцію, що враховують суму енергії надою молока, приросту живої маси й енергії, витраченої на розвиток плоду.

У цеху сухостійних корів, коли інтенсивно розвивається плід, молоко не виробляється. Виходячи із цього, витрати по даному МВВ слід відносити на вартість приплоду.

Це дозволить забезпечити цілісність і правдивість всієї інформації, уникнути дублювання використання даних, поліпшити своєчасний обмін інформацією між усіма структурними підрозділами [6].

Формування витрат в управлінському обліку за місцями їх виникнення й обчислення собівартості продукції по повноті враховуються витрат «директ-костинг» розроблена схема бюджетування витрат у молочному скотарстві. Основним розрахунковим документом її є технологічна карта, що надає інформацію для складання бюджетів витрат по всіх бізнес-процесах [7].

До розрахунку слід включати показники якісного характеру – це продуктивність праці, продуктивність тварин.

Запропоновані форми бюджетів витрат відображають деякі особливості застосування пропонованого формату, а саме:

1) бюджет за місцем виникнення витрат відноситься до бюджетів натурально-вартісного типу;

2) бюджет за місцем виникнення витрат містить елементи гнучкого бюджету, оскільки при його розрахунку використовують нормативні показники в розрахунку на одну голову (на одиницю продукції), що дозволяє скоригувати бюджет з урахуванням фактичного обсягу виробництва або кількості обслуговуваних тварин;

3) бюджет за місцем виникнення витрат передбачає взаємозв'язок між функціональними й операційними бюджетами.

Зважаючи на специфіку формування бюджетів прямих витрат у молочному скотарстві, що вимагає інформації фінансового, управлінського та зоотехнічного обліку, запропоновано створити на підприємстві бюджетну комісію, в яку повинні входити фахівці всіх управлінських структур. Розроблені рекомендації щодо формування процесу бюджетування відображені в запропонованому документі «Положення про бюджетування», де відображено склад бюджетної комісії, її функції, повноваження й обов'язки, регламент роботи.

У молочному скотарстві продукція надходить протягом року порівняно рівномірно, проте її оцінюють за плановою собівартістю з коригуванням наприкінці року до рівня фактичної. Це не дає керівникові підприємства об'єктивної і достовірної інформації про рівень витрат на продукцію. Основною причиною, яка не дозволяє щомісяця вести собівартість цієї галузі, нині є застосування планової собівартості кормів.

З метою підвищення ефективності прийняття управлінських рішень, щодо виробництва і реалізації молока в сільськогосподарських підприємствах вважаємо за доцільне здійснювати розрахунок собівартості молока щомісяця: у перші два квартали витрачені корми мають фактичну собівартість, оскільки вони є перехідними з минулого року, наступні чотири місяці використовуються пасовищні корми, а в останні три місяці (жовтень–грудень) худобі згодують корми поточного року виробництва, які мають планову (нормативну) собівартість, наближену до справедливої вартості.

Калькуляційні розрахунки дозволять щомісяця розраховувати фактичну собівартість продукції молочного скотарства, оцінити вплив на динаміку результатів діяльності кожного центру відповідальності, аналізувати відхилення і приймати відповідні управлінські рішення.

Як свідчать проведені розрахунки, спостерігається сезонність формування собівартості, зокрема за рахунок сезонних коливань вартості кормів. Ця обставина пояснюється особливостями технологічного процесу виробництва молока, зокрема використання для годівлі зелених кормів. Подібна ситуація складається й щодо інших статей витрат.

У нинішніх умовах господарювання для підприємств молочного скотарства центральним повинен бути принцип: найточніша калькуляція не та, до якої включають всі витрати підприємства, а та, в яку відносять витрати, що безпосередньо забезпечують випуск продукції. Вирішити це завдання можна за допомогою системи «директ-костинг». Однак застосування елементів системи «стандарт-кост» у частині нормування витрат дозволить оперативно контролювати діяльність центрів відповідальності та своєчасно приймати рішення щодо усунення виявлених невідповідностей [8].

Формування адекватної ринковим реаліям системи управлінського обліку витрат у молочному тваринництві вимагає особливої організації, техніки й методології відповідно до сучасних організаційних і технологічних особливостей галузі. Їх ігнорування перешкоджає оперативному отриманню й аналізу точної інформації про витрати на виробництво, виявленню місць, причин, винуватців неефективного використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів з метою прийняття обґрунтованих і своєчасних управлінських рішень в умовах конкуренції. Як наслідок, обмежується сфера дії та позитивного впливу нормативного обліку на підвищення ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств.

Дослідження специфічних особливостей молочного тваринництва дозволило розробити основні напрями удосконалення інформаційної системи управління в умовах ринкової конкуренції на базі застосування нормативного обліку витрат.

На практиці значна частина застосовуваних норм, як і за командно-адміністративної системи, заснована на сформованих умовах діяльності підприємства, тобто норми і нормативи складаються на рівні фактично досягнутих витрат виходячи з існуючої технології виробництва, наявних виробничих, матеріальних і трудових ресурсів. Такі норми включають всі невикористані резерви економії витрат, допускаючи невикористані технологічні відходи і втрати.

Норми витрат повинні бути науково обґрунтованими, враховувати виробничий потенціал підприємства і водночас відповідати вимогам ринку. Це означає, що при нормуванні витрат потрібно виходити з того, що продукція молочного тваринництва буде реалізована за реальними ринковими цінами. Для цього після визначення ринкової ціни на вироблену продукцію необхідно встановити мінімальний розмір прибутку й розрахувати допустимий розмір собівартості. Даний підхід до нормування витрат у молочному тваринництві передбачає наявність такої собівартості молока, яка при ціні, заданій ринком, дозволить підприємству отримати прибуток. Основним завданням системи нормативного обліку витрат повинно стати управління витратами в процесі виробництва продукції з метою досягнення запланованого рівня собівартості та прибутку. При цьому якість молока має відповідати вимогам споживачів.

Одним із напрямів удосконалення організації нормативного обліку в молочному тваринництві з метою формування інформаційної бази управління є розмежування фактичних і нормативних витрат, відхилень від норм, фінансових результатів не тільки в цілому по господарству, а й по структурних підрозділах всередині молочної галузі, які є центрами відповідальності.

Особливістю сільськогосподарських підприємств є використання продукції власного виробництва на внутрішні виробничі потреби. Так, частина споживаних кормів у молочному тваринництві виробляється самим підприємством, а певну кількість виробленого молока використовують на випоювання телят. Внаслідок цього особливості організації нормативного обліку за центрами відповідальності залежать від системи трансфертного ціноутворення – способу оцінки продукції власного виробництва, що витрачається на внутрішні виробничі потреби.

На практиці продукція власного виробництва, використовувана для внутрішніх потреб підприємства, оцінюється за фактичною собівартістю, що призводить до механічного змішування фінансових результатів усіх взаємопов'язаних галузей і підрозділів господарства, результати роботи одних із них залежать від підсумків господарської діяльності інших, не дає можливості калькулюваннями фактичну собівартість продукції молочного тваринництва.

При організації обліку за центрами відповідальності важливе значення має розробка методики трансфертного ціноутворення, як інструменту оцінки діяльності центрів відповідальності і трудових колективів підрозділів сільськогосподарських економічних суб'єктів. На думку вчених, внутрішньогосподарські трансфертні (договірні) ціни повинні бути вище технологічної (фермської) собівартості продукції і нижче її ціни продажу стороннім організаціям.

При їх визначенні необхідно враховувати рівень або суму змінних, умовно-змінних і постійних витрат підрозділу (центру), частку постійних витрат сільськогосподарського підприємства, що відносяться до підрозділу з розрахунку (залежно від обраної моделі формування собівартості – повної або виробничої). Використання запропонованих моделей трансфертних цін, на думку дослідників, дозволяє оцінити за цими центрами рівень рентабельності вироблених видів продукції, окупність змінних витрат доходом (продукцією) підрозділу і внесок його в кінцеві результати в цілому по організації; планувати обсяги виробництва з урахуванням наявних ресурсів і встановлювати оптимальні межі реалізаційних цін на продукцію. Проте, на нашу думку, використання вищезазначених методик трансфертного ціноутворення має суб'єктивний підхід і не відображає реального внеску кожного центру відповідальності в кінцевий результат господарської діяльності аграрного формування. Трансфертні ціни будуть визначатися на основі нормативної собівартості, а в кінці звітного року здійснюватиметься коригування до фактичної собівартості, що в умовах прояву деструктивних явищ в економіці країни призводить до утворення незіставних у часі результатів і не дає змоги визначити щомісячні результати при виробництві та збуті молока.

Для вирішення даної проблеми необхідно брати в розрахунок той фінансовий результат, який можливо отримати при самостійній реалізації використаної продукції. Для цього продукція, що відпускається одними галузями та підрозділами господарства іншим, має бути оцінена за тими самими цінами, за якими вона реалізується сторонніми організаторами, тобто за ринковими цінами.

Формування внутрішньогосподарських розрахункових цін на основі ринкових цін сприятиме відображенню дійсних виробничих витрат, полегшить облік виробничих запасів і матеріальних цінностей, не буде потрібним коригування умовних оцінок предметів праці, які у процесі виробництва, що дасть можливість проводити щомісячне калькулювання собівартості продукції молочного тваринництва. Також це усуне існуючу розмежованість оціночних показників діяльності окремих ділянок виробництва і зробить можливим застосування наскрізних показників, які забезпечують єдність критеріїв оцінки роботи як підприємства в цілому, так і його складових галузей і підрозділів.

Важливим елементом ефективного функціонування нормативного обліку за центрами відповідальності є розробка внутрішніх форм звітності для відображення даних по підрозділах сільськогосподарського підприємства. Застосовувані в нині в молочному скотарстві реєстри аналітичного обліку (особистий рахунок підрозділу, відомість аналітичного обліку витрат на виробництво, виробничий звіт по тваринництву) не відповідають вимогам обліку витрат за нормативним методом і не дають можливості вести поточний оперативний контроль за раціональним та економним використанням виробничих ресурсів, отримувати інформацію про витрати за породами і віковими групами тварин.

З огляду на це, для відображення інформації за центрами відповідальності пропонується до впровадження виробничий звіт, що відповідає сучасним вимогам інформаційного забезпечення управління і умовам застосування нормативного методу обліку. Виробничий звіт складається з трьох розділів. У першому розділі наводяться відомості про витрати на виробництво за статтями витрат. Другий розділ призначений для відображення інформації про вихід основної, сполученої та побічної продукції в кількісному вираженні. Третій розділ виробничого звіту призначений для визначення показників, що характеризують результати діяльності підрозділу та його внесок у виробничу діяльність підприємства. У ньому підраховується сума прибутку, отриманого в результаті виробництва шляхом вирахування з вартості отриманої продукції в оцінці за трансфертними (ринковими) цінами всіх витрат. Усі показники розглядаються в розрізі нормативних і фактичних величин, порід і вікових груп тварин.

Висновки з проведеного дослідження. Молочне скотарство є найважливішою галуззю сільськогосподарського виробництва. У сучасних умовах критерієм життєздатності підприємств молочного скотарства є рентабельна робота, що визначає їх конкурентоспроможність і фінансову стійкість. Незважаючи на вжиті урядом заходи щодо запобігання спаду виробництва продукції тваринництва в Росії і підвищення ефективності галузі, помітних і суттєвих позитивних зрушень не спостерігається. У цих умовах зростає значимість управлінського обліку як основної інформаційної бази для прийняття своєчасних і ефективних управлінських рішень.

Практика управлінського обліку на підприємствах молочного скотарства не повною мірою відповідає сучасним вимогам. З метою удосконалення системи управлінського обліку в них рекомендується: проводити групування витрат з урахуванням функцій управлінського обліку; застосовувати систему формування витрат за місцями їх виникнення, ввести в практику сільськогосподарських підприємств методику обліку витрат в інтегрованій системі бухгалтерського обліку з виявленням відхилень фактичних значень від нормативних; використовувати запропонований спосіб обчислення собівартості продукції молочного скотарства на рівні змінних витрат; здійснювати бюджетування на підприємстві відповідно до виділених місць виникнення витрат на основі бізнес-процесів. Підвищення рівня інформованості керівників буде сприяти прийняттю виважених управлінських рішень для заходів, спрямованих на підвищення ефективності виробництва молока та контролю за їх виконанням.

Література

1. Максакова Л.М. Организация системы бюджетирования предприятия на примере ГП «УОПЗ им. Фрунзе НАУ» / Л.М. Максакова // Эффективное птицеводство. – 2011. – № 11. – С. 15–18.
2. Бочаров В.В. Коммерческое бюджетирование / В.В. Бочаров. – СПб. : Питер, 2003. – 368 с.
3. Ужва А.М. Доцільність впровадження системи «директ-костинг» на сільськогосподарських підприємствах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/natural/vkhdtusg/2011_112/73.pdf.
4. Маренич Т. Методи обліку витрат і калькулювання собівартості продукції / Т. Маренич // Бухгалтерський облік і аудит. – 2006. – № 12. – С. 19–25.
5. Ластовецький В.О. Виробничо-комерційний облік і внутрішньогосподарська (управлінська) звітність за центрами витрат і відповідальності / В.О. Ластовецький. – Чернівці : Місто, 2003. – 156 с.
6. Бабич М.С. Калькулювання собівартості продукції : сучасні українські реалії та світовий досвід / М.С. Бабич, П.Л. Гулько // Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2000. – № 12. – С. 253–261.
7. Николаева С.А. Принципы формирования и калькулирования себестоимости / С.А. Николаева. – М. : Аналитика-Пресс, 2007. – 144 с.
8. Нападівська Л.В. Управлінський облік : монографія / Л.В. Нападівська. – Д. : Наука і освіта, 2000. – 356 с.

References

1. Maksakova, L.M. (2011), "Organization of budgeting system of the enterprise the example of the SE "UOPPPZ Frunze NAU", *Yefektyvne ptakhivnytstvo*, no. 11, pp. 15–18.
2. Bocharov, V.V. (2003), *Kommercheskoye byudzhetirovaniye* [Commercial Budgeting], Piter, St.-Peterburg, Russia, 368 p.
3. Uzhva, A.M. (2011), "Expediency implementation of the system "direct costing" at the agricultural enterprises", available at: http://archive.nbu.gov.ua/portal/natural/vkhdtusg/2011_112/73.pdf.
4. Marenich, T. (2006), "Methods of cost accounting and calculation the cost price of production", *Bukhhalterskyi oblik i audyt*, no. 12, pp. 19–25.
5. Lastovetskyi, V.O. (2003), *Vyrobnycho-komertsiynyi oblik i vnutrishnohospodarska (upravlinska) zvitnist za tsentramy vytrat i vidpovidalnosti* [Production and commercial accounting and internal reporting by the centers of expenses and of responsibility], Misto, Chernivtsi, Ukraine, 156 p.
6. Babych, M.S. and Hulko, P.L. (2000), "Calculation the cost price of production: the modern Ukrainian realities and world experience", *Nauk. visn. Volyn. derzh. un-tu im. Lesi Ukrainky*, no. 12, pp. 253–261.
7. Nikolayeva, S.A. (2007), *Printsipy formirovaniya i kalkulirovaniya sebestoimosti* [The principles of forming and calculation of the cost price], Analitika-Press, Moscow, Russia, 144 p.
8. Napadovska, L.V. (2000), *Upravlinskyi oblik* [Management Accounting], monograph, Nauka i osvita, Dnipropetrovsk, Ukraine, 356 p

УДК 657.42

Матковський П.Є.,
к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту
ДВНЗ “Прикарпатський національний університет
ім. В. Стефаника”, м. Івано-Франківськ

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МОДЕЛІ ОБЛІКУ ЛІЗИНГОВИХ ОПЕРАЦІЙ

Matkovskyi P.Ye.,
cand.sc.(econ), assistant professor
of the department of accounting and audit
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

THEORETICAL BASIS OF THE ACCOUNTING MODEL FOR LEASING OPERATIONS

Постановка проблеми. Особлива економічна ситуація для суб'єктів господарювання в Україні вимагає пошуку методів діяльності, які б дозволили розтермінувати частину платежів і водночас повноцінно забезпечувати господарський процес. Одним із таких шляхів є лізинг. Систему лізингових відносин доцільно розглядати з позиції міждисциплінарного підходу, що поєднує філософські, юридичні, економічні, інвестиційні, інноваційні й інші процеси. Це визначає актуальність завдання розробки теоретичних основ моделі обліку лізингових операцій, яка відображає все різноманіття економічних відносин і може застосовуватися як базова з метою формування методичних засад бухгалтерського обліку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням обліку лізингових операцій приділено багато уваги вітчизняними та зарубіжними вченими. Зокрема у працях Н.О. Лободи обґрунтовано методику та організацію обліку і аналізу лізингових операцій [1], О.М. Колеснікової досліджено облік і аналіз лізингових операцій в сільському господарстві [2], С.М. Лайчук розглянуто облік і контроль лізингових операцій [3], Т.А. Боднар проаналізовано сучасний стан та перспективи розвитку обліку і контролю лізингових процесів [4] та ін. Однак значної уваги потребують також дослідження теоретичних засад моделі обліку лізингу.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування базових складових моделі обліку лізингових відносин. Основними елементами моделі обліку лізингу слід вважати: принципи лізингу, суб'єктів лізингових відносин, методичні основи бухгалтерського обліку та оподаткування.

Для розробки методичних основ бухгалтерського обліку доречно використовувати поняття “власник” і “господар”, характеризуючи відносини основних суб'єктів лізингової угоди.

Необхідно відзначити, що предмет лізингу є власністю лізингодавця, але за умовами договору лізингу право володіння і право користування в повному обсязі делегуються лізингодержувачу. Однак право розпорядження, включаючи право вилучити предмет лізингу з володіння та користування у лізингодержувача, зберігається за лізингодавцем. Особливість полягає в тому, що об'єкт лізингу одночасно виступає як власність лізингодавця і як функція капіталу лізингодержувача. Наслідком цього є непослідовність застосування принципу пріоритету змісту перед формою у вітчизняному бухгалтерському обліку і пов'язані з цим методичні проблеми відображення в обліку лізингових операцій, їх оподаткування. Як відзначають фахівці, подолати це протиріччя можливо, якщо розглядати лізингодавця як власника, а лізингодержувача як господаря. Ці висновки важливі для умов основної угоди.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Елементи моделі обліку операцій лізингу:

1. Принципи лізингу:
  - міждисциплінарні;
  - вузькоспеціалізовані (бухгалтерського обліку);
  - договору лізингу.
2. Суб'єкти лізингу:
  - лізингодавець;
  - лізингодержувач;
  - інші учасники лізингу.
3. Засади обліку лізингу.

Предмет лізингу як об'єкт бухгалтерського обліку з характерними йому правами володіння, розпорядження й користування слід аналізувати, беручи до уваги наступні елементи:

– визначення й визнання – умови визнання лізингу як специфічного об'єкта бухгалтерського обліку;

– класифікація видів лізингу – операційна оренда та фінансова оренда;

– оцінка – при прийнятті до обліку предмету лізингу; при нарахуванні амортизації на предмет лізингу; при викупі предмету лізингу;

– представлення та розкриття інформації в обліку і звітності – об'єкт бухгалтерського обліку.

4. Оподаткування:

- визначення платника податку;
- об'єкт оподаткування;
- встановлення обов'язкових елементів податку.

Методичні засади відображення в бухгалтерському обліку лізингових операцій можуть бути розроблені на базі загальної методології бухгалтерського обліку відповідно до принципів, характерних для цих відносин, і різноманітним факторів, що визначають можливі варіанти взаємодії учасників. На наш погляд, методичні основи бухгалтерського обліку лізингових операцій повинні розкривати сутність лізингу, умови визнання об'єктів бухгалтерського обліку (класифікацію), які властиві лізинговій угоді; методи оцінки, а також репрезентативність і розкриття інформації в обліку і звітності про лізингові операції.

Конкретні умови лізингової угоди реєструються в бухгалтерському обліку як факти господарського процесу кожного з її учасників. З точки зору бухгалтерського обліку для лізингової угоди важливі такі елементи, як предмет лізингу; суб'єкти лізингу; вид лізингу, згідно класифікаційних ознак; величина авансового платежу, що підлягає оплаті лізингоодержувачем; період дії договору лізингу, який залежить від технічних характеристик предмета лізингу та віднесення його до амортизаційної групи; термін корисного використання предмета лізингу; забезпечення лізингу (предмет лізингу та сума авансового платежу); сторона, що враховує предмет лізингу (лізингодавець або лізингоодержувач); індексація вартості предмету лізингу; порядок реєстрації майна та права на нього; страхування предмета лізингу від усіх видів майнового збитку.

Відзначимо, що при обґрунтуванні елементів моделі ми виходили з норм чинного законодавства, яким встановлена можливість вибору сторони, що враховує предмет лізингу на балансі.

Оцінка передбачає зміну вартості предмета лізингу і, на нашу думку, повинна включати:

- визначення вартості предмета лізингу при його прийнятті до обліку;
- вибір строку корисного використання та нарахування амортизації на предмет лізингу в цілях визначення залишкової вартості;
- визначення викупної вартості предмета лізингу.

Визначення вартості предмета лізингу при прийнятті до обліку необхідно здійснювати з метою формування об'єктивного уявлення інформації про діяльність економічного суб'єкта в бухгалтерській звітності, тому поточні витрати і капітальні можуть збільшувати або зменшувати первісну вартість предмета лізингу.

При визначенні строку корисного використання та способу нарахування амортизації спочатку важливо визначити сторону, на балансі якої враховується предмет лізингу.

Для зближення податкової та бухгалтерської сум амортизації лізингові компанії прагнуть встановлювати термін корисного використання предмета лізингу, виходячи з терміну договору лізингу. Цей підхід дає об'єктивну оцінку тільки у випадку, коли терміни договору лізингу наближені до терміну корисного використання.

При переході права власності на предмет лізингу до лізингоодержувача важливо адекватно визначити викупну вартість. Огляд підходів до визначення викупної вартості предмета лізингу дозволив сформулювати висновок про те, що схема, при якій викупна вартість відображається у складі щомісячних лізингових платежів, відповідає економічній суті договору лізингу. Ринкова ціна переходу права власності на предмет лізингу повинна визначатися як ціна викупу предмета лізингу, що склалася при взаємодії попиту та пропозиції ідентичних об'єктів основних засобів у порівнянних економічних умовах з урахуванням періоду їх експлуатації.

Слід зазначити, що міжнародна практика значно розширює методи оцінки лізингових операцій. Пропонується використовувати метод подальшої оцінки на основі перерахунку величини дебіторської та кредиторської заборгованості на величину відсотків, що нараховуються.

Об'єктом бухгалтерського обліку лізингових операцій є предмет лізингу. Предмет лізингу залежно від сторони, що враховує його на балансі, відображається або у складі активів бухгалтерського балансу, або на позабалансових рахунках.

Оціночні зобов'язання виникають у процесі реалізації лізингової угоди і включають наступні елементи:

- портфель лізингових платежів, що містить оціночні значення величини заборгованості за лізинговими платежами лізингоодержувачів в аналітиці згідно договорів лізингу, а також фактичний залишок лізингових платежів, які не виплачені вчасно;
- оціночні зобов'язання дебіторської заборгованості: зобов'язання постачальників перед лізинговою компанією, що виникають за умов договору купівлі-продажу, або за недоставлені вчасно

предмети лізингу; фактична сума неоплачених вчасно лізингових платежів лізингоодержувачами; у випадку, якщо предмет лізингу обліковується на балансі лізингоодержувача, у лізингової компанії виникають оціночні зобов'язання дебіторської заборгованості.

– оціночні зобов'язання за кредитами, взятими для придбання предметів лізингу (довгострокові і короткострокові зобов'язання).

Видається доцільним аналіз міжнародної практики в порівнянні з проектом стандарту оренди.

Орендарі та орендодавці повинні подавати наступну інформацію:

Інформація, що розкривається орендарем у розрізі:

Фінансової оренди:

Чиста балансова вартість кожного активу на кінець звітного періоду.

Різниця між загальною сумою майбутніх мінімальних орендних платежів на кінець звітного періоду і їх теперішньою вартістю [6].

Загальна сума майбутніх мінімальних орендних платежів на кінець звітного періоду і їх приведена вартість для кожного з наступних періодів:

- до одного року;
- від одного року до п'яти років;
- понад п'ять років.

Умовна орендна плата, визнана як витрати у звітному періоді. Загальна сума майбутніх мінімальних орендних платежів, очікуваних до одержання за договорами суборенди без права дострокового припинення на кінець звітного періоду.

Загальний опис істотних договорів оренди, укладених орендарем, включаючи наступну інформацію:

- принципи визначення умовної орендної плати;
- наявність і умови права вибору на поновлення або придбання, а також застереження про ціни;
- обмеження, що накладаються угодами оренди, наприклад, обмеження щодо виплати дивідендів, додаткового боргу та подальшої оренди.

Операційної оренди:

Загальна сума майбутніх мінімальних орендних платежів за договорами операційної оренди без права дострокового припинення для кожного з таких періодів:

- до одного року;
- від одного року до п'яти років;
- понад п'ять років.

Загальна сума майбутніх мінімальних орендних платежів, очікуваних до одержання за договорами суборенди без права дострокового припинення на кінець звітного періоду.

Орендні платежі та платежі з суборенди, визнані як витрати у звітному періоді, з окремим поданням сум, що відносяться до мінімальних орендних платежів, умовної орендної плати та платежів по суборенді.

Загальний опис значних угод орендаря про оренду, включаючи, крім іншого, наступну інформацію:

- принципи визначення умовної орендної плати;
- наявність і умови права вибору на поновлення або придбання, а також застереження про ціни;
- обмеження, що накладаються угодами оренди, наприклад, обмеження щодо виплати дивідендів, додаткового боргу та подальшої оренди.

Інформація, що розкривається орендодавцем у розрізі:

Фінансової оренди:

Різниця між валовими інвестиціями в оренду на кінець звітного періоду і приведеною вартістю мінімальних орендних платежів, належних для отримання на кінець звітного періоду.

Інформація про валові інвестиції в оренду та теперішньою вартістю мінімальних орендних платежів, належних до отримання, на кінець звітного періоду для кожного з таких періодів:

- до одного року;
- від одного року до п'яти років;
- понад п'ять років.

Незароблений фінансовий дохід. Негарантована залишкова вартість, що нараховується на користь орендодавця. Накопичені оціночні резерви за належними до отримання мінімальних орендних платежів, які неможливо стягнути.

Загальний опис істотних договорів оренди, укладених орендодавцем.

Сума валових інвестицій за вирахуванням незаробленого доходу, що відноситься до нового бізнесу, який з'явився протягом звітного періоду, зменшена на відповідні суми за припиненими договорами оренди.

Операційної оренди:

Майбутні мінімальні орендні платежі за договорами операційної оренди без права дострокового припинення в сукупності і окремо для кожного з таких періодів:

- до одного року;
- від одного року до п'яти років;
- понад п'ять років.

Загальна сума умовної орендної плати, визнаної як дохід у звітному періоді.

Загальний опис договорів оренди, укладених орендодавцем.

Наступний елемент моделі обліку лізингових операцій – оподаткування.

Платниками податку на майно визнаються або лізингодавець, або лізингоодержувач залежно від умов договору лізингу, а саме від узгодження сторони, яка враховує предмет лізингу на балансі [7]. Платниками транспортного податку визнаються особи, на яких за взаємною згодою між лізингодавцем і лізингоодержувачем згідно договору лізингу буде зареєстровано (постійна або тимчасова реєстрація) транспортний засіб, визнаний об'єктом оподаткування. Об'єкт оподаткування і порядок встановлення обов'язкових елементів податків (податкова база, податковий та звітний період, податкова ставка, податкові пільги, порядок обчислення суми податку та авансових платежів з податку) регламентується Податковим кодексом України [8].

Крім того, питання організації обліку операцій лізингу можуть бути розглянуті і в системі управлінського обліку, яка має на увазі вирішення більш широкого кола завдань, використання специфічного інструментарію, підготовку управлінської звітності та ін.

Висновки з проведеного дослідження. Проблемними елементами моделі є питання методичного забезпечення обліку лізингових операцій, які повинні, розроблятися на основі єдності та послідовності застосування принципів лізингу. Це дозволить об'єктивно і достовірно відображати в обліку лізингові операції, виходячи з економічного аспекту, знизити ризики некоректності застосування законодавства у сфері лізингу. Організаціям, які беруть участь в лізингових відносинах, доцільніше розробляти внутрішні стандарти бухгалтерського обліку та систему внутрішнього контролю, спираючись на міжнародний досвід і на діючі норми вітчизняного законодавства. Розвиток бухгалтерського обліку та організація ефективного контролю за лізинговими операціями є актуальним завданням управління як на рівні лізингових компаній, так і організацій, що здійснюють лізингові операції.

Література

1. Лобода Н.О. Методика та організація обліку і аналізу лізингових операцій: автореф. дис. канд. екон. наук : 08.00.09 / Н.О. Лобода; Держ. акад. статистики, обліку та аудиту Держкомстату України. – К., 2010. – 21 с.
2. Колеснікова О.М. Облік і аналіз лізингових операцій в сільському господарстві: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.06.04 / О.М. Колеснікова; Нац. аграр. ун-т. – К., 2005. – 18 с.
3. Лайчук С.М. Облік і контроль лізингових операцій: теорія і практика: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.06.04 / С.М. Лайчук; Ін-т аграр. економіки УААН. – К., 2002. – 20 с.
4. Бондар Т.А. Облік і контроль лізингових процесів: сучасний етап та перспективи розвитку: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.06.04 / Т.А. Бондар; Київ. нац. екон. ун-т. – К., 2004. – 20 с.
5. Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про лізинг" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1381-15>
6. Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України питань оподаткування послуг з міжнародних перевезень пасажирів, багажу та вантажів, міжнародних відправлень, міжнародного лізингу та міжнародного ремонту товарів" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.profiwins.com.ua/uk/legislation/kodeks/1350.html>
7. Закон України "Про приєднання України до Конвенції УНІДРУА про міжнародний фінансовий лізинг" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3301-15>
8. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.profiwins.com.ua/uk/legislation/kodeks/1350.html>

References

1. Loboda, N.O. (2010), "Methodology and organization of accounting and analysis of leasing transactions", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.09, State. acad. statistics, accounting and auditing Committee of Ukraine, Kyiv, Ukraine, 21 p.
2. Kolesnikov, O.M. (2005), "Accounting and analysis of leasing transactions in agriculture", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.06.04, Nats. Agrar. Univ., Kyiv, Ukraine, 18 p.
3. Laychuk, S.M. (2002), "Accounting and Control leasing: Theory and Practice", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.06.04, Inst Agrar. Economy UAAS, Kyiv, Ukraine, 20 p.
4. Bondar, T.A. (2004), "Accounting and control of leasing processes: current stage and prospects of development", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.06.04, Kyiv. nat. Econ. Univ., Kyiv, Ukraine, 20 p.
5. The Law of Ukraine "On Amendments to the Law of Ukraine "On Leasing"", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1381-15>
6. Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on taxation of services in international carriage of passengers, baggage and cargo, international shipments, international leasing and repair of international goods", available at: <http://profiwins.com.ua/uk/legislation/kodeks/1350.html>
7. Law of Ukraine "On Ukraine's accession to the UNIDROIT Convention on International Financial Leasing", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3301-15>
8. Tax Code of Ukraine, available at: <http://profiwins.com.ua/uk/legislation/kodeks/1350.html>

УДК 657.001.42:65.07:637.52

Борковська В.В.,
к.е.н., в.о. доцента кафедри обліку і аудиту
Подільський державний аграрно-технічний університет

ОБЛІК І КОНТРОЛЬ ЗА ЦЕНТРАМИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ М'ЯСОПЕРЕРОБНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Borkovska V.V.,
cand.sc.(econ.), acting assistant professor of the
department of accounting and auditing
Podolsky State Agricultural and Technical University

ACCOUNTING AND CONTROL BY THE CENTRES OF RESPONSIBILITY OF MEAT PROCESSING ENTERPRISE

Постановка проблеми. В сучасних умовах обмеження експортних операцій з Російською Федерацією виникла необхідність розвитку внутрішнього ринку збуту м'ясопродукції. Зокрема, в Хмельницькій області широкого попиту серед населення в роздрібній торгівельній мережі набувають продукти харчування вітчизняного виробництва, вагомою складовою яких є товари сертифікованих виробників ТОВ «Шепетівський м'ясокомбінат», ТзОВ «Кам'янець-Подільський птахокомбінат», ТзОВ «Кам'янець-Подільський м'ясокомбінат» та інших дрібних підприємств, що спеціалізуються на виробництві м'ясних та ковбасних виробів в асортименті. Така реорганізація виробничо-торгівельної діяльності вимагає якісної перебудови системи обліку та контролю витрат, доходів та результатів діяльності не тільки в цілому по підприємству, а головним чином в розрізі визначених пунктів збуту та видів (сегментів) діяльності. У зв'язку із цим виникає необхідність формування так званих центрів відповідальності, в межах яких встановлюється персональна відповідальність менеджера за показники діяльності, які він контролює. Для виділення якісних центрів відповідальності необхідно враховувати особливості технологічної й організаційної структури кожного конкретного м'ясопереробного підприємства, а також права та обов'язки відповідальних осіб. До основних центрів відповідальності м'ясопереробного підприємства пропонується віднести центр витрат, центр доходу та центр прибутку. Головним призначенням кожного окремого центру відповідальності є перспектива порівняння планових бюджетних показників із фактично досягнутими. При цьому важливим є ефективна організація обліку виявлених відхилень з метою прийняття своєчасних управлінських рішень щодо перегляду асортименту готової продукції, удосконалення технології, зміни реалізаційної ціни тощо. Важливим фактором впливу на окремо виділений сегмент діяльності за видами виробництва є система трансфертного (внутрішнього) ціноутворення на продукцію та послуги внутрішнього споживання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням теоретичних та методологічних основ обліку за центрами відповідальності займалось багато зарубіжних та вітчизняних вчених економістів, серед яких: П.Й. Атамас, Ф.Ф. Бутинець, С.Ф. Голов, К.Друрі, Т.М. Ковальчук, В.Б. Моссаковський, Л.В. Нападівська, С.А. Ніколаєва, В.Ф. Палій, С. Паркінсон, М. Портер, М.С. Пушкар, І.Б. Садовська, Б. Район, М. Рустомджі, Дж. Фостер, Л.М. Чернелевський, Н.Г. Чумаченко та інші.

Проте, більшість наукових праць вказаних вище поважних вчених, а також молодих науковців дослідників з обліку виробництва та реалізації м'ясопродукції (С.В. Драч, Ю.Ю. Корнієнко та інші) носять загальний рекомендаційний характер в частині управлінського обліку та менеджменту витрат [3]. При цьому, окремий блок питань щодо методики обліку за центрами відповідальності з урахуванням особливостей організаційно-технологічного процесу м'ясопереробних підприємств в умовах ускладнення технологій та загострення конкуренції залишається малодослідженим.

Усе це свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір напряму дослідження в науковому і практичному аспектах.

Постановка завдання. Метою наукового дослідження є узагальнення теоретичних та поглиблення методичних основ, а також розробка практичних рекомендацій щодо удосконалення обліку і контролю за центрами відповідальності м'ясопереробних підприємств.

Поставлена мета зумовила необхідність розв'язання наступних завдань:

- вивчити вітчизняний та зарубіжний досвід обліку за центрами відповідальності;
- дослідити центри витрат, доходів та прибутку з урахуванням організаційно-технологічних особливостей переробки продукції тваринництва та ринків збуту м'ясопродукції;
- провести аналіз відхилень планових показників від фактичних результатів центрів відповідальності;

- дослідити ефективність застосування принципу контрольованості при побудові обліку за центрами відповідальності;
- провести теоретичне узагальнення напрямів удосконалення обліку і контролю за центрами відповідальності на прикладі м'ясопереробних підприємств;
- визначити характер трансфертного ціноутворення на основі ринкових договірних цін або витрат певного виробничого сегменту;
- сформувані науково-обґрунтовані висновки та пропозиції щодо удосконалення обліку і контролю за центрами відповідальності м'ясопереробного підприємства

Об'єктом дослідження є стан обліку за центрами відповідальності м'ясопереробних підприємств Хмельницької області.

Предметом дослідження визначено теоретичні основи та практику обліку і контролю за центрами відповідальності м'ясопереробних підприємств.

При вивченні теорії та практики ведення обліку за центрами відповідальності були використані загальнонаукові та спеціальні *методи дослідження*: абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення напрямів удосконалення обліку за центрами відповідальності), монографічний (вивчення вітчизняного та зарубіжного досвіду обліку за центрами відповідальності витрат, доходів та прибутку), розрахунково-аналітичний (збір і систематизація доходів та витрат за центрами відповідальності), аналізу і синтезу (при деталізації доходів і витрат), прогнозування витрат і встановлення цін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепцію обліку за центрами відповідальності вперше було сформовано у 50-х роках 20-го століття американським вченим Джоном А. Хігінсом, яка передбачала посилення контролю за витратами підприємства через встановлення персональної відповідальності менеджера за витрачання ресурсів [4].

З цього приводу англійський дослідник С. Паркінсон справедливо іронізував: «Необхідно розуміти, що деколи важливість системи контролю може значно перевищувати важливість того, що вона контролює» [1].

Сьогодні, зважаючи на збитковість вітчизняної переробки продукції тваринництва особливо гостро виникає необхідність обґрунтувати вислів «що вона контролює» відповідно до потреб ефективного управління м'ясопереробним підприємством, оскільки правильне розуміння об'єкту контролю визначає механізм його реалізації.

Розглядаючи облік як функцію управління виробничою структурою, яка працює з метою одержання прибутку, пропонується визначити так звані центри відповідальності в межах сформованих сегментів (видів) виробництв.

Тобто мова йде про необхідність формування раціональної системи обліку та контролю витрат, доходів та результатів діяльності кожного виробничого підрозділу м'ясопереробного підприємства через закріплення персональної відповідальності визначених підзвітних осіб.

В залежності від напрямку відповідальності на м'ясопереробному підприємстві пропонується виділити наступні центри відповідальності [2]:

1. Центри витрат;
2. Центри доходів;
3. Центри прибутку.

В свою чергу, з метою визначення цільового впливу на витрати, що мають безпосереднє відношення до обсягів виробництва, пропонується виділити так званий «центр технологічних витрат», який напряму залежить від організаційно-технологічної структури підприємства [6].

Як відмічалось, дослідження стану обліку і контролю за центрами відповідальності проводилось на матеріалах м'ясопереробних підприємств Хмельницької області.

До прикладу, на м'ясопереробному підприємстві ТзОВ «Кам'янець-Подільський птахокомбінат» до центрів технологічних витрат пропонується віднести: м'ясо-жировий і ковбасно-блочний підрозділи [8].

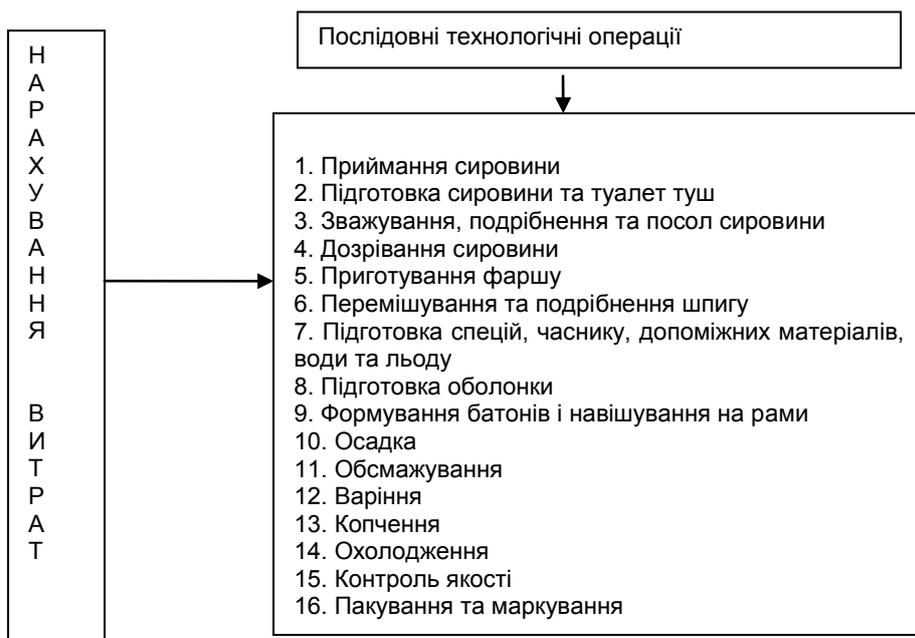
Разом з тим, для більш детального контролю витрат ковбасного виробництва пропонується в структурі визначеного центру витрат виділяти місця виникнення витрат, які вважаємо за доцільне розглядати за етапами технологічних операцій (рис. 1).

Загалом облік і контроль за центрами витрат при виробництві ковбасних виробів доцільно здійснювати за двома напрямками:

1. облік витрат на виробництво напівфабрикатів;
2. облік витрат на виробництво безпосередньо ковбас.

На першому етапі накопичуються витрати на обвалювання та жилування м'яса. У процесі обвалювання м'ясо відділяють від кісток. У процесі жилування з м'яса виділяють сухожилля, з'єднувальну тканину, жир, в результаті чого одержують напівфабрикат для виробництва ковбас.

З метою посилення контролю за центрами витрат при виробництві напівфабрикатів для потреб ковбасного виробництва пропонується результат жилування сировини оформити у вигляді Відомості про жилування «Яловичини 1 категорії» (табл. 1), в якій буде деталізована інформація про результати переробки м'яса за ґатунками на основі коефіцієнтних розрахунків, а також супутньої продукції на основі ринкових цін.

Рис. 1. Нарахування витрат за видами технологічних операцій по виробництву варених напівкопчених ковбас

Джерело: [7]

Таблиця 1

Відомість жилювання «Яловичини 1 категорії» для потреб ковбасного виробництва

Надійшло на переробку				Результати переробки				
Найменування	Кількість, кг.	Собівартість од., грн..	Сума, грн	Найменування	Кількість, кг	Ціна, грн	Сума, грн	Примітки
Яловичина 1 категорія	8518,00	15,68	133547,06	Яловичина жилована вищого ґатунку	2125,0	25,55	54284,35	
				Яловичина жилована 1 ґатунку	2367,0	21,29	50388,65	
				Яловичина 2 ґатунку	1666,0	17,03	28372,62	
				Всього	6158,0		133045,61	
				Жир сирець	200,0	1,18	236,00	
				Кістки	1985,0	0,02	39,70	
				Жилки	150,0	1,50	225,00	
				Технічні зачистки	25,0	0,03	0,75	
				Всього	2360,0		501,45	
				РАЗОМ	8518,0		133547,06	

Джерело: форму запропоновано автором і розраховано на основі облікових даних одного із досліджуваних м'ясопереробних підприємств Хмельницької області

Таким чином, на основі даних аналітичного обліку витрат одного із досліджуваних м'ясопереробних підприємств Хмельницької області в результаті обвалювання та жилювання яловичини 1 категорії в ковбасно-блочному підрозділі на суму 133547,06 грн в кількості 8518 т одержано основну продукцію в розрізі м'яса за ґатунками на суму 133045,61 грн та супутню продукцію на суму 501,45 грн. При цьому, загальна кількість одержаного м'яса становить 6158,0 кг, що відповідає нормативному рівню виходу основної продукції 72,3%. Решта супутньої продукції становить 27,7% від кількості сировини, що надійшла на переробку. Вартість супутньої продукції встановлюється на основі поточних реалізаційних цін і вираховується із загальної вартості сировини. Вартість основної продукції на суму 133045,61 грн розподіляється в розрізі яловичини за ґатунками на основі наступних коефіцієнтів [5]:

- яловичина жилована вищого ґатунку – 1,2;
- яловичина жилована 1 ґатунку – 1,0;
- яловичина жилована 2 ґатунку – 0,8;
- яловичина жилована одностортна – 0,9.

Далі, з урахуванням вказаних коефіцієнтів та кількості одержаної сировини, пропонується встановити для кожного ґатунку розподільчий коефіцієнт:

- для яловичини жилованої вищого ґатунку: $2125,0 \text{ кг} * 1,2 : 100 = 25,5$;
- для яловичини жилованої 1 ґатунку: $2367,0 \text{ кг} * 1,0 : 100 = 23,67$;
- для яловичини жилованої 2 ґатунку: $1666,0 \text{ кг} * 0,8 : 100 = 13,32$;
- разом для яловичини жилованої: $= 62,49$.

Наступним кроком є розрахунок середнього допоміжного коефіцієнта, який розраховується як співвідношення загальної вартості одержаної основної продукції 133045,61 грн. і розподільчого коефіцієнту 62,49 ($133045,61 : 62,49 = 2129,07$).

За допомогою середнього показника пропонується розрахувати вартість основної жилованої продукції за ґатунками (табл. 1):

- вартість яловичини жилованої вищого ґатунку: $2129,07 * 25,5 = 54284,35$ грн;
- вартість яловичини жилованої 1 ґатунку: $2129,07 * 23,67 = 50388,65$ грн;
- вартість яловичини жилованої 2 ґатунку: $2129,07 * 13,32 = 28372,62$ грн.

Така методика розрахунку вартості сировини, що виготовлена м'ясо-жировим підрозділом для потреб внутрішнього споживання ковбасно-блочним виробництвом м'ясопереробного підприємства є складовою трансфертного ціноутворення, що базується одночасно на витратах підрозділу та ринкових цінах супутньої продукції переробки. Крім того, запропонована відомість результатів жилювання яловичини дозволяє оперативно проводити аналіз відхилень нормативних виходів сировини від фактично одержаних показників.

В бухгалтерському обліку витрат за центрами відповідальності керівників виробничих підрозділів внутрішнє переміщення готової продукції для потреб споживання в ролі вхідної сировини наступного технологічного переділу пропонується відображати наступним проведенням:

- Дебет субрахунку № 201 «Сировина й матеріали»
- Кредит рахунку № 26 «Готова продукція».

Варто відмітити, що таке бухгалтерське проведення відображає переважну частину прямих матеріальних витрат виробництва. Щодо постійних загальновиробничих витрат, то їх розподіл відбувається на основі бюджетних машино-годин для виробництва одного кілограма готового ковбасного виробу. Такі нормативні розрахунки потребують обов'язкового корегування з урахуванням фактичних обсягів виробництва відповідно до методики розподілу, що регулюється НП(С)БО № 16 «Витрати». Разом з тим, контроль за формуванням таких витрат має бути покладений на керівника виробничого підрозділу, головного механіка та інженера м'ясопереробного підприємства.

На другому етапі обліку за центрами відповідальності відбувається групування витрат на виробництво ковбас з жилованого м'яса: на подрібнення м'яса, на приготування фаршу, на формування батонів, на термічну обробку – варку, обсмаження, копчення, сушку, охолодження, упаковку і маркування тощо.

Нормування витрат на виробництво ковбас здійснюється у натуральних вимірниках відповідно до технологічних умов та інструкцій. Такі внутрішні документи розкривають технологію виробництва і є комерційною таємницею фірми. Як правило, м'ясопереробні підприємства укладають договори про довгострокове партнерство з іноземними представництвами, які пропонують вітчизняному виробникові ковбасних виробів широкий асортимент рецептур різних видів м'ясної продукції. Крім того, такі представництва в комплексі з новими технологіями виробництва пропонують широкий асортимент спецій та ароматизаторів, що суттєво здешевлюють готовий виріб.

Саме на цьому етапі відбувається поділ сфер відповідальності щодо розміру витрат, оскільки вибір рецептури залежить одночасно від керівника виробничого підрозділу та головного технолога м'ясопереробного підприємства. Крім того, рішення щодо укладання договорів про міжнародне співробітництво може приймати як керівник відділу збуту, так і фінансовий директор підприємства з огляду на перспективу виходу на ринки збуту країн близького зарубіжжя.

За результатами дослідження встановлено, що головним пріоритетом торгівельної політики м'ясопереробних підприємств Хмельницької області є розвиток власних пунктів роздрібної торгівлі з метою насичення внутрішнього споживача доступною якісною м'ясо-ковбасною продукцією вітчизняного виробника.

В такому випадку виникає необхідність побудови раціональної системи обліку доходів за центрами відповідальності. Як правило, керівник визначеного пункту роздрібної торгівлі встановлює мінімальний розмір націнки з метою підвищення показника доходності за рахунок товарообороту. На противагу цьому, вартість вхідної продукції визначається на рівні оптових цін, які формуються за наказом керівника основного відділу збуту м'ясопереробного підприємства.

Серед аналізованих м'ясопереробних підприємств Хмельницької області найбільш розвинена мережа власної роздрібної торгівлі характерна для ТОВ «Шепетівський м'ясокомбінат». За

результатами дослідження встановлено, що середній відсоток його націнки на м'ясопродукцію власного виробництва складає 10-15 %, залежно від асортиментної групи ковбас. При цьому, вартість товару, що надходить на пункт реалізації уже включає плановий відсоток націнки на продукцію, що підлягає оптовій торгівлі зі складу готової продукції виробника.

У зв'язку із цим, з метою виділення центрів доходів за напрямками надходження, пропонується до субрахунку № 701 «Доходи від реалізації готової продукції» додавати інформацію про пункт роздрібною торгівлі наступним чином: код 01 «Магазин Перспектива», код 02 «Магазин Райдуга», код 03 «Виносна торгівля» тощо. Крім того, інформацію про передачу готової м'ясопродукції з цеху виробника на фірмові магазини пропонується оформляти наступним бухгалтерським проведенням:

Дебет субрахунку № 282 «Товари в торгівлі»

Кредит рахунку № 26 «Готова продукція».

При цьому, суму передачі пропонується визначати на основі планових розрахунків витрат виробництва одиниці продукції з урахуванням націнки, що характерна для оптової торгівлі м'ясо-ковбасними виробами досліджуваного підприємства м. Шепетівка.

Важливим етапом узагальнення показників роботи м'ясопереробних виробництв є виділення центрів відповідальності за формуванням прибутку як в цілому по підприємству, так і в розрізі сегментів (видів) діяльності, пунктів збуту тощо.

В таблиці 2 представлений фрагмент рекомендованої управлінської звітності м'ясопереробного підприємства щодо результатів діяльності в розрізі основних виробничих підрозділів та видів м'ясопродукції.

Таблиця 2

ЗВІТНИЙ ДОКУМЕНТ № 2
«Звіт про результати діяльності м'ясопереробного підприємства
в розрізі основних виробничих підрозділів та видів продукції»
ЛИСТ 2 (фрагмент рекомендованої управлінської звітності)

№ п.п.	Найменування	Реалізовано					
		Кількість, кг	Собівартість одиниці, грн.	Сума собівартості, грн.	Ціна реалізації, грн.	Сума реалізації, грн.	Результат реалізації, грн.
1	2	10	11	12	13	14	15
	Холодильний підрозділ						
1	Яловичина 1 кат. (бики)	2016,00	18,74	37732,40	21,80	43948,8	6216,40
2	Яловичина 1 кат. (крупна)	14694,20	18,30	268861,05	20,90	307108,78	38247,73
3	Яловичина 1 кат. (мілка)	704,03	18,83	13287,88	20,90	14714,227	1426,35
4	Яловичина 2 кат.	743,30	18,70	13893,14	19,40	14420,02	526,88
5	Свинина 2 кат.		22,43			0	0,00
6	Корм	757,00	1,76	1332,38	2,00	1514	181,62
7	Вирізка ялов.	20,60	44,37	913,05	40,10	826,06	-86,99
8	М'ясо 2 гат.	63,60	9,17	583,20	8,30	527,88	-55,32
9	Жир ялов.	742,00	4,69	3476,51	5,00	3710	233,49
10	Субпродукти 1 кат.	3207,60	7,86	25206,89	7,20	23094,72	-2112,17
11	Субпродукти 2 кат.	9737,40	2,11	20602,05	2,09	20351,166	-250,88
12	Субпродукти ін..	455,50	4,72	2148,68	4,80	2186,4	37,72
13	Всього			388037,22		432402,05	44364,83
	М'ясо-жировий підрозділ						
14	Кишкова сировина та інше						
15	Шкури ВРХ	9109	8,07	73509,63	12,05	109763,45	36253,82
16	Кістки яловичі						
17	Всього			73509,63		109763,45	36253,82
18	Разом продукції м'ясо-жирового виробництва			461546,85		542165,50	80618,65
	Ковбасно-блочний підрозділ						
19	Ковбаса	42901,76	21,54	923875,32	19,83	850606,49	-73268,83
20	Пельмені, вареники	198,4	10,06	1995,9	15,00	2976	980,1
21	Шашлик	283,5	29,82	8455,24	50,00	14175	5719,76

продовження табл. 2

1	2	10	11	12	13	14	15
22	М'ясо в блоках вищ. гат.	14,5	26,95	390,77	35,00	507,50	116,73
23	М'ясо в блоках 1 гат	2071	24,35	50428,85	30,00	62130	11701,15
24	М'ясо в блоках 2 гат.	2230	18,68	41656,4	24,77	55242,50	13586,10
25	Кістки яловичі						
26	Разом продукції ковбасно-блочного виробництва			1026802,48		985637,49	-41164,99

Джерело: форму запропоновано автором і розраховано на основі облікових даних одного із досліджуваних м'ясопереробних підприємств Хмельницької області

За результатами аналізу показників Звіту № 2 рекомендованої управлінської звітності конкретного м'ясопереробного підприємства (таблиця 2), можна зробити висновок про неефективність виробництва ковбасних виробів ковбасно-блочного підрозділу на протигагу показнику прибутковості м'ясо-жирового підрозділу в сумі 80618,65 грн.

Висновки з проведеного дослідження Дослідження організаційно-технологічних особливостей переробки продукції тваринництва дозволило: визначити місця виникнення витрат в розрізі технологічних етапів процесу виробництва м'ясо-ковбасної продукції в асортименті; довести необхідність поділу обліку і контролю за центрами витрат окремо на виробництво напівфабрикатів та безпосередньо ковбас; визначити порядок трансфертного ціноутворення, що базується на коефіцієнтному розрахунку собівартості основної сировини та обчисленню вартості супутньої продукції ковбасно-блочного відділення на основі ціни продажу; сформулювати пропозиції щодо відображення результатів жилування сировини «Яловичина 1-ї категорії» у спеціалізованій аналітичній відомості з метою аналізу відповідності фактичних натуральних показників виходу сировини у порівнянні із нормативними.

Дослідження ринків збуту м'ясо-ковбасної продукції м'ясопереробних підприємств Хмельницької області дозволило: визначити порядок формування націнки в мережах роздрібної та оптової торгівлі, визначити ступінь відповідальності керівників пунктів збуту, сформулювати пропозиції щодо порядку відображення в бухгалтерському обліку доходів за напрямками надходження.

З метою оперативного контролю результатів діяльності обґрунтовано необхідність формування центру прибутку, важливою складовою якого є інформація рекомендованої управлінської звітності м'ясопереробного підприємства в розрізі виробничих підрозділів підприємства та асортиментних груп продукції.

Перспективу подальших розвідок у даному напрямі вбачаємо у дослідженні обліку та контролю за центрами інвестицій м'ясопереробних підприємств на основі піраміди Дюпона.

Література

1. Голов С.Ф. Управлінський облік: підруч. [3-тє вид.] / С.Ф. Голов. – К. : Лібра, 2006. – 704 с.
2. Друри К. Управленческий и производственный учет : учеб. / К. Друри; пер. с англ. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 1071 с.
3. Корниенко Ю.Ю. Использование системы управленческого учета на мясоперерабатывающих предприятиях / Ю.Ю. Корниенко // Вісник Східноукраїнського національного університету. Економічні науки. – Луганськ: видавництво СНУ. – 2001. – №1 (35). – С. 87-92.
4. Нападівська Л.В. Управлінський облік : монографія / Л.В. Нападівська. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2000. – 450 с.
5. Салаватуллина Р.М. Рациональное использование сырья в колбасном производстве / Р.М. Салаватуллина. – М. : Агропромиздат, 1985. – 256 с.
6. Сборник технологических инструкций по передубойной подготовке, переработке скота, обработке продуктов и производству технической продукции / за ред. В.И. Баратова. – М. : Пищевая промышленность, 1979. – 239 с.
7. Слободян В.В. Організаційно-технологічні особливості м'ясопереробних підприємств та їх вплив на побудову обліку в сучасних умовах / В.В. Слободян : зб. наук. праць міжнар. наук.-практ. конф. Луган. держ. аграр. ун-ту. – № 14(26). – Т. 2. – Луганськ, 2002. – С. 96–100. (Ювіл. випуск).
8. Чернелевський Л.М. Управлінський облік на підприємствах харчової промисловості: навчальний посібник / Л.М. Чернелевський, Г.Г. Осадча ; за ред. д. е. н., проф. Кандиби А.М., Ріппи С.П. – К. : Пектораль, 2005. – 364 с.

References

1. Holov, S.F. (2006), *Upravlinskyi oblik* [Managerial Accounting], textbook, [3rd edition], Libra, Kyiv, Ukraine, 704 p.
2. Druri, K. (2005), *Upravlencheskiy i proizvodstvennyy uchet* [Managerial and production accounting], textbook, Translated from English, YUNITI-DANA, Moscow, Russia, 1071 p.
3. Korniyenko, Yu.Yu. (2001), "Using a system of managerial accounting at the meat processing enterprises", *Visnyk Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, no 1 (35), published by ANU, Luhansk, Ukraine, pp. 87-92.
4. Napadovska, L.V. (2000), *Upravlinskyi oblik* [Managerial Accounting], monograph, Nauka i osvita, Dnipropetrovsk, Ukraine, 450 p.

5. Salavatulina, R.M. (1985), *Ratsionalnoye ispolzovaniye syrya v kolbasnom proizvodstve* [Rational use of raw materials in sausage production], Agropromizdat, Moscow, Russia, 256 p.

6. Batov, V.I. (1979), *Sbornik tekhnologicheskikh instruktsiy po preduboynoy podgotovke, pererabotke skota, obrabotke produktov i proizvodstvu tekhnicheskoy produktsii* [Collection of technological instructions on pre-slaughter preparation and processing of livestock, processing of products and the production of technical products], Pishchevaya promyshlennost, Moscow, Russia, 239 p.

7. Slobodian, V.V. (2002), "Organizational and technological features of meat processing enterprises and their impact on the construction of accounting in current conditions", *Zbirnyk naukovykh prats Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii Luhananskooho derzhavnoho ahravnoho universytetu*, [Conference proceedings of the International scientific and practical conference of Lugansk State Agrarian University], no. 14(26), vol. 2, Luhansk, Ukraine, pp. 96–100. (Anniversary issue).

8. Chernelevskiy, L.M. and Osadcha, H.H. (2005), *Upravlinskyi oblik na pidpriemstvakh kharchovoi promyslovosti* [Managerial Accounting at the enterprises of food industry], tutorial, Pektoral, Kyiv, Ukraine, 364 p.

УДК 657.372.3

Кундеус О.М.,
к.е.н., доцент кафедри обліку у виробничій сфері
Тернопільський національний економічний університет

ОБЛІК НАРАХУВАННЯ АМОРТИЗАЦІЇ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ТА ПОДАТКОВИХ РІЗНИЦЬ

Kundeus O.M.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of the
department of accounting in the industrial sphere
Ternopil National Economic University

ACCOUNTING OF AMORTIZATION CHARGE OF FIXED ASSETS AND TAX DIFFERENCES

Постановка проблеми. В умовах становлення ринкової економіки однією з нагальних завдань суспільства є збереження, технічне переозброєння і подальший розвиток матеріально-технічної бази виробництва, найважливішою складовою якої є засоби праці. Останні у вартісній формі функціонують як основний капітал, що належить різним господарюючим суб'єктам. Основний капітал в ході продуктивного використання піддається фізичному та моральному зносу, джерелом відшкодування якого є амортизаційні відрахування. Нараховані амортизаційні суми призначені для фінансування введення нової техніки, яка втілила досягнення сучасного науково-технічного прогресу. Успішна реалізація досягнень науки і техніки в значній мірі залежить від напрямків і методів амортизаційної політики, яка має безпосередній вплив на формування економічних умов відтворення засобів праці. Навпаки, невідповідність амортизаційної політики реальним процесам, що протікають в економіці, призводить до деформацій в обороті основного капіталу. Особливо важливу роль у відтворенні основного капіталу відіграє правильність ведення обліку нарахування амортизації основних засобів та податкових різниць.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні питання обліку необоротних активів та особливостей нарахування зносу досліджувалися вітчизняними вченими: П.Й. Атамасом, Р.Т. Джогою, Т.В. Каневою, Л.М. Кіндрацькою, Т.М. Мельник, Л.В. Панкевич, С.В. Свірко та зарубіжними – Г.А. Велшем, М.Р. Метьюсом, Б. Нідлзом, Я.В. Соколовим, Е.С. Хендриксоном.

Проблеми сутності амортизації, нарахування та обліку зносу досліджували вітчизняні вчені та практики: Богацька Н.М. [1], Довгопол Н. [2], Виговська Н.Г., Касьянова В.О., Колумбет О.П. [3], Левицька І.В. [4], Щирська О.В., Хома С.В. та ін. Віддаючи належне проведеним ґрунтовним науковим дослідженням вітчизняних та зарубіжних науковців із цієї проблематики, слід зазначити існування низки невирішених питань та дискусійних положень.

Постановка завдання. Мета статті полягає у тому, щоб на основі застосування положень чинних нормативних документів з бухгалтерського обліку основних засобів викласти сучасну методологію бухгалтерського та податкового обліку амортизації, витрат на поліпшення та ремонт основних засобів, розрахунку податкових різниць і надати рекомендації з їх практичного застосування.

Виклад основних результатів дослідження. Згідно з п. 4 П(С)БО 7, основні засоби – матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх у процесі виробництва або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення

адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний термін корисного використання (експлуатації) яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік) [8].

У Податковому кодексі України стаття 14.1.138 знаходимо наступне визначення: основні засоби це матеріальні активи, що призначаються платником податку для використання у господарській діяльності платника податку, вартість яких перевищує 2500 гривень і поступово зменшується у зв'язку з фізичним або моральним зносом та очікуваний строк корисного використання яких з дати введення в експлуатацію становить понад один рік (або операційний цикл, якщо він довший за рік) [7].

Як бачимо, суттєвих відмінностей між цими двома визначеннями немає. Хоча, як на нашу думку, П(С)БО 7 «Основні засоби» дає ширше визначення терміну основних засобів, а саме: можливості передавання їх в оренду, використання для здійснення соціально-культурних функцій та не містить вартісного обмеження.

Згідно П(С)БО 7 п.14 «Первісна вартість основних засобів збільшується на суму витрат, пов'язаних з поліпшенням об'єкта (модернізація, модифікація, добудова, дообладнання, реконструкція тощо), що приводить до збільшення майбутніх економічних вигод, первісно очікуваних від використання об'єкта».

Порядок відображення в бухгалтерському обліку витрат на поліпшення об'єктів основних засобів Інструкцією № 291 не регламентується.

Починаючи з 2015 р. у ПКУ також немає спеціальних правил податкового обліку витрат на ремонт і поліпшення основних засобів. Тому щодо даного питання необхідно орієнтуватися виключно на правила ведення бухгалтерського обліку, а саме п.п.14,15 П(С)БО 7.

Починаючи з 2015 року, у платників, річний дохід по даних бухгалтерського обліку яких перевищує і не перевищує 20 млн. грн., податковий облік ведуть по-різному. Тут нормативна база – пп. 134.1.1 Податкового кодексу України (далі – ПКУ), згідно якого платники податку на прибуток, у яких річний дохід від будь-якої діяльності (за вирахуванням непрямих податків), визначений за правилами бухгалтерського обліку за останній річний звітний (податковий) період, не перевищує 20 млн. грн., об'єкт оподаткування можна визначити без коригування бухгалтерського результату до оподаткування на податкові різниці (крім від'ємного значення об'єкта оподаткування минулих податкових (звітних) років), визначені відповідно до положень р. III ПКУ.

Такі платники мають право прийняти рішення не застосовувати коригування фінансових результату на всі податкові різниці (крім згаданих-збитків) не більше одного разу впродовж безперервної сукупності років, у кожній із яких виконується цей критерій щодо розміру доходу. Про таке рішення він зазначає в податково-прибутковій звітності, яку подають за перший рік у такій безперервній сукупності років.

Оскільки нові правила застосували 01.01.15 р., таким першим роком стане 2015 р. А отже, подаючи прибуткову декларацію за 2015 р., платникам необхідно прийняти рішення – вести облік різниць і коригувати фінансовий результат поданих бухгалтерського обліку до оподаткування чи не робити цього. На перший погляд здавалося б, що коли є можливість, то потрібно відмовлятися від податкових різниць. Поза сумнівом, із точки зору економії бухгалтерських людино-годин, це правильний шлях. Однак серед податкових різниць є й дуже корисні. Наприклад, якщо платник обліковує податкові різниці, то, у разі нарахування дивідендів платником податку на прибуток фінансовий результат можна зменшити на суму таких дивідендів (пп. 140.4.1 ПКУ). В іншому випадку ці суми будуть обкладені в отримувача податком на прибуток.

Повертаючись до обліку основних засобів, одразу зробимо два важливих застереження.

1) У разі, якщо підприємство з річним бухгалтерським доходом не більше 20 млн. грн. вирішило не коригувати фінансовий результат на податкові різниці (крім коригування на минулорічні податкові збитки), тоді про окремих податковий облік основних засобів можна забути. Надалі воно орієнтується тільки на обліковий фінансовий результат. На нього впливатиме бухгалтерська амортизація основних засобів, розрахована за П(С)БО. Це стосується будь-яких операцій з основними засобами, у т.ч. їх ремонту або поліпшення. До того ж якщо раніше в бухгалтерському обліку застосовували «податковий метод» обліку ремонту та поліпшення, то від нього доведеться відмовитися. Адже ПКУ з 01.01.15 р. не передбачає особливостей обліку подібних витрат (це означає, що в п. 14 П(С)БО 7 "Основні засоби" необхідно внести зміни). Але наказ про облікову політику треба буде відкоригувати, не чекаючи зміни "вимог органу, що затверджує положення (стандарту) бухгалтерського обліку" (п. 9 П(С)БО 6 "Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах"). Адже з 2015 р. облік витрат на ремонти та поліпшення основних засобів, у принципі, не може орієнтуватися на вимоги податкового законодавства. Тобто дана зміна до наказу про облікову політику просто забезпечить підприємству достовірне відображення операцій з ремонту та поліпшення у фінансовій звітності.

2) Платник податку на прибуток здійснює податкові коригування бухгалтерського фінансового результату (основних варіантів два: доходи перевищують 20 млн. грн. або не перевищують цієї межі, але підприємство вирішило, що йому корисно враховувати різниці й коригувати на них фінансовий результат). Тоді доведеться посилено використовувати ст. 138 ПКУ, яка має назву "Різниці, які виникають при нарахуванні амортизації необоротних активів" (причому щодо інвестиційної

нерухомості цією статтею справа не обмежиться). До того ж цю групу різниць, по суті, поділено на три складових. Це різниці в частині:

- амортизації основних засобів і нематеріальних активів ;
- уцінки і дооцінки та зменшення або відновлення корисності;
- залишкової вартості об'єкта основних засобів чи нематеріальних активів в разі їх продажу або ліквідації (п.п. 138.1, 138.2 ПКУ).

Всі ці складові ми пропонуємо до розгляду в даній статті.

Звичайно, відсутні проблеми в платників, які податкові різниці не рахують і обліковий фінансовий результат на них не коригують. Вони продовжують амортизувати необоротні активи в фінансовому обліку (без будь-яких озирань на ПКУ). Платникам податку які зобов'язанні проводити розрахунок податкових різниць в першу чергу необхідно визначитись з основними засобами, які рахувалися на балансі підприємства на 01.01.15 р.

Згідно ПКУ, "При розрахунку амортизації основних засобів та нематеріальних активів відповідно до пункту 138.3 статті 138 цього Кодексу балансова вартість основних засобів та нематеріальних активів станом на 1 січня 2015 року має дорівнювати балансовій вартості таких активів, що визначена станом на 31 грудня 2014 року відповідно до статей 144-146 і 148 розділу III цього Кодексу у редакції, що діяла до 1 січня 2015" (п. 11 підрозділу 4 його р. XX). Суть в цьому, що балансова вартість для цілей податкової амортизації дорівнюватиме податковій балансовій вартості на кінець минулого року. Саме на цю вартість доведеться орієнтуватися й надалі в податковому обліку для відображення всіх операцій, що впливають на суму податкової амортизації.

На нашу думку, дану перехідну норму не треба брати до уваги платникам, які не коригують фінансовий результат на податкові різниці. Оскільки "перехідне" правило стосується розрахунку амортизації згідно з п. 138.3 ПКУ. То його застосовують лише платники, які з урахуванням норм та обмежень із ПКУ розраховують амортизацію для визначення об'єкта оподаткування. А усі, хто не веде обліку податкових різниць (а ця амортизація, як ми побачимо далі, є основним елементом таких різниць), п. 138.3 ПКУ не застосовують. Як наслідок, для них балансова вартість основних засобів та нематеріальних активів з податкового обліку 2014 року уже не відіграє жодної ролі.

З одного боку, це суттєво спрощує життя бухгалтерам та дозволяє амортизувати навіть ті об'єкти, що раніше не амортизувалися в податковому обліку, а саме невиробничі основні засоби. А з іншого – цілком може виявитися, що станом на 01.01.15 р. бухгалтерська балансова вартість буде меншою від податкової, а отже, підприємство втратить частину витрат, адже майбутні суми амортизації напевно зменшаться. Особливо відчутно це може бути для тих підприємств, у яких фінансовий облік не підлаштований під податковий, а саме, хто в обліку застосовував менші строки амортизацій та не збільшував балансову вартість основних засобів на понадлімітні ремонтні суми тощо.

До речі, у 2014 р. індекс інфляції перевищив 10% (становив 124,9%). За таких умов п. 146.21 до новорічної редакції р. III ПКУ надавав право переглянути балансову вартість ОС (через індексацію амортизованої вартості та накопиченої амортизації) на кінець 2014 р. Власне, для нашого майбутнього податкового обліку потрібна балансова вартість саме станом на кінець року.

Причому ця податкова індексація не буде зайвою і для тих платників, які не ведуть обліку податкових різниць, а цілковито орієнтуються на фінансовий облік. Адже провести її результати в фінансовому обліку за аналогією з дооцінкою підприємству дозволяє абз. 4 п. 16 П(С)БО 7. За ним первісна (переоцінена) вартість об'єкта ОЗ може бути збільшена на суму індексації, проведеної в порядку, установленому податковим законодавством, із відображенням у бухгалтерському обліку в порядку, передбаченому п.п. 19 – 21 П(С)БО 7. До того ж, на відміну від звичайної переоцінки, цей варіант збільшення бухгалтерської балансової вартості ОЗ не викликає потреби звертатися до професійних оцінювачів.

Отже, для цілей «податкової» амортизації ми взяли податкову балансову вартість на 01.01.15 р. на рівні податкової вартості зі старого обліку станом на 31.12.14 р. Дану вартість також можна поліпшувати, ліквідовувати та проводити її переоцінку. Перехідне правило п. 11 підрозділу 4 р. XX ПКУ фіксує правила визначення балансової вартості основних засобів на 01.01.15 р., але не містить загальних обмежень на зміну такої балансової вартості (щоправда, тут треба пам'ятати про обмеження, описані далі стосовно амортизаційної різниці, що віднімається). Тому ми вважаємо, що як стартовий показник для нового податкового обліку треба взяти стару податкову вартість основних засобів на 31.12.14 р., але надалі нічого не заважає нам змінити її в порядку, передбаченому бухгалтерськими нормативами. Звісно, найбільше запитань викликає можливий вплив на таку вартість подальших бухгалтерських переоцінок "перехідних" основних засобів. А оскільки законодавець не приділив уваги цьому важливому питанню то практики, на нашу думку, повинні висказати своє бачення даного моменту.

З вищесказаного випливає, що з 2015 р. підприємства, які здійснюють коригування бухгалтерського фінансового результату до оподаткування, нараховують податкову амортизацію згідно з п. 138.3 ПКУ. При цьому в частині "перехідних" основних засобів та необоротних активів орієнтуються на їх податкову балансову вартість на кінець минулого року.

Підприємства, які фінансових результатів не коригують, амортизують необоротні активи виключно за правилами бухгалтерського обліку (без будь-яких поглядань на ПКУ).

Вище ми зупинилися на старих ОЗ (тобто введених в експлуатацію до 2015 р.). Дальше виникає питання як бути з придбаними чи самостійно виготовленими об'єктами, які підприємство вперше вводить в експлуатацію у 2015 р.? До того ж це можуть бути і об'єкти, що були у вжитку, тобто експлуатувалися попереднім власником. У даному контексті ми розглянемо їх як нові.

Але виникає запитання щодо відсутності в ПКУ правил визначення первісної вартості ОЗ. Якщо перехідні правила не забули про ОЗ, що були в нас у податковому обліку до 2015 р., то р. III ПКУ нічого не говорить із приводу вартості нових об'єктів. Це аж ніяк не прогалина в законодавстві. Оновлені норми оподаткування свідчать, що достатньо орієнтуватися на вимоги бухгалтерських стандартів (у т.ч. і в цілях визначення ліквідаційної вартості, ст. 138 і пп. 14.1.84 ПКУ). Конкретно складовим первісної вартості присвячено п. 8 П(С)БО 7.

Підприємства, які податкові різниці не визнають орієнтуються лише на фінансовий облік. Іншим підприємствам в частині основних засобів доведеться коригувати свій фінансовий результат, визначений за даними бухгалтерського обліку на суму податкових різниць, що стосуються основних засобів, а саме амортизації.

Тому, із бухгалтерським фінансовим результатом до оподаткування доведеться зробити кілька операцій :

1) збільшити на суму амортизації основних засобів, нарахованої відповідно до П(С)БО (п. 138.1 ПКУ);

2) зменшити на суму амортизації основних засобів, розрахованої відповідно до п. 138.3 ПКУ .

Необхідно врахувати, що для цілей ПКУ визначення терміну основних засобів необхідно керуватися пп. 14.1.138 ПКУ. Ці критерії нами дані вище.

Це визначення рівною мірою використовується як до доданку (бухгалтерської амортизації), так і від'ємника (податкової амортизації) із фінансового результату, іншими словами додаємо до бухгалтерського фінансового результату до оподаткування бухгалтерську амортизацію основних засобів і віднімаємо податкову амортизацію за цими ж об'єктами.

На практиці бухгалтерам необхідно з бухгалтерських основних засобів вибирати ці об'єкти, що відповідають податковій термінології (пп. 14.1.138 ПКУ). Як наслідок - випадають не виробничі основні засоби та необоротні активи з первісною вартістю не більше 2500 грн.

В даному випадку необхідно звернути особливу увагу на не виробничі основні засоби. Тут виникає наступне питання: не виробничі основні засоби не підпадають під визначення основних засобів згідно ПКУ (пп. 14.1.138). А тому збільшувати фінансовий результат на суму їх бухгалтерської амортизації немає підстав. Отже, маємо те, що ця сума амортизації все-таки фактично зменшить об'єкт оподаткування, що йде врозріз із логікою пп. 138.3.2 ПКУ. Тепер щодо необоротних об'єктів, вартість яких не перевищує 2500 грн. Такі об'єкти не є основними засобами у термінах ПКУ (причому незалежно від вартісної межі малоцінності, установлені для цілей бухгалтерського обліку в наказі про облікову політику). Тому податкові різниці щодо них не виникають. Бухгалтерські суми амортизації (залежно від застосованого в бухгалтерському обліку методу) впливають на бухгалтерський фінансовий результат, а отже, і на прибутковий об'єкт оподаткування.

Дальше необхідно звернути увагу, яка сума амортизації щодо таких об'єктів нарахована за звітний період у бухгалтерському обліку. Оскільки не всі бухгалтерські основні засоби є податковими, пропонуємо для спрощення розрахунків виділити на окремих субрахунках амортизацію за об'єктами, що відповідають податковому визначенню основних засобів. Інакше наприкінці періоду доведеться сідати й робити такі вибірки вручну.

Наступним етапом є те, що під час розрахунку об'єкта оподаткування одержану суму бухгалтерської амортизації додаємо до бухгалтерського фінансового результату звітного періоду, не зважаючи на те, що частина цієї амортизації ще не брала участі в формуванні згаданого бухгалтерського фінансового результату. Наприклад, вона могла залишитися в залишках готової продукції чи капітальних інвестиціях. Тому не дуже правильно говорити про "очищення" фінансового результату від бухгалтерської амортизації. Адже згідно з п. 138.1 ПКУ ми "очищуємо" фінансовий результат навіть від тих сум, які до нього поки що не потрапили, оскільки: "фінансовий результат до оподаткування збільшується: на суму нарахованої амортизації основних засобів або нематеріальних активів відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку". У результаті такого додавання одержимо розрахункову суму.

Результат, отриманий після збільшення фінансового результату на амортизацію згідно даних фінансового обліку, зменшуємо на суму амортизації основних засобів, розрахованої відповідно до п. 138.3 ПКУ.

У п. 138.3 ПКУ наведено порядок розрахунку амортизації основних засобів для цілей визначення об'єкта оподаткування. Отже, на підставі пп. 138.3.1 ПКУ розрахунок амортизації основних засобів проводять відповідно до національних П(С)БО з урахуванням обмежень, установлених пп. 14.1.138, 138.3.2-138.3.4 ПКУ Звісно, з метою нарахування податкової амортизації за "перехідними" об'єктами основних засобів потрібно врахувати правило визначення їх стартової балансової вартості

на 01.01.15 р. (вона повинна дорівнювати податковій балансовій вартості станом на 31.12.14 р. – п. 11 підрозділу 4 р. XX ПКУ).

По суті, податкова амортизація – це та сама бухгалтерська амортизація, але із деякими особливостями та винятками, що виливається у вигляді "різниць". В пп. 138.3.1 ПКУ сказано під час розрахунку податкової амортизації застосовують методи нарахування амортизації передбачені національними П(С)БО, крім виробничого методу. Це означає, що перелік методів амортизації обмежено наведеними в національних стандартах (для основних засобів це методи з п. 26 П(С)БО 7 за винятком виробничого).

До речі, у міжнародних стандартах вичерпного переліку методів амортизації основних засобів немає. Тому, якщо користувач МСФЗ застосовує щодо певних об'єктів (груп) інший екзотичний метод амортизації, для податкових цілей доведеться від нього відмовитися.

Що стосується виробничого методу, його й раніше мало хто застосовував, тому що навіть до 01.01.15 р. він не дуже вписувався в загальну логіку податкової амортизації (важко було спрогнозувати дотримання мінімально припустимих строків користування). Щодо заміни виробничого методу амортизації в бухгалтерському обліку, то таких вимог немає навіть для платників, які ведуть облік коригувальних податкових різниць (усіх інших ця проблема взагалі не стосується). Інша річ, що для податкових цілей амортизацію все одно доведеться рахувати одним із визнаних у ПКУ методів: прямолінійним; зменшення залишкової вартості; прискореного зменшення залишкової вартості; кумулятивним (п. 26 П(С)БО 7).

У пп. 138.3.1 ПКУ зроблено застереження про те, що податкову амортизацію нараховують "з урахуванням обмежень, установлених підпунктом 14.1.138". Між тим жодних обмежень пп. 14.1.138 не містить. Він лише наводить визначення основних засобів. Але оскільки ми від самого початку говоримо про "розрахунок амортизації основних засобів", то в контексті ПКУ від цього визначення все одно нікуди не дітися. Це означає лише те, що не повинна вираховуватися амортизація, скажімо, на податкові малоцінні необоротні матеріальні активи. Адже такі активи не вписуються у визначення основних засобів із пп. 14.1.138 ПКУ. Повторимо також, що склад об'єктів має бути єдиним як для "плюсових", так і "мінусових" коригувань. Цілком очевидно, що за умов відсутності спеціальних застережень у рамках однієї ст. 138 ПКУ термін основні засоби для всіх коригувань бухгалтерського фінансового результату має вживатися однаково, а саме – у значенні з пп. 14.1.138 ПКУ.

Іншим питанням розгляду в даній статті є мінімальні терміни амортизації. Для податкових цілей їх використовують згідно пп. 138.3.3 ПКУ (вони не відрізняються від термінів, наведених у попередній редакції р. III ПКУ). Причому вони стосуються як нових об'єктів, так і тих, які уже були у використанні (не важливо, скільки об'єкт використовували попередні власники). Разом із тим необхідно розглянути два моменти з вищевказаного підпункту.

1. Якщо терміни корисного використання (експлуатації) об'єкта основних засобів у бухгалтерському обліку менші за мінімально допустимі терміни амортизації основних засобів, то для розрахунку податкової амортизації використовують терміни, установлені пп. 138.3.3 ПКУ.

2. Коли терміни корисного використання (експлуатації) об'єкта основних засобів у бухгалтерському обліку дорівнюють або перевищують ті, що встановлені пп. 138.3.3 ПКУ, то для розрахунку податкової амортизації застосовують терміни корисного використання (експлуатації) об'єкта основних засобів, згідно даних фінансового обліку.

Логіка зрозуміла: швидкої амортизації в податкових цілях не повинно бути. Але якщо уважно поглянути на пп. 138.3.3 ПКУ, то постає низка запитань. Наприклад, не зрозуміло, що в таблиці зі строками роблять об'єкти, які за податковим визначенням не є основними засобами. Адже податкові різниці згідно з пп. 138.1 і 138.2 ПКУ визначають лише щодо основних засобів та нематеріальних активів. Між тим таблиця мінімально допустимих строків амортизації покриває як основні засоби, так і інші необоротні активи.

Платники, які не ведуть обліку коригувальних податкових різниць, спокійно можуть установлювати в бухгалтерському обліку менші строки корисного використання нових об'єктів основних засобів, ніж прописано в пп. 138.3.3 ПКУ. Що стосується старих об'єктів, можна переглянути їх у разі зміни очікуваних економічних вигід від використання. У фінансовому обліку це можна було робити й раніше (п. 25 П(С)БО 7), але більшість платників для зменшення власних витрат на ведення подвійного обліку основних засобів (податкового й бухгалтерського) у фінансовому обліку використовували податкові обмеження. Оскільки особливих переваг амортизації в фінансовому обліку не було.

Підприємства, які ведуть облік податкових різниць, також не пов'язані в фінансовому обліку податковими мінімальними строками корисного використання з пп. 138.3.3 ПКУ. Тому цілком нормальною буде ситуація, коли, наприклад, бухгалтерський термін корисного використання об'єкта буде меншим за мінімальний податковий термін. Але в цьому разі ми прирікаємо себе на додаткову облікову роботу. У будь-якому випадку бухгалтерські терміни експлуатації мають бути реальними й ґрунтуватися на критеріях із п. 24 П(С)БО 7.

Висновки з проведеного дослідження. Уточнено визначення сутності основних засобів - це матеріальні активи, що призначаються платником податку для використання у господарській

діяльності платника податку, вартість яких перевищує 2500 гривень і поступово зменшується у зв'язку з фізичним або моральним зносом та очікуваний строк корисного використання яких з дати введення в експлуатацію становить понад один рік (або операційний цикл, якщо він довший за рік).

Враховано, що починаючи з 2015 року, у платників податків, річний дохід яких не перевищує 20 млн. грн., оподаткування можна визначати без коригування бухгалтерського результату до оподаткування на податкові різниці (крім від'ємного значення об'єкта оподаткування минулих податкових (звітних) років).

Платник податку на прибуток здійснює податкові коригування бухгалтерського фінансового результату за двома варіантами: доходи перевищують 20 млн. грн. або не перевищують цієї межі, але підприємство вирішило, що йому корисно враховувати різниці й коригувати на них фінансовий результат.

Різниці, які виникають при нарахуванні амортизації необоротних активів поділено на три складових. Це різниці в частині: амортизації основних засобів і нематеріальних активів; уцінки і дооцінки та зменшення або відновлення корисності; залишкової вартості об'єкта основних засобів чи нематеріальних активів в разі їх продажу або ліквідації. При цьому при розрахунку амортизації основних засобів та нематеріальних активів їх балансова вартість на 1 січня 2015 року має дорівнювати балансовій вартості таких активів, що визначена станом на 31 грудня 2014 року.

Підприємства, які фінансових результатів не коригують, амортизують необоротні активи виключно за правилами бухгалтерського обліку (без будь-яких поглядань на ПКУ).

Підприємства, які податкові різниці не визнають орієнтуються лише на фінансовий облік. Інші підприємства в частині основних засобів повинні коригувати свій фінансовий результат, визначений за даними бухгалтерського обліку на суму податкових різниць, що стосуються основних засобів, а саме амортизації.

Платники податків, які не ведуть обліку коригувальних податкових різниць, можуть установлювати в бухгалтерському обліку менші строки корисного використання нових об'єктів основних засобів, ніж прописано в пп. 138.3.3 ПКУ.

Підприємства, які ведуть облік податкових різниць, також не пов'язані в фінансовому обліку податковими мінімальними строками корисного використання з пп. 138.3.3 ПКУ.

Література

1. Богацька Н.М. Аналіз основних засобів підприємства / Н.М. Богацька // Економіка. – 2010. – № 5. – С. 10-15.
2. Довгопол Н. Амортизація : предметна сутність і ступінь впливу на відтворення основних засобів / Н. Довгопол, М. Нестеренко // Бухгалтерський облік і аудит. Науково-практичний журнал. – 2010. – №12 – С. 3–13.
3. Колумбет О.П. Економічний зміст амортизації необоротних активів та проблеми її нарахування в умовах сталого розвитку / О.П. Колумбет // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 1. – С. 82–86.
4. Левицька І.В. Відтворення основних засобів: теорія і практика : монографія / І.В. Левицька. – Тернопіль: ТзОВ «Терно-граф», 2010. – 272 с.
5. Савченко А.Г. Прискорена амортизація у системі державного регулювання / А.Г. Савченко, Н.П. Москалюк // Фінанси України. – 2003. – № 7. – С. 68–74.
6. Стадницький Ю.І. Амортизація основних засобів: класифікація підходів / Ю.І. Стадницький // Наука і економіка : науково-теоретичний журнал Хмельницького економічного університету. – 2011. – Вип. 4(24). – С. 72–78.
7. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI (із змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/2755-17>
8. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 “Основні засоби” № 372 від 18.03.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0288-00>

References

1. Bohatska, N.M. (2010), “Analysis of the fixed assets of the enterprise”, *Ekonomika*, no. 5, pp. 10-15.
2. Dovhopol, N., Nesterenko, M. (2010), “Amortization: subject essence and degree of influence on the reproduction of fixed assets”, *Bukhhalterskyi oblik i audit*, no. 12, pp. 3–13.
3. Kolumbet, O.P. (2012), “The economic content of the depreciation of fixed assets and problems of its accrual in the context of sustainable development”, *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, no. 1, pp. 82–86 .
4. Levytska, I.V. (2010), *Vidtvorennia osnovnykh zasobiv: teoriia i praktyka* [Reproduction of fixed assets: theory and practice], textbook, Terno-graph, Ternopil, Ukraine, 272 p.
5. Savchenko, A.H. and Moskaliuk, N.P. (2003), “Accelerated depreciation in the state regulation”, *Finansy Ukrainy*, no. 7, pp. 68-74.
6. Stadnytskyi, Yu.I. (2011), “Depreciation of fixed assets: classification approaches”, *Nauka i ekonomika : naukovо-teoretychnyi zhurnal Khmelnytskoho ekonomichnoho universytetu*, no. 4(24), pp. 72-78.
7. Tax Code of Ukraine from 02.12.2010, no. 2755-VI (with changes and amendments), available at: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/2755-17>
8. Accounting Regulation (Standard) 7 “Fixed Assets”, from 18.03.2011 № 372, available at: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0288-00>.

УДК 657:504.06

Гангал Л.С.,
аспірант*
Буковинський державний
фінансово-економічний університет

ЕКОЛОГІЧНИЙ ОБЛІК ЯК ІНФОРМАЦІЙНИЙ ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Hanhal L.S.,
graduate student,
Bukovyna State Finance and Economics University

ENVIRONMENTAL ACCOUNTING AS AN INFORMATION TOOL FOR MANAGEMENT OF COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Постановка проблеми. Екологічний облік на підприємстві є індикатором раціональності господарювання, справедливого перерозподілу природних ресурсів, виробництва екологічно чистої продукції, виявлення проблем екологічного ризику, надходження інвестицій в аграрний сектор та контролю негативного впливу на навколишнє середовище. Саме тому він значною мірою впливає на конкурентоспроможність господарюючого суб'єкта. Проте, в Україні формування обліку екологічної діяльності знаходиться лише на початковому етапі становлення. Відсутність належної нормативно-правової бази та методики відображення інформації щодо екологічних витрат у звітності значно обмежує можливості використання даного виду обліку як інструменту формування інформаційної бази для управління підприємством та станом зовнішнього природного середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у вирішення питань щодо дослідження обліку екологічної діяльності займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені: В. Базилевич [3], І.В. Бешуля [1], О.І. Вишницька [2], А.Ю. Жулавський [4], І.В. Замула [5], С.М. Клименко [6], О.І. Коблянська [7], Л.І. Максимів [8], О.О. Манкуєв [9], Є.В. Мішенін [10], В.А. Пшеничний [11], К.С. Саєнко [12], О. М. Сухіна [13] та інші. Проте досі не розроблені теоретико-методологічні засади щодо формування інформації про екологічну діяльність підприємств, котра б слугувала підґрунтям управління їх конкурентоспроможністю.

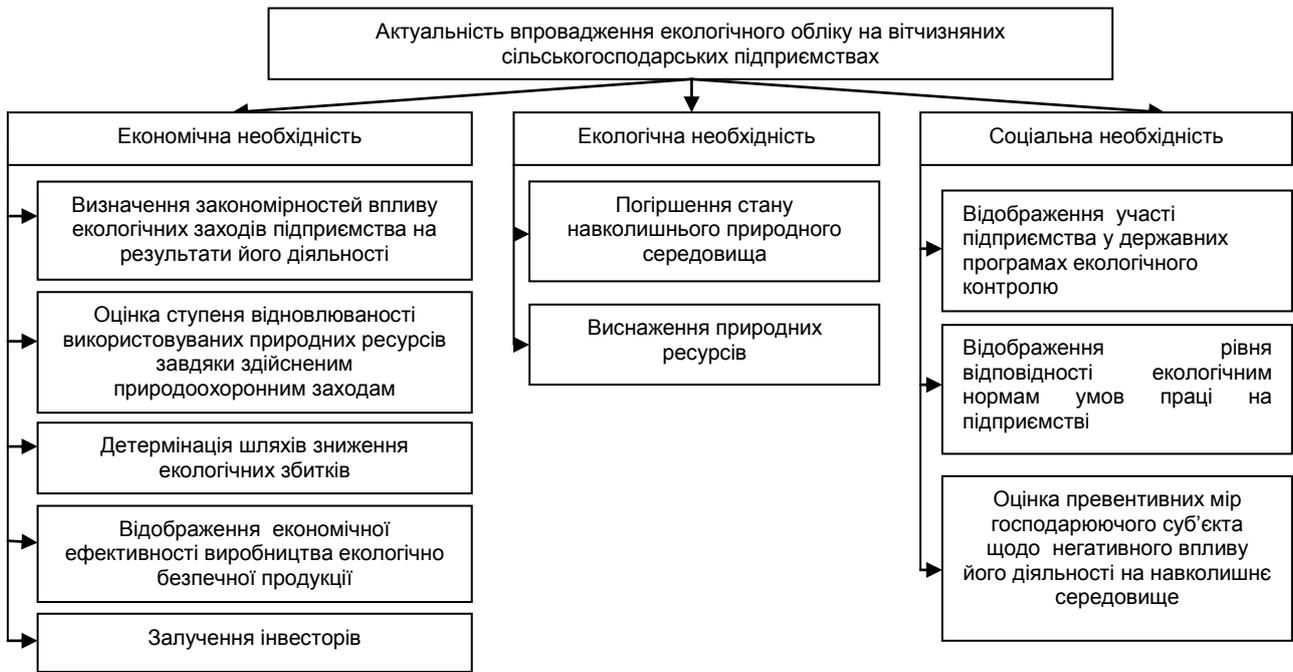
Постановка завдання. Метою дослідження є формування теоретико-методологічного базису для впровадження екологічного обліку у практику діяльності вітчизняних сільськогосподарських підприємств як інформаційного інструменту управління їх конкурентоспроможністю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зарубіжна господарська практика доводить, що охорона навколишнього середовища сприймається як важлива економічна задача підприємства, а природозберігаюча діяльність сприяє появі нових конкурентних переваг і формує сумарний позитивний результат для економіки. До того ж реалізація цілей екологоорієнтованих стратегій виробництва суб'єктами господарювання на кожному з рівнів економічної системи створює можливості отримання доходу від економічних та екологічних дивідендів, - так званого подвійного фінансового вирашу.

Актуальність впровадження системи екологічного обліку на вітчизняних сільськогосподарських підприємствах має економічний, екологічний та соціальні аспекти, що представлені на рис.1.

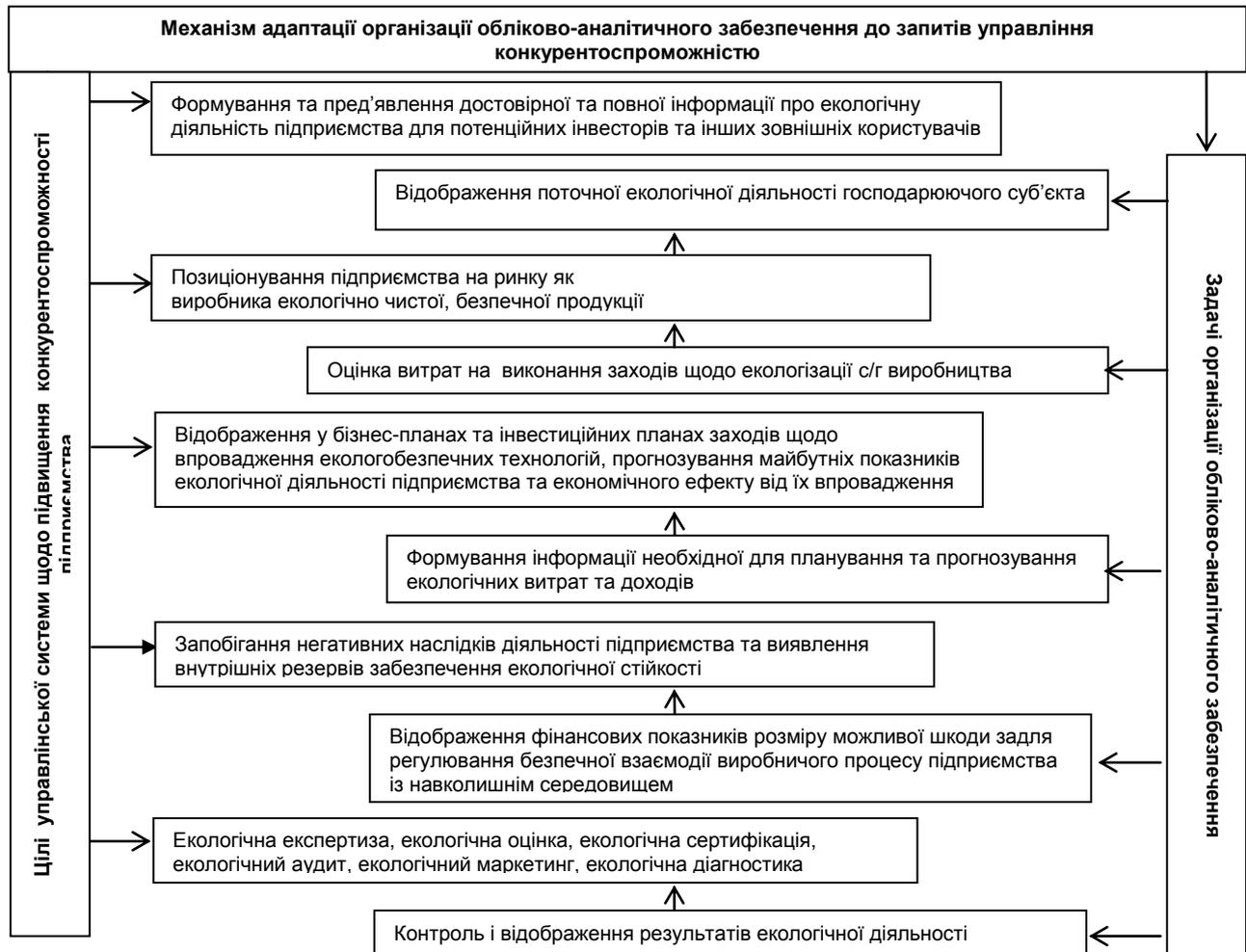
Екологічна складова має місце і у внутрішніх чинниках забезпечення конкурентоспроможності: формування системи екологічного менеджменту як складової частини загальної системи управління підприємством, оптимізації виробничих процесів, зниження екологічних ризиків і витрат, викликаних нераціональним використанням ресурсів. Взаємозв'язок систем управління конкурентоспроможністю та задач організації обліково-аналітичного забезпечення у частині екологічного обліку представлені на рис. 2.

* Науковий керівник: Проданчук М.А. – д.е.н., доцент

Рис.1. Актуальність впровадження екологічного обліку на вітчизняних сільськогосподарських підприємствах

Джерело: авторська розробка

Рис. 2. Механізм адаптації організації обліково-аналітичного забезпечення екологічної діяльності до запитів управління конкурентоспроможністю сільськогосподарських підприємств

Джерело: авторська розробка

На сучасному етапі розвитку світової економіки екологічна діяльність сільськогосподарських підприємств сприяє появі нових конкурентних переваг і забезпечує формування позитивного фінансового результату діяльності як окремого агровиробника, так і національної економіки. Постановка і реалізація ефективних екологоорієнтованих стратегій ведення господарської діяльності можлива лише за умови якісного обліково-аналітичного забезпечення системи екологічного менеджменту підприємства.

У бухгалтерському обліку та звітності будь-яка господарська діяльність, у тому числі і екологічна, знаходить своє відображення за допомогою показників витрат, доходів та порядку їх формування. Проте система обліку екологічної діяльності підприємств в Україні знаходиться лише у стадії становлення. Так, на сучасному етапі формування методики відображення екологічних витрат в працях науковців існує безліч суперечностей. Немає єдиного підходу не тільки до методики обліку, а й до класифікації і визначення поняття "екологічні витрати" (табл.1).

Таблиця 1

Трактування сутності екологічних витрат у науковій літературі

Автор	Дефініція
І.В. Бешуля [1]	Екологічні витрати поділяються на ті, що виникають у результаті заходів з попередження й ліквідації наслідків забруднення в ході звичайних виробничих процесів, а також інвестиції, експлуатаційні витрати з управління природоохоронною діяльністю, з ліквідації наслідків завданої екологічної шкоди, відшкодовані витрати.
О.С Дуброва, С.М Клименко [6]	Втрати, пов'язані із завданням шкоди навколишньому природному середовищу
І. В. Замула [5]	Екологічні витрати – це всі витрати, пов'язані зі здійсненням екологічної діяльності підприємства.
Л.І. Максимів [8]	Екологічні витрати – це інтерналізовані витрати, які виникають внаслідок добровільних або обов'язкових заходів з метою запобігання, усунення, зменшення навантажень на довкілля, а також внаслідок втрат продуктивності та незворотних втрат енергії, сировини і матеріалів.
О.О. Манкуєв [9]	Екологічні витрати - це витрати, пов'язані з викидами шкідливих речовин і переробкою відходів; витрати на профілактику та екологічний менеджмент; вартість матеріалів; вартість відходів виробництва.
Є. В. Мішенін [10]	Екологічні витрати – це витрати на природоохоронні заходи, які включають витрати на попередження інтенсивного забруднення навколишнього середовища і на різне зменшення негативного впливу на природу.
К. С. Саєнко [12]	Екологічні витрати – це витрати на придбання ліцензії на право користування надрами; витрати на освоєння природних ресурсів; плата за негативний вплив на навколишнє середовище; капітальні і поточні витрати природоохоронної діяльності.
О. М. Сухіна [13]	Екологічні витрати – це екоресурсні платежі (збори), витрати на капітальний ремонт основних виробничих фондів природоохоронного призначення, поточні витрати на охорону та раціональне використання природних ресурсів, в тому числі – поводження з відходами.

Джерело: сформовано автором

Аналіз показав, що існують значні розбіжності у розумінні і трактуванні екологічних витрат різними науковцями. Так, більшість вчених у визначенні даного поняття вдаються до конкретизації об'єктів екологічних витрат при цьому упускаючи значну їх частину. Так, Манкуєв О.О., Мішенін Є.В., Бешуля І.В. не включають до їх складу плату за користування природними ресурсами, екологічні платежі та збори. Лише Манкуєв О.О. визначає екологічний менеджмент одним із елементів даних затрат. Екстернальні витрати, пов'язані з відновленням навколишнього природного середовища чітко включає до складу екологічних витрат лише Синякевич І.М. Витрати на сертифікацію продукції задля відображення її відповідності екостандартам практично ніхто із науковців не визначив чітко у складі екологічних витрат. Зважаючи на значну кількість об'єктів даних витрат вважаємо недоцільним вдаватися до їх конкретизації при визначенні сутності досліджуваної категорії. Разом з тим, варто уникати і надмірного узагальнення змісту досліджуваного поняття (зокрема, як у визначенні Дубрової О.С, Клименко С.М), оскільки це ускладнює ідентифікацію складових елементів екологічних витрат у обліку.

Тому для потреб бухгалтерського обліку нами запропоновано використання наступного трактування досліджуваного поняття: екологічні витрати – це зменшення економічних вигід підприємства чи збільшення зобов'язань, пов'язаних із відтворенням і раціональним використанням природних ресурсів, підтриманням в нормальному стані й поліпшенням якісних характеристик навколишнього природного середовища, попередження його забруднення чи завдання іншої шкоди, а також плата за використання ресурсів природних екосистем чи відшкодування завданих їм збитків. Саме таке трактування даного поняття варто включити до П(С)БО 16 «Витрати».

У вітчизняній нормативно-правовій базі з бухгалтерського обліку практично відсутнє будь-яке регулювання екологічної діяльності підприємств. Так, у П(С)БО 16 «Витрати» у складі витрат немає ніякого згадування про екологічні витрати. Аналогічно і у діючому Плані рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій екологічні витрати теж не зазначені. Вважаємо, що належне формування законодавчої бази щодо екологічної діяльності підприємства є основою організації належного еколого-економічного обліку господарюючих суб'єктів. Поняття ж екологічних витрат має обов'язково бути включеним до національних стандартів бухгалтерського обліку і фінансової звітності.

Немає в українській нормативно-правовій базі і загальноприйнятої класифікації екологічних витрат, які сплачують підприємства і тому їх прийнято відносити у дебети різних рахунків. Причиною цього в першу чергу виступає відсутність надійної нормативно-правової та інформаційної бази, відсутність мотивації щодо здійснення витрат на природоохоронні заходи, обмеженість методики стандартизованого обліку екологічних витрат, що виникають під час господарської діяльності.

Для ефективного контролю та управління за екологічними витратами підприємства необхідним є їх групування за доцільно обраними класифікаційними ознаками. На думку більшості вітчизняних і зарубіжних вчених, варто поділяти екологічні витрати на капітальні, тобто такі, що спрямовуються на здійснення екологічних заходів та поточні, пов'язані з експлуатацією природоохоронних об'єктів. Науковці О. І. Коблянська та М. О. Цибульник вважають, що головним напрямом класифікації витрат є поділ їх на такі, що включаються до собівартості продукції та такі, що відносяться до витрат періоду [7].

Головними ознаками класифікації екологічних витрат І. В. Замула вважає вид діяльності та характер впливу на навколишнє середовище [5].

В.А. Пшеничний пропонує виділити усі витрати, пов'язані з природокористуванням, в окрему облікову групу, дещо деталізуючи статті витрат, визначаючи також наступні їх види: паливо і енергія на проведення природоохоронних заходів, заробітна плата персоналу, витрати на управління природоохоронною діяльністю, витрати, понесені у зв'язку із зупинкою виробництва з екологічних причин, витрати на утилізацію відходів [11].

Ю.А. Жулавський поділяє екологічні витрати на дві основні групи: Витрати, пов'язані із процесом природокористування та Витрати, пов'язані з фактором забруднення довкілля [4].

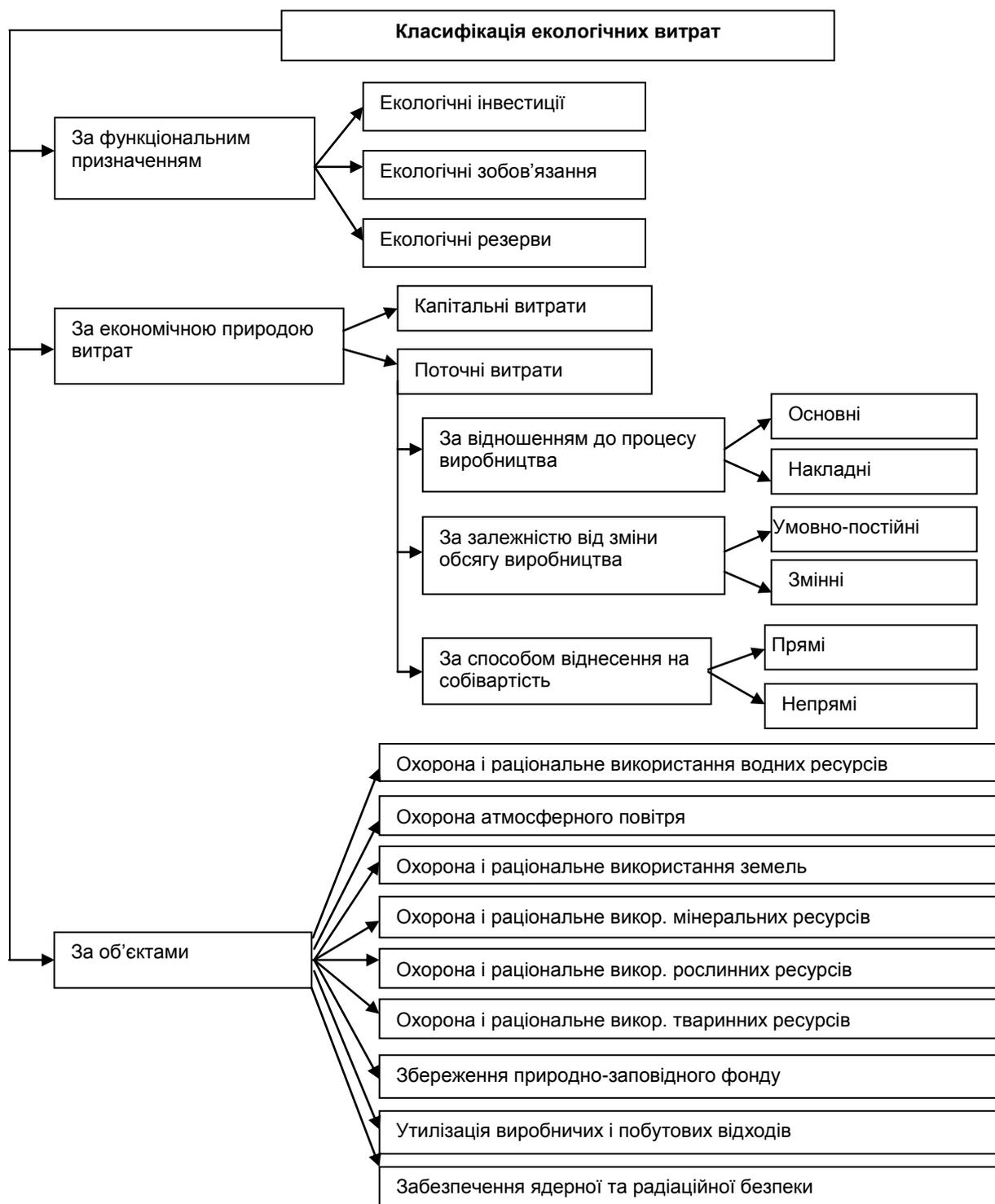
Проаналізувавши погляди дослідників, ми дійшли висновку, що в науковій та довідковій літературі поки не пропонується класифікувати екологічні витрати залежно від їх функціонального призначення. Однак, саме дана класифікаційна ознака характеризує призначення витратених ресурсів на екологічну діяльність (для здійснення природоохоронних заходів, для відшкодування завданої шкоди навколишньому середовищу чи для забезпечення, а відповідно відображає ефективність еколого-економічної діяльності підприємства. Окрім того, використання даної класифікаційної ознаки для потреб управлінського обліку дозволяє підвищити якість і релевантність облікової інформації, а отже позитивно впливає на процес управління конкурентоспроможністю підприємства в цілому. Таким чином, ми рекомендуємо поділяти екологічні витрати за функціональним призначенням на екологічні зобов'язання, екологічні інвестиції та екологічні резерви.

Проведені дослідження показали, що для прийняття управлінських рішень сільськогосподарськими підприємствами різних організаційно-правових форм важливим є також розподіл екологічних витрат за об'єктами, економічною природою витрат, способом перенесення на продукцію та ступенем впливу обсягу виробництва на рівень витрат (рис. 3).

Класифікація екологічних витрат за функціональним призначенням відіграє важливу роль при оцінці конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. Так, порівняння розміру екологічних інвестицій та екологічних зобов'язань дає можливість скласти уявлення про обсяг завданої шкоди навколишньому середовищу у результаті виробничої діяльності підприємства та обсяг витрат, понесених на здійснення природоохоронної діяльності та відновлення якісних характеристик використовуваних природних ресурсів.

Поняття «екологічні інвестиції» для України нове. Згідно із визначенням Вишницької О.І., екологічні інвестиції - всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються у господарську діяльність і спрямовані на зменшення негативної антропогенної дії на навколишнє середовище, зниження екодемокративного впливу процесів виробництва, споживання та утилізації товарів та послуг; збереження, раціональне використання природних ресурсів та покращення природно-ресурсного потенціалу територій; забезпечення екологічної безпеки країни, внаслідок яких досягаються екологічний, соціальний та економічний результати [2].

Дотепер на міжнародному і національному рівнях не розроблені та не рекомендовані стандарти бухгалтерського обліку, в яких включено поняття «екологічні зобов'язання». Є різні визначення цього поняття, однак найбільш точно його розкривають В. Базилевич та Д. Вальтер, які визначають «екологічні зобов'язання» як наслідок екологічного характеру, обумовлений взаємодією підприємств із навколишнім середовищем, що може здійснити суттєвий вплив на фінансовий стан [3].

Рис. 3. Удосконалена класифікація екологічних витрат для потреб управління конкурентоспроможністю сільськогосподарських підприємств
 Джерело: власна розробка

Екологічні фонди та резерви представляють собою грошові фонди, що створюються підприємством для забезпечення гарантій виплат екологічних відшкодувань, відновлення використовуваних ресурсів, ліквідацію можливої шкоди навколишньому середовищу і т.д.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, екологічний облік на підприємстві є індикатором раціональності господарювання, справедливого перерозподілу природних ресурсів, виробництва екологічно чистої продукції, виявлення проблем екологічного ризику, надходження інвестицій в аграрний сектор та контролю негативного впливу на навколишнє середовище. Саме тому він значною мірою впливає на конкурентоспроможність господарюючого суб'єкта. Враховуючи це, перспективним

напрямом удосконалення облікової системи вітчизняних аграріїв є доповнення її складових екологоорієнтованим обліком та звітністю, спрямованих на формування потужного інформаційного базису обліково-аналітичного забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств.

Література

1. Бешуля І.В. Напрямки стандартизації екологічного обліку / І.В. Бешуля // Регіональні перспективи. – 2001. – № 2-3. – С. 15-16.
2. Вишницька О.І. Екологічні інвестиції: сутність, класифікація, принципи та напрями реалізації / О.І. Вишницька // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. – 2009. – № 2. – С. 51-58.
3. Глосарій зеленого бізнесу / В. Базилевич [та ін.]; наук. ред.: проф. В.Базилевич, проф. Д. Вальтер. – К. : Знання, 2010. – 518 с.
4. Жулавський А.Ю. Управлінський облік екологічних витрат / А.Ю. Жулавський // Вісник Львівської комерційної академії. – 2011. – № 36. – С. 142–146.
5. Замула І.В. Бухгалтерська інтерпретація екологічного збитку / І.В. Замула // Вісник Хмельницького національного університету, 2009. – Випуск 4. – С. 107–110.
6. Клименко С.М. Обґрунтування господарських рішень та оцінка ризиків : навч. посібник / С.М. Клименко, О.С. Дуброва. – К. : КНЕУ, 2005. – 252 с.
7. Коблянська О.І. Екологічні витрати та зобов'язання в системі бухгалтерського обліку / О.І. Коблянська, М.О. Цибульник // Економічні науки. Сер. : Облік і фінанси. – 2012. – Вип. 9(2). – С. 93-98.
8. Максимів Л.І. Тенденції розвитку екологічно зорієнтованого бухгалтерського обліку / Л. Максимів // Бухгалтерський облік і аудит : наук.-практ. журнал. – 2005. – № 5. – С. 18-23.
9. Манкуєв О.О. Екологічні витрати в системі категорій екологічної економіки [Електронний ресурс] / О.О. Манкуєв. – Режим доступу: <http://rsee.chitgu.ru/pages/rsee2003/file3ru.htm>
10. Мішенін Є.В. Еколого-економічні проблеми природокористування у лісовому комплексі / Є.В. Мішенін ; За ред. д.е.н., акад. УЕАН Я.В. Ковалюка. – Суми : ВВП "Мрія - 1" ЛТД, 1998. – 272 с.
11. Пшеничний В.А. Сущность и учетные особенности природоохранных затрат на предприятиях по добыче и транспортировке газа / В.А. Пшеничный // Экономические и гуманитарные науки – 2011. – Вып. 12 (239). – С. 51–55.
12. Саенко К.С. Учет экологических затрат / К.С. Саенко. – М. : Финансы и статистика, 2005. – 376 с.
13. Сухіна О.М. Дослідження екологічної складової у виробничій діяльності підприємств гірничодобувної промисловості / О.М. Сухіна ; відп. ред. Б.М. Данилишин // Економіка природокористування і охорона довкілля: щорічник наук. праць НАН України. Рада по вивченню продуктивних сил України. – К., 2005. – 376 с.

References

1. Beshulia, I.V. (2001), "Areas of environmental accounting standardization", *Rehionalni perspektyvy*, no. 2-3, pp. 15-16.
2. Vyshnytska, O.I. (2009), "Environmental investments: essence, classification, principles and directions of realization", *Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu. Seriya Ekonomika*, no.2, pp. 51-58.
3. Bazylevych, V. et al. (2010), *Hlosarii zelenoho biznesu* [Glossary of green business], Znannia, Kyiv, Ukraine, 518 p.
4. Zhulavskiy, A. Yu. (2011), "Management accounting of environmental costs", *Visnyk Lvivskoi komertziinoi akademii*, no.36, pp. 142-146.
5. Zamula, I.V. (2009), "Accounting interpretation of environmental damage", *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, issue 4, pp. 107–110.
6. Klymenko, S.M and Dybrova, O.S. (2005), *Obgruntuvannia hospodarskykh rishen ta otsinka ryzykiv* [Justification of business decisions and risk assessment], KNEY, Kyiv, Ukraine, 252 p.
7. Koblianska, O.I. and Tsybulnyk, M.O. (2012), "Environmental costs and liabilities in the accounting system", *Ekonomichni nauky : Oblik i finansy*, issue 9(2), pp. 93-98.
8. Maksymiv, L.I. (2005), "Trends of environmentally oriented accounting", *Bukhhalterskyi oblik i audyt*, no. 5, pp. 18-23.
9. Mankuiev, O.O. (2003), "Environmental costs in the system categories of ecological economics", available at: <http://rsee.chitgu.ru/pages/rsee2003/file3ru.htm>
10. Mishenin, Ye.V. (1998), *Ekoloho-ekonomichni problemy pryrodokorystuvannia u lisovomu kompleksi* [Ecological and economic problems of natural resources in the forest sector], VVP Mriia, Sumy, Ukraine, 272 p.
11. Pshenichnyi, V.A. (2011), "The essence and peculiarities of accounting of environmental costs in the mining and transportation of gas", *Ekonomicheskyye i humanitarnyye nauki*, issue 12, pp. 51–55.
12. Saenko, K.S. (2005), *Uchet ekologicheskikh zatrat* [Accounting for environmental costs], Finansy i statystyka, Moscow, Russia, 376 p.
13. Sukhina, O.M. (2005), "The study of the environmental component in the production of mining companies", *Ekonomika pryrodokorystuvannia i okhorona dovkillia: schorichnyk nauk. prats NAN Ukrainy. Rada po vuvchenniu produktyvnykh syl Ukrainy*, Kyiv, Ukraine, 376 p.

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА

УДК 658.15

Язлюк Б.О.,
д.е.н., професор, професор кафедри обліку та економіко-правового забезпечення агропромислового бізнесу,
Гевко Р.Б.,
д.т.н., професор, завідувач кафедри менеджменту біоресурсів і природокористування
Дзядикевич Ю.В.,
д.т.н., професор, професор кафедри менеджменту біоресурсів і природокористування
Тернопільський національний економічний університет

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Yazliuk B.O.,
dr.sc.(econ.), professor, professor of department of accounting and legal providing of agricultural production
Hevko R.B.,
dr.sc.(techn.), professor, head of management department of natural resources
Dziadykevych Yu.V.,
dr.sc.(techn.), professor, professor of management department of natural resources
Ternopil National Economic University

THEORETICAL AND APPLIED ASPECTS OF ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE

Постановка проблеми. Для утвердження України як самостійної незалежної країни в світовому просторі важливе значення має проблема економічної безпеки держави. Невиваженість і непослідовність реформ негативно відобразилася на розвитку, якості організації та конкурентоспроможності економіки країни, внаслідок чого виникли значні втрати науково-технічного та виробничого потенціалу й ускладнення зі збутом продукції національних товаровиробників. У зв'язку з тим, ці процеси є загрозою суверенному розвитку України, оскільки викликані нечіткою національною моделлю розвитку країни. З огляду на це, дослідження аспектів економічної безпеки держави пов'язано з широким колом проблем ринкової трансформації української економіки та вивчення можливостей її інтеграції до світового економічного простору на рівноправних і взаємовигідних умовах [1; 2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми вивчення чинників, які впливають на економічну безпеку країни, присвячені роботи Т.А. Федотової і Е.Е. Дмитренко [3], О. Вовка [4], І.С. Чорнодіда [5], В.Т. Шлемко і І.Ф. Білько [6], Т.В. Сака [7], Б.В. Губського [8] і Т.Т. Ковальчука [9] та ін. Однак у роботах висвітлені лише окремі заходи, що впливають на економічну безпеку. Це зумовлює необхідність більш глибокого дослідження теоретичних і прикладних аспектів, які сприяють вирішенню проблеми економічної безпеки України.

Постановка завдання. Метою роботи є виявлення теоретичних і прикладних аспектів, які впливають на економічну безпеку країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Актуальність проблеми економічної безпеки

держави в умовах трансформаційних змін і глобалізації набуває особливої гостроти як у науково-теоретичному, так і економічному та політичному рівнях.

З метою визначення рівня економічної безпеки України як головної складової національної безпеки держави, наказом міністра економіки України № 60 від 02.03.2007 р. затверджено методику розрахунку рівня економічної безпеки України [10]. Методика ґрунтується на комплексному аналізі індикаторів економічної безпеки з виявленням потенційно можливих загроз економічній безпеці України. Індикатори економічної безпеки – це реальні статистичні показники розвитку економіки країни, які найбільш повно характеризують явища і тенденції в економічній сфері.

У методиці зазначено, що економічна безпека – це такий стан національної економіки, що дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, а також здатний задовольняти потреби особи, сім'ї, суспільства та держави. Загрози економічній безпеці України – це сукупність наявних і потенційно можливих явищ і чинників, які створюють небезпеку для реалізації національних інтересів у економічній сфері.

Економічна безпека ґрунтується на трьох важливих засадах: економічній незалежності, стійкості і стабільності та здатності до саморозвитку і прогресу [11].

Економічна незалежність – це здійснення державного контролю над національними ресурсами, використання національних конкурентних переваг для забезпечення рівноправної участі держави у міжнародній торгівлі та коопераційних зв'язках [12].

Стійкість і стабільність національної економіки – це міцність і надійність усіх елементів економічної системи, захист усіх форм власності, створення гарантій для ефективної підприємницької діяльності та стримування дестабілізуючих чинників [8].

Здатність до саморозвитку і прогресу – це спроможність самостійно реалізовувати й захищати національні економічні інтереси, здійснювати постійну модернізацію виробництва, ефективну інвестиційну та інноваційну політику, розвивати інтелектуальний та трудовий потенціал країни [13].

Економічна безпека країни може трактуватися як поєднання економічної безпеки держави та безпеки економічних суб'єктів [14].

Світовий досвід підтверджує те, що забезпечення економічної безпеки – це гарантія незалежності країни, умови її стабільності та ефективної життєдіяльності суспільства. Однак досягнення стану економічної безпеки неможливе без чіткого визначення та реалізації національних економічних інтересів.

Провідні вітчизняні та зарубіжні вчені розглядають економічну безпеку держави як:

- 1) певний стан чи рівень розвитку економіки;
- 2) сукупність умов або потенціалів забезпечення цільових параметрів безпеки;
- 3) процес, спрямований на запобігання загроз і реалізацію економічних інтересів.

Захищеність самої економіки здійснюється за рахунок здебільшого економічних чинників. На думку автора роботи [7], «економічна безпека означає надійну і забезпечену всіма необхідними засобами держави захищеність національно-державних інтересів у сфері економіки від внутрішніх і зовнішніх збитків». Різні фахівці підкреслюють, що економічна безпека держави – це стан економічної системи, який характеризується стійкістю до впливу внутрішніх і зовнішніх дій, що загрожують суспільству. Економічна безпека держави розглядається ширше, ніж тільки як інструмент економічної політики держави [1-4]. Деякі фахівці вважають, що економічна безпека держави – це сукупність властивостей стану виробничої підсистеми економічної системи, яка забезпечує можливість досягнення цілей всієї системи [5-8].

Отже, економічна безпека держави – це складна інтегральна категорія. Особливості її стану в транзитивній економіці виявляються у суперечностях, що діють у національній господарській системі у вигляді системної сукупності негативних чинників, вирішення яких потребує використання комплексу дій нормативно-правового, інституційного та організаційно-економічного характеру і заходів, які направлені на збалансоване та стабільне зростання економіки держави.

У методиці розрахунку рівня економічної безпеки України зазначено, що основними складовими елементами економічної безпеки держави є: макроекономічна, фінансова, зовнішньоекономічна, інвестиційна, науково-технічна, енергетична, виробнича, демографічна, соціальна та продовольча безпека [10].

Макроекономічна безпека – це стан економіки, при якому досягається збалансованість макроекономічних відтворювальних пропорцій [9; 11].

Фінансова безпека – це такий стан бюджетної, грошово-кредитної, банківської, валютної системи та фінансових ринків, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних загроз, а також здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання [6; 11].

Необхідність зміцнення системи фінансової безпеки в Україні викликана недоліками у фінансово-економічній сфері, зокрема розладом фінансів держави, місцевого самоврядування та приватних підприємницьких структур; втратою внутрішньої та зовнішньої платоспроможності, послаблення контролю у сфері розрахунків між учасниками ринку, витік національного капіталу за кордон; втратою довіри населення до національної грошової одиниці, фінансових інституцій. Суттєвою

загрозою фінансовій безпеці є виснаженість основних джерел фінансових ресурсів, зокрема прибутку суб'єктів господарювання, доходів бюджетів усіх рівнів, амортизаційних відрахувань, ресурсів цільових фондів [12-15].

У зв'язку з посиленням інтеграції економіки України у світову економічну систему питання зовнішньоекономічної безпеки стає все більш вагомим. Зовнішньоекономічна безпека – це такий стан відповідності зовнішньоекономічної діяльності національним економічним інтересам, який забезпечує мінімізацію збитків держави від дій негативних зовнішніх економічних чинників і створення сприятливих умов розвитку економіки завдяки її активній участі у світовому розподілі праці [1; 2].

Для забезпечення економічної безпеки необхідно визначити перелік продукції, що її повинна виробляти Україна за будь-якої кон'юнктури на світових ринках і незалежно від кон'юнктурного середовища на внутрішньому ринку.

Рівень зовнішньоекономічної безпеки характеризується значною низкою індикаторів (показників), зокрема:

- відношенням обсягу зовнішньої торгівлі до ВВП;
- коефіцієнтом покриття імпорту експортом;
- відношенням обсягу експорту до ВВП;
- сальдом зовнішньоторговельної діяльності та ін.

Для визначення рівня забезпечення зовнішньоекономічної безпеки необхідно проводити моніторинг основних індикаторів.

У зовнішньоекономічній діяльності України необхідно враховувати надмірну залежність її від Росії, яка є основним постачальником енергоресурсів (нафта, газ, ядерне паливо). Це посилює залежність нашої держави від зовнішнього впливу. Потреба державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності зумовлюється значною часткою державного сектору в національній економіці та недосконалістю відповідних ринкових механізмів [12;16].

Інтегрування України в світову економіку можливе лише за умов кардинального поліпшення структури зовнішньоекономічної діяльності, за рахунок постачання готової продукції, використання інвестицій виробничої та науково-технічної кооперації тощо.

Інвестиційна безпека – це рівень національних та іноземних інвестицій, який здатний забезпечити довгострокову позитивну економічну динаміку при належному рівні фінансування науково-технічної сфери, і створення інноваційної інфраструктури й адекватних інноваційних механізмів [17; 18].

Розвиток науково-технічного потенціалу та реалізація його досягнень у всіх сферах життєдіяльності суспільства є об'єктивно необхідною альтернативною основою збереження та нарощування економічного потенціалу України.

Інноваційно-технологічна безпека визначається здатністю науково-технічного потенціалу генерувати позитивні зрушення в економіці. Розвиток економіки України на сьогоднішній день відбувається шляхом некерованого зниження науково-технічного потенціалу України, як наслідок різкого скорочення державних витрат на науково-дослідницькі розробки. Занепокоєння викликає стан академічної науки, яка в основному пов'язана з проведенням фундаментальних досліджень, котрі є базою для прикладних досліджень та інженерно-технічних розробок, а джерелом фінансування є бюджетні асигнування [1; 2].

Для забезпечення економічної безпеки держави необхідно розробити механізм, який містив би комплекс заходів, спрямованих на те, щоб в умовах будь-яких міжнародних обставин зберігався гранично допустимий рівень розвитку вітчизняного науково-технічного та виробничого потенціалу.

Водночас важливою є також науково-технологічна безпека країни, що відображає такий стан науково-технічного та виробничого потенціалу держави, який дає змогу забезпечити належне функціонування національної економіки, підтримки конкурентоздатності вітчизняної продукції, а також гарантування державної незалежності за рахунок власних інтелектуальних і технологічних ресурсів.

Економічна безпека України має як внутрішні, так і зовнішні загрози [5-9]. До внутрішніх загроз економічній безпеці відносяться:

- низький технологічний рівень більшості галузей, високі витрати виробництва, низька якість продукції і, як наслідок, низька конкурентоспроможність національної економіки;
- деформована структура виробництва та відтворення виробничого потенціалу;
- неефективність державного управління соціально-економічними процесами;
- зростання масштабів тіньової економіки та високий рівень її монополізації;
- низька інвестиційна активність і вкладення капіталів у посередницьку та фінансову діяльність;
- скорочення виробничої сфери та низький платоспроможний споживчий попит населення;
- криміналізація економіки, зростання корупції та організованої злочинності, її проникнення в базові галузі української економіки внаслідок послаблення системи державного контролю.

Головними зовнішніми загрозами економічній безпеці країни є:

- імпортна залежність України від багатьох стратегічних видів енергоносіїв (нафта, газ, ядерне паливо);

- нераціональна структура експорту;
- некерований вплив за кордон інтелектуальних і трудових ресурсів;
- недостатній експортний та валютний контроль і недосконалість митної політики;
- слабка розвиненість транспортної інфраструктури зовнішньоекономічних відносин.

Таким чином, сукупність загроз об'єктивно потребує комплексного, системного підходу до вирішення питань забезпечення економічної безпеки держави.

Одним із чинників загрози економічній безпеці є тіньова економіка.

Тіньова економіка – це складне соціальне-економічне явище, яке охоплює неконтрольовані та нерегульовані як протиправні, так і законні, але аморальні економічні відносини між суб'єктами економічної діяльності з метою одержання надприбутку за рахунок приховування доходів і ухилення від сплати податків [19; 20].

На сьогоднішній день існує низка підходів до визначення тіньової економіки. Одним із них є правовий. До критеріїв правового підходу відносяться [20]:

- 1) ухилення від офіційної реєстрації (від державного контролю за економічною діяльністю);
- 2) протиправний характер діяльності.

Отже, тіньова економіка – це протиправна економічна діяльність, яка суперечить чинному законодавству.

Другим підходом до визначення тіньової економіки є мотиваційний. Він відображає не наслідки, а цілі, заради яких здійснюється економічна діяльність. Її мета одержати надприбутки. В цьому випадку людина хоче отримати прибуток за рахунок приховування доходів [20].

Отже, тіньова економіка – це види діяльності, що спрямовані на формування та задоволення потреб, які Для визначення тіньової економіки психологи та соціологи застосовують моральний підхід. Вчені розглядають тіньову економіку як економічну діяльність, яка порушує загальноприйняті моральні норми [20].

На практиці використовують також статистичний підхід, який слугує для вияву виробничих секторів тіньової економіки, оцінки масштабів і їх обліку для розроблення економічної політики держави. Однак важливою проблемою є відсутність або недосконалість інформаційної бази статистичних оцінок. Отже, це економіка, що прихована від статистичного обліку.

Плутанина в підходах до тіньової економіки призводить до суміщення двох головних підходів для її визначення.

Перший підхід. Тіньова економіка – це сукупність секторів економіки або форм господарювання, що протистоять державі та легальним сегментам ринку. Цей підхід найбільш популярний [19].

Відповідно до другого підходу, тіньова економіка – це сукупність економічних відносин, які притаманні усім без винятку секторам економіки.

Таким чином, сучасна економіка є складним переплетенням легальних, напівлегальних і нелегальних зв'язків.

На сьогоднішній день можна виділити три групи суб'єктів тіньової економіки [19; 20].

До першої групи відносяться найбільш кримінальні елементи тіньової економіки, зокрема: торговці наркотиками та зброєю, бандити, грабіжники та наймані вбивці. До цієї групи також можна віднести корумпованих представників органів влади, які беруть хабарі, торгують державними посадами й інтересами. На частку діяльності цих суб'єктів припадає до 25 % всієї тіньової економіки.

До другої групи входять в основному господарники – тіньовики. Сюди ж можна віднести підприємців, комерсантів, банкірів, промисловців і аграріїв, дрібних і середніх бізнесменів.

Третя група – це наймані робітники як фізичної, так і розумової праці. До них відносять дрібних і середніх державних службовців, у яких доходи у вигляді хабарів досягають 60 %. У цієї категорії осіб нефіксована діяльність є другорядною (неформальною) зайнятістю.

Поведінка суб'єктів тіньової економіки є різною. Необхідно зазначити, що кримінальні структури, на відміну від господарників – тіньовиків, діють у сфері розподілу й перерозподілу доходів. При цьому використовуються шантаж, вимагання, погрози, замовні вбивства, а також забезпечення дрібним і середнім підприємцям за певну плату так званого «даху». Поведінка кримінальних груп тіньовиків зумовлена невпорядкованістю умов господарювання. Чим більше плутанини в економіці, тим слабша влада, тим краще для них. Такі умови дозволяють кримінальним елементам взяти під свій контроль до 90 % підприємств і організацій, які стали базою для одержання ними кримінальних доходів.

Господарники – тіньовики зацікавлені в послабленні впливу кримінальних елементів, оскільки плата за «дах» призводить до подорожчання товарів і послуг приблизно на 30 %, що суттєво знижує їх доходи. На господарників - тіньовиків чиниться тиск із обох боків. З одного боку, на їхні доходи зазіхають кримінальні структури, а з іншого боку - вони перебувають під наглядом правових органів, які покликані припинити різні порушення. Господарники – тіньовики зацікавлені в легалізації своїх доходів шляхом змінення діючих правових норм і законів.

Відмивання «брудних» грошей і легалізація діяльності господарників – тіньовиків – це процеси, що перехрещуються, але не є тотожними. Перший процес межує зі злочинністю, а другий - переборюється шляхом змінення певних норм господарювання.

Масштаби й динаміка тіньової економіки визначаються такими чинниками:

- загальним станом економіки;
- рівнем життя населення;
- обмеженням, яке викликано діями держави.

До найважливіших чинників, які впливають на розширення тіньової економіки, відносяться:

- податковий тягар;
- зменшення одержуваного доходу;
- збільшення масштабів безробіття;
- обмеження державою підприємницької діяльності;
- непорядкованість в економіці;
- відсутність чіткої законодавчої бази.

Перуанський економіст Ернандо де Сото в своїй роботі розкрив суть і природу виникнення нелегальної економіки та сформулював її принципові положення, а саме:

1. Нелегальна економіка – це стихійна реакція народу на неспроможність влади задовольняти основні потреби зuboжілих мас.

2. «Чорний» ринок – це реакція мас на систему, яка постійно ставить їх у становище жертв правового й економічного апартеїду. В таких умовах маси перестають дотримуватися законів, виходять на вулиці та стараються продати все що можна, створюючи власні магазини.

3. Люди, що залучені в тіньову діяльність, порушують закон, але живуть більш благополучно, порівняно з тими, що поважають закон. Незаконна діяльність процвітає у тому випадку, якщо правові обмеження перевищують соціально прийнятний рівень і керівництво держави не має достатньої сили щодо примушування.

4. Особи, що діють нелегальним чином, не є сектором суспільства. Люди прагнуть потрапити в тіньову економіку у тому випадку, коли витрати при дотриманні закону перевищують вигоди, що будуть одержані при його порушенні.

5. Тіньова економіка є притулком для тих господарників – тіньовиків, у яких під час ведення підприємницької діяльності витрати при дотриманні існуючих законів перевищують вигоди від діяльності в тіньовій сфері [21].

За даними експертів, частка нелегального сектору в Україні досягає 50 %, а в країнах Євросоюзу вона оцінюється в межах від 5 до 10 %.

Однією з важливих проблем в умовах фінансової глобалізації є «втеча» капіталу – це капітал, який вивозиться до іншої країни з порушенням національного валютного законодавства.

Для України ця проблема є надзвичайно актуальною, оскільки вся додана вартість і навіть частина необхідного продукту значно зменшилася внаслідок «втечі» капіталу. При цьому відбувається значне зменшення фінансово-інвестиційного потенціалу країни, що призводить до погіршення обслуговування зовнішнього боргу та зменшення економічного зростання.

Нелегальний відплив капіталу пов'язаний із ухиленням від сплати податків і «відмиванням» грошей, яке здійснюється у різних формах:

- заниженні цін при експорті та завищенні при імпорті;
- необґрунтованих авансових перерахувань за рахунок фіктивних контрактів;
- внесення страхового депозиту в іноземний банк із формальним наміром одержати кредит із наступною відмовою від нього;
- виплати штрафів за укладеними, але не виконаними контрактами;
- надання відстрочки при оплаті експортної продукції.

Причинами «втечі» капіталу з України є :

- низький соціально-економічний рівень життя населення;
- вузька база для нагромадження та інвестування;
- високі темпи інфляції;
- нереальний обмінний курс національної валюти;
- несприятливий інвестиційний клімат;
- непередбачуваність законодавства тощо.

Серед різноманітних схем і каналів тіньового відпливу капіталу за межі України РНБО визначає такі:

- операції у сфері зовнішньоекономічної діяльності;
- інвестиційні операції;
- операції з цінними паперами;
- операції з фіктивного страхування та перестраховування.

Найбільшого поширення набула практика виведення капіталів із використанням зовнішньоекономічних операцій. Значні обсяги капіталів виводяться за кордон шляхом використання схем повернення псевдоінвестицій або сплати нерезидентами дивідендів, які перевищують реально вкладений іноземний капітал.

Збільшується тенденція до відпливу капіталу за допомогою операцій із цінними паперами особливо шляхом зворотного викупу вітчизняних цінних паперів.

Фіктивні операції у сфері страхування та перестраховування використовуються як механізм мінімізації податкових зобов'язань підприємствами реального сектору економіки та легалізації доходів, які одержані злочинним шляхом.

Тіньова економіка охоплює дозволену і недозволену законом економічну діяльність. В Україні тіньова економіка представлена не забороненою законом економічною діяльністю, яка не показана за обсягами виробленої продукції, оскільки ухиляється від сплати податків, соціальних виплат, а також від виконання адміністративних обов'язків. Тіньовий дохід не потрапляє до офіційної звітності, однак після легалізації повертається в легальну економіку у вигляді «іноземної інвестиції», джерелом якої є національні фінансові ресурси [22].

Проблема розміщення капіталу розв'язується за допомогою офшорних зон, які дають можливість збільшувати доходи за рахунок мінімальних ставок податку. Офшорні зони – це країни з низькою або нульовою ставкою податку на всі або окремі категорії доходів із певним рівнем банківської та комерційної таємниці. Більшість офшорних зон мають відносно прості вимоги щодо ліцензування та регулювання фінансових компаній і фірм.

У багатьох офшорних зонах податки збирають, але їх розмір дуже малий, а прибутковий податок не збирають взагалі. Якщо й збирають, то розмір його набагато нижчий, ніж у власній країні нерезидента.

Особливістю офшорних юрисдикцій є наявність надзвичайно жорстких правил захисту банківської та комерційної таємниці. Є дві категорії офшорних юрисдикцій: країни, які відмовляють у послабленні своєї таємниці, незважаючи на використання їх у кримінальних цілях, і країни, які дозволяють законні розслідування.

Офшорні юрисдикції мають систему подвійного валютного контролю. В її основі є різниця між резидентами та нерезидентами, а також між національною та іноземною валютою. Існує загальне правило: резиденти підлягають державному валютному контролю, а нерезиденти – ні. Використання офшорних юридичних осіб дає можливість розміщувати капітал у твердій валюті в надійному банку та в стабільній країні. Крім того, офшорні зони забезпечують спрощений порядок реєстрації офшорних фірм і спрощену систему фінансової звітності. Все це є підставою для їх використання з метою приховування доходів і ухиляння від сплати податків у власній країні, а також відмивання «брудних коштів».

Негативними наслідками «втечі» капіталу з України є:

- дефіцит ресурсів для фінансування різних національних програм і проектів розвитку;
- скорочення фінансового та інвестиційного потенціалу України;
- постійне використання урядом зовнішнього кредитів, які стимулюють «втечу» капіталу.

З метою покриття зовнішнього боргу уряд перекладає відповідальність на державний бюджет і перед урядом виникає проблема або підвищувати податки, або скорочувати видатки за рахунок закриття соціальних програм. Якщо для покриття дефіциту держбюджету уряд збільшує обсяг грошової маси в обігу, то виникає ефект інфляційного податку, що призводить до «втечі» капіталу та «доларизації» економіки, внаслідок чого збільшується дефіцит державного бюджету, а отже, виникає інфляція.

До негативних наслідків «втечі» капіталу з України відноситься формування маси гарячих грошей, які швидко переміщуються з однієї валюти в іншу та спекулятивно впливають на українські цінні папери і створюють загрозу вибухової девальвації гривні. Також Україна перетворюється на кредитора зарубіжних економік. Крім цих наслідків спостерігається зміна розподілу доходів у суспільстві. Підприємець, який переправляє капітал за кордон, по суті одержує державну субсидію, що дорівнює переоцінці обмінного курсу національної валюти. В ході погашення національного боргу ця проблема розв'язується за рахунок бюджету, тобто за рахунок тих, хто користується національною валютою, а саме найбільш вразливих верств населення. Важливим негативним наслідком «втечі» капіталу з України є збільшення масштабів тіньової економіки в країні, внаслідок чого втрачається зв'язок між національною валютою та динамікою національного доходу.

В умовах слабкості розвитку ринкового інституційного середовища трансформаційних економік захист національної економіки визначається можливістю швидкого адаптування до різких змін на світовому ринку. Держава в таких умовах не може самостійно обирати форми і методи реалізації національних інтересів, оскільки процес глобалізації формують комплекс перешкод на їхньому шляху. В зв'язку з тим, визначальною рисою сучасності є уніфікація економічної політики, що сприяє створенню та поширенню міжнародних «правил гри» щодо економічного регулювання національних економік.

Формування системи гарантування національної економічної безпеки повинно здійснюватися шляхом розроблення необхідних правових норм, створення відповідних органів державної влади й управління, а також налагодження механізмів контролю за їх діяльністю. Система гарантування економічної безпеки має відповідати трьом основним вимогам [23; 24]:

- функціонувати в межах, визначених законом;
- гарантувати надійний захист національної економіки;
- прогнозувати і своєчасно відвертати загрози економічній безпеці.

Основними функціями системи гарантування економічної безпеки є:

- створення організаційно-правових засад для побудови, розвитку та функціонування системи;
- формування організаційної структури, її складових і розподіл їх функцій; кадрове, фінансове, матеріальне, технічне, інформаційне забезпечення як системи в цілому, так і окремих її складових;
- усунення впливу загроз і дестабілізуючих чинників на національні інтереси, а також ліквідація наслідків впливу дестабілізуючих чинників;
- визначення сукупності основних критеріїв безпечного стану економіки та граничних значень індикаторів економічної безпеки;
- участь у міжнародних системах економічної безпеки.

Для своєчасного запобігання появи загроз реалізації національних економічних інтересів України необхідно періодично проводити оцінювання стану її економічної безпеки та ефективності заходів, які застосовуються для її гарантування. Стан економічної безпеки можна визначити за допомогою низки критеріїв, а саме

- ресурсного потенціалу та можливостей його розвитку;
- рівня ефективності використання ресурсів, капіталу, праці та його відповідності рівню найбільш розвинутих країн;
- конкурентоспроможності національної економіки;
- цілісності території й економічного простору;
- суверенітету, незалежності та можливостей протистояти зовнішнім загрозам;
- соціальної стабільності, а також умов запобігання соціальним конфліктам і їх розв'язання.

Для економічної безпеки важливе значення мають не самі показники, а їх порогові значення, тобто граничні величини, недотримання їх значень приводить до формування негативних, руйнівних тенденцій в економічній безпеці. Показники (індикатори), за допомогою яких визначають порогові значення, виступають системою показників економічної безпеки. Отже, розроблення системи таких індикаторів є одним із найважливіших інструментів економічної політики.

Поняття «безпека» не може існувати без поняття «небезпека». Воно існує лише з появою загроз. Як відомо, поняття «ризик» і «небезпека» протилежні: *небезпеку* створюють зовнішні умови, які для господарюючого суб'єкта неминучі, оскільки носять об'єктивний характер, а *ризик* – це ймовірність генезису негативних і небажаних наслідків функціонування самого суб'єкта, тобто він створюється нашими діями, бажаннями, тому що він суб'єктивний. *Загроза* – конкретна й безпосередня форма небезпеки або комплекс передумов і чинників, які створюють небезпеку інтересам суспільства, держави, індивіда, а також національним цінностям.

В інтерпретації безпеки відзначається прояв психологічного редукаціонізму. На це недвозначно вказує емоційна насиченість таких термінів, як «загроза», «небезпека». Безпека переживається як емоційний стан, при якому індивіди й суспільство не випробовують почуття небезпеки, відсутня загроза їх психологічно пережитому стану. При цьому, загроза є лише формою вираження агресивних намірів. Отже, в основі теорії безпеки закладена методологія психологізму, яка орієнтована на дослідження не умов і механізмів реалізації безпеки, а лише на виявлення її ментально-почуттєвих підстав [6-8].

Існує підхід до безпеки з позиції загроз, який передбачає виявлення потенційних супротивників і оцінку їх міцності. Визначені слабкою стороною підходу з позиції загроз є труднощі визначення критеріїв «справжньої» загрози. Більшість учених звертають увагу на неоднозначність і суперечливість проведених оцінок різних експертів, що виявляють загрози національним інтересам. До того ж плануванню політики забезпечення національної безпеки на основі загроз властива «реактивність», що створює труднощі для адаптації до несподіваних змін у ситуації. Виявлені недоліки цього підходу опираються на кількісні дані, що одержані математичними методами, за допомогою яких розробляється математична модель системи забезпечення безпеки. Однак основними труднощами при розробці моделі є її спрощеність, і тоді аналіз загроз часто обмежується спрощеними кількісними порівняннями. Як відомо, небезпеку й ризик взагалі не можна визначити кількісно, оскільки невідомими залишаються якісні аспекти безпеки [9; 23; 24].

При вивченні проблеми безпеки є напрям, який надає даному терміну соціологічне осмислення. Особливості цього підходу полягають у трактуванні безпеки як сукупності чинників, що забезпечують сприятливі умови для розвитку, життєздатності держави, досягнення національної мети, розвитку й збереження фундаментальних цінностей і традицій, нормальних відносин особистості й держави, здатності переборювати будь-які зовнішні загрози. У дослідженнях безпека пов'язується із забезпеченням захищеності людини, її інтересів і цінностей, а також робиться акцент на суб'єктивному характері феномена безпеки [24].

Базовим поняттям у системі різних видів безпеки є поняття «національна безпека», яку можна розглядати як універсальну цінність, однаково актуальну й необхідну для громадянина, соціальної групи, маленької й великої націй, що складають державу. Національна безпека – це система заходів, спрямована на запобігання й ліквідацію загроз для нормального, стійкого розвитку особистості, суспільства, економіки й держави. Говорячи про національну безпеку, необхідно торкнутися

національної безпеки України, з огляду на соціальний, економічний, організаційний і науково-технічний фон ситуації, на якому розвивається сучасне суспільство. Досягнення національної безпеки можливо тільки на основі стійкого розвитку економіки, тому ключовим аспектом національної безпеки є економічна безпека [4-6].

Однак, економічна безпека є не тільки важливим елементом національної безпеки, але також важливою умовою й для соціальної безпеки, тому що рівень розвитку економічної безпеки багато в чому визначає рівень соціальної безпеки, що знаходить своє вираження в розвитку особистості, соціальних інститутів і суспільства в цілому. Із цього випливають всі підстави міркувати не про економічну безпеку, а про більш широку соціально-економічну безпеку, як окремого індивіда, так і населення того або іншого регіону або суспільства в цілому [15]. Нормативно-правовим документом є Концепція (основи державної політики) національної безпеки. Її метою є захист національних інтересів, під якими розуміється сукупність збалансованих пріоритетів особистості, суспільства й держави в економічній, внутрішньополітичній, соціальній, міжнародній, інформаційній, військовій, прикордонній і іншій сферах. У Концепції виділені й небезпеки в розвитку сучасного українського суспільства [1]. До них відносяться:

- *загрози безпеки в соціальній сфері*, що проявляється в розшаруванні суспільства на вузьке коло багатих і велику масу бідних, малозабезпечених громадян; у рості безробіття, знедолених; у стихійному зникненні середнього класу, що є основним джерелом платоспроможного попиту й споживання; у трансформації ціннісних орієнтацій населення країни, особливо молоді; у зниженні інтелектуального й виробничого потенціалу країни; у посиленні кримінальних структур;

- *загрози фізичному здоров'ю нації*, які проявляються в кризовому стані систем охорони здоров'я, освіти й соціального захисту населення; у скороченні народжуваності й середньої тривалості життя, у деформації демографічного й соціального складу суспільства;

- *загрози економічному розвитку країни*, що знаходять висвітлення в таких явищах, як перетворення України в сировинний придаток Заходу, орієнтація на розвиток добувних галузей; підвищення витрат енергоносіїв; спрямування економіки на масове ресурсомістке виробництво, водночас як у розвинених країнах іде розвиток ресурсозберігаючого й наукомісткого виробництва.

Необхідна розробка системи кількісних і якісних показників і їх граничних значень, які фіксують стан економіки, а вихід за їх межі викликає загрозу економічної безпеки не тільки для кожного її регіону, але й для країни в цілому [24].

Аналіз законодавчої системи забезпечення соціальної й економічної безпеки показує, що вона не зовсім відображає сформовану в даний момент ситуацію в Україні й світі. На це звертають увагу як вітчизняні, так і закордонні вчені, які відзначають, що в концептуальній основі Концепції зазначені інтереси особистості, суспільства й держави, але в цей час світ змінився, змінилися перспективи розвитку. У зв'язку із тим необхідна розробка кардинально нових концептуальних основ про безпеку, де були б описані категорії «ціль» і «середовище безпеки». При розробці нових концептуальних основ важливо враховувати зміну характеру підходів до забезпечення соціальної безпеки з врахуванням усіх чинників, що виникли.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, вирішення такої гострої ситуації, що склалася в нашому суспільстві щодо забезпечення соціально-економічної безпеки нашої держави, вимагає творчого переосмислення можливостей із гарантуванням усіх видів безпеки українського суспільства.

Література

1. Концепція економічної безпеки України / Інститут економ. прогнозування, кер. проекту В.М. Гець. – К. : Логос. – 1999. – 56 с.
2. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів / За ред. В.М. Гейця, А.А. Мазаракі. – К. : КНТУ. – 2008. – 389 с.
3. Федотова Т.А. Економічна безпека як прояв національних інтересів України / Т.А. Федотова, Е.Е. Дмитренко // Економічний часопис – XXI. – 2005. – № 1-2. – С. 35-40.
4. Вовк О. Концепція національної безпеки України: теоретичний аспект / О.Вовк // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 2011. – С. 77-80.
5. Чорнодід І.С. Загрози економічної безпеки України / І.С.Чорнодід // Теоретичні та прикладні питання економіки. Зб. Наук. пр.-К.: -2004. - №15. – С. 275–280.
6. Шлемко В.Т. Економічна безпека України: сутність і напрями забезпечення : монографія / В.Т. Шлемко, І.Ф.Бінько. – К. : НІСД. – 1997. – 144с.
7. Сак Т.В. Економічна безпека України: поняття, структура, основні тенденції / Т.В. Сак // Інформаційні технології та економічна безпека. – 2013. – № 6. – С. 330-340.
8. Губський Б.В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення / Б.В.Губський. – К. : Укрархбудінформ. – 2001. – 121 с.
9. Ковальчук Т.Т. Економічна безпека і політика: із досвіду професійного аналітика / Т.Т. Ковальчук. – К. : Знання. – 2004. – 638 с.
10. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України. Наказ Міністра економіки України від 02.03.2007р. №60 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uzakon.com/documents/dategspggewgws/>
11. Економічна безпека : навчальний посібник / за ред. З.С. Варналія. – К. : Знання. – 2009. – 647 с.

12. Гринів Л.С. Національна економіка / Л.С. Гринів, М.В. Кічурчак. – Львів: Магнолія. – 2006. – 464 с.
13. Криленко В.І. Економічна безпека регіону як складова забезпечення національної економічної безпеки / В.І.Криленко // Ефективна економіка. – 2013. – № 2. – С. 55-61.
14. Національна економіка : навчальний посібник / В.І. Мельникова, О.П. Мельникова, Т.В. Сідлярчук, І.Ю. Тур, Г.М. Шведова. – К. : Центр уч. літ. – 2012. – 248 с.
15. Язлюк Б.О. Теоретичні основи сутності та змісту соціально-економічної безпеки / Б.О. Язлюк // Зб. праць «Економічний аналіз», ТНЕУ. – 2014. – Т.46. – Вип.1. – С. 149-154.
16. Ковтун О.І. Державне регулювання економіки : навчальний посібник / О.І. Ковтун. – Львів: Новий світ. – 2006. – 452 с.
17. Заблоцький Б.Ф. Економіка України / Б.Ф. Заблоцький, М.Ф. Покошко. – Львів: Новий світ. – 2009. – 360 с.
18. Закон України «Про інвестиційну діяльність». Відомості ВР України № 1560 –ХП від 18.09.1991р.
19. Мандибур В.О. Тіньова економіка України: теоретико - методологічні аспекти дослідження та проблеми практичного обмеження / В.О. Мандибур. – К. : – 2001. – 80 с.
20. Тінізація економіки та шляхи її подолання: матеріали засідання «круглого столу» 26 листопада 2003 р. – К. : НІСД. – 2003. – 80 с.
21. Мазур І.І. Детінізація економіки України: теорія та практика : монографія / І.І. Мазур. – К. : Київ .ун-т. – 2006. – 329 с.
22. Де Сото Ернандо. Загадка капіталу [Електронний ресурс] / Е. де Сото. – Режим доступу: [http://www.nika-centrekiev.ua\(shop\)/index.php productid -403](http://www.nika-centrekiev.ua(shop)/index.php productid -403).
23. Жаліло Я. Стратегія забезпечення економічної безпеки України. Пріоритети та проблеми імплементації / Я. Жаліло // Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти. – К. : Сатсанга. – 2001. – 224 с.
24. Кирєєв С.І. Економічна безпека: індикатори та механізм забезпечення / С.І. Кирєєв // Матеріали круглого столу «Національна програма забезпечення економічної безпеки в контексті стратегії соціально-економічного розвитку України. – К. : Знання. – 2000. – 125 с.

References

1. Heiets, V.M. (1999), *Kontseptsiia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy* [The concept of economic security of Ukraine], Instytut ekonom. prohnnozuvannia, Lohos, Kyiv, Ukraine, 56 p.
2. Heiets, V.M. and Mazaraki, A.A. (2008), *Priorytety natsionalnoho ekonomichnoho rozvytku v konteksti hlobalizatsiinykh vyklykiv* [Priorities of national economic development in the context of globalization of calls], KNTU, Kyiv, Ukraine, 389 p.
3. Fedotova, T.A. and Dmytrenko, E.E. (2005), "Economic security as manifestation of national economic interests of Ukraine", *Ekonomichnyi chasopys –XXI*, no. 1-2, pp. 35-40.
4. Vovk, O. (2011), "Concept of National Security of Ukraine: the theoretical aspect", *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. Tarasa Shevchenka. Yurydychni nauky*, pp. 77-80.
5. Chornodid, I.S. (2004), "Threats to economic security of Ukraine", *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky. Zb. nauk. pr.*, no. 15, pp. 275-280.
6. Shlemko, V.T. and Binko, I.F. (1997), *Ekonomichna bezpeka Ukrainy: sutnist i napriamy zabezpechennia* [Economic safety of Ukraine: essence and directions of the providing], monograph, NISD, Kyiv, Ukraine, 144 p.
7. Sak, T.V. (2013), "The economic security of Ukraine: concepts, structure, trends", *Informatsiini tekhnologii ta ekonomichna bezpeka*, no. 6, pp. 330-340.
8. Hubsnyi, B.V. (2001), *Ekonomichna bezpeka Ukrainy: metodolohiia vymiru, stan i stratehiia zabezpechennia* [Economic security of Ukraine: the methodology of measurement, condition and strategy of providing], Ukrarkhbudinform, Kyiv, Ukraine, 121 p.
9. Kovalchuk, T.T. (2004), *Ekonomichna bezpeka i praktyka: iz dosvidu profesiinoho analityka* [Economic security and politics: the experience of the professional analyst], Znannia, Kyiv, Ukraine, 638 p.
10. "Methods of calculating the level of economic security of Ukraine", Order of the Ministry of Economy of Ukraine of 02.03.2007 № 60, available at: <http://uzakon.com/documents /date gspg gewg ws />
11. Varnalii, Z.S. (2009), *Ekonomichna bezpeka* [Economic security], tutorial, Znannia, Kyiv, Ukraine, 647 p.
12. Hryniv, L.S. and Kichurchak, M.V. (2006), *Natsionalna ekonomika* [National economy], Mahnoliia, Lviv, Ukraine, 464 p.
13. Krylenko, V.I. (2013), "The region economic security as a component of the national economic security", *Efektivna ekonomika*, no. 2, pp. 55-61.
14. Melnykova, V.I., Melnykova, O.P., Sidliaruk, T.V., Tur, I.I. and Shvedova, H.M. (2012), *Natsionalna ekonomika* [National economy], tutorial, Tsentru uch. lit., Kyiv, Ukraine, 248 p.
15. Yazliuk, B.O. (2014), "Theoretical basis of the essence and content of the social and economic security", *Zb. prats «Ekonomichnyi analiz»*, TNEU, Vol. 46, issue 1, pp. 149-154.
16. Kovtun, O.I. (2006), *Derzhavne rehuliuвання ekonomiky* [State regulation of economy], tutorial, Novyi svit, Lviv, Ukraine, 452 p.
17. Zablotsky, B.F. and Pokoshko, M.F. (2009), *Ekonomika Ukrainy* [Economy of Ukraine], Novyy svit, Lviv, Ukraine, 360 p.
18. The Law of Ukraine "On investment activity", *Official Journal of the Verkhovna Rada no. 1560 -HP from 18.09.1991*.
19. Mandybura, V.O. (2001), *Tinova ekonomika Ukrainy: teoretyko - metodolohichni aspekty doslidzhennia ta problemy praktychnoho obmezhenia* [The shadow economy in Ukraine: theoretical and methodological aspects of research and problems of a practical restrictions], Kyiv, Ukraine, 80 p.
20. *Tinizatsiia ekonomiky ta shliakhy yii podolannia: materialy zasidannia «kruhloho stolu» 26 lystopada 2003 r.* [Shadow economy and ways to overcome materials meeting of the "round table" 26 November 2003], NISD, 80 p.

21. Mazur, I.I. (2006), *Detinizatsiia ekonomiky Ukrainy: teoriia ta praktyka* [Legalisation of economy of Ukraine: theory and practice], monograph, Kyiv. un-t., Kyiv, Ukraine, 329 p
22. Hernando de Soto, "The Mystery of Capital", available at: [http://nika-centrekiev.ua\(shop\)/indekx.php/productid-403](http://nika-centrekiev.ua(shop)/indekx.php/productid-403).
23. Zhalilo, Ya. (2001), *Stratehiia zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy. Priorytety ta problemy implementatsii* [The strategy of ensuring economic security of Ukraine. Priorities and problems of implementation], Satsanha, Kyiv, Ukraine, 224 p.
24. Kyriev, S.I. (2000), *Ekonomichna bezpeka: indykatory ta mekhanizm zabezpechennia* [The economic security: Indicators and mechanism to ensure], *Materialy kruhloho stolu «Natsionalna prohrama zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky v konteksti stratehii sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy*, Znannia, Kyiv, Ukraine, 125 p.

УДК 004+334.76

Луцкова Л.П.,
к.э.н., доцент кафедры информационных
технологий и высшей математики
Хмельницкий экономический университет

ВЫБОР ПРОГРАММНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ДЛЯ ПРЕДПРИЯТИЯ СО СЛОЖНЫМ ЦИКЛОМ ПРОИЗВОДСТВА

Lytskova L.P.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of department
of informational technologies and higher mathematics
Khmelnytsky Economical University

FINDING THE RIGHT ENTERPRISE SOFTWARE FOR COMPANIES WITH COMPLEX PRODUCTION CYCLE

Постановка проблемы. Целью деятельности большинства предприятий является получение максимума прибыли. Для этого необходимо минимизировать затраты и снизить себестоимость, изменить ассортимент продукции и т.д. Следует выявить затраты, которые можно существенно сократить без ущерба для бизнеса, без снижения качества продукции и потери клиентов и др. Для данного анализа используют подробную структуру затрат. Правильно накопить и распределить затраты, а также рассчитать себестоимость нам поможет П(С)БО 16 «Затраты». Как это сделать верно, ничего не упустив, если продукции насчитывается пару сотен наименований? В ручном режиме это осуществить практически нереально: сложный процесс производства, встречные выпуски, разные переделы, аналоги продукции, брак и исправления брака, незавершенное производство, наработка, — и это только часть производственного процесса.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблема выбора программных средств является довольно сложной и в то же время актуальной. Изучив данный вопрос, большинство авторов задачу выбора программного обеспечения признаёт задачей многокритериального выбора [1; 2; 3; 4]. Предлагаются эффективные, но сложные алгоритмы и методики выбора программных средств. А что делать предприятиям, которые не в силах произвести данный анализ, какую систему выбрать, от каких критериев отталкиваться? Как подобрать подходящую учетную систему?

Постановка заданий. Исходя из актуальной задачи выбора программного обеспечения, необходимо разработать критерии выбора для предприятия со сложным циклом производства. Использование выбранного программного обеспечения должно способствовать наиболее точному определению размера общепроизводственных затрат. Также это позволит рассчитывать себестоимость продукции с использованием позаказного метода учета затрат (с деталями данного метода можно ознакомиться в [5, 6, 7]) и калькулирования себестоимости.

Изложения основного материала исследования. Решение «1С: Управление производственным предприятием для Украины» — продукт, относящийся к системам ERP-класса, который позволяет охватить все потребности управления и учета на производственных предприятиях. Рассмотрим, как происходит накопление и распределение затрат в данном решении.

Прямые затраты производства накапливаются на 23 счете, с аналитикой «Подразделения», «Номенклатурные группы», «Статьи затрат». Дополнительной аналитикой может выступать «Заказ», это позволит рассчитать индивидуальную себестоимость продукции в разрезе конкретного заказа автоматически (рис. 1).

Рис. 1. План счетов, «Счет:231»

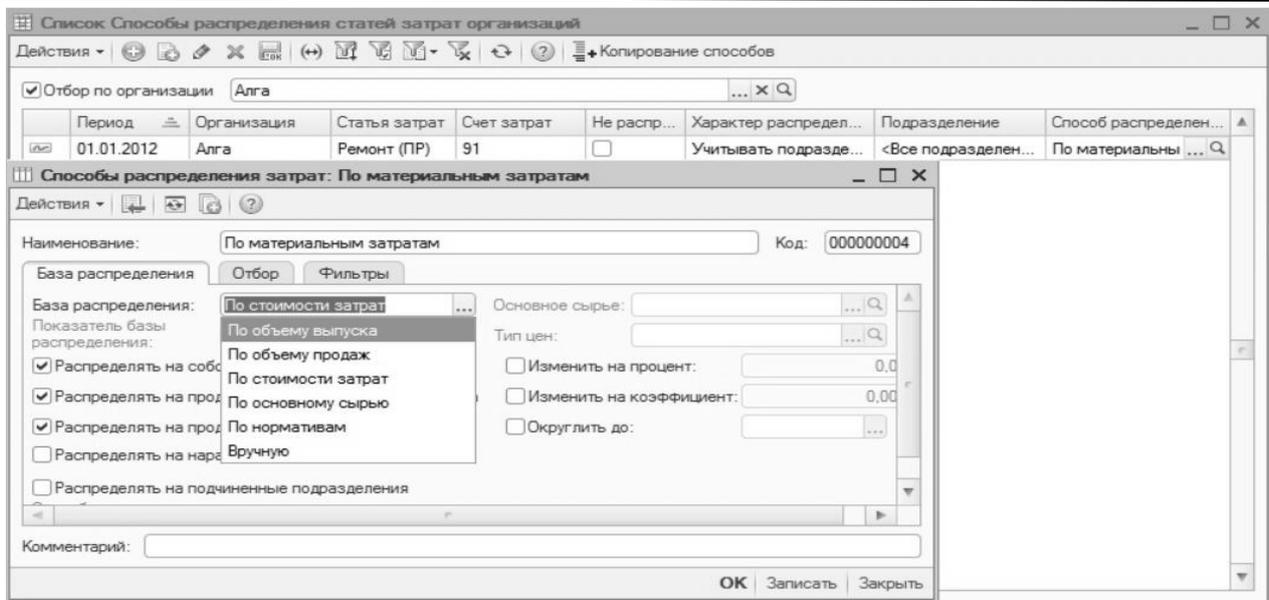
Источник: разработка автора на основе программы «1С:Управление производственным предприятием для Украины»

Общепроизводственные затраты накапливаем на 91 счете, с аналитикой «Подразделения», «Статьи затрат» (рис. 2).

Рис. 2. План счетов, «Счет:91»

Источник: разработка автора на основе программы «1С:Управление производственным предприятием для Украины»

Для каждой общепроизводственной статьи затрат можно задать способ распределения в регистре сведений «Способы распределения статей затрат организаций» (рис. 3). Данные затраты будут распределяться на продукцию автоматически согласно указанным и настроенным «Бадам распределения» в момент проведения документа «Расчет себестоимости выпуска». Детально о настройках «баз распределения» можно прочитать, например, в [8].

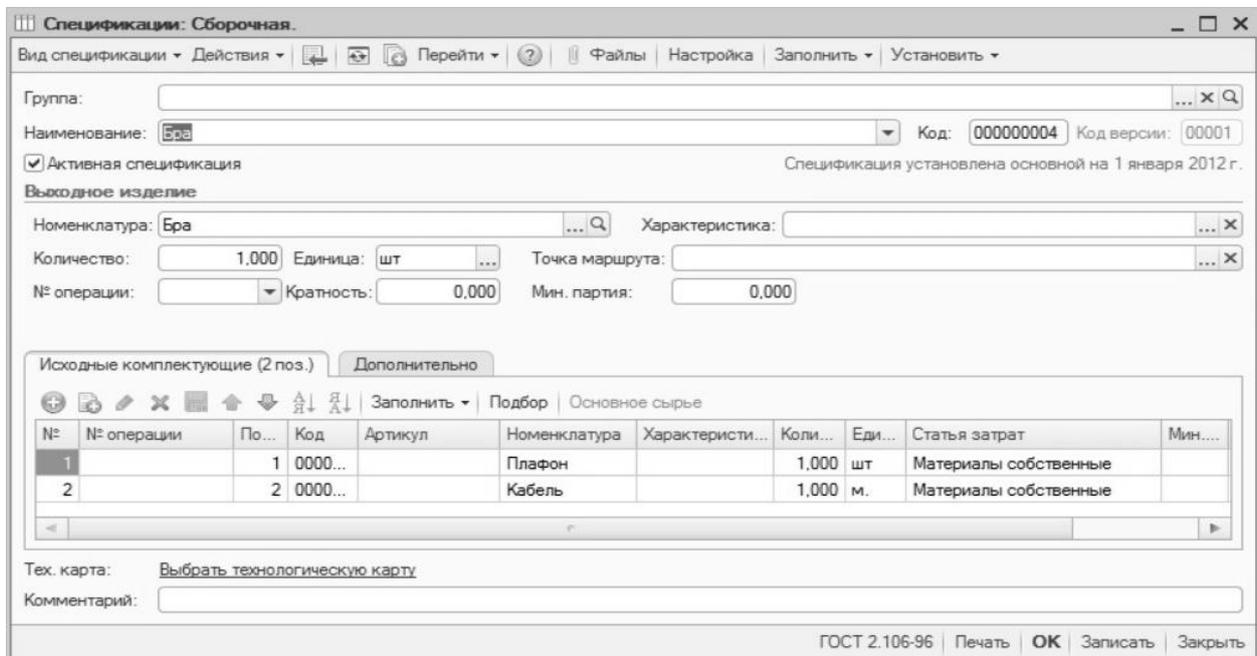

Рис. 3. Регистр сведений «Способы распределения статей затрат организаций»

Источник: разработка автора на основе программы «1С:Управление производственным предприятием для Украины»

Затраты, накопленные на 92 и 93 счете, будут списываться на финансовый результат. В результате мы получаем автоматический расчет себестоимости каждого вида продукции в разрезе подразделений и номенклатурных групп, что позволяет провести детальный контроль затрат на местах их возникновения.

Рассмотрим процесс производства продукции на конкретном примере. Мы хотим выпустить продукцию «Бра», для ее изготовления требуются (прямые затраты) «Плафон» и «Кабель». Прямые затраты можно указать в справочнике «Спецификации» (рис. 4).

Рис. 4. Справочник «Спецификации»

Источник: разработка автора на основе программы «1С:Управление производственным предприятием для Украины»

С помощью документа «Отчет производства за смену» (рис. 5) происходит выпуск продукции на склад ДТ 26 КТ 231, в документе показаны возвратные отходы, которые уменьшают себестоимость продукции. В проводках присутствует 8-й класс счетов, так как в настройках программы указано использование 8-го и 9-го класса счетов.

Рис. 5. Документ «Отчет производства за смену»

Источник: разработка автора на основе программы «1С:Управление производственным предприятием для Украины»

С помощью документа «Требование накладная» происходит списывание материалов со склада в производство (рис. 6).

Рис. 6. Документ «Требование накладная»

Источник: разработка автора на основе программы «1С:Управление производственным предприятием для Украины»

В отчете «Ведомость по производственным затратам» (рис. 7) мы можем проанализировать затраты на производство с группировками по интересующим нас аналитикам. В нашем примере по организации «Алга», подразделение «Основной цех», счет учета 231, номенклатурная группа «Напольные светильники» накоплены затраты:

- а) прямые затраты:
  - материалы собственные («Абажур», «Колба», «Стойка»);
  - прямые производственные затраты на оплату труда;
- б) общепроизводственные затраты («Консалтинг», «Ремонт», «Связь», «Спецодежда»).

						Стоимость (грн)				
						Начальный остаток	Приход	Расход	Конечный остаток	
Алга							293 708,52	285 022,40		8 686,12
Основной цех							212 138,06	212 138,06		
231							212 138,06	212 138,06		
							-600,00	-600,00		
Напольные светильники							185 040,31	185 040,31		
Брак							2 464,22	2 464,22		
Брак в производстве,							2 464,22	2 464,22		
Консалтинг							40 000,00	40 000,00		
Общепроизводственные затраты,							40 000,00	40 000,00		
Материалы собственные							113 631,36	113 631,36		
Абажур, шт							36 144,58	36 144,58		
Колба, шт							20 090,36	20 090,36		
Стойка, шт							57 396,42	57 396,42		
Прямые производственные затраты на оплату труда							1 320,00	1 320,00		
Ремонт (ПР)							7 451,60	7 451,60		
Общепроизводственные затраты,							7 451,60	7 451,60		
Связь							17 464,79	17 464,79		
Спецдежда ОПР							2 708,34	2 708,34		
Настенные светильники							19 386,91	19 386,91		
Ремонт оборудования							8 310,84	8 310,84		
Подготовительный цех							81 570,46	72 884,34		8 686,12
232							81 570,46	72 884,34		8 686,12
Полуфобрикаты							81 570,46	72 884,34		8 686,12
Брак полуфобрикаты							7 288,43	7 288,43		
Брак в производстве,							7 288,43	7 288,43		
Материалы собственные							73 322,03	64 695,91		8 626,12
Кабель, м.							31 706,03	27 975,91		3 730,12
Трубка, м.							41 616,00	36 720,00		4 896,00
Прямые производственные затраты на оплату труда							960,00	900,00		60,00
Итого							293 708,52	285 022,40		8 686,12

Рис. 7. Отчет «Ведомость по производственным затратам (бухгалтерский учет)»

Источник: разработка автора на основе программы «1С:Управление производственным предприятием для Украины»

По отчету «Затраты на выпуск» (рис. 8), который можно сформировать по данным бухгалтерского, управленческого или международного учета, можно увидеть себестоимость «Бра» и структуру затрат.

				Количество (в базовых ед.)	Стоимость в грн	Стоимость (НУ)	НДС входящий	НДС кредит
Алга				6 135,000	285 022,40	282 322,40	55 462,30	55 462,30
Основной цех				1 635,000	212 138,06	209 438,06	41 085,44	41 085,44
Бра				305,000	19 215,48	19 088,97	3 802,85	3 802,85
Возвратные отходы (уменьшают стоимость прямых материальных производственных затрат)				-20,000	-171,43	-142,86		
Материалы собственные				325,000	12 367,46	12 367,46	2 473,49	2 473,49
Ремонт (ПР)					859,24	704,16	109,82	109,82
Связь					2 535,21	2 535,21	507,04	507,04
Спецдежда ОПР					625,00	625,00	112,50	112,50
Услуги по переработке					3 000,00	3 000,00	600,00	600,00
Ремонт станка				30,000	8 310,84	6 810,84	1 062,17	1 062,17
Светильник				450,000	70 932,27	70 706,40	14 121,67	14 121,67
Светильник (брак)				50,000	3 664,22	3 664,22	718,84	718,84
Торшер				800,000	110 015,25	109 167,63	21 379,91	21 379,91
Подготовительный цех				4 500,000	72 884,34	72 884,34	14 376,86	14 376,86
Итого				6 135,000	285 022,40	282 322,40	55 462,30	55 462,30

Рис. 8. Отчет «Затраты на выпуск (бухгалтерский учет)»

Источник: разработка автора на основе программы «1С:Управление производственным предприятием для Украины»

Используя данный программный продукт, предприятия получают удобный инструмент для анализа и управления структурой затрат предприятия, тем самым дополнительные возможности для развития бизнеса.

Это подтверждают исследования ресурсных и финансовых показателей проектов внедрения ERP-системы «1С: Управление производственным предприятием». Специалисты фирмы «1С»

установили, что результаты внедрения информационной системы свидетельствуют о довольно высокой достигнутой эффективности (табл. 1).

Таблица 1

Рост конкурентных преимуществ предприятий и экономический эффект

Показатели	Значение
Запасы и производство	
Снижение объемов материальных запасов	12-50% (20%)
Сокращение затрат на приобретение и хранение сырья и материалов	> 15%
Снижение производственных издержек	5-10% (8%)
Снижение операционных расходов и административных расходов	14-25%
Снижение себестоимости выпускаемой продукции	3-10% (5%)
Оборотные средства	
Рост оборачиваемости складских запасов	до 21%
Увеличение оборачиваемости денежных средств	3-5% (5%)
Оперативность и эффективность	
Повышение качества информации и сокращение времени подготовки документов	10-60% (20%)
Сокращение времени подготовки регламентированной отчетности	30-200% (70%)
Сокращение времени подготовки управленческой и консолидированной отчетности	70-400% (300%)
Рыночная стоимость компании	
Сокращение налоговых рисков	до 50%
Повышение лояльности клиентов (CRM)	15-20%
Снижение стоимости привлечения капитала	от 1% ставки
Рост капитализации и инвестиционной привлекательности бизнеса	...

Примечание: в скобках приведено среднее значение, используемое в расчетах финансового результата.

Источник: по данным проектов партнеров 1С по состоянию на июнь 2012 г. и международных консалтинговых компаний [9]

Автором статьи предложены следующие критерии выбора программного обеспечения для предприятия со сложным циклом производства:

- а) соответствие учета в системе украинскому законодательству;
- б) автоматическое распределение общепроизводственных затрат, с дополнительной настройкой базы распределения;
- в) автоматический расчет себестоимости;
- г) возможность проанализировать затраты незавершенного производства в количественном и суммовом выражении;
- д) возможность анализировать себестоимость в разрезе с аналитик «Подразделения», «Номенклатурные группы», «Статьи затрат», «Заказ».

Выводы из проведенного исследования. В статье предложены основные критерии выбора программного обеспечения для предприятия со сложным циклом производства. Сбор данных для проведения анализа не требует специальных навыков и большого объема ресурсов. Данные для анализа может предоставить бухгалтер, финансовый директор или лицо, которое понимает специфику бизнеса, процесса производства, накопления и распределения затрат, расчета себестоимости. В дальнейшем такой подход можно расширить в зависимости от потребностей предприятия: например, предприятию может понадобится управленческая себестоимость, или нужно осуществить посменное планирование производства, сформировать план закупок, продаж, производства с учетом резервом мощностей и др.

Литература

1. Еремин В. Н. Алгоритм выбора программных средств решения задач сбора и анализа информации о внешней среде для стратегического планирования [Электронный ресурс] / В.Н. Еремин, У.И. Селиванова // Управление экономическими системами. Экономический анализ. – 2014. – № 12 (72). – Режим доступа : <http://uecs.ru/uecs-72-722014/item/3218-2014-12-13-09-33-13>
2. Бунова Е.В. Оценка эффективности внедрения информационных систем / Е.В. Бунова, О.С. Буслаева // Вестник АГТУ, сер.: Управление, вычислительная техника и информатика. – 2012. – № 1. – С. 158–164.
3. Верников Д.А. Критерии выбора информационных технологий для формирования бизнес-процессов в финансово-экономической деятельности / Д.А. Верников // Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки. – 2013. – № 3. – С. 227–229.

4. Волошин О.Ф. Моделі та методи прийняття рішень : [навчальний посібник] / О.Ф. Волошин, С.О. Машенко. – К. : ВПЦ “Київський університет”, 2010. – 336 с.
5. Сорвина О.В. Управление производственными затратами предприятия на основе использования позаказного метода / О.В. Сорвина // Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки. – 2013. – Выпуск 1-1. – С. 135–139.
6. Атаманов Д. Ю. Распределение затрат при калькуляции себестоимости традиционным и операционно-ориентированным методом [Электронный ресурс] / Д. Ю. Атаманов // Маркетинг в России и за рубежом. – 2003. – № 3. — Режим доступа : <http://mavriz.ru/articles/2003/3/277.html>
7. Drury C. Management and Cost Accounting. 7th edition / C. Drury. – Thomson, 2007.
8. Луцкова Л. П. Распределение ОПЗ в программе 1С / Л. П. Луцкова // Баланс-Агро. – 2014. – № 48 (420). – С. 6–10.
9. Нестеров А. Окупаемость инвестиций в информационную систему [Электронный ресурс] / А. Нестеров // Управляем предприятием. – 2011. – № 10. – Режим доступа : http://upr.ru/article/OKUPAEMOST_INVESTITSY_V_INFORMATSIONNUYU_SISTEMU-1014

References

1. Eryomin, V.N. (2014), "The selection algorithm of software solution for collecting and analyzing information on the environment for strategic planning", available at: <http://uecs.ru/uecs-72-722014/item/3218-2014-12-13-09-33-13> (access date October 20, 2015)
2. Bunova, E.V. (2012), "Effectiveness evaluation of information systems implementation", *Vestnik ASTU*, no.1, pp. 158-164.
3. Vernikov, D.A. (2013), "Selection criteria of information technologies for the development of business processes in the financial-economic activity", *Liberal, economic and social studies*, no. 3, pp. 227-229.
4. Voloshin, O.F. (2010), *Models and methods of decision making* [Models and methods of decision making], tutorial, CUPKU, Kyiv, Ukraine, 336 p.
5. Sorvina, O.V. (2013), "Production costs management of the enterprise through the use of the order method" *News of the Tula State University. Economic and legal science*, no. 1-1, pp. 135-139.
6. Atamanov, D.U. (2003), "The distribution of charges in cost calculation with the traditional and operationally-oriented method", available at: <http://mavriz.ru/articles/2003/3/277.html> (access date October 20, 2015)
7. Drury, C. (2007), *Management and Cost Accounting* [Management and Cost Accounting], tutorial, Thomson.
8. Lutskova, L.P. (2014), "The distribution of OPZ in the 1S program", *Balance-Agro*, no. 48(420), pp. 6-10.
9. Nesterov, A. (2011), "Return on investment into the informational system", available at: http://upr.ru/article/OKUPAEMOST_INVESTITSY_V_INFORMATSIONNUYU_SISTEMU-1014 (access date October 21, 2015)

ВИДАТНІ ПОСТАТІ

УДК 001/092/:334

Шульський М.Г.,
*д.е.н., професор, завідувач кафедри менеджменту,
 Львівський національний університет ветеринарної
 медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНОСТІ СЕРГІЯ
ПОДОЛИНСЬКОГО

Shulskyi M.H.,
*dr.sc.(econ.), professor, head of department of management
 Lviv National University of Veterinary Medicine
 and Biotechnology named S.Z.Hzhytskoho*

SOME ASPECTS OF THE LIFE AND ACTIVITY OF SERHIY
PODOLYNSKYI

*Сергій Подолинський належить до тих людей, котрі
 пожертвували своїм особистим життям, віддали всі свої сили
 заради кращої долі народу. Своїми різнобічними знаннями,
 кипучою діяльністю він прагнув якнайкраще прислужитися
 Україні, полегшити терпіння його народу, знайти шляхи до
 справедливого суспільства*

А. Ващишин

*Сергій Андрійович Подолинський належить до вчених-новаторів
 енциклопедичного обдаровання*

С. Злупко

Постановка проблеми. Суть постановки проблеми відображена у наведених епіграфіях різних авторів, які досліджували життя і творчість Сергія Подолинського. Це був «український прогресивний вчений, громадсько-політичний діяч, один з перших пропагандистів економічного вчення К. Маркса» [15, с. 295]. Так його оцінили сучасники (у висловлюваннях А. Ващишина, С. Злупка) і так підходили до оцінки його діяльності за радянського періоду. Одночасно відмітимо, що не кожного діяча минулих епох різні політичні системи оцінюють позитивно, майже завжди, скажімо, за колишнього політичного устрою, дослідники знаходили у діячів минулих епох ознаки нерозуміння ними закономірностей і тенденцій розвитку суспільних процесів, проявів українського буржуазного націоналізму тощо. Щодо С. Подолинського – то оцінки дослідників у різні політичні устрої співпали, протиріччя у поглядах були майже відсутні. Саме із-за цих обставин виникає об'єктивна необхідність в постановці проблеми щодо дослідження життя і діяльності видатної особистості світового рівня С. Подолинського і її розв'язання з позиції сучасного розвитку суспільних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Життя і діяльність видатних українців минулих епох за колишньої соціалістичної системи державного устрою досліджувались переважно поверхнево, недостатньо і однобоко, враховуючи в основному те, що вкладалось в рамки функціонування тоталітарних режимів і не виходило за їх межі Бурхливі події, що відбулись в колишньому Радянському Союзі у кінці ХХ століття, суттєво змінили підходи до оцінки життя і діяльності видатних вітчизняних діячів минулого. С. Подолинський не був виключенням у цих процесах, а лише доповненням до них. У нього також радянські дослідники знаходили нерозуміння розвитку суспільних процесів особливо в оцінці ролі пролетаріату у сферах соціальних перетвореннях. І це було основною причиною, що його наукові праці не друкувались.

Дослідження життя і діяльності С. Подолинського у сучасний період розвитку суспільних відносин проводила ціла плеяда відомих і ще на даний час маловідомих дослідників. Назвемо лише деяких із них: А. Ващишин, С. Злупко, Р.М. Руденко, Л.Я. Корнійчук, І.М. Воробйова, О.В. Кривень, Л.С. Гринів, В.М. Лавриненко, Ю.В. Ущановський, І.Г. Костирко, В.А. Максимюк, Б.Я. Панасюк, Т.Г. Дудар, О.С. Шимова, В.О. Шевчук та інші.

У названих вище і не згаданих у цій публікації дослідників життя і діяльності С. Подолинського охоплено значний за обсягом і глибокий за суттю пласт його життєдіяльності. Однак праці ученого настільки різнобічні за напрямками розвитку суспільних відносин і глибиною проникнення у різні сфери існування суспільства, що привернуть увагу ще не одне сучасне і прийдедне покоління дослідників до вивчення його життєвого шляху і особливо творчої наукової спадщини, яку він залишив для потомків. Ця публікація є одна з маленьких краплин в реалізації вищесказаного.

Постановка завдання. Мета даної статті полягає в тому, щоб привернути увагу сучасників до детального вивчення життя і творчості видатного українського діяча С. Подолинського, який себе називав «запеклим українофілом». Проникнення в суть Подолинських ідей і тверджень дозволить більш об'єктивніше і реальніше представляти не тільки розвиток планети Земля, але і проникати в нерозгадані і всеосяжні таємниці Всесвіту.

Виклад основного матеріалу дослідження. При формуванні основних складових даної публікації нами використано матеріали досліджень деяких науковців про життя і діяльність С. Подолинського, енциклопедичні видання різних епох про нього та інше. Все це в комплексі дозволило виконати поставлені завдання і досягти передбаченої мети.

Пристаючи до виконання наміченого, перш за все, нами сконцентрована увага на представлення коротких відомостей про життєвий шлях і діяльність С. Подолинського. Вся ця інформація наведена в таблиці 1.

Отож, народився С. Подолинський 165 років тому, а саме 19 листопада 1850 р. в тій частині Київської губернії, територія якої межувала із землями Херсонської губернії у багатій дворянській сім'ї. Його батько, Андрій Іванович (13. VII. 1806 – 16. I. 1886 р.), був «камергером імператорського двору» [3, с. 781]. Однак він проявив неабиякі поетичні здібності.

Таблиця 1

Короткі відомості про життя шлях С. Подолинського

№ п/п	Питання, сформувані нами	Відповіді із текстів вищевказаних джерел
1	Коли, де народився С. Подолинський і хто були його батьки?	Він народився 19 листопада 1850 р. в маєтку «Ярославка» на межі Київської та Херсонської губерній у родині дворянина та поета (... «последнего из «пушкинской плеяды») А.І. Подолинського і княгині («необычной красоты») М.С. Кудашевої
2	Що було леймотивом у здобутті знань у домашніх умовах?	Вже в домашніх умовах Сергій Подолинський мав змогу набиратися знань, діставши доступ до батьківської бібліотеки
3	Де продовжував навчання С. Подолинський?	Опісля вчився у Київській гімназії, а в 1867 р. став студентом природничого факультету Київського університету, обравши професію лікаря
4	Якими проблемами він цікавився у студентські роки?	У студентські роки цікавився економічними та соціальними проблемами, відвідував гурток з політичної економії, в якому виступав з доповідями молодий викладач, а згодом відомий вчений-економіст М.І. Зібер
5	Яку мету передбачав С. Подолинський, виїжджаючи в Західну Європу?	Після закінчення університету С. А. Подолинський разом із М.І. Зібром через Львів і Відень подався у Західну Європу з метою продовжити навчання. Проводячи медичні дослідження в 1876 р. у Бреслау (Вроцлав) захистив дисертацію на звання доктора медичних наук
6	Крім медицини, якою діяльністю він займався?	Крім вивчення медицини він займався революційною діяльністю. Разом з П. Лавровим Подолинський організував видання журналу «Вперед». У 1872 р. через П. Лаврова познайомився в Лондоні з К. Марксом і Ф. Енгельсом. Разом з М.І. Павликом і М.П. Драгомановим видавав «Громаду», на яку витрачав власні кошти
7	Як склалася доля у подальшому житті С. Подолинського?	Далі життя С.А. Подолинського склалося трагічно: у 1881 р. почала наступати хвороба, яка ще десять років мучила талановитого українського вченого-патріота. Помер С.А. Подолинський у 1891 р. в Києві, де й похований на Аскольдовій могилі

Джерело: [13, с. 188-189; 3, с. 781-782]

Про нього в енциклопедичних виданнях написано «...російський поет. Народився у Києві в дворянській сім'ї. Закінчив пансіон при Петербурзькому університеті (1824). Жив на Україні, служив чиновником. Почав друкуватися 1826 р.» і його твори «написані на матеріалах українського побуту і народних повір'їв» [15, с. 295]. Мати його була княгиня («необычной красоты») М.С. Кудряшева [13, с. 188].

Обидва Подолинські (батько і син) представляються одночасно в енциклопедичних виданнях – раніше згадується про батька, а потім про сина. Проте особливістю цих текстів є те, що про Подолинського старшого пишеться, що він «російський поет. Народився у Києві в дворянській сім'ї. Жив на Україні» [15, с. 295]; а про молодшого відзначено, що він «український прогресивний учений,

громадсько-політичний діяч». Тобто, вони обидва народилися і жили в Україні, писали про Україну, але батько російський поет, а син – український діяч. Одна сім'я, одна країна і діяльність пов'язана з цією країною – однак, за ознаками діяльності вони віднесені до різних національностей. Відповіді на це питання вимагає окремого наукового дослідження.

Ще одна характерна деталь щодо народження С. Подолинського. Нами у таблиці 1 наведена дата 19 листопада, однак в інших виданнях зустрічається інша дата – 31 листопада, а ще в деяких ще інша. Не все гаразд також із роками. Так, скажімо, у коментарях до 20-ти томного видання творів І. Франка відзначено: «Подолинський С.А. (1854-1892)...», в 50-ти томному уточнено «1850-1891». Узагальнюючи сказане, вважаємо, що найбільш вірогідними і правдивими датами його народження є 19 листопада, а життя - 1850 – 1891 рр.

С. Подолинський мав можливість займатися в бібліотеці його батька, що дало змогу одержати хороші знання і в 17-ти річному віці після закінчення Київської гімназії поступити до Київського університету на природничий факультет для здобуття професії лікаря.

Розвиток будь-якої людини в значній мірі залежить від тих осіб, які її оточують і з якими здійснюється спілкування. Такою особою у С. Подолинського в студентській роки був М.І. Зібер, який часто виступав з доповідями на засіданні гуртка з політичної економії і який відвідував С.І. Подолинський. Досить також нагадати, що між С.І. Подолинським і М.І. Зібром сформувалися тісні дружні відносини. Вік життя багато, що були спільним: вони обидва закінчили Київський університет, хоча різні факультети, разом виїхали закордон, виявляли значний інтерес до економічних наук та внесли політичний вклад в їх розвиток. Їхні життєві шляхи закінчилися трагічно і в молодому віці. Дослідником їхнього життя і діяльності був один і той же автор – А. Ващишин. Ось що він писав про останні роки життя М.І. Зібера: «У 1884 р. М.Зібер від перенапруження, нестатків і сімейних негараздів психічно захворів. Він повернувся до Ялти, де в 1888 р. помер» [14, с. 66], а про С.І. Подолинського відзначив, що: «Самовіддана праця, життєві негаразди та сімейні невдачі підірвали його здоров'я. На початку 1882 р. С. Подолинський захворів і остаточно змушений був припинити наукову та громадську діяльність. Помер 1891 р. Похований у Києві» [14, с. 101]. Хоча періоди наступу на них хвороб різні, не однакові роки відходу їх у потойбічний світ, однак причини захворювання майже однакові, симптоми хвороб не дуже розбіжні і фінал життя один – їх смерть наступила в молодому віці. Однак, вони за своє коротке життя встигли багато зробити і залишили нам багату наукову спадщину. Деякі аспекти із доробку С. Подолинського ми розглянемо нижче.

Щодо матеріалів таблиці 2 слід відмітити, що С. Подолинський значну частину свого творчого життя прожив за кордоном. Там він продовжив навчання з поглибленням знань з медицини, наслідком якої була підготовка і захист дисертації на звання доктора медичних наук; разом з М.І. Павликом і М.П. Драгомановим на свій власний кошт видавав у Женеві «Громаду», а разом із П. Лавровим (через якого у Лондоні познайомився із К. Марксом і Ф. Енгельсом) організував видавництво журналу «Вперед» і, що важливо, підготував і опублікував переважну більшість своїх творів, суть яких представлена в таблиці 2. Інформація, що представлена в табличній формі, наведена дослідником життя і діяльності С. Подолинського А. Ващишином в його просторовій статті [14, с. 97-101]. Перш за все вважаємо, що автор цілком виправдано поділив діяльність С. Подолинського на дві частини.

Це відзначено у відповіді на перше питання (табл. 2), що поставлено нами. Перші свої твори С. Подолинський написав у 25-ти річному віці. Це «Парова машина. Казка» та «Про багатство та бідність», в яких він розкрив «причину злиденності широких народних верств» і тим самим показав всебічну обізнаність із життям народу, серед якого він жив і творив в Україні. Одночасно відзначимо, що С. Подолинський не тільки відображав злиденне життя народних мас, але вказував на причини та наслідки такого стану. Відповідь на третє питання таблиці 2 відображають ці причини. Це, насамперед: несправедливість капіталістичного устрою, визиск з боку багатіїв та можновладців, здирство, позбавлення працюючих власності. Все це в комплексі створює сприятливі умови для надмірної експлуатації та збагачення одних верств населення за рахунок інших.

Не менш значної уваги С. Подолинський приділяв наслідкам такого жахливого життєвого стану населення, а саме: погіршенням здоров'я українського народу. Всі ці проблеми висвітлено у його праці «Життя й здоров'я людей на Україні» (1878). Серед факторів, які негативно впливають на стан здоров'я людей, він виділяв такі, як: непосильна праця, нездорові умови виробництва, погане харчування. Як подолати ці негативні чинники? Відповіді на ці питання сформовані у порадах С. Подолинського. Передусім він вважав, що кожна сім'я повинна мати власний будинок з двором та необхідною площею городів. Але про це, як він справедливо зазначає, більша частина населення могла тільки мріяти. Тут також принагідно нагадати, що С. Подолинський не тільки пропонував як поліпшити здоров'я своїх співвітчизників, але здійснював конкретні практичні кроки. Так, зокрема, він відкрив на своїй батьківщині лікарню, послугами якої користувалися прості люди.

Особливої уваги заслугоує праця С. Подолинського «Людська праця і єдність сили» (1880), в якій він зробив спробу узгодити додаткову працю з панівними фізичними теоріями, зокрема аналізу співвідношення між працею людини і розподілом енергії на поверхні землі» [7, с. 116].

Таблиця 2

Основні аспекти діяльності С. Подолинського

№ п/п	Питання, сформувані нами	Відповіді із тексту вказаного джерела
1	Як можна поділити діяльність С. Подолинського?	Діяльність С. Подолинського можна умовно поділити на дві частини. В першій він виступав як борець проти несправедливості, проти царизму, як народний просвітник і пропагандист гуманістичних поглядів, у другій – як розвідник праведного майбутнього, шукач реальних шляхів до нього
2	Що розкрив С. Подолинський у перших своїх працях?	У перших своїх працях, «Парова машина. Казка», «Про багатство та бідність» (1875), С. Подолинський розкриває причину злиденності широких народних верств
3	В чому полягала злиденність народних мас?	Вона полягає у несправедливості капіталістичного устрою, визиску з боку багатіїв та можновладців. «Здирство багато винно у нашій бідності», – зазначав він. – Позбавлення працюючих власності, зосередження її в руках панів створюють умови для експлуатації, збагачення одних за рахунок інших
4	Яким проблемам присвятив С. Подолинський свою працю «Життя й здоров'я людей на Україні»?	Прямим наслідком існуючого стану було погіршення здоров'я українського народу. Цій проблемі С. Подолинський присвятив працю «Життя й здоров'я людей на Україні» (1878). В цій праці С. Подолинський виступив як засновник української соціогієни
5	На які фактори він вказував, що впливають на здоров'я людей?	Він вказував на такі негативні фактори, що впливають на здоров'я, як непосильна праця, нездорові умови на виробництві, погане харчування
6	Які поради давав С. Подолинський щодо поліпшення життя людей?	С. Подолинський давав поради щодо поліпшення ситуації, на батьківщині відкрив лікарню, в якій лікувалися прості люди. Для здорового життя потрібно, на його думку, щоб кожна сім'я мала власний будинок з двором і городами, про що більшість його співвітчизників могла лише мріяти
7	Що відобразив С. Подолинський у своїй праці «Людська праця і єдність сили»?	Оригінальним мислителем постає С. Подолинський у книзі «Людська праця і єдність сили», в якій намагався погодити природничі та економічні закони, знайти форми зв'язків між фізичними та соціальними науками. Він зробив спробу обґрунтувати соціалізм з позицій природних наук.
8	Яку оцінку цій праці дав Ф. Енгельс?	Свою працю С. Подолинський надіслав К. Марксові, з яким був особисто знайомий. Ф. Енгельс характеризував ідею праці, як «дуже цінне відкриття» своїм дослідженням С. Подолинський фактично започаткував економічну теорію енергетики
9	Яку оцінку ідеям С. Подолинського дав В. Вернадський?	Ці ідеї знайшли визнання його послідовників і в наш час. Зокрема, високу оцінку дав їм визначний учений В. Вернадський. Він наголошував на оригінальності і плідності підходів С. Подолинського щодо застосування енергетики до вивчення економічних явищ
10	Як оцінював С. Подолинський кооперативну ідею?	Пошуки шляхів поліпшення становища простого люду привели С. Подолинського до кооперативного руху. Кооперативну ідею С. Подолинський аналізує з декількох позицій: як можливість поліпшення становища широких верств населення, як шлях переходу до соціалізму і як організаційну форму устрою майбутнього суспільства

Джерело: [14, с. 98-99]

Будучи особисто знайомий через П.Лаврова з К. Марксом і Ф. Енгельсом, С. Подолинський пише лист до К. Маркса 18 березня 1880 р., в якому вказує: «Мені приносить особливе задоволення можливість послати Вам маленьку працю, до написання якої першу спонуку дав мені Ваш твір «Капітал» і далі, 8 квітня 1880 р., дякуючи К. Марксу за його турботу про здоров'я і запевняючи його, що «справа не так погана, як Ви певно чули», звертається до нього з великим проханням: «З особливим нетерпінням чекаю Вашої думки щодо моєї спроби погодити додаткову працю з пануючими фізичними теоріями» [13, с. 10]. Що ж зробив К. Маркс з працями і листами С. Подолинського, який з нетерпінням чекав його відповіді? Він їх передав своєму другу Ф. Енгельсу, який через два з лишнім роки дає йому відповідь (19 грудня 1882 р.), в якій, зокрема, вказує: «Історію Подолинського я уявляю собі так. Його справжнє відкриття полягає в тому, що людська праця може вдержати на поверхні землі і примусити діяти сонячну енергію довший час, ніж без неї. Всі виведені ним звідси економічні наслідки помилкові» [10, с. 11]. З першими твердженнями можна повністю погодитися, а ось у другому висловлюванні даліше від істини віддалився Ф. Енгельс, а не С. Подолинський. Це довели сучасні дослідники.

Наведена вище інформація Ф. Енгельса про працю С. Подолинського, що містилася в листі до К. Маркса, напевно, не повною мірою задовольнила автора листа від 19 грудня 1882 р. (адже пишучи його, він стверджував, що цієї статті немає під рукою). Про це свідчить другий лист цього автора цьому ж адресатові, який був написаний 22 грудня 1882 р. Ось, що писав Ф. Енгельс К. Марксу: «Дорогий Мавр! Повертаючись ще раз до Подолинського, вношу ту поправку, що нагромадження енергії з допомогою праці відбувається власне тільки в землеробстві; у скотарстві загалом, нагромаджена в рослинах енергія тільки переміщується в тварину; про нагромадження енергії тут

мова може йти лише остільки, оскільки без скотарства рослини в'янули б марно, а в ньому знаходять собі застосування. Навпаки, в усіх галузях промисловості енергія тільки витрачається... Таким чином, давно відомий економічний факт, що всі, хто працює в промисловості, повинні жити за рахунок продуктів землеробства, скотарства, полювання і риболовства, можна, виходить, коли є бажання, перекласти і на мову фізики, але від цього навряд чи буде багато користі...» [10, с. 13].

Ось така уточнена відповідь у другому листі Ф. Енгельса (напевно у нього уже був текст статті під рукою і тому відповідь була більш чіткіша і конкретизована) до К. Маркса. Із суті цього листа цілком закономірно виникає питання, а як К. Маркс сприйняв його суть? На це питання відповімо словами дослідника діяльності С. Подолинського М. Курика, який стверджує, що: «Робота С. Подолинського мала приголомшений вплив на К. Маркса, який після ознайомлення з нею, з самим С. Подолинським, припинив видання 2 і 3 томів «Капіталу». Припинено працю над 4-м томом і розпустив 1-й «Інтернаціонал» [17, с. 100]. Фактично С. Подолинський обеззброїв К. Маркса і він уже не зміг творчо працювати над своїм знаменитим «Капіталом» та займатися громадсько-політичною діяльністю. За нього це у значній мірі зробив, особливо в доопрацюванні «Капіталу», його дорогий Фред (Ф. Енгельс), а Мавр (К. Маркс) через майже три місяці після Енгельсових листів відійшов у вічність (18.III. 1883). Крім того, важливо зауважити, що «український геній Сергій Андрійович Подолинський у пух і прах розбив теорію Мальтуса про «надлишкове» населення Землі. Він показував, що при правильному використанні і розподілі енергії людством Земля в стані прогнати біліони землян» [17, с. 100]. Тільки вдуматися, які не вичерпні потужності має Земля, яка здатна прогнати не десятки чи сотні мільярдів, а біліони землян.

Серед дослідників, які поділяли наукові погляди С. Подолинського і продовжували розвиток його вчень, виділяється визначна постать В. Вернадського (1863 - 1945). Він, використовуючи наукові доробки С. Подолинського, «у вченні про живу речовину, дослідив природний механізм накопичення вільної енергії в біосфері, а процес активного функціонування концентрованої енергії під впливом трудової діяльності людини викладений ним у вченні про ноосферу. По суті, Вернадський, який гарно знав працю Подолинського, успішно узагальнив питання про потік енергії» [17, с. 102].

Принадно також зауважити, що сім'ї Подолинських і Вернадських мають багато спільного. Наведемо лише деякі із них, а саме: в цих обох сім'ях сини і батьки стали знаменитими людьми, їх біографії занесені в енциклопедичні видання, в Золоті книги української еліти. Так, зокрема, батько С. Подолинського, А. Подолинський, як згадувалось раніше, був відомим російським поетом, а батько В. Вернадського, за висловлюванням С. Злупка: «Серед українських економістів середини ХІХ ст. помітною є постать Івана Васильовича Вернадського, який походить з козацького роду» [13, с. 110]. З іншого боку, батьки прожили більш-менш поважний вік, однак їхнім дітям Всевишній виділив різну кількість років. В. Вернадський закінчив свій життєвий шлях на 82 році, а С. Подолинський прожив у 2 рази менше і відійшов у вічність на 41 році життя. Така доля та життєвий шлях двох видатних діячів минулого.

Щодо 10-го питання таблиці 2 і відповіді на нього, то слід відмітити, що А. Ващишин цілком виправдано трактує, що С. Подолинський у пошуках поліпшення життя народу зупинився на використанні переваг кооперації у сферах ведення господарської діяльності. У цей період, а саме – друга половина ХІХ століття, кооперативний рух набрав прискореного розвитку як у країнах Західної Європи, так і в Україні. І саме вибір С. Подолинським кооперативного шляху розвитку в різних сферах суспільних відносин є цілком виправданий і справедливий. Проте, його напрацювання щодо функціонування кооперативних відносин вимагає окремого наукового дослідження.

Підсумковою діяльністю С. Подолинського є Закон Подолинського, який виведений на основі його наукових праць. У таблиці 3 відображено його суть та основні складові. Не будемо деталізовано аналізувати цей закон з погляду розвитку суспільства, лише відмітимо, що він є тією важливою фундаментальною основою для продовження всебічних наукових досліджень, які започаткував С. Подолинський як у сучасних умовах, так і в майбутньому. При цьому важливо зауважити, що межі його наукових досліджень, їх результати не обмежуються територією планети Земля, а далеко виходять за її сфери впливу і зачіпають основи розвитку Всесвіту.

Викладений матеріал щодо життя і діяльності С. Подолинського, хоча і відображає основні віхи його життя і творчості в загальних аспектах, однак мало деталізує їх прояви у деяких окремих сферах діяльності, а саме: у сферах суспільних відносин. Безумовно, у цих складових людського суспільства відбуваються досить складні, інколи суперечливі та неоднозначні процеси, участь в яких кожного індивідуума характеризується цілим комплексом різноманітних дій та протидій і дослідити їх у повному обсязі є справа досить трудомістка як з точки зору постановки проблеми, так і її практичного розв'язання. І, безумовно, відобразити це в одній, навіть обширній публікації, практично неможливо. А коли взяти до уваги дослідження життя і діяльності непересічної, а видатної особистості, яким був, скажімо, С. Подолинський, то практично це вимагає окремого монографічного дослідження. Саме із врахування таких обставин ми підійшли до оцінки цих складових діяльності досліджуваної особистості на основі використання висловлювань як самого С. Подолинського, так і деяких дослідників його діяльності про нього. Оброблена певним чином інформація представлена в таблиці 4.

Таблиця 3

Закон Подолинського, його суть і основні складові

№ п/п	Питання, сформувані нами	Відповіді із тексту вищесказаного джерела
1	В чому суть трактування Закону Подолинського?	Закон Подолинського – внутрішньо необхідні, сталі і суттєві зв'язки між зростанням корисної праці людства (в т.ч. кожної окремої людини) і непропорційним збільшенням загальної кількості енергії, внаслідок яких (зв'язків) менша кількість людської праці на зріліших етапах еволюції суспільства здатна перетворювати більшу масу нижчих форм енергії в її вищі форми
2	З яких аспектів впливає цей Закон?	Закон Подолинського впливає з соціально-енергетичних аспектів учення С. Подолинського про взаємодію людини, праці та енергії
3	Які структурні елементи Закону Подолинського	В Законі Подолинського є такі основні форми причинно-наслідкових зв'язків: 1) із зростанням корисної праці та її продуктивності збільшується загальна кількість енергії, яка перебуває у розпорядженні людства; 2) процес праці, її застосування зберігає значно більше енергії, ніж вона потенційно вміщує в собі; 3) чим розвиненіше людство, тим більшу роль відіграє праця у задоволенні його потреб; 4) на рівні окремої людини обернено-пропорційна причинно-наслідкова залежність існує між зменшенням економічного еквівалента людини (ним володіє кожна людина) і зростанням продуктивності праці; 5) менша кількість людської праці здатна перетворювати більшу кількість нижчих форм енергії у її вищі форми; 6) з розвитком капіталізму посилюється розкрадання енергії, незважаючи на значне підвищення продуктивності праці. Це стосується непродуктивного споживання і предметів розкоші.
4	Як доцільно визначити третю форму причинно-наслідкових зв'язків?	Водночас третю форму причинно-наслідкових зв'язків доцільніше визначити як прямо пропорційну залежність між рівнем розвитку людства та зростанням ролі розумової праці, що зближує теорію С. Подолинського з концепцією ноосфери В. Вернадського
5	Чим це обумовлено?	Так, якщо у першій половині XIX ст. на м'язову силу людини і свійських тварин припадало майже 96% усієї енергії, яка вироблялась і споживалась на Землі, то наприкінці XX ст. на м'язову силу людей у розвинених країнах світу припадає менша частка енергії, а переважає розумова праця

Джерело: [7, с. 242]

Таблиця 4

Деякі висловлювання С. Подолинського і про С. Подолинського дослідниками його діяльності

№ п/п	Автори висловлювання	Короткий зміст висловлювань
1	Подолинський С.А.	Вже в листі від 4 травня 1875 р. С.А. Подолинський писав В.М. Смирнову про те, що його перемогло українофільство: «Я все мав до нього схильність, а останнім часом став цілковито запеклим українофілом» [6, с. 216-217]
2	Подолинський С.А.	«Ми, українофіли, настільки націоналісти, наскільки націоналісти серби-соціалісти, англійці та інші, і певна річ, не більше націоналісти, як ви, росіяни. Не забувайте, що ми інакший народ і різниця між нами і вами, як між вами і поляками, сербами та іншими» [6, с. 217]
3	Франко І.	Праця молодого вченого Сергія Подолинського «Ремесла й фабрики на Україні» написано ясно, доступно, з повним володінням предмета, заслуговує на як – найбільше поширення, і сподіваємося, що незабаром вона з'явиться в переробленому польському перекладі [18, с. 43]
4	Злупко С.	Не тільки в українській, ай у світовій культурі знайдеться не так багато вчених, мислителів і громадсько-політичних діячів, які б подібно до С.А. Подолинського за десять років своєї творчої діяльності зробили так багато для розвитку науки і суспільної думки [6, с. 214]
5	Грицак Я.	Драгоманов, Подолинський, Зібер були українці за патріотичними переконаннями і космополітами за способом життя: вони вчилися або ж стажувалися у Берліні, Гайдельбургу, Парижі, а друкувалися у французьких, німецьких, італійських та російських еміграційних виданнях [2, с. 232]
6	Гринів Л.С.	Наукові пошуки та висновки геніального С. Подолинського здійснювались на межі природничих і соціальних наук. Саме С. Подолинський уперше поєднав фізичні процеси з економічними, методологічно довів необхідність синтезу природничих та вартість параметрів збереження сонячної енергії в процесі господарської діяльності [17, с. 179]
7	Шевчук В.О.	Насамперед українець С.А. Подолинський є тим подвижником у світовій науці, який продовжив «естафету» фізичної економії, розвинувши та віднісши її на принципово повний рівень. Розробки українського вченого суттєво розвинули ідей його зарубіжних попередників, а пізніше знайшли продовження у працях наших співвітчизників [20, с. 694]
8	Грицай М.П.	Алекс Подолинський – талановитий онук видатного українського мислителя Сергія Подолинського гідно продовжував справу діда. Він розвинув «Закон гумусу» сформульований Е. Пфайфером. На думку Алекса Подолинського при вищому рівні господарювання свідомою людиною спроможна стати трансформатором сонячної енергії, накопичуючи її для еволюційного поступу людства [6, с. 226]

Нами наведено лише два висловлювання С. Подолинського щодо його українського походження. Він тут чітко і неоднозначно заявив свою позицію українського патріота, стверджуючи, що він «останнім часом став цілковито запеклим українофілом» (українофіл трактується, як прихильник української нації і всього українського (протилежне українофоб) [12, с. 877]). А це означає присутність ознак патріотизму, що цілком підтверджуються другим висловлюванням С. Подолинського, де констатується, що ми, українофіли, настільки націоналісти, настільки інші народи і що український народ є інший народ, і різниця між нами і росіянами така ж сама, як і між вами і поляками, сербами та іншими. В доповненні до сказаного наведемо висловлювання відомого дослідника життя і творчості С. Подолинського С. Злупка, який влучно сказав, що об'єктивність і демократизм інтелектуалів наших північних сусідів закінчується там, де починається українське питання. Ще славнозвісний провісник теорії енергетичної економіки С.А. Подолинський помітив, що для російських революціонерів-народників були модні двоє понять – «російський народ» і «російський уряд», а хто насмілювався нагадати про український народ, того називали сепаратистом, мазепинцем, (згодом і бандерівцем – прим. Ш.М.) тощо. Здається, з часів С. А. Подолинського й досі нічого не змінилося в україно-російському непорозумінні [6, с. 230]. Сьогоднішні події в Донбасі, Криму є вагомим підтвердженням правдивості сказаного.

Значний інтерес до діяльності С. Подолинського проявляв І. Франко. Його висловлювання щодо появи праці молодого ученого С. Подолинського «Ремесла та фабрики на Україні» свідчать про високу оцінку Великого Каменяря праці молодого вченого. Про працю С. Подолинського «Життя й здоров'я людей на Україні» він відзначив, що нею могла б повеличатися кожна європейська література [20, с. 108]. Ось так геній оцінив генія.

Наведені висловлювання про життя і діяльність видатного українського діяча С. Подолинського різних авторів (Я. Грицака, Л.С. Гриніва, В.О. Шевчука, М.П. Грицяя) дають підстави стверджувати про велике значення результатів його дослідження як серед вітчизняних, так і зарубіжних вчених.

Поряд з цим особливий інтерес представляють висловлювання М.П. Грицяя про Алекса Подолинського – талановитого онука видатного діяча С. Подолинського, який продовжує справу свого діда. За словами Т.Г. Дудара: «Алекс Подолинський, проживаючи в Австралії – коріння якого походить з України, ... розвинув біодинамічне землеробство, яке вважається удосконаленим методом органічного агровиборництва. Саме йому належить велика роль у тому, що Австралія займає перше місце серед країн світу по веденню фермерами органічного сільського господарства на площі майже 12,1 млн. га. Австралійські методи професійного землеробства застосовують сотні фермерів у країнах ЄС» [17, с. 343]. До речі також нагадати, що органічне виробництво почало розвиватися і у нас, в Україні, хоча темпи його розвитку не такі, як у далекій Австралії чи в країнах ЄС. Однак, як кажуть, процес реалізації ідей великого українського мислителя С. Подолинського почався і в Україні – його батьківщині. Крім того зауважимо, що в Україні проводиться певна робота для популяризації вчень С. Подолинського. У підтвердження сказаного є створення і діяльність «Наукового товариства імені Сергія Подолинського», проведення міжнародних наукових конференцій з питань його наукової спадщини, випуск матеріалів наукових досліджень за наслідками його діяльності тощо. Зроблено помітні кроки, проте вони ще є не достатніми для дослідження такої геніальної особистості як С. Подолинський у повному обсязі. Тому завдання нащадків продовжувати досліджувати те, що почато в незалежній Україні в кінці ХХ століття.

Висновки. На основі викладеного матеріалу про деякі аспекти життя і діяльності С. Подолинського можна констатувати про те, що хоча про нього у сучасних умовах багато згадано, написано і надруковано, однак це є ще не достатнім рівнем дослідження його різнобічної наукової спадщини. Що ж необхідно зробити в сучасних умовах для продовження плідних наукових досліджень напрацювань видатного українського вченого? На поставлене питання відповімо словами відомого дослідника діяльності С. Подолинського С. Злупка, який цілком справедливо стверджує, що: «Нагальною потребою є повне видання воістину енциклопедичної спадщини С.А. Подолинського, яку мало знає не тільки читацький загал, але й спеціалісти» [6, с. 215]. Отже, завдання нашої держави, патріотом якої був С. А. Подолинський, є забезпечення видання у повному об'ємі його творів, а науковців – всебічне дослідження їх сутті і доведення одержаних результатів до широкого загалу світової громадськості.

Література

1. Апанович О. За плугом господь іде. Агрокультура українського селянства в контексті ідей Сергія Подолинського та Володимира Вернадського / О. Апанович. – Вид-ня часопису «Дзвін Севастополя», – 1999. – С. 8-12.
2. Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856-1886) / Я. Грицак. – К. : Критика, 2006. – 632 с.
3. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т2 / Редкол. – С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Видавничий центр «Академія», 2001. – 848 с.
4. Злупко С. Економічна наука і наукознавство : монографія / Упорядник Ярослава Злупко / С. Злупко. – Львів: Тріада плюс, 2006. – 776 с.

5. Злупко С. Наукові діалоги / С. Злупко. – Львів: Тріада плюс, Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2005. – 704 с.
6. Злупко С.М. Сергій Подолинський – вчений, мислитель, революціонер / С.М. Злупко. – Л. : Каменярь, 1990. – С. 76-100.
7. Мочерний С.В. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т. Т. 2 / За ред. С.В. Мочерного / С.В. Мочерний, Я.С. Маріна, О.А. Устенко, С.І. Юрій. – Львів: Світ, 2006. – 568 с.
8. Мочерний С.В. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т. Т.1 / За ред. С.В. Мочерного / С.В. Мочерний, Я.С. Ларіна, О.А. Устенко. С.І. Юрій. – Львів: Світ, 2005. – 616 с.
9. Подолинский А. Введение в биодинамическое земледелие / А. Подолинский. – М. : Аккоринформиздат, 1994. – 176 с.
10. Подолинський С.А. Вибрані твори / С.А. Подолинський. – К. : Поліграф – Сервіс, 2008. – 128 с.
11. Руденко М.Д. Енергія прогресу. Гнозис і сучасність. Метафізична поема. Публіцистика. Поема / М.Д. Руденко. – К.: Журналіст України. – 2008. – 716 с.
12. Сучасний тлумачний словник української мови. 65000 слів / за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В.В. Дубічинського.– Х. : ВД «Школа», 2006. – 1008 с.
13. Українська економічна думка: Хрестоматія / Упоряд. С.М. Злупко. – К. : Знання, 2007. – 694 с.
14. Українські кооператори. Історичні нариси. Книга 1. – Львів: Вид-во «Укоопосвіта» Львівської комерційної академії, 1999. – 456 с.
15. Українська радянська енциклопедія. Том 11. – К. : Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1963. – 592 с.
16. Учення Сергія Подолинського і цивілізаційна еколого-економічна перспектива: Матеріали Міжнародної наук. конф., присвяченої 150-річчю від дня народження С.А. Подолинського. Київ, 7 грудня 2000 року / Ред. Л.Я. Корнійчук. – К. : КНЕУ, 2001. – 160 с.
17. Фізична економія: методологія дослідження та глобальна місія України: зб. матеріалів Міжнар. наук. конф., 8-9 квіт. 2009., Київ. – К. : КНЕУ, 2009. – 531, [5] с.
18. Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Том 44. Книга 1. Економічні праці (1878-1887) / І. Франко. – К. : Наукова думка, 1984. – 695 с.
19. Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Том 26. Літературно-критичні праці (1876 - 1885). / І. Франко. – К. : Наукова думка, 1980. – 463 с.
20. Шевчук В. Українська наукова школа фізичної економії: світовий вимір та цивілізаційна перспектива / В. Шевчук // Д.М. Руденко. Енергія прогресу. Гнозис і сучасність. Метафізична поема. Публіцистика. Поема. – К. : Журналіст України. – 2008. – С. 685-710.

РЕФЕРАТИ РЕФЕРАТЫ ABSTRACTS

Семикіна М.В., Волчкова Г.К. ОЦІНКА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ З РОЗВИТКОМ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Мета. Метою проведеного дослідження є аналіз взаємозв'язку соціального капіталу з розвитком національної економіки та його підтвердження методами економіко-математичного моделювання через оцінку впливу на ВВП базових системоутворюючих складових соціального капіталу – освіти і охорони здоров'я.

Методика дослідження. Методологічний базис здійсненого дослідження становлять методи: теоретичних узагальнень, порівняння, систематизації, статистичного аналізу, економіко-математичного моделювання, графо-аналітичний. На основі їх застосування підтверджено взаємозв'язок соціального капіталу з розвитком національної економіки. Методами економіко-математичного моделювання здійснено оцінку впливу системоутворюючих складових соціального капіталу – освіти і охорони здоров'я на ВВП.

Результати дослідження. Визначено, що СК здатний впливати на розвиток національної економіки. У статті це було доведено шляхом теоретичного аналізу та економіко-математичного моделювання, що дозволило здійснити оцінку взаємозв'язку СК та економічного розвитку на макrorівні через вплив його базових системоутворюючих чинників – освіти і охорони здоров'я. Розроблено економіко-математичні моделі залежності динаміки ВВП від впливу розвитку освіти та охорони здоров'я, що дало змогу з'ясувати, якою мірою змінюється ВВП зі змінами на 1 % кількісних показників розвитку освіти та охорони здоров'я. Розрахунками визначено залежність ВВП України від показників розвитку системи охорони здоров'я, від стану функціонування системи закладів освіти, від наповнення системи закладів освіти учнями та студентами, від рівня освіти економічно активного населення віком від 15 до 70 років.

Наукова новизна результатів дослідження. Дістали подальшого розвитку теоретичні положення щодо сутності СК, його впливової ролі в економічному розвитку. Удосконалено науково-методичний підхід до оцінки взаємозв'язку СК та економічного розвитку на макrorівні через вплив його базових системоутворюючих чинників – освіти і охорони здоров'я на основі розробки економіко-математичних моделей залежності динаміки ВВП від впливу розвитку освіти та охорони здоров'я. Це дозволило виявити, що на можливість конвертації соціального капіталу у ВВП суперечливо впливають тенденції у розвитку освіти та охорони здоров'я, зокрема: 1) на ВВП негативно впливає зростання захворюваності населення; 2) позитивно впливає збільшення кількості професійно-технічних закладів та ВНЗ III-IV рівнів акредитації, наповнюваність учнями професійно-технічних закладів та наповнюваність студентами ВНЗ III-IV рівнів акредитації, збільшення частки населення з базовою вищою освітою та з повною загальною середньою освітою. Набули розвитку пропозиції щодо посилення позитивного впливу СК на ВВП через забезпечення доступності населення до якісних освітніх та медичних послуг.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження сприяють подальшому розвитку теорії СК, слугують науково-методичним підґрунтям для розробки концепції національного розвитку на основі нарощування соціального капіталу суспільства. Розроблені економіко-математичні моделі залежності динаміки ВВП від впливу розвитку освіти та охорони здоров'я можуть слугувати обґрунтуванням практичних заходів щодо формування СК та посилення його впливу на розвиток національної економіки.

Ключові слова. Соціальний капітал, освіта, охорона здоров'я, модель впливу, валовий внутрішній продукт, розвиток економіки.

Семикіна М.В., Волчкова Г.К. ОЦЕНКА ВЗАИМОСВЯЗИ СОЦИАЛЬНОГО КАПИТАЛА С РАЗВИТИЕМ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Цель. Целью проведенного исследования является анализ взаимосвязи социального капитала с развитием национальной экономики и её подтверждение методами экономико-математического моделирования через оценку влияния на ВВП базовых системообразующих составляющих социального капитала – образования и здравоохранения.

Методика исследования. Методологическим базисом проведенного исследования являются методы: теоретических обобщений, сравнения, систематизации, статистического анализа, экономико-математического моделирования, графо-аналитический. На основе их применения подтверждена взаимосвязь социального капитала с развитием национальной экономики. Методами экономико-математического моделирования проведена оценка влияния системообразующих составляющих социального капитала – образования и здравоохранения на ВВП.

Результаты исследования. Определено, что социальный капитал способен влиять на развитие национальной экономики. В статье это было доказано путем теоретического анализа и экономико-математического моделирования, что позволило осуществить оценку взаимосвязи социального капитала и экономического развития на макrorовне через влияние его базовых системообразующих факторов – образования и здравоохранения. Разработаны экономико-математические модели зависимости динамики ВВП от влияния развития образования и здравоохранения, что позволило выяснить, в какой мере изменяется ВВП с изменениями на 1 % количественных показателей развития образования и здравоохранения. Расчетами определена зависимость ВВП Украины от показателей развития системы здравоохранения, от состояния функционирования системы учебных заведений, от наполнения системы учебных заведений учащимися и студентами, от уровня образования экономически активного населения в возрасте от 15 до 70 лет.

Научная новизна результатов исследования. Получили дальнейшее развитие теоретические положения о сущности социального капитала, его роли в экономическом развитии. Усовершенствован научно-методический подход к оценке взаимосвязи социального капитала и экономического развития на макrorовне через влияние его базовых системообразующих факторов – образования и здравоохранения на основе разработки экономико-математических моделей зависимости динамики ВВП от влияния развития образования и здравоохранения. Это позволило выявить, что на возможность конвертации социального капитала в ВВП

противоречиво впливають тенденції в розвитку освіти та охорони здоров'я, зокрема: 1) на ВВП негативно впливає зростання захворюваності населення; 2) позитивно впливає на ВВП збільшення кількості професійно-технічних закладів та вузів III-IV рівнів акредитації, заповнюваність навчальними закладами професійно-технічних закладів та заповнюваність студентами вузів III-IV рівнів акредитації, збільшення частки населення з базовим вищим освітою та з повним середнім освітою. Отримали розвиток пропозиції щодо посилення позитивного впливу соціального капіталу на ВВП шляхом забезпечення доступності населення до якісних освітніх та медичних послуг.

Практична значимість результатів дослідження. Отримані результати дослідження сприяють подальшому розвитку теорії соціального капіталу, слугують науково-методичною основою для розробки концепції національного розвитку на основі нарощування соціального капіталу суспільства. Розроблені економіко-математичні моделі залежності динаміки ВВП від впливу розвитку освіти та охорони здоров'я можуть слугувати обґрунтуванням практичних заходів щодо формування соціального капіталу та посилення його впливу на розвиток національної економіки.

Ключові слова. Соціальний капітал, освіта, охорона здоров'я, модель впливу, валовий внутрішній продукт, розвиток економіки.

Semykina M.V., Volchko H.K. EVALUATION OF INTERLINKAGE SOCIAL CAPITAL AND NATIONAL ECONOMIC DEVELOPMENT

Purpose. The purpose of this research is the analysis of interlinkages social capital and national economic development and based on economic and mathematical modeling confirmed the assessment of the impact systemic components – education and health on GDP.

Methodology of research. The methodological bases of the research are: theoretical generalization, comparison, systematization, statistic analysis, economic and mathematical modeling and graphic-analytical methods. The relationship of social capital and national economy development was confirmed based the methods. The assessment of the impact systemic components – education and health on GDP carried out with using economic-mathematical methods.

Findings. It was determined that social capital is able to influence the development of the national economy. Theoretical analysis and economic-mathematical modeling proved that in the article and the assessment of the impact systemic components – education and health on economic growth was done. Economic and mathematical models of interdependence of GDP dynamics and education and health influence were developed. The degree of change the GDP from 1% change in the quantitative development of education and health have been found. The dependence of Ukraine's GDP from that of the health system, the state of functioning educational institutions and the content of pupils' and students' education, the level of education of economically active population aged 15 to 70 years old was defined by calculations.

Originality. The theoretical propositions about the nature of social capital and its role in economic development have been further developed. Scientific and methodical approach to evaluating the relationship of social capital and economic development at the macro level was improved. Based on the development of economic and mathematical models the impact of education and health on GDP was defined. It allowed to reveal that the possibility of conversion of social capital in the GDP affect contradictory trends in education and health: 1) growth of morbidity has negative impact on GDP; 2) increasing the number of vocational schools and higher educational institutions III-IV accreditation levels, occupancy students of vocational schools and university students III-IV accreditation levels, increasing the share of population with basic higher education and secondary education has a positive effect on GDP. The authors recommend ensure availability of quality education and health services for the positive influence of social capital on GDP.

Practical value. These study results contribute to the further development of the social capital theory, and scientific and methodological basis for development of the concept of national growth by increasing social capital.

Economic-mathematical model of the interlinkages dynamics of GDP and development of education and public health can confirm practical measures to build social capital and strengthen its influence on the national economy development.

Key words. Social capital, education, health, model of influence, the gross domestic product, the economy development.

Витвицький Я.С., Андрусів У.Я. МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ СФЕРИ ВИРОБНИЦТВА БУДІВЕЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ НА ІННОВАЦІЙНИХ ЗАСАДАХ

Мета. Розробка механізму управління інноваційним розвитком підприємств сфери виробництва будівельних матеріалів, який сприятиме ефективному використанню їх ресурсного потенціалу та підвищенню ефективності діяльності.

Методика дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження є наукові праці вітчизняних та зарубіжних авторів, які присвятили свої роботи питанням розвитку підприємств на інноваційних засадах, ресурси Internet. У процесі дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи для формування ефективного механізму управління підприємствами сфери виробництва будівельних матеріалів, застосовано прийоми графічного відображення результатів.

Результати дослідження. Запропоновано механізм управління інноваційним розвитком підприємств сфери виробництва будівельних матеріалів. До елементів цього механізму належить інноваційне, науково-методичне, мотиваційне, інформаційне, інституційно-екологічне, інфраструктурне, ресурсне, проектне, фінансове, кадрове та контролінгове забезпечення. Використання усіх цих структурних елементів механізму управління в рамках стратегії інноваційного розвитку підприємств сприятиме підвищенню ефективності їх діяльності.

Наукова новизна результатів дослідження. Полягає у теоретичному обґрунтуванні і практичному

вирішенні комплексу питань, пов'язаних із формуванням ефективного механізму управління інноваційним розвитком підприємств сфери виробництва будівельних матеріалів та науковому аргументуванні напрямів його вдосконалення в сучасних умовах.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження є підґрунтям для вирішення практичних проблем формування механізму управління підприємств сфери виробництва будівельних матеріалів на інноваційних засадах.

Ключові слова: механізм управління, інноваційний розвиток, методи управління, технології управління, інструменти управління.

Витвицкий Я.С., Андрусив У.Я. МЕХАНИЗМ УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЯМИ СФЕРЫ ПРОИЗВОДСТВА СТРОИТЕЛЬНЫХ МАТЕРИАЛОВ НА ИННОВАЦИОННЫХ ПРИНЦИПАХ

Цель. Разработка механизма управления инновационным развитием предприятий сферы производства строительных материалов, который будет способствовать эффективному использованию их ресурсного потенциала и повышению эффективности деятельности.

Методика исследования. Теоретико-методологической основой исследования являются научные труды отечественных и зарубежных авторов, посвятивших свои работы вопросам развития предприятий на инновационной основе, ресурсы Internet. В процессе исследования использованы общенаучные и специальные методы для формирования эффективного механизма управления предприятиями сферы производства строительных материалов, применены приемы графического отображения результатов.

Результаты исследования. Предложен механизм управления инновационным развитием предприятий сферы производства строительных материалов. К элементам этого механизма принадлежит инновационное, научно-методическое, мотивационное, информационное, институционально-экологическое, инфраструктурное, ресурсное, проектное, финансовое, кадровое и контроллинговое обеспечение. Использование всех этих структурных элементов механизма управления в рамках стратегии инновационного развития предприятий будет способствовать повышению эффективности их деятельности.

Научная новизна результатов исследования. Заключается в теоретическом обосновании и практическом решении комплекса вопросов, связанных с формированием эффективного механизма управления инновационным развитием предприятий сферы производства строительных материалов и научном аргументировании направлений его совершенствования в современных условиях.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования являются основой для решения практических проблем формирования механизма управления предприятиями сферы производства строительных материалов на инновационных принципах.

Ключевые слова: механизм управления, инновационное развитие, методы управления, технологии управления, инструменты управления.

Vytvytskyi Ya.S., Andrusiv U.Ya. MANAGEMENT MECHANISM FOR ENTERPRISES OF PRODUCTION OF CONSTRUCTION MATERIALS ON INNOVATION PRINCIPLES

Purpose. Development of a mechanism of innovative development of building materials enterprises, which contribute to the efficient use of resource potential and increase efficiency.

Methodology of research. Theoretical and methodological basis of scientific research is the researches of domestic and foreign authors who have dedicated their results to the development of innovative companies and Internet resources. The study uses general scientific and special methods for forming an effective mechanism for managing enterprises in the production of building materials, also it was applied techniques of graphical display of results.

Findings. The management mechanism of innovative development for enterprises of the production of building materials is offered. The elements of this mechanism include innovative, scientific, methodical, motivation, informative, institutional, environmental, infrastructural, resource, projected, financial, staff and controlling providing. Using all of these structural management mechanism elements in the strategy of innovative development enterprises will enhance their performance.

Originality. It consists of theoretical study and practical solving the complex issues related to the formation of an effective mechanism of innovative development enterprises in the production of building materials and scientific argumentation the directions of its improvement in current conditions.

Practical value. The results of the research are the basis for solving practical problems of formation of mechanism of management of enterprises in the building materials industry in innovation terms.

Key words: management mechanism, innovative development, methods of management, management technology, management tools.

Сальман І.Ю., Ткаченко К.В. СУЧАСНИЙ СТАН СВІТОВОГО РИНКУ ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР ТА МІСЦЕ УКРАЇНИ В НЬОМУ

Мета. Метою дослідження є розробка теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо розширення присутності вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників на світовому ринку зерна.

Методика дослідження. Для реалізації поставлених завдань використовувались: монографічний метод – при вивченні джерел наукової літератури, законодавчих та інших нормативно-правових актів відносно функціонування насінневих підприємств та розвитку ринку; системний підхід – при вивченні умов функціонування агропідприємств та їх ринкового середовища; узагальнення результатів дослідження – при формуванні висновків і пропозицій.

Результати дослідження. Здійснено оцінку сучасного стану світового ринку зернових культур та місце вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників на ньому. Встановлено, що, по-перше, Україна поступово

зміцнює свої позиції на ньому, а зерно є одним з основних вітчизняних експортних товарів, по-друге, аналіз розподілу ринкових часток серед компаній-експортерів, які переважно є афільованими компаніями більш потужних іноземних збутовиків, свідчить про високу ступінь монополізації як вітчизняного, так і зарубіжного ринку. Обґрунтовані заходи по посиленню позицій вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників на світовому ринку зернових культур. Особлива увага приділяється розробці заходів по нарощенню експорту зернових культур в країни ЄС.

Враховуючи зміст чинних міждержавних угод та невідкладну потребу формування цивілізованих відносин у сфері торгівлі зерном, визначено імовірним створення Причорноморської зернової біржі як центру укладання ф'ючерсних угод і котирування цін на перспективу. Це б дало змогу більш ефективно управляти ціновими ризиками та здійснювати їх страхування.

Наукова новизна результатів дослідження. Запропоновані методичні підходи до нарощення обсягів експорту основних видів зернових культур Україною з урахуванням зміни геополітичної ситуації.

Практична значущість результатів дослідження. Запропоновані практичні рекомендації до підвищення ефективності збуту зерна вітчизняними сільськогосподарськими товаровиробниками на торгових площах світового ринку шляхом формування дієвих елементів ринкової інфраструктури.

Ключові слова: зерно, світовий ринок, сільськогосподарські товаровиробники, ціна, експорт.

Сальман И.Ю., Ткаченко К.В. СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ МИРОВОГО РЫНКА ЗЕРНОВЫХ КУЛЬТУР И МЕСТО УКРАИНЫ В НЕМ

Цель. Целью исследования является разработка теоретических положений и практических рекомендаций по расширению присутствия отечественных сельскохозяйственных товаропроизводителей на мировом рынке зерна.

Методика исследования. Для реализации поставленных задач использовались: монографический метод - при изучении источников научной литературы, законодательных и других нормативно-правовых актов относительно функционирования семенных предприятий и развития рынка; системный подход - при изучении условий функционирования агропредприятий и их рыночной среды; обобщение результатов исследования - при формировании выводов и предложений.

Результаты исследования. Осуществлена оценка современного состояния мирового рынка зерновых культур и место отечественных сельскохозяйственных товаропроизводителей на нем. Установлено, что, во-первых, Украина постепенно укрепляет свои позиции на нем, а зерно является одним из основных отечественных экспортных товаров, во-вторых, анализ распределения рыночных долей среди компаний-экспортеров, которые преимущественно являются аффилированными компаниями более мощных иностранных сбытовиков, свидетельствует о высокой степени монополизации как отечественного, так и зарубежного рынка. Обоснованные меры по усилению позиций отечественных сельскохозяйственных товаропроизводителей на мировом рынке зерновых культур. Особое внимание уделяется разработке мер по наращиванию экспорта зерновых культур в страны ЕС.

Учитывая содержание действующих межгосударственных соглашений и неотложную потребность формирования цивилизованных отношений в сфере торговли зерном, определено вероятным создание Причерноморской зерновой биржи как центра заключения фьючерсных сделок и котирующей цен на перспективу. Это бы позволило более эффективно управлять ценовыми рисками и осуществлять их страхование.

Научная новизна результатов исследования. Предложенные методические подходы к наращиванию объемов экспорта основных видов зерновых культур Украины с учетом изменения геополитической ситуации.

Практическая значимость результатов исследования. Предложены практические рекомендации по повышению эффективности сбыта зерна отечественными сельскохозяйственными товаропроизводителями на торговых площадках мирового рынка путем формирования действенных элементов рыночной инфраструктуры.

Ключевые слова: зерно, мировой рынок, сельскохозяйственные товаропроизводители, цена, экспорт.

Salman I.Yu., Tkachenko K.V. THE MODERN STATE OF WORLD GRAIN MARKET AND THE PLACE OF UKRAINE IN IT

Purpose. The aim of this article is the development of theoretical positions and practical recommendations on expanding the presence of domestic agricultural commodity producers on the world grain market.

Methodology of research. The following methods were used for the realization of assigned tasks: monographic method – in study of sources of scientific literature, legislative and other normative and legal acts regarding the functioning of seed enterprises and development of the market; systematic approach – in studying the operating conditions of agrarian enterprises and their market environment; generalization of the research results – in the formation of conclusions and suggestions.

Findings. The estimation of the current state of world grain market and the place of national agricultural producers in it has been carried out.

It has been established that, firstly, Ukraine gradually strengthening its position on it, and the grain is one of the main domestic export goods, secondly, the analysis of the distribution of market shares among exporting companies, which are mostly affiliated companies of more powerful foreign marketers, indicates the high degree of monopolization of both domestic and foreign market. Measures concerning strengthening the position of domestic agricultural commodity producers on the world grain market have been substantiated. Particular attention is paid to the development of measures to increase export of grain crops to the EU countries.

Considering the content of existing international agreements and urgent need for the formation of civilized relations in the sphere of grain trade, has been defined probable creation of the Black Sea grain stock exchange as the center of concluding futures contracts and price quotes on prospect. It would have made it possible more effectively to manage by price risk and implement their insurance.

Originality. Methodical approaches to increasing the volume of exports of the main kinds of crops by Ukraine taking into account change of geopolitical situation were presented.

Practical value. Practical recommendations to improving the efficiency of grain sales by domestic agricultural producers on the trading platforms of the world market by creating effective elements of market infrastructure were proposed.

Key words: grain, world market, agricultural producers, price, export.

Давлетбаева Н.Б. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНИХ ІННОВАЦІЙНИХ СИСТЕМ ПОСТРАДЯНСЬКИХ КРАЇН (НА ПРИКЛАДІ БІЛОРУСІ, КАЗАХСТАНУ ТА УКРАЇНИ)

Метою даної статті є дослідження проблем та стратегічних перспектив розвитку національних інноваційних систем пострадянських країн на прикладі Білорусі, Казахстану та України.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: монографічний і абстрактно-логічний методи - при обґрунтуванні шляхів підвищення темпів економічного зростання Білорусі, Казахстану та України; аналізу і синтезу - при виявленні причин стримування інноваційного розвитку країн; метод стратегічного аналізу - при визначенні напрямків формування системної кооперації між учасниками інноваційного розвитку країн.

Результати дослідження. Встановлено, що підвищення темпів економічного зростання Білорусі, Казахстану та України можливе за рахунок переходу держав на інноваційну модель розвитку, яка передбачає розробку, впровадження та використання новітніх технологій і формування ефективних національних інноваційних систем. Виявлено, що інноваційний розвиток країн стримується за рахунок слабого синергетичного зв'язку між державою, виробничими підприємствами, навчальними закладами та науковими організаціями.

Обґрунтовано, що одним з важливих напрямків формування системної кооперації між учасниками інноваційного розвитку країн є трансфер інновацій, який сприяє формуванню економічних інтересів і потреб виробничих підприємств в безперервному оновленні виробництва на базі передових інноваційних рішень і технологій.

Наукова новизна результатів дослідження. Встановлено, що застосування сучасних моделей інноваційного розвитку та трансферу технологій є єдиною можливістю підвищити інноваційний потенціал і наблизитися до потреб національних та зарубіжних ринків

Практична значимість результатів дослідження. Отримані результати дослідження спрямовані на подальший розвиток інноваційного потенціалу, є базою підвищення ефективності та конкурентоспроможності економік Білорусі, Казахстану та України.

Ключові слова: інноваційний розвиток, інноваційна політика, національна інноваційна система, трансфер технологій, технологічні інновації, модель інноваційного розвитку.

Давлетбаева Н.Б. ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ ИННОВАЦИОННЫХ СИСТЕМ ПОСТСОВЕТСКИХ СТРАН (НА ПРИМЕРЕ БЕЛАРУСИ, КАЗАХСТАНА И УКРАИНЫ)

Целью данной статьи является исследование проблем и стратегических перспектив развития национальных инновационных систем постсоветских стран на примере Беларуси, Казахстана и Украины.

Методика исследования. В процессе исследования использованы общенаучные и специальные методы, в частности: монографический и абстрактно-логический методы – при обосновании путей повышения темпов экономического роста Беларуси, Казахстана и Украины; анализа и синтеза – при выявлении причин сдерживания инновационного развития стран; метод стратегического анализа – при определении направлений формирования системной кооперации между участниками инновационного развития стран.

Результаты исследования. Установлено, что повышение темпов экономического роста Беларуси, Казахстана и Украины возможно за счет перехода государств на инновационную модель развития, которая предусматривает разработку, внедрение и использование новейших технологий, и формирование эффективных национальных инновационных систем. Виявлено, что инновационное развитие стран сдерживается за счет слабой синергетической связи между государством, производственными предприятиями, учебными заведениями и научными организациями.

Обосновано, что одним из важных направлений формирования системной кооперации между участниками инновационного развития стран является трансфер инноваций, который способствует формированию экономических интересов и потребностей производственных предприятий в непрерывном обновлении производства на базе передовых инновационных решений и технологий.

Научная новизна результатов исследования. Установлено, что применение современных моделей инновационного развития и трансфера технологий, является единственной возможностью повысить инновационный потенциал и приблизиться к потребностям национальных и зарубежных рынков

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования направлены на дальнейшее развитие инновационного потенциала, являющего базой повышения эффективности и конкурентоспособности экономик Беларуси, Казахстана и Украины.

Ключевые слова: инновационное развитие, инновационная политика, национальная инновационная система, трансфер технологий, технологические инновации, модель инновационного развития.

Davletbayeva N.B. PROBLEMS AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF NATIONAL INNOVATION SYSTEMS OF THE POST-SOVIET COUNTRIES (ON THE EXAMPLE OF BELARUS, KAZAKHSTAN AND UKRAINE)

Purpose. The aim of this article is the research of problems and strategic prospects of development of national innovation systems of the post-Soviet countries on the example of Belarus, Kazakhstan and Ukraine.

Methodology of research. General scientific and special methods were used during the research, such as: monographic, abstract and logical methods – in substantiation of the ways for increasing the rate of economic growth in Belarus, Kazakhstan and Ukraine; analysis and synthesis – in identifying the causes of deterring innovative development of the countries; method of strategic analysis – in determining the directions of forming the system cooperation between the participants of the innovative development of the countries.

Findings. It has been established that the increase in the rate of economic growth in Belarus, Kazakhstan and Ukraine, is possibly due to the transition of states on the innovative model of development that includes the development, implementation and use of new technologies and the formation of effective national innovation systems.

It has been revealed that the innovative development of the countries is constrained by the weak synergetic link between the state, industrial enterprises, educational institutions and research organizations.

It has been substantiated that one of the important directions of forming the system of cooperation between the participants of the innovative development of the countries is the transfer of innovations, which contributes to the formation of economic interests and the needs of industrial enterprises in the continuous upgrading of production on the bases of advanced innovative solutions and technologies.

Originality. It has been established that the application of modern models of innovative development and transfer of technologies, is the only way to increase the innovative potential and closer to the needs of domestic and foreign markets.

Practical value. The obtained results of research aimed at further development of the innovative potential that is the basis for increase the efficiency and competitiveness of the economies of Belarus, Kazakhstan and Ukraine.

Key words: innovative development, innovation policy, national innovation system, transfers of technologies, technological innovations, model of innovative development.

Бондар-Підгурська О.В. ДО ПИТАННЯ ЗАДОВОЛЕННЯ ЖИТТЄВО ВАЖЛИВИХ ІНТЕРЕСІВ ЯК КРИТЕРІЮ СТАЛОГО ІННОВАЦІЙНОГО СОЦІАЛЬНО-ОРІЄНТОВАНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

Мета – розгляд категорії «задоволення життєво важливих інтересів» в контексті основного поняття нової економіки та інтегрального критерію сталого інноваційного соціально-орієнтованого розвитку економіки.

Методика дослідження. Реалізація поставленої мети здійснена за допомогою методів узагальнення, аналізу, синтезу і дедукції – при формуванні авторського трактування терміну «задоволення життєво важливих інтересів», «інновація», «інноваційна діяльність»; системний аналіз – при розробці блок-схеми формування та реалізації життєво важливих інтересів через механізми безперервного навчання в системі сталого інноваційного розвитку економіки; діалектичний метод наукового пізнання – під час прийняття рішення щодо імплементації терміну «життєво важливі інтереси» в сферу економіки; метод аналізу ієрархій – при класифікації життєво важливих інтересів за пріоритетами.

Результати дослідження. На основі проведеного аналізу дефініції терміну «життєво важливі інтереси» запропоновано авторське тлумачення, що стало основою подальшого розвитку категорій «інновація» та «інноваційна діяльність». Розроблено блок-схему формування та реалізації життєво важливих інтересів через механізми безперервного навчання в системі сталого інноваційного розвитку економіки. Проведено класифікацію ЖВІ більшості населення за пріоритетами в контексті розвитку промисловості. Обґрунтовано, що в основу формування та реалізації життєво важливих інтересів людини покладено процес безперервної освіти, як однієї з основних складових трикутника конкурентоспроможності економіки: ресурси (інвестиції), НДДКР (інновації), освіта (знання, інформація).

Наукова новизна результатів дослідження. У контексті формування нової моделі національної економіки автором запропоновано імплементацію терміну «задоволення життєво важливих інтересів» у сферу економіки як основним поняттям нової економіки, інтегрального критерію її сталого інноваційного соціально-орієнтованого розвитку, стрижня концепції задоволення життєво важливих інтересів соціуму, суспільства, держави, що органічно вписується в парадигму сталого розвитку та ноосфери В. І. Вернадського, враховує рівень задоволення інтересів переважної більшості населення, визначає засади соціальної стабільності та дозволяє забезпечити комплексність під час розробки стратегій, програм, планів в контексті соціалізації розвитку національної економіки.

Запропонована класифікація ЖВІ за пріоритетами в контексті соціалізації розвитку національної промисловості.

Практична значущість результатів дослідження. Результати дослідження можуть використовуватися органами державного управління для формування та реалізації концепції, стратегії та програм сталого інноваційного соціально-орієнтованого розвитку економіки.

Ключові слова: критерій стійкості, інноваційне соціально-орієнтований розвиток, задоволення життєво важливих інтересів, економіка.

Бондарь-Подгурская О.В. К ВОПРОСУ УДОВЛЕТВОРЕНИЯ ЖИЗНЕННО ВАЖНЫХ ИНТЕРЕСОВ КАК КРИТЕРИЯ УСТОЙЧИВОГО ИННОВАЦИОННОГО СОЦИАЛЬНО-ОРИЕНТИРОВАННОГО РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ

Цель – рассмотрение категории «удовлетворение ЖВИ» в контексте основного понятия новой экономики и интегрального критерия оценки устойчивого инновационного социально-ориентированного развития экономики.

Методика исследования. Реализация поставленной цели осуществлена с помощью методов обобщения, анализа, синтеза и дедукции – при формировании авторской трактовки термина «удовлетворение жизненно важных интересов», «инновация», «инновационная деятельность», системный анализ – при разработке блок-схемы формирования и реализации жизненно важных интересов через механизмы непрерывного образования в

системе устойчивого инновационного развития экономики; диалектический метод научного познания – при принятии решения о имплементации термина «жизненно важные интересы» в сферу экономики; метод анализа иерархий – во время классификации ЖВИ по приоритетам.

Результаты исследования. На основе проведенного анализа дефиниции термина «жизненно важные интересы» предложена авторская трактовка, что стало основой дальнейшего развития терминов «инновация» и «инновационная деятельность». Разработана блок-схема формирования и реализации жизненно важных интересов через механизмы непрерывного образования в системе устойчивого инновационного развития экономики. Проведена классификация ЖВИ большинства населения по приоритетам в контексте развития промышленности. Обосновано, что в основу формирования и реализации жизненно важных интересов человека положен процесс непрерывного обучения, как одной из основных составляющих треугольника конкурентоспособности экономики: ресурсы (инвестиции), НИОКР (инновации), образование (знания, информация).

Научная новизна результатов исследования. В контексте формирования новой модели национальной экономики автором предложено имплементирование термина «удовлетворение жизненно важных интересов» в сферу экономики как основного понятия новой экономики, интегрального критерия ее устойчивого инновационного социально-ориентированного развития, стержня концепции удовлетворения жизненно важных интересов социума, общества, государства, что органично вписывается в парадигму устойчивого развития и ноосферы В. И. Вернадского, учитывает уровень удовлетворения интересов подавляющего большинства населения, способствует социальной стабильности, и позволяет обеспечить комплексность при разработке стратегий, программ, планов в контексте социализации развития национальной экономики.

Предложена классификация ЖВИ по приоритетам в контексте социализации развития национальной промышленности.

Практическая значимость результатов исследования. Результаты исследования могут использоваться органами государственного управления для формирования и реализации концепции, стратегии и программ устойчивого инновационного социально-ориентированного развития экономики.

Ключевые слова: критерий устойчивости, инновационное социально-ориентированное развитие, удовлетворение жизненно важных интересов, экономика.

Bondar-Pidgurska O.V. DEVELOPING THE TOPIC OF SATISFYING VITAL INTERESTS AS A CRITERIA OF SUSTAINABLE INNOVATIVE SOCIALLY ORIENTED ECONOMY DEVELOPMENT

Purpose. The purpose is to consider the category of “vital interests satisfying” in the context of the basic concept of the new economy and integral criterion of sustainable innovative socially-oriented development of economic.

Methodology of research. Realization of this goal implemented using methods of generalization, analysis, synthesis and deduction – during the formation author's interpretation of the term «vital interests satisfying»; operations analysis – during the designing a flowchart and realization of vital interests through the mechanisms of lifelong learning in the system of sustainable innovative economic development; dialectical method of scientific knowledge during deciding about term implementation “vital interests” in economic sphere; hierarchy analysis method – during the classification of vital interests according priorities.

Findings. The author proposed his interpretation based on the analysis results of the definition of the term “vital interests”. It is basis for further development of the categories of «innovation» and «innovative activity».

Developed the flowchart of the formation and implementation of vital interests through the mechanisms of lifelong learning in the system of sustainable innovative economic development.

There were made the classification of society vital interests according priorities in the context of industrial development.

Substantiated that the basis of the formation and implementation of human vital interests is a process of lifelong learning as one of the main components triangle of economic competitiveness: resources (investments), research and development activities (innovations), education (knowledge, information).

Originality. The author proposed the implementing of term «vital interests satisfying» in the economic sphere as a criteria of sustainable innovative economic development in the context of forming a new model of national economy. This is a pivotal concept meet the vital interests of society, society and state, organically fit into the paradigm of sustainable development and the noosphere V. I. Vernadsky, taking into account the level of satisfaction of the interests of the overwhelming majority of the population identifies principles of social stability and allows for complexity in the development of strategies, programs and plans in the context of the socialization of the national economy.

The author proposed the classification «vital interests satisfying» of prioritize in the context of socialization development of national industry.

Practical value. Research results can be used by government for forming and implementation of the concept, strategy and the programs of sustainable innovative socially-oriented economy development.

Key words: stability criterion, innovative socially-oriented development, the vital interests satisfying, economy.

Олійник О.Р. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА МОЖЛИВІСТЬ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

Мета. Метою дослідження є аналіз міжнародного досвіду соціалізації сільського господарства, визначення можливості його застосування в Україні, а також формулювання необхідних умов для поширення соціальної відповідальності серед аграріїв України.

Методика дослідження. У ході досягнення мети використано систему методів та методичних підходів, зокрема: системного та порівняльного аналізу сценаріїв – для визначення переваг та недоліків соціальної

відповідальності бізнесу в розрізі моделей та країн приналежності; абстрактно-логічного – для оцінювання дієвості стимулів щодо посилення корпоративної відповідальності за населення та довкілля, а також формулювання висновків і пропозицій; економіко-статистичного – для виявлення тенденцій і закономірностей розвитку КСВ.

Результати дослідження. Здійснено аналіз ведення зарубіжного соціально орієнтованого сільського господарства у розрізі моделей корпоративної соціальної відповідальності (КСВ). Запропоновано європейську модель КСВ як оптимальної для запровадження в Україні. Обґрунтовано необхідність дієвого інституційного, нормативно-правового забезпечення, а також реального стимулювання процесу поширення соціальної відповідальності у вітчизняному аграрному секторі.

Наукова новизна результатів дослідження. Аргументовано доцільність пропагування в Україні європейської моделі корпоративної соціальної відповідальності шляхом розвитку інституційного та нормативно-правового забезпечення процесу посилення соціальної відповідальності в аграрному секторі економіки.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження можуть бути використані у сфері формування сприятливих інституційних та нормативно-правових умов посилення соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств нашої держави.

Ключові слова: корпоративна соціальна відповідальність, міжнародний досвід, сільське господарство, соціалізація, соціальний проект.

Олийник О.Р. МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ И ВОЗМОЖНОСТЬ ЕГО ПРИМЕНЕНИЕ В УКРАИНЕ

Цель. Целью исследования является анализ международного опыта социализации сельского хозяйства, определения возможности его применения в Украине, а также формулировки необходимых условий для распространения социальной ответственности среди аграриев Украины.

Методика исследования. В ходе достижения цели использована система методов и методических подходов, в частности: системного и сравнительного анализа сценариев - для определения преимуществ и недостатков социальной ответственности бизнеса в разрезе моделей и стран принадлежности; абстрактно-логического - для оценки действенности стимулов по усилению корпоративной ответственности за население и окружающую среду, а также формулирования выводов и предложений; экономико-статистического - для выявления тенденций и закономерностей развития КСО.

Результаты исследования. Осуществлен анализ ведения зарубежного социально ориентированного сельского хозяйства в разрезе моделей корпоративной социальной ответственности (КСО). Предложена европейская модель КСО как оптимальная для введения в Украине. Обоснована необходимость действенного институционального, нормативно-правового обеспечения, а также реального стимулирования процесса распространения социальной ответственности в отечественном аграрном секторе.

Научная новизна результатов исследования. Аргументированно целесообразность пропаганды в Украине европейской модели корпоративной социальной ответственности путем развития институционального и нормативно-правового обеспечения процесса усиления социальной ответственности в аграрном секторе экономики.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования могут быть использованы в сфере формирования благоприятных институциональных и правовых условий усиления социальной ответственности сельскохозяйственных предприятий нашего государства.

Ключевые слова: корпоративная социальная ответственность, международный опыт, сельское хозяйство, социализация, социальный проект.

Oliynyk O.R. INTERNATIONAL EXPERIENCE OF SOCIAL RESPONSIBILITY AND THE POSSIBILITY OF ITS APPLICATION IN UKRAINE

Purpose. The aim of the article is the analysis of international experience of socialization of agriculture, defining the possibility of its application in Ukraine, as well as formulation of necessary conditions for the spread of social responsibility among agrarians of Ukraine.

Methodology of research. The system of methods and methodological approaches was used in the achievement of the purpose, including: a systematic and comparative analysis of scenarios – to determine the advantages and disadvantages of social responsibility of business in the context of models and countries of belonging; abstract and logical – to assess effectiveness of incentives to strengthen corporate responsibility of population and the environment, as well as drawing conclusions and proposals; economic and statistical – to identify tendencies and patterns of CSR development.

Findings. The analysis of foreign socially oriented agricultural models in the context of corporate social responsibility (CSR) has been carried out. The European model of CSR as optimal for implementation in Ukraine was proposed. The necessity of effective institutional, regulatory and legal support and also real stimulation of the process for distributing social responsibility to the domestic agricultural sector has been substantiated.

Originality. Expediency of promoting in Ukraine of the European model of corporate social responsibility through the development of institutional, normative and legal support of the process for increasing social responsibility in the agricultural sector of the economy has been argued in the article.

Practical value. The obtained results of research can be used in creating enabling institutional and normative and legal conditions for increasing social responsibility of agricultural enterprises in our country.

Key words: corporate social responsibility, international experience, agriculture, socialization, social project.

Палка І.М. ФІНАНСУВАННЯ МІЖНАРОДНИМИ ІНСТИТУЦІЯМИ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ В УКРАЇНІ

Мета. Метою дослідження є аналіз особливостей міжнародного фінансування інвестиційних проектів та їх впливу на покращання фінансового забезпечення національної економіки.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою статті є фундаментальні положення сучасної економічної науки, праці вітчизняних та зарубіжних вчених. На основі узагальнення наукових праць проведено аналіз стану фінансування інвестиційних проектів та впливу інвестицій на розвиток економіки країни. Методи теоретичного узагальнення та логічного аналізу використано у процесі дослідження наукової проблематики з питань фінансування інвестиційних проектів в Україні міжнародними інституціями.

Результати дослідження. Розкрито суть міжнародного фінансування інвестиційних проектів. Виявлено, що коштів державних фінансових організацій недостатньо для фінансування інвестиційних проектів, тому створення ефективної системи їх фінансування повинно передбачати діяльність в Україні надійних фінансових інститутів. Досліджено вплив фінансового забезпечення міжнародних фінансових організацій та інституцій на розвиток вітчизняної економіки. Проаналізовано особливості міжнародного фінансування інвестиційних проектів та їх вплив на покращання національної економіки. Визначено, що міжнародне фінансування інвестиційних проектів сумісно з державою сприятиме диверсифікації ризиків, трансферту технологій, вчасній реалізації інвестиційних проектів, що в свою чергу призведе до покращання бізнес-клімату країни та її конкурентоспроможності.

Наукова новизна результатів дослідження. За результатами дослідження запропоновано інструменти, за допомогою яких доцільно формувати модель відносин з міжнародним капіталом.

Практична значущість результатів дослідження. Використання запропонованих інструментів дозволить активізувати державну політику щодо залучення іноземних інвестицій.

Ключові слова: інвестиції, міжнародні інвестиції, інвестор, міжнародні фінансові інституції.

Палка И.М. ФИНАНСИРОВАНИЕ МЕЖДУНАРОДНЫМИ ИНСТИТУЦИЯМИ ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРОЕКТОВ В УКРАИНЕ

Цель. Целью исследования является анализ особенностей международного финансирования инвестиционных проектов и их влияния на улучшение финансового обеспечения национальной экономики.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой статьи являются фундаментальные положения современной экономической науки, труды отечественных и зарубежных ученых. На основе обобщения научных работ проведен анализ состояния финансирования инвестиционных проектов и влияния инвестиций на развитие экономики страны. Методы теоретического обобщения и логического анализа использованы в процессе исследования научной проблематики по вопросам финансирования инвестиционных проектов в Украине международными институтами.

Результаты исследования. Раскрыта суть международного финансирования инвестиционных проектов. Выявлено, что средств государственных финансовых организаций недостаточно для финансирования инвестиционных проектов, поэтому создание эффективной системы их финансирования должно предусматривать деятельность в Украине надежных финансовых институтов. Исследовано влияние финансового обеспечения международных финансовых организаций и институтов на развитие отечественной экономики. Проанализированы особенности международного финансирования инвестиционных проектов и их влияние на улучшение национальной экономики. Определено, что международное финансирование инвестиционных проектов совместно с государством будет способствовать диверсификации рисков, трансферта технологий, своевременной реализации инвестиционных проектов, что в свою очередь приведет к улучшению бизнес-климата страны и ее конкурентоспособности.

Научная новизна результатов исследования. По результатам исследования предложены инструменты, с помощью которых целесообразно формировать модель отношений с международным капиталом.

Практическая значимость результатов исследования. Использование предложенных инструментов позволит активизировать государственную политику по привлечению иностранных инвестиций.

Ключевые слова. Инвестиции, международные инвестиции, инвестор, международные финансовые институции.

Palka I.M. INTERNATIONAL INSTITUTIONS FINANCING OF INVESTMENT PROJECTS IN UKRAINE

Purpose. The purpose of the research is to analyze the peculiarities of international financing of investment projects and their influence on the improvement of national economy financial support.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of the article lies in the fundamentals of modern economics, laid down in the papers of Ukrainian and foreign scientists. On the basis of summarizing the scientific papers it has been analyzed the state of investment projects financing and the impact of investment on the country's economy. The methods of theoretical generalization and logical analysis have been applied during the research process directed at scientific issues of Ukrainian investment projects financed by international institutions.

Findings. The essence of investment projects international financing has been studied. It has been discovered that the funds of public financial institutions are not able to support investment projects totally, thus an effective system of funding in Ukraine should be based upon the activities of reliable financial institutions. The influence of financial support of international financial organizations and institutions on the national economy development has been studied. The features of international financing of investment projects and their impact on the national economy improvement has been analyzed. It has been stated that international financing of investment projects realized in cooperation with the state helps to diversify the risks, support technology transfer and fasten the implementation of investment projects, which in turn leads to the improvement of the country's business climate and competitiveness.

Originality. The study results suggest the instruments expedient to form a model of relations with international capital.

Practical value. Applying the suggested instruments will activate the state policy of attracting foreign investment.

Key words. Investing, international investments, investors, international financial institutions.

Панухник Я.Г. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДЕТЕРМІНАЦІЇ СУТІ ТА ФУНКЦІЙ ПРОЦЕСІВ МОДЕРНІЗАЦІЇ В ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМАХ

Мета. Теоретико-методичне дослідження суті процесів модернізації та виявлення зв'язку даного поняття з іншими економічними категоріями.

Методика дослідження. Методичними засадами статті є фундаментальні положення теорій управління підприємством, підприємництва, економічного зростання, місцевого економічного розвитку, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених різних шкіл та напрямків, які стосуються проблем управління розвитком підприємства.

Використані наступні методи дослідження: діалектичний метод пізнання (для визначення природи підприємства як економічної системи, що розвивається); логічний (для обґрунтування доцільності модернізації технологій управління підприємством); системний аналіз (для дослідження складових розвитку підприємства з метою виявлення його тенденцій та чинників, що їх обумовлюють); абстрактно-логічний (для теоретичних узагальнень і формулювання висновків дослідження) і т.д.

Результати дослідження. Здійснено аналіз існуючих підходів до визначення поняття «модернізація»; розроблено типологію процесів модернізації технологій управління та охарактеризовано принципи модернізації управління; виокремлено функції, етапи модернізації та встановлено зв'язок між поняттями «модернізація», «трансформація», «модифікація».

Наукова новизна результатів дослідження. Дістала подальшого розвитку модернізаційна теорія, зокрема її засади поширені на рівень управління розвитком підприємства з напрацюванням відповідних концептуальних положень з позиції її розуміння як постійного удосконалення технологій управління підприємством відповідно до вимог сучасності.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати можуть стати основою подальших досліджень прикладного характеру, пов'язаних із розробкою рекомендацій щодо формування та реалізації модернізаційних процесів в діяльності промислових підприємств.

Ключові слова: модернізація, трансформація, економічна система.

Панухник Я.Г. КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ДЕТЕРМИНАЦИИ СУТИ И ФУНКЦИЙ ПРОЦЕССОВ МОДЕРНИЗАЦИИ В ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМАХ

Цель. Теоретико-методическое исследование сути процессов модернизации и выявления связи данного понятия с другими экономическими категориями.

Методика исследования. Методическими принципами статьи являются фундаментальные положения теорий управления предприятием, предпринимательства, экономического роста, местного экономического развития, научные труды отечественных и зарубежных ученых различных школ и направлений, которые касаются проблем управления развитием предприятия.

Использованы следующие методы исследования: диалектический метод познания (для определения природы предприятия как экономической системы, которая развивается); логический (для обоснования целесообразности модернизации технологий управления предприятием); системный анализ (для исследования составляющих развития предприятия с целью выявления его тенденций и факторов, которые их обуславливают); абстрактно-логический (для теоретических обобщений и формулирования выводов исследования) и т.д.

Результаты исследования. Осуществлен анализ существующих подходов к определению понятия «модернизация»; разработана типология процессов модернизации технологий управления и охарактеризованы принципы модернизации управления; выделены функции, этапы модернизации и установлена связь между понятиями «модернизация», «трансформация», «модификация».

Научная новизна результатов исследования. Получила дальнейшего развития модернизационная теория, в частности ее основы распространены на уровень управления развитием предприятия с наработкой соответствующих концептуальных положений с позиции ее понимания как постоянного совершенствования технологий управления предприятием в соответствии с требованиями современности.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты могут стать основой дальнейших исследований прикладного характера, связанных с разработкой рекомендаций по формированию и реализации модернизационных процессов в деятельности промышленных предприятий.

Ключевые слова: модернизация, трансформация, экономическая система.

Panukhnyk Ya.H. CONCEPTUAL BASES OF NATURE AND FUNCTION DETERMINATION OF THE MODERNIZATION PROCESS IN ECONOMIC SYSTEMS

Purpose. Theoretical and methodical research of modernization and revealing connection processes with other economic categories.

Methodology of research. The methodological bases of the article are fundamental provisions of enterprise management theories, entrepreneurship, economic growth, local economic development, scientific works of domestic and foreign scholars of different schools and directions relating to issues of enterprise management development.

The author used following methods: dialectical method of cognition (to determine the nature of the enterprise as an economic system that develops); logical (to justify the feasibility of enterprise management technology modernization); system analysis (to research the enterprise development components to identify its trends and the factors that cause them); abstract logical (for theoretical generalizations and conclusions), etc.

Findings. The article underlined the analysis of existing approaches to the definition of "modernization"; developed a typology of enterprise management modernization processes and described the principles of the

management modernization; highlighted features stages of modernization and the relation between the concepts of "modernization", "transformation", "modification".

Originality. The theory of modernization has been further developed. The bases of this theory have been extended to the enterprise management level from a position of understanding it as the continuous improvement process of enterprise management technology in accordance with requirements of modernity.

Practical value. The results can be the basis for further research of applied nature related to the development of recommendations for the formulation and implementation of modernization processes in industrial activities.

Key words: modernization, transformation, economic system.

Зубар І.В. РОЗВИТОК КООПЕРАЦІЇ МАЛИХ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ НА ОСНОВІ СВІТОВОГО ДОСВІДУ

Метою дослідження є висвітлення світового досвіду організації фермерської кооперації у різних формах та дослідження перспектив їх створення в Україні.

Методика дослідження включає в себе загальнонаукові та спеціальні методи, які використані при вивченні багаторічного досвіду з організації ефективного сільськогосподарського виробництва у провідних країнах світу. Використано прийоми абстрактно-логічного методу, а саме: аналізу і синтезу, аналогії та порівняння. Для оцінки сучасного стану роботи досліджуваних агроформувань були застосовані статистичний та метод табличного відображення інформації.

Результати дослідження. Вивчено багаторічний досвід з організації ефективного сільськогосподарського виробництва у провідних країнах світу. Проведено аналогію між крупнотоварними латифундіями та вітчизняними агрохолдингами. На основі досвіду їх функціонування в Латинській Америці визначено, що вигоди крупнотоварного сільськогосподарського виробництва нівелюються за рахунок негативних результатів їх діяльності.

Обґрунтовано, що альтернативою агрохолдингам, відповідно концепції багатофункціональності сільського господарства, мають стати малі фермерські та особисті селянські господарства шляхом їх кооперації. Визначено, що найбільш корисним може стати досвід Франції, де поширені об'єднання по спільному веденню господарства (GAEC) та кооперативи зі спільного використання техніки (кооперативні МТС). Проведено аналіз сучасного стану кооперативного руху на прикладі Вінницької області, визначено основні причини його неефективності в умовах України.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в обґрунтуванні концептуальних засад організації раціональної та соціо-еколого-економічної форми господарювання в системі аграрних відносин України.

Практична значущість результатів дослідження. Результати досліджень можуть бути використані у процесі формування нормативно-правової бази для розвитку фермерської кооперації в Україні, а також при розробці регіональних програм та проектів у сфері організації аграрних відносин у регіоні.

Ключові слова: фермерські господарства, кооперація, виробничі об'єднання, спільне партнерство, ефективність, світовий досвід, інноваційний розвиток.

Зубар І.В. РАЗВИТИЕ КООПЕРАЦИИ МАЛЫХ ФЕРМЕРСКИХ ХОЗЯЙСТВ НА ОСНОВЕ МИРОВОГО ОПЫТА

Целью исследования является изучение мирового опыта организации фермерской кооперации в различных формах и исследование перспектив их создания в Украине.

Методика исследования включает в себя общенаучные и специальные методы, которые использованы при изучении многолетнего опыта по организации эффективного сельскохозяйственного производства в ведущих странах мира. Используются приемы абстрактно-логического метода, а именно: анализа и синтеза, аналогии и сравнения. Для оценки современного состояния работы исследуемых агроформирований были применены статистический метод и метод табличного отображения информации.

Результаты исследования. Изучен многолетний опыт по организации эффективного сельскохозяйственного производства в ведущих странах мира, в результате чего было проведено аналогии между крупнотоварным латифундиями и отечественными агрохолдингами. На основе опыта их функционирования в Латинской Америке определено, что выгоды крупнотоварного сельскохозяйственного производства нивелируются за счет негативных результатов их деятельности.

Обосновано, что альтернативой агрохолдингам, согласно концепции многофункциональности сельского хозяйства, должны стать малые фермерские и личные крестьянские хозяйства путем их кооперации. Определено, что наиболее полезным может стать опыт Франции, где распространены объединения по совместному ведению хозяйства (GAEC) и кооперативы по совместному использованию техники (кооперативные МТС). Проведен анализ современного состояния кооперативного движения на примере Винницкой области, определены основные причины его неэффективности в условиях Украины.

Научная новизна результатов исследования заключается в обосновании концептуальных основ организации рациональной и соціо-еколого-економической формы хозяйствования в системе аграрных отношений Украины.

Практическая значимость результатов исследования. Результаты исследований могут быть использованы в процессе формирования нормативно-правовой базы для развития фермерской кооперации в Украине, а также при разработке региональных программ и проектов в сфере организации аграрных отношений в регионе.

Ключевые слова: фермерские хозяйства, кооперація, производственные объединения, совместное партнерство, эффективность, мировой опыт, инновационное развитие.

Zubar I.V. COOPERATION DEVELOPMENT OF SMALL FARMS ON THE BASIS OF WORLD EXPERIENCE

Purpose. Aim of research is illumination of world experience in organization of farm cooperation in various forms and research of their creation prospects in Ukraine.

Methodology of research includes general scientific and special methods which were used in the study of experience on organization of efficient agricultural production in the leading countries. Used receptions of abstract-logical method, namely: analysis and synthesis, analogies and comparison. Statistical method and method of tabular information displaying were applied to assess the modern work state of the studied agroformations.

Findings. Results of research are presented by study of experience on organization of efficient agricultural production in the leading countries and there was conducted analogy between large-scale latifundia and domestic agriholdings. Based on the experience of their functioning in Latin America it was defined that the benefits of large agricultural commodity production are leveled by negative results of their activities.

It is grounded that alternative to agricultural holdings, respectively concept multifunctionality of agriculture, small farmers' and personal peasant farms have to become through their cooperation. It is determined that experience of France can become the most useful, where associations on joint conducting the economy (GAES) and cooperatives from the shared use of technology (cooperative MTS) are mostly widespread. Analysis of current state of cooperative movement on the example of Vinnytsia region allowed to define main reasons of their inefficient work in conditions of Ukraine.

Originality. Scientific novelty of research results consists in a substantiation of rational conceptual foundations organization and socio-ecological-economic forms of management in the agrarian relations system of Ukraine.

Practical value. Research results can be used in the process of normative-legal base formation for the farm cooperation development in Ukraine. Also when developing regional programs and projects in sphere of agrarian relations organization in the region.

Key words: farms, cooperatives, production associations, joint partnership, effectiveness, international experience, innovative development.

Стельмашук А.М. ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВ СФЕРИ ВИРОБНИЦТВА БУДІВЕЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ

Мета. Метою статті є обґрунтування теоретико-методичних основ управління потенціалом інноваційного розвитку підприємств сфери виробництва будівельних матеріалів на основі забезпечення узгодженої взаємодії внутрішніх можливостей розвитку із зовнішніми, які генеруються ринком.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: абстрактно-логічний – при визначенні напрямів і механізмів управління потенціалом інноваційного розвитку підприємств виробництва будівельних матеріалів; монографічний – при обґрунтуванні сутності потенціалу інноваційного розвитку підприємств будівельної індустрії; економіко-статистичний - при аналізі сучасного стану будівельного комплексу; розрахунково-аналітичний - при оцінці потенціальних сировинних можливостей зростання обсягів виробництва будівельних матеріалів; аналізу і синтезу - при обґрунтуванні стратегічного напрямку управління інноваційним розвитком будівельних матеріалів.

Результати дослідження. Оцінено стан розвитку будівельного комплексу і виявлено тенденцію обсягів виробництва будівельних матеріалів. Виявлено потенціальні сировинні можливості зростання обсягів виробництва будівельних матеріалів за рахунок включення у господарський обіг більшої кількості природних ресурсів відповідно до потреби будівництва. Обґрунтовано сутність потенціалу інноваційного розвитку підприємств будівельної індустрії. Визначено напрями і механізм управління потенціалом інноваційного розвитку підприємств виробництва будівельних матеріалів. Сформовано стратегічний напрям управління інноваційним розвитком будівельних матеріалів, підвищення їх якості, здешевлення і екологічної безпеки для забезпечення виконання комплексу функцій, пов'язаних з інноваційною технологією виконання будівельних робіт.

Наукова новизна результатів дослідження. Визначено напрями і механізм управління потенціалом інноваційного розвитку підприємств виробництва будівельних матеріалів. Обґрунтовано стратегічний напрям управління конкурентоспроможністю будівельних матеріалів - підвищення їх якості, здешевлення і екологічної безпеки.

Практична цінність результатів дослідження. Отримані результати дослідження направлені на конкурентоспроможний розвиток підприємств будівельної індустрії. Їх можна використовувати в практичній діяльності територіальних громад, зокрема сільських територій.

Ключові слова: будівельна сфера, підприємства будівельної індустрії, будівельні матеріали, управління, інновації, інноваційний розвиток.

Стельмашук А.М. ФОРМИРОВАНИЕ МЕХАНИЗМА УПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫМ РАЗВИТИЕМ ПРЕДПРИЯТИЙ СФЕРЫ ПРОИЗВОДСТВА СТРОИТЕЛЬНЫХ МАТЕРИАЛОВ

Цель. Целью статьи является обоснование теоретико-методических основ управления потенциалом инновационного развития предприятий сферы производства строительных материалов на основе обеспечения согласованного взаимодействия внутренних возможностей развития с внешними, которые генерируются рынком.

Методика исследования. В процессе исследования используются общенаучные и специальные методы, в частности: абстрактно-логический - при определении направлений и механизмов управления потенциалом инновационного развития предприятий производства строительных материалов; монографический - при обосновании сущности потенциала инновационного развития предприятий строительной индустрии; экономико-статистический - при анализе современного состояния строительного комплекса; расчетно-аналитический - при оценке потенциальных сырьевых возможностей роста объемов производства строительных материалов; анализа

и синтеза - при обосновании стратегического направления управления инновационным развитием строительных материалов.

Результаты исследования. Оценено состояние развития строительного комплекса и выявлена тенденция объемов производства строительных материалов. Выявлены потенциальные сырьевые возможности роста объемов производства строительных материалов за счет включения в хозяйственный оборот большего количества природных ресурсов в соответствии с потребностями строительства. Обоснована сущность потенциала инновационного развития предприятий строительной индустрии. Определены направления и механизм управления потенциалом инновационного развития предприятий производства строительных материалов. Сформировано стратегическое направление управления инновационным развитием строительных материалов, повышение их качества, удешевления и экологобезопасности для обеспечения выполнения комплекса функций, связанных с инновационной технологией выполнения строительных работ.

Научная новизна результатов исследования. Определены направления и механизм управления потенциалом инновационного развития предприятий производства строительных материалов. Обосновано стратегическое направление управления конкурентоспособностью строительных материалов - повышение их качества, удешевления и экологобезопасности.

Практическая ценность результатов исследования. Полученные результаты исследования направлены на конкурентоспособное развитие предприятий строительной индустрии. Их можно использовать в практической деятельности территориальных общин, в частности сельских территорий.

Ключевые слова: строительная сфера, предприятия строительной индустрии, строительные материалы, управление, инновации, инновационное развитие.

Stelmashchuk A.M. FORMATION OF THE MECHANISM FOR MANAGEMENT OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISES IN THE SPHERE OF PRODUCTION OF BUILDING MATERIALS

Purpose. The aim of the article is substantiation of theoretical and methodological foundations for management of potential for innovative development of the enterprises in the area production of building materials on the basis of ensuring concerted interaction of internal development opportunities with external that are generated by the market.

Methodology of research. General scientific and special methods were used during the study, including: the abstract and logical – in determining the direction and mechanisms for management of potential for innovative development of enterprises in the area production of building materials; monographic – in substantiation the essence of potential for innovative development of the enterprises of the building industry; economic and statistical – in the analysis of the current state of the building complex; settlement and analytical – in the evaluation of potential raw opportunities of growth volume for production of building materials; analysis and synthesis – in substantiating strategic direction management of innovative development of building materials.

Findings. The state of the building complex development has been appreciated and the tendency of production volumes of building materials has been identified. It has been revealed potential raw opportunities of growth volume for production of building materials by incorporating into economic circulation of more natural resources according to the needs of construction. The essence of potential for innovative development of the enterprises of the building industry has been substantiated. Directions and management mechanism of potential for innovative development of enterprises for producing building materials have been determined. Strategic direction for management of innovative development of building materials, improving their quality, reducing the cost and environmental safety for ensuring the implementation of complex of functions associated with the innovative technology for execution of construction works has been formed.

Originality. Directions and management mechanism of potential for innovative development of enterprises for producing building materials have been determined. Strategic direction of competitiveness management of building materials – improving their quality, reducing the cost and environmental safety has been substantiated.

Practical value. The obtained results of research are aimed at the competitive development of the enterprises of building industry. These results can be used in the practical activity of territorial communities, including rural areas.

Key words: building sphere, enterprises of building industry, building materials, management, innovations, innovative development.

Брич В.Я., Колодницька О.З. ЛЮДСЬКІ РЕСУРСИ ЯК ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Мета. Метою статті є дослідження необхідності розвитку людських ресурсів в сучасних умовах та їхній вплив на рівень конкурентоспроможності підприємства.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: монографічний – при обґрунтуванні сутності поняття людських ресурсів і їх зв'язку з конкурентоспроможністю підприємств; абстрактно-логічний – при виявленні ролі кваліфікованого персоналу в покращенні конкурентної позиції підприємств у ринковому середовищі; аналізу і синтезу – при визначенні стратегії управління персоналом та конкурентоспроможного розвитку підприємств.

Результати дослідження. Встановлено, що використання різних підходів до розвитку людських ресурсів підприємства дає змогу підтримувати динаміку його ефективності за рахунок зростання кадрового потенціалу, мотивації працівників, забезпечення їх якісно новими знаннями та навичками.

Виявлено, що кваліфікований персонал стимулює до введення змін та покращує конкурентну позицію підприємства у ринковому середовищі. Загальний характер розвитку людських ресурсів генерує успіх за допомогою: підвищення рівня знань, здібностей, мотивації, гнучкості та мобільності.

Визначено, що стратегічне управління персоналом та його розвитком є єдиним шляхом до створення ефективної конкурентної стратегії та забезпечення відповідного рівня конкурентоспроможності підприємств.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовано зв'язок між рівнем якісного складу персоналу та рівнем конкурентоспроможності підприємства. Визначено, що стратегічне управління персоналом та його розвитком є єдиним шляхом до створення ефективної конкурентної стратегії та забезпечення відповідного рівня конкурентоспроможності підприємств.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження направлені на зростання якісного потенціалу кадрів, підвищення продуктивності праці і конкурентоспроможності підприємств. Вони можуть рекомендуватися до впровадження в суб'єктах господарювання.

Ключові слова: людські ресурси, персонал, управління, конкурентоспроможність, підприємство, розвиток.

Брич В.Я., Колодницкая А.З. ЧЕЛОВЕЧЕСКИЕ РЕСУРСЫ КАК ФАКТОР ОБЕСПЕЧЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Цель. Целью статьи является исследование необходимости развития человеческих ресурсов в современных условиях и их влияние на уровень конкурентоспособности предприятия.

Методика исследования. В процессе исследования использованы общенаучные и специальные методы, в частности: монографический - при обосновании сущности понятия человеческих ресурсов и их связи с конкурентоспособностью предприятий; абстрактно-логический - при выявлении роли квалифицированного персонала в улучшении конкурентной позиции предприятий в рыночной среде; анализа и синтеза - при определении стратегии управления персоналом и конкурентоспособного развития предприятий.

Результаты исследования. Установлено, что использование различных подходов к развитию человеческих ресурсов предприятия позволяет поддерживать динамику его эффективности за счет роста кадрового потенциала, мотивации работников, обеспечение их качественно новыми знаниями и навыками.

Выявлено, что квалифицированный персонал стимулирует введение изменений и улучшает конкурентную позицию предприятия в рыночной среде. Общий характер развития человеческих ресурсов генерирует успех с помощью: повышение уровня знаний, способностей, мотивации, гибкости и мобильности.

Определено, что стратегическое управление персоналом и его развитием является единственным путем к созданию эффективной конкурентной стратегии и обеспечения соответствующего уровня конкурентоспособности предприятий.

Научная новизна результатов исследования. Обоснованно связь между уровнем качественного состава персонала и уровнем конкурентоспособности предприятия. Определено, что стратегическое управление персоналом и его развитием является единственным путем к созданию эффективной конкурентной стратегии и обеспечения соответствующего уровня конкурентоспособности предприятий.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования направлены на повышение качественного потенциала кадров, повышение производительности труда и конкурентоспособности предприятий. Они могут рекомендоваться к внедрению в субъектах хозяйствования.

Ключевые слова: человеческие ресурсы, персонал, управление, конкурентоспособность, предприятие, развитие.

Brych V.Ya., Kolodnytska O.Z. HUMAN RESOURCES AS A FACTOR FOR ENSURING THE COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISE

Purpose. The aim of this article is to research of necessity for human resource development in modern conditions and their impact on the competitiveness of the enterprise.

Methodology of research. General scientific and special methods were used during the process of research, including: monographic – in substantiating essence of the concept of human resources and their relationship with the competitiveness of enterprises; abstract and logical – in identifying the role of qualified personnel in improving the competitive position of enterprises in the market environment; analysis and synthesis – in determining the strategy of personnel management and competitive development of enterprises.

Findings. It has been established that the use of different approaches to the development of human resources of the enterprise allows to maintain the dynamics of its efficiency due to the growth of human resources, employee motivation, providing them with quality new knowledge and skills.

It has been revealed that qualified personnel encourages for the introduction of changes and improves the competitive position of the enterprise in the market environment. The general nature of the development of human resource generates success through: increasing the level of knowledge, abilities, motivation, flexibility and mobility.

It has been determined that strategic management of personnel and its development is the only way to create an effective competitive strategy and ensure an appropriate level of competitiveness of enterprises.

Originality. Relationship between the level of qualitative composition of the staff and the level of competitiveness of enterprises has been substantiated. It has been determined that strategic management of personnel and its development is the only way to create an effective competitive strategy and ensure an appropriate level of competitiveness of enterprises.

Practical value. The obtained results of research are aimed at the growth of quality potential of staff, improving productivity and competitiveness of enterprises. These results can be recommended for implementation in the economic entities.

Key words: human resources, personnel, management, competitiveness, enterprise, development.

Свиноус І.В. Гаврик О.Ю. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ПІДПРИЄМСТВА

Мета. Метою дослідження є розробка теоретичних, методологічних положень щодо формування системи

управління ризиками виробничо-господарської діяльності підприємства.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано такі методи наукового пізнання: логіко-аналітичні методи, зокрема прийоми аналогії та порівняння, індукції та дедукції, наукової абстракції – для теоретичного узагальнення, уточнення понятійного апарату з проблеми, формулювання висновків; монографічний – для детального вивчення окремих елементів досліджуваного явища на прикладі конкретних об'єктів.

Результати дослідження. Узагальнено теоретичні підходи до управління ризиками. Встановлено, що при розробці підходів до управління ризиками доцільно використовувати наступні принципи: можливість передачі ризиків; усвідомлення прийняття ризиків; незалежність управління; порівнянність рівня прийнятих ризиків із доходністю; економічність управління ризиками; урахування часового фактора. Доведено, що під управлінням ми розглядаємо діяльність, спрямовану на зниження або повне уникнення впливу несприятливих наслідків ризиків на результати виробничої діяльності. Визначено практичні аспекти управління, які передбачають пошук компромісу між вигодами від мінімізації ризику і необхідними для цього витратами, а також прийняття рішення про те, які дії для цього необхідно реалізувати.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовано організаційні засади управління виробничими ризиками підприємств, що базуються на створенні організаційних структур та забезпечення їх достовірною інформацією, сучасними методами і моделями її обробки, що сприятиме прийняттю управлінських рішень щодо нейтралізації та зниження ризиків виробничої діяльності.

Практична значущість результатів дослідження. Запропоновані практичні рекомендації щодо формування дієвої системи управління виробничими ризиками, яка базується на науково-обґрунтованих методах визначення ймовірності їх прояву.

Ключові слова: виробничі ризики, ризик-менеджмент, підприємство, система управління, методи.

Свиноус И.В. Гаврик А.Ю. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ РИСКАМИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Цель. Целью исследования является разработка теоретических, методологических положений по формированию системы управления рисками производственно-хозяйственной деятельности предприятия.

Методика исследования. В процессе исследования использованы следующие методы научного познания: логико-аналитические методы, в частности приемы аналогии и сравнения, индукции и дедукции, научной абстракции - для теоретического обобщения, уточнения понятийного аппарата по проблеме, формулирование выводов; монографический - для детального изучения отдельных элементов изучаемого явления на примере конкретных объектов.

Результаты исследования. Обобщены теоретические подходы к управлению рисками. Установлено, что при разработке подходов к управлению рисками целесообразно использовать следующие принципы: возможность передачи рисков; осознание принятия рисков; независимость управления; сопоставимость уровня принимаемых рисков с доходностью; экономичность управления рисками; учета временного фактора. Доказано, что под управлением мы рассматриваем деятельность, направленную на снижение или полное подавление неблагоприятному воздействию рисков на результаты производственной деятельности. Определены практические аспекты управления, предусматривающих поиск компромисса между выгодами от минимизации риска и необходимыми для этого затратами, а также принятие решения о том, какие действия для этого необходимо реализовать.

Научная новизна результатов исследования. Обоснованно организационные основы управления производственными рисками предприятий, основанных на создании организационных структур и обеспечения их достоверной информацией, современными методами и моделями ее обработки, что будет способствовать принятию управленческих решений по нейтрализации и снижению рисков производственной деятельности.

Практическая значимость результатов исследования. Предложены практические рекомендации по формированию действенной системы управления производственными рисками, которая основана на научно обоснованных методах определения вероятности их проявления.

Ключевые слова: производственные риски, риск-менеджмент, предприятие, система управления, методы.

Svynous I.V. Havryk O.Yu. THEORETICAL FOUNDATIONS OF FORMATION OF THE SYSTEM FOR RISK MANAGEMENT OF THE ENTERPRISE

Purpose. The aim of the article is the development of theoretical, methodological provisions on the formation of the system for risk management of production and economic activity of the enterprise.

Methodology of research. The following methods of scientific knowledge were used during the research process: logical and analytical methods, including methods of analogy and comparison, induction and deduction, scientific abstraction – for theoretical generalizations, clarify the conceptual apparatus on problems, formulation of conclusions; monographic – for detailed study of individual elements of the researched phenomenon on the example of specific objects.

Findings. Theoretical approaches to risk management have been generalized. It has been established that it is appropriate to use following principles in the development of approaches to risk management: the possibility of transferring risks; awareness of risk taking; independence of management; comparability of the level of accepted risks with profitability; efficiency of risk management; taking into account the time factor. It has been proved that management is the activity aimed at reducing or completely avoids the impact of the adverse effects of risks on the results of production activity. The practical aspects of management that involve finding a compromise between the benefits from the minimizing the risk and the necessary costs for it and also making decision about actions that are necessary to implement for it have been determined.

Originality. The organizational principles of production risk management of the enterprise that are based on the

creation of organizational structures and providing them with reliable information, modern methods and models of its processing that will facilitate management decisions about neutralization and reducing the risks of production activity have been substantiated.

Practical value. Practical recommendations for establishing efficient management system of production risks, which is based on scientifically substantiated methods of determining the probability of their manifestation, were proposed.

Key words: production risks, risk management, enterprise, management system, methods.

Пуцентейло П.Р. КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА: МЕТОДОЛОГІЯ АНАЛІЗУ ДЕФІНІЦІЇ

Мета. Обґрунтування трактування змісту категорії “конкурентоспроможність підприємства”.

Методика дослідження. Теоретичною та методологічною основою дослідження є положення економічної теорії, наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених з питань забезпечення конкурентоспроможності підприємств. Використано такі методи дослідження: діалектичний метод пізнання – при дослідженні трансформації відносин конкуренції, обґрунтуванні концепції управління конкурентоспроможністю суб’єктів господарювання; історико-логічний – для виявлення генезису та аналізу еволюції конкурентоспроможності; теоретичного узагальнення і порівняння – для розвитку понятійного апарату, дослідження конкурентоспроможності на макро- і мезорівнях; абстрактно-логічний – при теоретичному узагальненні сутності та методів формування механізмів управління конкурентоспроможністю галузі; графічний – для наочного відображення ієрархії впливу.

Результати дослідження. Розкрито сутність і зміст поняття конкурентоспроможність. Обґрунтовано, що конкурентоспроможність – це здатність національної економіки, галузі, господарської одиниці випереджати конкурента у досягненні поставлених економічних цілей. Встановлено, що домінуючим внутрішнім чинником конкурентоспроможності є конкурентоспроможність продукції. Доведено, що конкурентоспроможність товару й конкурентоспроможність підприємства – це різні за сутністю поняття, що гармонійно доповнюють один одного. Проведено виокремлення рівнів ієрархії конкурентоспроможності м’ясної галузі. Розглянуто підходи відносно включення факторів виробництва (конкурентоспроможності), що формують склад і структуру внутрішнього потенціалу підприємства.

Наукова новизна результатів дослідження. Здійснено класифікацію за рівнями конкурентної боротьби, що дозволяє виокремити конкурентоспроможність товару і підприємства. Виділено основні підходи, які відображають різні аспекти оцінки конкурентоспроможності. Розроблено і систематизовано поділ категорії “конкурентоспроможність підприємства” на групи, що відрізняються за сутнісними характеристиками.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані наукові положення і результати дослідження є підґрунтям для вирішення практичних проблем забезпечення конкурентоспроможного розвитку підприємств.

Ключові слова: конкурентоспроможність, конкурентоспроможність підприємства, оцінювання, м’ясна галузь.

Пуцентейло П.Р. КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ ПРЕДПРИЯТИЯ: МЕТОДОЛОГИЯ АНАЛИЗА ДЕФИНИЦИИ

Цель. Обоснование трактовки содержания категории “конкурентоспособность предприятия”.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования являются положения экономической теории, научные труды отечественных и зарубежных ученых по вопросам обеспечения конкурентоспособности предприятий. Используются следующие методы исследования: диалектический метод познания – при исследовании трансформации отношений конкуренции, обосновании концепции управления конкурентоспособностью субъектов хозяйствования; историко-логический – для выявления генезиса и анализа эволюции конкурентоспособности; теоретического обобщения и сравнения – для развития понятийного аппарата, исследование конкурентоспособности на макро- и мезоуровне; абстрактно-логический – при теоретическом обобщении сущности и методов формирования механизмов управления конкурентоспособностью отрасли; графический – для наглядного отображения иерархии влияния.

Результаты исследования. Раскрыта сущность и содержание понятия конкурентоспособность. Обосновано, что конкурентоспособность – это способность национальной экономики, отрасли, подразделения опережать конкурента в достижении поставленных экономических целей. Установлено, что доминирующим внутренним фактором конкурентоспособности является конкурентоспособность продукции. Доказано, что конкурентоспособность товара и конкурентоспособность предприятия – это разные по сущности понятия, которые гармонично дополняют друг друга. Проведено выделение уровней иерархии конкурентоспособности мясной отрасли. Рассмотрены подходы относительно включения факторов производства (конкурентоспособности), формирующие состав и структуру внутреннего потенциала предприятия.

Научная новизна результатов исследования. Осуществлена классификация по уровням конкурентной борьбы, которая позволяет выделить конкурентоспособность товара и предприятия. Выделены основные подходы, которые отражают различные аспекты оценки конкурентоспособности. Разработано и систематизировано разделение категории “конкурентоспособность предприятия” на группы, отличающиеся по сущностным характеристикам.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные научные положения и результаты исследования являются основой для решения практических проблем обеспечения конкурентоспособного развития предприятий.

Ключевые слова: конкурентоспособность, конкурентоспособность предприятия, оценка, мясная отрасль.

Putsenteilo P.R. COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISE: METHODOLOGY OF THE ANALYSIS OF DEFINITION

Purpose. The aim of this article is the substantiation of the interpretation of the category "competitiveness of the enterprise".

Methodology of research. Theoretical and methodological basis of the study is the provision of economic theory, scientific works of domestic and foreign scholars on ensuring the competitiveness of enterprises. The following methods were used in the article: dialectical method of cognition – in the study of the transformation of competitive relations, substantiation of the concept of competitiveness management of entities; historical and logical – to identify the genesis and analyze of the evolution of competitiveness; theoretical generalization and comparison – for the development of conceptual apparatus, research of competitiveness at the macro and meso level; abstract and logical – at theoretical generalization of the nature and methods of formation mechanisms of competitiveness management of the industry; graphics – for visual displaying of the hierarchy of influence.

Findings. The essence and content of the notion "competitiveness" has been disclosed. It has been substantiated that competitiveness is the ability of the national economy, industry, economic unit to outpace a competitor in achieving economic goals. It has been established that the dominant internal factor of the competitiveness is competitiveness of products.

It has been proved that the product competitiveness and competitiveness of the enterprise is different in essence concepts that harmoniously complement each other. It has been conducted isolation of the hierarchy levels for competitiveness of meat industry. Approaches regarding inclusion of factors of production (competitiveness) that form the composition and structure of the internal potential of the enterprise were considered.

Originality. The classification by levels of competition that allow you to isolate the competitiveness of goods and enterprises has been implemented. The basic approaches that reflect different aspects of competitiveness evaluation have been singled out. It has been developed and systematized the division of the category "competitiveness of the enterprise" on groups that differ by the essential characteristics.

Practical value. The obtained scientific position and results of research is the basis for solving practical problems of ensuring competitive development of the enterprise.

Key words: competitiveness, competitiveness of the enterprise, evaluation, meat industry.

Бабяк Н.Д., Паскалова А.Г. ЗБАЛАНСОВАНА СИСТЕМА ПОКАЗНИКІВ В ОЦІНЦІ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ МОЛОКОПЕРЕРОБНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Метою статті є розробка підходу до оцінки ефективності управління витратами на основі системи збалансованих показників. А тому були поставлені такі завдання: проаналізувати наявні підходи до оцінки ефективності управління витратами, розробити підхід до оцінки ефективності управління витратами на основі збалансованих показників.

Методика дослідження. Матеріалом дослідження є праці вітчизняних науковців, а також практика оцінки ефективності управління витратами. Для реалізації досягнення поставленої мети використовувалися наступні методи та прийоми: монографічний, вибірковий, порівняльний, абстрактно-логічний.

Результати дослідження. У статті представлений підхід до оцінки ефективності управління витратами молокопереробного підприємства, який базується на використанні збалансованої системи показників, дозволяє визначити недоліки системи обліку витрат і фактори, що їх зумовлюють та отримати об'єктивну інформацію для коригувальних заходів і прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Наукова новизна результатів дослідження. Запропоновано підхід до оцінки ефективності управління витратами молокопереробних підприємств на основі інструментарію фінансового контролінгу.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження спрямовані на вирішення проблем об'єктивної оцінки ефективності управління витратами молокопереробних підприємств і можуть бути використаними в управлінні цими підприємствами.

Ключові слова: управління витратами, збалансована система показників, контролінг, оцінка ефективності, молокопереробне підприємство.

Бабяк Н.Д., Паскалова А.Г. СБАЛАНСИРОВАННАЯ СИСТЕМА ПОКАЗАТЕЛЕЙ В ОЦЕНКЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ УПРАВЛЕНИЯ ЗАТРАТАМИ МОЛОКОПЕРЕРАБАТЫВАЮЩЕГО ПРЕДПРИЯТИЯ

Цель. Целью статьи является разработка подхода к оценке эффективности управления затратами на основе системы сбалансированных показателей. Поэтому были поставлены следующие задачи: проанализировать имеющиеся подходы к оценке эффективности управления затратами, разработать подход к оценке эффективности управления затратами на основе сбалансированных показателей.

Материалом исследования являются труды отечественных ученых, а также практика оценки эффективности управления затратами. Для реализации достижения поставленной цели использовались следующие методы и приемы: монографический, выборочный, сравнительный, абстрактно-логический.

Результаты исследования. В статье представлен подход к оценке эффективности управления затратами молокоперерабатывающего предприятия, который базируется на использовании сбалансированной системы показателей, позволяет определить недостатки системы учета затрат и факторы, которые предопределяют и получить объективную информацию для корректирующих мероприятий и принятия обоснованных управленческих решений.

Научная новизна результатов исследования. Предложен подход к оценке эффективности управления затратами молокоперерабатывающих предприятий на основе инструментария контроллинга.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования направлены на решение проблем объективной оценки эффективности управления затратами молокоперерабатывающих предприятий и могут быть использованными в управлении этими предприятиями.

Ключевые слова: управление затратами, сбалансированная система показателей, контроллинг, оценка эффективности, молокоперерабатывающих предприятий.

Babiak N.D., Paskalova A.H. BALANCED SCORECARD IN EVALUATING THE EFFECTIVENESS OF MANAGEMENT OF COSTS AT THE MILK PROCESSING ENTERPRISE

Purpose. The article is to develop an approach to evaluating the effectiveness of cost management based on the Balanced Scorecard. So were set the following objectives: to analyze existing approaches to evaluating the effectiveness of cost management, to develop an approach to evaluating the effectiveness of cost management based on the Balanced Scorecard.

Methodology of research. The material research is the work of domestic researchers, as well as an evaluation of the effectiveness of cost management. To implement achieve this goal, the following methods and techniques: monographic, sampling, comparative, abstract and logical.

Findings. In the article presents an approach for assessing the effectiveness of cost management dairy of the enterprise which is based on the use of balanced system of indicators, allows you to determine cost accounting system deficiencies and the factors which their predetermine and obtain objective information for corrective actions and making informed management decisions.

Originality. The approach to evaluating the effectiveness of cost management of dairy enterprises on the basis of financial instruments controlling.

Practical value. The results of research aimed at solving problems objectively assess the effectiveness of cost management and milk processing plants may be used in the management of these companies.

Key words: cost management, balanced scorecard, controlling, evaluating the effectiveness, milk processing enterprise.

Куц Л.Л., Собко О.М. ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ КАПІТАЛУ ЗНАТЬ ЯК ОСНОВИ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Мета. Метою дослідження є формування індивідуального інтелектуального капіталу сучасних підприємств шляхом розвитку капіталу знань на основі гармонізації закордонного досвіду у сфері модернізації технологій трансферу знань.

Методика дослідження. Проведене дослідження базується на використанні загальнонаукових і спеціальних методів, зокрема: історико-логічного – при дослідженні розвитку теорії інтелектуального капіталу крізь призму розвитку капіталу знань; абстрактно-логічний – для поглибленого аналізу основних характеристик індивідуального інтелектуального капіталу, зокрема сутності та структури його фундаментальної складової – капіталу знань; спеціальні методи економіко-статистичного дослідження, структурний аналіз – для визначення рівня капіталу знань для реалізації підприємницької діяльності майбутніми фахівцями у розрізі різних спеціальностей; гіпотеза раціональної поведінки – для виявлення напрямів подальшого розвитку капіталу знань, який є основою індивідуального інтелектуального капіталу.

Результати дослідження. Обґрунтовано сутність та структуру капіталу знань, визначено його місце в моделі інтелектуального капіталу підприємства як таксону індивідуального інтелектуального капіталу. Представлені пропозиції дозволять покращити формування індивідуального інтелектуального капіталу. Обґрунтовано доцільність використання бізнес-симуляцій як інноваційної технології формування капіталу знань, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності випускників вищих навчальних закладів та покращує їх можливості на ринку праці та як потенційних працевлаштувачів.

Наукова новизна результатів дослідження. Представлено власну дефініцію «капіталу знань», удосконалено його структуру, на базі чого обґрунтовано вектори підвищення рівня індивідуального інтелектуального капіталу підприємства.

Практична значущість результатів дослідження. Опрацьовано вектори модернізації формування «капіталу знань» на основі сучасних інноваційних технологій навчання. Отримані результати дослідження направлені на вирішення проблеми формування індивідуального інтелектуального капіталу. Вони можуть бути використані для виявлення резервів підвищення конкурентоспроможності вітчизняних фахівців на ринку праці.

Ключові слова: інтелектуальний капітал підприємства, індивідуальний інтелектуальний капітал, капітал знань, капітал компетенцій, інноваційні технології навчання.

Куц Л.Л., Собко О.Н. ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ФОРМИРОВАНИЯ КАПИТАЛА ЗНАНИЙ КАК ОСНОВЫ ИНДИВІДУАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО КАПИТАЛА ПРЕДПРИЯТИЯ

Цель. Целью исследования является формирование индивидуального интеллектуального капитала современных предприятий путем развития капитала знаний на основе гармонизации зарубежного опыта в сфере модернизации технологий трансфера знаний.

Методика исследования. Проведенное исследование базируется на использовании общенаучных и специальных методов, в частности: историко-логического – при исследовании развития теории интеллектуального капитала через призму развития капитала знаний; абстрактно-логического – для углубленного анализа основных характеристик индивидуального интеллектуального капитала, в частности сущности и структуры его фундаментальной составляющей – капитала знаний; специальные методы экономико-статистического исследования, структурный анализ – при определении уровня капитала знаний для реализации предпринимательской деятельности будущими специалистами в разрезе различных специальностей; гипотеза

раціонального поведіння – для виявлення напрямлений дальнішого розвитку капітала знань, який являється основою індивідуального інтелектуального капітала.

Результати дослідження. Обосновано сутність і структуру капітала знань, определено його місце в моделі інтелектуального капітала підприємства як таксона індивідуального інтелектуального капітала. Представлені пропозиції дозволять покращити формування індивідуального інтелектуального капітала. Обосновано цілесобразність використання бізнес-симуляцій як інноваційної технології формування капітала знань, сприяючій підвищенню конкурентоспособності випускників вищих навчальних закладів і покращуючій їх можливості на ринку праці і як потенціальних роботодавців.

Наукова новизна результатів дослідження. Представлена власна дефініція «капітала знань», удосконалена його структура, на базі чого обосновано вектори підвищення рівня індивідуального інтелектуального капітала підприємства.

Практична значимість результатів дослідження. Оброблено вектори модернізації формування «капітала знань» на основі сучасних інноваційних технологій навчання. Отримані результати дослідження направлені на рішення проблеми формування індивідуального інтелектуального капітала. Вони можуть бути використані для виявлення резервів підвищення конкурентоспособності вітчизняних спеціалістів на ринку праці.

Ключові слова: інтелектуальний капітал підприємства, індивідуальний інтелектуальний капітал, капітал знань, капітал компетенцій, інноваційні технології навчання.

Kuts L.L. Sobko O.M. INNOVATIVE TECHNOLOGIES FOR FORMATION OF KNOWLEDGE CAPITAL AS THE BASIS OF INDIVIDUAL INTELLECTUAL CAPITAL OF THE ENTERPRISE

Purpose. The aim of the article is the formation of individual intellectual capital of modern enterprises through the development of knowledge capital based on harmonization of international experience in the modernization of technologies for transfer of knowledge.

Methodology of research. The carried out research is based on the use of general and special methods, in particular: historical and logical – in the study of development of intellectual capital theory through the prism of development of knowledge capital; abstract and logical – for depth analysis of the main characteristics of individual intellectual capital, including the essence and structure of its basic component – the capital of knowledge; special techniques of economic and statistical studies, structural analysis – to determine the level of knowledge capital for the implementation of entrepreneurial activity of future professionals in the context of different specialties; hypothesis of rational behavior – to identify directions for further development of knowledge capital, which is the basis of individual intellectual capital.

Findings. The essence and structure of knowledge capital has been substantiated and its place in the model of intellectual capital of the enterprise as a taxon of individual intellectual capital has been determined. Presented proposals allow to improve the formation of individual intellectual capital. It has been substantiated the expediency of using business simulations as innovative technology of knowledge capital formation that promotes increasing competitiveness for graduates of higher educational institutions and improve their opportunities on the labor market as potential employers.

Originality. Our own definition “knowledge capital” was presented, its structure was improved. Thus, vectors for improving the level of individual intellectual capital of the enterprise have been substantiated on this basis.

Practical value. Vectors of modernization for creation of “knowledge capital” based on the modern innovative learning technologies have been processed. The obtained results of research are aimed at solving the problem of the formation of individual intellectual capital. These results can be used to identify reserves for increasing competitiveness of domestic specialists on the labor market.

Key words: intellectual capital of the enterprise, individual intellectual capital, knowledge capital, capital of competencies, innovative learning technologies.

Шевчук Н.В., Клименко С.М. ФУНДАМЕНТАЛЬНО-ВАРТІСНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Мета. Основною метою даного дослідження є обґрунтування методичного підходу до оцінювання ефективності функціонування підприємств за критерієм фундаментальної вартості бізнесу та імплементація отриманих наукових результатів в практику діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання.

Методика дослідження. Для отримання результатів дослідження використано такі методи і методичні підходи: економіко-статистичний та порівняння – при аналізі і порівнянні прибутковості та витрат на капітал, які формуються не тільки у сфері фінансової діяльності, а й визначаються якістю управлінських рішень на всіх ієрархічних рівнях; абстрактно-логічний та розрахунково-конструктивний - при доведенні, що в умовах розвитку інноваційної економіки, акцент менеджменту має бути зміщено зі сфери формування витрат на капітал у площину формування його доходності, а також при встановленні, що доходність капіталу визначається рівнем конкурентоспроможності продукції (послуг) та рівнем продуктивності функціонування активів, що в сукупності формує конкурентоспроможність підприємства.

Результати дослідження. Результатами імплементації запропонованого підходу щодо оцінювання ефективності функціонування за критерієм фундаментальної вартості в практику національних промислових підприємств стали: визначення проблематики та особливостей капіталоутворення на досліджуваних підприємствах; формування пріоритетних напрямків впливу для промислових підприємств з метою забезпечення зростання ефективності їх діяльності.

Наукова новизна результатів дослідження. Представлена авторська логіка оцінювання та аналізу фундаментальної вартості. В основу оцінки закладено методологію економічного прибутку, що передбачає визначення спреду доходності капіталу. Сформована логіка оцінки та факторного аналізу спреду доходності, що передбачає фокусування не тільки на фінансовій структурі капіталу, а і на його стратегічній архітектурі.

Практична значущість результатів дослідження. Пропонована в дослідженні логіка діагностування ефективності функціонування підприємств може бути використана в бізнес-аналітиці сучасних суб'єктів господарювання.

Ключові слова: фундаментальна вартість, додана вартість, економічний прибуток, ефективність функціонування підприємств, капітал підприємства.

Шевчук Н.В., Клименко С.М. ФУНДАМЕНТАЛЬНО-СТОИМОСТНЫЙ ПОДХОД К ОЦЕНКЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Цель. Основной целью данного исследования является обоснование методического подхода к оценке эффективности функционирования предприятий по критерию фундаментальной стоимости бизнеса и имплементация полученных научных результатов в практику деятельности отечественных субъектов хозяйствования.

Методика исследования. Для получения результатов исследования использованы следующие методы и методические подходы: экономико-статистический и метод сравнения - при анализе и сравнении прибыльности и затрат на капитал, которые формируются не только в сфере финансовой деятельности, но и определяются качеством управленческих решений на всех иерархических уровнях; абстрактно-логический и расчетно-конструктивный - при доказательстве того, что в условиях развития инновационной экономики, акцент менеджмента должно быть смещены из сферы управления затратами на капитал в плоскость формирования его доходности, а также при установлении взаимосвязи: доходности капитала, конкурентоспособности продукции (услуг), производительности функционирования активов, что в совокупности формирует конкурентоспособность предприятия.

Результаты исследования. Результатами имплементации предлагаемого подхода к оценке эффективности функционирования предприятия по критерию фундаментальной стоимости в практику национальных промышленных предприятий стали: определение проблематики и особенностей капиталообразование на исследуемых предприятиях; формирование приоритетных направлений влияния менеджмента для национальных промышленных предприятий с целью обеспечения роста эффективности их деятельности.

Научная новизна результатов исследования. Представлена авторская логика оценки и анализа фундаментальной стоимости бизнеса. В основу оценки заложено методологію економічної прибутку, що передбачає визначення спреду доходності капіталу. Сформована логіка оцінки та факторного аналізу спреду доходності, що передбачає фокусування управленческих решений не столько на финансовой структуре капитала, сколько на его стратегической архитектуре.

Практическая значимость результатов исследования. Предлагаемая в исследовании логика диагностирования эффективности функционирования предприятий может быть положена в основу бизнес-анализа современных субъектов хозяйствования.

Ключевые слова. Фундаментальная стоимость, добавленная стоимость, экономическая прибыль, эффективность функционирования предприятий, капитал предприятия.

Shevchuk N.V, Klimenko S.M. FUNDAMENTAL-VALUE APPROACH TO THE EVALUATION OF THE EFFECTIVE FUNCTIONING OF NATIONAL INDUSTRIAL ENTERPRISES

Purpose. The main purpose of this study is to support methodological approach to the evaluation of the enterprises' efficiency by criteria of fundamental business value and implementation of scientific results into the practice of domestic entities.

Methodology of research. The following methods and methodological approaches were used to get survey results: economical and statistical and comparison - when analyzing and comparing profitability and costs on capital, which are formed not only in the financial sector, but also determined by the quality of management decisions at all hierarchical levels; abstract-logical and analytical-constructive - when proving that in the circumstances of developing innovative economy, the focus of management should be shifted from the sphere of costs formation of capital in the context of formation of its profitability, as well as establishing that the return on capital is determined by the level of competitiveness of products (services) level and by the level of productivity of assets operation, all of which generates enterprise competitiveness.

Findings. The results of the implementation of the proposed approach for evaluating the efficiency of national industrial enterprises by the criteria of the fundamental value of the practice are: defining problems and characteristics of capital creation at the enterprises; formation of prioritized trends of influence for industrial companies with the aim to increase their effectiveness.

Originality. Presented authoring logic of evaluation and analysis of fundamental value. As the basis taken methodology of incorporated economic profit, which involves determining the spread of return on capital. Formed logic of assessing and factor analysis of yield spread, which involves focusing not only on the financial structure of capital, and its strategic architecture.

Practical value. Proposed studied logic in diagnosing the efficiency of enterprises can be used in modern business intelligence entities.

Key words: fundamental value, added value, economic profit, the efficiency of enterprises, the capital of the company.

Николюк О.М., Полянко В.Б. ОЦІНКА ВИКОРИСТАННЯ КОНКУРЕНТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА

Мета дослідження. Метою дослідження є розробка теоретичних положень та практичних рекомендацій щодо оцінки використання конкурентного потенціалу підприємства.

Методика дослідження. Теоретичною та методологічною основою дослідження є системний підхід до вивчення економічних об'єктів. У процесі дослідження використано такі наукові методи: абстрактно-логічний, зокрема прийоми аналізу і синтезу, індукції та дедукції (для систематизації та узагальнення визначень поняття «конкурентний потенціал»); операціоналізації понять (для уточнення досліджуваного поняття); методи стандартизації величин та таксономічного аналізу (для кількісного оцінювання ступеня використання конкурентного потенціалу вітчизняних сільськогосподарських підприємств).

Результати дослідження. Обґрунтовано сутність конкурентного потенціалу. Це поняття інтерпретовано як сукупність ресурсів підприємства та його можливостей, що забезпечує формування та утримання конкурентних переваг. Для оцінки ступеня використання конкурентного потенціалу підприємства запропоновано використовувати метод таксономічного аналізу, головною перевагою метода є простота обробки багатомірного статистичного матеріалу, вираженого у різних вимірниках, що уможливорює його практичне застосування спеціалістами майже всіх вітчизняних підприємств. Встановлено, що найбільш повно свій конкурентний потенціал використовують сільськогосподарські підприємства Хмельницької, Черкаської, Сумської, Київської та Вінницької областей.

Наукова новизна результатів дослідження. Дістали подальшого розвитку методичні рекомендації щодо кількісного оцінювання ступеня використання конкурентного потенціалу підприємств, в основі якого лежить метод таксономічного аналізу та який не потребує додаткової кваліфікації персоналу і спеціальних програмних засобів.

Практична значущість результатів дослідження полягає у можливості використання запропонованих положень та рекомендацій підприємствами з метою оцінювання ступеня використання їх конкурентного потенціалу та корегування стратегії управління конкурентоспроможністю.

Ключові слова: конкурентний потенціал, конкурентна перевага, кількісне оцінювання, оцінка ступеня використання конкурентного потенціалу, метод таксономічного аналізу.

Николюк О.Н., Полянко В.Б. ОЦЕНКА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ КОНКУРЕНТНОГО ПОТЕНЦИАЛА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Цель исследования. Целью исследования является разработка теоретических положений и практических рекомендаций по оценке использования конкурентного потенциала предприятия.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования является системный подход к изучению экономических объектов. В процессе исследования использованы следующие научные методы: абстрактно-логический, в частности приемы анализа и синтеза; индукции и дедукции (для систематизации и обобщения определений понятия «конкурентный потенциал»); операционализации понятий (для уточнения исследуемого понятия); методы стандартизации величин и таксономического анализа (для количественного оценивания степени использования конкурентного потенциала отечественных сельскохозяйственных предприятий).

Результаты исследования. Обосновано сущность конкурентного потенциала. Это понятие интерпретировано как совокупность ресурсов предприятия и его возможностей, которая обеспечивает формирование и удержание конкурентных преимуществ. Для оценки степени использования конкурентного потенциала предприятия целесообразно использовать метод таксономического анализа. Главным преимуществом метода является простота обработки многомерного статистического материала, выраженного в различных измерителях, что делает возможным его практическое применение специалистами многих отечественных предприятий. Установлено, что наиболее полно свой конкурентный потенциал используют сельскохозяйственные предприятия Хмельницкой, Черкасской, Сумской, Киевской и Винницкой областей.

Научная новизна результатов исследования. Получили дальнейшее развитие методические рекомендации по количественной оценке степени использования конкурентного потенциала предприятий, в основе которого лежит метод таксономического анализа, который не требует дополнительной квалификации персонала и специальных программных средств.

Практическая значимость результатов исследования заключается в возможности использования предложенных положений и рекомендаций предприятиями с целью оценки степени использования конкурентного потенциала и корректировки стратегии управления конкурентоспособностью.

Ключевые слова: конкурентный потенциал, конкурентное преимущество, количественное оценивание, оценка степени использования конкурентного потенциала, метод таксономического анализа.

Nykolyuk O.M., Polyanko V.B. EVALUATION OF USAGE THE COMPETITIVE POTENTIAL OF THE AGRICULTURAL ENTERPRISE

Purpose. The research purpose is to development of theoretical positions and practical recommendations of evaluating the usage of the entities' competitive potential.

Methodology of research. Theoretical and methodological basis of the research is the system approach to the study of economic objects. During the research the authors used the following scientific methods: abstract and logic, including methods of analysis and synthesis, induction and deduction (for systematization and generalization of definitions of "competitive capacity"); operationalization of concepts (for investigating the essence of concept); standardizing variables and methods of taxonomic analysis (for quantitative evaluation of the degree of usage the domestic agricultural entities' competitive potential).

Findings. On the bases of the analysis of existing definitions the authors define the essence of competitive potential as a set of entity's resources and its opportunities to form and retain competitive advantage. To evaluate the degree of the usage of the entity's competitive potential the authors recommend to use the method taxonomic analysis.

The main advantage of the method is the ease of processing multivariate statistical data expressed in different units that enables its practical application by specialists almost all domestic entities. The agricultural entities of Khmelnytskyi, Cherkasy, Sumy, Kiev and Vinnitsa regions use their competitive potential most fully.

Originality. The authors developed the methodical recommendations concerning the quantitative evaluation of the degree of usage the entities' competitive potential that is based on the taxonomic method and does not require additional staff qualification and special software.

Practical value of the results concerns the opportunity of agricultural entities to apply the proposals and recommendations for evaluating the degree of the usage of their competitive potential and correcting the competitiveness management strategy.

Key words: competitive potential, competitive advantage, quantitative evaluation, evaluation of the usage the competitive potential, method of taxonomic analysis.

Камаран Али Хассан. ВИКОРИСТАННЯ ТЕОРІЙ ТРАНСАКЦІЙНИХ ВИТРАТ ПРИ ЗАЛУЧЕННІ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Мета статті полягає у розробці рекомендацій по стимулюванню залучення інвестицій підприємствами нафтогазового комплексу Іракського Курдистану на основі теорії трансакційних витрат.

Методика дослідження. Теоретичною та методологічною основою дослідження є фундаментальні положення сучасної економічної теорії та наукові праці вчених. В процесі дослідження використовувались загальнонаукові методи, зокрема: методи теоретичного узагальнення – для дослідження теоретичних основ існуючих теорій трансакційних витрат; методи аналізу і синтезу – для виявлення переваг різних теорій, які можуть сприяти активізації процесів залучення прямих іноземних інвестицій.

Результати дослідження. Вивчено основні підходи та напрями формування теорій трансакційних витрат. Проаналізовано різні теорії, визначені сильні та слабкі сторони кожної з розглянутих теорій. Визначено, що не всі країни мають однакові можливості при наданні інвестиційних пільг, та, в результаті - багатші країни мають більше шансів залучити прями іноземні інвестиції. Обґрунтовується, що саме завдання лібералізації, стимулювання та захисту інвестицій зумовили вихід регулювання за межі окремих держав. Встановлено, що у Курдистану великий потенціал з точки зору паливних запасів (нафти та газу), тому провідні енергетичні компанії і виявляють до нього інтерес.

Наукова новизна результатів дослідження. Використано комплексний підхід до обґрунтування рекомендацій по стимулюванню залучення прямих іноземних інвестицій підприємствами нафтогазового комплексу Іракського Курдистану на основі теорії трансакційних витрат.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати спрямовані на вирішення проблеми залучення прямих іноземних інвестицій нафтогазовими підприємствами. Вони можуть бути використані в процесі формування стратегій залучення прямих іноземних інвестицій підприємствами.

Ключові слова: Іракський Курдистан, підприємствами нафтогазового комплексу, прями іноземні інвестиції, стимулювання, трансакційні витрати.

Камаран Али Хассан. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТЕОРИЙ ТРАНСАКЦИОННЫХ ИЗДЕРЖЕК ПРИ ПРИВЛЕЧЕНИИ ПРЯМЫХ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ ПРЕДПРИЯТИЯМИ

Цель статьи состоит в разработке рекомендаций по стимулированию привлечения инвестиций предприятиями нефтегазового комплекса Иракского Курдистана на основе теории трансакционных издержек.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования являются фундаментальные положения современной экономической теории и научные труды ученых. В процессе исследования использовались общенаучные методы, в частности: методы теоретического обобщения - для исследования теоретических основ существующих теорий трансакционных издержек; методы анализа и синтеза - для выявления преимуществ различных теорий, которые могут способствовать активизации процессов привлечения прямих иностранных инвестиций.

Результаты исследования. Изучены основные подходы и направления формирования теорий трансакционных издержек. Проанализированы различные теории, определены сильные и слабые стороны каждой из рассмотренных теорий. Определено, что не все страны имеют одинаковые возможности при предоставлении инвестиционных льгот, и, в результате - богатые страны имеют больше шансов привлечь прямые иностранные инвестиции. Обосновывается, что именно задача либерализации, стимулирования и защиты инвестиций обусловили выход регулирования за пределы отдельных государств. Установлено, что у Курдистана большой потенциал с точки зрения топливных запасов (нефти и газа), поэтому ведущие энергетические компании и проявляют к нему интерес.

Научная новизна результатов исследования. Использован комплексный подход к обоснованию рекомендаций по стимулированию привлечения прямих иностранных инвестиций предприятиями нефтегазового комплекса Иракского Курдистана на основные теории трансакционных издержек.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты направлены на решение проблемы привлечения прямих иностранных инвестиций нефтегазовыми предприятиями. Они могут быть использованы в процессе формирования стратегий привлечения прямих иностранных инвестиций предприятиями.

Ключевые слова: Иракский Курдистан, предприятиям нефтегазового комплекса, прямые иностранные инвестиции, стимулирование, трансакционные издержки.

Kamaram Ali Hassan. USING TRANSACTION COSTS THEORY IN ATTRACTION FOREIGN DIRECT INVESTMENT BY THE ENTERPRISES

The purpose of the article is to develop recommendations for stimulation and attraction investments to the oil and gas enterprises of Iraqi Kurdistan based on the transaction costs theory.

Methodology of research. Theoretical and methodological basis of research is fundamental assumptions of modern economic theory and scientific work of scientists. The study used general scientific methods including: methods of theoretical generalization - to study the theoretical foundations and existing theories of transaction costs; methods of analysis and synthesis - to identify the benefits of different approaches that may contribute to activate foreign direct investments.

Findings. The main approaches and directions of formation of the theory of transaction costs has been studied.

We analyzed different theories and identified the strengths and weaknesses of each of the examined theories. Analyzed different theories identified the strengths and weaknesses of each of these approaches. Determined that not all countries have the same opportunities in the provision of foreign direct investment incentives, and as a result - the richer countries are more likely attract foreign direct investment. Substantiated that the task of liberalization, investment promotion and protection regulation led out the control beyond individual states. Found that Kurdistan has a great potential in terms of fuel reserves (oil and gas), that is why the leading energy companies show interest to invest in this sector.

Originality. The article draws a comprehensive approach to the recommendations for stimulation and attraction investments to the oil and gas enterprises of Iraqi Kurdistan based on the transaction costs theory.

Practical value. The results are aimed at solving problems connected with attracting foreign direct investments by the oil and gas enterprises. They can be used in the formation of strategies for attracting foreign direct investments by the enterprises.

Key words: Iraqi Kurdistan, oil and gas enterprises, foreign direct investment, incentives, transaction costs.

Митяй О.В. ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА РІВНІ ДЕРЖАВИ І РЕГІОНУ ЯК СКЛАДОВОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Мета. Метою дослідження є проведення аналізу основних напрямів підвищення інвестиційної привабливості аграрних підприємств на рівні держави і регіону, аналіз методів підвищення інвестиційної привабливості як складової продовольчої безпеки.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою дослідження є фундаментальні положення сучасної економічної теорії, наукові праці вчених, нормативні та законодавчі акти України з питань конкурентоспроможності підприємств. В процесі дослідження використовувались загальнонаукові методи, зокрема: абстрактно-логічний (для виявлення сутності аграрна політика), балансовий (при оцінці ефективності аграрної політики), системного аналізу (при дослідженні можливостей підвищення конкурентоспроможності підприємств АПК), прогнозування – з метою визначення оцінки інвестиційної привабливості аграрних підприємств.

Результати досліджень. Розглянуто аналіз передумов підвищення інвестиційної привабливості аграрних підприємств на рівні регіону і держави. Виявлено чинники, що визначають інвестиційну привабливість аграрних підприємств з боку державного регулювання, запропоновано можливі форми і види обов'язкового страхування сільськогосподарської діяльності; представлено основні напрями підвищення інвестиційної привабливості аграрних підприємств на рівні держави і регіону. Обґрунтовано заходи щодо розвитку інвестиційної діяльності.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовано ринкову інфраструктуру і механізм проведення ярмарків, форумів, аукціонів, що повинно стати в практичній діяльності одним з невід'ємних заходів по підвищенню інвестиційної привабливості аграрних підприємств. Визначено особливості функціонування земельного аукціону, на якому б продавалися земельні ділянки з усіма узгодженнями і сертифікатами (за умови, що майно використовуватиметься за призначенням).

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження є підґрунтям для вирішення практичних проблем щодо вдосконалення функціонування та інвестиційної привабливості аграрних підприємств, а тому і конкурентоспроможності підприємств агропромислового комплексу.

Ключові слова: конкурентоспроможність, інвестиційна привабливість, інновації, інвестиційна діяльність, аграрні підприємства.

Митяй О.В. ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ПОВЫШЕНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ НА УРОВНЕ ГОСУДАРСТВА И РЕГИОНА КАК СОСТАВНОЙ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ

Цель. Целью исследования является проведение анализа основных направлений повышения инвестиционной привлекательности аграрных предприятий на уровне государства и региона, анализ методов повышения инвестиционной привлекательности как составной продовольственной безопасности.

Методы исследования. Теоретической и методологической основой исследования являются фундаментальные положения современной экономической теории, научные труды ученых, нормативные и законодательные акты Украины по вопросам конкурентоспособности предприятий. В процессе исследования использовались общенаучные методы, в частности: абстрактно-логический (для выявления сущности аграрная политика), балансовый (при оценке эффективности аграрной политики), системного анализа (при исследовании возможностей повышения конкурентоспособности предприятий АПК), прогнозирования - с целью определения оценки инвестиционной привлекательности аграрных предприятий.

Результаты исследований. Рассмотрен анализ предпосылок повышения инвестиционной привлекательности аграрных предприятий на уровне региона и государства. Представлены факторы, которые

определяют инвестиционную привлекательность аграрных предприятий со стороны государственного регулирования, предложены возможные формы и виды обязательного страхования сельскохозяйственной деятельности; представлены основные направления повышения инвестиционной привлекательности аграрных предприятий на уровне государства и региона. Обоснованы мероприятия относительно развития инвестиционной деятельности.

Научная новизна результатов исследования. Обосновано рыночную инфраструктуру и механизм проведения ярмарок, форумов, аукционов, что должно стать в практической деятельности одним из неотъемлемых мероприятий по повышению инвестиционной привлекательности аграрных предприятий. Определены особенности функционирования земельного аукциона, на котором бы продавались земельные участки со всеми согласованиями и сертификатами (при условии, что имущество будет использоваться по назначению).

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования являются почвой для решения практических проблем относительно совершенствования функционирования и инвестиционной привлекательности аграрных предприятий, а потому и конкурентоспособности предприятий агропромышленного комплекса.

Ключевые слова: конкурентоспособность, инвестиционная привлекательность, инновации, инвестиционная деятельность, аграрные предприятия.

Mityay O.B. BASIC DIRECTIONS FOR INCREASING INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF AGRARIAN ENTERPRISES ON THE LEVEL OF STATE AND REGION AS A COMPONENT OF COMPETITIVENESS

Purpose. A research aim is realization of analysis of basic directions of increase of investment attractiveness of agrarian enterprises at the level of the state and region, analysis of methods of increase of investment attractiveness as component food safety.

Methodology of research. Theoretical and methodological basis of research are fundamental provisions of modern economic theory, scientific works of scientists, normative and legislative certificates of Ukraine on questions the competitiveness of enterprises. In the process of research scientific methods were used, in particular: abstractly-logical (for the exposure of essence agrarian policy), balance (at the estimation of efficiency of agrarian policy), analysis (at research of possibilities of increase of competitiveness of enterprises of АПК) of the systems, prognostication - with the aim of determination of estimation of investment attractiveness of agrarian enterprises.

Findings. The analysis of pre-conditions of increase of investment attractiveness of agrarian enterprises is considered at the level of region and state; factors that determine the investment attractiveness of agrarian enterprises from the side of government control are presented, possible forms and types of obligatory insurance of agricultural activity are offered; basic directions of increase of investment attractiveness of agrarian enterprises are presented at the level of the state and region. Measures are reasonable in relation to development of investment activity.

Originality. The scientific novelty of research results consists in realization of fairs, forums, auctions, that must become in practical activity one of inalienable measures on the increase of investment attractiveness of agrarian enterprises. An important value has the landed auction on that there were for sale lot lands with all concordances and certificates (on condition that property will be used on purpose).

Practical value. The got results of research are soil for the decision of practical problems in relation to perfection of functioning and investment attractiveness of agrarian enterprises and that is why and to the competitiveness of enterprises of agroindustrial complex.

Key words: competitiveness, investment attractiveness, innovations, investment activity, agrarian enterprises.

Шеленко Д.І. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ РІЗНОУКЛАДНОСТІ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ РЕГІОНУ

Мета. Мета статті полягає в обґрунтування сутності основ розвитку різноукладності в сільському господарстві регіону та окреслення факторів впливу на цей процес. Це можливо за умови системного дослідження розвитку різноукладності.

Методика дослідження. Теоретичною і методичною основою дослідження є комплексний підхід не тільки до процедури, але й до формування методологічного апарату проблеми, що вивчається.

У процесі дослідження використовувалися методи діалектичний, класифікації, порівняння, формалізації. Для розробки наукових рекомендацій використовувалися конкретно-наукові прийоми – конкретизації, експертних оцінок.

Інформаційною базою дослідження стали законодавчі акти України, офіційні матеріали Міністерства фінансів України, публікації вчених-економістів.

Результати дослідження. У статті визначено та розкрито методологічні основи, методи, фактори впливу на розвиток укладів у сільському господарстві регіону та принципи розвитку різноукладності.

Обґрунтовано фактори впливу на розвиток укладів, їх роль та завдання в нових умовах господарювання. Визначено концептуальну основу дослідження розвитку та формування укладів на сільських територіях. Досліджено співвідношення об'єктивних і суб'єктивних факторів впливу та виявлено причини виникнення і загострення протиріч. Визначено дію низки чинників на низький рівень економічної ефективності.

Наукова новизна результатів дослідження. Полягає в обґрунтуванні методологічного апарату розвитку різноукладності в сільському господарстві регіону.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження стануть базовою основою розвитку укладів у сільському господарстві регіону на які впливають різні фактори – соціальні, економічні, нормативно-правові, організаційні та екологічні.

Ключові слова: різноукладність, методологічні засади, сільське господарство, фактор, системність.

Шеленко Д.И. МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ РАЗНОУКЛАДНОСТИ В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ РЕГИОНА

Цель. Цель статьи заключается в обосновании сущности основ развития разноукладности в сельском хозяйстве региона и определение факторов влияния на этот процесс. Это возможно при условии системного исследования развития разноукладности.

Методика исследования. Теоретической и методической основой исследования является комплексный подход не только к процедуре, но и к формированию методологического аппарата проблемы, которая изучается.

В процессе исследования использовались методы диалектический, классификации, сравнения, формализации. Для разработки научных рекомендаций использовались конкретно-научные приемы – конкретизации, экспертных оценок.

Информационной базой исследования стали законодательные акты Украины, официальные материалы Министерства финансов Украины, публикации учёных-экономистов.

Результаты исследования. В статье определены и раскрыты методологические основы, методы, факторы влияния на развитие укладов в сельском хозяйстве региона и принципы развития разноукладности.

Обосновано факторы влияния на развитие укладов, их роль и задачи в новых условиях хозяйствования. Определено концептуальную основу исследования развития и формирования укладов на сельских территориях. Исследовано соотношение объективных и субъективных факторов влияния и выявлены причины возникновения и обострения противоречий. Определено действие ряда факторов низкого уровня экономической эффективности.

Научная новизна результатов исследования. Заключается в обосновании методологического аппарата развития разноукладности в сельском хозяйстве региона.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования станут базовой основой развития укладов в сельском хозяйстве региона на которые влияют различные факторы – социальные, экономические, нормативно-правовые, организационные и экологические.

Ключевые слова: разноукладность, методологические основы, сельское хозяйство, фактор, системность.

Shelenko D.I. METHODOLOGICAL BASES FOR DEVELOPMENT OF SOCIAL ORDER IN THE AGRICULTURE OF THE REGION

Purpose. The purpose of the article is to study the nature of foundations of social order agricultural region and defining factors of influence on this process. It is subject to a systematic study of social order.

Methodology of research. Theoretical and methodological basis of the study is a comprehensive approach not only to the procedure but also to the formation of the methodological problems of system being studied.

The dialectical methods, classification, comparison, formalization were used in the process of investigation. The concrete scientific methods of concretization, expert evaluation have been used for the development of scientific recommendations. The information bases for the investigation were the laws of Ukraine, the official materials of the Ministry of Finance of Ukraine, publications of scientists and economists.

Findings. Methodological foundations, methods and factors of influence on the development of social and economic order in agriculture of region and the principles of the development of versatility are determined in this article.

The factors of influence on the development of structure, their role and tasks in the new economic conditions have been grounded. The conceptual basis of the study and the formation of structures in rural areas have been determined. The interrelations of objective and subjective factors of influence are investigated and the reasons of emergence and aggravation of contradictions have been found. The action of a number of factors on a low level of economic efficiency have been determined.

Originality. It concludes in the development of social and economic order of agricultural region.

Practical value. The results of research will be the basic foundation of structures in the agriculture of the region affected by different factors - social, economic, legal, organizational and environmental.

Key words: agriculture, property relations, social and economic order, social aspects, preconditions.

Серьогіна Д.О. ОБҐРУНТУВАННЯ РЕКОМЕНДАЦІЙ ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ МІСЬКОГО РОЗВИТКУ

Мета. Метою дослідження є розробка теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо удосконалення організаційно-економічного механізму регулювання міського розвитку в Україні.

Методика дослідження. Для отримання результатів дослідження використано різні методи і методичні підходи, зокрема: застосовано системний підхід при розробці пропозицій щодо адаптації системи стратегічного управління міським розвитком та організації його регулювання; використано монографічний метод при розробці концептуальної схеми оцінки потенційних можливостей соціально-економічного розвитку міста; метод аналогії та структуризації цілей – при удосконаленні організаційно-економічного механізму регулювання міського розвитку щодо адаптації функціонального підходу в управлінні містом, вимог динамічних змін соціальної структури і потреб міського населення, стратегічного управління міським розвитком, організації його регулювання; метод узагальнення – при обґрунтуванні основ розбудови системи управління соціально-економічним розвитком міст, адекватної сучасним реаліям.

Результати дослідження. Розроблено пропозиції щодо адаптації системи стратегічного управління міським розвитком, організації його регулювання та впровадження операційних технологій оптимізації функціональних підсистем на засадах активізації перетворюючих інновацій у міському комплексі. Обґрунтовано, що стаючи все більш потужним імпульсом прогресивної трансформації економіки інновації є найважливішим фактором соціально-економічного розвитку міського комплексу. Виявлені передумови формування інноваційних

механізмів розвитку міст. Розроблено концептуальну схему оцінки потенційних можливостей соціально-економічного розвитку міста. Визначено напрям удосконалення організаційно-економічного механізму регулювання міського розвитку, що передбачає адаптацію функціонального підходу в управлінні містом, вимогам динамічних змін соціальної структури і потребам міського населення. Доведено, що забезпечення інноваційної орієнтації системи стратегічного управління міським розвитком, організаційна оптимізація систем управління, формування умов технологічного розвитку, трансформація системи суспільно-ідеологічних відносин, активізація ресурсів соціальної відповідальності та їх взаємодія формує основу для розбудови системи управління соціально-економічним розвитком міст, адекватної сучасним реаліям.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні теоретичних і прикладних рекомендацій з удосконалення організаційно-економічного механізму регулювання міського розвитку.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що використання обґрунтованих теоретичних та прикладних рекомендацій створює підґрунтя для формування нової моделі регулювання соціально-економічного розвитку міст на основі реалізації інноваційного потенціалу міських комплексів.

Ключові слова: міський розвиток, організаційно-економічний механізм, інноваційний потенціал, стратегія міського розвитку.

Серегина Д.А. ОБОСНОВАНИЕ РЕКОМЕНДАЦИЙ ПО УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЮ ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО МЕХАНИЗМА РЕГУЛИРОВАНИЯ ГОРОДСКОГО РАЗВИТИЯ

Цель. Целью исследования является разработка теоретических положений и практических рекомендаций относительно усовершенствования организационно-экономического механизма регулирования городского развития в Украине.

Методика исследования. Для получения результатов исследования использованы различные методы и методические подходы, в частности: применен системный подход при разработке предложений по адаптации системы стратегического управления городским развитием и организации его регулирования; использован монографический метод при разработке концептуальной схемы оценки потенциальных возможностей социально-экономического развития города; метод аналогии и структуризации целей - при совершенствовании организационно-экономического механизма регулирования городского развития по адаптации функционального подхода в управлении городом, требований динамических изменений социальной структуры и потребностей городского населения стратегического управления городским развитием, организации его регулирования; метод обобщения - при обосновании основ развития системы управления социально-экономическим развитием городов, адекватной современным реалиям.

Результаты исследования. Разработаны предложения по адаптации системы стратегического управления городским развитием, организации его регулирования и внедрение операционных технологий оптимизации функциональных подсистем на основе активизации преобразующих инноваций в городском комплексе. Обосновано, что становясь все более мощным импульсом прогрессивной трансформации экономики, инновации являются важнейшим фактором социально-экономического развития городского комплекса. Выявлены предпосылки формирования инновационных механизмов развития городов. Разработана концептуальная схема оценки потенциальных возможностей социально-экономического развития города. Определено направление совершенствования организационно-экономического механизма регулирования городского развития, что предполагает адаптацию функционального подхода в управлении городом, требованиям динамических изменений социальной структуры и потребностям городского населения. Доказано, что обеспечение инновационной ориентации системы стратегического управления городским развитием, организационная оптимизация систем управления, формирования условий технологического развития, трансформация системы общественно-идеологических отношений, активизация ресурсов социальной ответственности и их взаимодействие формирует основу для развития системы управления социально-экономическим развитием городов, адекватной современным реалиям.

Научная новизна результатов исследования заключается в обосновании теоретических и прикладных рекомендаций по совершенствованию организационно-экономического механизма регулирования городского развития.

Практическое значение результатов исследования заключается в том, что использование обоснованных теоретических и прикладных рекомендаций создает основу для формирования новой модели регулирования социально-экономического развития городов на основе реализации инновационного потенциала городских комплексов.

Ключевые слова: городское развитие, организационно-экономический механизм, инновационный потенциал, стратегия городского развития.

Serohina D.O. SUBSTANTIATION OF RECOMMENDATIONS CONCERNING IMPROVING THE ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM FOR REGULATION OF URBAN DEVELOPMENT

Purpose. The aim of the article is the development of theoretical positions and practical recommendations concerning improving the organizational and economic mechanism for regulation of urban development in Ukraine.

Methodology of research. Different methods and methodological approaches were used to obtain results of the study, including: a systematic approach was used in developing proposals for the adaptation the system of strategic management by urban development and the organization of its regulation; monographic method was used in the development of a conceptual schemes for evaluation of potential possibilities of social and economic development of city; method of analogy and structuring purposes – for improving organizational and economic mechanism for regulation of urban development on adaptation of the functional approach in management of the city, the requirements of dynamic changes of social structure and needs of the urban population of strategic management by urban development, the organization of its regulation; method of generalization – in substantiating basics of building the management system of social and economic development of cities, adequate to modern realities.

Findings. The proposals on adaptation the system of strategic management by urban development, the organization of its regulation and implementation of operational optimization technology of functional subsystems based on enhance of transforming innovations in the city complex. It has been substantiated that innovations are the most important factor for social and economic development of the city complex by becoming increasingly powerful impetus of progressive transformation of economy. It has been identified prerequisites for the formation of innovative mechanisms for development of cities. The conceptual scheme of assessment of potential opportunities for social and economic development of city has been developed. It has been developed the way of improving the organizational and economic mechanism for regulation of urban development, which provides adaptation of a functional approach in management of the city, the requirements of dynamic changes of social structure and needs of the urban population. It has been proved that providing of innovative orientation of the system of strategic management by urban development, organizational optimization of the management system, creating conditions of technological development, the transformation of the system of social and ideological relations, activation of resources of social responsibility and their interaction forms the basis for the development of management social and economic development of cities, adequate to modern realities.

Originality. Scientific novelty of the obtained results consists in substantiation of theoretical and applied recommendations on improving organizational and economic mechanism for regulation of urban development.

Practical value. The practical significance of the obtained results consists in that the use of substantiated theoretical and applied recommendations create the basis for the formation of a new model of regulation of social and economic development of cities on the basis of realization of innovative potential of urban complexes.

Key words: urban development, organizational and economic mechanism, innovative potential, strategy of urban development.

Літвінова В.О. ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ФАКТОРНИХ ПОКАЗНИКІВ ДЛЯ ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕЛЕКТРИЧНИХ ВОДОНАГРІВАЧІВ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РИНКУ

Метою статті є формування дієвої системи факторних показників для визначення рівня конкурентоспроможності електричних водонагрівачів.

Методика дослідження передбачає узагальнення та аналіз результатів спостережень, опитувань та експертних оцінок. В процесі дослідження використано такі методи і методичні підходи: конструктивно-логічний – при розробці функціональної системи факторних показників, що характеризують конкурентоспроможність електричних водонагрівачів на регіональному ринку; економіко-статистичного аналізу і групувань - при класифікації і групуванні внутрішніх чинників конкурентоспроможності продукції.

Результати дослідження. Розроблена функціональна система факторних показників, що характеризують конкурентоспроможність електричних водонагрівачів на регіональному ринку. Запропонована класифікація внутрішніх факторів конкурентоспроможності продукції з виділенням в окремі групи виробничих і невиробничих факторних показників. Застосовано маркетинговий підхід на підставі думок споживачів.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в науковому обґрунтуванні класифікації внутрішніх чинників конкурентоспроможності продукції на прикладі електричних водонагрівачів.

Практична значущість результатів дослідження полягає у формуванні якісної розрахункової бази для визначення конкурентоспроможності продукції з використанням будь-якої методики встановлення кінцевого показника.

Ключові слова: конкурентоспроможність продукції, фактори конкурентоспроможності продукції, класифікація факторів конкурентоспроможності продукції, факторні показники конкурентоспроможності продукції.

Литвинова В.А. ФОРМИРОВАНИЕ СИСТЕМЫ ФАКТОРНЫХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ДЛЯ ОЦЕНКИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ЭЛЕКТРИЧЕСКИХ ВОДОНАГРЕВАТЕЛЕЙ НА РЕГИОНАЛЬНОМ РЫНКЕ

Целью статьи является формирование действенной системы факторных показателей для определения уровня конкурентоспособности электрических водонагревателей.

Методика исследования предполагает обобщение и анализ результатов наблюдений, опросов и экспертных оценок. В процессе исследования использованы следующие методы и методические подходы: конструктивно-логический (при разработке функциональной системы факторных показателей, характеризующих конкурентоспособность электрических водонагревателей на региональном рынке); экономико-статистического анализа и группам (при классификации и группировке факторов конкурентоспособности продукции).

Результаты исследования. Разработана функциональная система факторных показателей, характеризующих конкурентоспособность электрических водонагревателей на региональном рынке. Предложена классификация факторов конкурентоспособности продукции с выделением в отдельные группы производственных и непроизводственных факторных показателей. Использован маркетинговый подход, основанный на мнении потребителей.

Научная новизна результатов исследования заключается в научном обосновании классификации факторов конкурентоспособности на примере электрических водонагревателей.

Практическая значимость предложенной системы факторных показателей заключается в формировании качественной расчетной базы для определения конкурентоспособности продукции с использованием любой методики определения конечного показателя.

Ключевые слова: конкурентоспособность продукции, факторы конкурентоспособности продукции, классификация факторов конкурентоспособности продукции, факторные показатели конкурентоспособности продукции

Litvinova V.A. FORMATION OF THE SYSTEM OF FACTOR INDICATORS FOR ASSESSMENT OF COMPETITIVENESS OF ELECTRIC WATER HEATERS ON THE REGIONAL MARKET

The purpose of this paper is the formation of an effective system of factorial indicators to determine the level of competitiveness of electric water heaters.

Method of research involves the synthesis and analysis of the results of observations, surveys and expert assessments. During the investigation been used are methods and methodological approaches: constructively-logical (in the development of a functional system of factorial indicators characterizing competitiveness of electric water heaters on the regional market); economic and statistical analyzes and groups (for the classification and grouping of the factors of competitiveness of production).

Findings are to develop functional system factorial indicators characterizing the competitiveness of electric water heaters in the regional market. The developed system is formed factorial indicators proposed by the author in the context of classification of internal factors of competitiveness of production. This classification is possible to identify distinct groups in the production factor and non- factor performance indicators. Production Group competitiveness indicators electric water heaters represented by indicators such as "cover in forecast", "manufacturer's warranty on the forecast", "type of heating element", "energy costs for heating water by 1 °C". Of a number of non-productive competitiveness indicators were identified, the company's image "and" coverage distribution channels." "Sales price" presented group price factors lying at the junction of the productive and nonproductive group. Based on the scientific grouping factors scorecard has high practical value, as developed using the so-called marketing approach (based on the opinions of consumers).

Originality lies in the practical testing of the classification proposed by the author of internal factors of competitiveness of production on the example of electric water heaters.

Practical value of the proposed system factors indicator is the formation of qualitative calculation base for determining the competitiveness of products using any method of determining the final indicator.

Key words: competitive products, competitive factors of production, classification factors of competitiveness of production, factor indicators of competitiveness of production.

Лелюк Ю. В. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОЕКТУ «ІНВЕСТИЦІЇ У СФЕРУ КУЛЬТУРИ – УСПІШНЕ МАЙБУТНЄ НАЦІЇ» ЯК ПЕРЕДУМОВА КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКЛАДІВ КУЛЬТУРИ НА СЕЛІ

Мета. Метою даної статті є обґрунтування проекту «Інвестиції у сферу культури – успішне майбутнє нації» як передумови розвитку кадрового забезпечення закладів культури на селі.

Методика дослідження. В процесі дослідження використані загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: абстрактно-логічний метод – при розробці проекту розвитку: «Інвестиції в сферу культури – успішне майбутнє нації» і алгоритм його реалізації; монографічний – при обґрунтуванні зовнішньої реконструкції, облаштування прилеглої території і внутрішньої реконструкції; розрахунково-аналітичний метод – при здійсненні розрахунків проекту, визначенні його загальної вартості і розподілу джерел фінансування.

Результати дослідження. Визначено проблеми надання якісних послуг у сфері культури сільської місцевості. Розроблено проект розвитку: «Інвестиції в сферу культури – успішне майбутнє нації» і алгоритм його реалізації. Визначено цілі, завдання та етапи реалізації проекту. Показано, що проект необхідно здійснювати в два етапи, з яких перший етап проекту передбачає зовнішню реконструкцію, облаштування прилеглої території і внутрішню реконструкцію, а другий етап – розвиток матеріально-технічної бази. Здійснено розрахунки проекту на прикладі середньостатистичного будинку культури сільської місцевості. Представлена загальна вартість проекту і розподіл джерел фінансування проекту: з державного бюджету, з обласного, з місцевого бюджету та з інших джерел фінансування, не заборонених чинним законодавством України.

Наукова новизна результатів дослідження. Запропоновано алгоритм реалізації державного проекту соціально-економічного та культурного розвитку закладів культури у сільській місцевості.

Практична цінність результатів дослідження. Здійснено практичний аналіз проекту з реконструкції будинку культури в сільській місцевості, впровадження якого дозволить працівникам закладів культури працювати в комфортних умовах і сприяти залученню молодих фахівців у заклади культури сільської місцевості.

Ключові слова: кадрове забезпечення; заклад культури; сільська місцевість; проект; зовнішня реконструкція; внутрішня реконструкція; матеріально-технічне забезпечення.

Лелюк Ю.В. РЕАЛИЗАЦИЯ ПРОЕКТА «ИНВЕСТИЦИИ В СФЕРУ КУЛЬТУРЫ –УСПЕШНОЕ БУДУЩЕЕ НАЦИИ» КАК ПРЕДПОСЫЛКА КАДРОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ УЧРЕЖДЕНИЙ КУЛЬТУРЫ НА СЕЛЕ

Цель. Целью данной статьи является обоснование проекта «Инвестиции в сферу культуры – успешное будущее нации» как предпосылки развития кадрового обеспечения учреждений культуры на селе.

Методика исследования. В процессе исследования использованы общенаучные и специальные методы, в частности: абстрактно-логический метод – при разработке проекта развития «Инвестиции в сферу культуры – успешное будущее нации» и алгоритм его реализации; монографический – при обосновании внешней реконструкции, обустройство прилегающей территории и внутренней реконструкции; расчетно-аналитический метод – при осуществлении проекта, определении его общей стоимости и распределения источников финансирования.

Результаты исследования. Определены проблемы предоставления качественных услуг в сфере культуры сельской местности. Разработан проект развития: «Инвестиции в сферу культуры – успешное будущее нации» и алгоритм его реализации. Определены цели, задачи и этапы реализации проекта. Показано, что проект необходимо осуществлять в два этапа, из которых первый этап проекта предусматривает внешнюю реконструкцию, обустройство прилегающей территории и внутреннюю реконструкцию, а второй этап – развитие

матеріально-технічної бази. Осуществлені розрахунки проекту на прикладі середнестатистичного дому культури сільської місцевості. Представлена загальна вартість проекту і розподіл джерел фінансування проекту: з державного бюджету, з обласного бюджету, з місцевого бюджету і з інших джерел фінансування, не заборонених діючим законодавством України.

Наукова новизна результатів дослідження. Представлено алгоритм реалізації державного проекту соціально-економічного і культурного розвитку закладів культури в сільській місцевості.

Практична цінність результатів дослідження. Осуществлено практичний аналіз проекту реконструкції дому культури в сільській місцевості, впровадження якого дозволить працівникам закладів культури працювати в комфортних умовах і сприяти залученню молодих спеціалістів в заклади культури сільської місцевості.

Ключові слова: кадрове забезпечення; заклад культури; сільська місцевість; проект; зовнішня реконструкція; внутрішня реконструкція; матеріально-технічне забезпечення.

Lelyuk Yu.V. IMPLEMENTATION OF THE PROJECT "INVESTMENTS INTO THE SPHERE OF CULTURE – THE SUCCESSFUL FUTURE OF THE NATION" AS THE PREREQUISITE OF STAFFING PROVISION OF CULTURAL INSTITUTIONS IN THE VILLAGE

Purpose. The purpose of this article is justification the project "Investments in the sphere of culture – the successful future of the nation" as a precondition for the personnel provision development of cultural institutions at the countryside.

Methodology of research. The study used general scientific and special methods, including: abstract-logical method – in the design of "Investments in culture – the successful future of the nation" and its algorithm implementation; monographic – the justification of foreign reconstruction, construction of adjoining territory and internal reconstruction; settlement and analytical method – when making payments project, determining its overall value and the distribution of funding.

Findings. Defining the problem of providing quality services in the field of cultural countryside. The project of development: "Investing in the cultural sphere – a successful future of the nation" and the algorithm implementation. It is shown that the project should be implemented in two phases, of which the first phase of the project involves the reconstruction of the exterior, installation of adjoining territory and internal reconstruction, and the second phase - the development of material and technical base. The project calculations carried out on an example of the average culture house in rural areas. It was shown the distribution of funding sources project from the state budget, regional, local budget and other sources not prohibited by current legislation of Ukraine.

Originality. The algorithm implementation of state projects of socio-economic and cultural development of cultural institutions in rural areas.

Practical value. Done practical analysis of the project on reconstruction of house of culture in rural areas, the implementation of which will enable employees of cultural institutions to work in a comfortable environment and help attract young professionals in cultural institutions in rural areas

Key words: staffing; cultural institution; countryside; project; outdoor reconstruction; internal reconstruction; logistical support.

Федулова Л.І. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОСИСТЕМИ РЕГІОНУ

Мета. Метою статті є визначення концептуальних засад формування регіональних інноваційних екосистем та обґрунтування умов їх застосування при управлінні регіональним розвитком.

Методика дослідження включала застосування системного підходу для встановлення причинно-наслідкових зв'язків між компонентами регіональної інноваційної екосистеми на горизонтальному рівні, методів групування, аналогії та структуризації цілей, графічного моделювання, узагальнення для розробки концептуальних положень формування та адаптації зазначеної системи в умовах реалізації політики децентралізації.

Результати дослідження. Визначено місце й відмінності інноваційних екосистем регіонів. Виявлено й охарактеризовані ключові компоненти розвитку регіональних інноваційних екосистем. Описано механізми взаємовідносин між учасниками інноваційного процесу, що дозволяє визначити привабливість регіону для здійснення інноваційної діяльності й інвестування в його розвиток. Розроблено узагальнену схему методології розвитку регіональних інноваційних екосистем.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у розробці концептуальних структурно-логічних моделей ключових компонентів розвитку регіональних інноваційних екосистем та методології їх розбудови.

Практична значущість результатів дослідження. Використання розроблених положень дозволить на практиці формувати відповідну концепцію та стратегії інноваційного розвитку регіонів, оцінити потенціал регіонів для здійснення інноваційної діяльності, визначити комплекс керуючих впливів, спрямованих на створення умов, сприятливих для суб'єктів інноваційного процесу.

Ключові слова: регіон, інноваційний розвиток, інноваційна екосистема, інноваційний процес, децентралізація.

Федулова Л.И. КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ЭКОСИСТЕМЫ РЕГИОНА

Целью статьи является определение концептуальных основ формирования региональных инновационных экосистем и обоснование условий их применения при управлении региональным развитием.

Методика исследования включала применение системного подхода для установления причинно-следственных связей между компонентами региональной инновационной экосистемы на горизонтальном уровне,

методов группирования, аналогии и структуризации целей, графического моделирования, обобщения для разработки концептуальных положений формирования и адаптации указанной системы в условиях реализации политики децентрализации.

Результаты исследования. Определены место и отличия инновационных экосистем регионов. Выявлены и охарактеризованы ключевые компоненты развития региональных инновационных экосистем. Описаны механизмы взаимоотношений между участниками инновационного процесса, что позволяет определять привлекательность региона для осуществления инновационной деятельности и инвестирования в его развитие. Разработана обобщенная схема методологии развития региональных инновационных экосистем.

Научная новизна результатов исследования состоит в разработке концептуальных структурно-логических моделей ключевых компонентов развития региональных инновационных экосистем и методологии их развития

Практическая значимость результатов исследования. Использование разработанных положений позволит на практике формировать соответствующую концепцию и стратегии инновационного развития регионов, оценить потенциал регионов для осуществления инновационной деятельности, определять комплекс руководящих влияний, направленных на создание условий, благоприятных для субъектов инновационного процесса.

Ключевые слова: регион, инновационное развитие, инновационная экосистема, инновационный процесс, децентрализация.

Fedulova L.I. CONCEPTUAL PRINCIPLES OF FORMING INNOVATION ECOSYSTEM OF THE REGION

Purpose. The aim of the article is the definition of conceptual bases of formation of regional innovation ecosystems and justification conditions of their use in the management of regional development.

Methodology of research. The research methodology included the application of a systems approach for establishing causal relationships between components of the regional innovation ecosystem at the horizontal level, methods of grouping, analogies, and structuring goals, graphical simulation, synthesis for the development of conceptual provisions for the formation and adaptation of this system in the implementation of the decentralization policy.

Findings. The location and differences in the innovation ecosystem regions were defined. Identified and characterized key components of the development of regional innovation ecosystems. The mechanisms of mutual relations between participants of the innovation process were described. It allows to determine the attractiveness of the region for the implementation of innovation and investment in its development. The generalized scheme of methodology of development of regional innovative ecosystems has been developed.

Originality. Scientific novelty of the study is to develop conceptual structural-logical models of key components for the development of regional innovation ecosystems and methodology of their development/

Practical value. The use of these provisions would in practice form the corresponding concept and strategy of innovative development of regions, to assess the capacity of regions to innovate, to define a set of guiding influences aimed at creating favourable conditions for the innovation process.

Key words. region, innovative development, innovative ecosystem, innovative process, decentralization.

Костирко І.Г., Корчинська О.О. КЛАСТЕРНИЙ ПІДХІД У РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ

Мета. Метою статті є висвітлення теоретико-методичних та практичних підходів до формування кластерів задля розвитку підприємництва в сфері сільського зеленого туризму.

Методика дослідження. Теоретичне підґрунтя дослідження сформували фундаментальні положення класиків і сучасних дослідників проблем розвитку підприємництва в сфері сільського зеленого туризму, програми та нормативні документи органів державної влади та місцевого самоврядування. Методологічною основою роботи є діалектичний метод і системний підхід вивчення соціально-економічних процесів та явищ, загальна теорія економіки і менеджменту.

Для узагальнення результатів дослідження і формулювання висновків використано абстрактно-логічний метод.

Результати дослідження. Досліджено доцільність та роль кластерів в розвитку сільського зеленого туризму. Розроблено та обґрунтовано кластерну модель функціонування сільського зеленого туризму на прикладі території Сколівського району Львівської області.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у розробці теоретичних та практичних засад функціонування розвитку сільського зеленого туризму у контексті кластерного підходу.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження мають практичне значення для вирішення проблем щодо розвитку підприємництва в сфері сільського зеленого туризму для окремого регіону розвинутого туризму.

Ключові слова: підприємництво, туризм, сільський зелений туризм, кластер, кластерна модель.

Костырко И.Г., Корчинская А.О. КЛАСТЕРНЫЙ ПОДХОД В РАЗВИТИИ СЕЛЬСКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМА

Цель. Целью статьи является освещение теоретико-методических и практических подходов к формированию кластеров для развития предпринимательства в сфере сельского зеленого туризма.

Методика исследования. Теоретические основы исследования сформировали фундаментальные положения классиков и современных исследователей проблем развития предпринимательства в сфере сельского зеленого туризма, программные, директивные и нормативные документы органов государственной власти и местного самоуправления. Методологической основой работы является диалектический метод и

системный подход изучения социально-экономических процессов и явлений, общая теория экономики и менеджмента.

Для обобщения результатов исследования и формулирование выводов использованы абстрактно-логический метод.

Результаты исследования. Определена необходимость и роль кластеров в развитии сельского зеленого туризма. Разработано и обосновано кластерную модель функционирования сельского зеленого туризма на примере территории Сколевского района Львовской области.

Научная новизна результатов исследования заключается в разработке теоретических и практических основ функционирования и развития сельского зеленого туризма в контексте кластерного подхода.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования имеют практическое значение для решения проблем по развитию предпринимательства в сфере сельского зеленого туризма.

Ключевые слова: предпринимательство, туризм, сельский зеленый туризм, кластер, кластерная модель.

Kostyrko I.H., Korchynska O.O. CLUSTER APPROACH TO THE DEVELOPMENT OF RURAL GREEN TOURISM

Purpose. The article is to highlight the theoretical, methodological and practical approaches to the formation of clusters for entrepreneurship in the rural green tourism development.

Methodology of research. The theoretical basis of research is formed by the fundamental provisions of classics and modern theories of entrepreneurship in the field of rural green tourism as well as state programs and policy regulations of central and local governments. The methodological basis is the dialectical method and a systematic approach for study the socio-economic processes and phenomena, the general theory of economics and management.

In order to summarize the research results and draw conclusions the abstract logical method is used.

Findings. The necessity and role of clusters in rural green tourism development is analyzed. The cluster model of rural green tourism is developed based on the example of Skole district area, Lviv region.

Originality. Scientific novelty lies in the development of theoretical and practical basis for rural green tourism development in the context of the cluster approach.

Practical value. The results of research have practical value in solving problems of entrepreneurship in the rural green tourism development.

Key words: entrepreneurship, tourism, rural green tourism cluster, cluster model.

Масловська Л.Ц., Савчук В.А. КОНЦЕПТУАЛЬНЕ І МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ

Метою статті є обґрунтування теоретико-методологічних засад розвитку виробництва органічної агропродовольчої продукції як галузі зеленої економіки, державного і галузевого управління нею в цілях забезпечення економічної, соціальної та екологічної ефективності.

Методика дослідження. Методом наукового абстрагування ідентифіковано загальні істотні ознаки органічного виробництва - галузі, яка продукує безпечні сировину і готову продовольчу продукцію шляхом використання у виробництві агроекологічних методів і є «вписаною» в екосистему. З допомогою історичного методу пізнання узагальнено еволюцію теоретичних і практичних підходів до становлення і розвитку галузі органічного виробництва. На основі системно-структурного підходу виявлено екосистемні та соціально-економічні особливості органічного виробництва агропродовольчої продукції.

Результати дослідження. Дано авторське визначення органічного виробництва як галузі, що ґрунтується на використанні відновлюваних матеріальних ресурсів, які активують кругообіги і забезпечують економію витрат на традиційні матеріальні ресурси, ідентифіковано його серед інших споріднених понять – біологічного і екологічного. З позицій системного підходу визначено методологічну базу розвитку галузі, яка включає закони (біосферні і суспільні), принципи і регулятори (механізми) розвитку органічного виробництва - екосистемну саморегуляція та екологічний менеджмент. Обґрунтовано і систематизовано ефекти розвитку органічного виробництва (економічні, соціальні, екологічні), які забезпечують сталість і збалансованість суспільного і економічного розвитку.

Наукова новизна результатів дослідження. Дано концептуальне обґрунтування розвитку галузі органічного виробництва з позицій теорії сталого розвитку і біофізичного економіксу. Розроблено методологічні засади і обґрунтовано механізми управління галуззю.

Практична значущість результатів дослідження. Результати дослідження можуть бути використані у процесах галузевого управління і менеджменту підприємств – суб'єктів органічного виробництва в якості концептуальної основи прийняття управлінських рішень.

Ключові слова: органічне виробництво, зелена економіка, сталий розвиток, біосферосумісність, органічна агропродовольча продукція, агроекосистема, природний капітал, біорізноманіття, екологічний менеджмент.

Масловская Л.Ц., Савчук В.А. КОНЦЕПТУАЛЬНОЕ И МЕТОДОЛОГИЧЕСКОЕ ОБОСНОВАНИЕ РАЗВИТИЯ ОРГАНИЧЕСКОГО ПРОИЗВОДСТВА В УКРАИНЕ

Целью статьи является обоснование теоретико-методологических основ развития производства органической агропродовольственной продукции как отрасли зеленой экономики, государственного и отраслевого управления ею в целях обеспечения экономической, социальной и экологической эффективности.

Методика исследования. Методом научного абстрагирования идентифицированы общие существенные признаки органического производства - отрасли, которая производит безопасные сырье и готовую

продовольственную продукцию путем использования в производстве агроэкологических методов и есть «вписанной» в экосистему. С помощью исторического метода познания обобщенно эволюцию теоретических и практических подходов к становлению и развитию отрасли органического производства. На основе системно-структурного подхода обнаружены экосистемные и социально-экономические особенности органического производства агропродовольственной продукции.

Результаты исследования. Дано авторское определение органического производства как отрасли, основанной на использовании возобновляемых материальных ресурсов, которые активируют круговороты и обеспечивают экономию затрат на традиционные материальные ресурсы, идентифицированы его среди других родственных понятий - биологического и экологического. С позиций системного подхода определена методологическую базу развития отрасли, включая законы (биосферные и общественные), принципы и регуляторы (механизмы) развития органического производства - экосистемную саморегуляцию и экологический менеджмент. Обоснованы и систематизированы эффекты развития органического производства (экономические, социальные, экологические), которые обеспечивают постоянство и сбалансированность общественного и экономического развития.

Научная новизна результатов исследования. Дано концептуальное обоснование развития области органического производства с позиций теории устойчивого развития и биофизического экономика. Разработаны методологические основы и обоснованы механизмы управления отраслью.

Практическая значимость результатов исследования. Результаты исследования могут быть использованы в процессах отраслевого управления и менеджмента предприятий - субъектов органического производства в качестве концептуальной основы принятия управленческих решений.

Ключевые слова: органическое производство, зеленая экономика, устойчивое развитие, биосферосовместимость, органическая агропродовольственная продукция, агроэкосистема, природный капитал, биоразнообразие, экологический менеджмент.

Maslovska L.Ts., Savchuk V.A. CONCEPTUAL AND METHODOLOGICAL SUBSTANTIATION OF THE DEVELOPMENT OF ORGANIC PRODUCTS MANUFACTURING IN UKRAINE

Purpose. The object of the article is to study theoretical and methodological principles of agroindustrial food products organic manufacture as a green economy sector, public sector and its management in order to provide economic, social and environmental performance.

Methodology of research. The method of scientific abstraction identified the common essential features of organic production industry, that produces safe food raw and ready-made products, using agroecological techniques in production, as well as it was "inscribed" in the ecosystem. Due to the historical scholastic method the evolution of theoretical and practical approaches to the formation and development of the organic production sector was generalized. Within the systemic and structural approach the ecosystem and socio-economic peculiarities of agroindustrial food products organic manufacturing was revealed.

Findings. The author's definition of organic production as an industry, based on the use of renewable material resource, which activates the circulation and ensures cost savings for traditional material resources was provided, moreover it was identified among other related concepts – biological and environmental. By reference to the system approach the methodological framework of industrial development including laws (biosphere and social), policies and regulators (mechanisms) of organic production – ecosystem self-regulation and environmental management was specified.

Originality. The conceptual study of organic production sector through the perspective of sustainable development and biophysical economics theory was provided. Methodological principles were developed and sector control mechanisms were justified.

Practical value. The research results can be used in the industry management and corporate management processes – organic production entities as the conceptual basis to make management decisions.

Key words: organic manufacturing, green economy, sustainable development, biosphere interoperability, organic agricultural products, agroecosystem, natural capital, biodiversity, eco-management.

Братковська К.О. ПРОСТОРОВА ОПТИМІЗАЦІЯ ІНВЕСТИЦІЙ В ПРОГРАМИ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ

Мета. Метою статті є дослідити можливість покращення показників економічної ефективності програм енергозбереження суб'єктів господарювання за рахунок просторової оптимізації заходів у їх складі.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження є фундаментальні положення сучасної економічної теорії, наукові праці вчених, нормативно-законодавча база України щодо інвестування та енергозбереження. В процесі дослідження використовувались загальнонаукові методи, такі як: абстрактно-логічний – для визначення причин недостатньої інвестиційної привабливості енергозберігаючої діяльності та можливості застосування просторової оптимізаційної моделі; теоретичного узагальнення – для дослідження теоретичних основ та існуючих підходів до забезпечення інвестиційної привабливості показників економічної ефективності енергозберігаючої діяльності; системний підхід – для обґрунтування економіко-математичної моделі просторової оптимізації енергозберігаючих заходів у складі програми енергозбереження; моделювання і прогнозування – для визначення основних показників результатів впровадження енергозберігаючої діяльності суб'єкта господарювання.

Результати дослідження. Сформульовано економіко-математичну модель просторової оптимізації енергозберігаючих заходів у складі програм енергозбереження з урахуванням вибору кращої альтернативи та обґрунтовано її застосування для крупних споживачів енергетичних ресурсів з високим технічним потенціалом енергозбереження.

Наукова новизна результатів дослідження. Використано економіко-математичну модель просторової оптимізації енергозберігаючих заходів у складі програм енергозбереження для покращення інвестиційної привабливості їх показників економічної ефективності.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати спрямовані на поліпшення інвестиційного клімату у сфері енергозбереження, покращення інвестиційної привабливості енергозберігаючої діяльності, зниження видатків на паливно-енергетичні ресурси суб'єктів господарювання.

Ключові слова: інвестиційна привабливість, програма енергозбереження, чиста приведена вартість, просторова оптимізація інвестицій.

Братковская Е.А. ПРОСТРАНСТВЕННАЯ ОПТИМИЗАЦИЯ ИНВЕСТИЦИЙ В ПРОГРАММЫ ЭНЕРГОСБЕРЕЖЕНИЯ

Цель. Целью статьи является исследование возможности повышения показателей экономической эффективности программ энергосбережения субъектов хозяйствования за счет пространственной оптимизации мероприятий в их составе.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования являются фундаментальные положения современной экономической теории, научные труды ученых, нормативно-законодательная база Украины по инвестированию и энергосбережению. В процессе исследования использовались общенаучные методы, такие как: абстрактно-логический – для определения причин недостаточной инвестиционной привлекательности энергосберегающей деятельности и возможности применения пространственной оптимизационной модели; теоретического обобщения – для исследования теоретических основ и существующих подходов к обеспечению инвестиционной привлекательности показателей экономической эффективности энергосберегающей деятельности; системный подход – для обоснования экономико-математической модели пространственной оптимизации энергосберегающих мероприятий в составе программы энергосбережения; моделирования и прогнозирования – для определения основных показателей результатов внедрения энергосберегающей деятельности предприятия.

Результаты исследования. Сформулирована экономико-математическая модель пространственной оптимизации энергосберегающих мероприятий в составе программ энергосбережения с учетом выбора лучшей альтернативы и обосновано ее применение для крупных потребителей энергетических ресурсов с высоким техническим потенциалом энергосбережения.

Научная новизна результатов исследования. Использована экономико-математическая модель пространственной оптимизации энергосберегающих мероприятий в составе программ энергосбережения для улучшения инвестиционной привлекательности их показателей экономической эффективности.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты направлены на улучшение инвестиционного климата в сфере энергосбережения, повышение инвестиционной привлекательности энергосберегающей деятельности, снижение расходов на топливно-энергетические ресурсы субъектов хозяйствования.

Ключевые слова: инвестиционная привлекательность, программа энергосбережения, чистая приведенная стоимость, пространственная оптимизация инвестиций.

Bratkovska K.O. SPATIAL OPTIMIZATION OF INVESTMENT IN ENERGY SAVING PROGRAM

Purpose. The article is aimed to explore the enhancement of economic efficiency of entities energy saving programs through spatial optimization measures in its composition.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of research is fundamental assumptions of modern economic theory, scientific works of scientists, regulatory and legal framework of Ukraine on investment and energy efficiency. The research used general scientific methods such as abstract logical - to determine the causes of insufficient investment appeal of energy saving and possibilities of spatial optimization model; theoretical generalization - to research the theoretical foundations and existing approaches to investment attractiveness of economic efficiency of energy saving activities; systematic approach - to confirm the economic and mathematical model of spatial optimization of energy saving measures as part of energy conservation programs; modeling and forecasting - to determine the main indicators of results of entities energy saving activities implementation.

Findings. Mathematical model of spatial optimization of energy saving measures as part of energy saving programs considering choosing a better alternative and justify its use for large consumers of energy resources with high technical potential of energy saving is formulated.

Originality. Mathematical model of spatial optimization of energy saving measures as part of energy efficiency programs is used to improve the investment attractiveness indicators of their economic efficiency.

Practical value. The results are aimed at improving the investment climate in energy saving, improving the investment attractiveness of energy saving, reducing expenditures on fuel and energy resources of entities.

Key words: investment attractiveness, the energy conservation program, net present value, spatial optimization of investment.

Левченко Н.М., Ручка Я.В. МОДЕЛЮВАННЯ КОМПЕНСАЦІЙНОГО СОЦІАЛЬНОГО ПАКЕТУ ЗА ПОДАТКОВИМ ПІДХОДОМ

Метою статті є розгляд сутності, значимості та складових соціального пакету працівників підприємств, розробка моделі прийняття рішень щодо створення ідеального компенсаційного соціального пакету за податковим підходом в межах виконання керівництвом підприємства зобов'язань, передбачених колективним договором.

Методика дослідження. У процесі дослідження застосовувалися як загальнонаукові, так і специфічні методи пізнання. У роботі використовувалися: методи логічного аналізу, синтезу, індукції і дедукції (при уточненні економічної сутності соціального пакету), метод системного вивчення господарських процесів (при розробці практичних рекомендацій щодо удосконалення методологічних основ моделювання побудови «ідеального соціального пакету» за податковим підходом в межах виконання керівництвом підприємства зобов'язань за колективним договором), абстрактно-логічний метод – при узагальненні теоретичних положень, встановленні причинно-наслідкових зв'язків і формуванні висновків та пропозицій.

Результати дослідження. Розглянуто модель побудови ідеального компенсаційного соціального пакету за податковим підходом в межах виконання керівництвом підприємства зобов'язань, передбачених колективним договором. Уточнено економічну сутність соціального пакету. Розроблені моделі прийняття рішень щодо створення ідеального компенсаційного соціального пакету за податковим підходом в межах виконання керівництвом підприємства зобов'язань, передбачених колективним договором.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у розробці моделі побудови ідеального компенсаційного соціального пакету за податковим підходом в межах виконання керівництвом підприємства зобов'язань за колективним договором, що дозволить забезпечити ефективне використання фінансових ресурсів підприємства, спрямованих на соціальне забезпечення працівників.

Практична значущість результатів дослідження полягає в тому, що основні положення даного дослідження можуть бути використані керівництвом і бухгалтерами підприємства при розробці ідеального компенсаційного соціального пакету та побудові належного соціального забезпечення для працівників.

Ключові слова: ідеальний соціальний пакет, базовий соціальний пакет, мотиваційний соціальний пакет, компенсаційний соціальний пакет, модель ідеального соціального пакету

Левченко Н.М., Ручка Я.В. МОДЕЛИРОВАНИЕ КОМПЕНСАЦИОННОГО СОЦИАЛЬНОГО ПАКЕТА СОГЛАСНО НАЛОГОВОМУ ПОДХОДУ

Цель статьи состоит в рассмотрении сущности, значимости и составляющих социального пакета сотрудников предприятия, разработке модели принятия решения по созданию идеального компенсационного социального пакета по налоговому подходу в пределах выполнения руководством предприятия обязательств, предусмотренных коллективным договором.

Методика исследования. В процессе исследования применялись как общенаучные, так и специфические методы познания. В работе использовались методы логического анализа, синтеза, индукции и дедукции (при уточнении экономической сущности социального пакета), метод системного изучения хозяйственных процессов (при разработке практических рекомендаций относительно усовершенствования методологических основ моделирования построения "идеального социального пакета" за налоговым подходом в пределах выполнения руководством предприятия обязательств по коллективному договору), абстрактно-логический метод - при обобщении теоретических положений, установления причинно-следственных связей и формирования выводов и предложений

Результаты исследования. Рассмотрена модель построения идеального компенсационного социального пакета за налоговым подходом в пределах выполнения руководством предприятия обязательств, предусмотренных коллективным договором. Уточнена экономическую сущность социального пакета. Разработаны модели принятия решений о создании идеального компенсационного социального пакета за налоговым подходом в рамках выполнения руководством предприятия обязательств, предусмотренных коллективным договором.

Научная новизна результатов исследования состоит в разработке модели построения идеального компенсационного социального пакета за налоговым подходом в пределах выполнения руководством предприятия обязательств по коллективному договору, который позволит обеспечить эффективное использование финансовых ресурсов предприятия, направленных на социальное обеспечение работников.

Практическая значимость результатов исследования состоит в том, что основные положения данного исследования могут быть использованы руководством и бухгалтерами предприятия при разработке идеального компенсационного социального пакета и построении надлежащего социального обеспечения для работников.

Ключевые слова: идеальный социальный пакет, базовый социальный пакет, мотивационный социальный пакет, компенсационный социальный пакет, модель идеального социального пакета

Levchenko N.M., Ruchka Ya.V. MODELLING OF THE COMPENSATION SOCIAL PACKAGE ACCORDING TO THE TAX APPROACH

Purpose. The aim of the article is to consider the essence, significance and components of the social package of enterprises, development of the model of making decision for creating the ideal compensation social package according to the tax approach within the implementation of obligations by the leadership of the enterprise that are envisaged by the collective agreement.

Methodology of the study. General scientific and specific methods of cognition were used during the research process. The following methods were used in the article: methods of logical analysis, synthesis, induction and deduction (in clarifying the economic essence of the social package), the method of systematic study of economic processes (in the development of practical recommendations on improving the methodological foundations of modeling of creating "ideal social package" according to the tax approach within the implementation of obligations by the leadership of the enterprise that are envisaged by the collective agreement), abstract and logical method – in generalization of theoretical provisions, establishing causal relationships and forming conclusions and suggestions.

Findings. The model of creating the ideal compensation social package according to the tax approach within the implementation of obligations by the leadership of the enterprise that envisaged by the collective agreement was considered. The economic essence of the social package has been clarified. The models of making decision for creating

the ideal compensation social package according to the tax approach within the implementation of obligations by the leadership of the enterprise that are envisaged by the collective agreement have been developed.

Originality. Scientific novelty lies in the development of the model of making decision for creating the ideal compensation social package according to the tax approach within the implementation of obligations by the leadership of the enterprise that are envisaged by the collective agreement that will allow to provide effective use of financial resources of the enterprise directed to social security of employees.

Practical value. The practical significance lies in the fact that the main provisions of this study can be used by accountants and enterprise leadership in the development of the ideal compensation social package and creating adequate social security for employees.

Key words: ideal social package, basic social package, motivational social package, compensation social package, model of ideal social package.

Шевчук А.В. НОВА ПАРАДИГМА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ЛЮДСТВА В УМОВАХ ТЕХНОЛОГО-СИНГУЛЯРНОГО ПЕРЕХОДУ

Мета. Метою статті є дослідження подальшого інтелектуального розвитку людства з можливістю технолого-сингулярного переходу з визначенням основних його ознак та можливих ризиків, зокрема для української економіки.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження є фундаментальні є наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених. В процесі дослідження використовувалися такі методи: теоретичного узагальнення (для виявлення ризиків в процесі інтелектуального розвитку людства та технолого-сингулярного переходу), монографічний (при вивченні особливостей інтелектуального розвитку, нових його проявів, зокрема розробки штучного інтелекту), порівняльного аналізу (при дослідженні проблем української економіки внаслідок глобальної інтелектуалізації та розвитку економік розвинутих країн), моделювання і прогнозування (для розробки та уточнення механізмів регулювання ризиків технолого-сингулярного переходу).

Результати дослідження. Узагальнено ризикові наслідки інтелектуального розвитку людства з можливістю технолого-сингулярного переходу та уточнено механізми їх нівелювання. Окреслено важливі передумови переходу до технолого-сингулярного етапу, які характерні для сучасного суспільства. Визначено основні проблеми української економіки в умовах посилення технологічної сингулярності та розробки і впровадження штучного інтелекту розвинутими країнами. Визначено важливість етапного підходу з попередньою політикою адсорбції нових технологій та подальшого нарощування інтелектуального й інноваційного потенціалу за просторово-галузевим підходом.

Наукова новизна результатів дослідження. Окреслено проблемність інтелектуального вектору розвитку сучасного українського суспільства з супроводжуваними технологічними змінами, які виникають як на індивідуальному рівні конкуренція на ринку праці, освіти так і на державному рівні.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження є підґрунтям для вирішення практичних проблем щодо інтелектуалізації української економіки та її підготовки до технолого-сингулярного переходу.

Ключові слова: технолого-сингулярний перехід, дотехнолого-сингулярні ознаки, роботизовані технології, інтелектуальний розвиток людства, штучний інтелект.

Шевчук А.В. НОВАЯ ПАРАДИГМА ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСТВА В УСЛОВИЯХ ТЕХНОЛОГО-СИНГУЛЯРНОГО ПЕРЕХОДА

Цель. Целью статьи является исследование дальнейшего интеллектуального развития человечества с возможностью технолого-сингулярного перехода с определением основных его признаков и возможных рисков, в частности для украинской экономики.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования являются фундаментальные являются научные труды отечественных и зарубежных ученых. В процессе исследования использовались следующие методы: теоретического обобщения (для выявления рисков в процессе интеллектуального развития человечества и технолого-сингулярного перехода), монографический (при изучении особенностей интеллектуального развития, новых его проявлений, в частности разработки искусственного интеллекта), сравнительного анализа (при исследовании проблем украинской экономики вследствие глобальной интеллектуализации и развития экономик развитых стран), моделирования и прогнозирования (для разработки и уточнения механизмов регулирования рисков технолого-сингулярного перехода).

Результаты исследования. Обобщены рисковые последствия интеллектуального развития человечества с возможностью технолого-сингулярного перехода и уточнены механизмы их нивелирования. Определены важные предпосылки перехода к технолого-сингулярного этапа, которые характерны для современного общества. Определены основные проблемы украинской экономики в условиях усиления технологической сингулярности и разработки и внедрения искусственного интеллекта развитыми странами. Обозначена важность этапного подхода с предыдущей политикой адсорбции новых технологий и дальнейшего наращивания интеллектуального и инновационного потенциала пространственно-отраслевым подходом.

Научная новизна результатов исследования. Определены проблемность интеллектуального вектора развития современного украинского общества с сопровождающими технологическими изменениями, которые возникают как на индивидуальном уровне конкуренция на рынке труда, образования так и на государственном уровне.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования являются основой для решения практических проблем по интеллектуализации украинской экономики и ее

підготовки к технолого-сингулярного переходу.

Ключевые слова: технолого-сингулярный переход, дотехнолого-сингулярные признаки, роботизированные технологии, интеллектуальное развитие человечества, искусственный интеллект.

Shevchuk A.V. NEW PARADIGM OF INTELLECTUAL DEVELOPMENT OF HUMANITY IN THE SINGULAR-TECHNOLOGICAL TRANSITION

Purpose. The aim of the article is to study the future intellectual development of mankind with the possibility of technological and singular transition from the determination of its basic features and risks, in particular for the Ukrainian economy.

Methodology of research. Theoretical and methodological basis of research are fundamental scientific works are domestic and foreign scientists. The study used the following methods: theoretical generalization (to identify risks in the course of the intellectual development of humanity and the technological-singular transition) monographic (the study of peculiarities of intellectual development, new manifestations of it, in particular the development of artificial intelligence), comparative analysis (the study of problems Ukrainian economy due to the global development of intellectualization and developed economies), modeling and forecasting (for the development and refinement of mechanisms of risk management technological and singular transition).

Findings. Risk consequences of intellectual development of mankind with the possibility of technological was summarized and singular conversion and its mechanisms of leveling were specified. Identify important preconditions of transition to technological and singular stage, which are characteristic of contemporary society. The main problem of the Ukrainian economy in an increasingly technological singularity, and the development and implementation of artificial intelligence developed countries. The importance of a phased approach to the previous policy of absorption of new technology and further expansion of intellectual and innovative potential of space-industry approach was viewed.

Originality. Identify problem vectors intellectual development of modern Ukrainian society with the accompanying technological changes that occur both at the individual level of competition in the labor market, education and the state level.

Practical value. The results of the study are the basis for solving practical problems of intellectualization of the Ukrainian economy and its preparation for the technological-singular transition.

Key words: technological and singular transition, dotehnologo-singular features, robotic technology, the intellectual development of mankind, artificial intelligence.

Соколюк Г.О., Миколюк О.А. УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА: ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ

Мета. Метою дослідження є вивчення особливостей та узагальнення теоретичних і методичних аспектів управління системою мотивації персоналу підприємства.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження є фундаментальні положення сучасної економічної теорії, наукові праці вчених та власні висновки. Для досягнення поставленої в статті мети використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, зокрема: діалектичний, структурно-логічний (при дослідженні сутності понять «мотивація персоналу», «система мотивації персоналу»), монографічний (при вивченні основних факторів мотивації), системного узагальнення (при розробці організаційної схеми управління мотивацією персоналу підприємства та виділенні етапів побудови системи мотивації персоналу підприємства).

Результати дослідження. Визначено сутність поняття мотивація і наведено узагальнену класифікацію мотивації. Охарактеризовано роль мотивації в системі управління. Наведено можливі протиріччя між цілями працівника та підприємства. Визначено суть факторів мотивації персоналу. Наведено етапи процесу мотивації і визначено етапи розробки системи мотивації персоналу підприємства. Обґрунтовано процес управління системою мотивації персоналу підприємства. Розроблено організаційну схему управління системою мотивації персоналу підприємства.

Наукова новизна результатів дослідження. Визначено етапи розробки системи мотивації персоналу підприємства і обґрунтовано процес управління системою мотивації персоналу підприємства здійснювати на основі реалізації основних функцій менеджменту. Розроблено організаційну схему управління мотивацією персоналу підприємства.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження є підґрунтям для вирішення практичних проблем щодо управління системою мотивації персоналу підприємства.

Ключові слова: мотивація персоналу, система мотивації, мотиватори, процес мотивації.

Соколюк Г.О., Миколюк О.А. УПРАВЛЕНИЯ СИСТЕМОЙ МОТИВАЦИИ ПЕРСОНАЛА ПРЕДПРИЯТИЯ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

Цель. Целью исследования является изучение особенностей и обобщение теоретических и методических аспектов управления системой мотивации персонала предприятия.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования являются фундаментальные положения современной экономической теории, научные труды ученых и собственные выводы. Для достижения поставленной в статье цели использованы общенаучные и специальные методы исследования, в частности: диалектический, структурно-логический (при исследовании сущности понятий «мотивация персонала», «система мотивации персонала»), монографический (при изучении основных факторов мотивации), системного обобщения (при разработке организационной схемы управления мотивацией персонала предприятия и выделении этапов построения системы мотивации персонала предприятия).

Результаты исследования. Определена сущность понятия мотивация и приведено обобщенную классификацию мотивации. Охарактеризована роль мотивации в системе управления. Приведены возможные противоречия между целями работника и предприятия. Определена суть факторов мотивации персонала. Приведены этапы процесса мотивации и определены этапы разработки системы мотивации персонала предприятия. Обоснован процесс управления системой мотивации персонала предприятия. Разработана организационная схема управления системой мотивации персонала предприятия.

Научная новизна результатов исследования. Определены этапы разработки системы мотивации персонала предприятия и обоснован процесс управления системой мотивации персонала предприятия осуществлять на основе реализации основных функций менеджмента. Разработана организационная схема управления мотивацией персонала предприятия.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования являются основой для решения практических проблем по управлению системой мотивации персонала предприятия.

Ключевые слова: мотивация персонала, система мотивации, мотиваторы, процесс мотивации.

Sokoliuk G.O., Mykolyuk O.A. MANAGEMENT OF ENTERPRISE PERSONNEL MOTIVATION SYSTEM: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS

Purpose. The aim of research is to study the features and synthesis of theoretical and methodological aspects of enterprise personnel motivation system management.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of research are fundamental assumptions of modern economic theory, scientific works of scientists and own findings. To achieve the article's purpose the general scientific and special methods have been used, including: dialectical, structured logic (to study the nature of concepts "motivation of staff", "system of motivation"), monographic (to study the main factors of motivation), system synthesis (at development of organizational management motivation scheme and determining of the construction stages of enterprise personnel motivation system).

Findings. The essence of the concept of motivation has been determined and the summarized classification of motivation has been adduced. The role of the motivation in the management system has been characterized. The possible contradictions between the goals of an employee and an enterprise have been adduced. The essence of the motivation factors has been defined. The stages of the motivation process have been adduced and the stages of the development of enterprise personnel motivation system have been defined. The process of management of enterprise personnel motivation system has been justified. The organizational scheme of management of enterprise personnel motivation system has been developed.

Originality. The stages of the development of enterprise personnel motivation system have been defined and the process of management of enterprise personnel motivation system has been grounded to be based on the implementation of basic management functions. The organizational scheme of management of enterprise personnel motivation system has been developed.

Practical value. The results of research are the basis for solving practical problems of enterprise personnel motivation system management.

Key words: personnel motivation, motivation system, motivators, motivation process.

Фугело П.М. СПЕЦИФІКА І СТАН СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ БЕЗРОБІТНИХ З ЧИСЛА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Мета. Мета статті полягає у наданні загальної характеристики механізмам здійснення соціального захисту безробітних з числа внутрішньо переміщених осіб та аналізі основних завдань, які мають бути вирішені при реалізації державної політики у цій сфері.

Методика дослідження. В процесі дослідження було використано комплекс взаємопов'язаних методів: теоретичні – зіставлення, порівняння, узагальнення, систематизація (нормативної літератури з питань соціального захисту безробітних); окремі статистичні методи – порівняльний аналіз (зокрема порівняння в динаміці), групування (для розподілу безробітних за статтю, віком, освітою, місцем проживання); системно-структурний підхід – для визначення характеристик та тенденцій безробіття внутрішньо переміщених осіб.

Результати дослідження. Охарактеризовано стан надання соціальних послуг внутрішньо переміщеним особам. Визначено особливості соціального захисту безробітних з числа внутрішньо переміщених осіб. Розроблено основні напрями вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб, які пов'язані із стимулюванням створення нових робочих місць і перекваліфікацією внутрішньо переміщених осіб; розробкою програми громадських робіт; запровадженням податкових канікул для власників малого та середнього бізнесу, які переселяються з тимчасово неконтрольованих територій.

Наукова новизна результатів дослідження. Використано системний підхід до обґрунтування напрямів поліпшення соціального захисту безробітних з числа внутрішньо переміщених осіб і визначення стратегії боротьби з безробіттям.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження є підґрунтям для вирішення практичних правових, економічних та організаційних проблем щодо вдосконалення соціального захисту безробітних з числа внутрішньо переміщених осіб. Вони можуть бути використані районними та міськими центрами зайнятості, а також управліннями праці та соціального захисту населення.

Ключові слова: соціальний захист, безробітні, внутрішньо переміщені особи, ринок праці.

Фуело П.М. СПЕЦИФИКА И СОСТОЯНИЕ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ БЕЗРАБОТНЫХ ИЗ ЧИСЛА ВНУТРЕННЕ ПЕРЕМЕЩЕННЫХ ЛИЦ

Цель. Цель статьи заключается в предоставлении общей характеристики механизмам осуществления социальной защиты безработных из числа внутренне перемещенных лиц и анализе основных задач, которые должны быть решены при реализации государственной политики в этой сфере.

Методика исследования. В процессе исследования был использован комплекс взаимосвязанных методов: теоретические - сопоставления, сравнения, обобщения, систематизация (нормативной литературы по вопросам социальной защиты безработных); отдельные статистические методы - сравнительный анализ (в частности сравнения в динамике), группировки (для распределения безработных по полу, возрасту, образованию, месту жительства); системно-структурный подход - для определения характеристик и тенденций безработицы внутренне перемещенных лиц.

Результаты исследования. Охарактеризовано состояние предоставления социальных услуг внутренне перемещенным лицам. Определены особенности социальной защиты безработных из числа внутренне перемещенных лиц. Разработаны основные направления решения проблем внутренне перемещенных лиц, связанных со стимулированием создания новых рабочих мест и переквалификацией внутренне перемещенных лиц; разработкой программы общественных работ; введением налоговых каникул для владельцев малого и среднего бизнеса, которые переселяются с временно неконтролируемых территорий.

Научная новизна результатов исследования. Использован системный подход к обоснованию направлений улучшения социальной защиты безработных из числа внутренне перемещенных лиц и определения стратегии борьбы с безработицей.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования являются основой для решения практических правовых, экономических и организационных проблем по совершенствованию социальной защиты безработных из числа внутренне перемещенных лиц. Они могут быть использованы районными и городскими центрами занятости, а также управлениями труда и социальной защиты населения.

Ключевые слова: социальная защита, безработные, внутренне перемещенные лица, рынок труда.

Fuhelo P.M. THE SPECIFICS AND THE STATE OF SOCIAL PROTECTION OF UNEMPLOYED AMONG INTERNALLY DISPLACED PERSONS

Purpose. The aim of the article is to provide general characteristics to the mechanisms for social protection of unemployed among internally displaced persons and analysis of the major challenges that have to be solved in the implementation of the state policy in this area.

Methodology of research. Complex of interrelated methods were used in the research process: theoretical – comparing, comparison, generalization, systematization (normative literature on social protection of the unemployed); some statistical methods – comparative analysis (including comparison in dynamics), grouping (for distribution of the unemployed by gender, age, education, place of residence); system and structural approach – to determine the characteristics and trends of unemployment internally displaced persons.

Findings. The state of providing social services to internally displaced persons has been characterized. The peculiarities of social protection of unemployed among internally displaced persons have been determined. It has been developed the main directions of solving the problems of internally displaced persons that are associated with stimulating of creation of new jobs and retraining of internally displaced persons; developing program of public works; introduction of tax holidays for owners of small and medium-sized businesses who are moving from temporary uncontrolled territories.

Originality. Systematic approach to substantiation of the directions for improving social protection of the unemployed among the internally displaced persons and determines strategy to combat unemployment was used.

Practical value. The obtained results of research are the basis for solving practical legal, economic and organizational challenges concerning the improvement of social protection of unemployed among internally displaced persons. They can be used by district and city employment centers and also departments of labor and social protection of population.

Key words: social protection, unemployed, internally displaced persons, labor market.

Онищенко С.П., Корнієць Т.Є. ОЦІНКА РИНКОВОГО РИЗИКУ ПРОЕКТІВ ПРИДБАННЯ СУДНА

Мета. Метою даної статті є формування методичного підходу до оцінки ринкового ризику проектів придбання суден в задачах вибору проекту з безлічі альтернатив.

Методика дослідження. Пропонований підхід базується на припущенні про нормальний характер поведінки випадкової величини - показника ефективності проекту придбання судна. В основі підходу - інструменти теорії ймовірностей, що дозволяють визначити ймовірність відхилення випадкової величини від математичного очікування, що дозволяє ринковий ризик визначити двома взаємопов'язаними параметрами - допустимим відхиленням результату від прогнозованого (порогом ефективності) і ймовірністю цієї події. Для дослідження характеру поведінки середнього значення, дисперсії і коефіцієнта варіації для суден різного розміру використовувалися методи математичної статистики.

Результати дослідження. Запропонований методичний підхід до оцінки ринкового ризику проектів придбання суден і використання її в процесах вибору проектів з безлічі альтернатив у двох варіантах: при заданих порогах ефективності визначити ймовірності відхилення результатів від планованих; при заданих ймовірностях знайти відповідні величини відхилень підсумкового результату. Представлений підхід дозволяє формувати інвесторам межі допустимих рішень при виборі проектів з урахуванням ставлення до ризику. Запропонована «двохпараметрична» інтерпретація розгляду ризику. На базі результатів статистичної інформації

щодо цін на морські перевезення для різних категорій суден (з погляду розмірів) проведено аналіз динаміки ризику придбання у міру збільшення розміру суден.

Наукова новизна результатів дослідження. Розвинуті існуючі підходи до оцінки ризиків з урахуванням прийнятого «двохпараметричного» розгляду ризику (ймовірність - величина ризику). Така двухпараметрична інтерпретація дозволяє розглядати різні постановки задачі вибору інвестиційних проектів. Виконана математична інтерпретація ринкового ризику для проектів придбання суден.

Практична значущість результатів дослідження. Представлені результати можуть використовуватися на практиці для вибору проектів з безлічі альтернатив як для судноплавної сфери, так і для проектів різних сфер діяльності на базі попередніх статистичних досліджень, які підтверджують нормальний закон поведінки цін на продукт інвестиційного проекту.

Ключові слова: ринковий ризик, проект, інвестиції, судно, ймовірність.

Онищенко С.П., Корнеев Т.Е. ОЦЕНКА РЫНОЧНОГО РИСКА ПРОЕКТОВ ПРИОБРЕТЕНИЯ СУДНА

Целью данной статьи является формирование методического подхода к оценке рыночного риска проектов приобретения судов в задачах выбора проекта из множества альтернатив.

Методика исследования. Предлагаемый подход базируется на предположении о нормальном характере поведения случайной величины - показателя эффективности проекта приобретения судна. В основе подхода – инструменты теории вероятностей, позволяющие определить вероятность отклонения случайной величины от математического ожидания, что позволяет рыночный риск определять двумя взаимосвязанными параметрами - допустимым отклонением результата от прогнозируемого (порогом эффективности) и вероятностью этого события. Для исследования характера поведения среднего значения, дисперсии и коэффициента вариации для судов различного размера использовались методы математической статистики.

Результаты исследования. В данной статье был предложен методический подход к оценке рыночного риска проектов приобретения судов и использования ее в процессах выбора проектов из множества альтернатив в двух вариантах: при заданных порогах эффективности определить вероятности отклонения результатов от планируемых; при заданных вероятностях найти соответствующие величины отклонений итогового результата. Представленный подход позволяет формировать инвесторам пределы допустимых решений при выборе проектов с учетом отношения к риску. Предложенная «двухпараметрическая» интерпретация рассмотрения риска. На базе результатов статистической информации по ценам на морские перевозки для различных категорий судов (с точки зрения размеров) проведен анализ динамики риска проекта приобретения по мере увеличения размера судов.

Научная новизна результатов исследования. Развита существующие подходы к оценке рисков с учетом приемлемого «двух параметрического» рассмотрения риска (вероятность - величина риска). Такая двухпараметрическая интерпретация позволяет рассматривать различные постановки задачи выбора инвестиционных проектов. Выполнена математическая интерпретация рыночного риска для проектов приобретения судов.

Практическая значимость результатов исследования. Представленные результаты могут использоваться на практике для выбора проектов из множества альтернатив как для судоходной сферы, так и для проектов различных сфер деятельности на базе предварительных статистических исследований, подтверждающих нормальный закон поведения цен на продукт инвестиционного проекта.

Ключевые слова: рыночный риск, проект, инвестиции, судно, вероятность

Onyshchenko S.P., Korniets T.Ye. EVALUATION OF MARKET RISK OF PROJECTS OF VESSEL ACQUISITION

Purpose. The aim of the article is the formation of methodical approach to assessing of market risk for projects of ships acquisition in the tasks of choosing the projects from a variety of alternatives.

Methodology of research. The proposed approach is based on presupposition about the normal behavior of a random variable – index of effectiveness of the project of ships acquisition. Instruments of probability theory that allow to determine the probability of deviation of a random variable from mathematical expectation are the bases of this approach. These instruments also allow to define market risk with the help of two related parameters – tolerance deviation of the result from predicted outcome (threshold of effectiveness) and the probability of this event. Methods of mathematical statistics were used to study the behavior of the average value, variance and coefficient of variation for ships of various sizes.

Findings. The methodical approach to assessing market risk of the project for ships acquisition and using it in the process of choosing the projects from a variety of alternatives was proposed in two ways: to determine probability of deviations of results from planned results at given thresholds of effectiveness; to find appropriate magnitude of deviations of final results at given probabilities. The presented approach allows investors to form limits of permissible decisions in choosing projects taking into account attitude to risk. "Two-parametric" interpretation for consideration of risk has been proposed. The analysis of the dynamics of risk project for acquisition with increasing size of ships has been conducted on the bases of the results of the statistical information on maritime transport prices for different categories of ships (from the standpoint of size).

Originality. The existing approaches to risk assessment taking into account acceptable "two-parametric" consideration of risk (probability – value of risk) have been developed. Such two-parametric interpretation allows us to consider different formulation of the problem for choice of investment projects. The mathematical interpretation of market risk for projects of ships acquisition has been carried out.

Practical value. Presented results can be used in practice to select projects from a variety of alternatives as for the shipping sphere and for projects of various spheres of activity on the basis of previous statistical studies that confirm the normal law of behavior of prices on the product of the investment project.

Key words: market risk, project, investments, ship, probability.

Дупляк Т.П. МАРКЕТИНГОВА КОМУНІКАЦІЙНА СТРАТЕГІЯ ТУРИСТСЬКОЇ ДЕСТИНАЦІЇ «ХОРЛИ»

Мета. Метою статті є дослідження теоретичних та практичних аспектів маркетингової комунікаційної стратегії туристської дестинації, а також розробка рекомендацій щодо удосконалення маркетингової комунікаційної стратегії туристської дестинації «Хорли».

Методика дослідження. В процесі дослідження використовувались: загальнонаукові методи, зокрема: методи теоретичного узагальнення – для дослідження теоретичних основ маркетингової комунікаційної стратегії та обґрунтування сутності маркетингової комунікаційної стратегії туристської дестинації; системний підхід – для обґрунтування напрямів удосконалення маркетингової комунікаційної стратегії туристської дестинації та підвищення конкурентоспроможності цього туристичного регіону; метод аналізу – при дослідженні результатів опитування щодо обізнаності про відповідну туристську дестинацію та задоволеності споживачів туристичними послугами.

Результати дослідження. Визначено напрями реалізації маркетингової комунікаційної стратегії туристської дестинації «Хорли». Обґрунтовано несистематичний і неефективний характер маркетингової комунікаційної стратегії туристської дестинації «Хорли». Сформовано напрями удосконалення маркетингової комунікаційної стратегії туристської дестинації «Хорли».

Наукова новизна результатів дослідження. Використано системний підхід до обґрунтування напрямів удосконалення маркетингової комунікаційної стратегії туристської дестинації «Хорли» та підвищення інтересу інвесторів до туристично-рекреаційного комплексу регіону.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження є підґрунтям для вирішення практичних проблем щодо вдосконалення маркетингової комунікаційної стратегії туристської дестинації «Хорли» та сприятимуть формуванню її позитивного образу.

Ключові слова: туризм, комунікаційна стратегія, дестинація, маркетингова стратегія туристської дестинації.

Дупляк Т.П. МАРКЕТИНГОВАЯ КОММУНИКАЦИОННАЯ СТРАТЕГИЯ ТУРИСТСКОЙ ДЕСТИНАЦИИ «ХОРЛЫ»

Цель. Целью статьи является исследование теоретических и практических аспектов маркетинговой коммуникационной стратегии туристской дестинации, а также разработка рекомендаций по совершенствованию маркетинговой коммуникационной стратегии туристской дестинации «Хорлы».

Методика исследования. В процессе исследования использовались: общенаучные методы, в частности: методы теоретического обобщения - для исследования теоретических основ маркетинговой коммуникационной стратегии и обоснования сущности маркетинговой коммуникационной стратегии туристской дестинации; системный подход - для обоснования направлений совершенствования маркетинговой коммуникационной стратегии туристской дестинации «Хорлы» и повышения конкурентоспособности этого туристического региона; метод анализа - при исследовании результатов опроса об осведомленности о соответствующей туристской дестинации и удовлетворенности потребителей туристическими услугами.

Результаты исследования. Определены направления реализации маркетинговой коммуникационной стратегии туристской дестинации «Хорлы». Обоснован несистематический и неэффективный характер маркетинговой коммуникационной стратегии туристской дестинации «Хорлы». Сформированы направления совершенствования маркетинговой коммуникационной стратегии туристской дестинации «Хорлы».

Научная новизна результатов исследования. Использован системный подход к обоснованию направлений совершенствования маркетинговой коммуникационной стратегии туристской дестинации «Хорлы» и повышения интереса инвесторов к туристско-рекреационному комплексу региона.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования являются основой для решения практических проблем по совершенствованию маркетинговой коммуникационной стратегии туристской дестинации «Хорлы» и будут способствовать формированию ее положительного образа.

Ключевые слова: туризм, коммуникационная стратегия, дестинация, маркетинговая стратегия туристской дестинации.

Dupliak T.P. MARKETING COMMUNICATION STRATEGY OF TOURIST DESTINATION "KHORLY"

Purpose. The purpose of the article is to study the theoretical and practical aspects of marketing communication strategy of tourist destination and to develop recommendations for improving the marketing communication strategy of tourist destination "Khorly".

Methodology of research. During the study general scientific methods were used: methods of theoretical generalization - to study the theoretical foundations of marketing communication strategy and the essence of marketing communication strategy of tourist destination; systematic approach - to justify the improving of marketing communication strategy of tourist destination "Khorly" and to increase the competitiveness of the tourist region; method of analysis - to study the survey on awareness of this tourist destination and satisfaction of travel services customers.

Findings. Directions of marketing communication strategy implementation for tourist destination "Khorly" are defined. Unsystematic and ineffective nature of marketing communication strategy of tourist destination "Khorly" is justified. Directions of improvement of the marketing communication strategy of tourist destination "Khorly" are formed.

Originality. Systematic approach was used to study directions of improving marketing communication strategy of tourist destination "Khorly" and the increasing interest of investors in tourist and recreational complex in this region.

Practical value. The results of research can be the basis for solving practical problems concerning the improvement of the marketing communication strategy of tourist destination "Khorly" and can contribute to the formation of its positive image.

Key words: tourism, communication strategy, destination, marketing strategy of tourist destination.

Бурдейна Н.М. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЦІН НА ПРОДУКЦІЮ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

Мета. Дослідити механізм формування цін на етапах просування сільськогосподарської продукції від виробника до споживача та обґрунтування напрямків його удосконалення.

Методика дослідження. Для вирішення поставлених завдань використані наступні методи наукового пізнання: абстрактно-логічний (при узагальненні теоретичних засад формування ринкового ціноутворення на продукцію сільського господарства та ефективного функціонування аграрного сектору та формування висновків); економіко-статистичний (для оцінки рівнів виробництва, цін реалізації); монографічний (при дослідженні впливу рівня ціни і собівартості).

Результати дослідження. Розглянуті теоретичні аспекти процесу ціноутворення й формування ціни на продукцію сільського господарства. Висвітлено методичні та прикладні аспекти цінового механізму та виявлено фактори, що впливають на процес ціноутворення продукції сільського господарства. Наведено показники економічної ефективності виробництва та канали реалізації продукції галузей рослинництва та тваринництва сільськогосподарського виробництва. Проаналізовано сучасний стан розвитку аграрного ринку.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовано фактори, що впливають на формування цінового механізму аграрних підприємств.

Практична значущість результатів дослідження. Запропоновано заходи щодо удосконалення процесу ціноутворення на продукцію сільського господарства, які ґрунтуються на методі «середні витрати плюс прибуток», що передбачає відшкодування всіх витрат на виробництві та досягнення певного рівня рентабельності, достатнього для розвитку даної галузі. Це сприятиме нарощуванню обсягів виробництва продукції, виходу даної галузі з кризового стану та дасть можливість сільськогосподарським товаровиробникам підвищити рівень доходності і вести процес виробництва на розширеній основі.

Ключові слова: ціна, ціноутворення, ціновий механізм, конкуренція, аграрний ринок.

Бурдейная Н.М. ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ЦЕН НА ПРОДУКЦИЮ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА

Цель. Исследовать механизм формирования цен на этапах продвижения сельскохозяйственной продукции от производителя к потребителю и обоснование направлений его совершенствования.

Методика исследования. Для решения поставленных задач использованы следующие методы научного познания: абстрактно-логический (при обобщении теоретических основ формирования рыночного ценообразования на продукцию сельского хозяйства и эффективного функционирования аграрного сектора и формирования выводов); экономико-статистический (для оценки уровней производства, цен реализации); монографический (при исследовании влияния уровня цены и себестоимости).

Результаты исследования. Рассмотрены теоретические аспекты процесса ценообразования и формирования цены на продукцию сельского хозяйства. Освещены методические и прикладные аспекты ценового механизма и выявлены факторы, влияющие на процесс ценообразования на продукцию сельского хозяйства. Приведены показатели экономической эффективности производства и каналы реализации продукции отраслей растениеводства и животноводства сельскохозяйственного производства. Проанализировано современное состояние развития аграрного рынка.

Научная новизна результатов исследования. Обоснованно факторы, влияющие на формирование ценового механизма аграрных предприятий.

Практическая значимость результатов исследования. Предложены меры по совершенствованию процесса ценообразования на продукцию сельского хозяйства, основанные на методе «средние издержки плюс прибыль», предусматривающий возмещение всех затрат на производстве и достижения определенного уровня рентабельности, достаточного для развития данной отрасли. Это будет способствовать наращиванию объемов производства продукции, выхода данной отрасли из кризисного состояния и даст возможность сельскохозяйственным товаропроизводителям повысить уровень доходности и вести процесс производства на расширенной основе.

Ключевые слова: цена, ценообразование, ценовой механизм, конкуренция, аграрный рынок.

Burdeyina N.M. PECULIARITIES OF PRICE FORMATION ON THE PRODUCTS OF AGRICULTURAL PRODUCTION

Purpose. The aim of this article is to investigate the mechanism of price formation at the stages of promotion of agricultural products from producer to consumer and substantiation of directions for its improvement.

Methodology of research. The following methods of scientific cognition were used for solving tasks: abstract and logical (in generalization of theoretical bases of formation of market pricing on agricultural products and the effective functioning of the agricultural sector and forming conclusions); economic and statistical (to assess production levels, sale prices); monographic (in the study of the influence of the level of price and the cost).

Findings. The theoretical aspects of the process of pricing and formation of prices on agricultural products were considered. Methodological and applied aspects of the price mechanism have been highlighted and the factors that affect the pricing on agricultural products have been identified. Indicators of economic efficiency of production and channels for realization of products of crop and livestock areas of agriculture were presented. The current state of the agricultural market development has been analyzed.

Originality. The factors influencing the formation of price mechanism of agricultural enterprises have been substantiated.

Practical value. Measures to improve the pricing process on agricultural products, which are based on the method of “average cost-plus profit”, were proposed. It provides compensation for all costs of production and achieving a certain level of profitability sufficient for the development of this industry. It will contribute to increase output volumes of products, the output of this industry from the crisis and will allow agricultural producers to increase the level of profitability and lead the process of production on an extended basis.

Key words: price, pricing, pricing mechanism, competition, agricultural market.

Расулова А.М. СУЧАСНІ МАРКЕТИНГОВІ КОМУНІКАЦІЇ В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВАМИ РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ

Мета. Метою дослідження є обґрунтування перспектив та можливостей практичного впровадження сучасних маркетингових комунікацій у ресторанному бізнесі; визначення системи сучасних засобів та особливостей застосування інструментів комплексу маркетингових технологій на підприємствах ресторанного бізнесу.

Методика дослідження. Вирішення поставлених завдань досягнуто завдяки застосуванню загальнонаукових методів аналізу та синтезу, узагальнення та порівняння для дослідження змісту та особливостей впровадження сучасних маркетингових технологій в управлінні підприємствами ресторанного бізнесу.

Результати дослідження. Проведений аналіз підтвердив, що потенційні можливості мережі Інтернет та інформаційних технологій перевернули класичне уявлення про засоби реклами та комунікації, їх ролі та місця у формуванні цінностей та свідомості суспільства. Обґрунтовано специфіку та доцільність впровадження новітніх маркетингових комунікацій у практику підприємств ресторанного бізнесу. Доведено, що поєднання сучасних маркетингових комунікаційних моделей сприятиме підвищенню лояльності споживачів, адаптації бізнесу до їх вимог та очікувань, підвищенню не лише ефективності маркетингової діяльності, але й конкурентоспроможності та потенціалу підприємства на ринку ресторанного бізнесу в цілому.

Наукова новизна результатів дослідження. У статті обґрунтовано перспективи впровадження сучасних маркетингових комунікацій у ресторанному бізнесі на основі комплексного підходу до застосування інформаційних технологій в управлінні закладами ресторанного бізнесу.

Практична значущість результатів дослідження. Результати дослідження доведені до рівня практичних рекомендацій щодо адаптації сучасних маркетингових комунікацій до умов підприємницького середовища вітчизняних підприємств ресторанного господарства.

Ключові слова: маркетингові комунікації, ресторанний маркетинг, Інтернет-технології, маркетингові технології, інформаційні технології.

Расулова А.М. СОВРЕМЕННЫЕ МАРКЕТИНГОВЫЕ КОММУНИКАЦИИ В УПРАВЛЕНИИ ПРЕДПРИЯТИЯМИ РЕСТОРАННОГО БИЗНЕСА

Цель. Целью исследования является обоснование перспектив и возможностей практического внедрения современных маркетинговых коммуникаций в ресторанном бизнесе; определение системы современных средств и особенностей применения инструментов комплекса маркетинговых технологий на предприятиях ресторанного бизнеса.

Методика исследования. Решение поставленных задач достигнуто благодаря применению общенаучных методов анализа и синтеза, обобщения и сравнения для исследования содержания и особенностей внедрения современных маркетинговых технологий в управлении предприятиями ресторанного бизнеса.

Результаты исследования. Анализ подтвердил, что потенциал Интернета и информационных технологий изменило классический подход к средствам рекламы и коммуникации, их роли и места в формировании ценностей и сознания общества. Обоснована специфика и целесообразность введения новых маркетинговых коммуникаций в практическую деятельность предприятий ресторанного бизнеса. Доказано, что сочетание современных инструментов маркетинговых коммуникаций повысит лояльность потребителей, адаптацию бизнеса к их требованиям и ожиданиям, повышая не только эффективность маркетинговой деятельности, а также конкурентоспособность и потенциал предприятия на рынке ресторанного бизнеса в целом.

Научная новизна результатов исследования. В статье обосновано перспективную модель внедрения современных маркетинговых коммуникаций в ресторанном бизнесе, которые основаны на комплексном подходе к применению информационных технологий в управлении заведениями ресторанного бизнеса.

Практическая значимость результатов исследования. Результаты исследования доведены до уровня практических рекомендаций по адаптации современных маркетинговых коммуникаций в условиях предпринимательской среды отечественных предприятий ресторанного хозяйства.

Ключевые слова: маркетинговые коммуникации, ресторанный маркетинг, Интернет-технологии, маркетинговые технологии, информационные технологии.

Rasulova A.M. MODERN MARKETING COMMUNICATIONS IN MANAGEMENT OF RESTAURANT BUSINESS BY ENTERPRISES

Purpose. The paper aims to study the prospects and opportunities for practical implementation of modern marketing communications in the restaurant business; the definition of modern facilities system and features of the complex marketing technology tools usage in the restaurant business enterprises.

Methodology of research. The task was achieved through the use of general scientific methods of analysis, synthesis and comparison to examine the content and features of the introduction of modern marketing techniques in the management of restaurant business enterprises.

Findings. The article confirmed foreign experience in using the potential opportunities of the Internet and information technologies in studying the requests, needs and tastes of customers of the restaurant business services; in

managing their behavior and increasing their level of interest in the enterprise. It is proved that the complex introduction of modern marketing communication models will enable restaurant business enterprises to increase customer loyalty and adapt to their current requirements and expectations that will improve not only the efficiency of marketing activity, but also its competitiveness and potential in the market as a whole.

Originality. The article includes the grounding of the promising model of modern marketing communications implementation in the restaurant business, based on complex approach to the use of information technologies in the restaurant business establishment management.

Practical value. Results of the study were developed to the level of practical recommendations for adaptation of modern marketing communications to the terms of the business environment of domestic restaurant enterprises.

Key words: marketing communications, restaurant marketing, Internet technologies, marketing technologies, information technologies.

Старицький Т.М. ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО МЕДІА МАРКЕТИНГУ ЯК ЕФЕКТИВНОГО ЗАСОБУ ПРОСУВАННЯ ПРОДУКЦІЇ

Мета. Метою даної публікації є обґрунтування та визначення ефективності використання інструментів соціального медіа маркетингу у просуванні продукції.

Методика дослідження. В процесі дослідження застосовано методи логіко-аналітичного та візуального характеру. До перших належать традиційні методи дедукції та індукції, аналіз та синтез, абстрагування, порівняння, моделювання. Вони доповнюють один одного і використовуються з метою верифікації – перевірки істинності гіпотез і висновків. Візуальні або графічні методи – рисунки та таблиці дають змогу отримати синтезоване уявлення про досліджуваний об'єкт і водночас наочно показати його складові, їхню питому вагу, причинно-наслідкові зв'язки, інтенсивність розподілу компонентів у заданому об'ємі.

Результати дослідження. Обґрунтовано важливість використання соціальних мереж для просування бізнесу онлайн. Визначено спектр питань, пов'язаних з просуванням компанії в Інтернеті завдяки застосуванню різних інструментів соціального медіа маркетингу (SMM). Висвітлено головні напрямки роботи SMM та його переваги порівняно з іншими інструментами інтернет-маркетингу. Проаналізовано використання різних соціальних мереж як користувачами зі всього світу, так і українськими. Зокрема, на основі статистичних даних проведено аналіз користувачів в розрізі областей України. Розглянуто варіанти просування продукції у різних соціальних мережах з оцінкою їх переваг та недоліків.

Наукова новизна результатів дослідження. Розроблено алгоритм застосування різних інструментів інтернет-маркетингу, зокрема соціального медіа маркетингу, для просування продукції підприємства через використання можливостей соціальних мереж та блогів.

Практична значущість результатів дослідження. Обґрунтовано рекомендації щодо використання інструментів соціального медіа маркетингу, як процесу залучення уваги до бренду чи продукту через соціальні платформи. Запропоновано ефективний спосіб залучення аудиторії на сайт за допомогою соціальних мереж, блогів, форумів, спільнот.

Ключові слова: маркетинг, інтернет-маркетинг, соціальний медіа маркетинг, SMM, соціальні мережі

Старицький Т.М. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СОЦИАЛЬНОГО МЕДИА МАРКЕТИНГА КАК ЭФФЕКТИВНОГО СПОСОБА ПРОДВИЖЕНИЯ ПРОДУКЦИИ

Цель. Целью данной публикации является обоснование и определение эффективности использования инструментов социального медиа маркетинга в продвижении продукции.

Методика исследования. В процессе исследования применены методы логико-аналитического и визуального характера. К первым относятся традиционные методы дедукции и индукции, анализ и синтез, абстрагирование, сравнение, моделирование. Они дополняют друг друга и используются с целью верификации - проверки истинности гипотез и выводов. Визуальные или графические методы - рисунки и таблицы позволяют получить синтезированное представление об исследуемом объекте и одновременно наглядно показать его составляющие, их удельный вес, причинно-следственные связи, интенсивность распределения компонентов в заданном объеме.

Результаты исследования. Обоснована возможность использования социальных сетей для продвижения бизнеса онлайн. Определен спектр вопросов, связанных с продвижением компании в Интернете благодаря применению различных инструментов социального медиа маркетинга (SMM). Освещены основные направления работы SMM и его преимущества по сравнению с другими инструментами интернет-маркетинга. Проанализировано использование различных социальных сетей как пользователями со всего мира, так и украинскими. В частности, на основе статистических данных проведен анализ пользователей в разрезе областей Украины. Рассмотрены варианты продвижения продукции в различных социальных сетях с оценкой их преимуществ и недостатков.

Научная новизна результатов исследования. Разработан алгоритм применения различных инструментов интернет-маркетинга, в частности социального медиа маркетинга для продвижения продукции предприятия через использование возможностей социальных сетей и блоггов.

Практическая значимость результатов исследования. Обоснованы рекомендации по использованию инструментов социального медиа маркетинга, как процесса привлечения внимания к бренду или продукту через социальные платформы. Предложен эффективный способ привлечения аудитории на сайт с помощью социальных сетей, блоггов, форумов, сообществ.

Ключевые слова: маркетинг, интернет-маркетинг, социальный медиа маркетинг, SMM, социальные сети

Starytskyi T.M. USING OF SOCIAL MEDIA MARKETING AS AN EFFECTIVE MEANS OF PROMOTING PRODUCTS

Purpose. The aim of this article is substantiation and determining the effectiveness of using the tools of social media marketing in promoting the products.

Methodology of research. The logical and analytical methods and visual character were used in the process of research. The first group of methods includes traditional methods of induction and deduction, analysis and synthesis, abstraction, comparison, modeling. The first methods complement each other and used for the purpose of verification – checking the validity of hypotheses and conclusions. Visual or graphical methods – pictures and tables let you to get synthesized picture of the investigated object and at the same time demonstrate of its components, their specific weight, causal relationships and the intensity of distribution of components in a given volume.

Findings. The possibility of using social networks for promoting business online has been substantiated. The spectrum of issues related to the promoting the company in the Internet through the use of various tools social media marketing (SMM) has been determined. The main directions of SMM work and its advantages in comparison with other tools of internet marketing have been highlighted. Using of various social networks by users from around of the world and by Ukrainian users has been analyzed. In particular, the analysis of users in the context of regions in Ukraine has been conducted on the basis of statistical data. The options for promoting the products in various social networks with the assessment of their advantages and disadvantages were considered.

Originality. The algorithm of using different tools of Internet marketing, including social media marketing to promote products of the enterprise through the use social networks and blogs has been developed.

Practical value. The recommendations concerning using the tools of social media marketing as a process of attracting attention to a brand or a product through social platforms have been substantiated. The effective mean for attracting the audience to the site through social networks, blogs, forums, communities was proposed.

Key words: marketing, internet marketing, social media marketing, SMM, social networks.

Білик Т.Л. ІННОВАЦІЙНІ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ ТА МЕНЕДЖМЕНТ ПЕРСОНАЛУ МАЛИХ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА

Метою є дослідження особливостей, виявлення недоліків і переваг, розробка моделей інноваційного розвитку та механізмів управління персоналом малих підприємницьких структур агропромислового виробництва.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано систему методів і методичних підходів, зокрема: монографічний метод – при обґрунтуванні теоретико-методологічних засад інноваційного розвитку та механізмів управління персоналом малих підприємницьких структур агропромислового виробництва економіко-статистичні та інші методи – при проведенні порівняльного аналізу діяльності малих підприємницьких структур агропромислового виробництва України та економічно розвинутих країн світу.

Результати дослідження. Обґрунтовано теоретико-методологічні засади інноваційного розвитку та механізми управління персоналом малих підприємницьких структур агропромислового виробництва.

Проаналізовано зміни чисельності найманих працівників підприємств, результати діяльності за розмірами за видом економічної діяльності «Сільське, лісове та рибне господарство», існуючий організаційно-економічний механізм управління, моделі інноваційної активності, визначено їх переваги та недоліки, узагальнені чинники які перешкоджають впровадженню інновацій.

Наукова новизна результатів дослідження. Розроблено концептуальні підходи щодо поглиблення економічної сутності категорії інноваційного розвитку та інтегрованого управління персоналом через здатність до формування багатства та підвищення ефективності привабливої організації для висококваліфікованих фахівців як найвищої мети інноваційної концепції бізнесу малих підприємницьких структур агропромислового виробництва.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження, які відображають підвищення продуктивності праці за рахунок чітких орієнтирів у кожного працівника організації та підвищення мотивованості персоналу, за рахунок його участі в постановці і виконанні завдань, а активізація творчої діяльності, що знайшло підтвердження в практиці зарубіжних фірм і корпорацій, які безпосередньо займаються впровадженням інновацій, «ноу-хау».

Ключові слова: агропромислове виробництво, малі підприємства, інноваційна модель управління, менеджмент персоналу.

Билик Т.Л. ИННОВАЦИОННЫЕ МОДЕЛИ РАЗВИТИЯ И МЕНЕДЖМЕНТ ПЕРСОНАЛА МАЛЫХ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКИХ СТРУКТУР АГРОПРОМЫШЛЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА

Целью является исследование особенностей, недостатков и преимуществ, разработка моделей инновационного развития и механизмов управления персоналом малых предпринимательских структур агропромышленного производства.

Методика исследования. В процессе исследования использована система методов и методических подходов, в частности: монографический метод - при обосновании теоретико-методологических основ инновационного развития и механизмов управления персоналом малых предпринимательских структур агропромышленного производства экономико-статистические и другие методы - при проведении сравнительного анализа деятельности малых предпринимательских структур агропромышленного производства Украины и экономически развитых стран мира.

Результаты исследования. Обоснованы теоретико-методологические основы инновационного развития и механизмы управления персоналом малых предпринимательских структур агропромышленного производства как ключевого фактора инновационного развития малых предпринимательских структур агропромышленного

производства України, во взаємосвязи с розвитком человека и его потребностей, необхідністю підвищення ефективності.

Проаналізовані змінення численності наємних працівників підприємств, результати діяльності по розмірам по виду економічної діяльності «Сільське, ліснє і рибнє господарство», існуючий організаційно-економічний механізм управління, моделі інноваційної активності, визначені їх переваги і недоліки, узагальнені фактори перешкоди впровадженню інновацій.

В контексті розгляду інноваційної моделі впровадження нововведень в управлінську діяльність, згідно якої талант, знання, професійне майстерство, винахідливість, вміння ризикувати, організаційні, виконавчі здібності, а ключова роль в процесі активізації праці належить системі мотивації зайнятості, трудової активності і творчості персоналу, а діяльність кожного працівника оцінюється не за процесом, а по результатам формування багатства (цінності) як вищої мети інноваційної концепції бізнесу.

Наукова новизна результатів дослідження. Розроблені концептуальні підходи по углибленню економічної сутності категорії інноваційного розвитку і інтегрованого управління персоналом із-за здібності к формуванню багатства і підвищення ефективності привабливої організації для висококваліфіцированих спеціалістів як вищої мети інноваційної концепції бізнесу малих підприємств агропромислового виробництва.

Практична значимість результатів дослідження. Отримані результати дослідження, що відображають підвищення продуктивності праці за рахунок чітких орієнтирів у кожного співробітника організації і підвищення мотивації персоналу, за рахунок його участі в постановці і виконанні завдань, а активізація творчої діяльності знайшла підтвердження в практиці зарубіжних фірм і корпорацій, які безпосередньо займаються впровадженням інновацій, «nou-hau».

Ключові слова: агропромислове виробництво, малі підприємства, інноваційна модель управління, менеджмент персоналу.

Bilyk T.L. INNOVATIVE MODELS OF DEVELOPMENT AND STAFF MANAGEMENT OF SMALL ENTREPRENEURIAL STRUCTURES OF AGRO INDUSTRIAL MANUFACTURE

Purpose. The aim is a study of peculiarities, disadvantages and benefits, model building of innovational development and mechanisms of personnel management of small business structures of agro industrial manufacture.

Methodology of research. There was used a system of methods and methodological approaches in the process of investigation, in particular: monographic approach – while making grounds of theoretical and methodological foundations of innovational development and mechanisms of personnel management of small business structures of agro industrial manufacture, economical and statistical and other methods – while realization of comparative analysis of small business structures activity of agro industrial manufacture of Ukraine and economically developed countries of the world.

Findings. Theoretical and methodological foundations innovational development and mechanisms of personnel management of small business structures of agro industrial manufacture were considered as a key factor of innovational development of small business structures of agro industrial production of Ukraine, in relationships of human development and human needs, necessarily of effectiveness increase.

Changes of the number of enterprises hired employees were analyzed. Including analyzing of activity results by sizes and type of economical activity “Agriculture, forestry or fisheries”, organizational and economical mechanism of management which exists, innovational activity models, their advantages and disadvantages were defined. Factors which obstruct an innovation implementation were generalized.

In the context of consideration of an innovational model of novelty implementation to the management activity. According to which a talent, knowledge, professional mastery, inventiveness, skill to risk, organizational, executive abilities, and the key role belongs to a system of employment motivation, labor activity and personnel creativity in the process of working activation. And activity of any employee is measured not by the process but by the result of formation of wealth (value) as the highest goal of innovative business concepts.

Originality. Conceptual approaches about deepening of economic substance of innovational development category and of integrated personnel management through capacity of building wealth and increasing of organizational effectiveness, attractive for highly skilled professionals as the highest goal for innovational conception of small business of small business structures of agro industrial production.

Practical value. the results of research which reflect a productivity increase with a help of clear guidelines for any employee of the organization and the increase of personnel motivation, thanks for its participation in the formulation and accomplishment of the tasks. And creativity had found its confirmation in the practice of foreign firms and corporations which are directly involved into implementation of “nou-hau”.

Key words agroindustrial production, small businesses, innovation management model, management of the personnel.

Четверик О.В. ПРОГНОЗУВАННЯ ЦІНИ ЦУКРУ ДЛЯ ПІДПРИЄМСТВ ЦУКРОВОЇ ГАЛУЗІ З ВРАХУВАННЯМ ТЕНДЕНЦІЙ ВНУТРІШНЬОГО ТА СВІТОВОГО РИНКІВ

Мета. Метою статті є розробка теоретичних, методичних положень і практичних рекомендацій щодо формування ціни на цукор підприємствами цукрової галузі з урахуванням тенденцій світового ринку білого цукру та цукру-сирцю.

Методика дослідження. Теоретичною та методологічною основою дослідження є фундаментальні положення сучасної економічної теорії, наукові праці вчених з питань розвитку маркетингу та цінової політики на підприємствах аграрного сектору, нормативні та законодавчі акти з питань функціонування ринку цукру України. У процесі дослідження використовувалися такі методи: системний аналіз (при дослідженні факторів впливу на ціну

цукру), економетричне моделювання - при прогнозуванні ціни цукру підприємствами цукрової галузі на внутрішньому ринку України та визначення залежності від цін світового ринку цукру.

Результати дослідження. Доведено значення маркетингу та маркетингової цінової політики в діяльності підприємств аграрного сектору та цукрової галузі зокрема. Визначено основні фактори, які мають безпосередній вплив на ціну цукру на внутрішньому ринку. Обґрунтовано залежність цін на цукор на внутрішньому ринку України від цін світового ринку цукру-сирцю.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у визначенні теоретичних положень та прогнозуванні ціни цукру на внутрішньому ринку залежно від цін світового ринку на цукор-сирець на підприємствах цукрової галузі, що дозволяє при прогнозуванні ціни цукру на внутрішньому ринку максимально враховувати світові ціни.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження направлені на вирішення практичних проблеми розрахунку та прогнозування ціни на підприємствах цукрової галузі як одну із передумов ефективного господарювання цукровиробництва.

Ключові слова: ціна, цінова політика, світова ціна, цукор, цукор-сирець, прогнозування ціни.

Четверик Е.В. ПРОГНОЗИРОВАНИЕ ЦЕНЫ САХАРА ДЛЯ ПРЕДПРИЯТИЙ САХАРНОЙ ОТРАСЛИ С УЧЕТОМ ТЕНДЕНЦИЙ ВНУТРЕННЕГО И МИРОВОГО РЫНКОВ

Цель. Целью статьи является разработка теоретических, методических положений и практических рекомендаций по формированию цены на сахар предприятиями сахарной отрасли с учетом тенденций мирового рынка белого сахара и сахара-сырца.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования являются фундаментальные положения современной экономической теории, научные труды ученых по вопросам развития маркетинга и ценовой политики на предприятиях аграрного сектора, нормативные и законодательные акты по вопросам функционирования рынка сахара в Украине. В процессе исследования использовались следующие методы: системный анализ (при исследовании факторов влияния на цену сахара), эконометрического моделирования - при прогнозировании цены сахара предприятиями сахарной отрасли на внутреннем рынке Украины и определения зависимости от цен мирового рынка сахара.

Результаты исследования. Доказано значение маркетинга и маркетинговой ценовой политики в деятельности предприятий аграрного сектора и сахарной отрасли в частности. Определены основные факторы, которые оказывают непосредственное влияние на цену сахара на внутреннем рынке. Обоснованно зависимость цены сахара на внутреннем рынке Украины от цен мирового рынка сахара-сырца.

Научная новизна результатов исследования заключается в определении теоретических положений и прогнозировании цены сахара на внутреннем рынке в зависимости от цен мирового рынка на сахар-сырец на предприятиях сахарной отрасли позволяет при прогнозировании цены сахара на внутреннем рынке максимально учитывать мировые цены.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования направлены на решение практических проблем расчета и прогнозирования цены на предприятиях сахарной отрасли как одну из предпосылок эффективного хозяйствования в производстве сахара.

Ключевые слова: цена, ценовая политика, мировая цена, сахар, сахар-сырец, прогнозирования цены.

Chetveryk O.V. FORECASTING THE PRICE OF SUGAR FOR ENTERPRISES OF SUGAR INDUSTRY TAKING INTO ACCOUNT THE TENDENCIES OF DOMESTIC AND GLOBAL MARKETS

Purpose. The aim of the article is the development of theoretical and methodological positions and practical recommendations regarding the formation of price on sugar by enterprises of sugar industry taking into account the tendencies of the global market of white sugar and raw sugar.

Methodology of research. Theoretical and methodological basis of research is fundamental assumptions of modern economic theory, scientific work of scientists on the development of marketing and price policy enterprises of the agricultural sector, normative and legislative acts on the functioning of the sugar market of Ukraine. The following methods were used during the research: systems analysis (in the study of factors that affect the price of sugar), econometric modeling – in forecasting the price of sugar enterprises of sugar industry in the domestic market of Ukraine and the determination of prices depending on the world sugar market.

Finding. The value of marketing and marketing price policy in activity of enterprises of agricultural sector and sugar industry has been proved in the article. The main factors that have a direct impact on the price of sugar on the domestic market have been determined. Dependence of sugar prices on the domestic market of Ukraine from prices of world market of raw sugar has been substantiated.

Originality. The scientific novelty of research results consists in determination the theoretically provisions and forecasting price of sugar on the domestic market depending on prices of world market on sugar-raw at enterprises of sugar industry that allow in forecasting prices on sugar on the domestic market with maximally taking into account the prices of world market.

Practical value. The obtained results of research aimed at solving of practical problems of calculating and forecasting the prices at enterprises of sugar sector as one of the preconditions for effective management of sugar production.

Key words: price, price policy, the world price, sugar, raw sugar, forecasting of price.

Вядрова І.М., Сидоренко О.М. ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ЗАЛЕЖНОСТІ ОБСЯГУ ПРОБЛЕМНОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ БАНКІВ ВІД МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ

Мета. Метою даної статті є визначення залежності обсягу простроченої заборгованості банків від макроекономічних показників та обґрунтування необхідності врегулювання проблемної заборгованості банків на макроекономічному рівні.

Методика дослідження. Для досягнення поставленої мети використані такі методи дослідження: статистичного й економічного аналізу – для вивчення і аналізу макроекономічних показників та фінансово-економічного стану вітчизняних банків; економіко-математичного моделювання – для визначення залежності обсягу проблемної заборгованості банків.

Результати дослідження. Використано метод економіко-математичного моделювання залежності обсягу простроченої заборгованості від макроекономічних показників. Визначено залежність обсягу простроченої заборгованості банків від макроекономічних показників. Обґрунтовано необхідність врегулювання проблемної заборгованості банків на макроекономічному рівні та управління проблемними кредитами на внутрішньобанківському рівні.

Наукова новизна результатів дослідження. Удосконалено методичне забезпечення аналізу обсягів простроченої заборгованості банків в частині визначення залежності простроченої заборгованості банків від макроекономічних показників із використанням методу економіко-математичного моделювання залежності обсягу простроченої заборгованості від макроекономічних показників.

Практична значущість результатів дослідження. Запропонований метод економіко-математичного моделювання залежності обсягу простроченої заборгованості від макроекономічних показників може бути використаний у практичній діяльності банків для забезпечення ефективного управління проблемною заборгованістю з врахуванням сформованого рівня макроекономічних показників.

Ключові слова: макроекономічні показники, кредитний портфель, проблемна заборгованість, метод економіко-математичного моделювання, управління заборгованістю.

Вядрова И.Н., Сидоренко О.Н. ЭКОНОМИКО-МАТЕМАТИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ ЗАВИСИМОСТИ ОБЪЕМА ПРОБЛЕМНОЙ ЗАДОЛЖЕННОСТИ БАНКОВ ОТ МАКРОЭКОНОМИЧЕСКИХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ

Цель. Целью данной статьи является определение зависимости объема просроченной задолженности банков от макроэкономических показателей и обоснование необходимости регулирования проблемной задолженности банков на макроэкономическом уровне.

Методика исследования. Для достижения поставленной цели использованы следующие методы исследования: статистического и экономического анализа - для изучения и анализа макроэкономических показателей и финансово-экономического состояния отечественных банков; экономико-математического моделирования - для определения зависимости объема проблемной задолженности банков.

Результаты исследования. Использован метод экономико-математического моделирования зависимости объема просроченной задолженности от макроэкономических показателей. Определена зависимость объема просроченной задолженности банков от макроэкономических показателей. Обоснована необходимость регулирования проблемной задолженности банков на макроэкономическом уровне и управления проблемными кредитами на внутрибанковском уровне.

Научная новизна результатов исследования. Усовершенствовано методическое обеспечение анализа объемов просроченной задолженности банков в части определения зависимости просроченной задолженности банков от макроэкономических показателей с использованием метода экономико-математического моделирования зависимости объема просроченной задолженности от макроэкономических показателей.

Практическая значимость результатов исследования. Предложенный метод экономико-математического моделирования зависимости объема просроченной задолженности от макроэкономических показателей может быть использован в практической деятельности банков для обеспечения эффективного управления проблемной задолженностью с учетом сложившегося уровня макроэкономических показателей.

Ключевые слова: макроэкономические показатели, кредитный портфель, проблемная задолженность, метод экономико-математического моделирования, управление задолженностью.

Viadrova I.M., Sydorenko O.M. ECONOMIC AND MATHEMATICAL MODELING OF DEPENDENCE OF THE VOLUME OF PROBLEMATIC DEBT OF THE BANKS FROM MACROECONOMIC INDICATORS

Purpose. The aim of this article is to determine the dependence of the volume of outstanding debt of banks from macroeconomic indicators and substantiate the necessity for settlement of problematic debts of banks at the macroeconomic level.

Methodology of the study. The following methods of research were used to achieve this purpose: statistical and economic analysis – to study and analyze of macroeconomic indicators and financial and economic condition of domestic banks; economic and mathematical modeling – to determine the dependence of the amount of problematic debts of banks.

Findings. The method of economic and mathematical modeling of depending the volume of outstanding debt from macroeconomic indicators was used by the authors. The dependence of the volume of outstanding debts of banks from macroeconomic indicators has been determined. The necessity for settlement of problematic debts of banks at the macroeconomic level and management of problematic credits at the internal bank level has been substantiated.

Originality. Scientific novelty of the results of the study is to improve the methodological support for analysis of the volume of outstanding debt from macroeconomic indicators by using the method of economic and mathematical modeling of depending the volume of outstanding debt from macroeconomic indicators.

Practical value. The proposed method of economic and mathematical modeling of depending on the volume

of outstanding debt from macroeconomic indicators can be used in the practice activity of banks to ensure the effective management of problematic debts, taking into account the prevailing level of macroeconomic indicators.

Key words: macroeconomic indicators, credit portfolio, problematic debt, method of economic and mathematical modeling, management of indebtedness.

Мірошник О.Ю., Морозова Н.Л. ОЦІНЮВАННЯ РИЗИКУ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ТЕОРІЇ ЗРІЗАНИХ РОЗПОДІЛІВ

Мета. Визначення коефіцієнтів ризику банку по кредитуванню групи підприємств для розподілу, який належить до сімейства розподілів Максвелла.

Методика дослідження. Використано один з методів теорії ймовірностей, а саме теорію зрізаних розподілів, для обчислення математичного сподівання зрізаного розподілу типу розподілу Максвелла, визначеного на двосторонньому обмеженому відрізку та відрізку з правосторонньою нескінченністю.

Результати дослідження. Проаналізовано ймовірнісні методи для визначення рівня кредитних ризиків по кредитуванню групи підприємств. Отримано у явному вигляді вирази для обчислення математичного сподівання щільностей зрізаних розподілів, сфера значень яких обмежена інтервалами визначення зрізаних розподілів за умови, що вони породжені розподілом типу розподілу Максвелла. Отримано вирази для обчислення коефіцієнтів очікуваних збитків та ризику банку по кредитуванню групи підприємств. Запропоновано використовувати функцію відношення отриманих значень для визначення коефіцієнту ризику.

Наукова новизна результатів дослідження. В статті отримано у явному вигляді вирази для обчислення коефіцієнтів очікуваних збитків та ризику банку по кредитуванню групи підприємств на основі використання зрізаних розподілів типу розподілу Максвелла. Використання цього розподілу замість традиційного нормального розподілу, дозволяє підвищити якість та ефективність розрахунків щодо ризиків по кредитуванню підприємств і організацій.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження дозволяють банкам, кредитним спілкам і іншим фінансовим інститутам підвищити якість та ефективність розрахунків щодо ризиків по кредитуванню підприємств і організацій.

Ключові слова: ризик, фінансовий ризик, зрізаний розподіл, розподіл Максвелла, математичне сподівання зрізаного розподілу.

Мірошник А.Ю., Морозова Н.Л. ОЦЕНИВАНИЕ РИСКА КРЕДИТНЫХ ОПЕРАЦИЙ С ПРИМЕНЕНИЕМ ТЕОРИИ СРЕЗАННЫХ РАСПРЕДЕЛЕНИЙ

Цель. Определение коэффициентов риска банка по кредитованию группы предприятий для распределения, которое принадлежит к семейству распределений Максвелла.

Методика исследования. Использован один из методов теории вероятностей, а именно теории срезанных распределений, для вычисления математической надежды срезанного распределения типа распределения Максвелла, определенного на двустороннем ограниченном отрезке и отрезке с правосторонней бесконечностью.

Результаты исследования. Проанализированы вероятностные методы для определения уровня кредитных рисков по кредитованию группы предприятий. Получены в явном виде выражения для вычисления математического ожидания плотности срезанных распределений, сфера значений которых ограничена интервалами определения срезанных распределений при условии, что они порождены распределением типа распределения Максвелла. Получены выражения для вычисления коэффициентов ожидаемых убытков и риска банка по кредитованию группы предприятий. Предложено использовать функцию отношения полученных значений для определения коэффициента риска.

Научная новизна результатов исследования. В статье получены в явном виде выражения для вычисления коэффициентов ожидаемых убытков и риска банка по кредитованию группы предприятий на основе использования срезанных распределений типа распределения Максвелла. Использование этого распределения вместо традиционного нормального распределения, позволяет повысить качество и эффективность расчетов относительно рисков по кредитованию предприятий и организаций.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования позволяют банкам, кредитным союзам и другим финансовым институтам повысить качество и эффективность расчетов относительно рисков по кредитованию предприятий и организаций.

Ключевые слова: риск, финансовый риск, срезанное распределение, распределение Максвелла, математическое ожидание срезанного распределения.

Miroshnik O.Y., Morozova N.L. RISK ASSESSMENT OF CREDIT TRANSACTIONS USING THE THEORY OF TRUNCATED DISTRIBUTION

Purpose. The determination of risk coefficients on bank crediting of enterprises for distribution that belongs to the family of distributions of Maxwell.

Methodology of research. It is used one of the methods of probability theory, namely the theory of truncated distributions to calculate the mathematical expectation of truncated distribution of type of Maxwell distribution, which is defined on the double sided limited segment and the segment with the right sided infinity.

Findings. There are analyzed the probabilistic methods for determination the level of credit risk in lending the enterprise group. It is received in explicit expressions the formulas for calculating mathematical expectation of truncated distribution densities, the scope of which is limited by the defining intervals of truncated distributions, provided that they are generated by a distribution type such as Maxwell distribution. The expressions for calculation the expected loss ratios

and bank risk on enterprises crediting are received. It is proposed to use the function ratio of obtained values for risk factor determining.

Originality. There are received in explicit expressions the formulas for calculation the expected loss ratios and bank risk in lending the enterprise group on the base of using the truncated distributions such as Maxwell distribution in the paper. The use of this distribution instead of the traditional normal distribution improves the quality and efficiency of calculations of risks in lending the enterprises and organizations.

Practical value. The received research results allow banks, credit unions and other financial institutions to increase the quality and efficiency of calculations of risks in lending the enterprises and organizations.

Key words. risk, financial risk, truncated distribution, Maxwell distribution, mathematical expectation of truncated distribution.

Гойсюк Л.В. ОЦІНКА ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ТА ЛІКВІДНОСТІ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Мета. Метою дослідження є оцінка динаміки ліквідності та фінансової стійкості малих підприємств України.

Методика дослідження. У процесі дослідження використовувались наступні методи: аналізу і синтезу (для вивчення об'єкта дослідження), абстрактно-логічний (для формулювання висновків і узагальнень), а також коефіцієнтний метод фінансового аналізу (для оцінки ліквідності та платоспроможності підприємств).

Результати дослідження. Досліджено власний капітал та зобов'язання малих підприємств України (з урахуванням мікропідприємств). Розраховано та проаналізовано показники ліквідності та фінансової стійкості досліджуваних підприємств. Встановлено збільшення зобов'язань малих підприємств більшими темпами, ніж власного капіталу, що суперечить умові поліпшення їх фінансової стійкості.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у здійсненні оцінки фінансової стійкості та ліквідності малих підприємств України, на основі якої наведено напрямки забезпечення фінансової стійкості малих підприємств. Обґрунтовано, що основними напрямками забезпечення фінансової стійкості підприємств повинні стати: фінансове прогнозування, планування та контроль за результатами.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати досліджень є підґрунтям підвищення цікавості керівництва малих підприємств до фінансової стійкості.

Ключові слова: власний капітал, ліквідність підприємств, фінансова стійкість, коефіцієнт платоспроможності.

Гойсюк Л.В. ОЦЕНКА ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ И ЛИКВИДНОСТИ МАЛЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ УКРАИНЫ

Цель. Целью исследования является оценка динамики ликвидности и финансовой устойчивости малых предприятий Украины.

Методика исследования. В процессе исследования использовались следующие методы: анализа и синтеза (для изучения объекта исследования), абстрактно-логический (для формулировки выводов и обобщений), а также коэффициентный метод финансового анализа (для оценки ликвидности и платежеспособности предприятий).

Результаты исследования. Исследованы собственный капитал и обязательства малых предприятий Украины (с учетом микропредприятий). Рассчитаны и проанализированы показатели ликвидности и финансовой устойчивости исследуемых предприятий. Установлено увеличение обязательств малых предприятий большими темпами, чем собственного капитала, что противоречит условию улучшения финансовой устойчивости.

Научная новизна результатов исследования заключается в осуществлении оценки финансовой устойчивости и ликвидности малых предприятий Украины, на основе которой приведены направления обеспечения финансовой устойчивости малых предприятий. Основными направлениями обеспечения финансовой устойчивости предприятий должны стать: финансовое прогнозирование, планирование и контроль результатов.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследований являются основой по повышению интереса к финансовой устойчивости у руководства малых предприятий.

Ключевые слова: собственный капитал, ликвидность предприятий, финансовая устойчивость, коэффициент платежеспособности.

Hoisiuk L.V. AN ASSESSMENT OF FINANCIAL STABILITY AND LIQUIDITY OF UKRAINE'S SMALL ENTERPRISES

Purpose. The aim of the article is the assessment of the dynamics of liquidity and financial stability of small enterprises in Ukraine.

Methodology of the study. The following methods were used during the study: analysis and synthesis (to study the object of research), abstract and logical (to formulate conclusions and generalizations) and the coefficient method of financial analysis (for assessing liquidity and solvency of enterprises).

Findings. The equity capital and liabilities of small enterprises in Ukraine (including micro enterprises) has been researched. The indicators of liquidity and financial stability of investigated enterprises have been calculated and analyzed. The increase of liabilities of small enterprises at a faster pace than equity capital that contradicts the condition of improving their financial stability has been established.

Originality. Scientific novelty of research results consists in assessing financial stability and liquidity of small enterprises in Ukraine. The directions for ensuring the financial stability of small enterprises were presented on the basis of this assessment. It has been substantiated that the main directions for ensuring the financial stability of enterprises should be: financial forecasting, planning and monitoring of results.

Practical value. The obtained results of research are the basis for increasing of curiosity of the leadership of small enterprises to financial stability.

Key words: equity capital, liquidity of enterprises, financial stability, solvency ratio.

Поплюйко Я.В. ЗБАЛАНСОВАНІСТЬ ПОПИТУ І ПРОПОЗИЦІЇ ГРОШЕЙ: СТАТИСТИЧНИЙ АСПЕКТ

Мета. Метою статті є статистичне оцінювання збалансованості попиту та пропозиції грошей в Україні.

Методика дослідження базується на загальнонаукових засадах і фундаментальних положеннях теорії грошей та статистичної науки. Методичною основою дослідження є діалектичний метод пізнання інші загальнонаукові і спеціальні методи і прийоми, які допомогли здійснити комплексне дослідження та вирішити поставлені науково-прикладні завдання. Зокрема, узагальнення, порівняння, а також статистичні методи, використання яких зумовлено метою та завданнями дослідження: табличний, графічний, аналіз часових рядів.

Результати дослідження. В статті розроблено систему показників, яка структурує дослідження за трьома напрямками: порівняння реальної та номінальної грошової маси; порівняння опосередкованих показників; оцінку збалансованості депозитів та кредитів. Визначено диспропорції на грошовому ринку та окреслено рекомендації щодо їх усунення.

Наукова новизна результатів дослідження. Дістала подальшого розвитку методика статистичного аналізу збалансованості попиту та пропозиції грошей, використання якої розширює спектр вимірювання збалансованості попиту і пропозиції на ринку грошей, відповідності обсягу грошової маси потребам національної економіки, що сприяє підвищенню ефективності діяльності банківської системи та гнучкості грошово-кредитної політики.

Практична значущість результатів дослідження. Полягає у розробці пропозицій щодо статистичного забезпечення збалансованого розвитку грошово-кредитної системи. Запропоновані рекомендації щодо системи показників та методів статистичного аналізу грошової маси в Україні можуть бути використані органами державної влади (Уряд і НБУ) у процесі здійснення грошово-кредитної політики, та комерційними банками для врегулювання попиту та пропозиції на гроші з боку суб'єктів господарювання та фізичних осіб.

Ключові слова: грошова маса, грошові агрегати, попит на гроші, пропозиція грошей, кредити, депозити, монетизація економіки, інфляційний розрив, збалансованість попиту та пропозиції на гроші.

Поплюйко Я.В. СБАЛАНСИРОВАННОСТЬ СПРОСА И ПРЕДЛОЖЕНИЯ ДЕНЕГ: СТАТИСТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Цель. Цель статьи - статистическая оценка сбалансированности спроса и предложения денег в Украине.

Методика исследования базируется на общенаучных принципах и фундаментальных положениях теории денег и статистической науки. Методической основой исследования является диалектический метод познания, другие общенаучные и специальные методы и приемы, которые помогли осуществить комплексное исследование и решить поставленные научно-прикладные задачи. В частности, обобщение, сравнение, а также статистические методы, использование которых обусловлено целью и задачами исследования: табличный, графический, анализ временных рядов.

Результаты исследования. В статье разработана система показателей, которая структурирует исследование по трем направлениям: сравнение реальной и номинальной денежной массы; сравнение косвенных показателей; оценка сбалансированности депозитов и кредитов. Определены диспропорции на денежном рынке и обозначены рекомендации по их устранению.

Научная новизна результатов исследования. Получила дальнейшего развития методика статистического анализа сбалансированности спроса и предложения денег, использование которой расширяет спектр измерения сбалансированности спроса и предложения на рынке денег, соответствия объема денежной массы потребностям национальной экономики, что способствует повышению эффективности деятельности банковской системы и гибкости денежно-кредитной политики.

Практическая значимость результатов исследования заключается в разработке предложений по статистическому обеспечению сбалансированного развития денежно-кредитной системы. Предложенные рекомендации по системе показателей и методах статистического анализа денежной массы в Украине могут быть использованы органами государственной власти (Правительство и НБУ) в процессе осуществления денежно-кредитной политики, коммерческими банками для урегулирования спроса и предложения на деньги со стороны субъектов хозяйствования и домохозяйств.

Ключевые слова: денежная масса, денежные агрегаты, спрос на деньги, предложение денег, кредиты, депозиты, монетизация экономики, инфляционный разрыв, сбалансированность спроса и предложения на деньги.

Popliuiko Ya.V. THE BALANCE OF SUPPLY AND DEMAND OF MONEY: STATISTICAL ASPECTS

Purpose. The purpose of the article is statistical estimation of balancing supply and demand of money in Ukraine.

Methodology of research based on general principles and fundamental tenets of the theory of money and statistical science. Methodical basis of research are dialectical method of knowledge, other general scientific and special methods and techniques that helped make a comprehensive study and solve the scientific and applied problems. In particular, synthesis, comparison and statistical methods, the use of which caused the purposes and objectives of the study: tabular, graphical, time series analysis.

Findings. In the article developed a system of indicators, which structures the investigation on three directions: a comparison of real and nominal money supply; comparison of indirect indicators; assessment of the balance of deposits and loans. Were determined imbalances at the money market and are designated recommendations to address them.

Originality. Took the further development of methods of statistical analysis of balancing demand and supply of money, the use of which extends the range of measurement of balance of demand and supply of money, the money supply matching the needs of the national economy, thereby increasing the efficiency of the banking system and the flexibility of monetary policy.

Practical value. The practical significance of the study is to develop proposals for statistical support balanced development of the monetary system. The recommendations for a system of indicators and methods of statistical analysis of money supply in Ukraine could be used by public authorities (government and National Bank of Ukraine) in the implementation of monetary policy and commercial banks to resolve the supply and demand for money from the entities and individuals persons.

Key words: money supply, monetary aggregates, money demand, loans, deposits, monetization of the economy, inflation gap, balance supply and demand for money.

Самойловська В.П., Коробкова О.М. ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ МИТНОГО ПОСЕРЕДНИЦТВА

Метою статті є узагальнення і подальший розвиток теоретичних положень щодо економічної сутності митного посередництва, а також діяльності митних посередників в сучасних умовах.

Методика дослідження. Теоретичною та методологічною основою дослідження діяльності посередників у сфері зовнішньоекономічної діяльності стали наукові праці вчених, нормативно-правові акти з питань митної справи та законодавчі акти України з питань митної справи та зовнішньоекономічної діяльності. В процесі дослідження використовувались методи теоретичного узагальнення – для дослідження економічної сутності посередництва та виділення послуг в навколомитній сфері окремим сегментом ринку послуг; системного аналізу – при дослідженні можливостей удосконалення посередницької діяльності у зовнішньоекономічній діяльності.

Результати дослідження. На основі узагальнення наукових визначень економічної сутності поняття посередництва взагалі, а також посередництва у зовнішньоекономічній діяльності розроблено визначення поняття «посередництво в сфері зовнішньоекономічної діяльності» як професійна діяльність підприємств, організацій, установ щодо задоволення потреб клієнтів шляхом надання їм послуг у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Посередницькі послуги в сфері зовнішньоекономічної діяльності виділено окремим сегментом ринку послуг та розділено на сегменти: послуги з організації міжнародної угоди; послуги з організації доставки вантажу; фінансові послуги; послуги в навколомитній сфері.

Визначені основні елементи навколомитної структури: митні брокери, митні склади, склади тимчасового зберігання, магазини безмитної торгівлі, митні комплекси, зони вільної торгівлі, фінансові посередники.

Розроблено визначення поняття навколомитна інфраструктура – це сукупність підприємств, організацій, дій, інструментів, методів, які забезпечують загальні умови взаємодії суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності з фіскальними органами.

Використано системний підхід до підвищення ефективності функціонування навколо митної інфраструктури.

Наукова новизна результатів дослідження. На основі дослідження навколомитної інфраструктури авторами уперше визначено поняття навколомитної структури. Визначені основні елементи навколомитної структури: митні брокери, митні склади, склади тимчасового зберігання, магазини безмитної торгівлі, митні комплекси, зони вільної торгівлі, фінансові посередники.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження направлені на забезпечення ефективного функціонування навколомитної інфраструктури. Вони можуть бути використані для впровадження в діяльність митних посередників у зовнішньоекономічній діяльності.

Ключові слова: посередницька послуга, митний посередник, навколомитна інфраструктура, фіскальні органи.

Самойловская В.П., Коробкова Е.Н. ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ ТАМОЖЕННОГО ПОСРЕДНИЧЕСТВА

Целью статьи является обобщение и дальнейшее развитие теоретических положений связанных с экономической сущностью таможенного посредничества, а также деятельности таможенных посредников в современных условиях.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования деятельности посредников в сфере внешнеэкономической деятельности стали научные труды ученых, нормативно-правовые акты по вопросам таможенного дела и законодательные акты Украины по вопросам таможенного дела и внешнеэкономической деятельности. В процессе исследования использовались методы теоретического обобщения - для исследования экономической сущности посредничества и выделения услуг в околотаможенной сфере отдельным сегментом рынка услуг; системного анализа - при исследовании возможностей совершенствования посреднической деятельности во внешнеэкономической деятельности.

Результаты исследования. На основе обобщения научных определений экономической сущности понятия посредничества вообще, а также посредничества во внешнеэкономической деятельности, разработано определение «посредничество в сфере внешнеэкономической деятельности», как профессиональная деятельность предприятий, организаций, учреждений по удовлетворению потребностей клиентов путем предоставления услуг клиентам в сфере внешнеэкономической деятельности.

Посреднические услуги в сфере внешнеэкономической деятельности выделены отдельным сегментом рынка, услуги в сфере внешнеэкономической деятельности разделены на: услуги по организации международной сделки; услуги по организации доставки груза; финансовые услуги; услуги в околотаможенной

сфере.

Определены основные элементы околотаможенной структуры: таможенные брокеры, таможенные склады, склады временного хранения, магазины беспошлинной торговли, таможенные комплексы, зоны свободной торговли, финансовые посредники.

Разработано определение околотаможенной инфраструктуры. Околотаможенная инфраструктура представляет собой совокупность предприятий, организаций, действий, инструментов, методов, которые обеспечивают общие условия взаимодействия субъектов внешнеэкономической деятельности с фискальными органами.

Использован системный подход к повышению эффективности функционирования околотаможенной инфраструктуры.

Научная новизна результатов исследования. На основе исследования околотаможенной инфраструктуры авторами впервые определено понятие околотаможенной инфраструктуры. Определены основные элементы околотаможенной структуры: таможенные брокеры, таможенные склады, склады временного хранения, магазины беспошлинной торговли, таможенные комплексы, зоны свободной торговли, финансовые посредники.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования направлены на обеспечение эффективного функционирования околотаможенной инфраструктуры. Они могут быть использованы для внедрения в деятельность таможенных посредников во внешнеэкономической деятельности.

Ключевые слова: посредническая услуга, таможенный посредник, околотаможенная инфраструктура, фискальные органы.

Samoilovska V.P., Korobkova O.M. THE ECONOMIC ESSENCE OF CUSTOMS MEDIATION

Purpose. The aim of the article is the generalization and further development of theoretical positions regarding the economic substance of customs mediation and also activity of customs mediators in modern conditions.

Methodology of research. Theoretical and methodological basis of the research of intermediaries activities in the sphere of foreign economic activity were the scientific works of scientists, regulatory and legal acts on customs matters and legislative acts of Ukraine on customs matters and foreign economic activity. Methods of theoretical generalization were used in the research process – to study the economic substance of mediation and selection services in the around custom sphere by certain segments of service market; systems analysis – in the study of the possibilities for improvement of mediation activity in foreign economic activity.

Findings. The definition “intermediation in the sphere of foreign economic activity” as a professional activity of enterprises, organizations and institutions to meet the needs of customers by providing services in the sphere of foreign economic activity has been developed on the basis of summarizing the scientific definitions of the economic substance of the concept of mediation in general and also mediation in foreign economic activity.

Intermediary services in the sphere of foreign economic activity are separated by the certain segment of market services and are divided into such segments: services on the organization of an international agreement; services on the organization of cargo delivery; financial services; services in the around customs sphere.

The basic elements of the around customs structure have been determined. Among them: customs brokers, customs warehouses, temporary warehouses, duty-free shops, customs complexes, zones of free trade, financial intermediaries.

The definition of the around customs infrastructure has been developed. The around customs infrastructure is a combination of enterprises, organizations, actions, tools and methods that provide the general conditions of interaction of foreign economic entities with the fiscal authorities.

The systematic approach to improving the efficiency of functioning of around customs infrastructure was used.

Originality. The concept of around customs structure was firstly identified by the authors on the basis of research of around customs infrastructure. The basic elements of the around customs structure have been determined in the article. Among them are: customs brokers, customs warehouses, temporary warehouses, duty-free shops, customs complexes, zones of free trade, financial intermediaries.

Practical value. The obtained results of research are aimed at ensuring the effective functioning of the around customs infrastructure. These results can be used for implementation in activity of customs mediators in foreign economic activity.

Key words: intermediary service, customs mediator, around customs infrastructure, fiscal authorities.

Непечатенко О.О., Бечко П.К., Попиченко Д.А. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ СУТНОСТІ ОБОРОТНИХ АКТИВІВ

Мета. Метою дослідження є наукове обґрунтування теоретично – методологічних засад еволюції категорії «оборотні активи» як однієї із ключових економічних категорій.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано систему методів і методичних підходів, зокрема: монографічний метод – при обґрунтуванні теоретико – методологічних засад еволюції категорії «оборотні активи», економіко – статистичний та інші методи при проведенні порівняльного аналізу категорії «оборотні активи» за директивної та ринкової економіки.

Результати дослідження. Теоретично обґрунтовано, що відповідно до сучасних ринкових умов господарювання «оборотні активи» це авансована вартість засобів сфери виробництва і сфери обігу, що забезпечують безперервність процесу виробництва і впродовж одного колаобігу свою вартість повністю

переносять на знову створений продукт, здатні повертатися у висхідну форму після завершення виробничого циклу і продовжувати наступний.

Наукова новизна результатів дослідження. Розроблені концептуальні підходи щодо поглиблення трактування економічної категорії «оборотні активи», які на відміну існуючих підсилюють роль цієї категорії як чинника, що безпосередньо впливає на фінансові результати діяльності суб'єктів господарювання.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження, які відображають орієнтири еволюції категорії «оборотні активи», спрямовані на забезпечення підвищення ефективності виробництва суб'єктів господарювання.

Ключові слова: оборотні активи, оборотні засоби, оборотні кошти, оборотний капітал, авансована вартість, колообіг, процес виробництва, товарно-матеріальні цінності, оборотні виробничі фонди та фонди обігу.

Непчатенко Е.А., Бечко П.К., Попиченко Д.А. ТЕОРЕТИЧЕСКОЕ ОБОСНОВАНИЕ СУЩНОСТИ ОБОРОТНЫХ АКТИВОВ

Цель. Целью исследования является научное обоснование теоретико – методологических основ эволюции категории «оборотные активы» как одной из ключевых экономических категорий.

Методика исследования. В процессе исследования использовано систему методов и методических приемов, в частности: монографический метод – при обосновании теоретико–методологических засад эволюции категории «оборотные активы», экономико–статистический и другие методы при проведении сравнительного анализа категории «оборотные активы» при директивной и рыночной экономике.

Результаты исследования. Теоретически обоснованно, что в соответствии рыночным условиям хозяйствования категория «оборотные активы» это - авансированная стоимость средств сферы производства и сферы обращения, обеспечивающие непрерывность процесса производства и на протяжении одного кругооборота полностью свою стоимость переносят на вновь созданный продукт, возвращающиеся в исходную форму после завершения производственного цикла для продолжения следующего.

Научная новизна результатов исследования. Разработаны концептуальные подходы относительно более углубленной трактовки экономической категории «оборотные активы», которые в отличие от ныне действующей усиливают роль этой категории, как фактора, непосредственно влияющего на финансовые результаты деятельности субъектов хозяйствования.

Практическое значение результатов исследования. Полученные результаты исследования отражают ориентиры эволюции категории «оборотные активы», направленные на повышение эффективности производства субъектов хозяйствования.

Ключевые слова: оборотные активы, оборотные средства, денежные средства, оборотный капитал, авансированная стоимость, кругооборот, процесс производства, товарно-материальные ценности, оборотные производственные фонды и фонды обращения.

Непочатенко О.О., Бечко Р.К., Попыченко Д.О. THEORETICAL SUBSTANTIATION OF THE ESSENCE OF CURRENT ASSETS

Purpose. The research aim is a scientific justification of theoretical and methodological bases of the category “current assets” evolution as one of the key economic categories.

Methodology of research. The system of methods and methodical approaches was used in the process of research, including: monographic method – when justifying theoretical and methodological bases of the category “current assets” evolution, statistical analysis and other methods used in realization of the category “current assets” comparative analysis at directive and market economy.

Findings. On theoretical grounds we justify that in accordance with modern market conditions of management “current assets” are advance value of capital goods providing regularity of manufacturing and during one circulation fully carrying its cost on the newly-produced product, going back into ascending form after completion of production cycle for the beginning of the following.

Originality. Conceptual approaches to more profound interpretation of economic category “current assets” are worked out, that in contrast to now operating increase the role of this category as a factor directly influencing financial results of subject activity.

Practical value. The results of the research reflect the reference points of the category “current assets” evolution and they are aimed to increase production efficiency of management subjects.

Key words: current assets, means of circulation, cash means, current capital, advance value, circulation, manufacturing, inventory holdings, production facilities and floating funds in circulation.

Радько В.І., Микитюк Д.М. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНІСТЮ ВИРОБНИЦТВА МОЛОКА

Мета. Метою дослідження є розробка теоретичних, методологічних положень і практичних рекомендацій щодо формування обліково-аналітичного забезпечення управління ефективністю виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження є сучасна теорія ринкової економіки, обліку, аналізу та менеджменту, а також застосовувались методи: індуктивний – при зборі, систематизації та обробки інформації; дедуктивний – при теоретичному осмисленні проблеми; аналізу та синтезу – при поєднанні складових економічних явищ в єдиному процесі; історичний і логічний – при вивченні розвитку й взаємозв'язку менеджменту й обліку; анкетування та інтерв'ювання – при дослідженні окремих питань організації обліку в сучасних сільськогосподарських формуваннях, а також при визначенні потреби управлінців у інформації;

графічний – при формуванні схем взаємозв'язків обліку, аналізу, менеджменту; монографічний – при вивченні існуючої системи обліково-аналітичного забезпечення управління; системного підходу – при розробці обліково-аналітичного забезпечення як системи.

Результати дослідження. Доведено що, до численних заходів, спрямованих на підвищення оперативності управління виробництвом в молочному скотарстві, слід віднести й удосконалення системи бюджетування та контролю витрат. У процесі дослідження запропоновано порядок ідентифікації трьох видів продукції молочного скотарства як об'єктів калькулювання собівартості в межах управлінського обліку, а саме: основної продукції (молоко), супутньої продукції (приплід, приріст живої маси) та побічної (гній) з використанням групування витрат за фізіологічними групами згідно з технологією виробництва.

Наукова новизна результатів дослідження. Практика управлінського обліку на підприємствах молочного скотарства не повною мірою відповідає сучасним вимогам. З метою удосконалення системи управлінського обліку в них рекомендується: проводити групування витрат з урахуванням функцій управлінського обліку; застосовувати систему формування витрат за місцями їх виникнення, ввести в практику сільськогосподарських підприємств методику обліку витрат в інтегрованій системі бухгалтерського обліку з виявленням відхилень фактичних значень від нормативних; використовувати запропонований спосіб обчислення собівартості продукції молочного скотарства на рівні змінних витрат; здійснювати бюджетування на підприємстві відповідно до виділених місць виникнення витрат на основі бізнес-процесів.

Практична значущість результатів дослідження. З огляду на це, для відображення інформації за центрами відповідальності пропонується до впровадження виробничий звіт, що відповідає сучасним вимогам інформаційного забезпечення управління і умовам застосування нормативного методу обліку. Виробничий звіт складається з трьох розділів. Усі показники розглядаються в розрізі нормативних і фактичних величин, порід і вікових груп тварин.

Ключові слова: облік, аналітичне забезпечення, сільськогосподарське підприємство, молоко, менеджмент.

Радько В.И., Микитюк Д.М. ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННО-АНАЛИТИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ УПРАВЛЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬЮ ПРОИЗВОДСТВА МОЛОКА

Цель. Целью исследования является разработка теоретических, методологических положений и практических рекомендаций по формированию учетно-аналитического обеспечения управления эффективностью производства молока в сельскохозяйственных предприятиях.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования является современная теория рыночной экономики, учета, анализа и менеджмента, а также применялись методы: индуктивный – при сборе, систематизации и обработки информации; дедуктивный – при теоретическом осмыслении проблемы; анализа и синтеза – при сочетании составляющих экономических явлений в едином процессе; исторический и логический – при изучении развития и взаимосвязи менеджмента и учета; анкетирование и интервьюирование – при исследовании отдельных вопросов организации учета в современных сельскохозяйственных формированиях, а также при определении потребности управленцев в информации; графический – при формировании схем взаимосвязей учета, анализа, менеджмента; монографический – при изучении существующей системы учетно-аналитического обеспечения управления; системного подхода – при разработке учетно-аналитического обеспечения как системы.

Результаты исследования. Доказано, что до многочисленных мероприятий, направленных на повышение оперативности управления производством в молочном скотоводстве, следует отнести и совершенствование системы бюджетирования и контроля затрат. В процессе исследования предложен порядок идентификации трех видов продукции молочного скотоводства как объектов калькулирования себестоимости в рамках управленческого учета, а именно: основной продукции (молоко), сопутствующей продукции (приплод, прирост живой массы) и побочная (навоз) с использованием группировки затрат по физиологическим группам в соответствии с технологией производства.

Научная новизна результатов исследования. Практика управленческого учета на предприятиях молочного скотоводства не в полной мере отвечает современным требованиям. С целью совершенствования системы управленческого учета в них рекомендуется: проводить группировку расходов с учетом функций управленческого учета; применять систему формирования затрат по местам их возникновения, ввести в практику сельскохозяйственных предприятий методику учета затрат в интегрированной системе бухгалтерского учета с выявлением отклонений фактических значений от нормативных; использовать предложенный способ исчисления себестоимости продукции молочного скотоводства на уровне переменных затрат; осуществлять бюджетирование на предприятии согласно выделенных мест возникновения затрат на основе бизнес-процессов.

Практическая значимость результатов исследования. Учитывая это, для отражения информации по центрам ответственности предлагается к внедрению производственный отчет, что отвечает современным требованиям информационного обеспечения управления и условиям применения нормативного метода учета. Производственный отчет состоит из трех разделов. Все показатели рассматриваются в разрезе нормативных и фактических величин, пород и возрастных групп животных.

Ключевые слова: учет, аналитическое обеспечение, сельскохозяйственное предприятие, молоко, менеджмент.

Radko V.I., Mykytiuk D.M. ORGANIZATIONAL PRINCIPLES FOR FORMATION OF INFORMATIONAL AND ANALYTICAL MAINTENANCE FOR MANAGEMENT OF EFFICIENCY OF MILK PRODUCTION

Purpose. The aim of this article is the development of theoretical, methodological provisions and practical recommendations concerning formation of accounting and analytical maintenance for management of efficiency of milk production at the agricultural enterprises.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of the study is the modern theory of market economics, accounting, analysis and management. The following methods were used in the article: induction – in collecting, organizing and processing information; deductive – at the theoretical understanding of the problem; analysis and synthesis – at combination of components of economic phenomena in a single process; historical and logical – in studying the development and relationship of management and accounting; questionnaires and interviewing – in the study of specific issues of accounting organization in the modern agricultural formations as well as in determining the needs of managers in the information; graphics – at forming schemes of relationships of accounting, analysis, management; monographic – in studying the existing system of accounting and analytical ensuring the management; system approach – in the development of accounting and analytical maintenance as a system.

Findings. It has been proved that numerous measures aimed at increasing the efficiency of production management in dairy farming should include improving budgeting and control of expenses. The procedure of identification of three kinds of dairy products as costing objects within management accounting was proposed during the research process, namely: basic products (milk), related products (offspring, increase in body weight) and adverse (manure) with using grouping costs according to physiological groups in accordance with production technology.

Originality. It is recommended to conduct the following actions in order to improve management accounting system, namely: to conduct grouping expenses considering functions of management accounting; use the system of expenses formation according to the places of their origin, to put into practice of agricultural enterprises the method of cost accounting in the integrated accounting system with the identification of deviations of the actual values from standard; use the proposed method of calculating the cost of dairy products at the level of variable costs; implement budgeting at the enterprise according to the selected cost centers on the basis of business processes.

Practical value. It is proposed to introduce a production report that meets all modern requirements of information ensuring the management and the conditions for using normative method of accounting. The production report includes three sections. All indicators are considered in the context of normative and actual magnitudes, animal breeds and age groups of animals.

Key words: accounting, analytical maintenance, agricultural enterprise, milk, management.

Матковський П.С. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МОДЕЛІ ОБЛІКУ ЛІЗИНГОВИХ ОПЕРАЦІЙ

Мета. Встановити та обґрунтувати ключові елементи моделі обліку лізингових відносин.

Методика дослідження. В процесі висвітлення матеріалу використано такі методи дослідження: абстрагування – для визначення базових складових моделі обліку лізингових операцій; аналізу і синтезу – для встановлення та обґрунтування засад обліку лізингу; оціночний – для опису елементів оціночних зобов'язань лізингової угоди; індукції – для встановлення суб'єктів лізингу, базуючись на практичних документах – договорах лізингу; порівняння – для класифікування інформації, яка повинна розкриватися орендарем та орендодавцем в примітках до фінансової звітності; дедукції – для формулювання висновків.

Результати дослідження. Визначено ключові складові моделі обліку лізингових операцій.

Обґрунтовано місце і значення в цій моделі: принципів лізингу; суб'єктів лізингу; засад обліку лізингу, оподаткування лізингу. Виокремлено інформацію, що повинна розкриватися орендарем та орендодавцем щодо фінансової та операційної оренди.

Обґрунтовано, що при трактуванні лізингодавця та лізингоодержувача як власника об'єкта лізингу, цим самим нівелюється чітка розбіжність, необхідна для обліку операцій. Запропоновано як синонім "лізингодавця" вживати "власник", до "лізингоодержувача" – "господар", або відповідно "власник" та "користувач". Прокоментовано сторони платників податку на лізинг, зокрема, транспортного податку, згідно податкового кодексу України.

Наукова новизна результатів дослідження. Визначено й обґрунтовано концептуальні складові елементи моделі обліку лізингових операцій.

Практична значущість результатів дослідження. Запропонована модель обліку лізингу з її складовими може бути використана як підґрунтя для подальших досліджень науковцями в царині питань обліку лізингових операцій.

Ключові слова: облік лізингових операцій, модель, елементи, лізингодавець, лізингоодержувач, орендар, орендодавчець, операційна, фінансова оренда.

Матковский П.Е. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ МОДЕЛИ УЧЕТА ЛИЗИНГОВЫХ ОПЕРАЦИЙ

Цель. Установить и обосновать ключевые элементы модели учета лизинговых отношений.

Методика исследования. В процессе освещения материала использованы следующие методы исследования: абстрагирование – для определения базовых составляющих модели учета лизинговых операций; анализа и синтеза – для установления и обоснования принципов учета лизинга; оценочный – для описания элементов оценочных обязательств лизинговой сделки; индукции – для установления субъектов лизинга, основываясь на практических документах – договорах лизинга; сравнения – для классификации информации, которая должна раскрываться арендатором и арендодателем в примечаниях к финансовой отчетности; дедукции – для формулирования выводов.

Результаты исследования. Определены ключевые составляющие модели учета лизинговых операций.

Обосновано место и значение в этой модели: принципов лизинга; субъектов лизинга; основ учета лизинга, налогообложения лизинга. Выделено информацию, которая должна раскрываться арендатором и арендодателем по финансовой и операционной аренды.

Обосновано, что при трактовке лизингодателя и лизингополучателя как владельца объекта лизинга, тем самым нивелируется четкое расхождение, необходимое для учета операций. Предложено как синоним

“лизингодателя” принимать “владелец”, в “лизингополучателя” – “хозяин”, или соответственно “владелец” и “пользователь”. Прокомментировано стороны налогоплательщиков на лизинг, в частности, транспортного налога, согласно налогового кодекса Украины.

Научная новизна результатов исследования. Определены и обоснованы концептуальные составляющие элементы модели учета лизинговых операций.

Практическая значимость результатов исследования. Предложенная модель учета лизинга с ее составляющими может быть использована как основа для дальнейших исследований учеными в области вопросов учета лизинговых операций.

Ключевые слова: учет лизинговых операций, модель, элементы, лизингодатель, лизингополучатель, арендатор, арендодатель, операционная, финансовая аренда.

Matkovskiy P.Ye. THEORETICAL BASIS OF THE ACCOUNTING MODEL FOR LEASING OPERATIONS

Purpose. To establish and justify the key elements of the accounting model of leasing relations.

Methodology of research. In the process of lighting the material used the following methods: abstraction – to define the basic components of the model accounting of leasing operations; analysis and synthesis – to establish and justify the accounting principles of leasing; assessment – to describe the elements of the estimated liabilities of the leasing transaction; induction - to establish the subjects of leasing, based on practical documents – the leasing agreement; comparison – for classification of information that should be disclosed to the tenant and the landlord in the notes to the financial statements; deduction – to draw conclusions.

Findings. Identified key components of the model accounting for leasing operations.

Grounded place and significance in this model: the principles of leasing; the subjects of the lease; basics of accounting of leasing, tax leasing. Highlight the information that should be disclosed tenant and landlord finance and operating leases.

It is proved that in the interpretation of the lessee and the lessor as the owner of the leased object, thus leveled sharp divergence required for accounting transactions. It is proposed as a synonym of “lessor” take “the owner” in the “lessee” – “host” or, respectively, the “owner” and “user”. Commented by taxpayers for leasing, in particular, the transport tax, according to the Tax Code of Ukraine.

Originality. We identified and justified the constituent elements of the conceptual model of the account of leasing operations.

Practical value. The proposed model of accounting of leasing with its components can be used as a basis for further research by scientists in the field of accounting issues of leasing operations.

Key words: accounting of leasing operations, the model elements, lessor, lessee, tenant, landlord, operational, financial lease.

Борковська В.В. ОБЛІК І КОНТРОЛЬ ЗА ЦЕНТРАМИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ М'ЯСОПЕРЕРОБНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Мета. Метою статті є узагальнення теоретичних та поглиблення методичних основ, а також розробка практичних рекомендацій щодо удосконалення обліку і контролю за центрами відповідальності м'ясопереробних підприємств.

Методика дослідження. При вивченні теорії та практики ведення обліку за центрами відповідальності були використані загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення напрямів удосконалення обліку за центрами відповідальності), монографічний (вивчення вітчизняного та зарубіжного досвіду обліку за центрами відповідальності витрат, доходів та прибутку), розрахунково-аналітичний (збір і систематизація доходів та витрат за центрами відповідальності), аналізу і синтезу (при деталізації доходів і витрат), прогнозування витрат і встановлення ціни реалізації.

Результати дослідження. Узагальнено вітчизняний та зарубіжний досвід обліку за центрами відповідальності. Визначено центри витрат, доходів та прибутку з урахуванням організаційно-технологічних особливостей переробки продукції тваринництва. Проведено аналіз відхилень планових показників від фактичних результатів центрів відповідальності відповідно до принципу контрольованості при побудові обліку за центрами відповідальності. Визначено характер трансфертного ціноутворення на основі витрат певного виробничого сегменту.

Наукова новизна результатів дослідження. Наукова новизна полягає в теоретичному та методичному обґрунтуванні пропозицій з удосконалення обліку і контролю за центрами відповідальності м'ясопереробного підприємства. Дослідження в цілому дозволяє ефективно застосовувати удосконалену систему обліку за центрами відповідальності з урахуванням потреб оперативного контролю діяльності.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження є підґрунтям для вирішення практичних питань обліку і контролю витрат, доходів та результатів діяльності м'ясопереробного підприємства за виробничими сегментами, підрозділами та центрами відповідальності.

Ключові слова: облік, контроль, центр відповідальності, центр витрат, центр доходів, центр прибутку, звітність за сегментами, децентралізація, принцип контрольованості, облік відхилень, трансфертна ціна, м'ясопереробне виробництво.

Борковская В.В. УЧЕТ И КОНТРОЛЬ НАД ЦЕНТРАМИ ОТВЕТСТВЕННОСТИ МЯСОПЕРЕРАБАТЫВАЮЩЕГО ПРЕДПРИЯТИЯ

Цель. Целью статьи является обобщение теоретических и углубление методических основ, а также разработка практических рекомендаций по совершенствованию учета и контроля по центрам ответственности мясоперерабатывающих предприятий.

Методика дослідження. При вивченні теорії та практики ведення обліку по центрах відповідальності були використані загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: абстрактно-логічний (теоретичне узагальнення напрямків удосконалення обліку по центрах відповідальності), монографічний (вивчення національного та зарубіжного досвіду ведення обліку по центрах відповідальності витрат, доходів та прибутків), розрахунково-аналітичний (збір та систематизація доходів та витрат по центрах відповідальності), аналіз та синтез (при деталізації доходів та витрат), прогнозування витрат та встановлення ціни реалізації.

Результати дослідження. Узагальнено національний та зарубіжний досвід ведення обліку по центрах відповідальності. Визначено центри витрат, доходів та прибутків з урахуванням організаційно-технологічних особливостей переробки продукції тваринництва. Проведено аналіз відхилень планових показників від фактичних результатів центрів відповідальності в відповідності з принципом контролюємості при побудові обліку по центрах відповідальності. Визначено характер трансфертного ціноутворення на основі витрат визначеного виробничого сегмента.

Наукова новизна результатів дослідження. Наукова новизна полягає в теоретичному та методичному обґрунтуванні пропозицій по удосконаленню обліку та контролю по центрах відповідальності м'ясопереробного підприємства. Дослідження в цілому дозволяють ефективно застосовувати удосконалену систему обліку по центрах відповідальності з урахуванням потреб оперативного контролю діяльності.

Практична значимість результатів дослідження. Отримані результати дослідження є основою для вирішення практичних питань обліку та контролю витрат, доходів та результатів діяльності м'ясопереробного підприємства по виробничим сегментам, підрозділами та центрами відповідальності.

Ключові слова. Облік, контроль, центр відповідальності, центр витрат, центр доходів, центр прибутків, звітність по сегментах, децентралізація, принцип контролюємості, облік відхилень, трансфертна ціна, м'ясопереробне виробництво.

Borkovska V.V. ACCOUNTING AND CONTROL BY THE CENTRES OF RESPONSIBILITY OF MEAT PROCESSING ENTERPRISE

Purpose. The aim of this article is generalization of theoretical and deepening methodological foundations and also development of practical recommendations on improvement of accounting and control of responsibility centres of meat processing enterprises.

Methodology of research. General scientific and special research methods were used during the study of the theory and practice of accounting by responsibility centres: abstract and logical (theoretical generalization of directions of accounting improvement by responsibility centres), monographic (study of national and foreign experience of accounting by responsibility centres of expenses, incomes and profits), calculation and analytical (gathering and systematization of income and expenses by responsibility centres), analysis and synthesis (to detail of income and expenses), forecasting expenses and setting selling prices.

Findings. Domestic and foreign experience of accounting by responsibility centres has been generalized. The centres of expenses, incomes and profits taking into account organizational and technological features of processing of animal products have been defined. The analysis of deviations of planned targets from actual results of responsibility centres in accordance with the principle of controllability for construction of accounting by centres of responsibility has been conducted. Character of transfer pricing on the basis of expenses of the certain industrial segment has been determined.

Originality. Scientific novelty lies in theoretical and methodical substantiation of proposals on improvement of accounting and control of responsibility centres of meat processing enterprise. Research as a whole allows effectively to apply advanced accounting system by responsibility centres taking into account the needs of operational control of activity.

Practical value. The obtained results of research are the basis for the decision of practical questions of accounting and expenses control, incomes and results of activity of meat processing enterprises by industrial segments, subdivisions and responsibility centres.

Key words: accounting, control, responsibility centre, centre of expenses, centre of incomes, centre of profit, segment reporting, decentralization, principle of accountability, accounting of deviations, transfer price, meat processing enterprise.

Кундеус О.М. ОБЛІК НАРАХУВАННЯ АМОРТИЗАЦІЇ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ТА ПОДАТКОВИХ РІЗНИЦЬ

Мета. Мета статті полягає у тому, щоб на основі застосування положень чинних нормативних документів з бухгалтерського обліку основних засобів викласти сучасну методологію бухгалтерського та податкового обліку амортизації, витрат на поліпшення та ремонт основних засобів, розрахунок податкових різниць і надати рекомендації з їх практичного застосування.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, зокрема: монографічний – при вивченні сутності основних засобів та нарахування їх амортизації; абстрактно-логічний – при здійсненні теоретичного узагальнення напрямків удосконалення нарахування амортизації та податкових різниць, відображення основних засобів у бухгалтерському та податковому обліку; порівняльний – при порівнянні нових податкових змін щодо нарахування амортизації та податкових різниць з існуючими положеннями.

Результати дослідження. Уточнено визначення сутності основних засобів та граничні межі доходів для оподаткування у відповідності до нових положень податкової політики. Різниця, яка виникає при нарахуванні амортизації необоротних активів поділено на три складові, в частині: амортизації основних засобів і нематеріальних активів; уцінки і дооцінки та зменшення або відновлення корисності; залишкової вартості об'єкта

основних засобів чи нематеріальних активів в разі їх продажу або ліквідації. При цьому при розрахунку амортизації основних засобів та нематеріальних активів їх балансова вартість на 1 січня 2015 року має дорівнювати балансовій вартості таких активів, що визначена станом на 31 грудня 2014 року. Підприємства (за винятком тих, які не визнають податкові різниці і орієнтуються лише на фінансовий облік) в частині основних засобів повинні коригувати свій фінансовий результат, визначений за даними бухгалтерського обліку на суму податкових різниць, що стосуються основних засобів, а саме амортизації.

Наукова новизна результатів дослідження. Визначено, що податкові різниці, які виникають при нарахуванні амортизації необоротних активів поділено на три складових, в частині: амортизації основних засобів і нематеріальних активів; уцінки і дооцінки та зменшення або відновлення корисності; залишкової вартості об'єкта основних засобів чи нематеріальних активів в разі їх продажу або ліквідації.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження направлені на удосконалення системи бухгалтерського фінансового обліку використання основних засобів, нарахування і використання амортизації, правильного визначення податкових різниць, що стосуються основних засобів, а саме амортизації.

Ключові слова: підприємство, основні засоби, амортизація, бухгалтерський облік, податковий облік, податкові різниці

Кундеус А.М. УЧЕТ НАЧИСЛЕНИЯ АМОТИЗАЦИИ ОСНОВНЫХ СРЕДСТВ И НАЛОГОВЫХ РАЗНИЦ

Цель. Цель статьи заключается в том, чтобы на основе применения положений действующих нормативных документов по бухгалтерскому учету основных средств выложить современную методологию бухгалтерского и налогового учета амортизации, расходов на улучшение и ремонт основных средств, расчета налоговых разниц и дать рекомендации по их практическому применению.

Методика исследования. В процессе исследования использованы общенаучные и специальные методы исследования, в частности: монографический - при изучении сущности основных средств и начисления их амортизации; абстрактно-логический - при осуществлении теоретического обобщения направлений совершенствования начисления амортизации и налоговых разниц, отражения основных средств в бухгалтерском и налоговом учете; сравнительный - при сравнении новых налоговых изменений по начислению амортизации и налоговых разниц с существующими положениями.

Результаты исследования. Уточнено определение сущности основных средств и предельные границы доходов для налогообложения в соответствии с новыми положениями налоговой политики. Разницы, возникающие при начислении амортизации необоротных активов разделены на три составляющие, в части: амортизации основных средств и нематериальных активов; уценки и дооценки и уменьшения или восстановления полезности; остаточной стоимости объекта основных средств или нематериальных активов в случае их продажи или ликвидации. При этом при расчете амортизации основных средств и нематериальных активов их балансовая стоимость на 1 января 2015 года должна равняться балансовой стоимости таких активов, определенной по состоянию на 31 декабря 2014 года. Предприятия (за исключением тех, которые не признают налоговые разницы и ориентируются только на финансовый учет) в части основных средств должны корректировать свой финансовый результат, определенный по данным бухгалтерского учета на сумму налоговых разниц, касающихся основных средств, а именно амортизации.

Научная новизна результатов исследования. Определено, что налоговые разницы, возникающие при начислении амортизации необоротных активов разделены на три составляющих, в части: амортизации основных средств и нематериальных активов; уценки и дооценки и уменьшения или восстановления полезности; остаточной стоимости объекта основных средств или нематериальных активов в случае их продажи или ликвидации.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования направлены на совершенствование системы бухгалтерского финансового учета использования основных средств, начисления и использования амортизации, правильного определения налоговых разниц, касающихся основных средств, а именно амортизации.

Ключевые слова: предприятие, основные средства, амортизация, бухгалтерский учет, налоговый учет, налоговые разницы.

Kundeus O.M. ACCOUNTING OF AMORTIZATION CHARGE OF FIXED ASSETS AND TAX DIFFERENCES

Purpose. The aim of this article is to present the modern methodology of accounting and tax accounting of depreciation, costs of improvement and repair of fixed assets, the calculation of tax differences and provide recommendations on their practical application on the basis of application of the provisions of existing normative documents on the accounting of fixed assets.

Methodology of research. General scientific and special methods were used during the research process, including: monographic – in studying the nature of fixed assets and accrual of their depreciation; abstract and logical – in the implementation of theoretical generalization areas of improvement charge of amortization and tax differences, displaying fixed assets in the accounting and tax accounting; comparative – in comparing the new tax changes on charge of amortization and tax differences with existing provisions.

Findings. The definition of the nature of fixed and thresholds of incomes for taxation in accordance with the new provisions of the tax policy has been clarified. It has been determined that differences that arise in calculating depreciation of fixed assets are divided into three components, in part: depreciation of fixed and intangible assets; markdowns and revaluation and the reduction or recovery utility; the residual value of fixed assets or intangible assets in the event of sale or liquidation. Thus, when calculating depreciation of fixed assets and intangible assets, their carrying amount on the 1st of January 2015 shall be equal to the carrying value of such assets that is determined as on the 31st of December 2014. Enterprises (except of those that do not recognize tax differences and oriented only on the financial

account) should adjust its financial results in the part of fixed assets that are determined according to the accounting for the amount of tax differences related to fixed assets, namely depreciation.

Originality. It has been determined that tax differences that arise in calculating depreciation of fixed assets are divided into three components, in part: depreciation of fixed and intangible assets; markdowns and revaluation and the reduction or recovery utility; the residual value of fixed assets or intangible assets in the event of sale or liquidation.

Practical value. The obtained results of research aimed at improving the system of financial accounting of fixed assets, accrual and use of depreciation, correct definition of the tax differences related to fixed assets, namely depreciation.

Key words: enterprise, fixed assets, depreciation, accounting, tax accounting, tax differences.

Гангал Л.С. ЕКОЛОГІЧНИЙ ОБЛІК ЯК ІНФОРМАЦІЙНИЙ ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Мета. Метою дослідження є формування теоретико-методологічного базису для впровадження екологічного обліку у практику діяльності вітчизняних сільськогосподарських підприємств як інформаційного інструменту управління їх конкурентоспроможністю.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано такі провідні методи: наукової абстракції, індукції, дедукції, аналізу та синтезу – для формування механізму адаптації організації обліково-аналітичного забезпечення екологічної діяльності до запитів управління конкурентоспроможністю; порівняльного аналізу, систематизації та узагальнення - для уточнення поняття «екологічні витрати»; аналогії, узагальнення, групування - під час класифікації екологічних витрат.

Результати дослідження. У статті обґрунтовано необхідність впровадження екологічного обліку на вітчизняних сільськогосподарських підприємствах як дієвого інструменту управління їх конкурентоспроможністю. Запропоновано механізм адаптації організації обліково-аналітичного забезпечення до запитів системи управління конкурентоспроможністю. Проаналізовано дефініції поняття «екологічні витрати». Удосконалено класифікацію екологічних витрат, виокремивши в її складі необхідні ознаки для потреб обліку і управління екологічною діяльністю господарюючого суб'єкта.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовано актуальність впровадження екологічного обліку у практику діяльності сільськогосподарських підприємств. Удосконалено трактування сутності екологічних витрат та їх класифікацію для потреб бухгалтерського обліку і управлінської системи підприємства. Розроблено механізм адаптації обліково-аналітичного забезпечення екологічної діяльності до запитів системи управління конкурентоспроможністю.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження є підґрунтям для формування потужного інформаційного базису обліково-аналітичного забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова. Конкурентоспроможність, сільськогосподарські підприємства, екологічний облік, екологічні витрати, управління.

Гангал Л.С. ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ УЧЕТ КАК ИНФОРМАЦИОННЫЙ ИНСТРУМЕНТ УПРАВЛЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬЮ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Цель. Целью исследования является формирование теоретико-методологического базиса для внедрения экологического учета в практику деятельности отечественных сельскохозяйственных предприятий как информационного инструмента управления их конкурентоспособностью.

Методика исследования. В процессе исследования использованы следующие ведущие методы: научной абстракции, индукции, дедукции, анализа и синтеза - для формирования механизма адаптации организации учетно-аналитического обеспечения экологической деятельности к запросам управления конкурентоспособностью; сравнительного анализа, систематизации и обобщения - для уточнения понятия «экологические расходы»; аналогии, обобщения, группировки - при классификации экологических расходов.

Результаты исследования. В статье обоснована необходимость внедрения экологического учета на отечественных сельскохозяйственных предприятиях как действенного инструмента управления их конкурентоспособностью. Предложен механизм адаптации организации учетно-аналитического обеспечения к запросам системы управления конкурентоспособностью. Проанализированы дефиниции понятия «экологические расходы». Усовершенствована классификация экологических затрат, выделив в ее составе необходимые признаки для нужд учета и управления экологической деятельностью хозяйствующего субъекта.

Научная новизна результатов исследования. Обоснована актуальность внедрения экологического учета в практику деятельности сельскохозяйственных предприятий. Усовершенствована трактовка сущности экологических затрат и их классификация для нужд бухгалтерского учета и управленческой системы предприятия. Разработан механизм адаптации учетно-аналитического обеспечения экологической деятельности с запросами системы управления конкурентоспособностью.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования являются основой для формирования мощного информационного базиса учетно-аналитического обеспечения конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова. Конкурентоспособность, сельскохозяйственные предприятия, экологический учет, экологические затраты, управление.

Hanhai L.S. ENVIRONMENTAL ACCOUNTING AS AN INFORMATION TOOL FOR MANAGEMENT OF COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Purpose. The aim of the research is to develop theoretical and methodological basis for the implementation of environmental accounting in practice of domestic agricultural enterprises as an information management tool of competitiveness.

Methodology of research. The study used the following major methods: scientific abstraction, induction, deduction, analysis and synthesis – for the formation mechanism of adaptation to the organization of accounting and analytical support to the demands of environmental management competitiveness; comparative analysis, systematization and generalization - to clarify the concept of "environmental costs"; analogy, generalization, grouping – for the classifying environmental costs.

Findings. In the article the necessity of introducing environmental accounting in domestic agricultural enterprises as an effective management tool of competitiveness is proved. The mechanism of adaptation of the organization of accounting and analytical support to the demands of management competitiveness have been developed. The definitions the concept of "environmental costs" is improved. Classification of environmental costs, vyokremyvshy it includes features necessary for accounting and environmental management activities of the entity is improved.

Originality. Actuality of the implementation of environmental accounting in practice of agricultural enterprises is are substantiated. Interpretation of the essence of environmental costs and their classification for the purposes of accounting and management system of the company is. The mechanism of adaptation accounting and analytical support to the demands of the environmental management system competitiveness is provided.

Practical value. The results of research is the basis for the formation of a strong basis of accounting information and analytical support for the competitiveness of agricultural enterprises.

Key words. Competitiveness, farms, environmental accounting, environmental costs management.

Язлюк Б.О., Гевко Р.Б., Дзядикевич Ю.В. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Мета. В процесі дослідження виявити теоретичні та прикладні аспекти, які впливають на економічну безпеку України.

Методика дослідження. Методологічною основою дослідження є діалектичний метод наукового пізнання, при цьому були використані загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, а саме: абстрактно-логічний, дедуктивний і узагальнення. На основі узагальнення наукових джерел, присвячених проблемі підвищення економічної безпеки України, досліджено теоретичні та прикладні аспекти, які впливають на економічну безпеку нашої країни. Абстрактно-логічний метод дозволив встановити логічні взаємозв'язки між чинниками, які впливають на економічну безпеку та національні економічні інтереси країни. За допомогою дедукції та індукції вивчено вплив внутрішніх і зовнішніх загроз на економічну безпеку України.

Результати дослідження. На основі узагальнення результатів робіт, присвячених проблемі забезпечення економічної безпеки України, висвітлено теоретичні та прикладні аспекти, які впливають на економічну безпеку країни. Розкрито суть і основні складові економічної безпеки. Встановлено, що економічна безпека держави – це складна інтегральна категорія, основними складовими якої є: макроекономічна, фінансова, зовнішньоекономічна, інвестиційна, науково-технічна, енергетична, соціальна та продовольча безпека. Світовий досвід свідчить про те, що забезпечення економічної безпеки – це гарантія незалежності країни, умови її стабільності та ефективно життєдіяльності суспільства. Досягнення стану економічної безпеки неможливе без чіткого визначення та реалізації національних економічних інтересів. Обґрунтовано, що для забезпечення економічної безпеки держави необхідно розробити комплекс заходів, спрямованих на те, щоб завжди зберігався гранично допустимий рівень розвитку вітчизняного науково-технічного та виробничого потенціалу. Показано, що на економічну безпеку впливають як внутрішні, так і зовнішні загрози. Сукупність загроз потребує системного підходу щодо забезпечення економічної безпеки держави. Проаналізовано вплив тіньової економіки та її складових на економічну безпеку та функції системи гарантування економічної безпеки, яка є не лише важливим складовим елементом національної безпеки, але також основою умовою для соціальної безпеки. Розкрито суть і природу виникнення нелегальної економіки та її вплив на економічну безпеку країни.

Наукова новизна результатів дослідження. На підставі комплексного аналізу стану економічної безпеки України запропоновано теоретичні та прикладні аспекти, які впливають на економічну безпеку країни.

Практична значущість результатів дослідження. Одержані результати дослідження дозволили окреслити теоретичні та прикладні аспекти економічної безпеки України, які можуть бути використані суб'єктами підприємницької діяльності.

Ключові слова: економічна безпека, тіньова економіка, зовнішньоекономічна діяльність, внутрішні та зовнішні загрози, офшорні зони, «втеча» капіталу, стійкий економічний ріст, детінізація економіки.

Язлюк Б.А., Гевко Р.Б., Дзядикевич Ю.В. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРИКЛАДНЫЕ АСПЕКТЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

Цель. В процессе исследования выявить теоретические и прикладные аспекты, которые влияют на экономическую безопасность Украины.

Методика исследования. Методологической основой исследования является диалектический метод научного познания, при этом были использованы общенаучные и специальные методы исследования, а именно: абстрактно-логический, дедуктивный и обобщения. На основе обобщения научных источников, посвященных проблеме повышения экономической безопасности Украины, исследованы теоретические и прикладные аспекты, которые влияют на экономическую безопасность нашей страны. Абстрактно-логический метод позволил

установить логические взаимосвязи между факторами, которые влияют на экономическую безопасность и национальные экономические интересы страны. С помощью дедукции и индукции изучено влияние внутренних и внешних угроз на экономическую безопасность Украины.

Результаты исследования. На основе обобщения результатов работ, посвященных проблеме обеспечения экономической безопасности Украины, освещены теоретические и прикладные аспекты, которые влияют на экономическую безопасность страны. Раскрыты сущность и основные составляющие экономической безопасности. Установлено, что экономическая безопасность государства - это сложная интегральная категория, основными составляющими которой являются: макроэкономическая, финансовая, внешнеэкономическая, инвестиционная, научно-техническая, энергетическая, социальная и продовольственная безопасность. Мировой опыт свидетельствует о том, что обеспечение экономической безопасности - это гарантия независимости страны, условия ее стабильности и эффективно жизнедеятельности общества. Достижение состояния экономической безопасности невозможно без четкого определения и реализации национальных экономических интересов. Обосновано, что для обеспечения экономической безопасности государства необходимо разработать комплекс мер, направленных на то, чтобы всегда сохранялся предельно допустимый уровень развития отечественного научно-технического и производственного потенциала. Показано, что на экономическую безопасность влияют как внутренние, так и внешние угрозы. Совокупность угроз требует системного подхода по обеспечению экономической безопасности государства. Проанализировано влияние теневой экономики и ее составляющих на экономическую безопасность и функции системы обеспечения экономической безопасности, которая является не только важным составляющим элементом национальной безопасности, но также основным условием для социальной безопасности. Раскрыта сущность и природа возникновения нелегальной экономики и ее влияние на экономическую безопасность страны.

Научная новизна результатов исследования. На основании комплексного анализа состояния экономической безопасности Украины предложены теоретические и прикладные аспекты, которые влияют на экономическую безопасность страны.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования позволили определить теоретические и прикладные аспекты экономической безопасности Украины, которые могут быть использованы субъектами предпринимательской деятельности.

Ключевые слова: экономическая безопасность, теневая экономика, внешнеэкономическая деятельность, внутренние и внешние угрозы, оффшорные зоны, «бегство» капитала, устойчивый экономический рост, детенизация экономики.

Yazliuk B.O., Hevko R.B., Dziadykevych Yu.V. THEORETICAL AND APPLIED ASPECTS OF ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE

Purpose. The aim of the article is to identify theoretical and applied aspects that affect the economic security of Ukraine.

Methodology of research. The dialectical method of scientific knowledge is the methodological basis of the study. Thus, general scientific and special methods of research, namely: abstract and logical, deductive and synthesis were used in the article. Theoretical and practical aspects that affect the economic security of the country have been investigated on the basis of summarizing the results of works devoted to the problem of providing economic security of Ukraine. Abstract and logical method allowed to establish logical relationships between factors that affect the economic security and national economic interests of the country. The influence of internal and external threats to the economic security of Ukraine has been learnt with the help of deduction and induction.

Findings. Theoretical and practical aspects that affect the economic security of the country have been highlighted on the basis of summarizing the results of works devoted to the problem of providing economic security of Ukraine. The essence and the main components of economic security have been disclosed. It has been established that the economic security of the state is a complex of integrated category, the main components of which are: macroeconomic, financial, foreign economic, investment, science and technological, energy, social and food security. World experience shows that providing economic security is a guarantee of independence of the country, the conditions of its stability and effective life of society. The achievement of economic security is impossible without a clear definition and implementation of national economic interests. It has been substantiated that to ensure the economic security of the state is necessary to develop a set of measures aimed at such aspect that always kept the maximum permissible level of the development of domestic scientific, technological and production potential. It was shown that both internal and external threats influence on the economic security. The set of threats requires the systematic approach to ensure economic security of the state. The influence of the shadow economy and its components on economic security and functions of guaranteeing system of economic security, which is not only an important component of national security, but also a basic condition for social security, has been analyzed in the article. The essence and nature of the origin of illegal economy and its impact on economic security of the country has been disclosed.

Originality. The theoretical and practical aspects that affect the economic security of the country were proposed on the basis of a comprehensive analysis of the economic security of Ukraine.

Practical value. The obtained results of research allowed to outline the theoretical and applied aspects of economic security of Ukraine, which can be used by entities of entrepreneurial activity.

Key words: economic security, shadow economy, foreign economic activity, internal and external threats, offshore zones, "escape" of capital, stable economic growth, the legalization of economy.

Луцкова Л.П. ВИБІР ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЛЯ ПІДПРИЄМСТВА ЗІ СКЛАДНИМ ЦИКЛОМ ВИРОБНИЦТВА

Мета. Розробка критеріїв вибору програмного забезпечення для підприємства зі складним циклом виробництва. Використання обраного програмного забезпечення має сприяти найбільш точному визначенню розміру загальнопромислових витрат. Також це повинно дозволяти розраховувати собівартість продукції з використанням позамовного методу обліку витрат і калькулювання собівартості.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження є наукові праці вітчизняних і закордонних учених в області вибору програмного забезпечення та розрахунку собівартості, а також метод економіко-математичного моделювання розрахунку собівартості та інших економічних показників для підприємств зі складним циклом виробництва.

Результати дослідження. Проаналізовано процес вибору програмних засобів для підприємства зі складним циклом виробництва. Запропоновано п'ять критеріїв здійснення такого вибору:

- а) відповідність обліку в системі українському законодавству;
- б) автоматичний розподіл загальнопромислових витрат, з додатковою налаштуванням бази розподілу;
- в) автоматичний розрахунок собівартості;
- г) можливість проаналізувати витрати незавершеного виробництва в кількісному і сумовому вираженні;
- д) можливість аналізувати собівартість у розрізі з аналітичними групами: «Підрозділи», «Номенклатурні групи», «Статті витрат», «Замовлення».

Показані приклади розрахунків з використанням програмного засобу ERP-класу.

Наукова новизна результатів дослідження. У статті запропоновано основні критерії вибору програмного забезпечення для підприємства зі складним циклом виробництва.

Практична значущість результатів дослідження. Представлені результати можуть використовуватися на практиці для вибору програмного забезпечення для підприємства зі складним циклом виробництва. Збір даних для проведення аналізу не вимагає спеціальних навичок і великого обсягу ресурсів. Дані для аналізу може надати бухгалтер, фінансовий директор або особа, яка розуміє специфіку бізнесу, процесу виробництва, накопичення і розподілу витрат, розрахунку собівартості. Надалі такий підхід можна розширити в залежності від потреб підприємства. Наприклад, чи знадобиться підприємству управлінська собівартість, чи потрібно провести позмінне планування виробництва, формувати план закупівель, продажів, виробництва з урахуванням резервів потужностей та ін.

Ключові слова. підприємство, програмне забезпечення, позамовний метод, складний цикл виробництва.

Луцкова Л.П. ВЫБОР ПРОГРАММНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ДЛЯ ПРЕДПРИЯТИЯ СО СЛОЖНЫМ ЦИКЛОМ ПРОИЗВОДСТВА

Цель. Разработка критериев выбора программного обеспечения для предприятия со сложным циклом производства. Использование выбранного программного обеспечения должно способствовать наиболее точному определению размера общепроизводственных затрат. Также это позволит рассчитывать себестоимость продукции с использованием позаказного метода учета затрат и калькулирования себестоимости.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования являются научные труды отечественных и зарубежных ученых в области выбора программного обеспечения, а также метод экономико-математического моделирования расчета себестоимости и других экономических показателей для предприятий со сложным циклом производства.

Результаты исследования. Проанализирован процесс выбора программных средств для предприятия со сложным циклом производства. Предложено пять критериев осуществления такого выбора:

- а) соответствие учета в системе украинскому законодательству;
- б) автоматическое распределение общепроизводственных затрат, с дополнительной настройкой базы распределения;
- в) автоматический расчет себестоимости;
- г) возможность проанализировать затраты незавершенного производства в количественном и суммовом выражении;
- д) возможность анализировать себестоимость в разрезе с аналитическими группами: «Подразделения», «Номенклатурные группы», «Статьи затрат», «Заказ».

Показаны примеры расчетов с использованием программного средства ERP-класса.

Научная новизна результатов исследования. В статье предложены основные критерии выбора программного обеспечения для предприятия со сложным циклом производства.

Практическая значимость результатов исследования. Представленные результаты могут использоваться на практике для выбора программного обеспечения для предприятия со сложным циклом производства. Сбор данных для проведения анализа не требует специальных навыков и большого объема ресурсов. Данные для анализа может предоставить бухгалтер, финансовый директор или лицо, которое понимает специфику бизнеса, процесса производства, накопления и распределения затрат, расчета себестоимости. В дальнейшем такой подход можно расширить в зависимости от потребностей предприятия: например, предприятию может понадобиться управленческая себестоимость, или нужно осуществить посменное планирование производства, сформировать план закупок, продаж, производства с учетом резервов мощностей и др.

Ключевые слова: предприятие, программное обеспечение, позаказный метод, сложный цикл производства.

Lutskova L.P. FINDING THE RIGHT ENTERPRISE SOFTWARE FOR ENTERPRISES WITH COMPLEX PRODUCTION CYCLE

Purpose. Criteria development for finding the right enterprise software for companies with complex production cycle.

Employment of the selected software should help to approximate the size of the general production costs. Also, it should allow us to count the cost of production using order method of cost accounting and cost calculation.

Methodology of research. Theoretical and methodological basis of the study are scientific works of domestic and foreign scientists in the field of software selection and calculation of the costs and the method of economic-mathematical modeling to calculate costs and other economic indicators for businesses with complex production cycle.

Findings. The process of selecting software for businesses with complex production cycle was analyzed. Five criteria for the implementation of such a choice were proposed:

- a. accordance of the accounting to the Ukrainian law system;
- b. automatic distribution of general production costs, with additional customization of the distribution base;
- c. automatic calculation of the prime cost;
- d. the ability to analyze the costs of unfinished production in terms of quantity and totals;
- e. the ability to analyze prime cost in terms of the following analysts: "Divisions", "Stock item groups", "Expenditures", "Order".

Shown the examples of calculations using the ERP-class software tool.

Originality. The article suggests core criteria for choosing the software for businesses with complex production cycle.

Practical value. The presented results can be used in practice for choosing the software for businesses with complex production cycle. Collection of data for analysis does not require special skills or resources in a large volume. Following data analysis can be provided by an accountant, chief financial officer or a person who understands the specifics of the business process of production, storage and distribution costs, prime cost calculation. Subsequently, this approach can be extended depending on the needs of the enterprise. For example, if enterprise needs a prime cost management, whether to produce shifts in manufacturing planning, or to form a purchase plan, sales and production plans, based the capacity reserve and so on.

Key words. Company, enterprise software, order method, complex production cycle.

Шульський М.Г. ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНОСТІ СЕРГІЯ ПОДОЛИНСЬКОГО

У статті проведено дослідження життя і діяльності видатного українського вченого другої половини ХІХ століття Сергія Подолинського. В процесах дослідження особливу увагу було сконцентровано на: короткі відомості про життєвий шлях С. Подолинського (табл. 1); основні аспекти його діяльності (табл. 2); Закон Подолинського, його суть і основні складові (табл. 3); деякі висловлювання С. Подолинського і дослідників його діяльності про нього (табл. 4). На основі проведених досліджень проведено певні узагальнення щодо життєвого шляху і діяльності С. Подолинського, які знайшли відображення у висновках.

Одержані результати досліджень дають підстави стверджувати про те, що наукова спадщина С. Подолинського є цінною для сучасного розвитку різних сфер суспільних відносин. Саме із-за цих обставин слід і надалі проводити дослідження всього того, що залишив потомкам видатний український вчений.

Ключові слова: Сергій Подолинський, К. Маркс, В. Вернадський, життєвий шлях, Земля, діяльність, праця, наукова спадщина, енергія, дослідження, фізична економія.

Шульський М.Г. НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ЖИЗНИ И ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СЕРГЕЯ ПОДОЛИНСКОГО

В статье проведено исследование жизни и деятельности выдающегося украинского ученого второй половины ХІХ века Сергея Подольского. В процессах исследования особое внимание было сконцентрировано на: краткие сведения о жизненном пути С. Подольского (табл. 1); основные аспекты его деятельности (табл. 2); Закон Подольского, его суть и основные составляющие (табл. 3); некоторые высказывания С. Подольского и исследователей его деятельности о нем (табл. 4). На основании проведенных исследований проведены соответствующие обобщения относительно жизненного пути и деятельности С. Подольского, которые нашли отражение в выводах.

Полученные результаты исследований дают основания утверждать, что научное наследие С. Подольского является ценным для современного развития различных сфер общественных отношений. Именно из-за этих обстоятельств следует и в дальнейшем проводить исследование всего того, что оставил потомкам выдающийся украинский ученый.

Ключевые слова: Сергей Подольский, К. Маркс, В. Вернадский, жизненный путь, Земля, деятельность, труд, научное наследие, энергия, исследование, физическая экономия.

Shulskyi M.H. SOME ASPECTS OF THE LIFE AND ACTIVITY OF SERHIY PODOLYNSKYI

The article studies the life and work of the famous Ukrainian scientist of the late nineteenth century Sergei Podolynsky. The study special attention was focused on: a summary of the way of life Podolynsky S. (table. 1); the main aspects of its activity (table. 2); Podolynsky law, its essence and main components (table. 3); S. Podolynsky some remarks of his activities and researchers about it (tab. 4). On the basis of studies conducted some generalizations about the life and activity of S. Podolynsky that are reflected in the conclusions. The results of research give reason to believe, however, that S. Podolynsky scientific heritage is valuable for the modern development of various spheres of public relations. It is because of these circumstances, should continue to conduct research all that left descendants outstanding Ukrainian scientist.

Key words: Sergey Podolynsky, K. Marx, V. Vernadsky, life, Earth, activism, labor, scientific heritage, energy, research, physical economy.